KAMNIŠKI ZBORNIK

XXIV/2018

Cip - kataloški zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica Ljubljana

Kamniški zbornik XXIV

ISSN 1318-9069

Kamniški zbornik 2018

Uvodnik

Ustvarjalci se veselimo, da je *Kamniški zbornik* spet med nami, da pričuje o našem življenju, prikazuje našo zgodovino, pomembne ljudi, preproste in izobražene, naše naravne danosti, gospodarske in umetnostne dosežke.

Tomaž Humar, sin znanega alpinista, ki je kot najmlajši Zemljan prekolesaril zemeljsko oblo in napisal o tem knjigo z naslovom Svet ni meja, je zapisal: »Želel sem sporočiti, da smo Slovenci sposoben narod, ampak se prevečkrat po nepotrebnem držimo nazaj. Zakaj ne povemo naglas, ko naredimo nekaj dobrega? Srečni smo lahko, da smo Slovenci!« To naj bi bila vodilna misel našega življenja – zasebnega in javnega. To misel udejanjamo tudi sodelavci *Kamniškega zbornik*a.

Marsikaj pomembnega se je zgodilo v kamniški občini v zadnjih dveh letih. Veliko stvari je opisanih v občinskem prispevku. Marsikaj pa je ostalo zapisano v časopisju. Na političnem področju je bila lani gotovo najpomembnejša novica, da bo župan Marjan Šarec kandidiral za predsednika države Slovenije. V juniju je naznanil kandidaturo, konec leta sicer dosegel velik uspeh, a ostal župan še naprej. Marsikateri socialni problem je bil dobro rešen: čeprav število brezdomcev po statistiki narašča, tega ni videti, saj občina, različne organizacije in prostovoljci pomagajo ljudem v stiski, starejšim, invalidom. Arheologi so ugotovili, da se v okolici Šmartnega pod zemljo skriva ena redkih zgodnjekrščanskih cerkva na Slovenskem, odkopali pa so tudi prikrito povojno grobišče Macesnovec v Kamniški Bistrici. Poplavna nevarnost se je, upajmo, zmanjšala: obnovljeni so bili dober kilometer protipoplavnih zidov in brežine Kamniške Bistrice. Več cest in vodovodov je dočakalo prepotrebno obnovo, tudi Glavni trg je dobil novo podobo.

Na gospodarskem področju se v Kamniku novo prepleta s tradicionalnim: od nekdaj odličnih kamniških podjetij jih deluje le še peščica, nastajajo pa nova. Na skupščini Podjetniškega kluba Kamnik je bil ustanovljen KIKštarter pospeševalnik, družba za financiranje podjetniških idej. Na Starem gradu si po dolgem času lahko naročite kavo ali pivo, svoja vrata je odprla prenovljena kavarna Veronika, na Glavnem trgu je od marca naprej eno soboto v mesecu delovala tržnica Okusi Kamnika. Na kamniških ulicah je bilo letos veliko več turistov kot prejšnja leta. Turizem postaja nova priložnost naše občine. Kamniška kulturna ponudba je bogata in pestra. Prepletata se tradicija in nova gibanja. Po moje je malo premalo zahtevnejših prireditev. H kulturnemu utripu prispevajo: Knjižnica Franceta Balantiča, Muzej z Maleševo galerijo in Maistrovo sobo, Mladinski center Kotlovnica, Območna enota Javnega sklada za kulturo, zbori, šole, društva, med katerimi ima posebno mesto Priden možic … Maistrov muzej se bo razširil, ker je občina odkupila še preostali del pritličja Maistrove hiše. Rezbar Maks Bergant in podobar Ivan Klemen sta dobila spominsko obeležje, Kotlovnica goji gledališko dejavnost in slam poezijo, ne samo to, ampak tudi to. V muzeju so sredi decembra odprli razstavo *Na sodu smodnika*, ki jo spremlja istoimenska monografija. Izšlo pa je še več knjig, povezanih s Kamnikom.

Mladi so na različnih tekmovanjih, z raziskovalnimi nalogami dokazali, da je v Kamniku veliko dobrih šol in da veliko znajo. Kamničani smo uspešni na marsikaterem športnem področju. Iz Kamnika izhaja vrsta državnih prvakov. V Mekinjah so uradno odprli dolgo pričakovano športno igrišče. Za vsemi uspehi in neuspehi so ljudje posamezniki. Na uspešnost Kamničanov kažejo tudi priznanja, ki so jih dobili športniki, kulturniki, šolarji. Tudi občina kot celota je za dobro delo na različnih področjih dobila več nazivov: prostovoljstvu prijazno mesto, razvojno najbolj prodorna občina v osrednji in jugovzhodni Sloveniji, branju prijazna občina ipd. Knjiga Marije Klobčar *Na poti v Kamnik* je bila uvrščena med slovenske dosežke v znanosti. Vse to in še marsikaj drugega zrcali tudi *Kamniški zbornik.*

Kamniški zbornik 2018 prinaša raznovrstne tematike z različnih področij. O svojem delu pišejo uveljavljeni raziskovalci in mladi, ki končujejo izobraževanje z magisterijem ali doktoratom. S področja naravoslovja sta objavljena dva članka: o jamskem polžku Isselijevem jamničarju piše dr. Rajko Slapnik, uveljavljen strokovnjak s tega področja, Janez Mihael Kocjan objavlja prispevek o bogastvu rastlinstva Tunjiškega gričevja. Dr. Ana Krevelj predstavlja del svoje disertacije, v kateri razpravlja o bajeslovni ribi Faroniki in njenem vplivu na Veroniko z Malega gradu. V razdelku razprav iz literarne zgodovine prof. France Pibernik piše o do-

slej neraziskanem Vencu Franceta Balantiča, mag. Anže Slana pa predstavlja kamniške ulice, imenovane po pomembnih literarnih ustvarjalcih. Bibliotekarski strokovnjak dr. Jože Urbanija je opisal knjižnico v Frančiškanskem samostanu. V razdelku zgodovinskih razprav so objavljeni prispevki o kamniškem smučarskem športu, ki ga je napisal Marjan Schnabl, zapis o pirotehniki, ki je delovala v okviru Smodnišnice, je delo Marka Kumra, dr. Zora Torkar piše o Kamniku v obdobju prve svetovne vojne, mag. Darja Pergovnik o fotografu Petru Nagliču kot spremljevalcu Plečnikovega dela, dr. Franc Križnar je raziskal ostalino Gašperja Križnika s stališča glasbe. Borut Jenko in Matjaž Šporar sta v razdelku Gradivo za zgodovino ob 110. obletnici prvega prosvetnega društva v homški župniji in stoletnici gradnje društvenega doma na Homcu z dokumenti in komentarjem predstavila živahno gospodarsko in družabno dogajanje v Homcu in Šmarci, na katero so vplivale ideje Janeza Evangelista Kreka.

V posebno čast in veselje nam je, da svoje pesmi predstavljata mati in hči: Marta in Pavla Zabret.

Z besedami in slikami so prikazani likovni ustvarjalci. Saša Bučan piše o slikarju starejše generacije Ivanu Vavpotiču. Likovne ustvarjalce našega časa predstavljajo: Saša Bučan Oliverja Pilića, mag. Breda Podbrežnik Vukmir Ivana Mitrevskega, mag. Anže Slana pa Dejvida Kneževića.

Naši sodelavci so zapisali pogovore z zanimivimi ljudmi, ki so Kamničani ali pa so povezani s Kamnikom: Lojze Adamlje s slikarjem Bogdanom Potnikom ob njegovem življenjskem jubileju, Marjan Raztresen z zdravnikom, publicistom, urednikom in še kaj Francetom Malešičem, mag. Ignac Navernik z arhitektom Matijem Suhadolcem, dr. Jože Urbanija z dr. psihologije Andrejem Perkom, mag. Breda Podbrežnik Vukmir s pisateljico Bredo Smolnikar in Jože Arko s kamniškimi olimpijci.

Goran Završnik je ob jubileju, 10-letnici delovanja, prikazal Mladinski center Kotlovnica in opozoril na njen pomen.

Kot znamenite Kamničane in okoličane predstavljamo: Jožef Pavlič kanonika Maksimiljana Ocepka, Marko Košir opernega pevca Jerneja Plahuto, Marjana Mrak znamenitega dirigenta Boga Leskovica, Marinka Mošnik rezbarja in podobarja Ivana Klemena, Marica Drolc pravnico in kulturno delavko v Buenos Airesu dr. Katico Cukjati, Marinka Mošnik Alojzijo Drolc, mater desetih sinov, vojakov v prvi svetovni vojni, Marina Drolc pa svojega deda Jožefa Bervarja.

V času od izdaje *Kamniškega zbornika 2016* je umrlo veliko ljudi. S spominskim člankom se je profesorju Jožetu Ftičarju poklonila dr. Marjeta Humar, politiku Maksu Lavrincu pa dr. Stanislav Zarnik ter Lavrinčevi prijatelji in sodelavci.

Malo pred natisom letošnjega *Kamniškega zbornika* je umrl Miha Kač, izumitelj in kipar, mojster portretov. Upodobil je celo vrsto zgodovinsko pomembnih ljudi in sodobnikov. Eno njegovih največjih del je kip mamuta, izdelan v naravni velikosti in podobi. Letos bo 80 let, odkar so v Nevljah izkopali kosti te velikanske živali. Kamnik bi lahko proslavil obletnico z imenitnim obeležjem. Občina bi pridobila pomembno turistično točko. Pa za to ni bilo politične volje. Ne vem, zakaj se želja Kamničanov in umetnika Miha Kača ni izpolnila. Upam, da bo ta dolg Mihu Kaču in Kamniku kmalu poravnan.

Dr. Marjeta Humar

Marec 2018

Nagovor župana Marjana Šarca ob izidu *Kamniškega zbornika* XXIV/2018

Kamniški zbornik XXIV/2018 je pred vami. Tako kot vsaki dve leti tudi ta številka predstavlja sad dela in raziskovanja posameznikov različnih generacij, strokovnjakov z različnih področij, ki so skrbno pripravili prispevke in so namenjeni vsem, ki z branjem v slovenskem jeziku izražamo ljubezen do materinščine.

Mnoge generacije v pisani besedi pridobivajo znanje za življenje. Knjiga je učiteljica, ki je v izobraževalnem procesu, ne glede na generacijo, delila svoje izkušnje in nas že od nekdaj pripravljala na prihodnost. Številni pesniki, pisatelji, raziskovalci, profesorji in znanstveniki pa nam s pisanim znanjem predajajo bogastvo. Vedno znova in znova moramo najti čas za branje, čas za učenje, predvsem pa čas za prenašanje znanja naslednjim generacijam. Prostor za pogovor, ki ga ustvari pisana beseda, in nove izkušnje, ki nam jih ponujajo knjige, so ključnega pomena za kakršnokoli osebnostno rast in razvoj. Miselna širina bralne kulture pa je nekaj, kar je potrebno ohranjati in spodbujati.

Dandanes se soočamo s problemom, da ne beremo, da nas tehnologija odvrača od branja. Vseeno pa, navkljub temu, verjamem, da se bo tudi branje ohranilo. Nič ni prijetnejšega kot knjigo občutiti in listati po straneh. Tega ne more nadomestiti nobeno drugo sredstvo komuniciranja. Prav je, da se zavedamo, da je pismenost velika danost, lepe misli, prebrane v knjigah, pa si izmenjujmo. Spodbujanje bralne kulture omogoča tudi *Kamniški zbornik*, ki nas vedno znova preseneti s številnimi poučnimi in zanimivimi članki oziroma prispevki. Prepričan sem, da vas bo ta številka naučila veliko novega.

Prijetno branje vam želim.

Marjan Šarec
Župan Občine Kamnik

Kamnik, marec 2018

Marjan Šarec,
župan Občine Kamnik,
s sodelavci
Glavni trg 24, Kamnik

Občina Kamnik 2016–2017

Odlok o spremembah in dopolnitvah OPN Kamnik št. 1

Odlok o spremembah in dopolnitvah Občinskega prostorskega načrta Kamnik št. 1 (v nadaljevanju OPN) je bil obravnavan in sprejet na 22. seji Občinskega sveta 29. 11. 2017 in objavljen v *Uradnem listu Republike Slovenije* št. 70/2017. Pri uporabi Občinskega prostorskega načrta Občine Kamnik, ki je začel veljati 27. novembra 2015 (*Uradni list RS*, št. 86/15), so se pokazale potrebe po popravkih v besedilnem delu. Prav tako so bile v času veljavnosti OPN ugotovljene nekatere nejasnosti, neusklajenosti in nova dejstva, ki ob pripravi OPN še niso mogla biti upoštevana, ter podani predlogi in pobude za dopolnitve vsebin OPN za posamezna območja ali tematska področja. Spremembe in dopolnitve tekstualnega dela se nanašajo na: jasnejšo opredelitev prostorskih izvedbenih pogojev umeščanja objektov v prostor, zagotavljanje parkirnih mest v strnjena pozidana območja, na izdelavo strokovnih zasnov na območju starega mestnega jedra ter na manjše dopolnitve drugih členov, predvsem na zagotavljanje doslednosti pri uporabi določil in pristojnosti odločanja na podlagi zunanjih pravnih režimov. Spremembe in dopolnitve se nanašajo tudi na manjše popravke posebnih prostorsko izvedbenih pogojev (v nadaljevanju PPIP) po posameznih enotah urejanja prostora. Druge spremembe se nanašajo na manjše popravke in dopolnitve oziroma uskladitve PPIP z dejanskim stanjem. Velik del sprememb predstavljajo redakcijski popravki. Spremembe in dopolnitve grafičnega dela se nanašajo na uskladitev s tekstualnim delom odloka glede načina urejanja enot in podenot urejanja prostora ter uskladitev primarne namenske rabe z dejansko rabo. Postopek sprememb in dopolnitev OPN Kamnik št. 1 se je izvedel na enak način, kot poteka postopek za sprejem občinskega prostorskega načrta, skladno z določili Zakona o prostorskem načrtovanju. V postopek priprave sprememb in dopolnitev OPN Kamnik št. 1 so bili vključeni nosilci urejanja prostora, opredeljeni v sklepu o začetku postopka priprave sprememb in dopolnitev Občinskega prostorskega načrta Občine Kamnik št. 1 (*Uradni list RS*, št. 44/16). Ministrstvo za okolje in prostor je 17. marca 2017 izdalo odločbo, da za spremembe in dopolnitve OPN Kamnik št. 1 ni potrebno izvesti celovite presoje vplivov na okolje. Izdelava sprememb in dopolnitev OPN Kamnik št. 1 se je financirala iz proračunske postavke 6260 Sofinanciranje izdelave PIA.

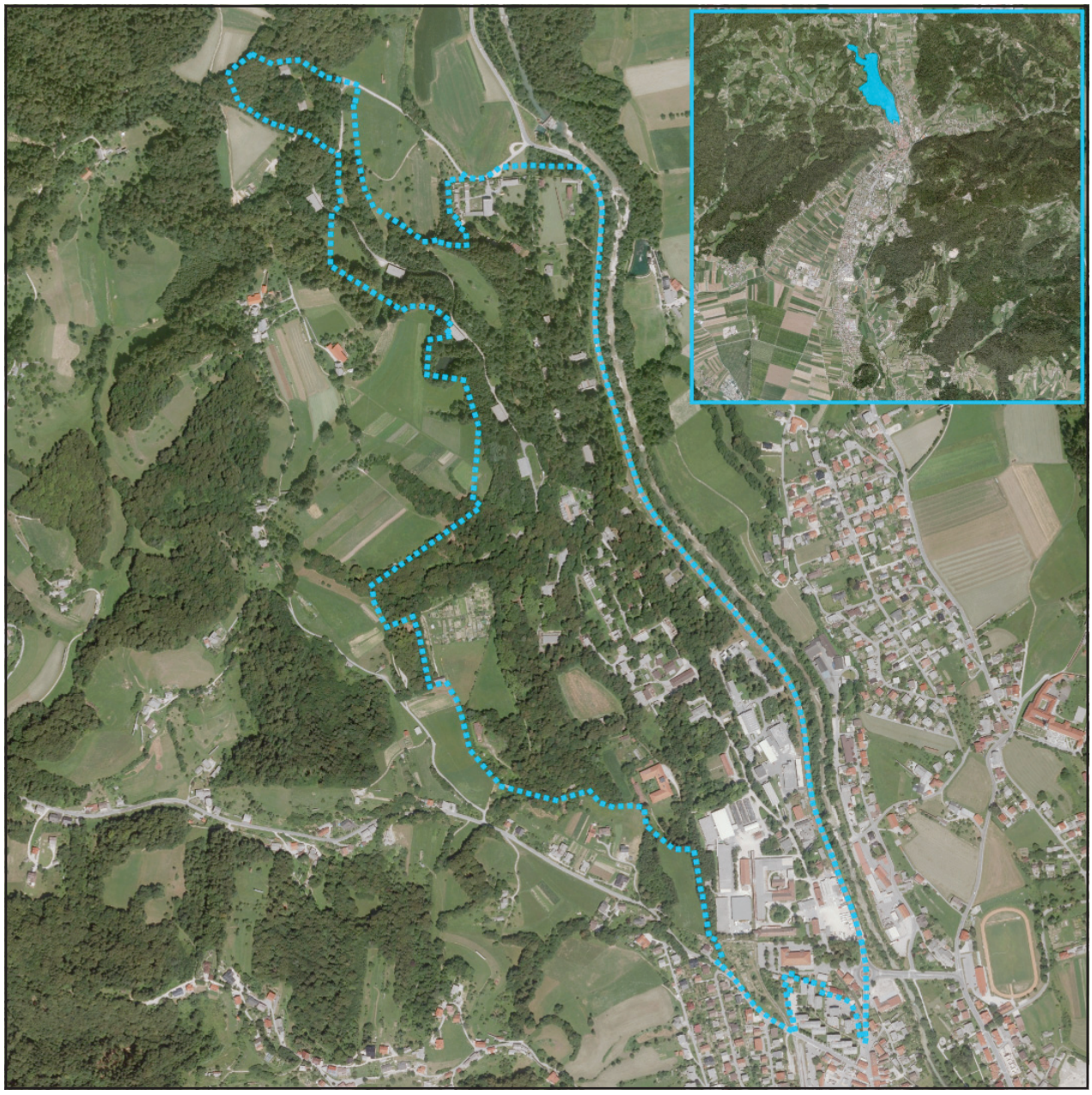
Sprememba in dopolnitev OPPN B 23 Jata

Občinski svet je na 22. seji 29. 11. 2017 obravnaval in sprejel predlog Odloka o spremembi in dopolnitvi Občinskega podrobnega prostorskega načrta B 23 Jata (v nadaljevanju OPPN). Po sprejetju OPPN v letu 2010 so se zaradi spremenjenih gospodarskih razmer spremenili investicijski načrti lastnika zemljišč, družbe Jata Emona, d. o. o. Na delu območja veljavnega OPPN bi tako namesto načrtovanega logističnega centra zgradil dodatne skladiščno-proizvodne objekte za potrebe širitve lastne dejavnosti. Za izvedbo želenih posegov predlagamo spremembo veljavnega OPPN v delu funkcionalne enote 2 – 1. etapa. V spremembah in dopolnitvah besedilnega dela predlagamo spremembo tistih določil, ki urejajo izvajanje gradnje v funkcionalni enoti 2 – področju etape 1, in jo s temi spremembami priključujemo funkcionalni enoti 1, kar bo omogočilo takojšnjo gradnjo. V obravnavanem območju dopuščamo gradnjo objektov s področja industrije in skladiščenja v okviru novo definiranih gradbenih enot s predpisano gradbeno mejo in gradbenimi linijami. Spremembe in dopolnitve grafičnega dela se nanašajo na uskladitev s tekstualnim delom. Grafični del se spreminja za funkcionalno enoto 2, etapa 1. Postopek sprememb in dopolnitev OPPN B 23 Jata št. 1 (v nadaljevanju SD OPPN B 23 Jata št. 1) se izvede na enak način, kot poteka postopek za sprejem občinskega podrobnega prostorskega načrta, skladno z določili Zakona o prostorskem načrtovanju. V postopek priprave SD OPPN B 23 Jata št. 1 so vključeni nosilci urejanja prostora, opredeljeni v Sklepu o začetku postopka priprave sprememb in dopolnitev Občinskega podrobnega prostorskega načrta za območje B23 Jata št. 1 (*Uradni list RS*, št. 29/15). Za spremembe je bilo izdelano okoljsko poročilo za celovito presojo vplivov na okolje, 27. 10. 2017 pa je Ministrstvo za okolje in prostor izdalo pozitivno mnenje o ustreznosti načrtovanih ukrepov. Izdelavo SD OPPN B 23 Jata št. 1 je financiral naročnik – družba Jata Emona, d. o. o. Ostali stroški, povezani s postopkom sprejema akta, so se financirali iz proračunske postavke 6260 Sofinanciranje izdelave PIA. Razlogi za spremembo in dopolnitev zazidalnega načrta z oznako B8 – Zg. Perovo Spremembe in dopolnitve Zazidalnega načrta z oznako B8 – Zgornje Perovo so bili obravnavani in spremembe sprejete na 16. seji 5. 10. 2016. Sprejem Odloka o spremembah in dopolnitvah Odloka o sprejetju zazidalnega načrta B8 – Zg. Perovo je osnova za urbanistično urejanje jugovzhodnega dela območja B8 – Zg. Perovo ter dopolnitev nekaj manjših ureditev – sprememb znotraj že pozidanega dela območja B8. Z izdelavo in sprejemom sprememb in dopolnitev zazidalnega načrta se bodo omogočile gradnja objektov, ureditev zunanjih površin in prometna ter komunalna ureditev. V osrednjem delu območja so na osnovi pobud lastnikov zemljišč predvidene manjše spremembe zazidalnega načrta, npr. zapolnjevanje že zgrajenih območij, v enem primeru gre za legalizacijo že zgrajenega dela objekta in dopustnost nadaljevanja gradnje. Na območju ob kamniški obvoznici je predvidena širitev obstoječega objekta, kar pa veljavni prostorski akt ne predvideva. Južni del območja je nepozidano stavbno zemljišče in ni pokrito

z veljavnim zazidalnim načrtom, zato je treba izdelati podrobnejše usmeritve za urejanje prostora in oblikovanje objektov. Skupno je na tem območju predvidenih 7 novih enodružinskih objektov in 2 dvojčka. Za uresničitev teh ciljev sta potrebni sprememba in dopolnitev veljavnega prostorskega izvedbenega akta, v tem primeru zazidalnega načrta. Z izdelavo in sprejemom sprememb in dopolnitev zazidalnega načrta bodo mogoče gradnja objektov, ureditev zunanjih površin in prometna ter komunalna ureditev.

Smodnišnica

Strokovne podlage za Smodnišnico so bile obravnavane in sprejete na 21. seji Občinskega sveta 21. 6. 2017. Območje Smodnišnice je na severnem delu mesta Kamnik (Fužine). Območje predstavlja kompleks opuščene Kemične industrije Kamnik (KIK) ali Smodnišnice. Velikost obravnavanega območja je 61,6 ha. Občinski prostorski načrt Občine Kamnik je za celotno območje Smodnišnice predpisal podrobno načrtovanje z občinskimi podrobnimi prostorskimi načrti (OPPN). OPN v prilogi 2 v poglavju Usmeritve za OPPN določa, da je treba pred načrtovanjem z OPPN izdelati posebne skupne strokovne podlage za celovit prostorski razvoj območja Smodnišnice (v nadaljevanju: strokovne podlage). Strokovne podlage obsegajo naslednje vsebine: opis, namen in cilji projekta, analiza stanja in razvojnih možnosti na območju občine in mesta Kamnik, analiza stanja na območju Smodnišnice, analiza razvojnih možnosti, usmeritve za oblikovanje, razvojni scenariji, razvojna strategija ter prostorska zasnova razvoja območja Smodnišnice. Namen predlaganega projekta je oblikovati dolgoročen, trajnosten in ekonomsko vzdržen pristop k projektu prenove območja Smodnišnice. Projekt je kompleksen zaradi obsežnega območja obravnave, pomembnosti lokacije v neposredni bližini mesta in zavarovanih območij (reka Kamniška Bistrica, načrtovani Regijski park Kamniško-Savinjske Alpe, Velika planina), velikega števila deležnikov, nedefinirane strategije razvoja ipd. Projekt prenove Smodnišnice ni mogoč oziroma izvedljiv

Območje Smodnišnice

brez strateške usmeritve nadaljnjega razvoja mesta Kamnik. V okviru priprave OPN je bil sicer izdelan konceptualni del urbanističnega načrta mesta Kamnik. Na območju Smodnišnice je na podlagi urbanističnega načrta v občinskem prostorskem načrtu začrtana smer razvoja s prestrukturiranjem območja v območje centralnih dejavnosti s poudarkom na turistično-športno-rekreacijskem centru z vsemi kompleksi, ki jih mesto in regija potrebujeta. Takšnemu načrtu so ostro nasprotovali večinski lastniki zemljišč, ki izvajajo industrijske dejavnosti na območju. Čeprav OPN ni bil usklajen z vsemi deležniki, je bil z navedenimi usmeritvami sprejet. Občina Kamnik si bo v letu 2018 prizadevala, da čim prej prične s postopki izdelave OPPN.

Strokovne podlage so podlaga za odločitve o nadaljevanju podrobnega prostorskega načrtovanja oziroma priprave OPPN. Ta zahteva vodenje celotnega postopka prostorskega akta, vključno z usklajevanjem z vsemi nosilci urejanja prostora, kakor tudi obsežno usklajevanje s strokovno javnostjo in prebivalci občine Kamnik.

Komasacija

V letu 2014 so občine Kamnik, Komenda in Mengeš pristopile k skupnemu projektu urejanja kmetijskih zemljišč na območju Drnovo. Lastniki zemljišč omenjenega območja so se v veliki večini strinjali z uvedbo komasacijskega in agromelioracijskega postopka na njihovih zemljiščih in tako so bila v letu 2014 uspešno zbrana soglasja za uvedbo obeh postopkov. Občina Kamnik je v imenu vseh lastnikov na območju Drnovo vložila zahtevo na Upravno enoto Kamnik za izdajo odločbe o uvedbi komasacijskega postopka in na Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano za izdajo odločbe o uvedbi agromelioracije na območju Drnovo. Obe odločbi sta postali pravnomočni v letu 2016. V letu 2017 so občine Kamnik, Komenda in Mengeš uspešno kandidirale na javnem razpisu Ministrstva za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano za podukrep 4.3 Podpora za naložbe v infrastrukturo, povezano z razvojem, posodabljanjem ali prilagoditvijo kmetijstva in gozdarstva – Operacija: Izvedba agromelioracij na komasacijskih območjih, in z odločbo Agencije RS za kmetijske trge in razvoj podeželja pridobile nepovratna sredstva za izvedbo komasacije in agromelioracije (urejanje poljskih poti).

Projekt ureditve rekreacijske poti ob reki Kamniški Bistrici

Projekt ureditve rekreacijske poti ob reki Kamniški Bistrici, ki se vodi na Oddelku za urejanje prostora, smo nadaljevali tudi v zadnjih dveh letih. Jeseni 2016 smo zaključili gradnjo 280 metrov dolgega odseka poti, ki poteka od javne poti št. 660095 (Volčji Potok–Ceglar–Jernač), pod brežino regionalne ceste ter se pod mostom čez Kamniško Bistrico naveže na Radomeljsko cesto. S tem smo sklenili manjkajočo povezavo ob reki Kamniški Bistrici med Kamnikom in trgovskim centrom Qlandija. Z gradnjo omenjenega odseka pešpoti smo za pešce in kolesarje odpravili nevaren odsek med križiščem proti Volčjemu Potoku in trgovskim

Rekreacijska pot ob reki Kamniški Bistrici

centrom Qlandija. Pot je makadamska, široka 2,4 metra in se prilagaja obstoječemu terenu. Izveden je bil prehod pod mostom čez Kamniško Bistrico in saniran obstoječi meteorni jarek ob vznožju nasipa regionalne ceste. Meteorni jarek smo nadomestili z ureditvijo betonskih koritnic in z ustreznimi prepusti. Na začetnem delu pešpoti je postavljena lesena ograja, s katero smo ločili rekreacijsko površino od okoliških travniških površin. Ker je pot namenjena pešcem in kolesarjem, smo na začetku in koncu postavili kovinske stebričke, ki preprečujejo dostop motornim vozilom. Za sklenitev rekreacijske poti z občino Domžale mora Občina Kamnik izvesti še odsek skozi Šmarco. Izvedba rekreacijske poti v severnem delu Šmarce je načrtovana v letu 2018. Za južni del Šmarce, ki je poplavno ogrožen in se uvršča med območja pomembnega vpliva poplav, pa se je občinska uprava odločila, da v skupni projekt združi ukrepe za zagotavljanje poplavne varnosti in ureditev rekreacijske poti.

Urejen prvi odsek rekreacijske poti ob potoku Nevljica

Že v fazi izdelave idejnih zasnov rekreacijskih poti v občini smo poskušali trase umeščati ob obstoječe vodotoke. Tako smo jeseni 2016 na območju Tuhinjske doline uredili prvi odsek rekreacijske poti ob potoku Nevljica. Gre za 500-metrski odsek pešpoti med Srednjo vasjo in Lokami v Tuhinju, ki je urejen kot dvona-

Pešpot med Srednjo vasjo in Lokami v Tuhinju

menska površina. Pot uporabljajo lastniki kmetijskih zemljišč za dostop do svojih zemljišč, hkrati pa je tudi rekreacijska površina.

Kohezijski projekti v občini Kamnik v letih 2016 in 2017

Občina Kamnik je v letu 2017 zaključila izvajanje obeh projektov, sofinanciranih iz Kohezijskega sklada, in sicer:

- Oskrba s pitno vodo na območju Domžale - Kamnik in
- Odvajanje in čiščenje odpadne vode na območju Domžale - Kamnik.

Namen projekta Oskrba s pitno vodo na območju Domžale - Kamnik je bil izboljšanje vodovodnega sistema v občinah Kamnik, Domžale, Mengeš, Moravče in Trzin. Projekt je zajemal dva samostojna vodooskrbna sistema, ki vsak zase predstavljata enoten sistem oskrbe s pitno vodo. Gre za sistem elementov vodovoda, kot so cevovodi, črpališča in vodohrani. Prvi sklop je zajemal dela na območju občine Kamnik, v drugem sklopu pa dela na območju občin Domžale, Mengeš, Moravče in Trzin. Skupno vodooskrbna sistema zagotavljata pitno vodo več kot 55.000 prebivalcem. Namen projekta Odvajanje in čiščenje odpadne vode na območju Domžale - Kamnik je bil gradnja novega sistema za odvajanje in čiščenje odpadnih voda v občinah Kamnik, Domžale, Komenda, Mengeš, Cerklje na Gorenjskem in Trzin. Projekt se je izvajal v dveh delih, in sicer v sklopu gradnje novega kanalizacijskega sistema v občinah Kamnik, Mengeš in Komenda ter nadgradnje Centralne čistilne naprave Domžale - Kamnik. Skladno z zahtevami Operativnega programa razvoja okoljske in prometne infrastrukture (OP ROPI) za obdobje 2007–2013 je Občina Kamnik skupaj s sosednjimi občinami že leta 2007 začela pripravljati dva velika infrastrukturna projekta. Pri projektu Odvajanje in čiščenje odpadne vode na območju Domžale - Kamnik so sodelovale občine Kamnik, Domžale, Trzin, Mengeš, Komenda in Cerklje na Gorenjskem, v projekt Oskrba s pitno vodo na območju Domžale - Kamnik pa so bile vključene občine Kamnik, Moravče, Domžale, Mengeš in Trzin. Skupna vrednost obeh projektov je presegala 50 milijonov EUR. Projekta sta se leta 2013 znašla na listi enajstih, t. i. »Ready to go« projektov, ki so izpadli iz finančne perspektive 2007–2013. Poleti 2014 je vlada za teh enajst projektov izdala sklep, na podlagi katerega so lahko občine z izbranimi izvajalci podpisale izvajalske pogodbe in z zalaganjem lastnih sredstev začele z izvedbo del. Sklep je občinam hkrati omogočil prednost pri sklenitvi pogodb o sofinanciranju v novem finančnem obdobju 2014–2020. Z najetim kreditom je Občina Kamnik oba projekta začela izvajati v letu 2014, marca 2016, tj. po dveh letih in pol gradnje, pa smo z Ministrstvom za okolje in prostor za omenjena projekta podpisali pogodbe o sofinanciranju. V okviru kohezijskega projekta gradnje kanalizacijskega sistema v občini Kamnik se je v letih 2016 in 2017 nadaljevala gradnja sistema na območju Stranj, Tunjic in Tuhinjske doline. Gradnja vseh novih kanalizacijskih omrežij v kohezijskem projektu je že zaključena, številna gospodinjstva pa so se na novo omrežje že uspešno priklopila. V letu 2018 načrtujemo gradnjo sekundarne kanalizacije na območju Tuhinjske doline, nadaljevanje gradnje kanalizacije v Bistričici ter sanacijo in gradnjo manj obsežnih omrežij na nekaterih drugih delih občine.

Sočasno z gradnjo kanalizacijskega sistema v občini Kamnik je v letih 2016 in 2017 potekala nadgradnja Centralne čistilne naprave Domžale - Kamnik na terciarno biološko stopnjo čiščenja, kar bo omogočilo dodatno odstranjevanje dušikovih in fosforjevih snovi. Novi sistem obsega tehnologijo sekvenčnega šaržnega reaktorja – SBR in gradnjo vstopnega objekta s sprejemom grezničnih gošč. Z nadgradnjo se je povečala obratovalna varnost, omogočeno je učinkovitejše izločanje peska in večjih delcev, povečana je količina sprejema dotočne vode v čiščenje, izboljšano je grobo čiščenje padavinskih voda ter zmanjšana količina emisij snovi v zrak. Občanke in občani po izvedbi investicije živijo v čistejšem okolju, ki bistveno prispeva k boljši kakovosti življenja. V okviru kohezijskega projekta gradnje vodovodnega sistema v občini Kamnik se je v letih 2016 in 2017, sočasno z gradnjo kanalizacijskega sistema, nadaljevala gradnja vodovoda Vrhpolje–Šmartno in objektov na vodovodnem omrežju v Tuhinjski dolini, izvedeno pa je bilo tudi vodovodno omrežje na južnem delu vodovodnega sistema Kamnik, tj. na območju Perovega, Šmarce in Volčjega Potoka. Vrednost projekta Odvajanje in čiščenje odpadne vode na območju Domžale - Kamnik je znašala

39.054.955 EUR, vrednost projekta Oskrba s pitno vodo na območju Domžale - Kamnik pa 11.384.020 EUR. Občina Kamnik je iz kohezijskih skladov za sofinanciranje kohezijskih projektov do sedaj prejela 9,43 milijona evrov nepovratnih sredstev.

Projekt Odvajanje in čiščenje odpadne vode na območju Domžale - Kamnik v občini Kamnik

Namen projekta je bila gradnja novega kanalizacijskega sistema za odvajanje in čiščenje odpadnih voda v občinah Kamnik, Domžale, Komenda, Mengeš, Cerklje na Gorenjskem in Trzin ter nadgradnja Centralne čistilne naprave Domžale - Kamnik. Občina je morala kot lastnica javne komunalne infrastrukture na področju odvajanja in čiščenja odpadnih voda zaradi zaostrene okoljske zakonodaje dograditi manjkajoče kanalizacijske sisteme na območju večjih poselitev (nad 2000 populacijskih enot) in v skladu z zakonodajo zagotoviti tudi ustrezno čiščenje odpadnih voda na centralni čistilni napravi. Na območju Kamnika je projekt zajemal gradnjo kanalizacijskega sistema v skupni dolžini preko 28 kilometrov, razdeljen pa je bil na tri sklope.

Prvi sklop je obsegal območja Tunjic, Tunjiške Mlake in Košiš, kjer je bilo zgrajenih preko 8,6 kilometra kanalizacijskega razvoda, vgrajena so bila 3 črpališča. Na območju Tunjic je bila rekonstruirana cesta od Kamnika do Tunjic, izveden je bil hodnik za pešce, vgrajen nov vodovodni sistem v dolžini približno 2 kilometra, urejeno pa je bilo tudi odvajanje meteornih voda. Na tem območju so bila dela v sklopu kohezijskih projektov zaključena v drugi polovici leta 2016. Priklapljanje občanov na nov kanalizacijski sistem poteka postopoma, na območju Tunjic se je do sedaj priklopilo že približno 70 gospodinjstev.

Drugi sklop je obsegal območje Stranj, Godiča in Bistričice, kjer je bilo na novo zgrajenih preko 9,4 kilometra kanalizacijskega razvoda in vgrajenih 5 črpališč. Hkrati so bile na nekaterih odsekih sanirane občinske ceste, vgrajena je bila javna razsvetljava in zamenjan dotrajan vodovod. Dela so bila končana že jeseni 2015, do sedaj pa se je na novo zgrajeno kanalizacijo priklopilo že okrog 120 gospodinjstev. Na območju Bistričice je v letu 2018 načrtovana gradnja nove kanalizacije, ki bo povezana z obstoječim omrežjem.

Tretji sklop je obsegal območje Tuhinjske doline, kjer je bilo odvajanje in čiščenje odpadnih voda urejeno le delno. Obstoječa kanalizacija, ki pa je bila preobremenjena, je potekala iz naselij Laze v Tuhinju in Zgornji Tuhinj do začasne čistilne naprave v Šmartnem v Tuhinju. Na tem območju se je gradnja pričela jeseni 2015 in bila zaključena poleti 2017. Zgrajen je bil povezovalni fekalni kolektor z dolžino preko 11,3 kilometra ter vgrajenih 5 črpališč. To je predstavljalo najdaljši in najzahtevnejši del projekta. V prvi fazi gradnje povezovalnih kanalov od Kamnika do Šmartnega v Tuhinju sta bila zgrajena oba primarna kolektorja S (Vir pri Nevljah–Šmartno v Tuhinju) in kolektor TD (Nevlje–Vir pri Nevljah) ter priključena na obstoječi kanalizacijski sistem v Nevljah pri Kamniku. V letošnjem letu je v načrtu tudi druga faza, v kateri je predvidena gradnja

Kanalizacijska infrastruktura v Stranjah in Tunjicah

sekundarnega kanalizacijskega omrežja, ki bo omogočalo priklop tudi nekaterim drugim bližnjim vasem (Soteska, Markovo, Srednja vas, Loke, Potok, Buč itd.).

Osnovni nameni projekta Odvajanje in čiščenje odpadne vode na območju Domžale - Kamnik so bili uspešno realizirani. To so:

- gradnja ustrezne infrastrukture za odvajanje in čiščenje komunalnih odpadnih voda,
- izpolnitev zakonskih obveznosti glede izvedbe komunalne infrastrukture,
- dodatna priključitev prebivalcev na javni kanalizacijski sistem in čistilno napravo,
- zmanjšanje škodljivih emisij v vode,
- izboljšanje življenjskih pogojev prebivalcev in
- izboljšanje zdravstvenega stanja občanov na obravnavanem območju.

Sočasno z gradnjo kanalizacijskega sistema v občini Kamnik je v letih 2016 in 2017 potekala nadgradnja Centralne čistilne naprave Domžale - Kamnik.

Nadgradnja Centralne čistilne naprave Domžale - Kamnik (CČN) je del projekta Odvajanje in čiščenje odpadne vode na območju Domžale - Kamnik. Projekt je obsegal nadgradnjo obstoječe čistilne naprave na terciarno biološko stopnjo čiščenja (dodatno odstranjevanje dušikovih in fosforjevih snovi). Z nadgradnjo se je povečala obratovalna varnost, omogočeno je učinkovitejše izločanje peska in večjih delcev, povečana je količina sprejema dotočne vode v čiščenje in boljše grobo čiščenje padavinskih odpadnih voda, emisije

Centralna čistilna naprava Domžale - Kamnik (Foto: Javno podjetje Centralna čistilna naprava Domžale - Kamnik)

snovi v zrak pa so se zmanjšale. Občanke in občani po izvedbi investicije živijo v čistejšem okolju, kar prispeva k boljši kakovosti življenja.

Nadgrajeni sistem CČN vključuje tri glavne procesne sklope, ki obsegajo nov vstopni objekt, ki dopolnjuje obstoječo mehansko stopnjo, novo aerobno biološko stopnjo z napredno tehnologijo sekvenčnih reaktorjev, ki vključujejo anaerobni selektor za delno biološko odstranjevanje fosforja in simultano nitrifikacijo in denitrifikacijo, ter moderen in tudi v svetu precej nov proces deamonifikacije za čiščenje z dušikom visoko obremenjenih internih povratnih vod in obstoječo anaerobno biološko stopnjo s proizvodnjo bioplina in kogeneracijo. CČN je z nadgradnjo postala četrti največji sistem za čiščenje odpadnih voda v Sloveniji. Sprejema odpadno vodo vseh gospodinjstev šestih občin, ki so priključena na kanalizacijski sistem, in grezničnе gošče ter blato malih komunalnih čistilnih naprav. Skladno z okoljevarstvenim dovoljenjem tudi čisti odpadno vodo večine industrijskih virov sprejemnega območja in tekoče odpadke. Z nadgradnjo je dosežen boljši učinek čiščenja, vsi parametri na iztoku v reko Kamniško Bistrico so pod mejnimi dovoljenimi vrednostmi. Nadgradnja sistema CČN bo dolgoročno vplivala na izboljšanje ekološkega stanja Kamniške Bistrice pod iztokom CČN, saj je obremenitev zaradi boljše kakovosti iztoka bistveno zmanjšana. Z nadgradnjo CČN je problematika čiščenja odpadnih voda v regiji ustrezno urejena za 30-letno obdobje. Zagotovljeno bo varno obratovanje v okviru zakonskih omejitev in standardov ter zmanjšano obremenjevanje okolja.

Projekt Oskrba s pitno vodo na območju Domžale - Kamnik v občini Kamnik

Osnovna namena projekta sta bila rekonstrukcija in novogradnja nekaterih primarnih vodovodov in spremljajočih objektov, ki so izboljšali kakovost pitne vode, rešitev obstoječe problematike na področju oskrbe s pitno vodo na območju občin Domžale, Kamnik, Mengeš, Moravče in Trzin, izpolnitev zakonskih obveznosti oskrbe s pitno vodo ter razdeljevanje razpoložljivih vodnih količin iz različnih virov oskrbe, s čimer je možno nemoteno oskrbovanje tudi v primerih možnega izpada posameznega vodnega vira ali dela sistema zaradi okvare. Projekt je bil razdeljen v dva sklopa aktivnosti. V prvem so bila zajeta dela na območju občine Kamnik, v drugem sklopu pa aktivnosti na območju Domžal, Mengša, Moravč in Trzina. V sklopu izvedbe projekta je bilo skupno vgrajenih preko 30 km vodovodnih cevovodov, 4 vodohrani in 10 črpališč, ki s pitno vodo oskrbujejo več kot 55.000 prebivalcev.

Na območju občine Kamnik se je projekt izvajal v dveh sklopih, na treh območjih občine. Prvi sklop je zajemal vodovod Vrhpolje–Šmartno in objekte na vodovodnem omrežju v Tuhinjski dolini. Gradnja je potekala sočasno z gradnjo kanalizacijskega sistema: s pričetkom del jeseni 2015 in zaključkom julija 2017. Zajemala je gradnjo vodovodnega sistema v skupni dolžini preko 11,1 kilometra, črpališča Šmartno in dveh vodohranov – Markovo in Šmartno. Drugi sklop je zajemal ureditev vodovodnega omrežja na južnem delu vodovodnega sistema občine Kamnik. Dela, ki so se pričela izvajati v juliju 2014 in se zaključila aprila 2016, so potekala na dveh območjih. V centralnemu

Črpališče in vodohran Šmartno

delu vodovodnega omrežja, med vodohranom Perovo in obstoječim omrežjem pri veterinarski postaji ter na območju Tkalske poti. Drugo območje del je zajemalo južni del vodovodnega omrežja, in sicer območje Šmarce, Volčjega Potoka in Rudnika, kjer je bil zgrajen nov dovodni cevovod, ki poteka od krožišča pri Qlandiji do obstoječega vodovoda pri golf igrišču in Rudniku, zgrajena je bila vodovodna povezava med Volčjim Potokom in obstoječim vodovodnim omrežjem v Šmarci. Na tem delu občine Kamnik je bilo skupno vgrajenih preko 5,5 kilometra vodovoda.

Z izvedbo projekta so bili doseženi primarni cilji, ki si jih je zastavila Občina Kamnik in so skladni s cilji Operativnega programa za izvajanje Evropske kohezijske politike v obdobju 2014–2020:

- izvedba hidravlične izboljšave in dograditve omrežja, s čimer se je povečalo število prebivalcev z zagotovljenim varnim dostopom do zdravstveno ustrezne vode, ter
- povečanje števila prebivalcev, ki so deležni boljše oskrbe s pitno vodo.

Z izvedbo projekta so bili poleg zgoraj navedenih ciljev doseženi tudi naslednji cilji:

- delovanje celovitega sistema vodooskrbe v občini,
- zmanjšanje vodnih izgub in optimizacija stroškov,
- zagotavljanje zadostnih količin pitne vode prispevnega območja in
- zmanjšanje motenj v oskrbi zaradi interventnih popravil okvar na vodovodnem omrežju.

Odprtje Dnevnega centra za mlajše invalidne osebe

Občina Kamnik je v letu 2016 na podlagi javnega razpisa zagotovila finančna sredstva za odprtje Dnevnega centra za mlajše invalidne osebe. Proračunska postavka je bila sprejeta zaradi izvajanja in razvijanja celostnih potreb družin, staršev, skrbnikov in drugih, ki skrbijo za otroka s posebnimi potrebami, kot tudi samih otrok in mladostnikov s posebnimi potrebami. V center so vključeni gibalno ovirani mladostniki po zaključenem šolanju, ki so sicer prepuščeni iznajdljivosti staršev. V dnevnem centru je uporabnikom omogočeno kvalitetno preživljanje prostega časa, kjer se razvijajo njihove sposobnosti in krepita njihova samopodoba in samozavest. Na voljo jim je tudi strokovna obravnava, ki naj lajša njihove težave in stiske, omogočena jim je tudi osebna asistenca (negovanje, hranjenje, priprava obrokov ...). Obiskovanje centra je za uporabnike v celoti brezplačno. Izvajalec programa je že dve leti zapored Društvo staršev otrok s posebnimi potrebami, ki že več let opozarja na problematiko mlajših invalidnih oseb po končanem obveznem šolanju. Tovrstno povezovanje nevladnih organizacij in lokalne skupnosti tako omogoča večjo prepoznavnost programa in destigmatizacijo invalidov in njihovih svojcev.

Notranjost Dnevnega centra za mlajše invalidne osebe

Obnova likovnega razstavišča v Galeriji Miha Maleš

Kamnik je sredi leta 2016 dobil nov razstaviščni prostor v Galeriji Miha Maleš. S sanacijo podstrešnih prostorov so bile pridobljene nove površine za prostore uprave, eden od obnovljenih prostorov, imenovan Pogled, pa je namenjen predvsem razstavam sodobne likovne produkcije.

Dom kulture Kamnik

V drugi polovici leta 2016 so se začela najnujnejša investicijsko-vzdrževalna dela, in sicer: sanacija kanalizacije in pohodnih plošč pred vhodom Doma kulture; izvršena so bila pleskarska dela spodnjih prostorov (vhod, preddverje dvorane in vhod v dvorano), celotnega stopnišča in hodnika v I. nadstropju; sanacija WC-jev v pritličju in I. nadstropju; prenovljena je bila Mala dvorana (sanacija parketa z zamenjavo baletnega poda, nakup opreme – luči, garderobne omarice, stoli in predelna vrata, zavese in roloji – zamenjana so bila ogledala, ...). Za potrebe velike dvorane smo kupili nove reflektorje, nekaj avdioopreme, platno, zavese ... Delavci, zaposleni preko javnih del, so očistili okolico doma, svetlobne jaške in pospravili podstrešje.

V letu 2017 je upravljanje Doma kulture prešlo s Kulturnega društva Priden možic na Zavod za turizem, šport in kulturo Kamnik. Na podlagi razpoložljivih sredstev v proračunu smo v letu 2017 nadaljevali s sanacijskimi deli, odstranjen je bil dotrajan pomožni objekt za objektom, na njegovem mestu je bil urejen ekološki otok (položitev robnikov, asfalta, zatravitev okolice, postavitev ograje). V poletnem času je bila na glavnem odru Doma kulture izvedena generalna tehnična prenova odrske tehnike z nabavo opreme in dodelavo obstoječe napeljave, hkrati so potekala vzdrževalna dela v pomožnih prostorih, tj. v pisarnah in garderobah ter na hodniku (čiščenje, pleskanje). Med letom smo nakupili tudi nekaj pisarniške opreme. Konec leta se je začela celovita prenova Kino kluba Kamnik.

Celovita prenova Kino kluba Kamnik

Prenovljena Mala dvorana

Športno igrišče Mekinje

V letu 2016 smo pridobili projektno dokumentacijo in gradbeno dovoljenje za gradnjo športnega igrišča v Mekinjah, ki je bilo v tem letu tudi dokončano. Zgrajena je bila asfaltirana ploščad in zarisane črte, urejenih je bilo nekaj parkirnih prostorov, opravljena je bila tudi manjša zatravitev, zasajena drevesa. V letu 2017 je bilo nakupljene še nekaj opreme (klopi, koši za smeti, otroška igrala). Igrišče je vsak dan zelo dobro obiskano in resnično služi svojemu namenu.

Športno igrišče Mekinje

Sanacija kuhinje v enoti Pestrna Vrtca Antona Medveda Kamnik

V letu 2016 smo pridobili projektno dokumentacijo za sanacijo kuhinje in pralnice v enoti Pestrna. V okviru projekta so bile sanirane strojne in elektroinštalacije, tlaki, kupljena je bila nova oprema. Skupna vrednost investicije je znašala 233.940 evrov.

Učilnica na prostem pri Podružnični šoli Mekinje

V okviru proračunskih sredstev smo obnovili dotrajano garažo pri Podružnični šoli Mekinje, ki je bila preurejena v učilnico na prostem. Učilnica je v poletnem času namenjena pouku, šola pa jo uporablja tudi za spravilo opreme, za katero sicer v šolski stavbi ni dovolj prostora. Vrednost investicije je znašala 21.916 evrov.

Sanacija strehe nad malo telovadnico Osnovne šole Marije Vere

V letu 2016 smo zaradi dotrajanosti sanirali streho nad malo telovadnico Osnovne šole Marije Vere. Skupna vrednost investicije je znašala 26.682,22 evrov.

Sanacija ostrešja na Osnovni šoli 27. julij Kamnik

V letu 2016 je bilo sanirano dotrajano ostrešje na Osnovni šoli 27. julij Kamnik, vrednost investicije je znašala 54.078 evrov.

Razdelilnica toplih obrokov

Občina je nadaljevala s projektom Razdelilnice toplih obrokov, v kateri so občanom s slabšim finančnim stanjem vsakodnevno (razen med dela prostimi dnevi) na voljo topli obroki. Razdelilnico je v letu 2016 obiskovalo povprečno 29 občanov, število uporabnikov pa se iz leta v leto povečuje. V letu 2016 smo v ta namen namenili 14.477 evrov.

Branju prijazna občina

V letu 2017 je občina Kamnik prejela certifikat Branju prijazna občina, ki ga podeljujeta Združenje splošnih knjižnic in Skupnost občin Slovenije. Natečaj je potekal prvič in je bil namenjen spodbujanju lokalnih skupnosti za razvoj bralne pismenosti, branja in bralne kulture. Glavni cilji projekta so: uveljaviti pozitivno javno podobo branja, izboljšati zavest o pomenu branja, podpreti razvoj in izvajanje javno dostopnih programov in projektov za spodbujanje branja in pismenosti, ki potekajo na lokalni ravni in so namenjeni različnim ciljnim skupinam, spodbujati in koordinirati programe ter projekte promocije branja, spodbuditi občine k sprejemanju lokalnih strateških dokumentov za spodbujanje branja in razvoj bralne kulture, spodbuditi občine k prevzemanju primerov dobrih praks za ustvarjanje učinkovitega družbenega okolja za spodbujanje branja in razvoj bralne kulture, spodbuditi sistematično vlaganje v promocijo branja in načrten razvoj bralne kulture na lokalnem nivoju. Poleg občine Kamnik je certifikat prejelo še 17 slovenskih občin. Ob podeljenem certifikatu oziroma nazivu pa so o občini Kamnik povedali: »Občina Kamnik ima pozitiven odnos do bralne kulture in pismenosti, to pa potrjuje s podporo nekaterih prepoznavnih projektov in programov. Pohvaljen je tudi angažma na področju popularizacije in aktualizacije besedne umetnosti mladih ter založniške dejavnosti.«

Certifikat Branju prijazna občina

Ureditev centralnega ogrevanja na Glavnem trgu 2

Občina Kamnik je v letu 2017 kot naročnik in pretežni lastnik objekta na podlagi pridobljenega projekta strojnih instalacij ter izbora najugodnejšega izvajalca preuredila sekundarne vode centralnega ogrevanja na naslovu Glavni trg 2. Objekt predstavlja leta 1980 obnovljeno staro meščansko hišo s konca 18. stoletja. V pritličju stavbe so prostori Zavoda za turizem, šport in kulturo Kamnik v lasti Občine Kamnik in prostori gostinske dejavnosti v zasebni lasti. V prvem in drugem nadstropju pa so prostori Galerije Miha Maleš, katerih lastnik je Občina Kamnik. Celoten objekt se ogreva iz skupne kotlovnice, katere upravljavec je Petrol, d. d. Ogrevanje je razdeljeno na tri veje, in sicer ena veja s toploto oskrbuje Galerijo Miha Maleš, druga Zavod za turizem, šport in kulturo Kamnik, tretja pa kavarnico in poslovni prostor na Glavnem trgu. Ker je bilo ugotovljeno, da ena izmed naštetih vej pušča, smo se skupaj z lastnikom tretje veje odločili urediti vse veje centralnega ogrevanja. Tako smo prvotne veje ogrevanja izključili ter nadometno napeljali nove.

Osnovna šola Marije Vere – sanacija hidroizolacije

Na Osnovni šoli Marije Vere je Občina Kamnik v letu 2017 na podlagi izbora najugodnejšega izvajalca zamenjala hidroizolacijo in fasadno pločevino ter s tem preprečila nastajanje dodatne škode v spodnjih prostorih šole. Prav tako je zaradi prostega izhoda učencev zamenjala 4 okna v pritličju z vrati, zaradi zaščite nove pločevinaste fasade pa je položila tlakovce ter uredila vhode pred učilnicami.

Sanacija poševne strehe na enoti Tinkara Vrtca Antona Medveda Kamnik

V letu 2017 je Oddelek za družbene dejavnosti začel z izvedbo sanacije poševne strehe na enoti Tinkara Vrtca Antona Medveda Kamnik. Predmet celotnega projekta je bila izvedba toplotnega ovoja objekta. Celotna energetska sanacija je bila načrtovana v treh fazah, sanacija poševne strehe predstavlja prvo fazo. Zaradi razgibane arhitekturne zasnove objekta, toplotnih mostov, neprimerne izolacije, dotrajane strehe in velikih toplotnih izgub so se namreč kljub rednemu vzdrževanju pokazale potrebe po temeljiti energetski prenovi. Izvajalec sanacije poševne strehe (izbran na javnem razpisu) je bilo podjetje Ural, d. o. o., vrednost investicije je znašala 145.382,32 EUR. Takoj v začetku poletnih počitnic je izbrani izvajalec skladno s pogodbenimi določili začel z obnovitvenimi deli in jih dokončal tik pred začetkom novega šolskega leta, tako da so se otroci po počitnicah lahko vselili v obnovljene prostore. V letu 2018 je predvidena še izvedba 2. in 3. faze sanacije: izolacija in obnova fasade in ravnega dela strehe.

Sanacija poševne strehe na enoti Tinkara Vrtca Antona Medveda Kamnik

Začetek prenove in oživitve Uršulinskega samostana v Mekinjah

Konec leta 2016 je Občina Kamnik od reda sester uršulink z darilno pogodbo prevzela v last samostanski kompleks v Mekinjah. Samostan je pomemben lokalni kulturni spomenik ter velik potencial za družbenoekonomski in turistični razvoj občine in tudi širšega

Uršulinski samostan v Mekinjah s cerkvijo in pokopališčem iz zraka

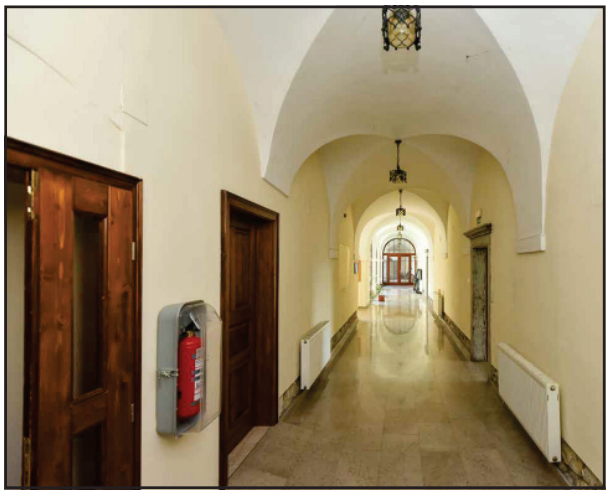
Zunanje in notranje dvorišče Uršulinskega samostana v Mekinjah

območja. Samostanski kompleks bo z novo funkcijo in vsebino postal tudi pomemben element v turistični ponudbi mesta in občine. Cilj občinskega projekta je celostna prenova samostanskega kompleksa, zaradi finančnih omejitev pa bo aktiviranje objekta potekalo postopno. Zato je potrebno še toliko previdneje načrtovati programe, ki naj bi potekali v objektu.

Dejstvo je, da gre za objekt izjemne vrednosti. Tudi zemljišča so na enem najlepših mest v občini Kamnik, z enkratnim razgledom na Kamniške Alpe in mesto Kamnik. Ob tem pa ne gre prezreti dejstva, da je objekt star, potreben (delne) prenove in stalnega vzdrževanja, predvsem pa gre za objekt, ki ga je potrebno napolniti z ustrezno vsebino. Občina Kamnik je v okviru razpisa LAS za pridobitev evropskih sredstev v letu 2017 začela pripravljati projekte za preureditev dela pritličja Uršulinskega samostana v Mekinjah, s katerimi bi zagotovili normalno delovanje objekta z novo – spremenjeno funkcijo. Za revitalizacijo kompleksa oziroma za izvajanje novih dejavnosti (pri čemer je potrebno upoštevati dejstvo, da so dovoljene le dejavnosti, predpisane v Odloku o razglasitvi Uršulinskega samostana Mekinje za kulturni spomenik) je potrebno objekt nekoliko preurediti oziroma izvesti nekatera vzdrževalna dela. Za del samostanskega kompleksa je bil v letu 2017 izdelan 3D-geodetski posnetek, na osnovi katerega se je pripravila projektna dokumentacija (IDZ in PZI, projektivni biro Atelje Hočevar).

Predvidevajo se:
- manjše preureditve v pritličju (nova funkcija prostorov, preureditev obstoječih sanitarij za novo – javno funkcijo objekta),
- zamenjava nekaterih neustreznih talnih oblog v prostorih, menjava pohištva, obnovitvena dela (pleskanje, manjša popravila inštalacij ...),
- obnova velikega in malega atrija (ustrezna utrditev oz. ureditev površin znotraj obeh atrijev),
- ureditev novega glavnega vhoda (z južne strani, ob zvoniku),
- preureditev komunikacij (vzpostavitev nekaterih poti – komunikacij).

Za izvedbo projekta Revitalizacija samostana Mekinje se je Občina Kamnik skupaj s partnerji prijavila na javni poziv Evropskega sklada za regionalni razvoj (ESRR) za izbor operacij za uresničevanje ciljev Strategije lokalnega razvoja na območju občin Dol pri Ljubljani, Kamnik, Litija, Lukovica, Moravče in Šmartno pri Litiji v letu 2017. Za investicijo je po ocenjeni vrednosti projektne dokumentacije potrebnih 207.900,45 evrov. Projekt bo izveden v 2 fazah, ki bodo skupno trajale 24 mesecev, in sicer med 1. 2. 2018 in 29. 2. 2020.

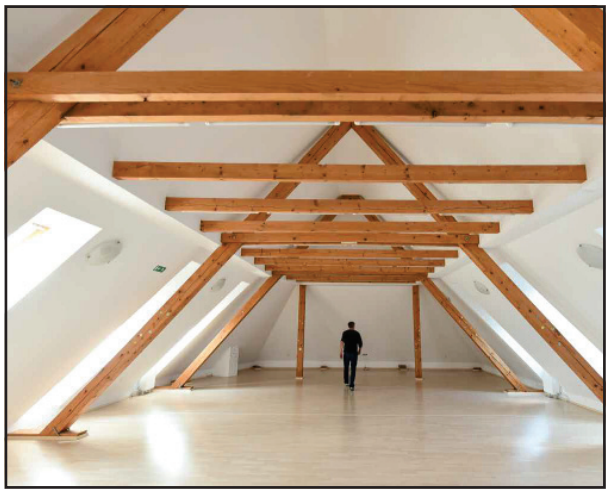

Hodniki Uršulinskega samostana v Mekinjah

Revitalizacija samostana Mekinje vključuje:
- preureditev dela pritličja samostanskega objekta, ki je od leta 1998 s posebnim aktom (Odlok o razglasitvi Uršulinskega samostana Mekinje za kulturni spomenik, *Uradni list RS*, št. 3/1998) razglašen za kulturni spomenik,
- oblikovanje in izvedbo izobraževalnih in kulturnih vsebin, namenjenih razvoju lokalnega prebivalstva, ki sovpadajo z izobraževalno in kulturno namembnostjo, predpisano v Odloku o razglasitvi Uršulinskega samostana Mekinje za kulturni spomenik,
- nakup potrebščin za izvedbo delavnic, seminarjev, pogovornih večerov,
- aktivnosti, namenjene promociji izobraževalnih in kulturnih vsebin,
- koordinacijo projektnih aktivnosti,
- vzpostavitev partnerstva za izboljšanje socialnega kapitala (vključno s sklenitvijo sporazuma).

Projekt Revitalizacija samostana Mekinje rešuje problematiko neizkoriščenih prostorskih kapacitet samostanskega kompleksa, hkrati pa bo s kakovostnimi, lokalni socialni problematiki prilagojenimi vsebinami, ki jih v občini primanjkuje, vzpostavljen prostor neformalnega druženja prebivalstva, namenjen izobraževanju, kulturi, spodbujanju ustvarjalnosti, izobraževanju ciljnih skupin z znanjem in veščinami za kvalitetno življenje in socialno vključitev v okolje, medgeneracijskemu povezovanju, osebnostni rasti in krepitvi pripadnosti lokalnemu okolju. V prostorih se bo uredila tudi spominska soba – muzej, ki bo posvečen delovanju sester uršulink v preteklih obdobjih. Polega tega so velike vrtne površine znotraj obzidja in slikovita kulisa samostanskega atrija odličen ambient za organizacijo občinskih proslav, koncertov in drugih javnih dogodkov.

Notranji prostori Uršulinskega samostana v Mekinjah

Notranji prostori Uršulinskega samostana v Mekinjah

Obnova spomenikov v letih 2016 in 2017

Obnova spomenikov v obdobju 2016–2017 je potekala v skladu s kulturnovarstvenimi pogoji, ki jih je izdal Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, Območna enota Kranj, in pod nadzorom odgovorne konservatorke.

V letih 2016 in 2017 smo obnovili naslednje spomenike:
- Prvotno je bilo spominsko obeležje Edvardu Peperku, v slovenski osamosvojitveni vojni leta 1991 padlemu Kamničanu, v križišču Šlakarjeve poti in poti na Žale. Ker ni bilo moč zagotoviti popolne zaščite obeležja, je bil objekt večkrat poškodovan. Zato je bil v prvi polovici leta 2016 prestavljen v spominski park Žale. Tu so bili postavljeni tudi drogovi za zastave.

Nova postavitev in obnova spominskega obeležja Edvardu Peperku in obnovljeni spomenik Francetu Balantiču

- Sanacija grobišča s spomenikom NOB na Prevojah v Zg. Tuhinju, ki se je začela sredi maja 2016 in bila zaključena v oktobru 2016, je potekala v več fazah (od postavitve nove ograje z betonskimi stebriči do restavracije samega spomenika s saniranjem temelja, kitanjem poškodb na vseh zgornjih elementih spomenika ter ureditve okolice).
- Obnova spomenika Antonu Medvedu, ki ga je modeliral slovenski kipar Svitoslav Peruzzi v starokrščanskem slogu, je obsegala naslednja dela: sanacija kamnitega zidu spomenika, čiščenje spomenika, stebrov, robnikov ter kamnite posode, brušenje napisnih delov, poglobitev in pozlatitev simbola na spomeniku, peskanje kovinske ograje.

Sanirano grobišče s spomenikom NOB na Prevojah v Zg. Tuhinju in obnovljeni spomenik Antonu Medvedu na kamniških Žalah

Na podlagi kulturnovarstvenih pogojev Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije, OE Kranj, ter ogleda spomenika Franceta Balantiča in grobnice NOB na Prevojah smo spomenika celovito obnovili. Obnova je bila končana sredi novembra 2016. Na spomeniku Francetu Balantiču so bili zamenjani leseni deli, očiščeni in sanirani so bili kamniti deli spomenika in njegova okolica.

- Spomenik padlim v prvi svetovni vojni (idejo za postavitev spomenika je dal kamniški slikar in grafik Stane Cuderman; pri izvedbi pa so sodelovali domači obrtniki in kipar Boris Kalin): izvedba 1. faze (tj. čiščenje Kalinove skulpture – roke z mečem in spominske plošče z napisi: brušenje, poglobitev in zlatenje črk, injektiranje razpok, tlakovanje potke). Obnova spomenika 1. svetovne vojne je potekala v letu 2016. 2. faza obnove se je nadaljevala v letu 2017, in sicer s celovitimi sanacijskimi deli celotnega slavoloka in strokovnim obrezovanjem 200-letne lipe, ki je sestavni del spominskega obeležja.

Obnova spomenika v spomin padlim v prvi svetovni vojni

Spominsko obeležje dr. Petru Držaju in ostalim v Češnjicah

– Spominsko obeležje na Kopiščih v Kamniški Bistrici: v sredini maja 2016 so neznani storilci oskrunili spominsko obeležje na Kopiščih v Kamniški Bistrici, ki spominja in opominja na več sto žrtev po koncu 2. svetovne vojne, in sicer vojakov in civilistov iz Hrvaške, Srbije, Črne gore, Nemčije, Avstrije in Slovenije. Z nespametnim dejanjem so naredili ogromno škodo, ki jo je bilo potrebno s sanacijskimi deli odpraviti.

Neznani storilci so oskrunili spominsko obeležje na Kopiščih v Kamniški Bistrici.

– Spominsko obeležje dr. Petru Držaju in ostalim v Češnjicah (2017): obnovitvena dela so obsegala popravilo opornega zidu, peskanje in barvanje stebričkov ter verig, brušenje in barvanje črk.

– Obnova in zaščita vodovodnega kanala ob vhodu v nekdanjo Smodnišnico: ta kanal je del industrijske dediščine na nekdanjem območju Smodnišnice (Podjetje Kamnik, nato Kemijska industrija Kamnik). Obnovitvena dela so obsegala: sanacijo opornega zidu, peskanje in barvanje ter popravilo zaščitne ograje, peskanje in barvanje ter ponovno namestitev mehanizma za zaporo vode, tj. koles s tirnicami.
– Restavriranje medaljona v spomin Alojzu Prašnikarju na Železniški postaji Kamnik, Kranjska cesta. Na podlagi pogojev Zavoda za varstvo kulturne dediščine RS, enota Kranj, smo medaljon restavrirali in namestili novo napisno tablico. Strošek obnove je znašal približno 750 evrov.

Krajevni dom Motnik v letih 2016 in 2017

Prva faza obnove Krajevnega doma je obsegala zamenjavo dotrajanih oken in vrat ter delno adaptacijo spodnjega in zgornjega nadstropja objekta (tj. elektro dela, izdelava tlakov). Druga faza načrtovane obnove prostorov doma je obsegala izvedbo dodatnih gradbenih del (položitev talne izolacije, izdelava cementnega estriha, ...), elektro in slikopleskarskih del v pritličju in

Krajevni dom Motnik med obnovo

I. nadstropju, v medetaži pa celovito sanacijo sanitarij. Pred predajo prostorov in okolice doma v javno rabo so bila izvedena tudi sanacijska dela na pomožnem prostoru, obzidju in betonski ograji.

Rekonstrukcija lokalne ceste Podgorje–Kamnik

V začetku septembra 2017 so se končala gradbena dela Rekonstrukcija LC št. 160011 Podgorje–Kamnik, II. faza od tehničnih pregledov do gostilne pri Slavki. Dela v dolžini 850 metrov so obsegala: menjavo vozišče konstrukcije, vgradnjo kamnitega materiala za sloj kamnite grede, tamponske plasti in kabelske kanalizacije, izdelavo drenažne kanalizacije, gradnjo ponikovalnice, izvedbo ukrepa za umirjanje prometa, ureditev odvodnjavanja, gradnjo pločnika v delu ukrepa za umirjanje prometa, vgradnjo nevezane nosilne asfaltne plasti, planiranje in humiziranje, postavitev javne razsvetljave in vgraditev zgornje obrabne plasti ter asfaltiranje bankin v širini enega metra. V sami projektni dokumentaciji za izvedbo del niso bili zajeti vgradnja kabelske kanalizacije v dolžini 835 metrov ter izdelava priključka kabelske kanalizacije v dolžini 90 m in podaljšanje trase obdelave za 20 metrov (navezave na obstoječe vozišče), zato se je vrednost investicije povečala, in sicer znaša končna vrednost z vključenim davkom na dodano vrednost 299.000 evrov.

Rekonstrukcija lokalne ceste Podgorje–Kamnik, II. faza, od tehničnih pregledov Cvirn do gostilne pri Slavki

Med rekonstrukcijo Murnove ulice

Rekonstrukcija Murnove ulice

Na začetku julija 2017 so se končala gradbena dela Rekonstrukcija LK št. 160921 Murnova ulica. Izbrani izvajalec je opravil naslednja dela: zakoličba obstoječih komunalnih vodov, postavitev prometne zapore, zakoličba objekta, rušenje obstoječega asfalta, rušenje obstoječe javne razsvetljave, posek dreves, sondažni izkopi obstoječega plinovoda, odriv humusa, izkop slabo nosilne zemljine, izvedba javne razsvetljave (območje novega parkirišča), izvedba meteorne kanalizacije, izvedba kamnite posteljice, zamenjava glavnega fekalnega kanala DN500, izvedba novega fekalnega kanala, zamenjava obstoječega vodovoda proti Župančičevi ulici, izvedba novega vodovoda in prestavitev glavnega plinovoda DN225, vgrajevanje robnikov, zamenjava spodnjega ustroja, gradnja in obnova pločnika, vgradnja nosilne plasti AC 22 base B50/70 A3 v debelini 7 cm, dvig jaškov na ustrezno višino, asfaltiranje pločnikov, vgradnja obrabne plasti AC 11surf B50/70 A3, postavitev novih rešetk na obstoječih svetlobnih jaških na Ljubljanski, zaris in postavitev horizontalne in vertikalne signalizacije itd. Končna vrednost investicije z vključenim davkom na dodano vrednost je znašala 130.500,00 evrov.

Prestavitev javne poti Hruševka–Ravne

V juniju 2017 so se zaključila gradbena dela Prestavitev JP 661581 Hruševka–Ravne. Na odseku javne poti je pred letom prišlo do dveh usadov večjih dimenzij. Odlomna roba sta se kazala v večjih posedkih in sta segala čez celotno širino vozišča. Zaradi ocenjenih stroškov sanacije smo se odločili za prestavitev javne poti v dolžini 380 metrov. Izvajalec del je opravil naslednja dela: zakoličba osi nove trase, ureditev planuma temeljnih tal, nasip iz zrnate kamnine, vgradnja

posteljice, rušenje obstoječe trase, humiziranje brežin in zasaditev s travnim semenom, izdelava jaškov in propustov, izdelava zgornje nosilne plasti bituminiziranega drobljenca zrnavosti v debelini 6 centimetrov in izdelava obrabne zaporne plasti bitumenskega betona v debelini 4 centimetrov ter ureditev bankin. Končna vrednost investicije z vključenim davkom na dodano vrednost je znašala 110.000 evrov.

Gradnja krožnega križišča Bakovnik (pri Lidlu) v križanju lokalnih cest Domžalska cesta–Ljubljanska cesta in Bakovniška ulica–Ulica Matije Blejca ter javne poti Bakovnik–Svit

Konec julija 2016 so se zaključila gradbena dela za gradnjo krožnega križišča Bakovnik (pri Lidlu) v križanju lokalnih cest Domžalska cesta–Ljubljanska cesta in Bakovniška ulica–Ulica Matije Blejca ter javne poti Bakovnik–Svit. Izvajalec del je za gradnjo krožnega križišča, ločilnih otokov in podaljšanje pločnika na obeh smereh izvedel zakoličbo, demontažo prometnih znakov, rezkanje asfalta, prilagoditev pokrovov jaškov na višino, odriv humusa, rezkanje talnih označb, vgraditev in poglobitev robnikov, asfaltiranje vozišča in pločnikov, polaganje armature ter betoniranje povoznega dela otoka, barvanje granitnih robnikov, zaris talnih obeležb in postavitev prometne signalizacije. Končna vrednost investicije z vključenim davkom na dodano vrednost je znašala 50.000 evrov.

Gradnja krožnega križišča Bakovnik (pri Lidlu) v križanju lokalnih cest Domžalska cesta–Ljubljanska cesta in Bakovniška ulica–Ulica Matije Blejca ter javne poti Bakovnik–Svit

Obnova gostinskega prostora na Starem gradu

Stari grad je zaradi bližine mesta priljubljena izletniška in pohodniška točka prebivalcev Kamnika z okolico. V novembru 2016 smo na portalu javnih naročil objavili naročilo za obnovo gostinskih prostorov na Starem gradu (gradbena in zemeljska dela, odstranitev greznice, ureditev odvodov, zamenjava stavbnega pohištva, instalacije, polaganje talne keramike, postavitev male komunalne čistilne naprave, namestitev svetil, hidroizolacija itd.). Do roka je na naslov prispelo šest ponudb. Na podlagi meril iz razpisne dokumentacije je naročnik hotel oddati javno naročilo ekonomsko najugodnejšemu ponudniku, vendar na proračunski postavki v letu 2016 ni bilo dovolj sredstev, zato se naročilo ni izvedlo. V proračunu za leto 2017 so bila zagotovljena sredstva za obnovitev gostinskega prostora Starega gradu, zato je bila 14. februarja z izbranim izvajalcem podpisana gradbena pogodba za obnovo gostinskih prostorov na Starem gradu. Izvajalec del je bil 21. februarja uveden v delo, s tem pa mu je začel teči rok za dokončanje del v skladu s pogodbenimi določili. Gradbena dela so se zaključila v začetku aprila 2017.

Obnova gostinskega prostora na Starem gradu

Obnova gostinskega prostora na Starem gradu

Rekonstrukcija Medvedove ulice in Glavnega trga

Prenova Glavnega trga v Kamniku je bila eden izmed ključnih strateških projektov pri razvoju mestnega središča v letu 2017, s čimer so meščani in obiskovalci dobili bolj urejeno in varnejše mestno središče. Proces prenove trga se je začel že pred nekaj leti, ko je na podlagi festivalskih preizkusov in različnih idejnih projektov Občina Kamnik vzpostavila enosmerno cesto ter prvič nakazala, da motorni promet v starem mestnem središču ni več absolutna prioriteta. Projekt je le nadaljevanje procesa. Prenova površin trga je sovpadala tudi s prenovo komunalne infrastrukture, s čimer smo prihranili kar nekaj stroškov. Občina Kamnik je sočasno z ureditvijo ceste, pločnikov in zunanjih površin izvajala sanacijo obstoječe komunalne infrastrukture (vodovod, kanalizacija, meteorna kanalizacija, odvodnjavanje). V okviru rekonstrukcije ceste sta bila izvedena zamenjava ustroja in asfaltiranje voznih površin (vozišče in kolesarska steza). Parkirišča in površine za pešce so bili izvedeni z granitnimi ploščami, mulde za odvodnjavanje pa z granitnimi kockami. V času gradnje je podjetje Elektro Ljubljana zamenjalo 20-kilovoltna kablovoda med trafo postajami Center, Mali grad in Graben, podjetje Telekom Slovenije pa je celotno območje opremilo z optičnim omrežjem. Gradnja je potekala od junija do septembra 2017, vrednost investicije je znašala 512.317 evrov.

Prenova Glavnega trga

Glavni trg dobiva skoraj končno podobo.

Postavljene betonske kocke

Pri urejanju oblikovanja trga smo skupaj z arhitekti upoštevali tri osnovna izhodišča: povzemanje identitete srednjeveškega mesta in njegove zanimive geometrije, funkcionalnost, saj moramo mestu in mestnemu življenju zagotoviti čim boljše delovanje in razvoj, tretje pa je ustvarjanje nove kamniške identitete, pri čemer smo uporabili umetniške elemente v javnem prostoru. Osnovo trga predstavlja zvezna površina granitnih plošč, ki jo vzdolžno preseka cestišče. Ta omogoča, da vsi kamniški kulturni in javni dogodki lahko potekajo brez večjih težav. Izvedeni so bili tudi potopni elektro jaški in hidranti za potrebe prireditev. Cestišče čez trg ima minimalno dovoljeno širino, ohranili pa smo tudi »nasproti vozečo« kolesarsko stezo. Tlak je zasnovan tako, da se v prihodnosti asfalt lahko umakne granitnim ploščam, mestno središče pa bi tako postalo peš cona.

Da smo zagotovili kontinuiteto srednjeveškega mestnega vzorca, so čez trg speljane prečne linije granitnih kock, ki sledijo geometriji ulic in optično razširijo prostor. Na določenih delih granitne kocke povzemajo spodaj najdene ostanke srednjeveškega Kamnika (kocke v vozišču pred sodiščem). Pri ustvarjanju novih identitet in zgodb v prostoru smo se oprli na dve strateški točki. Prva je pred občinsko stavbo, kjer bo v tlaku izdelan stiliziran kamniški grb, za kar se izvede natečaj med kamniškimi umetniki. Druga točka pa je pred vhodom v turistično-informacijski center, kjer se v geometrijski mreži že obstoječe žarkaste zasnove Glavnega trga postavi točka za bodočo skulpturo, za zastavo ali novoletno jelko. Na ta način menimo, da bomo dali možnost novim lokalnim zgodbam, ki bodo mestno središče naredile še bolj zanimivo.

S postavitvijo betonskih kock in klopi na peščevih površinah dajemo prostor pešcem in invalidom, s čimer jih deloma predelimo od prostora avtomobilov. Hkrati pa bodo v končni izvedbi omogočale tudi sedenje in drugo uporabo. Izvedene so iz granulata pohorskega tonalita, s čimer smo želeli v prostor dodati lokalno noto.

Oblikovanje Glavnega trga tako sledi ideji, da ta prostor ponovno postane trg in ne zgolj ulica ali cesta. S tem sledi globalnim smernicam trajnostnega razvoja mestnih središč. Pločevino umikamo prostoru za dogodke, umetnost, igro, pešcem, invalidom, obiskovalcem, turistom, lokalom in za vsakodnevno življenje prebivalcev, kar se je že v več slovenskih mestih pokazalo kot dobra praksa. Naš cilj je, da bo Glavni trg našega mesta namenjen Kamničankam in Kamničanom in ne parkiranim avtomobilom.

Drugi razlog za tako odločitev pa je, da mesto Kamnik in predvsem njegovo srednjeveško jedro postavimo na zemljevid Slovenije kot pomembno turistično destinacijo. Po mnenju stroke avtomobili in parkirišča na tak trg ne sodijo. Že več različnih projektov in raziskav je pokazalo, zadnja med njimi je bila Celostna prometna strategija občine Kamnik, da je v neposredni bližini mestnega središča dovolj parkirnih prostorov za dnevne potrebe obiskovalcev in stanovalcev. S tem projektom se je šele začela celostna prenova mestnega središča v območju Glavnega trga, ki bo potekala v naslednjih obdobjih (Maistrova ulica, območje pred banko in kavarno Veronika, Samčev prehod ...).

Varstvo pred naravnimi in drugimi nesrečami v občini Kamnik

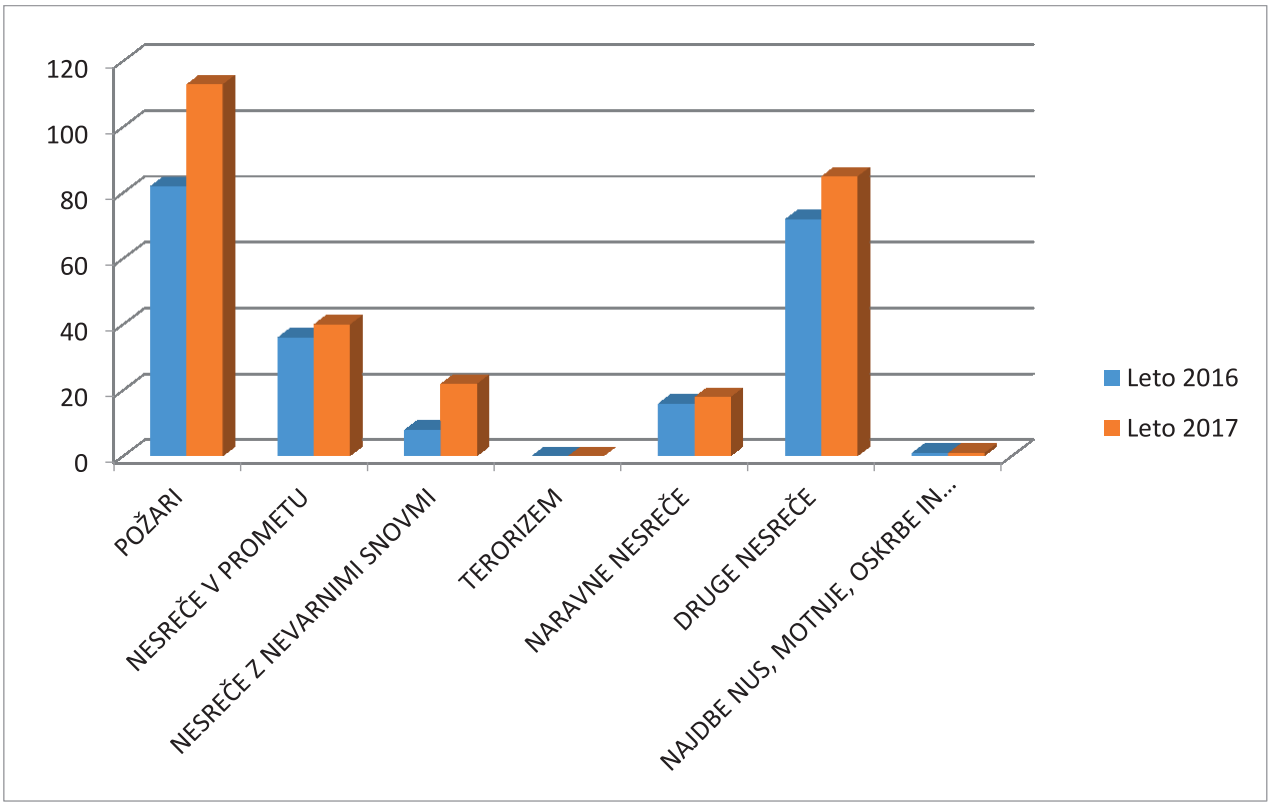
Občina Kamnik velja z vidika varstva pred naravnimi in drugimi nesrečami v Republiki Sloveniji za napredno, saj je znana po tem, da učinkovito in uspešno izvaja različne naloge, vezane na celovito upravljanje s celotnim ciklom naravnih in drugih nesreč (pripravljenost, odziv, blaženje posledic). Učinkovitost odziva se izkazuje pri številnih naravnih in drugih nesrečah, ki so prizadele občino Kamnik (poplave, vetrolom, žledolom). Glede pripravljenosti pa je primer občine, ki aktivno razvija sisteme za spremljanje stanja nevarnosti (poplavna nevarnost, potresna nevarnost) in jih vključuje v različne procese – tako preventivnega delovanja (sanacije, vključevanje v prostorske načrte, omilitveni ukrepi) kakor tudi priprave na učinkovitejši odziv (načrti zaščite in reševanja). Pri tem je treba poudariti predvsem aktivno, nesebično delovanje 13 prostovoljnih gasilskih enot, združenih v Gasilsko zvezo Kamnik. Te enote izvajajo javno gasilsko službo in se povezujejo z drugimi deležniki –z enotami zaščite in reševanja, kot so štab Civilne zaščite Občine Kamnik in Društvo GRS Kamnik. Sistem varstva pred naravnimi in drugimi nesrečami v občini temelji zlasti na dejavnosti prostovoljcev. V sistemu tako nosijo glavno breme reševanja pripadniki prostovoljnih operativnih sestavov, ki se vključujejo v sistem zaščite in reševanja (prostovoljna gasilska društva, društvo Gorska reševalna služba Kamnik, Kinološko društvo z enoto reševalnih psov, skavti in taborniki). V zadnjih letih se je gradnja poslovno-industrijskih con preselila na območje nekdanjih večjih tovarn, na južni del mesta, s tem se je povečala tudi stopnja požarne ogroženosti. Močno se je povečalo število poslovno-stanovanjskih in drugih javnih objektov ter objektov, ki v delovnem procesu uporabljajo, proizvajajo ter skladiščijo nevarne snovi ali se kako drugače ukvarjajo z njimi. Pri analizah požarov ugotavljamo, da se njihovo število v stanovanjskih soseskah in podjetjih povečuje, kar pomeni, da se dejansko uresničujejo dejstva, na katera so gasilci opozarjali že dlje časa. Požari v podjetjih so zaradi neurejene požarne varnosti vedno večji in povzročajo vedno višje stroške. Glede na zahteve meril za opremljanje reševalnih enot ugotavljamo, da opremljenost gasilskih enot še ni popolna. Vozni park in opremljenost gasilskih društev zagotavljata uspešno izvajanje tudi najzahtevnejših intervencij. Z leti pa se vozni park stara, zato si prizadevamo za nakup novejših vozil in opremljanje s sodobno gasilsko zaščitno in reševalno opremo, ki je nujno potrebna za izvajanje zahtevnih intervencij. V skladu s sprejetim dolgoročnim planom nabave gasilskih vozil in vrstnim redom nakupa posameznih vozil smo v letih 2016 kupili gasilsko avtocisterno z oznako GVC 16/25 v vrednosti 185.000 evrov in v juliju 2017 vozilo za prevoz moštva za Prostovoljno gasilsko društvo Motnik. V novembru 2017 je bilo dobavljeno gasilsko vozilo za gašenje požarov v naravnem okolju z oznako GVGP-2 za Prostovoljno gasilsko društvo Kamnik v vrednosti 215.000 evrov. Občina Kamnik je v jeseni 2017 izvedla dva razpisa, in sicer za orodno vozilo GV-1 za prostovoljno gasilsko društvo Srednja vas ter razpis za tehnično reševalno vozilo z oznako TRV za Prostovoljno gasilsko društvo Kamnik. Vozili bosta dobavljeni do konca maja 2018.

Nesreče v zadnjih letih

V zadnjih letih beležimo večje število nesreč v cestnem prometu in požarov na objektih ter drugih naravnih nesreč. K sreči večjih težav gasilci v zadnjih dveh letih ob poplavah niso imeli. V letu 2016 in 2017 smo zabeležili en večji požar na objektu, in sicer v podjetju Velika planina, d. d., kjer je zagorelo v objektu pri spodnji postaji gondole. V zimskem času smo zabeležili več dimniških požarov.

	Nesreče po dogodkih	2016	2017
1	POŽARI		
	v objektih	43	57
	na prometnih sredstvih	4	4
	v naravi	30	44
	na zabojnikih	5	8
2	NESREČE V PROMETU		
	nesreče v cestnem prometu	36	40
	nesreče v letalskem prometu	0	0
3	NESREČE Z NEVARNIMI SNOVMI		
	uhajanje plina	4	6
	onesnaženja	4	16
4	TERORIZEM		
	sum na nevarno snov	0	0
5	NARAVNE NESREČE		
	plazovi, neurja, močan veter in toča	16	18
	žled	0	0
6	DRUGE NESREČE		
	tehnična pomoč	31	41
	nesreče pri športnih aktivnostih	2	4
	delovne nesreče	2	6
	nesreče v gorah	21	20
	pogrešane osebe, živali in stvari	16	14
7	NAJDBE NEEKSPLODIRANIH UBOJNIH SREDSTEV (NUS), MOTNJE, OSKRBE IN POŠKODBE OBJEKTOV	1	1
8	**SKUPAJ**	**215**	**279**

Tabela: Pregled intervencij v občini Kamnik po vrsti dogodkov v letih 2016 in 2017

Grafikon: Nesreče glede na vrsto dogodka v letih 2016 in 2017

Medobčinska vaja Požar v naravi 2017

Civilna zaščita občine Kamnik je 7. oktobra 2017 v sodelovanju s Prostovoljnim gasilskim društvom Sela in Prostovoljnim gasilskim društvom (PGD) Gornji Grad izvedla napovedano medobčinsko praktično vajo Požar v naravi 2017. Namen vaje je bil preizkušanje in izpopolnitev organiziranosti in pripravljenosti gasilskih enot na mejnem območju občin Kamnik in Gornji Grad. Vaja je bila usmerjena v gašenje požara v naravi, ob katerem je obstajala možnost, da se razširi na bližnji gozd na območju nad Tomanovo planino (v občini Gornji Grad) proti grebenu Podbevška Peč (v občini Kamnik).

Vaja je bila izvedena na podlagi predpostavke, da je prišlo do požara nad Tomanovo planino proti vrhu grebena Podbevška Peč (vrh grebena Podbevška Peč je na nadmorski višini 1.190 metrov), kjer poteka meja med občinama. Ker je na lokaciji veliko suhega materiala še od naravnih nesreč iz preteklih let (neurja z močnim vetrom, žledolom v februarju 2014), se je požar hitro širil proti grebenu. Poleg preverjanja stanja organiziranosti in usposobljenosti operativcev za posredovanje ob primeru požara v naravi so bili glavni cilji vaje še preverjanje:

– stanja organiziranosti, usposobljenosti in opremljenosti operativne enote PGD Gornji Grad, PGD Bočna, PGD Nova Štifta in PGD Sela pri Kamniku, PGD Gozd, PGD Kamnik,

Območje vaje »Požar v naravi 2017«

Na območju vaje »Požar v naravi 2017«

- operativne uporabnosti sistema zvez ZARE ter sistema obveščanja in alarmiranja,
- načrta za zaščito, reševanje in pomoč v primeru požara, preverjanje usposobljenosti,
- reagiranja in ukrepanja operativcev v primeru več nepredvidenih situacij ob intervenciji, delovanja ekip na nedostopnem območju, pravilne in hitre odločitve vodij,
- obveščanja in aktiviranja gasilskih enot,
- učinkovitosti vodenja,
- hitrega in strokovnega ukrepanja.

Vaja je bila izvedena med 9. in 12. uro kot enodnevna, napovedana in poučna vaja. Praktične aktivnosti na prizorišču vaje so se začele pol ure pred začetkom.

Sprejemno in poveljniško mesto

Sodelovanje Slovenske vojske in helikopterja letalske enote 15. brigade vojnega letalstva Slovenske vojske ter kamniških gasilcev

Na kraj sprejemnega mesta je pred začetkom vaje prišla enota PGD Kamnik z vozilom Sprinter (06) zaradi postavitve sprejemnega in poveljniškega mesta.

Aktiviranje operativne enote PGD Nova Štifta, PGD Gornji Grad in PGD Bočna se je izvedlo v dejanskem času in v skladu z načrti, prav tako gasilske enote občine Kamnik PGD Sela pri Kamniku, PGD Gozd in PGD Kamnik. Sodelovali so tudi pripadniki Slovenske vojske in helikopterja letalske enote 15. brigade vojnega letalstva Slovenske vojske.

Do mesta požara proti vrhu grebena nad Tomanovo planino (Podbevška Peč) je bilo za napajanje bazena in vode do požarišča napeljan cevovod v dolžini 1200 metrov iz potoka Dreta pod Črnivcem. Zajem vode za gašenje s helikopterjem je potekal iz bazena, ki je bil lociran na travniku pri Lovskem domu Gornji Grad pri Črnivcu, kjer so bili tudi sprejemno in poveljniško mesto za vajo ter ekipa prve pomoči članic PGD Kamnik in PGD Sela pri Kamniku.

Izvedena vaja je imela izjemen pomen za praktično preverjanje pripravljenosti gasilcev na mejnem območju dveh občin, ki sta vključeni v različni Regijski izpostavi za zaščito, reševanje in pomoč ter ju pokrivata Regijski center za obveščanje Ljubljana in Celje. Vaja je pokazala dobro sodelovanje in povezovanje z drugimi vpletenimi silami. Iz tega izhaja večja učinkovitost in odprava morebitnih pomanjkljivosti v delu gasilskih enot obeh občin.

Preventivni ukrepi in odprava posledic naravnih nesreč

Ukrepi za zmanjšanje poplavne ogroženosti

Občina Kamnik je skupaj z Ministrstvom za okolje in prostor izvedla sanacijo zidov in brežine reke Kamniške Bistrice v skupni dolžini 1.110 metrov v sklopu projekta Izvedba ukrepov za zmanjšanje poplavne ogroženosti. Dela so potekala od septembra 2015 do maja 2016. Ministrstvo je za sanacijo zagotovilo 89 odstotkov sredstev, Občina pa 11 odstotkov. S sanacijo zidov na tem območju se je izboljšala poplavna varnost, kar je bil osnovni cilj investicije, hkrati pa je omogočena gradnja na območju poslovne cone B11 Titan - Svit. Sanacija brežin Kamniške Bistrice in gradnja protipoplavne zaščite pa s tem še ni končana, saj državo, ki je pristojna za vode, čaka še več odsekov do Krajevne skupnosti Šmarca in v prihodnosti tudi sanacije brežine Kamniške Bistrice do meje z občino Domžale. Občina Kamnik si tudi sicer aktivno prizadeva za izvedbo preventivnih aktivnosti na področju urejanja voda in zmanjševanja poplavne ter erozijske ogroženosti na celotnem območju občine.

Sanacija hudournika Rožiček

V juniju 2017 je bila zaključena sanacija hudournika Rožiček v kraju Sela pri Kamniku, ki jo je financirala Direkcija Republike Slovenije za vode. Sanacija je zajemala regulacijo struge, odstranitev sipin, utrditev brežin in podpornih zidov ter izvedbo pragov, ki so bili od zadnjih sanacijskih del po poplavah 1990 poškodovani. S sanacijo se bo izboljšala poplavna varnost na tem odseku hudournika.

Sanacija hudournika Bistričica

Poplave v zadnjem desetletju, ki so zajele območje občine Kamnik, so poškodovale tudi brežine hudournika Bistričica. Po poplavah 2007 se je izvajal sanacijski program od izliva Bistričice gorvodno, vendar v celoti ni bil izveden. Po poplavah 2010 se je sanacija Bistričice zaradi večjih poškodb struge izvajala v zgornjem toku pod Klemenčevim. V letu 2017 je bila tako izvedena večja sanacija struge na odseku hudournika Bistričica v kraju Klemenčevo. Direkcija Republike Slovenije za vode izvaja sanacijske ukrepe skladno s programom za odpravo posledic poplav iz leta 2016. Sanacija struge hudournika Bistričice v Klemenčevem na 130 metrov dolgem odseku, pod visoko staro pregrado, je zajemala utrditev brežin s kamnom v betonu in stabilizacijo dna struge z več pragi v obliki drč. S sanacijo se bo izboljšala poplavna varnost na tem odseku.

Gradnja zidu ob desni brežini Kamniške Bistrice pri Športni dvorani Kamnik

Sanacija hudournika Rožiček

Sanacija hudournika Bistričica

Sanacija pragov na Kamniški Bistrici

Na vodotoku Kamniška Bistrica nasproti nekdanje tovarne KIK je investitorica Direkcija Republike Slovenije za vode izvedla v letu 2017 prve sanacijske ukrepe po poplavah leta 2016. Sanacija vodotoka je zajela regulacijo struge, sanacijo dveh poškodovanih pragov in utrditev brežin. Izvedel se je nov prag iz kamna v betonu, s katerim je struga spet stabilna. S tem se je izboljšala varnost vodovoda in ceste pred erozijo. Z novim prehodom za ribe in ohranitvijo globokega tolmuna pod pregrado so izboljšani pogoji za vodno življenje. Z gradnjo novih pragov na tem območju hudourniške Kamniške Bistrice se je izboljšala poplavna varnost na tem odseku vodotoka.

Sanacija pragov na Kamniški Bistrici

Usad pod lokalno cesto Hrib pri Kamniku in plaz pod povezovalno cesto Studenca–Podlom

Poplave 27. in 28. aprila 2017

Obilne padavine 27. in 28. aprila 2017 so zajele tudi širše območje občine Kamnik in povzročile naraščanje reke Kamniške Bistrice, Nevljice in ostalih hudourniških vodotokov. Do razlivanj je prišlo 28. aprila dopoldne, ko je višina vodostajev Kamniške Bistrice na merilnem mestu Kamnik že dosegla kritično mejo, in sicer višino okoli 275 cm ter pretok 162 m^3/s. V dopoldanskem času so bile aktivirane gasilske enote na območjih poplavljenih objektov in zemeljskih plazov. Več dela so imeli gasilci tudi zaradi črpanja podtalnice iz objektov. Intervencije gasilcev so trajale od 8.46 do 15. ure, okoli 12. ure pa je prenehalo deževati in nivo hudourniške Kamniške Bistrice je pričel počasi upadati. Več težav je močno deževje povzročilo v hribovitih predelih občine, kjer se je sprožilo več zemeljskih plazov. Na mestih, kjer so plazovi in usadi brežin ogrožali občinske ceste, so bile vzpostavljene delne cestne zapore. Na državni cesti Kamnik–Črnivec se je sprožil večji zemeljski plaz, zaradi katerega je bila državna cesta zaprta do večernih ur. Občinski štab Civilne zaščite je bil v operativnem sestavu ob poplavah aktiviran in je spremljal intervencije gasilcev ter vremensko napoved. Skupaj je bilo ob nesreči evidentiranih približno 60 prijavljenih dogodkov. Poleg vodotokov je največ škode nastalo zaradi plazov na občinskih cestah.

Sanacija zemeljskih plazov v letih 2016 in 2017

Erozijski procesi so v občini Kamnik stalen dejavnik, še posebej se z erozijskimi pojavi srečujemo ob obilnih padavinah, ki v spomladanskih in jesenskih mesecih prizadenejo območje občine. V letu 2016 večjih težav zaradi naravnih nesreč nismo zabeležili, ob poplavah 27. aprila 2017 in 12. decembra 2017 smo evidentirali več dogodkov, od vseh največ zemeljskih plazov, nastala je škoda na cestni in vodni infrastrukturi. Poplave 27. aprila 2017 večje škode na objektih in infrastrukturi niso povzročile, je pa močno deževje predvsem v hribovitih predelih občine zaradi plazov in usadov brežin poškodovalo občinsko infrastrukturo. Zabeležili smo tudi nekaj plazov na kmetijskih zemljiščih. V letih 2016 in 2017 je Občina Kamnik za odpravo posledic naravnih in drugih nesreč izvedla največ aktivnosti na področju sanacije zemeljskih plazov na občinskih cestah še od poplavnih dogodkov septembra 2010 in novembra 2014 ter predvsem zaradi poslabšanja usadov in erozije pod občinskimi cestami po obilnem deževju aprila 2017. V letu 2017 sta bila med večjimi plazovi sanirana dva na povezovalnih cestah Markovo–Studenca–Podlom in Motnik–Zg. Motnik–Bela.

Gradnja opornega zidu pod lokalno cesto Markovo–Studenca–Podlom in sanacijska dela na plazu na lokalni cesti Motnik–Zg. Motnik–Bela

Ocenjevanje škode zaradi naravnih nesreč

Pomembna dela sistema varstva pred nesrečami sta odprava posledic naravnih nesreč in ocenjevanje škode. Občina Kamnik ima za posamezne nesreče vnaprej imenovane komisije za ocenjevanje škode. Člani so opravili formalna in neformalna usposabljanja.

Vrsta škode/ ocena škode v evrih glede na leto nesreče	Poplave 27. 4. 2017 (v €)	Poplave 12. 12. 2017 (v €)	Skupaj (v €)
Kmetijstvo, gozdovi, gozdne ceste	25.094,00	2.020,00	27.114,00
Infrastruktura, zemeljski plazovi	136.072,13	29.100,40	165.172,53
Vodna infrastruktura	1,764.903,09	1,835.893,80	3,600.796,89
Skupaj	1,926.069,22	1,867.014,20	3,793.083,42

Tabela: Primerjava ocenjene škode zaradi naravnih nesreč v letih 2016–2017

Iz zgornjih podatkov je razvidno, da imamo ob naravnih nesrečah še vedno največ škode na vodni infrastrukturi (poškodbe vodnih objektov, brežin in vodotokov), sledi škoda na občinski cestni infrastrukturi, kamor se šteje tudi škoda na občinskih cestah in škoda zaradi usadov ter zemeljskih plazov.

Zaključek

V prihodnje se bo na področju varstva pred naravnimi in drugimi nesrečami nadaljevalo z učinkovitim in uspešnim izvajanjem različnih nalog, vezanih na obvladovanje naravnih in drugih nesreč (pripravljenost, odziv, blaženje posledic). Učinkovitost odziva se kaže pri številnih ujmah, ki so po letu 1990 prizadele občino (požari v naravnem okolju, poplave, neurja, vetrolom, žled). Na področju pripravljenosti bomo aktivno razvijali sisteme za spremljanje stanja nevarnosti (poplavna nevarnost, potresna nevarnost) in se vključili v različne procese preventivnega delovanja kakor tudi v priprave za učinkovitejši odziv na nesreče. V letošnjem letu bo zgrajena tudi štabna soba Civilne zaščite za potrebe delovanja enot ob večjih katastrofalnih nesrečah. Poleg učinkovite prostovoljne gasilske službe je potrebno izpostaviti tudi vlogo, ki jo imajo ostale enote zaščite in reševanja, še posebej gorske reševalne službe, ki ima zaradi gorskega zaledja tudi dolgoletno tradicijo.

Sodelovanje z Gorsko reševalno službo Kamnik

V del sistema zaščite in reševanja v občini Kamnik sodi tudi Društvo Gorska reševalna služba Kamnik, ki je prostovoljno, samostojno, nepridobitno in nepolitično združenje, ki več kot petindevetdeset let pomaga vsem, ki v gorah in na težko dostopnem terenu potrebujejo pomoč. Vrhunsko usposobljeno in organizirano moštvo reševalk in reševalcev prostovoljno in nesebično opravljamo dejavnost reševanja v gorah in smo kot javna služba vključeni v sistem zaščite in reševanja v Republiki Sloveniji. Za reševanje in pomoč smo na voljo na območju občin Kamnik, Domžale, Komenda, Mengeš, Moravče, Lukovica in Trzin, vendar pa večino intervencij opravimo na območju občine Kamnik. Profesionalno sodelujemo s Civilno zaščito Občine Kamnik; z njenim vodstvom, ki nas pri našem delu podpira, v dobršnem delu tudi sofinancira, imamo odlične odnose. To se kaže tudi v podpori in pomoči pri našem prizadevanju za rešitev prostorskega problema.

Osnovna dejavnost članov društva – reševalna dejavnost

Po dveletnem obdobju, ko smo imeli dvaindvajset intervencij v letu 2014 in sedemindvajset v letu 2015, smo v letu 2016 spet zabeležili rekordnih šestintrideset intervencij, kot smo jih že imeli pred tremi leti. Od tega smo sedemintridesetim planincem, gornikom, alpinistom in drugim priskočili na pomoč v sedemindvajsetih reševalnih in devetih iskalnih intervencijah, žal pa petim osebam nismo uspeli pomagati. V letu 2017 smo spet sodelovali pri večjem številu intervencij, kar petintrideset smo jih našteli, od tega je bilo skoraj polovica iskalnih (osemnajst) in sedemnajst reševalnih intervencij. Oseminpetdesetim pomoči potrebnim smo prišli naproti, od tega smo z gore žal prepeljali tudi eno mrtvo osebo. Če smo se v prejšnjih letih lahko pohvalili z manjšim številom nesreč, pa v zadnjih dveh letih ugotavljamo povečanje, ki ga lahko pripišemo tudi povečanemu obisku gora v vseh letnih časih in v vseh vremenskih pogojih.

Pogoj varnega, kakovostnega in uspešnega reševanja – usposabljanje članov

Za kakovostno in varno reševanje v gorah in na težko dostopnem terenu se člani društva nenehno usposabljamo in sledimo novostim v reševalni tehniki. V letih 2016 in 2017 smo izvedli vsa načrtovana usposabljanja za pridobitev licenc aktivnih članic in članov za gorsko reševanje: usposabljanje iz letne tehnike reševanja, usposabljanje iz zimske tehnike reševanja in usposabljanje iz nudenja prve in nujne medicinske po-

Reševalna intervencija ponoči – prenos ponesrečenca v dolino (Foto: Irena Mušič Habjan)

V zgodnjem jutru v spremstvu gorskih reševalcev na poti proti dolini (Foto: Matjaž Šerkezi)

moči. Že nekaj let izvajamo tudi dodatno usposabljanje za iskanje izgubljenih oseb s pomočjo GPS-naprav ter skrbimo za usposabljanja pripravnikov. Pripravnik Boštjan Borštnar je tem času uspešno zaključil usposabljanja, opravil izpite in se vključil med člane, Rožle Repanšek, Urban Iglič in Grega Hvalc pa so bili konec leta 2017 na zadnji stopnji za pridobitev naziva gorski reševalec in bodo usposabljanje zaključili v letu 2018. Člani društva s specialističnimi nazivi so se udeležili usposabljanj, ki so jih organizirale komisije Gorske reševalne zveze Slovenije (GRZS): zimsko in letno usposabljanje reševalcev letalcev za modul C, obnavljalni seminar letne in zimske tehnike reševanja za inštruktorje Gorske reševalne zveze Slovenije, usposabljanje vodnikov reševalnih psov, usposabljanje vodnikov reševalnih psov po programu za modul A1.

Skrb za varnost v gorah – preventivna dejavnost

Poleg reševalnega dela naše društvo skrbi tudi za preventivno dejavnost, saj se zavedamo, da so skrb za varnost v gorah, izobraževanje obiskovalcev gora in neprestano opozarjanje na nevarnosti največja možna zagotovila za preprečevanje nesreč v gorah. V zadnjih dveh letih smo izvedli: tečaj varne hoje za obiskovalce gora v zimskih razmerah, dan varne hoje v gore v zimskih razmerah za otroke kamniških osnovnih šol, dežurali smo na različnih prireditvah v goratem svetu, predstavljali dejavnosti Gorske reševalne službe po šolah, vrtcih in drugod, dežurali ob koncih tednov v visoki poletni sezoni, naši reševalci letalci so bili v pripravljenosti v ekipah za helikoptersko reševanje na letališču Jožeta Pučnika na Brniku.

Organizacijsko delo Društva GRS Kamnik

Delovanje društva, finančno preglednost in organizacijsko delo smo zagotavljali z rednimi mesečnimi sestanki, rednimi sestanki upravnega odbora, občnima zboroma.

Udeležili smo se tudi prireditev v organizaciji Gorske reševalne zveze, na primer Dneva reševalcev, prireditev ostalih društev in postaj, kot so Koflerjev memorial v Vratih, Valentinov smuk v Avstriji, spominska slovesnost na Okrešlju, Ažmanovi dnevi v Paklenici, obiskali smo gorske reševalce in planince v Sarajevu ter bili organizatorji srečanja veteranov Gorske reševalne zveze Slovenije itd. Skupaj z Alpinističnim odsekom PD Kamnik smo izvedli alpinistični tabor v Španiji. Ponosni smo na postavitev repetitorja na Veliki planini, ki nam je omogočil izboljšano komunikacijo med potekom intervencij, v letu 2016 smo od Uprave RS za zaščito in reševanje dobili 25.000,00 evrov namenskih sredstev za intervencijsko vozilo in njegov nakup v letu 2017 tudi realizirali. V letu 2017 smo intenzivno začeli z aktivnostmi za reševanje prostorskega problema, saj nam konec leta 2018 poteče najemna pogodba na sedanji lokaciji. Na voljo smo imeli več možnosti, sprejeli smo ponudbo Občine Kamnik za najem prostorov v samostanu v Mekinjah. Skupaj z Občino se trudimo,

Reševalni pes in njegov vodnik tesno sodelujeta na usposabljanjih za iskanje zasutih v plazu. (Foto: Matjaž Šerkezi)

Helikopter učinkovito sodeluje pri reševalnih intervencijah. (Foto: Vladimir Habjan)

da aktivnosti, ki vodijo do končnega cilja, neprekinjeno potekajo. Vodstvu in vsem, ki nam pomagajo, se za to najlepše zahvaljujemo. Da je delo društva potekalo nemoteno, je bilo potrebno opraviti veliko organizacijskega dela, ki običajno ostane neopaženo in nezabeleženo, veliko prostega časa pa smo člani društva namenili tudi vzdrževanju psihofizične kondicije. Žal smo v letu 2017 izgubili našega dragega prijatelja in kolega reševalca Janeza Volkarja, pripravnik Jaka Capuder pa se je preselil na Jezersko in se pridružil tamkajšnjim gorskim reševalcem. V svoje vrste smo sprejeli pripravnike Blaža Gladka, Moniko Planinc (por. Novak) in Dejana Kuserbanja ter tri izredne člane, pripadnike Gorske enote Policije Martina Drnovška, Primoža Kuharja in Jerneja Zupana. Konec leta 2017 smo izbrali novo vodstvo s predsednikom Srečom Podbevškom, ki bo društvo vodilo do marca 2019.

Odgovornosti ne prenašamo na druge – sodelovanje članov društva v GRZS

Zavedamo se, da smo za uspeh in razvoj gorskega reševanja odgovorni sami, zato smo člani društva zelo aktivni tudi pri delu in vodenju Gorske reševalne zveze Slovenije (GRZS). V mandatnem obdobju 2014–2018 delujejo v organih GRZS: Matjaž Šerkezi in Franc Miš, člana odbora Gore in varnost Gorske reševalne zveze in Planinske zveze Slovenije; †Janez Volkar, član upravnega odbora Ustanove sklad Okrešelj; Damijan Kočar in Matjaž Šerkezi, člana Izpitne komisije; Damijan Kočar, član Komisije za letalsko reševanje; Lojze Jerman, član Nadzornega odbora Gorske reševalne zveze Slovenije; Matjaž Šerkezi, predsednik Komisije za informiranje Gorske reševalne zveze Slovenije, in Franc Miš, podpredsednik Gorske reševalne zveze Slovenije.

Skupno delo – sodelovanje z ostalimi društvi in institucijami za zaščito in reševanje

Društvo je vse od ustanovitve leta 1922 močno vpeto v lokalno okolje in tako danes že tradicionalno dobro sodelujemo z Občino Kamnik in Civilno zaščito občine Kamnik, Policijsko postajo Kamnik, Zdravstvenim domom dr. Julija Polca Kamnik, gasilskimi društvi iz občine Kamnik, družbo Velika planina, d. o. o., s planinskimi in ostalimi društvi v občini Kamnik, še zlasti zgledno sodelujemo s Planinskim društvom Kamnik in Alpinističnim odsekom planinskega društva Kamnik, od koder izhaja tudi večina naših članov. Izpostavljamo zelo dobro sodelovanje z Občino Kamnik, ki nam zagotavlja dobršen del sredstev za naše delovanje, v zadnjih letih pa intenzivno sodeluje pri rešitvi naše prostorske problematike. Že naši predhodniki, kamniški gorski reševalci z opremo tedanjega časa, so se od leta 1922 požrtvovalno trudili, da bi čim prej prišli na pomoč vsem, ki so zašli v težave v gorah, v tem »nekoristnem« svetu. Mlajše generacije želimo in skušamo slediti tradiciji, zavedamo se svojega poslanstva – varno in kakovostno reševati in biti ponosni, da smo kamniške reševalke in reševalci. Vsako rešeno življenje nam je v veliko veselje in spodbuda za še boljše delo v prihodnje.

Rajko Slapnik[1]
Mekinje, Drnovškova pot 2, Kamnik
rajko.slapnik@gmail.com

Raziskave Isselijevega jamničarja, podzemeljskega polžka v Jami na Zgornjih Brsnikih v Kamniško-Savinjskih Alpah

Jama na Zgornjih Brsnikih je v južnem pobočju Mokriškega masiva v Kamniško-Savinjskih Alpah na nadmorski višini 980 m. Pred dvajsetimi leti, v času od 30. 4. do 1. 8. 1997, so bile v njej izvedene pionirske raziskave, tako imenovan monitoring aktivnosti Isselijevega jamničarja (*Zospeum isselianum*), podzemeljskega polžka milimetrskih velikosti, ki naseljuje suhe dele podzemnih biotopov. V tem naravnem laboratoriju so na osnovi meritev razdalj in smeri gibanja v časovnih intervalih raziskovali odzivnost polžkov na vplive, ki so v danem času in prostoru pogojevali njihov življenjski cikel.
Ključne besede: polži, Isselijev jamničar, jame, Jama na Zgornjih Brsnikih, Kamniško-Savinjske Alpe, ekologija, gibanje

The cave at Zgornji Brsniki is located on the southern slope of the Mokriški masiv in the Kamnik-Savinja Alps at an altitude of 980 m. Twenty years ago, in the period between 30 April and 1 August 1997, pioneering research was carried out there, so-called monitoring of the activities of the *Zospeum isselianum*, a subterranean snail of millimetre proportions, which inhabits the dry parts of the underground biotopes. In this natural laboratory, the responsiveness of snails was determined on the basis of measurements of distances and direction of movement during particular time intervals, which at a given time and space conditioned their life cycle.
Key words: Gastropoda, *Zospeum isselianum*, Kamnik-Savinja Alps, cave, ecology, movements

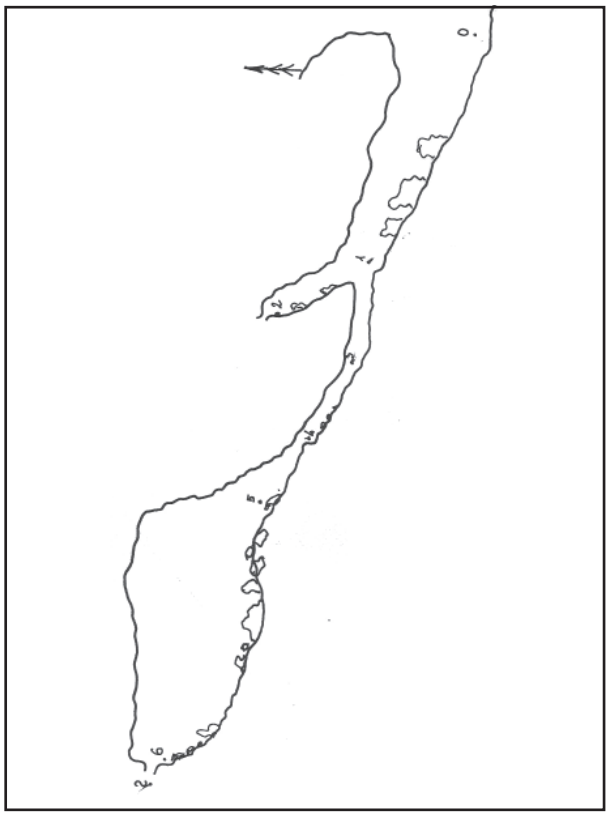
Jama na Zgornjih Brsnikih, imenovana tudi Jama pod Farjevim plazom, je v južnem pobočju Mokriškega masiva v Kamniško-Savinjskih Alpah na nadmorski višini 980 m (Kataster Jamarskega kluba Kamnik; Kataster Jamarske zveze Slovenije; Slapnik 2001). Velik vhod je delno zasut s podornimi bloki, med katerimi je ožji prehod. Po ožjem vhodnem rovu v dolžini 8 m pridemo v podorno dvorano, ki na sredini doseže višino 7 m. Jama se konča s stožcem materiala, ki ga je voda prinesla iz glavnega rova, ki je sedaj zatrpan z materialom in neprehoden. V začetnem delu je dno dvorane ravno, v zadnjem delu pa je pobočno. Tla so iz podornega materiala, ki ga predstavljajo večji skalni odlomi in finejši sediment iz skalnega drobirja in jamske ilovice. Na sredini jame in ob robu je nekaj ponvic, v katerih je občasno voda, ki pronica iz stropa. Jama je

Slika 1: Položaj vhoda Jame na Zgornjih Brsnikih po karti Kamniško-Savinjskih Alp (krog znotraj obroča; karta Geopedia)

brez apnenčastih struktur v obliki kapnikov in stebrov. Na stropu so vidni le kapniki iz tako imenovanega jamskega mleka, zato so mehki na dotik. Jamsko mleko se v jamah običajno pojavlja na precej višji nadmorski višini, zato je v tej jami geološka posebnost. Jama je največja v izvirni coni, kjer je nekdaj izvirala voda iz Mokrice, ko so bili med ledeno dobo izviri v dolini zamrznjeni. V vhodnem delu votline levo od jame so pred leti vsaj dvakrat pod vodstvom Mitje Brodarja in Ivana Turka iskali tudi sledove pračloveka, vendar so našli le kosti recentnih živali. (A. Kregar, K. Kregar, V. Kregar & Uršič 2012).

Člani Jamarskega kluba Kamnik smo jamo večkrat obiskali zaradi merjenj, arheoloških, geoloških in bio-

Slika 2: Načrt Jame na Zgornjih Brsnikih, stranski ris (Risal: Rastko Zabrič)

1 Doktor bioloških znanosti, samostojni raziskovalec in zunanji sodelavec Prirodoslovnega muzeja Slovenije, jamar in biospeleolog.

Slika 3: Načrt Jame na Zgornjih Brsnikih, tloris (Risal: Rastko Zabrič)

Slika 4: Vhodni del Jame na Zgornjih Brsnikih (Foto: Rajko Slapnik)

speleoloških raziskav (Kataster JKK Zapisnik A št. 60, Dopolnilni zapisnik št. 430). Po najdbi hišic majhnih podzemeljskih polžkov je jama postala vse bolj zanimiva. Ob pomoči jamarjev sem leta 1997 sistematično pregledal vse spodnje dele sten velike dvorane in lociral mesta, kjer se Isselijev jamničar (*Zospeum isselianum*) najpogosteje pojavlja. Rezultati so bili tako dobri, da sem se odločil, da bom v tej jami v naslednjih letih študiral ekologijo, etologijo in življenjske cikle teh izjemnih podzemeljskih živali. V času raziskav je jama postala biospeleološki laboratorij v naravnem okolju.

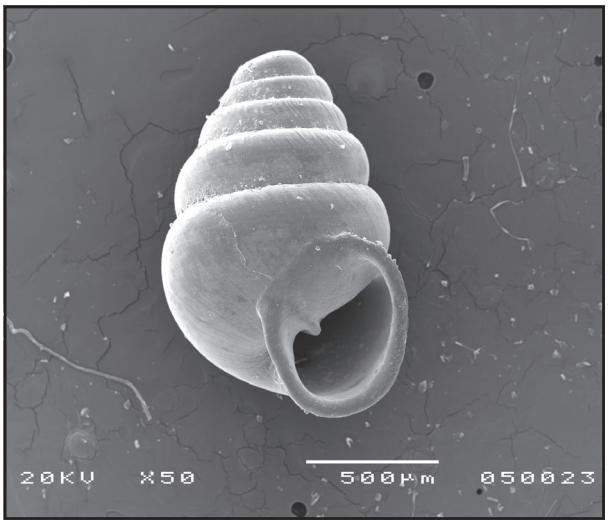
Troglobiontski polži iz rodu *Zospeum* (jamničar) so milimetrskih velikosti (1,1–2,1 mm), naseljujejo suhe dele podzemnih biotopov. Mestoma in občasno jih lahko najdemo tudi v vodi, tako da občasno poplavljanje podzemnih prostorov nima tako uničujočega vpliva nanje. So dvospolniki, dihajo s pljuči in so uvrščeni v podrazred Pulmonata in v družino zavojčic (Carychiidae).

Jamničarji so vzbudili zanimanje pri malakologih že v 1. polovici 20. stoletja. Leta 1835 je Rossmaessler našel z izpiranjem kapnikov v Postojnski jami majhne hišice, ki jih je opisal v *Ikonografiji* kot vrsto *Carychium spelaeum*. To je bila prva najdba podzemeljskih polžev na svetu in je pritegnila številne naravoslovce k raziskovanju in odkrivanju novih vrst podzemeljskih polžev.

Isselijev jamničar (*Zospeum isselianum* Pollonera, 1886) je bil najden v naplavinah Nadiže in opisan 1886. leta (Pollonera 1886). Ker se je tipski material uničil, je bil ponovno opisan iz Turjeve jame pri Kobaridu, ki je v neposredni bližini prve najdbe (Jochum et al. 2015).

Hišice so majhne (visoke 1,3–1,5 mm). V ustju in v notranjosti hišice je dobro razvita pravilno spiralasto zavita parietalna lamela. Na vretenu ni lamele ali pa je le zelo nizek in širok greben. Velikost in habitus hišic sta lahko zelo različna. Tudi parietalna lamela lahko zelo variira. Tako lahko najdemo določene dele populacije oz. manjše populacije, ki kažejo večjo podobnost s hišicami vrste *Z. amoenum* (Bole 1974; Jochum et al. 2015; Slapnik 1994). Vrsta naseljuje veliko območje, ki obsega Slovenijo, severovzhodno Italijo, južno Avstrijo in severozahodno Hrvaško (Jochum et al. 2015).

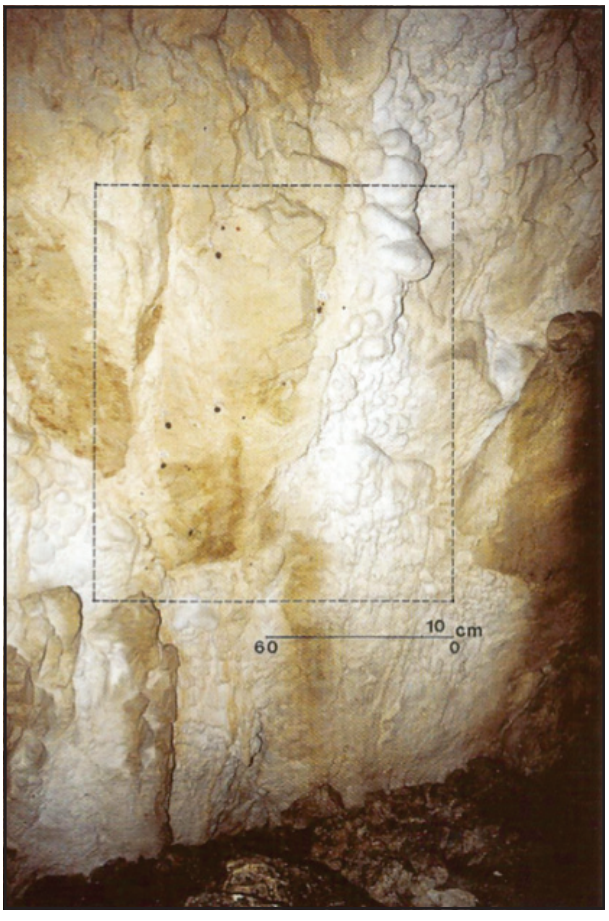
Monitoring smo začeli izvajati spomladi 1997. leta. Na večjo skalo na sredini jame sem namestil Lamprechtov termohigrograf TH 02 z enotedenskim zapisom za neprekinjeno merjenje temperature in relativne vlage v jami. Enak termohigrograf sem postavil tudi zunaj pred vhodom v jamo. Na osnovi števila hišic, najdenih v sedimentih, nabranih v različnih delih dvorane, smo se odločili za dve vzorčni ploskvi. Prvo je predstavljala rahlo previsna in dokaj gladka stena v začetnem levem delu dvorane (slika 6). Na več mestih po steni je občasno rahlo polzela voda, kar zelo ustreza polžkom, ki v vodnem filmu najdejo prinesen organski drobir, s katerim se hranijo. Na steni ni bilo razpok in špranjic, kamor bi se lahko skrili polžki, in to nam je olajšalo vsakokratno iskanje. Najvišja točka prve vzorčne ploskve je bila približno 2 m nad tlemi, najnižja pa ok. 40 cm nad tlemi. V najvišjem delu je presegala 1 m širine. Njena površina je merila približno 2,5 m^2. Druga vzorčna ploskev je bila v zadnjem, zgornjem de-

Slika 5: Hišica Isselijevega jamničarja (Foto: Rajko Slapnik)

lu dvorane. Stena je bila bolj razgibana, na njej smo praviloma zabeležili manjše število polžkov, zato smo jo po nekaj pregledih izključili iz monitoringa. Služila nam je le za ugotavljanje mobilnosti oz. aktivnosti jamničarjev.

Od 30. 4. do 1. 8. smo trinajstkrat zabeležili premike vseh polžev, ki smo jih vsakič našli na vzorčni steni. Polžev na vzorčni steni nismo premikali niti nismo dodajali novih. Čas med posameznimi opazovanji je bil najpogosteje 7 dni (največ 12 dni). Oddaljenost od prejšnjega mesta je relativna, saj ponazarja najkrajšo

Slika 6: Stena vzorčne ploskve v jami (Foto: Rajko Slapnik)

razdaljo med obema točkama ne glede na valovitost površine in smeri lazenja posameznega polžka. S plastelini različnih barv so bili označeni njihovi novi položaji. Konec aprila (24. 4. 1997) smo prvič označili položaje vseh polžev na obeh izbranih in označenih vzorčnih ploskvah. Vsakih 7 do 9 dni sem v družbi z jamarji in nekaterimi drugimi sodelavci obiskal jamo, menjal papir na termohigrografih, prižgal agregat za osvetljevanje jame in pridno beležil dogajanje na vzorčnih stenah. Vse do jeseni (6. 9. 1997) smo jamo obiskali 18-krat. Pri vsakokratnem obisku jame smo poiskali polžke na steni, ki smo jih markirali, ko so se prvič pojavili na steni, izmerili razdaljo, ki so jo napravili od zadnjega obiska jame, določili smer gibanja in ugotavljali morebitne ponavljajoče se cikle grupiranja.

Temperatura zraka v jami

Temperatura zraka je bila merjena na sredini dvorane na večjem skalnem bloku, 1,5 m nad tlemi. V obdobju od 8. 4. 1997 do 1. 8. 1997 je bila temperatura zraka v jami med 6,0–10 °C (Preglednica 1). Od začetka merjenja (18. 4. 1997) do sredine maja je bila temperatura zraka najnižja in konstantna (6,0 °C). Potem se je postopoma dvigovala in sredi junija presegla 8,0 °C. Proti koncu julija je že dosegla 10,0 °C in sredi avgusta je bila zabeležena najvišja temperatura (10,2 °C). V drugem tednu septembra se je temperatura zraka v jami počasi začela spuščati. Temperatura v jami je rahlo in z zamikom sledila povprečni zunanji temperaturi. Če jo primerjamo z izmerjeno temperaturo v Potočki zijalki na Olševi na nadmorski višini 1700 m (Brodar 1931), vidimo, da so spremembe v temperaturi zelo podobne. Brodar navaja, da se segrevanje zraka v zadnjem in najvišjem delu Potočke zijalke začne konec maja, doseže višek v avgustu, nato poteka počasno ohlajanje do srede ali celo do konca maja. Zaradi nižje nadmorske višine je povprečna temperatura zraka v Jami na Zgornjih Brsnikih temu primerno višja.

Relativna vlažnost zraka v jami

V jami je bila relativna vlažnost zraka med 97 in 100 %. V poletnih mesecih je bila precej konstantna in je dosegala 100 %, le v spomladanskem obdobju so bile vrednosti nekoliko nižje (97–98 %). Zunanja dnevna in nočna, sezonska in vremenska nihanja vlažnosti zraka so neznačilno vplivala na relativno vlago zraka v jami.

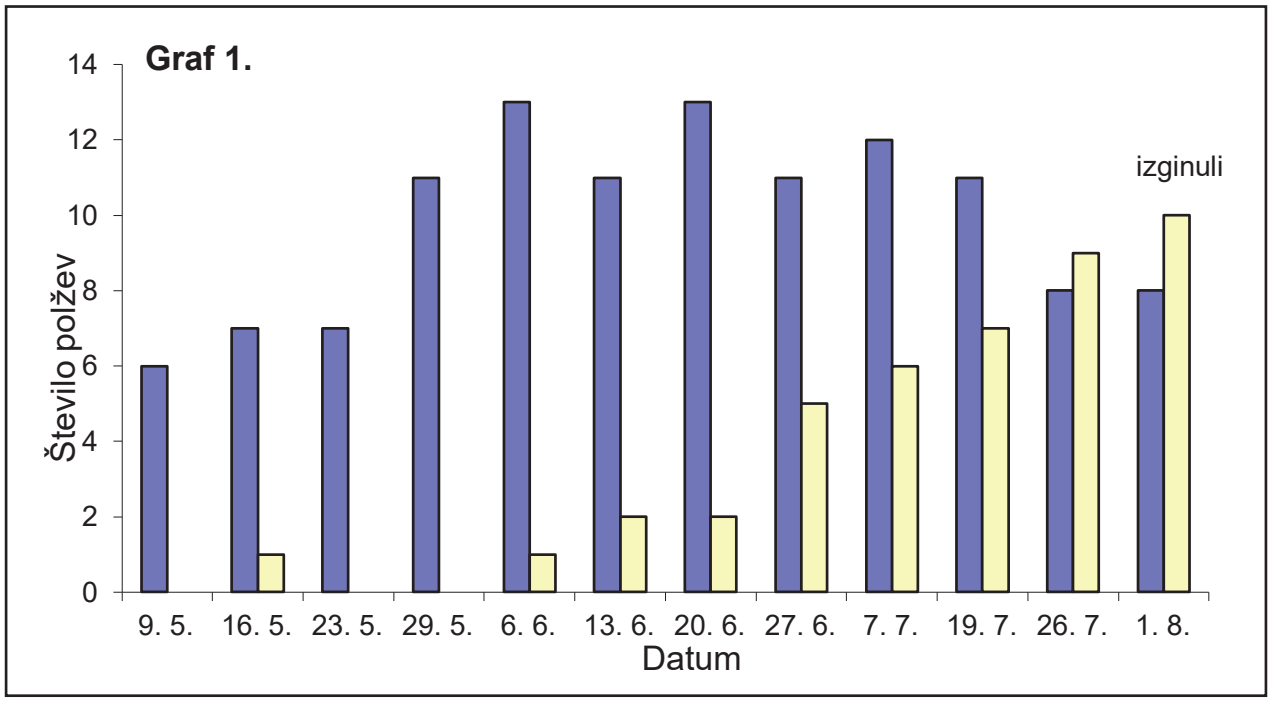
Iz števila polžev na vzorčni steni v jami v obdobju med 9. 5. in 1. 8. 1997 (Graf 1) lahko sklepamo, da se je njihovo število najbolj povečalo konec maja. Do začetka julija se še vedno pojavljajo novi polži (2–3), potem pa se je njihovo število zmanjšalo. Mobilnost, ki se odraža v številu novih in številu izginulih polžev z opazovane ploskve, je bila maja še nizka. Največ novih polžev je bilo zabeleženih konec maja (6). V naslednjih 3 tednih junija so se pojavljali še novi polži, potem pa smo samo še 7. 7. zabeležili 3 nove polže. Število izginulih polžev je v odvisnosti od časa sorazmerno naraščalo. Polži so se na markiranje in markerje odzivali različno. Večina polžev je ostala indiferentna (24), nekaj polžev (6) pa je obmirovalo in kasneje poginilo.

Preglednica 1		Temperatura (°C)			Relat. vlaga (%)		
Obdobje	Datum	V jami	Pred vhodom min	max	V jami	Pred vhodom min	max
8. 4.-18. 4.	8. 4. 97	7,5					
18. 4.-24. 4.	18. 4. 97	6					
24. 4.-30. 4.	24. 4. 97	6	5	6	98		
30. 4.-9. 5.	30. 4. 97	6	5	14	98		
9. 5.-16. 5.	9. 5. 97	7	6	16	98	50	90
16. 5.-23. 5.	16. 5. 97	7	10	15	98-99	60	100
23. 5.-29. 5.	23. 5. 97	8	8	13	98-99	50	97
29. 5.-6. 6.	29. 5. 97	8	7	11	98-99	60	99
6. 6.-13. 6.	6. 6. 97	9,5	11	15,5	98-99	56	99
13. 6.-20. 6.	13. 6. 97	9,5	11	16	100	60	86
20. 6.-27. 6.	20. 6. 97	9,5	11	13,5	100	60	87
27. 6.-7. 7.	27. 6. 97	9,5	10	16	100	62	87
7. 7.-19. 7.	7. 7. 97	10	13	16	99-100	40	87
19. 7.-26. 7.	19. 7. 97	10	11	21	99-100	45	88
26. 7.-1. 8.	26. 7. 97	10	14,5	21	99-100	60	88
1. 8.- 8. 8.	1. 8. 97	10	9	21	99-100	55	86

Preglednica 1: Izmerjena temperatura in relativna vlažnost zraka v jami in pred jamo v enotedenskih intervalih

Polži so v enotedenskih intervalih opravili razdalje od 1 pa do 15 cm. Povprečna najkrajša razdalja je bila 3 cm in povprečna najdaljša razdalja 8 cm. Izračunana povprečna razdalja vseh polžev je bila dobrih 5 cm v enem tednu oz. 0,69 cm v enem dnevu. Iz smeri gibanja ni mogoče sklepati na določen vzorec. Polži so bolj ali manj lazili okrog mesta, kjer so bili prvič najdeni, oz. so se preselili na mesta, kjer so bile ugodnejše razmere (zgornji del vzorčne ploskve), kar nam kažejo njihove izrisane poti.

Minimalne in maksimalne vrednosti tedenskih razdalj so dokaj visoke, medtem ko povprečne tedenske razdalje znatno manj variirajo. Razlike v premikih so posledica sprememb na vzorčni ploskvi. Posledica poletne suše so bili manj mokri deli vzorčne ploskve, s katere so se polži izselili. V poletnem, bolj suhem obdobju je v jami po stenah polzelo manj vode, kar je prisililo polže, da so poiskali primernejša mesta. Verjetno je bila poletna suša tudi vzrok za vse manjšo aktivnost polžev. Sredi julija se je število polžev, ki so še lazili, zmanjšalo in se zelo približalo številu mirujočih polžev. Sorazmerno veliko je bilo tudi polžev, ki so zapustili vzorčno ploskev, kar potrjuje njihovo aktivnost.

Graf 1: Število polžev na vzorčni steni v jami v obdobju med 9. 5. in 1. 8. 1997

Zaključek

Periodično ugotavljanje števila polžev na vzorčni ploskvi, sledenje njihovemu gibanju v obdobju od 9. 5. do 1. 8. 1997 prikazuje njihovo aktivnost v danem času. Rezultati meritev razdalj in smeri gibanja karakterizirajo odzivnost polžev na vplive, ki so v danem času in prostoru pogojevali njihov življenjski cikel. Med 15 opazovanimi polži ni opaznih bistvenih razlik glede na smer gibanja in razdaljo. Statistično prikazana povprečna razdalja, ki jo opravi polž v enem dnevu, je 0,69 cm (0,22–1,41 cm) in zelo v grobem karakterizira mobilnost polžev na določenem prostoru, pod določenimi pogoji in v določenem času.

Kot so bili podzemeljski polži prvič najdeni v Postojnski jami, tako so bile tudi zgoraj obravnavane raziskave prvič izvedene na našem ozemlju ob pomoči številnih jamarjev in sodelavcev, ki se jim zahvaljujem za vloženi čas in napor. Rezultati imajo pomembno vrednost in unikatnost v biospeleologiji. Odražajo se v citatih v številnih mednarodnih znanstvenih revijah, ki pokrivajo to vejo znanosti, in so postali dobra smernica za nadaljnje raziskave.

Literatura

Jože BOLE, 1974: Rod *Zospeum* Bourguignat 1856 (Gastropoda, Ellobiidae) v Jugoslaviji. *Razprave SAZU,* IV. razr. XVII. 251–291.

Srečko BRODAR, 1931: Temperature v Potočki zijalki na Olševi. *Geografski vestnik* 7 (1–4). 109–114.

Adrienne JOCHUM, Rajko SLAPNIK, Anette KLUSSMANN-KOLB, Barna PÁLL-GERGELY, Marian KAMPSCHULTE, Gunhild MARTELS, Marko VRABEC, Claudia NESSELHAUF, Alexander M. WEIGAND, 2015: Groping through the black box of variability: An integrative taxonomic and nomenclatural re-evaluation of *Zospeum isselianum* Pollonera, 1887 and allied species using new imaging technology (Nano-CT, SEM), conchological, histological and molecular data (Ellobioidea, Carychiidae). *Subterranean Biology* 16. 123–165.

Ambrož KREGAR, Klemen KREGAR, Vido KREGAR in Tadej URŠIČ, 2012: Jame Mokrice in Kalc. *Kamniški zbornik*. 43–59.

Kataster jamarske zveze Slovenije.

Kataster Jamarskega kluba Kamnik.

Kataster JKK, Zapisnik A št. 60.

Kataster JKK, Dopolnilni zapisnik št. 430.

Rajko SLAPNIK, 1994: Podzemeljski in izvirski polži osamelega krasa vzhodne Slovenije. *Disertacija*. Zagreb, 223 str.

Rajko SLAPNIK, 2001: Activity and movements of *Zospeum isselianum* Pollonera, 1886 (Gastropoda, Pulmonata, Carychiidae) in a cave in the Kamniške-Savinjske Alps (Slovenia). *Natura Croatica,* letn. 10, št. 3. 153–162.

Carlo POLLONERA, 1886: Note malacologische I. Molluschi della Valle del Natisone. *Boll. Soc. Malac. Ital.,* 12. 204–208.

Janez Mihael Kocjan[1]
Češnjice pri Zagradcu 50, Zagradec
spiranthes.jmk@gmail.com

Rastlinstvo Tunjiškega gričevja

V prispevku predstavljamo 339 rastlinskih vrst, ki smo jih našli pri obiskih Tunjiškega gričevja, omenili pa smo še 53 takšnih, ki jih sami nismo našli, a jih za obravnavano območje navaja starejša literatura. Tunjiško gričevje je zanimivo zlasti zaradi večjega števila lepo ohranjenih močvirnih travnikov in gozdov ter barij vzdolž potokov, kar je razlog uspevanja številnih redkih vrst. V literaturi in tekom lastnega terenskega dela smo zabeležili kar 38 naravovarstveno pomembnih vrst, od teh jih je 27 vključenih v Rdeči seznam ogroženih rastlin Slovenije. Med letoma 2012 in 2017 smo našli 4 nahajališča kranjske site (*Eleocharis carniolica*), vrste Natura 2000.
Ključne besede: Tunjiško gričevje, flora, Natura 2000, Rdeči seznam, *Eleocharis carniolica*

In the article we presented 339 plant species, we found during our visits to the Tunjica Hills. Beside that, we mentioned 53 others, which we did not find ourselfes, but are refferd to in older literature for the area we investigated. The Tunjica Hills are especially interesting because of the many well-preserved marshy meadows and forests and swamps located alongside streams, which are the reason behind the appearance of so many rare plat species. With the help of literature and through our own filed work, we have recorded as many as 38 species importants for nature conservation, of which 27 are included in the Red List of Threatened Species in Slovenia. Between 2012 and 2017 we found four sites of *Eleocharis carniolica*, Natura 2000 species.
Key words: Tunjica Hills, flora, Natura 2000, Red List of Threatened Species in Slovenia, *Eleocharis carniolica*

Uvod

Tunjiško gričevje je že od druge polovice 19. stoletja poznano zlasti po velikem bogastvu makrofosilov, ki so ohranjeni v oligocenskih in miocenskih sedimentnih plasteh nekdanjega Panonskega morja. Tunjiške Dobrave, kot ga imenujemo tudi drugače, so v glavnem terciarnega nastanka, značilen videz pa jim dajejo ozka slemena, ki jih ločijo skoraj vzporedne doline potokov, ki se izlivajo v Pšato. Na večjem delu območja prevladujejo nepropustne miocenske plasti iz peščenjaka, muljevca, peska in zlasti gline, ki na severu preide najprej v kredni fliš, še višje zlasti v triasne apnenčaste, deloma dolomitne plasti. Vmes med prvimi in drugimi je nekaj konglomerata, peščenjaka in gline iz obdobja oligocena, podobna razvrstitev pa je še na skrajnem jugu območja nad vasjo Križ, le da je triasni apnenec zgolj v okolici cerkve sv. Nikolaja med Kamnikom in vasjo Podgorje (Melik 1959, Žalohar & Zevnik 2006). Specifične geološke razmere so v obdobju po zadnji ledeni dobi botrovale razvoju in naselitvi značilne pretežno acidofilne gozdne vegetacije, zaradi človekovega vpliva, paše in košnje so se na v glavnem nepropustnih tleh na dnu dolin v zadnjih stoletjih naselile rastline močvirnih travnikov in mestoma barij.

Slika 1: Mlaka sredi Komendskega boršta, rastišče kljunastega šaša (Carex rostrata) (Foto: Janez Mihael Kocjan)

Kratka zgodovina botaničnih raziskovanj Tunjiškega gričevja

Prvi izmed botanikov, ki je območje Dobrav gotovo zelo dobro poznal, je bil Simon Robič (1824–1897), slovenski prirodoslovec in duhovnik. Zadnjih 23 let je bil upravitelj župnije na bližnji Šenturški Gori, v okolici pa je poleg mineralov, fosilov in živali (zlasti polžev, hroščev in členonožcev) redno nabiral tudi mahove, gljive ter višje rastline (Piskernik 1960). Drugi botanik, ki je območje zanesljivo zelo dobro poznal in o tukajšni flori pustil nekaj literaturnih zapisov, je bil Alfonz Paulin. Na kratko ga bomo predstavili nekoliko kasneje, njegov soavtorski popis zanimivih rastlinskih vrst pa nam je služil kot lepa primerjava z današnjim stanjem. Tudi v novejšem času noga kakšnega botanika še vedno zaide v te kraje, pri čemer bi izpostavili zlasti poglobljeno delovanje Braneta Anderleta, verjetno enega izmed najboljših, če ne kar najboljšega poznavalca flore Gorenjske. O svojih najdbah je napisal številne prispevke in daljše članke, za Tunjiško gričevje npr. pa poročal o zanimivi najdbi evropske gomoljčice (*Pseudostellaria europaea),* ki jo je našel blizu zaselka Prenje pri Šmartnem (Anderle & Leban 2011). Gre za vrsto, ki ima klasično nahajališče kar v ljubljanskem Tivoliju, kjer jo je okoli leta 1762 prvi našel ter na podlagi nabranih primerkov znanstveno opisal botanik Franc Ksaver Wulfen (1728–1805). Naš seznam je seveda nepopoln in dopolnjiv ter kot tak služi zgolj kot opora bralcem in bodočim raziskovalcem tukajšnje flore. Zaradi razumljivejšega branja smo najdene rastline predstavili v redu, ki se nam je zdel smiseln. Najprej bomo predstavili praprotnice, nato drevesa in grme, sledijo vse ostale dvokaličnice, na koncu še enokaličnice.

Flora Tunjiškega gričevja

Cilj naših raziskovanj so bili ravno ti habitati, ki so v nižinskem delu Slovenije med najbolj ogroženimi. V

1 Gimnazijski maturant, zaposlen v podjetju B in b fin d. o. o.

nadaljevanju bomo skušali predstaviti rezultate skupno šestih ekskurzij, ki so nas deloma ali v celoti vodile skozi Tunjiško gričevje in na katerih smo odkrili veliko zanimivih, tod prej še neznanih rastlinskih vrst. Čeprav vseh redkih in ogroženih vrst, ki so bile v preteklosti zabeležene za to območje, nismo uspeli potrditi, smo naravovarstveno pomembne predstavili posebej (tabela 1). Prvi izmed botanikov, ki je območje Dobrav gotovo zelo dobro poznal, je bil Simon Robič (1824–1897), slovenski prirodoslovec in duhovnik. Zadnjih 23 let je bil upravitelj župnije na bližnji Šenturški Gori, v okolici pa je poleg mineralov, fosilov in živali (zlasti polžev, hroščev in členonožcev) redno nabiral tudi mahove, glive ter višje rastline (Piskernik 1960). Drugi botanik, ki je območje zanesljivo zelo dobro poznal in o tukajšnji flori pustil nekaj literaturnih zapisov, je bil Alfonz Paulin. Na kratko ga bomo predstavili nekoliko kasneje, njegov soavtorski popis zanimivih rastlinskih vrst pa nam je služil kot lepa primerjava z današnjim stanjem. Tudi v novejšem času noga kakšnega botanika še vedno zaide v te kraje, pri čemer bi izpostavili zlasti poglobljeno delovanje Braneta Anderleta, verjetno enega izmed najboljših, če ne kar najboljšega poznavalca flore Gorenjske. O svojih najdbah je napisal številne prispevke in daljše članke, za Tunjiško gričevje pa je npr. poročal o zanimivi najdbi evropske gomoljčice (*Pseudostellaria europaea*), ki jo je našel blizu zaselka Prenje pri Šmartnem (Anderle & Leban 2011). Gre za vrsto, ki ima klasično nahajališče kar v ljubljanskem Tivoliju, kjer jo je okoli leta 1762 prvi našel in na podlagi nabranih primerkov znanstveno opisal botanik Franc Ksaver Wulfen (1728–1805). Naš seznam je seveda nepopoln in ga je mogoče dopolniti ter kot tak služi zgolj kot opora bralcem in bodočim raziskovalcem tukajšnje flore. Zaradi razumljivejšega branja smo najdene rastline predstavili v redu, ki se nam je zdel smiseln. Najprej bomo predstavili praprotnice, nato drevesa in grme, sledijo vse ostale dvokaličnice, na koncu še enokaličnice.

Praprotnice so višje rastline, ki se od primitivnejših likofitov razlikujejo po tem, da imajo razvite že prave liste, od razvitejših golosemenk in kritosemenk pa po tem, da nimajo semen. Preslice so edini živi rod iz družine presličevk (*Equisetaceae*), na podlagi razlik v trosnih in plodnih poganjkih ga delimo v dva podrodova. V Tunjiškem gričevju je najbolj pogosta njivska preslica (*Equisetum arvense*), ki jo srečamo tako na ruderalnih površinah, ob gozdnih cestah, kolovozih, kot tudi precej globoko v gozdu. Pogosta je še velika preslica (*E. telmateia*), ki jo bomo večinoma srečevali ob strugah potokov, že bolj redka pa je gozdna preslica (*E. sylvaticum*), na katero smo naleteli le enkrat. Močvirska preslica (*E. palustre*) se pojavlja na močvirnih površinah zlasti ob Vrtaškem in Knežjem potoku ter Tunjščici, v zgornjem delu potoka Doblič pod vasjo Vrhovje pa so nas vzdolž obeh strani makadamske ceste presenetile velike populacije zimske preslice (*E. hyemale*). Uspeva tudi ob Tunjščici, a v precej manjši množini. Zlasti pozno jeseni in pozimi je najlepša in s svojo temno zeleno barvo oživlja sicer spečo pokrajino. Konec 19. stoletja je Simon Robič pri vaseh Šenturška Gora in Tunjice našel še travniško preslico (*E. pratense*) (Hayek & Paulin 1907), ki je izmed vseh v Sloveniji rastočih vrst najredkejša. Glede na to, da v kamniški okolici, npr. v soteski Nevljice, še vedno uspeva (glej Vreš & al. 2002), je tudi podatek za okolico Tunjic povsem verjeten.

Pod sestoji rdečega bora, ki pokrivajo večji del gričevja, prevladuje orlova praprot (*Pteridium aquilinum*). Našli smo obe vrsti krpač, navadna (*Thelypteris limbosperma*) je zelo pogosta, močvirska (*T. palustris*) pa se pojavlja le na enem mestu ob Tunjščici. Zaradi svoje redkosti je uvrščena v Rdeči seznam ogroženih rastlinskih vrst Slovenije (Anon. 2002). Za humozna in zakisana tla v gozdovih je značilna še bukovčica (*Phegopteris connectilis*), še večje površine kot ta pa pokriva navadna podborka (*Athyrium filix-femina*). Rebrenjača (*Blechnum spicant*) je zanimiva praprot, ki ima jalove liste v rozeti, trosonosni listi pa so pokončni in imajo ožje segmente. Uspeva v zakisanih listnatih in iglastih gozdovih in je na območju pogosta vrsta. Ob poteh nas bodo spremljale tudi glistovnice. Navadna (*Dryopteris filix-mas*) je najbolj pogosta in razširjena, bodičasto (*D. carthusiana*) bomo najlažje opazili v kakšnem jelševem sestoju, širokolistno (*D. dilatata*) pa v bližini smrek, čeprav so lahko celo vse tri ena zraven druge. Še ena, neprava glistovnica (*Dryopteris affinis*) je pogostejša le v grapah severnega dela Tunjiškega gričevja, kjer se druži z rjavim sršajem (*Asplenium trichomanes*), navadno sladko koreninico (*Polypodium vulgare*) in bodečo podlesnico (*Polystichum aculeatum*).

Večji del gozdnih površin, ki smo jih pregledali, pokrivajo že omenjeni gozdovi rdečega bora (*Pinus sylvestris*). Strnjeni sestoji so zlasti na občasno strmih pobočjih in slemenih nad posameznimi potoki, pritoki Pšate. Redko so jim primešani pravi kostanj (*Castanea sativa*), graden (*Quercus petraea*), iva (*Salix caprea*), jerebika (*Sorbus aucuparia*) in navadna krhlika (*Frangula alnus*), v podrasti pa prevladujejo borovnica (*Vaccinium myrtillus*), brusnica (*Vaccinium vitis-idaea*) in jesenska vresa (*Calluna vulgaris*). Površine blizu potokov so naselile črna jelša (*Alnus glutinosa*), veliki jesen (*Fraxinus excelsior*), bela (*Salix alba*), krhka (*S. fragilis*) in pepelnatosiva vrba (*S. cinerea*), rakita (*S. aurita*) in črni bezeg (*Sambucus nigra*), na vmesnih gozdnatih površinah pa smo popisali še smreko (*Picea abies)* in jelko (*Abies alba*), beli (*Acer pseudoplatanus*) in ostrolistni javor (*A. platanoides*), maklen (*A. campestre*), beli gaber (*Carpinus betulus*), dob (*Quercus robur*), lipovec (*Tilia cordata*) in navadno robinijo (*Robinia pseudacaccia*), ki je po izvoru iz Severne Amerike, pri nas pa vse bolj izpodriva avtohtono vegetacijo. V nekoliko nižjem, grmovnem sloju so pogoste naslednje vrste: rdeči dren (*Cornus sanguinea*), leska (*Corylus avellana*), navadni (*Craetegus laevigata*) in enovrati glog (*C. monogyna*), navadna trdoleska (*Euonymus europaea*), kovačnik (*Lonicera caprifolium*) in puhastolistno kosteničevje (*L. xylosteum*), navadna kalina (*Ligustrum vulgare*), čistilna krhlika (*Rhamnus cathartica*), brogovita (*Viburnum opulus*) ter bršljan (*Hedera helix*). Proti severu se razmere nekoliko spremenijo. Tla so sicer še vedno kisla, a je debelina prsti zaradi vedno strmejših pobočij bolj plitva in pojavijo se karbonatna tla. Vzhodno od vasi Šmartno smo popisali bukev (*Fagus sylvatica*), v drevesni ali grmovni plasti pa še trepetliko (*Populus tremula*), goli brest (*Ulmus glabra*), drobnico (*Pyrus pyraster*), navadni češmin (*Berberis vulgaris*),

črni trn (*Prunus spinosa*), nizko reliko (*Chamaecytisus supinus*), navadni volčin (*Daphne mezereum*), mali jesen (*Fraxinus ornus*), navadni nagnoj (*Laburnum anagyroides*), dobrovito (*Viburnum lantana*) in navadni srobot (*Clematis vitalba*). Na območju smo zabeležili še njivski (*Rosa arvensis*) in navadni šipek (*R. canina*), od robid pa pravo (*Rubus fruticosus* agg.), sinjezeleno (*R. caesius*) in srhkostebelno (*R. hirtus*). V starejši literaturi (Hayek & Paulin 1907) smo našli še podatka za dvobarvno (*R. bifrons*) in nagubano robido (*R. plicatus*), ki naj bi se pojavljali v okolici Šmartna. V dolini Vrtaškega potoka smo našli spomladansko reso (*Erica herbacea*), značilnico karbonatnih tal, ki se redko pojavi tudi daleč od apnenca ali zlasti dolomita, tako da nas navedba o pojavljanju redke in ogrožene rožmarinovolistne vrbe (*Salix rosmarinifolia*) z začetka 20. stoletja v bližini vasi Mlake (ibid.) ni posebej presenetila, kljub temu pa je kot še nekaterih drugih barjanskih vrst, ki so bile za območje zabeležene pred dobrimi sto leti, nismo več uspeli potrditi.

Območje Tunjiškega gričevja smo prvič obiskali leta 2010 v sklopu večletnih raziskav razširjenosti flore nižinskih prehodnih barij v Sloveniji. V Evropi so široko razprostranjena v severnejših predelih, zlasti v arktičnem in borealnem pasu, v Srednji Evropi pa vezana na širši alpski prostor. V Sloveniji so ta na južni meji evropskega areala, a jih v nasprotju z nekaterimi literaturnimi navedbami najdemo tudi precej pod 500 metri nadmorske višine. Najlepše razvita nižinska prehodna barja so v Ljubljanski kotlini severno od Ljubljane, kjer prevladujejo sekundarna rdeča borovja z borovnico. V kvadrantu srednjeevropskega kartiranja 9753/3, kjer leži osrednji del Tunjiškega gričevja, ki ga opisujemo, ta še niso bila ugotovljena, prav tako pa nismo naleteli na literaturne podatke o tukajšnjem pojavljanju višjih rastlin, ki jih imamo za značilnice omenjenega ciljnega habitatnega tipa. Glede na ugotovitev, da so tukajšnje širše ekološke razmere precej podobne tistim iz Prevojskih in Češeniških gmajn iz okolice Domžal, Sračje doline pri Črnučah, severnega obrobja Soteškega hriba pri Nadgorici, doline Motnice pri Trzinu, Kuharjevega borišta pri Vodicah ter zahodnega vznožja Rožnika, kjer so prehodna barja dobro razvita, smo zanimiva opažanja pričakovali tudi na območju med Kamnikom in vasjo Zalog pri Cerkljah. Terenska opažanja so naše domneve relativno hitro potrdila, saj so tla na območju večinoma nepropustna, namočena in močno zakisana, kot takšna pa so omogočila naselitev šotnih mahov (*Sphagnum* spp.), ki so osnova za kasnejšo doselitev redkih in ogroženih vrst cvetnic. Največje površine, ki jih smemo smatrati kot prehodno barje, smo odkrili severno od vasi Podgorje, na severozahodnem pobočju hriba Dobrava, manjše pa okoli mlake sredi Komendskega borišta (slika 1) in v uleknini ob levem pritoku Knežjega potoka (slika 2). Najdba mesojede okroglolistne rosike (*Drosera rotundifolia*) (slika 4) na zadnji lokaciji nas glede na zgoraj zapisano sicer ni presenetila, a smo se je vseeno zelo razveselili, saj gre za novo nahajališče te ogrožene vrste v Sloveniji in prvo v območju Kamniških Alp oz. njihovega prigorja.

Med dvokaličnicami je nekaj redkih in ogroženih, večina pa se pojavlja na širšem območju ljubljanske kotline in smo jih pogosto srečevali. Od vasi Mlaka

Slika 2: Prehodno barje v uleknini ob levem pritoku Knežjega potoka, rastišče okroglolistne rosike (Drosera rotundifolia) in ozkolistnega munca (Eriophorum angustifolium) (Foto: Janez Mihael Kocjan)

gorvodno ob potoku Tunjščica so velike travniške površine, sprva gnojene in večkrat letno košene, kasneje prehajajo v vedno bolj vlažne, zahodno do severozahodno od Podgorja pa bomo naleteli že na prava nizka barja ter različne tipe močvirij. Naravovarstveno nezanimive površine pokrivajo navadni rman (*Achillea millefolium*), navadni pelin (*Artemisia vulgaris*), razprostrta zvončica (*Campanula patula*), navadni plešec (*Capsella bursa-pastoris*), dlakava (*Cardamine hirsuta*) in travniška penuša (*C. pratensis* agg.), navadni glavinec (*Centaurea jacea*), navadni potrošnik (*Cichorium intybus*), navadni osat (*Cirsium vulgare*), dve tujerodni, enoletna suholetnica (*Erigeron annuus*) ter vejicati rogovilček (*Galinsoga ciliata*), travniško grabljišče (*Knautia arvensis*), poletni otavčič (*Leontodon autumnalis*), navadna ivanjščica (*Leucanthemum ircutianum*), navadna nokota (*Lotus corniculatus*), bela medena detelja (*Melilotus albus*), ozkolistni (*Plantago lanceolata*) in veliki trpotec (*P. major*), ptičja dresen (*Polygonum aviculare*), navadna črnoglavka (*Prunella vulgaris*), ripeča zlatica (*Ranunculus acris*), travnata zvezdica (*Stellaria graminea*), plazeča (*Trifolium repens*), črna (*T. pratense*) in mala detelja (*T. dubium*), navadni lapuh (*Tussilago farfara*), navadna kopriva (*Urtica dioica*), vrednikov jetičnik (*Veronica chamaedrys*) in ptičja grašica (*Vicia cracca*). Ob gozdnih robovih, kjer so tla

Slika 3: Močvirski svišč (Gentiana pneumonanthe) (Foto: Janez Mihael Kocjan)

manj evtroficirana in včasih nekoliko dvignjena, bomo našli navadno regačico (*Aegopodium podagraria*), navadni repik (*Agrimonia eupatoria*), koprivolistno zvončico (*Campanula trachelium*), brkati klinček (*Dianthus barbatus*), ki edini od pri nas rastočih ni zavarovan, pisani zebrat (*Galeopsis speciosa*), pravo lakoto (*Galium verum*), tujerodno in invazivno vrsto drobnocvetno nedotiko (*Impatiens parviflora*), ogrsko grabljišče (*Knautia drymeia*), travniški grahor (*Lathyrus pratensis*), navadni otavčič (*Leontodon hispidus*), travniško oz. vzhodno kozjo brado (*Tragpopogon orientalis*), predalpsko deteljo (*Trifolium alpestre*) in nenavadno vijolico (*Viola mirabilis*), na zmerno zakisanih do nevtralnih gozdnih tleh navadno smrdljivko (*Aposeris foetida*), navadni kopitnik (*Asarum europaeum*), trilistno penušo (*Cardamine trifolia*), gozdno smiljko (*Cerastium sylvaticum*), gorski vrbovec (*Epilobium montanum*), svečnik (*Gentiana asclepiadea*), smrdljičko (*Geranium robertianum*), bršljanasto grenkuljico (*Glechoma hederacea*), gozdno (*Hieracium murorum*) in gladko škržolico (*H. laevigatum*), velecvetno mrtvo koprivo (*Lamium orvala*), trpežni golšec (*Mercurialis perennis*), obloplodno ptičje mleko (*Ornithogalum sphaerocarpus*), volčjo jagodo (*Paris quadrifolia*), mnogocvetni salomonov pečat (*Polygonatum multiflorum*), štajerski pljučnik (*Pulmonaria styriaca*), kosmato zlatico (*Ranunculus lanuginosus*), navadno črnobino (*Scrophularia nodosa*), podlesni grint (*Senecio nemorensis* agg.) in navadni zimzelen (*Vinca minor*), na najbolj zakisanih gozdnih površinah pa dlakavo košeničico (*Genista pilosa*), dvolistno senčico (*Maianthemum bifolium*), navadni črnilec (*Melampyrum pratense*) ter srčno moč (*Potentilla erecta*). Ob gozdnih izvirih in v jelševih logih uspevajo navadna kalužnica (*Caltha palustris*), močvirski dimek (*Crepis paludosa*), močvirska lakota (*Galium palustre*), močvirska krvomočnica (*Geranium palustre*), navadni regelj (*Lycopus europaeus*), močvirski silj (*Peucedanum palustre*), precej se je razrasla invazivna tujerodna deljenolistna rudbekija (*Rudbeckia laciniata*), pomembno bogastvo pa predstavlja flora močvirnih travnikov, nizkih barij in nekaterih zamočvirjenih jarkov, kjer smo našli navadni gozdni koren (*Angelica sylvestris*), navadni čistec (*Betonica officinalis*), mehki (*Cirsium oleraceum*) in močvirski osat (*C. palustre*), močvirski oslad (*Filipendula ulmaria*), barvilno košeničico (*Genista tinctoria*), navadno božjo misel (*Gratiola officinalis*), kukavičjo lučco (*Lychnis flos-cuculi*), okroglolistno (*Lysimachia nummularia*) in navadno pijavčnico (*L. vulgaris*), navadno krvenko (*Lythrum salicaria*), vodno meto (*Mentha aquatica*), žgočo zlatico (*Ranunculus flammula*), navadno čeladnico (*Scutellaria galericulata*), vodni grint (*Senecio aquaticus*), travniško izjevko (*Succisa pratensis*), dvodomno špajko (*Valeriana dioica*), studenčni jetičnik (*Veronica beccabunga*) ter dve vrsti iz Rdečega seznama (Anon. 2002): navadni objed (*Succisella inflexa*) in močvirski svišč (*Gentiana pneumonanthe*) (slika 3), ki je tudi zavarovan (Anon. 2004). Na njegovih listih smo opazili jajčeca ogroženega in zavarovanega metulja, sviščevega mravljiščarja (*Phengaris alcon*). Še eno zanimivo, a zaradi svoje majhne rasti komaj opazno rastlinsko vrsto, zalo tavžentrožo (*Centaurium pulchellum*), smo našli tik ob strugi Tunjščice na peščenih tleh.

Zaradi reliefno in kamninsko drugačnih razmer, kot so v osrednjem in spodnjem delu gričevja, so tudi travniki in podrast gozdov v okolici zaselka Prenje vzhodno od Šmartnega precej drugačni. Travniki so še vedno gojeni, a na strmejših pobočjih, gozdni rob nad njimi je termofilen in že na apnencu. Borovi sestoji preidejo v pretežno listnat, najvišje zlasti bukov gozd. Tukaj uspeva še ena vrsta iz rodu tavžentrož, ki pa je višje rasti, navadna tavžentroža (*Centaurium erythraea*), poleg nje tudi brezstebelna kompava (*Carlina acaulis*), ozkolistni glavinec (*Centaurea pannonica*), navadna mačja zel (*Clinopodium vulgare*), divje korenje (*Daucus carota*), hmeljna meteljka (*Medicago lupulina*), navadna dobra misel (*Origanum vulgare*), kobulnici gorski silj (*Peucedanum oreoselinum*) in veliki bedrenec (*Pimpinella major*), srednji trpotec (*Plantago media*), trobentica (*Primula vulgaris*) ter navadni vrednik (*Teucrium chamaedrys*). Na nekoliko vlažnih tleh rastejo drobnocvetni vrbovec (*Epilobium parviflorum*), plazeči petoprstnik (*Potentilla reptans*) ter njivska (*Mentha arvensis*) in dolgolistna meta (*M. longifolia*). V gozdu ali na gozdnih jasah smo našli tri vrste krčnic: gorsko (*Hypericum montanum*) in krilato krčnico (*H. tetrapterum*) ter šentjanževko (*H. perforatum*), bolj ali manj v gozdovih smo popisali še česnovko (*Alliaria petiolata*), navadno kresničevje (*Aruncus dioicus*), vrbovolistni primožek (*Buphthalmum salicifolium*), veliki nadlišček (*Circaea*

Slika 4: Okroglolistna rosika (Drosera rotundifolia) (Foto: Janez Mihael Kocjan)

lutetiana), mandljevolistni (*Euphorbia amygdaloides*) in sladki mleček (*E. dulcis*), gozdno lakoto (*Galium laevigatum*), nemško košeničico (*Genista germanica*), navadni jetrnik (*Hepatica nobilis*), gladkostebelno škržolico (*Hieracium lachenalii*), podlesni črnilec (*Melampyrum nemorosum*), navadno medeniko (*Melittis melissophyllum*), zajčji lapuh (*Mycelis muralis*), beli repuh (*Petasites albus*), navadni pljučnik (*Pulmonaria officinalis*), lepljivo kaduljo (*Salvia glutinosa*), navadni ženikelj (*Sanicula europaea*), grenkoslad (*Solanum dulcamara*), navadno zlato rozgo (*Solidago virgaurea*), gozdni čišljak (*Stachys sylvatica*), navadni bljušč (*Tamus communis*), koprivolistni jetičnik (*Veronica urticifolia*), navadni kokoševec (*Vincetoxicum hirundinaria*) ter srhkodlakavo (*Viola hirta*) in gozdno vijolico (*Viola reichenbachiana*).

Ker smo želeli obiskati še kakšen suh, negnojen in košen travnik, smo se odpravili proti vzhodu v okolico Tunjic, a kvadranta, ki ga proučujemo, nismo zapustili. Na enem izmed takšnih smo popisali dosti še ne videnih rastlin, npr. navadni ranjak (*Anthyllis vulneraria*), navadno kumino (*Carum carvi*), kanadsko hudoletnico (*Conyza canadensis*), cipresasti (*Euphorbia cyparissias*) in bradavičasti mleček (*E. verrucosa*), navadni oslad (*Filipendula vulgaris*), navadno lakoto (*Galium mollugo*), jajčasti popon (*Helianthemum obscurum*), navadni dežen (*Heracleum spondylium*), navadno podkvico (*Hippocrepis comosa*), lan predivec (*Linum catharticum*), srpasto meteljko (*Medicago falcata*) in lucerno (*M. sativa*), navadni gladež (*Ononis spinosa*), nežni pojalnik (*Orobanche gracilis*), navadno skrko (*Picris hieracioides*), čopasto grebenušo (*Polygala comosa*), travniško kaduljo (*Salvia pratensis*), malo strašnico (*Sanguisorba minor*), poljski grintavec (*Scabiosa triandra*), beli slizek (*Silene latifolia* subsp. *alba*), srednjo deteljo (*Trifolium medium*) in dolgolistni trpotec (*Plantago media* subsp. longifolia). Na gozdnem robu smo našli maloštevilne primerke velikega zalega kobulčka (*Astrantia major*).

Zgornji seznam rastlin je zelo nepopolen, a je rezultat maloštevilnih obiskov Tunjiškega gričevja, kjer smo se osredotočali zlasti na mokrišča, a povsem zanemarili spomladansko floro. Nekatere vrste, ki so v preteklosti zanesljivo uspevale na območju, so lokalno morda že izumrle, druge pa je potrebno ponovno potrditi ali sploh prvič evidentirati. Pred približno 110 leti je bilo okolje dokaj drugačno kot danes, travniki pa precej bolj ohranjeni. Posamezne podatke, ki se nanašajo na Tunjiško gričevje ali kraje tik ob njem, smo črpali iz monografije o flori Kamniških Alp dunajskega botanika Hayeka iz leta 1907. Večino podatkov za to delo je prispeval tedaj vodilni poznavalec kranjske flore in avtor temeljnega pregleda kranjskih rastlin, *Flore exsiccate carniolice*, Alfonz Paulin (1853–1942), zato ga moramo šteti vsaj za soavtorja. V okolici vasi Gora pri Komendi, verjetno kar na travnikih ob Tunjščici, sta našla severno lakoto (*Galium boreale*), pruski jelenovec (*Laserpitium prutenicum*), avstrijsko meto (*Mentha austriaca*), navadno mokrico (*Myosoton aquaticum*) in močvirski regrat (*Taraxacum palustre*), v okolici vasi Križ nekaj vrst gozdnih robov, jarkov, predvsem pa njivske plevele: drobnoplodni riček (*Camelina microcarpa*), mnogosemensko metliko (*Chenopodium polyspermum*), votli petelinček (*Corydalis*

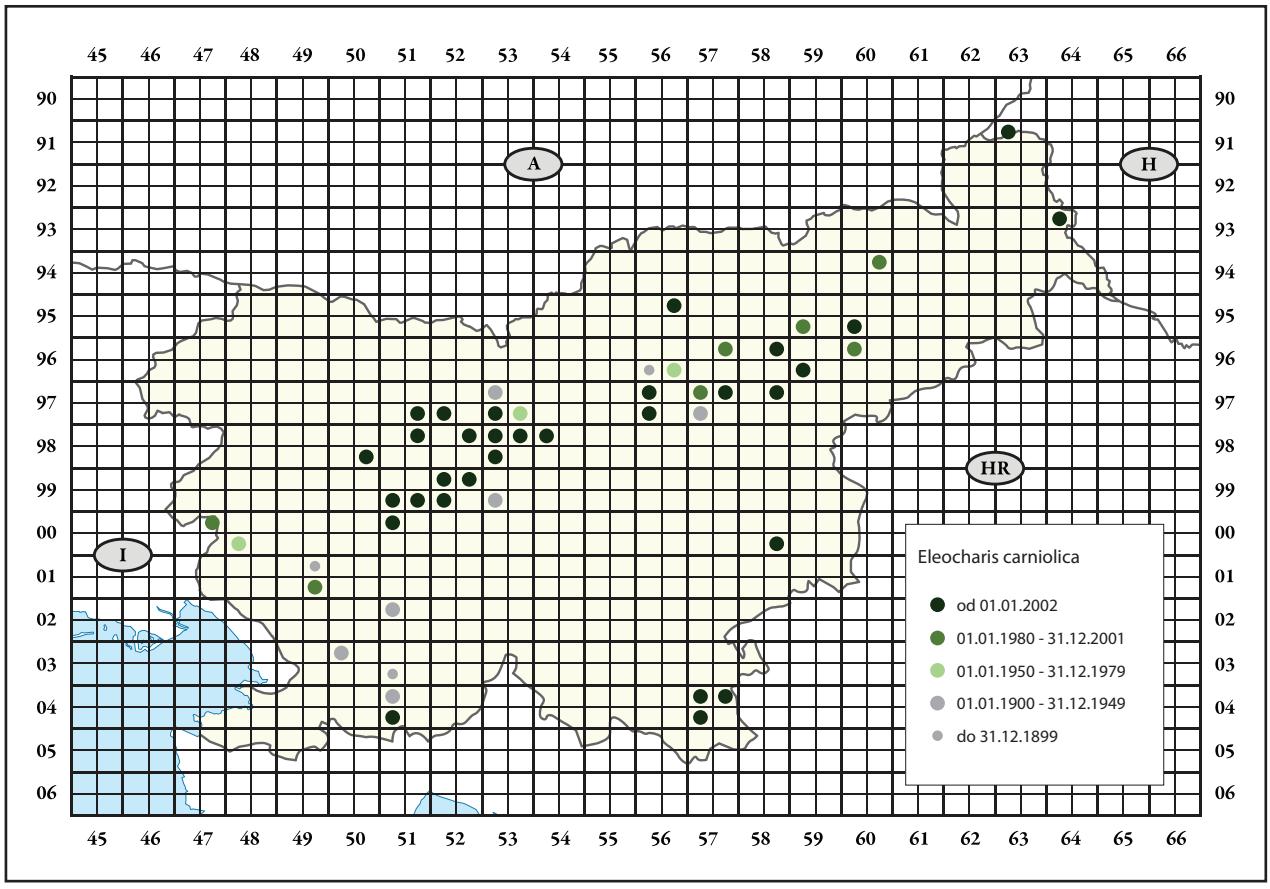
cava), ostri mleček (*Euphorbia esula*), plezajočo lakoto (*Galium aparine*), njivsko mrtvo koprivo (*Lamium amplexicaule*), navadno njivsko zrcalce (*Legousia speculum-veneris*), Zahlbrucknerjev repuš (*Phyteuma zahlbruckeri*), hostni slakovec (*Fallopia dumetorum*), njivsko (*Ranunculus arvensis*) in gomoljasto zlatico (*R. bulbosus*), navadno vodno krešo (*Nasturium officinale*), polegli pitomec (*Sagina procumbens*), enoletni čišljak (*Stachys annua*), ozkolistni talin (*Thalictrum lucidum*), polajevo materino dušico (*Thmyus pulegioides*), gredljati motovilec (*Valerianella carinata*), gladki jetičnik (*Veronica polita*) ter pisano (*Vicia dasycarpa*) in ozkolistno grašico (*V. segetalis*). Za okolico vasi Dobrava navajata enoletno konjsko kumino (*Seseli annuum*) in dve škržolici, podvrsto gozdne (*Hieracium murorum* subsp. *semisilvaticum*) in takson iz sorodstva modrozelene škržolice (*H. subcaesium* subsp. *caesiiflorum*), za okolico Tunjic podvrsto Bauhinove škržolice (*H. bauhini* subsp. *viscidulum*), za okolico Komende pa črnojagodasti bljuščec (*Bryonia alba*) ter dve vijolici, skalno (*Viola rupestris*) in podvrsto pasje (*V. canina* subsp. *ruppii*) (Hayek & Paulin 1907).

Največ očem privlačnih rastlin, pa tudi redkih in ogroženih, bomo našli med enokaličnicami, ki se jim do zdaj nismo posvetili. V južni polovici območja, zlasti ob Tunjščici in v njeni okolici, bomo že zgodaj spomladi, kmalu ko skopni zadnji sneg, opazovali zavarovani (Anon. 2004) spomladanski veliki zvonček (*Leucojum vernum*). Nanj so nas spomnile že davno plodeče rastline. V jarkih je veliko trpotčastega porečnika (*Alisma plantago-aquatica*), družbo mu delajo rumeno buhteči cvetovi vodne perunike (*Iris pseudacorus*) in kasneje plodeča socvetja zanimivega mlahavega ježka (*Sparganium neglectum*). V senčnih in vlažnih gozdovih uspeva strupena bela čmerika (*Veratrum album*), tu pa smo opazili tudi prvo orhidejo (*Orchidaceae*) z nežnimi belimi cvetovi, dolgo ostrogo in običajno dvema narobejajčastima pritličnima listoma, dvolistni vimenjak (*Platanthera bifolia*). V senci gozdov uspevata širokolistna močvirnica (*Epipactis helleborine*) in Fuchsova prstasta kukavica (*Dactylorhiza fuchsii*), ki uspevata po vsej Sloveniji in zato nista neposredno ogroženi, precej drugače pa je z mesnordečo prstasto kukavico (*D. incarnata*) in majsko (*D. comosa*), ki ju najdemo na mokrotnih travnikih. Prvo ob Tunjščici (Kocjan 2016a), drugo pa ob Knežjem potoku. Slednji sta uvrščeni v Rdeči seznam (Anon. 2002). Na severnem delu Tunjiškega gričevja vzhodno od Šmartnega smo popisali kosmuljek (*Anthericum ramosum*) in orhidejo, ki ji povsem primanjkuje klorofila in je zato rjave barve, gnezdovnico (*Neottia nidus-avis*), ki se ji ponekod pridruži tudi jajčastolistni muhovnik (*N. ovata*), ki ju po novih spoznanjih in nomenklaturi štejemo v isti rod, čeprav smo ju do nedavnega ločili na nivoju dveh samostojnih rodov. Izmed treh v Sloveniji rastočih naglavk smo le tukaj našli dve, in sicer bledo (*Cephalanthera damasonium*) in precej bolj redko rdečo naglavko (*C. rubra*). Naglavki sta uvrščeni v Rdeči seznam (ibid.) in kot vse vrste orhidej zavarovani (Anon. 2004). Ob gozdnem robu bomo z malo sreče opazili gredljati luk (*Allium carinatum*), poleg že omenjenih orhidej pa z odlokom (ibid.) varujemo še tri vrste, ki jim južneje ležeči iglasti gozdovi ne ustrezajo najbolj in imajo rade bolj nevtralna do bazična tla in jih lahko pričakujemo bližje apnencu, so navadna ciklama (*Cyclamen purpurascens*), šmarnica (*Convallaria majalis*) in turška lilija (*Lilium martagon*). Območja v bližini zahodno od vasi Tunjice in Tunjiška Mlaka, kjer je nekaj suhih in negnojenih travnikov, spomladi nismo uspeli obiskati, pričakujemo pa, da bomo tam našli tudi kakšne kukavičevke tovrstnih habitatov. V starejši literaturi (Hayek & Paulin 1907) smo zasledili navedbi za ogroženi čeladasto kukavico (*Orchis militaris*) in eksotično čmrljeliko mačje uho (*Ophrys fuciflora*), in to že kar v okolici vasi Gora pri Komendi, ostale vrste, ki jih zaenkrat še nismo našli, a so pred dobrim stoletjem zagotovo uspevale v dolini Tunjščice gorvodno od omenjene vasi, pa so še ilirski meček (*Gladiolus illyricus*), pritlikavi dristavec (*Potamogeton pusillus*) in močvirska triroglja (*Triglochin palustre*). Vse tri so uvrščene v Rdeči seznam (Anon. 2002).

Med cvetnicami so osnovni gradniki vsakega močvirja ali barja predstavniki družine ostričevk (*Cyperaceae*), zato smo se pri raziskovanju flore tukajšnjega območja osredotočili zlasti nanje. V nadaljevanju bomo predstavili tudi tiste vrste, ki jih ne najdemo zgolj na tako ali drugače mokrotnih tleh. Prevladujejo najrazličnejše vrste šašev, izmed katerih so nekateri razmeroma pogosti, številni pa zmerno do zelo redki in ogroženi ter kot takšni uvrščeni v Rdeči seznam. Sinjezeleni šaš (*Carex flacca*) je eden izmed najbolj pogostih predstavnikov rodu zlasti zaradi širokega ekološkega razpona, znotraj katerega uspeva. Največkrat ga dobimo kar ob poteh ali robovih najrazličnejših gozdov. Izbiro habitata definira ime gozdnega šaša (*C. sylvatica*), ki se v Tunjiškem gričevju podobno kot prejšnji pojavlja zelo pogosto in raztreseno. Nekoliko bolj izbirčen je obloplodni šaš (*C. pilulifera*), ki je vezan zlasti na zakisane resave. Dobro uspeva npr. v podrasti acidofilnih rdečih borovij (*Vaccinio-Pinetum sylvestris*), ki so na obravnavanem območju prevladujoča gozdna združba. Spomladanski šaš (*C. caryophyllea*) je eden izmed najbolj zgodaj cvetočih, ki uspeva tako na suhih kot zmerno vlažnih tleh, vselej na travnikih. Ob izvirih, manjših potočkih in lužah v senčnih listnatih gozdovih bomo zlahka prepoznali mlahavi šaš (*C. remota*), nekaj več sreče pa moramo imeti, če bomo želeli najti vejicati šaš (*C. pilosa*). Gre za vrsto, ki jo je kot novo za znanost prepoznal eden izmed pionirjev naravoslovja na Slovenskem J. A. Scopoli, tako da ima v Sloveniji svoje klasično nahajališče. Uspeva predvsem v gozdovih belega gabra, kakršne smo popisali vzhodno od vasi Šmartno. Prstasti šaš (*C. digitata*) prevladuje v gozdovih, a ga najdemo tudi na travnikih, gorski šaš (*C. montana*) pa je pogost na suhih, običajno strmih travnikih, a se sem in tja pojavi v kakšnem termofilnem listnatem gozdu, v kakršnem smo ga našli vzhodno od vasi Šmartno. Na vlažnih ilovnatih, pogosto ruderalnih rastiščih, v bližini naselij se pojavljata dlakavi (*C. hirta*) in zajčji šaš (*C. ovalis*). Bolj vlagoljuben je migalični šaš (*C. brizoides*), ki je v Tunjiškem gričevju močno razširjen in ob vseh pritokih Pšate tvori združbo *Carici brizoides-Alnetum glutinosae*, v kateri nastopa v velikih preprogah, tako da ga lahko prepoznamo tudi necvetočega. Zaradi najširših listov med vsemi predstavniki rodu in visoke rasti bomo zlahka prepoznali

previsni šaš (*C. pendula*), ki je pogost v vlažnih in senčnih dolinah med vasema Šmartno in Vrhovje. Bledi šaš (*C. pallescens*) je ljubitelj kisle podlage, kakršne na območju ne manjka, uspeva pa na običajno nekoliko vlažnih travnikih kot tudi v iglastih gozdovih. Šele sedaj bomo obuli gumijaste škornje in se sprehodili skozi najbolj občutljiv in zanimiv barjanski in zamočvirjen svet ob Tunjščici ter Vrtaškem in Knežjem potoku. Na najmanj razmočenih tleh bomo hitro spoznali proseni šaš (*C. panicea*), katerega ženska socvetja spominjajo na proso, precej bolj redka, neopazna in vlagoljubna sta klasasti (*C. spicata*) in polstenoplodni šaš (*C. tomentosa*), prava značilnica barjanskih tal pa je bodičnati šaš (*C. echinata*). Da bi razlikovali med togim (*C. elata*) in črnim šašem (*C. nigra*), potrebujemo kar nekaj botaničnih izkušenj. Prvega, ki je izrazito šopasto razrasel, bomo opazili zlasti ob strugah potokov in zamočvirjenih jarkih, drugega, ki uspeva bolj posamič, pa na močvirnih travnikih in barjih, kakršno je npr. blizu Komendske Dobrave. Še nekoliko težje je razlikovanje med posameznimi vrstami skupine rumenega šaša (*C. flava* agg.). V Tunjiškem gričevju smo naleteli na dve, in sicer na tipično vrsto (*C. flava*) ter na prilegli šaš (*C. demissa*), ki je bil v Sloveniji opažen šele v zadnjih 15 letih (glej Kocjan & al. 2014), a v resnici niti ni tako redek, kot bi pričakovali. Na njunih skupnih rastiščih bomo prepoznali številne križance (*C.* x *alsatica*), ki se razlikujejo zlasti po strukturi in obliki mošnjičkov, saj se plodovi v njih ne razvijejo, tako da so ti na otip mehki (prazni). Čeprav so tudi nekateri drugi morfološki znaki vmesni med obema staršema, je za prepoznavanje križancev ta znak najbolj zanesljiv. Našli smo jih ob Tunjščici in Knežjemu potoku. Do pred nedavnim smo smatrali, da je domnevno ogroženi razmaknjenoklasi šaš (*C. distans*) v Sloveniji precej redkejši, a je bil kot rezultat sistematičnih kartiranj barij in močvirij najden skoraj po vsej državi. V redkih primerih raste množično, zato ga bomo težje opazili, a se vajenemu očesu v Tunjiškem gričevju ni uspel skriti (Kocjan 2014). Zaenkrat smo ga odkrili na enem mestu ob Knežjem potoku. Za konec naj predstavimo še pet vrst, ki so v Sloveniji prepoznane kot ogrožene in kot take uvrščene v Rdeči seznam. Na močno zamočvirjenih tleh ob Tunjščici in Knežjem potoku bomo zagotovo srečali mehurjasti šaš (*C. vesicaria*) (Kocjan 2015), na enem izmed barij ob Tunjščici uspeva ogroženi ostroluski šaš (*C. acutiformis)*, ob Knežjem potoku pod Srednjim vrhom pa Hostov šaš (*C. hostiana*); nahajališče slednjega smo objavili v Kocjan al. (2013). Pred več kot sto leti je bil v okolici vasi Mlaka najden tudi latasti šaš (*C. paniculata*), ki ga sami sicer nismo opazili, a se povsem verjetno v kakšnem jelševem sestoju ali na močvirni travniški površini še vedno pojavlja in čaka, da ga znova najdemo in potrdimo njegovo uspevanje. Najbolj smo se razveselili sestoja kljunastega šaša (*C. rostrata*), ki smo ga odkrili ob mlaki sredi Komendskega boršta. Skupaj smo našteli kar 28 različnih šašev, a bodo nadaljnje raziskave območja Tunjiškega gričevja gotovo prispevale k odkritju še kakšnega, nismo pa zaključili s predstavitvijo družine ostričevk. Vsaj v času cvetenja ali plodenja je nezamenljiv gozdni sitec (*Scirpus sylvaticus*). Uspeva na vlažnih travnikih, močvirjih, ob bregovih voda in v jarkih in je eden pogostejših predstavnikov družine. Veliko redkejši in zato uvrščen v Rdeči seznam (Anon. 2002) je ozkolistni munec (*Eriophorum angustifolium*), ki daje s svojimi bombažu podobnimi plodečimi socvetji značilno podobo barjanskim travnikom. Našli smo ga ob Tunjščici, skupaj z okroglolistno rosiko pa se pojavlja tudi v stranski dolinici Knežjega potoka. Črnordeča ostrica (*Cyperus fuscus*) uspeva na več krajih ob Knežjem potoku (Kocjan 2013), rumenkaste ostrice (*C. flavescens*), ki v višini le redko preseže 10 cm, pa nismo našli, a jo za okolico vasi Zalog pri Cerkljah navaja starejša literatura (Hayek & Paulin 1907). Obe sta uvrščeni v Rdeči seznam (Anon. 2002). Na več mestih se v Tunjiškem gričevju pojavljajo tri vrste sit. V Sloveniji je najpogostejša močvirska sita (*Eleocharis palustris*), redkejša in uvrščena v Rdeči seznam (ibid.) je travnozelena sita (*E. uniglumis*), ki smo jo našli ob Tunjščici in Knežjem potoku (Kocjan 2013), zaradi posebnega naravovarstvenega statusa pa želimo nekoliko podrobneje predstaviti kranjsko sito (*E. carniolica*) (slika 5). Gre za vrsto z jugovzhodnoevropsko razširjenostjo in raztresenim pojavljanjem na severu od Švice, Avstrije in Madžarske do severa osrednje Rusije ter na jugu od severne Italije, Slovenije do sredine Balkanskega polotoka in osrednje Romunije. Rojstni kraj oziroma njeno klasično nahajališče je v okolici Postojne, kjer jo je našel Jurij Dolinar (1794–1872), vrsto pa je na podlagi njegovih primerkov opisal Koch (1844). Uspeva na vlažnih in močvirnih travnikih, na vlažnih mestih v zakisanih, največkrat borovih gozdovih (v kolovoznih lužah in ob poteh) ter na občasno poplavljenih mestih na peščeni do pretežno ilovnati ali glineni podlagi na obrežju rek, ribnikov, vodnih akumulacij in v opuščenih glinokopih. Je kvalifikacijska vrsta Natura 2000, ki je v slovenskem Rdečem seznamu označena kot ranljiva vrsta. Na Hrvaškem in v Italiji je njeno uspevanje ogroženo in jo obravnavajo kot prizadeto vrsto, v Avstriji je njeno pojavljanje močno ogroženo, le na Madžarskem jo obravnavajo kot vrsto zunaj nevarnosti (Nikolić & Topić 2005, Rossi & al. 2013, Fischer & al. 2008, Kiraly 2007). Uspeva praktično po vsej Sloveniji, vendar so njena nahajališča redka in zelo raztresena (slika 6). Največ nahajališč je na Gorenjskem in Štajerskem, posamezna so še na Primorskem, Notranjskem, Dolenjskem, Koroškem in v Prekmurju. Na Gorenjskem jo poznamo z več nahajališč v okolici Hotavelj, Kranja, Škofje Loke, Smlednika, Vodic, Komende, Radomelj in Domžal, le v okolici vasi Sidraž, od koder je primerke v svoji eksikatni zbirki objavil Alfonz Paulin na začetku 19. stoletja (Dolšak 1936), uspevanja nismo uspeli potrditi. V letu 2012 smo jo prvič odkrili tudi v Tunjiškem gričevju (Kocjan & al. 2013, Kocjan 2016b), od koder jo danes poznamo s štirih nahajališč.

Ker si močvirij ne da zamisliti brez ločkov iz družine ločkovk (*Juncaceae*), navedimo še te. Na več mestih ob nekaterih pritokih Pšate, ki napajajo Tunjiško gričevje, smo našli žabje (*Juncus bufonius*), sivozeleno (*J. inflexus*), klobčasto (*J. conglomeratus*), navadno (*J. effusus*) in bleščečeplodno ločje (*J. articulatus*), precej bolj redka so ostrocvetno (*J. acutiflorus*), alpsko (*J. alpino-articulatus*) in rušnato ločje (*J. bulbosus*). Prvi dve smo opazili le na maloštevilnih močvirjih ob Tunjščici, čeprav starejša literatura navaja ostrocvetno ločje tudi

Slika 6: Razširjenost kranjske site (Eleocharis carniolica) v Sloveniji (Foto: Janez Mihael Kocjan)

za okolico vasi Zalog (Hayek & Paulin 1907), tretje pa skupaj s kranjsko sito v eni izmed kolovoznih luž, prav tako v dolini potoka Tunjščica. Še enega predstavnika rodu, nežno ločje (*J. tenuis*), bomo opazovali vzdolž vseh poti in kolovozov na območju, ki ga predstavljamo, gre pa za zanešeno in naturalizirano vrsto iz Severne Amerike, ki pri nas ni del avtohtone flore. Še ena skupina travam podobnih rastlin, ki jih bomo srečevali na terenu, so bekice. V Tunjiškem gričevju smo naleteli na štiri vrste. V senci mešanih in iglastih, pretežno smrekovih gozdov bomo našli dlakavo bekico (*Luzula pilosa*), ki zacveti že v marcu. Za zakisane gozdove je značilna še belkasta bekica (*L. luzuloides*), ki je od prejšnje precej višja in kasneje cvetoča. Na travnikih je poljska bekica (*L. campestris*) precej bolj pogosta od mnogocvetne (*L. multiflora*), ki raste na najbolj ekstremno zakisanih in odprtih površinah. Širokolistni rogoz (*Typha latifolia*) smo našli na več mestih, ozkolistnega (*T. angustifolia*) pa je konec 19. stoletja blizu vasi Tunjice našel Wilhelm Voss (1849–1895) (ibid.), najboljši mikolog tistega časa na tedanjem Kranjskem, a uspevanja zaenkrat še nismo uspeli potrditi.

Ena izmed vrst najbolj bogato zastopanih družin, brez katerih si ne moremo zamisliti nobenega travnika, ter zadnja, ki jo predstavljamo, so trave, ki nemalokrat celo strokovnjakom povzročajo težave, zlasti pri razlikovanju sorodnih vrst. Seznam, ki ga podajamo, je zato zelo nepopoln in bralcu omogoča zgolj približen pogled na tukajšnje stanje, v naslednjih letih pa ga bomo skušali dopolniti. V gozdovih severnih predelov območja smo popisali gozdno gloto (*Brachypodium sylvaticum*), orjaško bilnico (*Festuca gigantea*), previsno (*Melica nutans*) in enocvetno krasliko (*M. uniflora*), gozdno šopuljo (*Calamagrostis arundinacea*) in trizobo oklasnico (*Danthonia decumbens*). V zakisanih gozdovih, ki jih najdemo predvsem v osrednjem in južnem delu Tunjiškega gričevja, so pogoste trstikasta stožka (*Molinia arundinacea*), tankolistna bilnica (*Festuca filiformis*), vijugasta masnica (*Deschampsia flexuosa*) in lasasta šopulja (*Agrostis tenuis*). Različnim vrstam šašev, ki smo jih predstavili zgoraj, delajo na vlažnih travnikih in barjanskih površinah družbo številne trave. Od teh prevladujejo modra stožka (*Molinia caerulea*), pasja (*Agrostis canina*) in plazeča šopulja (*A. stolonifera*), navadni pasji rep (*Cynosurus cristatus*), rušnata masnica (*Deschampsia caespitosa*), ki zaide tudi globoko v gozd, dišeča boljka (*Anthoxanthum odoratum*), volnata medena trava (*Holcus lanatus*), travniški mačji rep (*Phleum pratense*), navadni trst (*Phragmites australis*) in navadna migalica (*Briza media*), ki je enako pogosto zastopana tudi na povsem suhih strmih travnikih. Na močno zakisanih vlažnih tleh ob enem izmed številnih kolovozov smo našli navadno rižolico (*Leersia oryzoides*), kjer je uspevala skupaj s kranjsko sito. Od latovk je seveda najpogostejša enoletna latovka (*Poa annua*), ki je značilnica pohojenih tal, na gojenih in mestoma vlažnih travnikih pa bomo našli še navadno (*P. trivialis*) in travniško latovko (*P. pratensis*). Za g(n)ojene travnike so značilne še naslednje vrste: visoka pahovka (*Arrhenatherum elatius*), navadna pasja trava (*Dactylis glomerata*), mehka medena trava (*Holcus mollis*), laška (*Lolium multiflorum*) in trpežna ljulka

(*L. perenne*), travniška bilnica (*Festuca pratensis*) in rumenkasti ovsenec (*Trisetum flavescens*). Na izrazito ruderalnih, gruščnatih tleh ob cestah in vaseh na jugozahodnem obrobju Tunjiškega gričevja smo popisali še sivozeleni muhvič (*Setaria pumila*), navadno kostrebo (*Echinochloa crus-galli*), krvavordečo srakonjo (*Digitaria sanguinalis*), rdečo bilnico (*Festuca rubra*) in malo kosmatko (*Eragrostis minor*). V Hayekovem in Paulinovem seznamu vrst za območje Kamniških Alp, kamor sta očitno prištevala tudi Tunjiško gričevje, so še nekatere trave, večinoma pleveli ob robovih njiv, ki se jih v sklopu naših dosedanjih raziskav še nismo lotili. Za okolico vasi Križ omenjata navadni srakoperec (*Apera spica venti*), grozdasto (*Bromus racemosus*) in žitno stoklaso (*B. secalinus*), navadno šašulico (*Calamagrostis epigejos*), omotno ljulko (*Lolium temulentum*), katere uspevanje v Sloveniji danes močno nazaduje, severneje, v okolici vasi Zalog pri Cerkljah, pa še orjaško šopuljo (*Agrostis gigantea*) (ibid.).

Tako, kot smo se na začetku mimo Komende odpravili v Tunjiško gričevje, se po isti poti sedaj vračamo, veliko bogatejši za premnoga zanimiva spoznanja in nove najdbe. Zanimiva ruderalna flora v okolici cerkve sv. Petra nas je spomnila, koliko botaničnih skrivnosti smo še spregledali, in nas vzpodbudila, da te kraje ponovno obiščemo že spomladi. Zidni poponec (*Cymbalaria muralis*), pegasti (*Euphorbia maculata*) in vrtni mleček (*E. peplus*), navadna rosnica (*Fumaria officinalis*), mala zijalka (*Microrrhinum minus*), navadni tolščak (*Portulaca oleracea*) ter bela (*Sedum album*) in šesterokotna homulica (*Sedum sexangulare*) so zadnje zapisane vrste iz teh krajev.

Seznam naravovarstveno pomembnih vrst

Takson	Slovensko ime	Rdeči seznam (Anon. 2002)	Zavarov. vrsta (Anon. 2004)	Zadnja potrditev
Carex acutiformis	Ostroluski šaš	•		2017
Carex distans	Razmaknjenoklasi šaš	•	•	2012
Carex hostiana	Hostov šaš	•		2009
Carex paniculata	Latasti šaš	•		< 1907 (*)
Carex rostrata	Kljunasti šaš	•		2012
Carex vesicaria	Mehurjasti šaš	•		2017
Cephalanthera damasonium	Damasonijeva naglavka	•	•	2017
Cephalanthera rubra	Rdeča naglavka	•	•	2017
Convallaria majalis	Navadna šmarnica		•	2017
Cyclamen purpurascens	Navadna ciklama		•	2017
Cyperus fuscus	Črnordeča ostrica	•		2013
Cyperus flavescens	Rumenkasta ostrica	•		< 1907 (*)
Dactylorhiza majalis	Majska prstasta kukavica	•	•	2012
Dactylorhiza fuchsii	Fuchsova prstasta kukavica		•	2017
Dactylorhiza incarnata	Mesnordeča prstasta kukavica	•	•	2012
Drosera rotundifolia	Okroglolistna rosika	•	•	2017
Eleocharis carniolica	Kranjska sita	•		2017
Eleocharis uniglumis	Travnozelena sita	•		2012
Epipactis helleborine	Širokolistna močvirnica		•	2017
Equisetum pratense	Travniška preslica	•		< 1897 (*)
Eriophorum angustifolium	Ozkolistni munec	•		2012
Gentiana pneumonanthe	Močvirski svišč		•	2017
Gladiolus illyricus	Ilirski meček	•	•	< 1907 (*)
Gratiola officinalis	Navadna božja misel	•		2012
Iris pseudacorus	Vodna perunika		•	2017
Leucojum vernum	Spomladanski veliki zvonček		•	2012
Lilium martagon	Turška lilija		•	2017
Neottia nidus-avis	Rjava gnezdovnica		•	2017
Neottia ovata	Jajčastolistni muhovnik		•	2017
Ophrys fuciflora	Čmrljeliko mačje uho	•	•	< 1907 (*)
Orchis militaris	Čeladasta kukavica	•	•	< 1907 (*)
Platanthera bifolia	Dvolistni vimenjak		•	2017
Potamogeton pusillus	Pritlikavi dristavec	•		1907
Pseudostellaria europaea	Evropska gomoljčica	•		2006
Salix rosmarinifolia	Rožmarinovolistna vrba	•		< 1907 (*)
Succisella inflexa	Navadni objed	•		2017
Thelypteris palustris	Močvirska krpača	•		2017
Triglochin palustre	Močvirska triroglja	•		1907

* (Hayek & Paulin 1907)

Slika 5: Kranjska sita (Eleocharis carniolica) (Foto: Janez Mihael Kocjan)

Zahvala

Na ekskurziji ob Vrtaškem potoku in Tunjščici me je spremljal botanični kolega Vid Leban, z mentorjem dr. Brankom Vrešem, ki bi mojemu seznamu dodal še marsikaj in me je vzpodbudil k pisanju tega prispevka, sva si ogledala in popisala dve rastišči kranjske site. Nazadnje sem imel priložnost, da sem nekatere botanične skrivnosti Tunjiškega gričevja odkril skupini študentov v okviru Raziskovalnega tabora študentov biologije Predoslje 2017. Vsem se iskreno zahvaljujem.

Literatura in viri

Brane ANDERLE & Vid LEBAN, 2011: Novosti v flori Gorenjske (severozahodna Slovenija). *Hladnikia* 27. 27–56.

Anon., 2002: Pravilnik o uvrstitvi ogroženih rastlinskih in živalskih vrst v rdeči seznam. Priloga 1: Rdeči seznam praprotnic in semenk (Pteridophyta & Spermatophyta). *Uradni list RS* 12 (82). 8893–8910.

Anon., 2004: Uredba o zavarovanih prosto živečih rastlinskih vrstah. *Uradni list RS* 46. 5933–5962.

Fran DOLŠAK, 1936: Prof. Alfonza Paulina Flora exiccata Carniolica. Centuria XV–XVIII. *Prirodoslovne razprave* 3 (3). 85–131.

Manfred A. FISCHER, Karl OSWALD & Wolfgang ADLER, 2008: *Exkursionsflora für Österreich, Liechenstein und Südtirol* (3. Aufl.). Linz: Land Oberösterreich, Biologiezentrum der oberösterreichischen Landesmuseen.

August HAYEK, & Alfonz PAULIN, 1907: Flora der Sanntaler Alpen. V: August HAYEK: Vorarbeiten zu einer pflanzengeographischen Karte Österreichs IV. Die Sanntaler Alpen (Steiner Alpen). *Abhandlungen der k. k. Zool-Botan. Gesellschaft Wien* 4 (2). 75–138.

Gergely KIRALY (ur.), 2007: *Vörös Lista – A magyarorszagi edenyes flora veszelyeztetett fajai/Red list of the vascular flora of Hungary.* Sopron: Sajat kiadas.

Wilhelm Daniel Joseph KOCH, 1844: *Synopsis Florae Germanicae et Helveticae*. Ed. 2., Lipsiae. 451–964.

Janez Mihael KOCJAN, 2013: Prispevek k poznavanju razširjenosti nekaterih redkih, ogroženih ali drugače zanimivih taksonov v flori Slovenije. *Hladnikia* 32. 23–52.

Janez Mihael KOCJAN, 2014: Prispevek k poznavanju razširjenosti nekaterih redkih, ogroženih ali drugače zanimivih taksonov v flori Slovenije – II. *Hladnikia* 33. 31–63.

Janez Mihael KOCJAN, 2015: *Carex vesicaria, Crepis paludosa.* V: Nejc JOGAN: Nova nahajališča. *Hladnikia* 35. 89–98.

Janez Mihael KOCJAN, 2016a: Prispevek k poznavanju razširjenosti nekaterih redkih, ogroženih ali drugače zanimivih taksonov v flori Slovenije – III. Hladnikia 38. 3–33.

Janez Mihael KOCJAN, 2016b: *Eleocharis carniolica.* V: JOGAN, N.: Nova nahajališča. *Hladnikia* 37. 102–107.

Janez Mihael KOCJAN, Brane ANDERLE, Igor DAKSKOBLER, Andrej SELIŠKAR & Branko VREŠ, 2013: Prispevek k poznavanju razširjenosti vrst povirij in barij v Sloveniji – II. *Folia biologica et geologica* 54 (2). 123–175.

Janez Mihael KOCJAN, Branko VREŠ, Andrej SELIŠKAR, Brane ANDERLE & Igor DAKSKOBLER, 2014: Prispevek k poznavanju razširjenosti vrst povirij in barij v Sloveniji – III. *Folia biologica et geologica* 55 (2). 75–124.

Anton MELIK, 1959: *Posavska Slovenija*. Ljubljana: Slovenska matica.

Toni NIKOLIĆ & Jasenka TOPIĆ, 2005: *Crvena knjiga vaskularne flore Hrvatske*. Zagreb: Ministarstvo kulture, Državni zavod za zaštitu prirode RH.

Angela PISKERNIK, 1960: *Robič (Rabič do 1965) Simon*. Ljubljana: Slovenski biografski leksikon 3 (9). 114–115.

Graziano ROSSI idr. (ur.), 2013: *Lista Rossa della Flora Italiana. 1. Policy Species e altre specie minacciate.* Comitato Italiano IUCN e Ministero dell'Ambiente e della Tutela del Territorio e del Mare.

Branko VREŠ, Ernest MAYER & Darinka TRPIN, 2002: Rastlinstvo soteske Nevljice. *Kamniški zbornik* 55 (2). 213–224.

Jure ŽALOHAR & Jaka ZEVNIK, 2006: Miocenske plasti v Tunjiškem gričevju. *Kamniški zbornik* 18. 289–301.

Ana Krevelj[1]
Gorjančeva ulica 14, Ljubljana
ana.krevelj@gmail.com

Faronika – problem ikonografske interpretacije[2]

Na podlagi ljudske pesmi o ribi Faroniki, ki nosi (in lahko uniči) svet, se je uveljavilo prepričanje, da je Faronika ikonografski motiv, ki se pojavlja kot riba, ki nosi svet, in kot morska deklica (sirena). France Stele je omenil možnost, da bi lahko motiv Faronike vplival na pripoved o Veroniki na Malem gradu v Kamniku. Šlo naj bi za metamorfozo bajeslovne ribe žene v ženo kačo. Obenem je morsko deklico (sireno) pod nogami srednjeveških upodobitev sv. Krištofa poimenoval Faronika. Tezo je nadalje razvil Emilijan Cevc, povzeli pa so jo zlasti etnologi. Toda ljudska pesem o ribi Faroniki, ki nosi svet, je posebnost, izhaja iz enega kraja. Od prvih objav konec 19. ter v 20. stoletju je imela velik vpliv na literarno in likovno umetnost, zato je pogost predmet etnološkega raziskovanja. Prispevek opozarja, da gre v primeru morskih deklic (siren) pod sv. Krištofom dejansko za prenaglo in napačno ikonografsko interpretacijo, posledično pa Faronika nima nobene zveze z znamenito kamniško Veroniko.
Ključne besede: Faronika, Veronika, morska deklica, sirena, ikonografija

Based on the folksong about Faronika the Fish who carries (and can destroy) the world, the belief was established that Faronika is an iconographic motif that appears as a fish carrying a world and a mermaid (siren). France Stele mentioned the possibility that the Faronika motif could have influenced the narrative of Veronica at Little Castle in Kamnik. It is supposed to be a metamorphosis of a fairy-tale fish woman into a female snake. At the same time, it was also he who named the sea girl (or siren) under the feet of the medieval depictions of St. Christoph Faronika. The thesis was further developed by Emilian Cevc, and was mainly adopted by ethnologists. However, the folksong about Faronika the Fish, who carries the world, is indigenous to one place. From its first releases in the late 19th and 20th century, Faronika had a great influence on literary and fine arts and is often the subject of ethnological research. The article points out that in the case of mermaids (sirens) under St. Christoph is in fact an overly misguided iconographic interpretation, and consequently, Faronika has nothing to do with the famous Veronica from Kamnik.
Key words: Faronika, Veronica, mermaid, siren, iconography

Bajeslovna ljudska pesem o ribi, ki ima moč, da uniči svet, je bila s svojo sporočilnostjo nedvomno močna spodbuda za dramsko, pesniško in prozno ustvarjalnost v slovenski književnosti ter likovni umetnosti 20. stoletja (Tucovič 2006: 56, 60), medtem ko je to težko z gotovostjo trditi za razne srednjeveške upodobitve fantastičnih bitij (pol ženska-pol riba) v likovni umetnosti na Slovenskem (slika 1). V novejši in ne zgolj umetnostnozgodovinski strokovni literaturi se je uveljavilo prepričanje, da je Faronika ikonografski motiv, ki nastopa v dveh oblikah: kot riba Faronika, ki nosi svet, ter riba Faronika – morska deklica (Kropej 2008: 33).[3] Monika Kropej navaja, da je riba Faronika po Francetu Steletu umetnostnozgodovinski termin za sireno (Kropej 2003: 123 in Kropej 2008: 33). Stele je namreč prvi omenil možnost vpliva motiva ribe Faronike na ljudsko pripoved o Veroniki na Malem gradu v Kamniku, kjer naj bi šlo »za predelavo bajeslovne ribe-žene v pol ženo pol kačo« (Stele 1922: 106 in Cevc 1958: 129), ter upodobitve morske deklice pod nogami sv. Krištofa poimenoval Faronika (Stele 1935: 38).

Slika 1: Freska sv. Krištofa na južni zunanjščini p. c. sv. Kancijana, Vrzdenec pri Horjulu (Vir: Ana Krevelj)

Prva oblika motiva Faronike se pojavlja v ljudski pesmi z naslovom Jezus in svet noseča riba, ki jo je prvi objavil Karel Štrekelj v zbirki *Slovenske narodne pesmi* (1895–1923). Med slovenskimi ljudskimi pesmimi velja za posebnost, saj so bile vse štiri znane različice zapisane samo v enem kraju, in sicer v Podmelcu v Baški grapi na Primorskem. V vseh različicah pesmi riba Faronika nosi svet in plava po morju. Jezus se ji pridruži in jo nagovori, naj ga počaka, da bi jo vprašal,

1 Univerzitetna diplomirana umetnostna zgodovinarka, doktorica znanosti. Predavateljica na Slovenski univerzi za tretje življenjsko obdobje.

2 Prispevek je del doktorske disertacije z naslovom Ikonografija živali v umetnosti srednjega veka na Slovenskem (Ljubljana, 2017).

3 O tem prvi piše Cevc, ki omenja, da je potrebno pri Faroniki razločevati dva tipa: klasičnega in tistega, ki ga pozna slovenska ljudska pesem (riba, ki nosi svet). Zanj je ikonografsko določljiv le prvi – poveže ga s sirenami oz. morskimi deklicami (Cevc 1958: 129).

kaj se dogaja po svetu. Riba mu v različnih variantah odgovori, da če se bo na hrbet zvrnila ali rep premaknila, bo svet s tem potopljen in/ali pogubljen. Grožnji ribe sledi Jezusova prošnja, naj riba tega ne stori zaradi majhnih otrok in porodnih žen. Pekel je namreč poln, raj pa napol prazen, še doda Jezus v eni izmed variant (Tucovič 2006: 53–54). Prepis je zapisal po petju Janeza Murovca iz Podmelca na Tolminskem Ivan Kokošar leta 1886 (*Slovenske ljudske pesmi I,* pesem št. 20/2, stran 123 z vsemi štirimi inačicami. Zadnji zapis je z 18. junija 1952, strani 123–125): Riba po morji plava riba Faronika./Jezus za njo priplava,/po morja globočin./»O, le čakaj, čakaj riba,/ riba Faronika. /Te bomo kaj prašal/kak se po svet godi.«/»Če bom jest z mojim repom zvila,/ves svet potopljen bo./ Če se bom jest na moj hrbt zvrnila,/ves svet pogubljen bo.«/»O nikari, nikari riba,/riba Faronika./Zavolj nedolžnih otročičev/zavolj porodnih žen.« (Florjanc 2012: 185 in opomba 11)

Faronika je torej ime ribe, ki nosi svet (kakor je razvidno iz naslova), medtem ko dodatnega podatka oz. opisa o njenem videzu iz pesmi ne razberemo. Verovanje, da svet sloni na ribjem hrbtu, je drugače poznano v mnogih sorodnih kozmogonskih mitih na širšem slovanskem območju.[4] Zmago Šmitek je celo odkril vrsto izročil, tako v Evropi kot v Aziji, ki pričajo o različnem številu rib oz. kač, ki podpirajo zemljo (Šmitek 2004: 23–25). Zemlja tako po nekaterih ljudskih pripovedih ne plava zgolj na vodi, pač pa jo podpira riba ali vodna kača, lahko tudi več njih. Od tod tudi navezava na zamenjevanje ribe-kače, ki sledi v nadaljevanju. Ob premikanju ali spreobrnitvi ribe ali kače na hrbet se strese zemlja in nastane potres.

Vsebina pesmi kaže na spojitev prvotnega kozmogonskega mita, ki je bil še poganski, s kasnejšim krščanskim izročilom. Od tod sobivanje Faronike in Kristusa v pesmi. Poganski je motiv ribe, ki nosi svet, medtem ko je motiv potopa (ki ga lahko enačimo s koncem sveta) soroden potopu iz Stare zaveze *Svetega pisma*. Z omembo nosečih žena so skoraj identični odlomki iz evangelijev (Mt 24,19 in Mr 13,17). Riba, ki je v krščanstvu tradicionalen Kristusov simbol, v pesmi nima te vloge, ampak ravno nasprotno. Predstavlja boj predkrščanskega proti krščanskemu. Riba Faronika je Zemljo nosila že pred Jezusom, ki je priplaval za njo, da bo odrešil svet (Kropej 2008 in Cevc 1958: 132–134).

Po nekaterih razlagah naj bi bilo svetopisemskega izvora tudi ribino ime Faronika (Cevc 1958: 129; Tucovič 2006: 55; Kropej 2008: 32). Potem ko so preganjali bežeče Izraelce čez Rdeče morje, naj bi se faraonovi vojaki, ko jih je za kazen zalilo morje, spremenili v ribe. Med prvimi razvije to razlago imena Emilijan Cevc, in sicer v povezavi z ljudsko pripovedko o Veroniki z Malega gradu v Kamniku (Cevc 1958: 129 …). Svojo razlago opira predvsem na en sam estonski vir, ki omenja razna severnoevropska izročila, po katerih so morski psi oz. tjulnji faraonovi vojščaki, ki jih je ob preganjanju Izraelcev zalilo Rdeče morje.[5] To zgodbo so nato nadomestile morske deklice, v katere sta se spremenila faraon in njegova žena, v morju pa so naposled živele faraonove hčere, ki so bile pol ribe pol ljudje (Cevc 1958: 129; Tucovič 2006: 55).

Naj zgolj omenim, da obstajajo tudi druge razlage tega imena. Vlado Nartnik besedo Faronika izvaja iz imena rastline z imenom krvavi mlečnik (*Chelidonium majus*), ki je bila posvečena bogu Perunu. Meni, da je bila Faronika Perunova žena, iz česar naj bi na podlagi glasovja izhajalo njeno ime Feronika – Perunika (Nartnik 1989: 77, 191, 11 in Tucovič 2006: 55, opomba 3).

Nastanek druge vrste motiva Faronike (kot morske deklice) torej pojasnjuje svetopisemska razlaga njenega imena. France Stele (Stele 1935: 38) po pobudi objavljene podmelške pesmi duhovito poimenuje morsko deklico s krono na glavi, ki se ji nogi spreminjata v dva ribja repa, Faronika (Cevc 1958: 134). Pri tem je imel v mislih več upodobitev morskih deklic na freskah sv. Krištofa (slika 1). Cevc med najzgovornejše primerke uvršča: morsko deklico med stopali sv. Krištofa na južni zunanjščini romarske cerkve v Crngrobu, ki je delo mojstra Bolfganga iz leta 1464 (Höfler 1996: 88), upodobitev v lopi cerkve v Prilesju pri Plavah iz ok. leta 1500 (Höfler 1997: 123), morsko deklico na zunanjščini cerkve sv. Filipa in Jakoba na Valtarskem vrhu nad Poljansko dolino, delo Jerneja iz Loke, nastalo kmalu po 1534 (Höfler 1996: 181). Na slednjem primeru Cevc opozori tudi na mnoga druga bitja v vodi med nogami sv. Krištofa: upodobljeni so pol konj pol človek (kentaver), ki ga jezdi gola ženska, še ena ženska jezdi ribo, povodni mož, ki igra na dude, ob njem pa morski rak ter gola pol žena pol riba z dvojnim repom med svetnikovimi stopali in krono na glavi. Tudi v Bregu pri Kranju, v cerkvi Matere božje, kjer je naslikan sv. Krištof v večdelni kompoziciji na južni zunanjščini in je delo Jerneja iz Loke iz ok. 1525–1530, je v vodi pod Krištofom več bitij: pol mož pol konj, ki trobi na trobento, rak, pol konj pol človek z dudami ter riba Faronika s krono (Höfler 1996: 77). V podružnični cerkvi sv. Kancijana v Vrzdencu pri Horjulu je Cevc še komaj videl ribe, raka, žabo, vodne ptice ter morsko deklico – danes je freska obnovljena (slika 1) (Cevc 1958: 134 in Höfler 1996: 224).[6]

Sama bi rada opozorila še na nadaljnje primere: v podružnični cerkvi sv. Marije Magdalene v Brodu pri Bohinju, ki je prav tako delo Jerneja iz Loke, datirano v leto 1534. V spodnjem pasu obširne poslikave sv. Krištofa se nahajajo razna morska bitja (podvodni stvori in sirene) z glasbenimi instrumenti (Höfler 1996: 83). Delo Jerneja iz Loke je tudi poslikava sv.

4 Predstava o Zemlji, ki sloni na hrbtu ene ali več vodnih živali, ni posebnost. Povezuje se z drugimi slovanskimi izročili, npr. s poljskim, v katerem Zemlja sloni na dveh navzkrižpostavljenih ribah, ali z ukrajinskim, kjer sta pod Zemljo dve ribi (Šmitek 1998: 110). O zemlji in ribi govori prekmurska pesem po zapisu Števana Küharja, v kateri plavajoči ribi streseta Zemljo in nastane potres (Kropej 2003: 121; Tucovič 2006: 54; Šmitek 2004: 12–25; Kropej 2008: 31 in opomba 22). Nekaj primerov navaja tudi Cevc 1958: 132–133.

5 Cevc navaja (meni nedostopno) delo: Oskar Loorits, Pharaos Heer in der Volksüberlieferung, *Commentationes achivi traditionis popularium Estoniae,* Tartu 1935. O Looritsovi temi piše tudi A. Debenjak, ki v povezavi s to temo omenja Štrekljevo objavo pesmi Jezus in svet noseča riba v zbirki *Slovenske narodne pesmi* (Debenjak 1936: 294).

6 Mišljena je starejša poslikava sv. Krištofa na južni steni prezbiterija (16. stoletje).

Krištofa v podružnični cerkvi sv. Nikolaja v Spodnjih Bitnjah iz časa okoli 1530 (Florjanc 2012: 190). Sv. Krištof stoji v vodi, polni rib in fantastičnih živali (Leben 1998: 169). V Škofji Loki je podobna poslikava na t. i. Homanovi hiši (Mestni trg 2), delo neznanega avtorja iz časa okoli 1500. Ohranjen je spodnji del kompozicije s Krištofovimi nogami, med katerimi plavajo v vodi raku podobno bitje ter dve sestavljeni bitji, pol ribi pol človeka, eno povezano z dvema labodoma (Florjanc 2012: 190–191). V zgodnje 16. stoletje sodi primer sv. Krištofa iz podružnične cerkve Marije Magdalene v Prašah na Gorenjskem. Spodnji del freske je v veliki meri uničen, Krištofove noge so dopolnjene z risbo, vidijo pa se še raki in razna vodna bitja v vodi (Höfler 1996: 133). Morsko deklico s krono in delom dvojnega repa med Krištofovimi nogami lahko vidimo tudi na fragmentu freske s sv. Krištofom na zunanjščini podružnične cerkve sv. Florijana v Sevnici, prav tako z začetka 16. stoletja (Höfler 2004: 185). Delo je narejeno že v načinu severne renesanse in natančneje datirano v čas ok. 1520–1530.

V župnijski cerkvi sv. Nikolaja v Vuzenici je pri nas ena največjih srednjeveških podob sv. Krištofa na severni steni Sigismundove kapele, ki pa žal še ni v celoti odkrita. Zanimiv in enkraten je zlasti del prizora ob Krištofovih nogah z motivom puščavnika ter raznimi vodnimi bitji. Prikazan je boj s kopji med pol ribo pol človekom s krono na glavi, kopjem in ščitom ter vojščakom s kopjem in klobukom, ki jaha vpreženega psa. Tudi njegova noga se spreminja v luskinast rep. Ob njima je delno še vidno tretje bitje, pol človek pol riba, ki udarja na dvojni boben. Delo je pripisano slikarju iz nasledstva Lienharta iz Briksna (Tirolska) in datirano v čas ok. 1490–1500 (Höfler 2004: 247).

Cevc tem primerom dodaja še primere s Koroškega (sv. Krištof na znamenju pri Sv. Štefanu v Zilji iz ok. 1525; freska v Trefflingu iz ok. 1530) in Tirolskega (Obermauern, datirano 1468). Navaja, da je morska deklica na freskah sv. Krištofa značilna v prvi vrsti za Kranjsko, Koroško, Štajersko, Tirolsko in Švico, srečali naj bi jo pa tudi v Srednji Nemčiji (Cevc 1958: 134–136). Avtorji te upodobitve interpretirajo kot morske deklice – sirene, ki simbolizirajo skušnjavo ter pregrehe. Zlo, ki Krištofu ovira pot. Ker imajo upodobitve teh morskih deklic navadno na glavi upodobljeno tudi krono, Cevc meni, da je to odmev naveze s faraonom, starodavnim vladarjem. V tem primeru bi se upodobitve navezovale na tip motiva ribe Faronike – morske deklice in ne na tip motiva ribe, ki nosi svet. Iz Cevčevega zapisa je razvidno, da meni, da je tip morske deklice starejši od tipa ribe iz pesmi. Toda tudi v teh upodobitvah najde elemente slednjega. Morska deklica je namreč običajno naslikana prav pod sv. Krištofom, ki nosi Jezusa, ta pa nosi svet – kakor da sama podpira svet (Cevc 1958: 134–136).

Temelje, ki jih poda Emilijan Cevc z razlago ikonografskega tipa ribe Faronike – morske deklice, povzamejo zlasti etnologi. Pesem o ribi Faroniki, ki nosi svet, je kot rečeno posebnost, obenem pa je imela od prvih objav konec 19. ter v 20. stoletju velik vpliv na literarno in likovno umetnost, zato je pogost predmet etnološkega raziskovanja. Prav tako je zanimiva za raziskovalce vse od Steletove prve omembe v zvezi z ljudsko pripovedko o Veroniki z Malega gradu v Kamniku.

Izročila o kamniški Veroniki je zbral Emilijan Cevc v obsežni razpravi (Cevc 1958). Med ohranjenimi povedkami o kamniški Veroniki je najstarejši zapis ustnega izročila datiran z letom 1684 – okrnjenega nam je posredoval Valvasor. Kasneje je bil sporočen ali literarno obdelan še v številnih variantah. Emilijan Cevc jih je zabeležil deset. Po starejših variantah pripovedi naj bi bila Veronika ajdovska princesa,[7] pokristjanjena poganska deklica, ki je pretrgala zaroko s poganskim vitezom. V večini (kasnejših) pripovedk pa je Veronika skopa grajska gospodična, ki noče dati denarja za gradnjo (trojne) cerkve. Za kazen je zakleta v kačo ali zmaja. Pogreznjena v zemljo (pod kamniškim gradom) čuva zaklade in čaka na odrešitev. A občasno se kot lepa deklica prikazuje v človeški podobi. To se zgodi predvsem ob kvatrnih večerih, ko vladajo duhovi. Takrat prihaja k potoku ali se usede na stopnice. Rešil bi jo lahko sedemleten deček, če bi jo trikrat udaril z leto dni staro leskovo ali blagoslovljeno šibo. Po drugi varianti bi jo lahko rešil pošten mladenič z udarci šibe, s tremi poljubi ali s pravilnimi odgovori na njena vprašanja. Ker pa otroku ali mladeniču navadno rešitev spodleti, mora Veronika čakati rešitelja v zibelki, stesani iz lesa drevesa, ki sploh še ni zrastlo. Po Moniki Kropej je Veronika pri nas postala prispodoba za junakinjo, zakleto v kačo ali zmaja (Kropej 2008: 285–286). Po Cevčevem mnenju naj bi povedka nastala zaradi napačne razlage kamniškega grba, v katerem je bila prvotno upodobljena sv. Marjeta, kar omenja že France Stele. Prav tako o tem poroča tudi najstarejši zapis povedke iz leta 1684. Kača naj bi prišla v povedko, ker so si ljudje tako razlagali dolge vratove oz. repe zmajev oz. kač v grbu in so se ti tudi optično strnili z likom sv. Marjete (Cevc 1958: 139–141 in Zika 2011: 110–115).

Izročilo o ribi Faroniki se je po mnenju Kropejeve v primeru lika Veronike s kamniškega Malega gradu prepletlo tako z ljudsko povedko o Veroniki, ki je bila zaradi svoje skoposti zakleta v pol deklico pol kačo, kot tudi s povedko o Meluzini. Slednja je znana iz pripovedke, ki se je v srednjem veku razširila po vsej Evropi. Izhaja z območja francoskega Poitoua, kjer jo je med leti 1387–1394 v pravljični viteški roman predelal Jean d'Arras. Zgodbo je leta 1456 v nemščino prevedel Thüring von Ringoltingen, leta 1474 pa je izšla v knjižni izdaji v Strassburgu. Preko Nemcev je roman prešel tudi k Čehom, Poljakom in Rusom, nenazadnje pa (v ustni obliki) tudi k nam (Cevc 1958: 127–128). Zgodba pripoveduje o lepi Meluzini (undini, morski deklici), ki se poroči z Rajmundom, sinom bretonskega kralja pod pogojem, da je ob sobotah ne bo iskal. Po letih srečnega zakona Rajmund prelomi obljubo in tako vi-

7 Ajdovska deklica (tudi ajd, hájd, géjd, géjdukna, grk, grkinja, rímska déklica, lah, oger) – v ljudskem izročilu naj bi bili ajdi staro prebivalstvo velike rasti, ki je živelo v gorah. Ime ajd izvira iz nemške besede Heide (pogan). Antične in prazgodovinske izkopanine in gomile so si ljudje pogosto razlagali kot ostanke ajdovskih gradenj, medtem ko naj bi njihovi stari prebivalci po izročilu večkrat ostali zakleti v ruševinah. Ljudje so o ajdih pripovedovali povedke, npr. o ajdovski deklici, ki odnese ljudi in živino v predpasniku, a jih na očetovo opozorilo odloži nazaj. Izročilo o ajdih se je spojilo z ljudskimi predstavami o velikanih (Kropej 2008: 213 s cit. literaturo).

di ženo pri kopanju, ko je spremenjena v pol ženo pol kačo (ali morsko deklico, z zmajevskimi krili ali brez, z enim ali dvema repoma, včasih tudi s krono na glavi). Meluzina s krikom izgine, z njo pa tudi Rajmundovo bogastvo in sreča.

V ljudski pripovedi je Veronika predstavljena kot žensko bitje s kačjim spodnjim delom telesa (kar je blizu predstavi o Meluzini). Od tod naj bi izhajalo ime junakinje: Faronika – Veronika. Na podlagi Steletove omembe nadalje Cevc in Kropejeva trdita, da je riba Faronika upodobljena na številnih freskah na zunanjščinah cerkva. Prikazujejo sv. Krištofa, ki na ramenih nosi Kristusa, ob njegovih nogah pa plava riba Faronika kot morska deklica. To trditev nato povzemajo tudi drugi avtorji (Tucovič 2006, Sagadin 1997, Malenović 2010, Koman 2011, Šmitek 2011, Florjanc 2012). V navezavi s kamniško Veroniko naj bi bila celo upodobljena v (danes Eligijevi, nekoč Marjetini) kapeli Malega gradu v Kamniku. Cevc piše, da je na južnem kapitelu v slavoloku spodnje kapele v reliefu upodobljeno bitje, ki dviga dvojni ribji rep – sirena – morska deklica – riba Faronika. Obenem Cevc dodaja, da je ta ikonografski motiv v arhitekturni plastiki 12. stoletja precej pogost, posebno v krogu severnoitalijanskih kamnosekov, ki so verjetno delali tudi na Malem gradu. Zaradi kasnejših baročnih predelav kapitela je figura danes nerazpoznavna (Cevc 1958: 137).

Posledično Monika Kropej enači reliefno upodobitev iz 8. stoletja, ki jo hranijo v Narodnem muzeju v Čedadu, z ribo Faroniko. Upodobljeno je sestavljeno bitje, ki ima od pasu navzgor upodobljeno golo žensko telo, od pasu navzdol pa dva razkrečena ribja repa, ki ju drži z rokama. Pod njo sta upodobljeni še dve ribi (Kropej 2008: 30). Kropejeva prav tako meni, da izklesani podobi na portalu župnijske cerkve sv. Jakoba v Narinu na Notranjskem, ki ju je izklesal leta 1633 mojster Janez Sever, predstavljata ribo Faroniko. Upodobljeni sta ponovno sestavljeni bitji, morski deklici z dvojnim repom. Oba konca repa držita s svojima rokama, na glavi pa imata krono. Kropejeva domneva, da je mojster Janez Sever kopiral motiv ribe Faronike, ker se mu je zdel zanimiv ali pa, ker je morda poznal ljudske pesmi o svet noseči ribi (Kropej 2008: 30–31). Ivan Florjanc seznam še razširi. Poleg »sirene, ki dviga dvojni rep« na Malem gradu, v ta kontekst postavlja še »kužno sliko« v cerkvi sv. Primoža nad Kamnikom (Florjanc 2012: 190, opomba 132). Med motive ribe Faronike pa prišteva konzoli iz križnega hodnika v cistercijanskem samostanu v Stični in v Marijini kapeli v celjski stolnici, poslikave v cerkvi sv. Uršule v Škofljici in cerkvi sv. Kancijana pri Horjulu ter »še marsikje drugod po Sloveniji«. Obenem pove, da ikonografijo morske deklice z dvignjenim dvojnim repom zasledimo tudi drugod po Evropi, kjer je večinoma obravnavana kot sirena oziroma nimfa, v očitni navezavi na grško mitologijo, zaradi česar ta dela pušča ob strani (Florjanc 2012: 189–190). Nadalje našteje poleg čedajske upodobitve, ki jo omenja že Kropejeva, še upodobitev v Bergamu (Palazzo della Ragione), v lapidariju stolnice v Modeni ter v Genovi.

Res se je v našem (slovenskem) umetnostnem spomeniškem gradivu do danes ohranilo več različnih upodobitev mešanih bitij, ki so praviloma sestavljena iz ribjega in človeškega (ženskega) telesa.[8] Tradicionalno literatura takšna bitja imenuje sirene in/ali morske deklice, pri tem pa prihaja do napačnih ali pomanjkljivih poimenovanj in interpretacij (Mode 1973: 92).

Sirene izhajajo iz antične (grške) mitologije. Med znamenitejšimi deli, ki jih omenjajo, je sama Homerjeva Odiseja (Odiseja XII, 39 ss). Sprva so to bitja, ki imajo telo ptice roparice ter človeško (žensko) glavo. Kot take jih srečamo zlasti v grškem vaznem slikarstvu. Skozi čas jim je likovna umetnost dodajala vedno več človeških potez. Poleg mamljivega petja lahko igrajo na različne glasbene instrumente, zato so ptičjemu telesu mnogi umetniki dodali roke in golo žensko oprsje, izjemoma pa so upodobljene celo kot dekleta, ki imajo peruti in ptičje noge (Dal Lago Veneri 1999: 71). V končni obliki upodabljajo sirene kot prelepe ženske, ki s svojim petjem in igranjem na glasbila zavajajo mornarje, da zapeljejo ladjo med čeri in utonejo. Sirene so v antiki ponekod imenovane »Acheloids« po njihovem mitološkem očetu Ahelosu, ki je bil rečni bog, sin Okeana. V literarnih predstavah je tako kmalu prišlo do zamenjav ptičjih z ribjimi deli. Takšno je npr. delo anonimnega avtorja *Liber monstrorum de diversis generis* iz 6. stoletja. Zato ni presenetljivo, da v primerih, ko je literarna tradicija nadvladujoča, kar je značilno zlasti za evropski srednji vek, mnogi spisi opisujejo sirene in morske deklice. Posledično se tako v literaturi kot v likovni umetnosti srečamo z mnogimi upodobitvami, v katerih pisci v svojih delih omenjajo obe obliki ali pa jih spojijo v eno samo bije, kot npr. v bestiariju Guillauma Le Clerca iz Normandije ali pri Konradu von Megenbergu (Mode 1973: 102; Réau 1955/59, Vol I: 121; Stammler 1965: 113).

Simbolni pomen, ki nastane na podlagi antičnih zgodb, kakršna je Homerjeva Odiseja, v kateri sirene s svojim petjem zavedejo mornarje, da zapeljejo ladjo med čeri, se usidra ter preide tudi na morske deklice. Podlago nudi zlasti interpretacija *Fiziologa* (Seel 2003: 83; Grant 1999: 58; Schleicher & Smolak 1996: 354). *Fiziolog* (*Physiologus oz. Naravoslovec*) je kompilacija psevdoznanstvenih opažanj, v katerih so podani opisi resničnih in namišljenih živali z namenom, da ilustrirajo krščansko dogmo in moralo. Danes velja mnenje, da je *Fiziolog* nastal v 2. ali 3. stoletju v Aleksandriji v grškem jeziku, kasneje pa so ga skozi stoletja prevedli v domala vse jezike takratnega sveta. V *Fiziologu* sirene simbolizirajo pregrešne zapeljivke, ki z omamnimi obljubami zavajajo vernike, da se prepustijo grehu. To jim v zgodbi sprva uspeva na podlagi prelepega petja in glasbe, v prenesenem pomenu (zlasti z uveljavljanjem krščanstva) pa stopa v ospredje njihov zapeljiv videz, ki je poudarjen z goloto, dolgimi lasmi in negovanjem (česanje las, ogledalo). Kot take pooseblja-jo pregreho Nečistosti oz. Luksurijo (Dal Lago Veneri 1999: 82–83).

8 Poleg mnogih že zgoraj omenjenih upodobitev na prizorih s sv. Krištofom se s tipom pol žene pol ptice (ki generalno odgovarja sireni) srečamo v križnem hodniku cistercijanskega samostana v Stični, medtem ko je na kapitelu Malega gradu v Kamniku ter na konzoli v celjski kapeli Žalostne Matere božje v stolni cerkvi sv. Danijela v Celju upodobljen tip pol žene pol ribe. Na slednji so upodobljena tudi ptičja krila.

Morske deklice praviloma sodijo v folklorno izročilo, čeprav o njih pišejo tudi klasični pisci, kot sta npr. Plinij starejši (*Naravoslovje*) ali Ovid (*Metamorfoze*) (Mode 1973: 103). Navadno jih opisujejo kot dekleta z ribjim repom. Poznajo jih razna ljudstva, zlasti tista, ki so bila od nekdaj v tesnem stiku z morjem (Šmitek 2004: 23). Uveljavilo se je prepričanje, da so si mornarji na morju napačno razlagali srečanja z mnogimi morskimi živalmi (zlasti s sesalci, kot so tjulnji, morske krave – dugongi oz. lamantini, delfini). Nastale so pripovedi o morskih deklicah, ki imajo tudi svoje moške predstavnike, medtem ko jih sirene ne poznajo. Ljudska folklora pa poleg morskih deklic pozna tudi celo vrsto bitij, ki so vezana na sladko vodo – reke, izvire, potoke, tolmune, jezera ... Te so lahko poimenovane morske deklice ali pa vile, nimfe, undine, rusalke itd. Od teh je zelo znana ravno že omenjena zgodba o Meluzini.

Tudi slovensko ljudsko izročilo pozna morske deklice. Obstaja celo več poimenovanj zanje (matica, rusalka, divja dekla, povodna devíca, povodkinja, povodnica, nimfa, vodna vila, vodna deklica, sirena, aganes), gotovo pa so poistovetene tudi s sirenami, tako po imenu kot po obnašanju, le po videzu ne. Izročilo jih pozna kot zmeraj lepa mlada dekleta z ribjim repom, lahko pa so le dekleta, ki so zeleno oz. modro oblečena. Živele naj bi v globini bistrih voda ter v jasnih nočeh prihajale na bregove, plesale in pele ter se kopale. V mesečnih nočeh prepevajo ter s petjem zvabijo človeka v vodo. Podobno kot pri drugih ženskih vilinskih bitjih se lahko tudi morska deklica včasih poroči s človekom (kot francoska Meluzina), ima otroke, ki pa jih ob rojstvu umori, če predvidi, da se bodo izpridili. Morske deklice so prinašale veliko blaginjo v gospodinjstvo s svojimi nasveti in delom. K ljudem so prihajale, dokler jih ni kdo razžalil. Odšle so, ko so ljudje začeli ponoči kričati, žvižgati in pokati z biči (Kropej 2008: 244–245 in 323–324).

Da je bil motiv morske deklice na slovenskih tleh dobro poznan, piše tudi Cevc, ki navaja primere iz našega ljudskega izročila. Izročilo iz Tunjic pravi, da so morske deklice pol ribe pol ženske. Živijo v morju in tako lepo in glasno pojo, da četudi s topom streljajo, ne morejo prebuditi tistih, ki so zaspali ob njih pesmi in jih bodo požrle (Cevc 1958: 130, opomba 47). Morske deklice naj bi poznali tudi na Štajerskem, kjer se svojim ljubljenim prikazujejo ob rekah, iz morja, najraje ob mesečini. Ali pa pridejo prepevat na breg vsakih sedem let (Cevc 1958: 130, po Pajek 1884: 33). Prav tako se je ohranilo več pesmi o ptici pevki in Mariji, v kateri ptica pove, da so jo peti naučile morske deklice (Tucovič 2006: 55–56). Tudi v teh pesmih se že srečata predkrščanski in krščanski svet. Ob tem Cevc sam opozori, da ni mogoče dokazati povezave med temi morskimi deklicami, ki imajo po mojem mnenju več skupnega z antičnim mitološkim izročilom kot pa s faraonovimi ribami, ki naj bi prav tako pele (Tucovič 2006: 55–56).

Namen tega dolgega ekskurza o morskih deklicah, sirenah ter motivu Faronike je bil prikazati kompleksno prepletanje vseh motivov – v pripovednem (oz. literarnem) ter likovnem izročilu. Kljub temu je potrebno pri poimenovanju nekega likovnega motiva pri nas nekaj previdnosti. Ne strinjam se, da ima (danes že

Slika 2: Konzola z upodobitvijo sirene, kapela Žalostne Matere božje, stolna c. sv. Danijela, Celje (Vir: Ana Krevelj)

povsem nedoločljiva) upodobitev morske deklice na Malem gradu kakršnokoli zvezo z ribo Faroniko ali Veroniko. Danes ni mogoče postaviti obstoja povedke o Veroniki že v čas nastanka kapitela (12. stoletje). Najstarejša zapisana varianta po Valvasorju izhaja iz 17. stoletja. Prav tako so upodobitve t. i. Faronike – morske deklice –pod sv. Krištofom pri nas precej kasnejšega nastanka. Datirajo krepko v 16. stoletje, z redkimi izjemami, kot je poslikava v Crngrobu, ki je datirana v leto 1464. Po drugi strani je motiv pol ribe pol žene (z enim ali dvema ribjima repoma) eden od izredno pogostih v srednjeveški likovni umetnosti – tako v kiparski kot v slikarski različici, ki imajo precej zgodnejši datum nastanka. V navezavi na tradicijo *Fiziologa*, ki je skozi čas ohranjala mitološko izročilo o sirenah in njihovem smrtonosnem petju, se je takšno izročilo ohranilo tudi na naših tleh. Prav tako so v *Fiziologu* (in naslednikih bestiarijih) sirene dosledno povezane z onokentavri. Praviloma si s temi pol ljudmi pol osli delijo skupno poglavje ter moralistično razlago. Oboji predstavljajo nevarnosti v obliki pregreh, ki prežijo na vernika na poti (v življenju). Pri nas obe bitji, sireno v obliki krilate deklice z ribjim repom ter krilato onokentavrinjo, srečamo na konzolah kapele Žalostne Matere božje v celjski stolnici (slika 2) (Krevelj 2006, 2011: 9–34, 2012a in 2012b: 61–66). Zato ni presenetljivo, da ob razširjenih upodobitvah morskih bitij pod sv. Krištofom srečamo tudi upodobitve pol ljudi pol konj (v mitološkem smislu kentavrov). Značilno je tudi igranje

na razna glasbila (slika 1).[9] V tem kontekstu predstavljajo nevarnosti, ki prežijo na slehernika na njegovi življenjski poti, ki jo simbolizira morje.

Avtor večine upodobitev tega tipa je poznosrednjeveški freskant Jernej iz Loke. Dušan Koman njegovo delovanje postavlja v čas znamenitega potresa leta 1511, ki je imel epicenter v okolici Idrije, prizadel pa je širše območje zahodne Slovenije vse do beneškega zaledja (Koman 2011: 6 ...). Po potresu je sledil čas živahne popotresne obnove in to je tudi čas Jernejeve intenzivne dejavnosti na tem območju. Naslikal je več kompozicij sv. Krištofa, v katerih so v vodi upodobljena razna »demonska« vodna bitja, med njimi kentavri in morska deklica. V navezavi na lik Faronike – ribe, ki nosi svet in ga lahko s premikom pogubi – Koman razlaga njeno prisotnost na freskah Jerneja iz Loke, ki je potres tudi sam doživel, obenem pa pove, da so seveda upodobitve morske deklice (z dvojnim repom) znane v likovni umetnosti že od prej ter da so mnoga bitja v vodi (zanj) nepojasnjena. Glede na to, da je Jernej iz Loke znan po uporabi grafičnih predlog in naslonu na različne vzore ter da je tipičen poljudni slikar zgodnjega 16. stoletja, ki slabo risarsko/slikarsko kvaliteto nadomešča z živahno barvitostjo ter pestrostjo prizorov, lahko zaključim, da je verjetno uporabil in razširil neko predlogo ter jo nato večkrat ponovil. Ob tem je potrebno poudariti, da krona, ki jo Cevc postavlja v kontekst z izvorom Faronike – morske deklice, kot odmev faraona, lahko prav tako (enakovredno) izvira iz ljudskega izročila o Meluzini, ki je bilo poznano že pred romanom Jeana d'Arrasa.

Literatura

Emilijan CEVC, 1958: Veronika z Malega gradu. *Kamniški zbornik*, 4, 1958. 111–145.

Brunamaria DAL LAGO VENERI, 1999: *Der Traum der Vernunft. Von Einhörnern, Hyppogriphen, Basilisken, Monstern und Sirenen. Ein Bestiarium.* Wien – Bozen: Folio.

Anton DEBENJAK, 1936: Faraon – kralj tulénov. *Življenje in svet*, 20, št. 19. 292–294.

Ivan FLORJANC, 2012: Riba Faronika na freskah sv. Krištofa, Razmislek ob 500-letnici potresa v Škofji Loki. *Loški razgledi*, 58. 182–197.

Robert M. GRANT, 1999: *Early Christians and Animals.* London-New York.

Janez HÖFLER 1996: *Srednjeveške freske v Sloveniji. 1: Gorenjska*. Ljubljana: Družina.

– – 1997: *Srednjeveške freske v Sloveniji. 2: Primorska.* Ljubljana: Družina.

– – 2004: *Srednjeveške freske v Sloveniji. 4: Vzhodna Slovenija*. Ljubljana: Družina.

Dušan KOMAN, 2011: *Slikar Jernej iz Loke in njegova dela na Loškem: vodnik.* Škofja Loka: Muzejsko društvo.

Ana KREVELJ, 2006: *Konzole v kapeli Žalostne matere božje stolne cerkve sv. Danijela v Celju*, Ljubljana (diplomsko delo, tipkopis).

– – 2011: »Celjski fiziolog«: konzole z motivom iz Fiziologa v kapeli Žalostne Matere Božje stolne cerkve sv. Danijela v Celju. *Zbornik za umetnostno zgodovino*, n. v. XLVII. 9–34.

– – 2012a: *Nove ugotovitve o ikonografiji figuralnih konzol v kapeli Žalostne Matere božje v Celju,* Bilten SUZD 12–13/2011, dostopno na spletni strani: http://www.suzd.si/bilten/arhiv/bilten-suzd-12-13-2011/97-raziskave/307-ana-krevelj-nove-ugotovitve-o-ikonografiji-figuralnih-konzol-v-kapeli-alostne-matere-boje-v-celju (dostop 30. 11. 2017).

– – 2012b: The Iconographical Program of the Consoles in the Chapel of Mary in St. Daniel's Church in Celje, *Art and architecture around 1400: global and regional perspectives* (ed. Marjeta Ciglenečki, Polona Vidmar). Maribor. 61–66.

Monika KROPEJ, 2002: Nastanek Zemlje, ki počiva na ribi, riba Faronika. *Gea* 12 (1). 66.

– – 2003 (Monika Kropej Telban): Cosmology and deities in Slovene folk narrative and song tradition. *Studia mythologica Slavica*, 6. 121–145.

– – 2004: Faronika v Baš, Angelos (ed.), *Slovenski etnološki leksikon*. Ljubljana: Mladinska knjiga. 127.

– – 2008: *Od ajda do zlatoroga, Slovenska bajeslovna bitja,* Celovec - Ljubljana - Dunaj: Mohorjeva založba.

Nika LEBEN, 1998: Figuralne stenske poslikave na Gorenjskem. Odkritja v zadnjih letih. *Zbornik za umetnostno zgodovino,* n. v. XXXIV. 160–191.

Snežana MALENOVIĆ, 2010: *Riba faronika* (diplomsko delo). Maribor.

Heinz MODE, 1973: *Fabeltiere und Dämonen,* Leipzig. Ponatis v angleščini *Fabulous beasts and demons,* New York 1975.

Vlado NARTNIK, 1989: Od ribe Faronike do Tomaževe Indije. *Dialogi* 25 (7–8–9). 72–77.

Jožef PAJEK, 1884: *Črtice iz duševnega žitka štaj. Slovencev*. Ljubljana: Matica slovenska.

Louis RÉAU, 1955/59: *Iconographiede l'Art chrétien,* I–III. Pariz: Presses Universitaires de France.

Milan SAGADIN, 1997: *Mali grad v Kamniku.* Ljubljana: Ministrstvo za kulturo, Uprava Republike Slovenije za kulturno dediščino.

Peter SCHLEICHER & Kurt SMOLAK, 1996: Die Konsolen im Neuberger Kreuzgang, *Schatz und Schicksal. Steirische Landesausstellung 1996* (Mariazell & Neuberg an der Mürz, 4. 5.–27. 10. 1996, ed. Otto Fraydenegg Monzello), Mariazell - Neuberg an der Mürz. 353–355.

Otto SEEL, 2003: *Der Physiologus. Tiere und ihre Symbolik*. Düsseldorf-Zürich 1961 (ponatis).

Wolfgang STAMMLER, 1965: Frau Welt, Eine mittelalterliche Allegorie. *Freiburger Universitätsreden,* NF 23.

France STELE, 1922: *Politični okraj Kamnik: topografski opis* (zbirka Umetnostni spomeniki Slovenije 1). Ljubljana: Umetnostno-zgodovinsko društvo.

– – 1935: *Monumenta artis Slovenicae I.; Srednjeveško stensko slikarstvo.* Ljubljana: Akademska založba.

Zmago ŠMITEK, 1998: Slovenske ljudske predstave o stvarjenju sveta. *Traditiones: zbornik Inštituta za slovensko narodopisje*, 27. 111–123.

– – 2004: *Mitološko izročilo Slovencev. Svetinje preteklosti.* Ljubljana: Študentska založba.

– – 2011 *Mitološko izročilo Slovencev. Svetinje preteklosti.* Ljubljana: Študentska založba.

Vladka TUCOVIČ, 2006: Motiv ribe faronike v slovenski književnosti in likovni umetnosti 20. stoletja. *Traditiones: zbornik Inštituta za slovensko narodopisje,* 35, 1. 51–68.

Tomislav VIGNJEVIČ, 2013: *Mrtvaški ples v Istri : Beram in Hrastovlje.* Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče – Inštitut za zgodovinske študije, Univerzitetna založba Annale.

Ivan ZIKA, 2011: Nastanek in razvoj kamniškega grba, *750 let mesta Kamnika. Iz kamniške zgodovine* (ur. France Malešič). Kamnik: Studio Dataprint. 110–189.

9 Motiv glasbe oz. igranja na glasbila se navezuje na izročilo o sirenah, obenem pa ima v krščanskem duhu negativen kontekst, zlasti igranje na dude (podobno kot pri motivu Mrtvaškega plesa. Cf. Vignjevič 2013).

France Pibernik[1]
Kidričeva cesta 47a, Kranj
france.pibernik@guest.arnes.si

Pesniški izraz Balantičevega Venca (1940)

Venec sodi med najdaljša Balantičeva pesniška dela. Čeprav je Venec njegovo zgodnje delo, je v njem mogoče zaznati mnoge izrazne značilnosti, ki so v nadaljevanju postale njegove temeljne določenosti. Tematika je religiozna in zajema pesnikovo mladostno doživljanje, uporabil pa je klasično obliko sonetnega venca, povzeto po Prešernu. Pesniški izraz se nagiba v ekspresijo, pri čemer se praviloma naslanja na močno baročno razgibano, a vedno izvirno metaforiko.
Ključne besede: sonetni venec, religiozna tematika, pesniški izraz, metaforika

Venec is one of Balantič's longest poetical works. Although Venec is his early work, it presents many expressive devices, which in turn have become his signature characteristics. The theme is religious in nature and covers the poet's experiences as a young man. His style is a classical form of sonnet, similar to that of Prešeren. The poetic expression is expressionistic, but has a strong, yet always original, baroque-style diversity of metaphors.
Key words: a crown of sonnets, religious theme, poetic expression, metaphors

V Balantičevem celotnem, številčno skromnem pesniškem delu izstopajo tri obsežnejše enote, in sicer *Venec*, pesnitev *Sin* in *V molitev naj se razboli beseda* (nedokončani sonetni venec). Nastajale so v kratkem ustvarjalnem obdobju: *Venec* november–december 1940, *Sin* konec 1941, *V molitev naj se razboli beseda* pa naj bi nastajala po vrnitvi iz Gonarsa, konec novembra 1942, segla pa morda še v začetek 1943.

Če je *Venec* nastajal v sorazmerno mirnem pesnikovem vsakdanjiku in je bil usmerjen izključno v notranji moralni spopad s samim seboj, se je položaj ob snovanju pesnitve *Sin* bistveno spremenil. Balantič je medtem zaradi nemške okupacije Gorenjske zapustil Kamnik in se preselil v Ljubljano in tam študiral slavistiko, toda živel je v hudo negotovih razmerah, saj je bil ločen od domačih in prepuščen odvisnosti od tujih dobrotnikov, poleg tega je po Evropi divjala vojna v vseh razsežnostih. Zaradi tega pesnitev *Sin* po eni strani sicer izraža globoko domotožje: *Zapustil brazde sem dedne*, hkrati pa tudi razrvanost časa: *Bil izstreljen sem z gibkih tetiv hrepenenja,* v kateri se je Balantič nehote znašel.

Nedokončani sonetni venec *V molitev naj se razboli beseda* (I–X, magistrale) pa je nastajal po težkih preizkušnjah taboriščnega trpljenja in sredi popolne eksistenčne negotovosti. Pestila sta ga mizerno zdravstveno stanje in psihična potlačenost, zato je lažje razumeti njegovo nagnjenost v religioznost, zatekanje v metafiziko, zazrtost v nadčutnost, transcendenco.

Balantičev portret

Venec iz leta 1940 je bil torej samo napoved večjih obsežnejših pesniških zajetij, v katera so ga spodbujali zgledi iz dostopne evropske in svetovne literature, denimo Rabindranath Tagore, leta 1939 je izšel nov prevod popularne pesnitve *Maj* Karla Hyneka Macha, sam se je lotil prevajanja epa *Solze* Vyšehrada češkega pesnika Jaroslava Vrchlickyja.

1

Balantič je *Venec*, sonetni venec štirinajstih sonetov z magistralom, snoval v jeseni 1940, najbrž še pred septembrskim planinarjenjem na Veliki planini, kamor se je odpravil skupaj s Francetom Kremžarjem in Marijanom Tršarjem. Med odprtimi pogovori, ki so ves teden potekali v prijateljskem razpoloženju, se je Balantič odprl in omenil, da je zasnoval sonetni venec, kar bi moglo pomeniti, da se ga je že lotil. Vsekakor je sonetni venec intenzivno nastajal tja do novembra, na naslovnici rokopisa pa beremo samo: *France Balantič: Venec, 1940.*

Dejstvo, da se je Balantič oprijel zamisli o klasičnem sonetnem vencu s štirinajstimi soneti in magistralom, nas ne more presenetiti, če poznamo dotedanje Balantičevo pesniško snovanje. Prvi zaznamki o njegovih poskusih so segali na konec njegovega šestega gimnazijskega razreda, v šolsko leto 1938–1939, ko je uredništvu mladinske revije *Mladika* pod psevdonimom France Zoranov poslal neznano število pesmi. Urednik je pohvalil njegovo »resnost v prizadevanju, čut za pravo mero in besedo v verzih«. To ga je spodbudilo, da je uredništvu poslal še večje število pesmi,

1 Profesor, literarni zgodovinar, esejist, pesnik, pisatelj.

med katerimi lahko prepoznavamo prve naslove: *Poletje v hribih, Neznančev poziv, Poslednje pismo, Zadnja opora* in *Krik iz teme*. Urednik nam je v odgovoru mimogrede sporočal, da so med pesmimi tudi soneti, vsekakor pa je naslov *Krik iz teme* obsegal kar cikel sonetov.

Sonet je bil v sočasni slovenski poeziji močno v rabi, ne samo zaradi Gradnika, pač pa ga najdemo tudi pri mlajših, izrazito pri Kosovelu, na Balantiča pa je mogla vplivati tudi Voduškova zbirka *Odčarani svet.* Če zasledujemo nadaljnjo pot, lahko ugotovimo, da je Balantič med vsemi pesniškimi oblikami najpogosteje uporabljal prav sonet. To nam dokazuje tudi cikel šestih sonetov *Na blaznih poteh* (I–VI), ki ga je poslal Mladiki in ki se je bolj po naključju v celoti ohranil in bil odkrit šele leta 1952 v arhivu Mohorjeve družbe. Če upoštevamo Balantičev seznam »Po časovnem redu«, stoji na prvem mestu pesem *V vročici*, ki je napisana v sonetni obliki, prav tako je v sedmi šoli (1939/40) za domačo nalogo pod naslovom iz Župančiča »In tujina se diči z deli njihovih rok (Prigodno ob izseljenskih dneh)« napisal troje sonetov o izseljencih: *Veliki greh, Zaman* in *Sen o vrnitvi.* Za vse sonete, ki so nastali do *Venca*, je mogoče ugotoviti, da so zgrajeni klasično, torej po italijanskih vzorcih, potrjenih pri Prešernu, vendar je Balantič strogo obliko, ki je zahtevala zgradbo dveh štirivrstičnih in dveh trivrstičnih kitic, dveh kvartet in dveh tercet, ter enajstzložne verze (italijanski endekasilabo) s stalno razporeditvijo ženskih rim abba ali abab in cdcdcd ali ccdcdd, malo sprostil. Vzel je nekoliko svobodnejšo verzijo, kar je pomenilo, da je kdaj uporabil samo desetzložni verz in posledično moško rimo, kar je pogosto uporabljal Božo Vodušek. Pri Balantiču je domala v vsakem sonetu iz začetniškega obdobja kakšno manjše odstopanje, kot na primer v sonetu *Sen o vrnitvi.*

Ko boš, tujina, vso mi kri izpila,
ko neizgovorjena bo beseda
prišla ko ogenj mi na usta bleda,
bo davna želja domu se vrnila.

Na srce dal prsti bom kot zdravila,
sprejel me vase bo pozdrav soseda,
spoznala na planini me bo čreda
in v duši bo zaplala nova sila.

Okusil spet bom sok planinskih trav,
– spomini nanj skelijo kakor rane,
ki jih zastrupil dolgih cest je prah.

Domači kraj, kako mi spet bo drag!
Kako bom ljubil gore razkopane,
dokler ne bom med njimi tih zaspal!

Tako zunanjo določenost vseh štirinajstih sonetov je Balantič obdržal tudi v *Vencu*, v katerem je zaradi obsežnosti snovi in vsebinske problematike rabil manjša odstopanja prav pri številnih verznih koncih oziroma pri prepletanju ženskih in moških rim.

Njegova odločitev, da se je lotil zahtevnega pesniškega organizma, kakršen je sonetni venec, je morala imeti dovolj zaledja v lastnem samozavedanju. Formalne izpeljave mu niso postavljale kakšnih hujših težav, temeljni problem je bil, kako izpeljati celotno zgradbo in jo napolniti z ustrezno vsebino ter celoto besedno ustrezno pokriti. V posameznostih se je naslonil na Prešerna, sledil zlasti notranji urejenosti, in sicer tako, da je vrh sonetnega venca postavil v osmem sonetu, v katerem se miselna stran prevesi.

Vsebinska določenost je bila glede na dotedanje pesmi vendarle nekoliko nepričakovana. V zgodnjih pesmih se je opazno loteval svoje zapletene notranjosti *(Predpomladna slutnja, Pot brez konca)*, se dotaknil ljubezenskih motivov (*Za teboj, Slovo*), zlasti ostre so bile socialno opredeljene pesmi (*Na blaznih poteh*), srečujemo pa se tudi že z rahlimi religioznimi zaznamki, kot jih prinaša pesem *V vročici*:

O Bog, usmili v svoji se dobroti
in kani vame vse moči nekdanje,
zasuj prepade, vse brez dna kotanje,
ki vanje padam na brezkončni poti.

Prav tako v pesmi *Strah pred praznoto*:

Saj veš, da bom tem bolj o Tebi sanjal,
če daleč, daleč boš za jutrom vabil,
ne bom, o Bog, nikoli Te pozabil,
če val krvi se v grlo bo zaganjal.

Prav religiozna tematika je postala prevladujoča v *Vencu*, saj je nanjo postavil dramaturgijo pesnitve, seveda ob nekaterih drugih spremljajočih tematskih vzporednicah, predvsem domača pokrajina in narava. Razlog za tako vsebinsko opredelitev bi mogli iskati v pesnikovi osebni krizi, v sočasnih političnih in ideoloških zapletih, ki so se z vso grozo približali našim mejam, ne gre pa izključevati kakšnih posrednih literarnih vplivov.

Osredje *Venca* je predstavljal moralni padec:

trohneče vence sem si strgal z glave,
poslednjih smrtnih vonjev sem pijan,
obup moj sivi je do dna prežgan,
sesedel sem se krhek sred planjave.

Temu pa je sledil za notranje očiščenje:

studencev močnih, čistih sem željan,
potapljam v dobre zemlje se vonjave,
in spet sem vitki vrč za božjo kri,
nikdar več ne zastro me tuji vali,
Gospod, podaril si mi odpuščanje.

Kakor se nam iz časovne razdalje njegov moralni problem zdi nekoliko preveč preprosto postavljen, je treba upoštevati pesnikovo mladostno občutljivost in časovno dimenzijo splošnih razmer, hkrati pa se nam zastavlja problem njegovega pesniškega jezika, njegovega pesniškega izraza, ki je postal tako izrazit in slogovno poseben, da ga je treba vsaj v glavnih potezah razčleniti.

2

Balantičev pesniški jezik je že od prvih verzov dalje kazal poseben izraz. Prvo, kar že na prvi pogled razodeva očitno značilnost izbranega besednega nabora, je preprosto razmerje med osnovnima besednima vrstama, to je razmerje med glagolskimi in samostalniškimi besedami. Glagolski del naj bi v načelu nakazoval, da je pesnik nagnjen v dejavnostno stran, samostalniški delež pa naj bi kazal, da je nagnjen v statičnost. Razmerje, pri katerem je samostalniški delež pri Balantiču v veliki prednosti, nas navaja k ugotovitvi, da svoje temeljne izrazne usmeritve ni gradil na zunanji dinamiki, ampak da se je poglabljal v lastno notranjost in mu je samostalniška beseda z bogatim pridevniškim dodajanjem omogočala označevati drobne subtilne doživljajske občutke. Celo več, Balantič se je kar pogosto prepuščal intuitivnemu, polzavestnemu toku harmonije besednih zvez in nepričakovanih preskokov z realnega na irealni nivo, denimo:

Sesedel krhek sem se sred planjave,
negiben sem kot v ilu volčja sled,
zastrt z bogastvom blaznih sem besed,
po prstih v srcu plešejo daljave.

Na tak način je ustvarjal močno sugestivno poetično tkivo, ki z bogato in nenavadno metaforiko bralca potegne za seboj.

Pri izboru izrazov iz realnega sveta so na prvem mestu imena iz neposrednega okolja in narave: *bor, breg, cvet, dobrave, gaber, gmajna, gora, gruda, kaplje, korito, naliv, oblaki, planjave, plodovi, plavica, polje, pridelek, semena, steze, splavi, studenec, zemlja, žito.* K njim so pridruženi izraziti prilastki z najrazličnejšimi označevanji: *ajdov, bežen, blagoslovljen, boren, brezbrežen, divji, dobrotljiv, gobav, grenak, krhek, krvav, majav, mrzel, negiben, nemiren, ognjen, ožarjen, pokošen, pozabljen, preperel, prozoren, ranjen, raztrgan, siv, smrtnobel, trohneč, trpek, usmiljen, voščen, zapuščen, zaznamovan, žameten.* Manj je pojmovnih imen: *obup, utrujenost, bogastvo, globine, svetloba, menjave, mir, zahvala, tišina, milost, duša, iskanje, ljubezen, odpuščanje.*

Poleg tega je v njegovih zgodnjih pesmih očitna ekspresivnost. Namreč: že v prvem objavljenem verzu *Kri žgoča v srcu je kričala* je opazna ekspresivnost tako posamezne besede (*kričala*) kot besedne oziroma metaforične zveze: *kri žgoča, srca strtega drget, preziranje, zrušil se bom, razpokani, bolestno, zublji stekleni.* Izredna polnost izraza je opazna tudi v nadaljevanju, ko je Balantič skoraj sleherni verz nabil z metaforičnimi izrazi, s tropi in figurami. Med najpogostejše in najizrazitejše sodijo okrasni pridevki: *temačne peroti, trudne oči, brezbrežno valovanje, beli dvori, zaklenjeni zakladi (V vročici), žalostnimi spomini, pijana duša, blodni kamni, mrtve globočine, borna luč, lepa slika, zreli klas, pod sivim mrzlim nebom, umazana misel, plašč večernega oblaka (Na blaznih poteh), gruda rodna, nedra suha, zadnje sanje (Veliki greh), brinovi sadovi, stene prazne, žgoči smeh (Zaman), neizgovorjena beseda, domači kraj, gore razkopane (Sen o vrnitvi).*

Pogosti so nagovori: *dekle, ob tebi kri je zašumela; odpri mi, kralj Matjaž, svoj grad; reci mi, mati, besedo; položi mi, dragi, bolni obraz; o Bog, usmili v svoji se dobroti.* Tudi v zgodnjih pesmih rad pooseblja: *visijo sanje, senca križa joče, kriknila bi pest, bežeče mirne zarje, v srce mi padla vranja je perut, spomin je oškropljen.*

Če preverjamo pesnikovo doživljajsko obzorje, se nujno ustavimo ob rabi besede *sanje*: *nad trudnimi očmi visijo sanje; sem skoraj mislil, da sem zgrabil sanje; ne plakaj, dragi, nad pepelom sanj; nekoč sem v sanjah videl lepo sliko; bom zaihtela med prste, bele od sanj.* Nadalje, več ko opazna je raba besede *blazen: na blaznih poteh; v spoznanju težkem blazen sem postal; saj ognja danes so le blazni polni; gubijo kriki se v odmeve blazne; zblaznelih in razpaljenih teles; ko blazni ob ognju bomo čepeli; strast mojih blaznih očetov.* Pomenska kategorija besed nas opozarja, da je pesnik težil v samosvoj svet, ki je mejil na nadčutnost in se odpiral v pojmovnost, v dovolj zaznaven duhovni svet, v metafiziko, ki jo posebej opredeljuje naslonitev na religiozno tematiko: *pogasi ogenj v mojih belih dvorih; odšla si v kraje, ki jih ne poznam; ko ne bilo bi vrat do toplih zvezd; samo da čutim dim po vsem ožganem; praznoto sem otipal pred seboj; o Bog, usmili v svoji se dobroti; iskal Te bom s poljubom Tvoje smrti; položi me čez mrzli prag svetišča; jaz bom pa Tebi vedno pesem pel.*

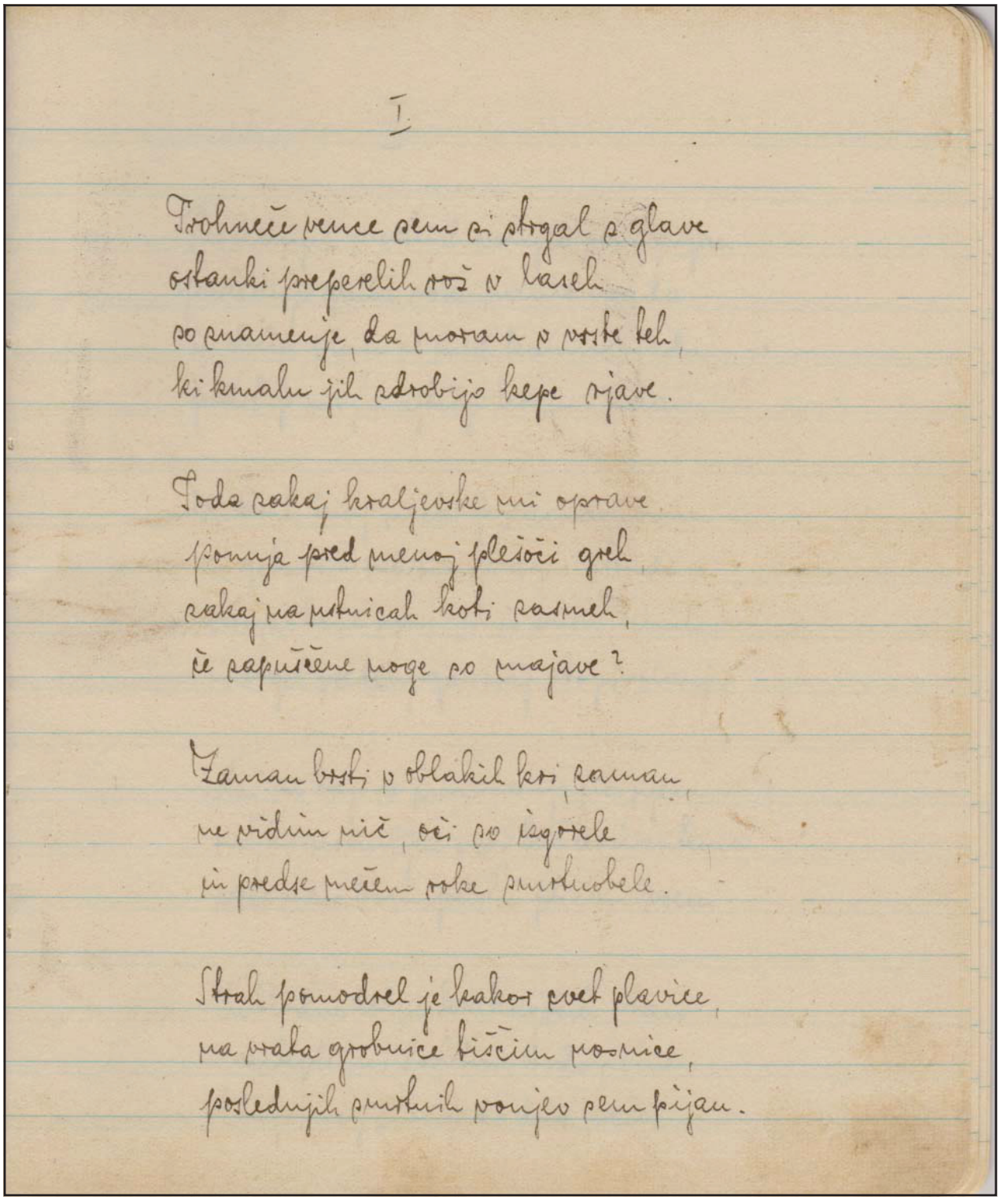
Vrh te duhovne usmerjenosti, ki je težila v transcendenco, pa odkrivamo v izrazu *na brezkončni poti,* ki jo je morda povzel po Prešernu (*Odprlo bo nebo po sodnem dnevi*), dopolnil pa ga je z izvirnim odvodom v pesmi *Pot brez konca*:

Reci mi, mati, besedo,
besedo v slovo,
vidiš me zadnjikrat,
mene več k tebi ne bo.

Pokropi me z blagoslovljeno vodo,
da najdem vsaj konec poti,
mati, jaz pojdem duše iskat,
mati, tja, kjer jih ni.

Za razumevanje vsebinskega dela *Venca*, zlasti opredelitve moralnega padca kot izhodišča osrednje problematike, ki ga je označeval s pojmom grešnost (*obup moj sivi je do dna prežgan, in duša plazi se med kamni jada*), je treba opozoriti, da je Balantič že pred *Vencem* napisal vrsto pesmi z ljubezensko tematiko. Prve pesmi so mladeniško eterične, kot *Za teboj (Pokopališče je kot tihi hram), Pridi, deklica (Pridi, deklica, to noč), Najin čas je minil (Ko si šla čez polje) in Marjetica (Imel, marjetica, sem deklico),* toda sorazmerno zgodaj so se mu nasnuli močni erotični motivi, ki so segali v globlje ljubezensko čustvovanje, celo čutnost, in ga moralno bremenili, kakor jih razbiramo v pesmih *Sacrum delirium (O, strastno sinja je neba lobanja), Beg pred hrepenenjem (Poljubi z rjavimi očmi moj beg), Črne gosli (Objemi me in vzemi me).*

In vsaj še ena značilna poteza se je v Balantičevi ustvarjalni dobi pred *Vencem* pojavljala, to pa je nagnjenje v otožno razpoloženje, še več, vse pogosteje se

I.

Trohneče vence sem si strgal z glave
ostanki preperelih rož v laseh
so znamenje, da moram v vrste teh,
ki kmalu jih zdrobijo kepe rjave.

Toda zakaj kraljevske mi oprave
ponuja pred menoj plešoči greh
zakaj na ustnicah koti rasmeh,
če razpičene noge so majave?

Zaman brsti v oblakih kri, zaman
ne vidim nič, oči so izgorele
in predse mečem roke puntobele.

Strah pomodrel je kakor cvet plavice,
na prata grobnice kričim pomnice,
poslednjih puntnih vonjev sem pijan.

Faksimile 1. soneta Trohneče vence sem si strgal z glave

je pojavljal motiv smrti: *ob grobu v soju sveč klečim tak sam; iskal Te bom s poljubom Tvoje smrti; umiraš in tuja dlan tipajoč; jaz sem svetle smrti pijan; da le bi našel prej do mrzlih krst; naj umrem od tvojih rok*.

Značilno padajoče občutje pa je strnil v kratko enokitično vinjeto *Mrtva belina:*

Vse je belo zdaj,
beli prsti, bel obraz,
bel neskončni kraj,
bel je mrtvi, mrtvi čas.

Drobna pesmica hkrati dokazuje, kako dognane in samosvoje pesniške enote je Balantič že oblikoval, saj je pesem oblikovno in izrazno in vsebinsko uravnana. Zato nas ne more presenetiti, da je v poletju pred *Vencem* nastala ena najbolj prepoznavnih Balantičevih pesmi, to je pesem *Zasuta usta:*

Nekje pokopališče je na hribu,
brez križev, rož, grobovi sami
in prek razpadlega zidu rumena trta,
ki išče luč z ugaslimi rokami.

Ležim v globini tiho, tiho,
v dolini mrzel je večer in pust.
Pri meni luč je in mi sveti.
Joj, lep je molk s prstjo zasutih ust!

Balantič je do takrat, ko je začel snovati *Venec*, vsebinsko in oblikovno zahtevno pesniško stvaritev, imel za seboj že precejšen sveženj zanimivih in izrazno zelo razgibanih pesmi. Na delo se torej ni odpravil praznih rok, nasprotno, za njim je bila že uspešna stvaritelj-ska izkušnja, vendar zanjo ni vedel nihče, niti prijatelj France Kremžar, še manj pa Tine Debeljak, uredniška avtoriteta katoliškega kroga.

3

Balantič je torej do *Venca* imel za seboj tudi glede oblikovanja pesniškega jezika marsikatero izkušnjo in ustvaril nekaj pesmi, ki jih je v poznejši presoji opredelil za dovršene, zrele, kar pa je hkrati pomenilo, da je tudi njegov izrazni slog že dosegel ustrezno raven. Iz tega položaja je treba razčlenjevati pesniški jezik v njegovem *Vencu*. Zaradi obsežnosti tematike in snovne raznolikosti je bila zahteva po primernem besednem izrazu toliko večja in se je morala hkrati podrejati notranji kompoziciji.

V prvem sonetu *Trohneče vence sem si strgal z glave* je zahteval velik razpon izrazja zaradi ostrega zasuka od nekdanje zapeljivosti in grešnosti do razpadanja, kakor je zajeto v značilnih tropusih: *ostanki preperelih rož, plesoči greh, zapuščene noge, roke smrtnobele, vrata grobnice,* sonet pa sklepa vsebinsko izrazit verz: *poslednjih smrtnih vonjev sem pijan.*

Tudi naslednji soneti so nabiti z ukrasnimi pridevki, ki vsi poudarjeno ponazarjajo notranjo razklanost in obup: *gnila rosa, gobavi berač, blodne tolpe krakajočih vran, razpadla davna žara, plave rese onemoglih vek, mrzle zastave, vihrajoči slap, kaplje pelina.* Vsebinsko so prvi trije soneti razkrivali njegov razpadajoči svet, denimo v verzu: *Obup moj sivi je do dna prežgan.*

Že v četrtem sonetu se je negativna težnja počasi umirjala in obračala navzgor, pri čemer se je zatekel v območje domače pokrajine, v kamniško okolico:

Dobrotljive domače so dobrave
opasale me z belim lubjem brez,
ožarjen sem od nebesnih zaves,
ostal sem sredi sinje slave.

Tudi metaforični nabor se je obrnil v pozitivno stran: *dobrotljive domače dobrave, zahvalen ples, smeh razigran, srčna stran.* Takšna težnja se je nadaljevala tudi v šestem sonetu:

S svetlobo mehko bil sem obsijan,
razgaljeno srce zdaj mirno čaka,
prečudne dobre sile v meni spijo,
in moj obraz je kakor cvetje maka,
studencev močnih, čistih sem željan.

V osmem sonetu, ki naj bi pomenil vrh vsebinske zgradbe, je pesnik dosegel notranje ravnotežje s spokornostjo in z zaupanjem v božje usmiljenje, zato se mu je pesem obrnila v zahvalnost za odrešitev:

Ponudil Bogu bom od vseh plodov,
ki hranim še za dolge jih noči.
Nasiti drugega naj dar Njegov.

V zahvalo radostno za vse dari
postavil v srcu žrtvenik sem nov
in spet sem vitki vrč za božjo kri.

Od tu dalje je v vseh sonetih izpovedoval svoje globoko veselje nad odrešitvijo, se v spokornosti veselil drobnih stvari, ki mu jih je naklonil Gospod:

Življenje s polnimi cvetovi rase,
nikdar več ne zastro me tuji vali,
spomladi bom kot gaber zelenel,
že zdaj v opoju duša mi prepeva,
naj bom dolgo dolgo bakla nema,
ki potnikom samotnim v noč gori,
in moja pesem v plamen se spreminja.

Ves drugi del *Venca* je povzel v štirinajstem sonetu:

Bogat sem kakor tihi glas piščali,
v srce cedi se divjih panjev med,
moj zlati dan široko je odprt,
na gmajni so pastirji zaplesali.

Otroški vriski so želje mi dali,
da z žametno prstjo bi bil zastrt,
da kmalu bi poljubil zrelo smrt,
da v rokah cvetovi mi razpali.

Nič več razpadanja se ne bojim,
čeprav mi všeč je to čakanje bežno,
ko čutim, da v globinah že zorim.

In da okrasil bi prezveste splave,
ki pluli bodo čez vodo brezbrežno,
trohneče vence sem si strgal z glave.

Tako globoko osebno doživljanje, ki je zajeto v dramaturški trikot, je Balantič tudi izrazno bogatil s številnimi metaforičnimi vzgibi, ki marsikdaj presegajo običajne meje in kažejo izjemno inventivnost za liriko narojenega pesnika, posebno v primerih, ko se odprto in z izjemnim ustvarjalnim navdihom ni bal kopičiti ukrasnih pridevkov, če je z njimi dosegal želene namene: *pragozdnih jezer so oči prozorne, krvi je svetle curek slan, studencev močnih, čistih sem željan, šumeči plamen svežega lesa, v kadila brinovega zublje plave, kot ajdov hleb črno ravan, rdeči smeh in smrtno beli dan, nemirna sla ognjena.* Včasih je posegel tudi po genetivni metafori: *bodičevje dreves, jezer oči, trav semena, zemlje vonjave, kadila zublji, naročje koč, dežja naliv, panjev strd.*

Pri Balantičevem pesniškem jeziku je treba upoštevati še posebno stilno potezo, da namreč v sintaktičnih zvezah rad hkrati uporablja več prvin in s tem zapleta pomenski delež, potencira pa pesniški izraz:

Sesedel sem se krhek sred planjave,
negiben sem kot v ilu volčja sled,
zastrt z bogastvom blaznih sem besed,
po prstih plešejo z menoj daljave. (IV)

Raztrgan in ubog sem ko menih,
iz ust mi klokota smeh razigran,
kdo je raztopil mi obupni vzdih? (V)

Otrpnil sem in dragoceno spanje
mi kaplja na telo z razcvelih lip,
tišina ni samo razkošen hip,
je večna luč in njeno trepetanje. (X)

Balantič je imel poseben posluh za zvočnost verzov, za njihovo glasovno ubranost:

In kruh moj nizki je zaznamovan,
in gobavi berač na pragu strada,
iztrgal bom meso si iz smrti hlada
in vrgel predenj ga, naj stopi nanj. (II)

Glede figur je na prvem mestu glasovna figura, saj je v *Vencu* spretno menjaval aliteracijo, asonanco in rimo, najpogosteje moške in ženske rime, pač zaradi sonetne oblike, prav tako so opazne besedne figure, denimo ponavljanje, saj se vsak zadnji verz prejšnjega soneta ponovi kot prvi verz v naslednjem sonetu, pač zaradi kompozicijske posebnosti:

Se v belem dimu zibljejo kotanje,
s pobožno pesmijo kot zlatim oljem
prsteno grlo močijo mi sanje.

Prsteno grlo močijo mi sanje,
kot da bi čutil ljubice utrip
in roka ni več kakor mrzel ščip,
ki plazil se nekoč je čez kostanje.

Med besedne figure štejemo še nagovor: *ah, da, moj Bog; Gospod, podaril si mi odpuščanje,* sicer pa je uporabil bolj izjemoma kakšno figuro, denimo stopnjevanje: *podrt je moj najtišji hram, izdan; studencev močnih, čistih sem željan; tišina ni samo razkošen hip, je večna luč.*

Balantičev *Venec* štejemo v njegovo zgodnje ustvarjalno obdobje, ko je v njem prevladovalo novoromantično razpoloženje in je posamezne prvine sprejemal iz zelo različnih zgledov, iz slovenske poezije vse od Prešerna naprej, toda prav v *Vencu* je s svojim načinom izražanja izpostavil samosvoj slog, ga posodobil, kar je neposredno pomenilo, da je že nastopal kot zrel lirični ustvarjalec, ki pa je v nadaljevanju svoj način samo še dopolnjeval, a je bil zaradi zgodnje smrti sklenjen z njegovih zadnjim verzom v začetku leta 1943. Poleg globoke lirične izpovedi, ki je značilna za vso Balantičevo poezijo, ima pomemben delež njegov slog, njegov baročno nabit pesniški izraz, kdaj ekspresiven in mestoma močno vznesen, v celem torej vse tisto, kar ga postavlja v vrsto slovenskih besednih klasikov.

Anže Slana[1]
Tunjiška Mlaka 11, Kamnik
anze.slana@gmail.com

Toponomastika in komemoriranje: Kamniške literarne ulice

Prispevek temelji na magistrskem delu *Spominska obeležja slovenskih književnikov: Ulice, ustanove in spomeniki v Kamniku* in delno navaja rezultate raziskave. Predvsem se osredotoči na kritično predstavitev teoretskih izhodišč za poimenovanje lokacij po osebnostih, ki se ukvarjajo z vprašanji, kako in zakaj pride do poimenovanja lokacije, pod katerimi pogoji lahko pride do preimenovanja, kakšne so funkcije uličnih poimenovanj. Obenem pa v duhu empirične literarne vede predstavi literaturo kot sistem, ki je sestavljen iz komunikatne baze in štirih multiplih komponent oz. delovalnih vlog (literarno proizvajanje, distribuiranje, sprejemanje in obdelovanje). V empiričnem delu nato obravnavamo ulične lokacije v Kamniku, ki so poimenovane po osebnostih iz sistema umetnosti, natančneje pa tiste, ki so poimenovane po književnikih – te so analizirane tudi v primerjavi z uličnimi poimenovanji, ki se nanašajo na osebnosti iz sistemov likovne umetnosti, glasbe in gledališča.
Ključne besede: empirična literarna veda, toponomastika, slovenski književniki, ulice, Kamnik

The article is based on the master's thesis *Spominska obeležja slovenskih književnikov: Ulice, ustanove in spomeniki v Kamniku* (Memorials of Slovene Writers: Streets, Institutions and Monuments in Kamnik) and partly lists the results of the research involved. In particular, it focuses on a critical presentation of the theoretical starting points for naming locations by personality, dealing with questions on how and why the name of a location occurs, under what conditions can it be renamed, and what are the functions of street names. At the same time, in the spirit of empirical literary science, literature is presented as a system consisting of a communication base and four multiple components – functional roles (literary production, distribution, reception and processing). In the empirical section, we look at street locations in Kamnik, which are named after the personalities from the world of art, and more specifically those named after writers – they are also analysed in comparison to street names that refer to personalities from the world of fine arts, music and theatre.
Key words: empirical literary sciences, toponymy, Slovene writers, streets, Kamnik

1 Uvod

Človekov življenjski (geografski) prostor je mogoče razumeti skozi lokacije; skoraj vsaka nosi svoje ime, po katerem se loči od drugih lokacij. Če govorimo o mestu kot vrsti naselja, imamo opraviti z različnimi vrstami lokacij, kot so ulice, ceste, trgi, poti, ki so sestavni deli mestnega tkiva. Prispevek se ukvarja s poimenovanji mestnih ulic, cest in drugih tovrstnih lokacij v Kamniku, pri čemer se bomo zlasti osredotočili na tiste lokacije, ki so poimenovane po književnikih. V prvem delu članka bodo predstavljena teoretična izhodišča za raziskovanje poimenovanj lokacij. Ustavili se bomo ob pogledih več raziskovalcev, ki se strinjajo, da imajo pri procesu komemorativnega poimenovanja lokacije odločilno vlogo politika oziroma strukture moči, saj slednje te procese nadzorujejo. V empiričnem delu naloge obravnavamo poimenovanja lokacij v Kamniku.[2] Zanimivo bo videti, kolikšen je v mestu delež ulic, ki so poimenovane po književnikih, kar bomo primerjali z deležem ulic, ki so poimenovane po osebnostih iz širšega sistema umetnosti (poleg literature še likovna in glasbena umetnost, gledališče). Pri tem pa nas bo zanimalo, kako, na kakšne načine vse so osebnosti povezane z mestom, saj že iz izkušnje vemo, da se identiteta kraja oblikuje tudi skozi osebnosti, ki so z njim lokalno povezane.

2 Poimenovanje ulic – izhodišča raziskovanja

Eden od pomembnejših in vidnejših raziskovalcev na področju kulturne geografije je Maoz Azaryahu, ki dejanje poimenovanja ulic razume predvsem kot politično dejanje in toponomastiko umešča v kontekst političnih simbolov. Trdi, da je praksa poimenovanja ulic ključnega pomena pri preoblikovanju urbanega okolja v *politično lokacijo*. S tem cilja na dejstvo, da politika bistveno vpliva na proces poimenovanja, ta pa (posredno) izraža politične interese. Zaradi tega poimenovane lokacije postanejo nezanemarljivi nosilci moči, ulična poimenovanja imajo lahko pomembno vlogo pri utemeljevanju družbenopolitičnega stanja v mestu.[3] Pri tem so najbolj izpostavljene ulice, ki referirajo na prelomne zgodovinske dogodke ali osebnosti.[4] (Azaryahu 1996: 311–330).

Azaryahu v uvodu razprave *The power of commemorative street names* (1996) pravi, da so prav komemorativna ulična imena oz. prakse poimenovanja ulic skupna značilnost modernih političnih kultur. Poimenovanje ulic ima resda primarno praktično funkcijo (razlikovanje med ulicami in orientacija v prostoru), ki pa je nadgrajena z upravnim obvladovanjem mesta. S tega vidika je praktična funkcija poimenovanja ulic tudi nadrejena simbolni funkciji imena (z drugimi besedami komemorativni funkciji). Nobeno mesto naj namreč ne bi imelo dveh ulic z enakim poimenovanjem. Ulice, trgi idr. so lahko poimenovani z abstraktnimi pojmi in v imenih nosijo politične vrednote, največkrat pa ulice ohranjajo spomin na zgodovinske osebnosti in dogodke, ki so prezentirani v javnosti. S tem ulice simbolno prispevajo k ohranjanju spomina na posebne, edinstvene zgodovinske trenutke. Obenem pa tovrstna komemorativna poimenovanja kažejo in prezenti-

1 Mag., prof. slov. in dipl. um. zgod.

2 Ulice, ki ne spadajo v območje mesta, ampak so del sosednjih vasi in bližnjih krajev na območju občine Kamnik, v analizo večinoma ne bodo vključena.

3 Npr. preimenovanja ulic po Sloveniji v začetku devetdesetih let 20. stoletja, ko je Slovenija postala samostojna država.

4 Npr. Rabinov trg (hebr. Kikar Rabin) v Tel Avivu, Izrael. Politika Yitzhaka Rabina, ki je bil na trgu v središču Tel Aviva umorjen, so po njegovi smrti komemorirali v poimenovanju trga, na katerem je bil umorjen. Trg je tako dobil novo poimenovanje. (Azaryahu 1996)

rajo določeno različico zgodovine, ki je v družbi uradno priznana. S tem odsevajo in konkretizirajo ideološka prepričanja vladajočega družbenega sloja ter strukture moči in oblasti. (Azaryahu 1996: 312)

Azaryahu je v svojih prispevkih poudarjal politične razsežnosti prostorskih praks komemoriranja. Pozoren je bil na to, kako ulična imena ohranjajo spomin na »uradne zgodovinske dogodke«. Ukvarjal se je tudi z vprašanji preimenovanja ulic, s semantiko uličnih poimenovanj ter obravnaval mesto kot »besedilo«, ki ga tvorijo ulice s svojimi simbolikami. Opozoril je, da je tako raziskovanje lahko pomemben del zgodovinske analize, saj lahko osvetli pomen preteklosti za določeno družbeno okolje in čas. (Azaryahu 1996: 312)

Na njegova izhodišča se je v svojih raziskavah uličnih poimenovanj opirala tudi Urška Perenič (2016). Naredila je pilotno raziskavo na ulicah ožjega središča Ljubljane, pri čemer se je omejila na tiste, ki so poimenovane po slovenskih književnikih. Proces poimenovanja ulic je obravnavala diahrono, hkrati pa jo je zanimalo, kako t. i. »literarne« ulice kodirajo ideološka sporočila. Na tej podlagi je predlagala tipologijo poimenovanj političnih zemljepisnih simbolov (Perenič 2016: 333–334):

- ulice, poimenovane po osebnostih (kultura, politika, religija, znanost, šolstvo idr.),
- ulice, poimenovane po dogodkih,
- drugo.

2.1 Postopek poimenovanja ulice

Postopek poimenovanja ulice je upravni postopek. Organi odločajo, kaj naj bi bilo obeleženo in kje, pri tem pa trčijo ob različne kontekste, ki jih nosi potencialno poimenovanje – pri osebnostih gre za kontekste, ki so povezani s posameznikovo osebnostjo ali njegovo javno podobo. Zgodovinska konotacija imena ima lahko prizvok preteklih ideoloških stališč.[5] Azaryahu trdi, da so poimenovanja in tudi napisi krajevnih imen na eni strani ukrep za ureditev in s tem nadzor prostora, na drugi strani so značilnost urbanega okolja. Za raziskovanje pa so zlasti zanimive posamezne lokacije, nabite s simbolno funkcijo. (Azaryahu 2011: 30)

Izraelski teoretik se pri obravnavi uličnih imen naslanja na Jamesa in Nancy Duncan, ki pravita (Duncan in Duncan 1988: 123), da lahko nepremišljena obravnava poimenovanj lokacij zaradi njihove otipljivosti in vsakdanjosti v določenem ideološkem kontekstu pripomore k naturalizaciji družbene realnosti. Lokacije – v našem primeru ulice – same po sebi ne odražajo in razločujejo odnosov v družbi. Ti se tvorijo in legitimizirajo šele s konkretizacijo.[6] Komemorativna ulična imena kot klasični del urbane strukture igrajo posebno vlogo v procesu naturalizacije; konkretno gre za različico zgodovine, kot jo pišejo vladajoče strukture moči. (Azaryahu 1996: 319)

Zato bi lahko rekli, da je zgodovina skozi ulična imena prikazana enostransko. V uličnih poimenovanjih je namreč komemoriran le tisti del zgodovine, ki predstavlja interpretacijo vladajočih struktur moči, čeprav je morda zamolčani del ključnega zgodovinskega pomena. Posamezni dogodki oz. osebnosti so v politični zgodovini posameznega naroda prehajali med obema osema, politične spremembe pa so tiste, ki zgodovino ponovno ovrednotijo in osebnostim ter dogodkom spremenijo vloge, kar v določenih primerih vodi do preimenovanja uličnih imen (prim. Hitler, Napoleon, tudi primer Tita). (Azaryahu 1996: 324–325)

Pri raziskovanju smo se tako srečali z določenimi imeni, ki so univerzalnejša, ko gre za zgodovinski odnos do njih in kamor zlasti sodijo osebnosti, ki so delovale v sistemu umetnosti. Komemorativna poimenovanja, s katerimi se ohranja spomin nanje, so namreč skozi zgodovino manj podvržena preimenovanjem kakor, denimo, poimenovanja po osebnostih iz sistema politike.

Prav tako nam zgodovino (oz. njeno uradno različico) pomagajo približati (naturalizirati) tudi spomeniki, spominske plošče na določenem ozemlju. Zgodovina je tudi na ta način prikazana na »terenu« – s tem se združita zgodovina in fizično okolje mesta –, zlita je s človekovim življenjskim okoljem, kjer domuje. Lokacije so polne simbolnih pomenov, komemorirana preteklost pa je skoznje pravzaprav konkretizirana (v fizičnem okolju). (Azaryahu 1996: 325–326)

2.2 *City Text* – mesto kot »besedilo«

Križanje ulic in cest v mestu tvori nekakšno mrežo, ki je vidna zlasti iz zraka. Ulice glede na svojo razmestitev pa podajajo tudi zgodovinsko pripoved. Govorimo o t. i. »besedilu« mesta (ang. *City Text*). Prek »branja« mesta skozi ulična poimenovanja na simbolni ravni na poseben način »beremo« tudi zgodovino kraja in države, saj ulice prek poimenovanj kanonizirajo tudi določeno različico zgodovine. (Azaryahu 1996: 324) Sleherno tovrstno »besedilo« mesta je rezultat politične selekcije, skozi katero so se »prebile« osebnosti, dogodki, in je obenem tudi t. i. »besedilo spomina«.

Struktura besedila mesta nastane iz razvrstitve posameznih elementov (ulic) v mestnem tkivu. Iz njihove razvrstitve je tudi razvidna hierarhija, saj velja, da imajo glavne ulice, ceste, trgi pomembno oz. prestižnejše mesto v strukturi in so povezani z zgodovino, kot jo interpretirajo strukture moči. Mestna središča so pomembnejša od obrobij; so bolj obiskana, izpostavljena javnosti. (Azaryahu 1996: 325, prim. Perenič 2016) V mestnem tkivu so prav tako pomembne t. i. povezovalne ulice oz. ceste, ki vodijo do mestnega središča oz. po njih potekajo dnevne migracije ljudi. Vendar ulice svoj bolj prestižni status bodisi pridobijo bodisi izgubijo. To se lahko zgodi pri širjenju mesta, ustanavljanju ali selitvi sedežev ustanov, kar vse vpliva na urbano dinamiko, ki je sorazmerno neodvisna od političnega diskurza. (Azaryahu 1996: 325–326)

5 Npr. lokacije v Sloveniji, poimenovane po nekdanjem jugoslovanskem predsedniku Josipu Brozu – Titu. Npr. Cesta maršala Tita (Jesenice), Titova cesta (Maribor) idr.

6 Zgodovina je s svojo obrazložitvijo sedanjosti učinkovita taktika za utrjevanje trenutnega družbenopolitičnega stanja, saj se uradna zgodovina dojema kot dokončna interpretacija preteklosti. Tovrstna različica (oz. več različic) je prežeta s političnimi interesi in odraža odnose moči v družbi, njena pojasnjevalna vloga pa je vgrajena v pripovedne strukture zgodovine same in njene vzročno posledične razlage. Te so oblikovane na način, da slavijo sedanjost in obstoječe družbenopolitično stanje, ki je predstavljeno kot edino možno. S tem postopkom je sedanjost konkretizirana.

Besedilo mesta je ravno tako prežeto z lokalno zgodovino, kar pa je posebej razvidno iz imen lokalno pomembnih osebnosti in dogodkov. To lahko razumemo kot lokalni prispevek k nacionalni zgodovini. Pri tem zgodovina seveda ni predstavljena linearno, kar je še ena od temeljnih lastnosti »besedila mesta«. V mestu zgodovinski dogodki in osebnosti pravzaprav obstajajo sočasno; zgolj na podlagi razporejenosti uličnih imen ni mogoče razlikovati med različnimi obdobji zgodovine. Zgodovino lahko obnovi le posameznik z njenim zadostnim predhodnim poznavanjem. (prim. Azaryahu, Foote 2008: 179)

»Soavtorji« »besedila mesta« so komisije, ki jih imenujejo občinski organi. Poimenovanja so družbenopolitično motivirana, zaradi česar je t. i. akademski nadzor nad njimi omejen oz. ga ni. Azaryahu (2011: 30) predlaga raziskave odnosov med imeni, ki so bila ponujena v komemorizacijo, ter imeni, ki so bila potrjena in so s stališča aktualnih struktur moči zato tudi vredna uradne komemorizacije. S tem bi se bolj razjasnila politika poimenovanj. Določena poimenovanja so lahko predmet različnih zgodovinskih interpretacij, ki si lahko celo nasprotujejo.[7] Azaryahu (2011: 30)

Azaryahu se je s Kennethom Footom leta 2008 ukvarjal z vprašanjem, kako mestni prostor pripoveduje zgodbo, kako pripoveduje o lastni zgodovini. Posamezni prostorski elementi (poimenovanja) ne morejo povedati vsega, lahko pa predstavljajo ključne, sugestivne trenutke v »zgodbi«.[8] Med take sugestivne in ključne momente sta poleg spomenikov uvrstila tudi komemorativna ulična imena, ki so reference na zgodovinsko dogajanje na lokalni ali nacionalni ravni. Zanje je značilno, da zbujajo spomin na »pomembne trenutke in velike junake«. Komemorativna ulična imena so lahko tudi tematsko urejena in lahko povezujejo književnike in druge »junake« iz posameznega poglavja nacionalne zgodovine. [9] (Azaryahu, Foote 2008: 180–183)

2.3 Slovenski pogled na obravnavo uličnih poimenovanj

Raziskave s področja kulturne geografije so precej sveže. Prvi izsledki raziskav, opravljenih z metodologijo »prostorske literarne vede«, so bili pri nas predstavljeni v monografiji *Prostori slovenske književnosti* (2016), ki je nastala na podlagi projekta *Prostor slovenske literarne kulture* (2011–2014).

Ena od raziskovalk, ki se je ukvarjala s prostorskim vidikom slovenske književnosti, je bila Urška Perenič. Njeno raziskovanje je obsegalo študij krajev bivanja in službovanja slovenskih književnikov ter prostorsko umestitev literarnih društev (zlasti čitalnic) na Slovenskem v 19. stoletju, pri čemer je izhajala iz sistemske teorije.

Sistemski pogled in empirična literarna veda sta tudi zaledje njenih obravnav literarnih toponimov na primeru Ljubljane (2016), ko je raziskovala poimenovanja ulic po slovenskih književnikih. Nanašala se je tudi na ugotovitve Maoza Azaryahuja, Pierra Noraja idr.

Med drugim je v razpravi navedla, da Azaryahu pri svojem raziskovanju črpa iz polisistemske teorije Itmarja Even-Zoharja. Tako so ulična poimenovanja umeščena v kontekst polisistemsko pojmovanih političnih simbolov.

> »Če je polisistem v političnem smislu pojmovan kot skupek političnih oziroma ideoloških sistemov, ki se prečijo in prekrivajo, potem simboli ali njihove tematske skupine, ki služijo predstavljanju različnih ideološko-političnih orientacij, lahko pripadajo različnim sistemom. Podvrsta političnih simbolov so /…/ tudi zemljepisni simboli, kolikor služijo predstavljanju ideoloških orientacij političnega centra. Na ta način pomagajo zarisovati in utrjevati meje nacionalnega teritorija.« (Perenič 2016: 327)

U. Perenič pride do zaključka, da je:

> »proces poimenovanja ulic /…/ zaradi svoje vloge pri konstruiranju urbanega prostora izrazito performativen in normativen. Ker je proces poimenovanje nadzorovan od zgoraj, se pravzaprav vsi nosilci simbolov pojavljajo kot elementi v kanonskih sestavih, v katerih zavzemajo različne položaje. Položaji in spremembe v kanonskih sestavih so močno pogojeni z ideološkimi spremembami.« (Perenič 2016: 331–332)

V empiričnem delu prispevka bomo upoštevali dejstvo o neizpodbitnem vplivu struktur moči na poimenovanje posameznih ulic, vendar se z raziskovanjem vpliva na posamezno poimenovanje ne bomo ukvarjali posebej. Fokus bo usmerjen na komemoriranje lokalnih osebnosti z ulicami, med njimi književnikov in drugih umetnikov. Opazovali bomo, kako kamniške ulice skozi poimenovanja »pripovedujejo svojo zgodbo« in »govorijo« o lokalnem doprinosu k nacionalni zgodovini.

3 Literatura kot socialni sistem

V prispevku, ki se umešča v območje empirične literarne vede (utemeljitelj Siegfried J. Schmidt), literaturo razumemo kot socialni sistem, ki je »urejena skupina medsebojno odvisnih elementov, ki tvorijo zaključeno in funkcionalno celoto, ločeno od okolja. /…/ /V/ključuje vzajemno povezano množico literarnih akterjev (npr. bralci, založniki, avtorji), ki proizvajajo, posredujejo in sprejemajo literarna besedila.« (Perenič 2010: 7) Po taki koncepciji literature je

> »predmetnost sistemskih razlag /…/ sestavljena iz komponent, ki v literarni komunikaciji sodelujejo in se pomikajo od teksta h kontekstu, ter odnosov med njimi, s čimer reproducirajo in ilustrirajo dinamiko kognitivnih in družbenih procesov pri vzpostavljanju literarnih modelov resničnosti.« (Perenič 2008: 128)

To pomeni, da imamo opraviti s kontekstualnim poj-

7 Kot primer navaja berlinski spor glede komemorirane nemške kraljeve družine, ki je eni politični strani predstavljala spomin na nazadnjaško nemško preteklost, druga, vladajoča pa je po družini poimenovala glavne prometnice.

8 Poimenovanje kamniškega Trga talcev nam sugerira, da je obstajala skupina talcev, katerih dejanja oz. delovanje je bilo prepoznano za dovolj pomembno, da so si zaslužili poimenovanje.

9 Primer tematske urejenosti bi lahko bila pozicija ljubljanskega Prešernovega trga in Čopove ulice – kot primer prijateljskih vezi med obema osebnostma. (Prim. Perenič 2016: 344)

movanjem literature, ki »poleg korpusa literarnih besedil zajema literarne dejavnosti produkcije, distribucije, recepcije in obdelave, ki so interaktivno usmerjene na besedila, ter ustanove, institucije in medije, ki so skrbeli za posredovanje in sprejemanje literature in so sčasoma omogočili polno razvitost literarnega polja.« (Perenič 2012: 259)

Schmidt je literaturo torej razumel na način komunikacije, ki jo je »definiral s pomočjo štirih delovalnih vlog, ki obsegajo proizvajanje, distribucijo, recepcijo in obdelavo ter so interaktivno usmerjene na literarno besedilo.« (Schmidt v Perenič 2010: 100) Književniki nam zato pomenijo akterje – literarne akterje – z vseh 4 ravni, torej proizvajalce (npr. pesniki, pisatelji, dramatiki) in distributerje literature (npr. založniki, tiskarji idr.) ter literarne sprejemnike (bralci) in obdelovalce (npr. literarni znanstveniki, kritiki idr.).

Literarno proizvajanje – Gre za obliko ravnanja, pri čemer so proizvajalci posamezniki ali skupine, ki so proizvajanja sposobni in zanj motivirani. Na proizvajalce in tudi preostale tri delovalnike vplivajo različne vrste empiričnih dejavnikov (Schmidt v Perenič in Perenič 2010: 101–102), ki so politično-ekonomski dejavniki (npr. oblika družbenega reda, v katerem se proizvaja, gmotni položaj proizvajalca), splošni socialni (izobraževanje, družinsko stanje, imidž avtorja v družbi ipd.) in kulturni standardi (dostopnost besedil, obstoječi nazori, razpoložljivost medijev ipd.).

Med literarne proizvajalce je Pereničeva na podlagi raziskav slovenskega literarnega življenja uvrstila poleg literarnih avtorjev (pesnikov, pisateljev, dramatikov, piscev polliterarnih vrst) tudi prevajalce prirejevalce. (Perenič 2010: 175) Literarne proizvajalce najdemo tudi v Kamniku, v raziskavo bodo vključeni tisti, ki so komemorirani v poimenovanju ulic. Med avtorji najdemo Franceta Prešerna, Jakoba Alešovca, Antona Medveda, Antona Aškerca idr., med prevajalce prirejevalce pa uvrščamo Frana Albrehta, Josipa Ogrinca idr.

Literarno distribuiranje – Podobno kot na ravnini literarnega proizvajanja morajo biti tudi literarni posredniki motivirani za razširjevanje literature in za to primerno sposobni. Pri tem na njihova ravnanja vplivajo različni individualni in družbeni dejavniki. Na kratko tu govorimo o vidiku knjižnega trga v širšem smislu, kjer najdemo naslednje literarne vloge in poklice: založnike, tiskarje (in stavce, knjigoveze), knjigarnarje, knjižničarje, urednike idr. (Perenič 2010: 175–177) Med komemoriranimi literarnimi distributerji v kamniških ulicah velja omeniti založnika in tiskarja Antona Slatnarja in več urednikov: npr. Franceta Steleta, Radivoja Peterlina, Franceta Bevka[10] idr., kot bibliotekar pa je deloval Jakob Alešovec.

Literarno sprejemanje – Sprejemanje (večidel branje) tekstov je individualno in socialno pogojena dejavnost. Pomembno pa je tudi, kakšne so recipientove možnosti dostopanja do literature in nenazadnje vloga, ki jo v družbi igra literatura, ter ideološke, nazorske orientacije sprejemnika, njegova razredna, socialna situacija, družinsko stanje, izobrazba idr. Na sprejemanje tako vplivajo zasebni in spekter družbenih dejavnikov in situacij. (Perenič 2010: 109)

10 Poleg tega, da sta Bevk in Peterlin delovala kot literarna proizvajalca, sta bila tudi urednika.

Četrta vloga pripada **literarnim obdelovalcem**, ki morajo biti sposobni za obdelovanje, obenem primerno motivirani, na njihove strategije, stališča pa vplivajo vsi v prejšnjih alinejah navedeni dejavniki. Med t. i. profesionalnimi obdelovalci najdemo recenzente in kritike, literarne znanstvenike ter ne nazadnje tudi učitelje. (Perenič 2010: 178–179) V kamniških uličnih poimenovanjih je komemoriziranih tudi nekaj profesionalnih obdelovalcev literature: Matija Čop, Janez Adam Geiger oz. oče Hipolit (oba literarna znanstvenika) ter Luka Svetec, Karel Destovnik Kajuh (kritika)[11] idr.

Takšno pojmovanje literature je v več smislih uporabno tudi, ko obravnavamo prakso poimenovanja ulic. Ta je povezana tako z ravnino obdelovanja kot proizvajanja, saj literarni zgodovinarji in kritiki s svojimi selektivnimi izbirami in obravnavami literature, kar je pomembno za oblikovanje nacionalnega kanona, »sporočajo«, kateri so književniki (literarni avtorji), ki so (naj)relevantnejši za razvoj slovenske književnosti. Posameznim književnikom, večidel proizvajalcem (literarnim avtorjem), je dana večja ali manjša pomembnost. Prav literarni obdelovalci so tisti, ki z recepcijo tekstov postrežejo z novimi besedili, ta pa so podlaga, iz katere postane razvidno, ali si posameznik »zasluži« komemorativno poimenovanje ali ne. Vloga avtorja in njegovih (literarnih) besedil je vsebovana v metaliterarnih besedilih (literarnoznanstvene razprave, literarnokritiški teksti). Izbrani književniki govorijo o odnosu nacionalne literarne zgodovine do literarne preteklosti.

Odpira se vprašanje nacionalnega literanozgodovinskega kanona in njegovega nastanka ter sodelovanja literarnih obdelovalcev pri njegovem konstruiranju. V poglavju o kulturnem svetništvu smo pisali o kulturnih svetnikih, ki so sprejeti v kanon, o tem pa se odloča v »polju širše kulture.« (Prim. Dović 2016: 32) Predvidevamo, da so mišljene predvsem odločitve literarnih obdelovalcev in njihove selekcije.

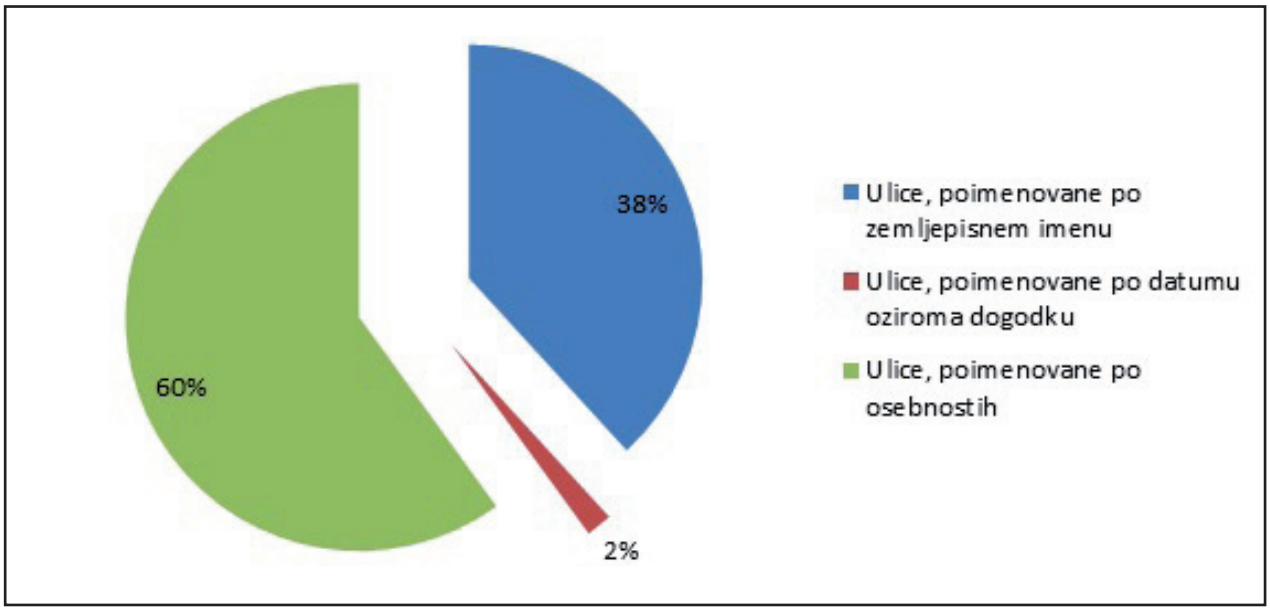
Hkrati se izkaže, da imena osebnosti oz. književnikov, ki so dali ime ulicam in ustanovam, posegajo na različne ravnine literarnega sistema, v konkretnem primeru na ravnino proizvajanja, distribucije in sprejemniško-obdelovalno ravnino.

4 Prostor slovenske literarne kulture in slovenski književniki v Kamniku

V zadnjih letih se je opravilo večje število raziskav s področja »prostorske literarne vede«, kamor sem umešča tudi naša raziskava. Dvig števila raziskav se je pri nas zgodil ravno v času trajanja projekta *Prostor slovenske literarne kulture: Literarna zgodovina in prostorska analiza z geografskim informacijskim sistemom*, ki je potekal od leta 2011 do leta 2014,[12] dokončno pa se je zaključil z monografijo *Prostori slovenske književnosti*, ki je izšla leta 2016. Namen projekta

11 Oba (Kajuh in Svetec) sta bila sicer literarna proizvajalca,vendar sta bila tudi literarna kritika.

12 Znanstveni sodelavci projekta so (po abecednem vrstnem redu): Marjan Dolgan, Marijan Dović, Jerneja Fridl, Jernej Habjan, Miran Hladnik, Marko Juvan (vodja projekta), Alenka Koron, Matija Ogrin, Urška Perenič, Marjeta Pisk, Jola Jožica Škulj, Mimi Urbanc.

Grafikon 1: Deleži kamniških ulic glede na tri vrste poimenovanj

je bila tudi razrešitev vprašanja, »kako sta na slovenskem etničnem ozemlju od konca 18. do sredine 20. stoletja drug na drugega vplivala geografski prostor in literatura v slovenščini.« (Juvan 2016: 8)

V raziskavi nas je zanimalo, katere ulice v mestu so poimenovane po književnikih in katere po osebnostih, ki so se ukvarjale z drugimi umetnostmi (glasba, gledališče, likovna umetnost). Zanimale so nas (lokalne) povezave med umetniki in mestom. Predmet raziskave so bile poimenovane lokacije mesta/naselja Kamnik. V raziskavo nismo vzeli poimenovanih lokacij izven Kamnika (npr. v raziskavo nismo zajeli lokacij v naselju Mekinje, ki meji neposredno na Kamnik in kjer bi gotovo našli komemorativne ulice, poimenovane po književnikih. Primer: ena od cest v naselju se imenuje po Ivanu Cankarju).

Književnike bomo razumeli v kontekstu empirične sistemske teorije. Mednje po eni strani sodijo ustvarjalci – pesniki, pisatelji, dramatiki –, po drugi pa spadajo sem preostale literarne vloge in poklici – prevajalci, kritiki, uredniki, bibliotekarji, založniki, tiskarji, literarni znanstveniki. V kontekstu sistemske teorije bomo razumeli tudi osebnosti, ki so delovale v drugih umetnostnih podsistemih (glasba, gledališče, likovna umetnost). V podsistem likovne umetnosti smo uvrstili tako slikarje, kiparje kot muzealce, znanstvenike s tega področja.

Uporabili smo kvantitativno empirično metodo raziskovanja. Uporabili smo frekvenčno analizo, pri čemer smo preštevali in statistično urejali zbrane empirične podatke. Rezultati so večidel pregledno in tabelarično prikazani.

Analizo smo delno opravljali z Morettijevo metodo »oddaljenega branja« – »preštevne in nomotehnične analize podatkovnega korpusa, pridobljenega iz druge roke«. (Juvan 2016: 8; Moretti: 10–12) Pri tem smo uporabili bazo podatkov, ustvarjeno v projektu *Prostor slovenske literarne kulture*, ki je javno dostopen na spletu.[13] V projektno raziskavo je bilo vključenih 323 osebnosti; med njimi ni bilo nekaterih osebnosti, ki jih najdemo oz. so komemorirane v Kamniku, zaradi česar smo sami pridobili njihove biografske podatke. Kot glavni vir je pri tem služil SBL, uporabili smo spletno dostopni *Kamniško-komendski biografski leksikon* in nekatere druge literarnozgodovinske priročnike. V istih virih smo tudi preverjali že obstoječe podatke, pridobljene iz baze projekta.

4.1 Poimenovanja v Kamniku

V naselju Kamnik je 110 različno poimenovanih ulic, cest, trgov, poti.[14] V skladu z zakonom (ZDOIONUS) so poimenovanja razdeljena v tri skupine – eno so zemljepisna imena (npr. Ljubljanska cesta), lahko se poimenovanje nanaša na dogodek oz. datum (npr. Prvomajska ulica) in lahko gre za poimenovanja po zgodovinsko pomembnih osebnostih (npr. Aškerčeva ulica).

Ugotovimo, da je v Kamniku od 110 ulic 66 takih, ki so poimenovane po osebnostih ali skupinah osebnosti (npr. Trg talcev), kar predstavlja 60 % vseh ulic, cest, poti ipd. v mestu. Dve ulici (Prvomajska ulica in Pot 27. julija) ali 1,8 % vseh ulic je poimenovih po datumih, pri čemer sta oba datuma povezana z zgodovinskimi dogodki naselja. Komemorirani so namreč dogodki, ki so pomembni za lokalno območje.[15] Ulic, ki nosijo ime po zemljepisnih entitetah (npr. Ljubljanska cesta, Pot na Dobravo), obrtniški dejavnosti (npr. Usnjarska cesta), abstraktnih pojmih (npr. Trg svobode), je 42 ali 38,2 %. vseh ulic.

13 Pridobivanje podatkov je opisano v Perenič 2016: 67–72.

14 Upoštevali smo ulice v krajevnih skupnostih Duplica, Novi trg, Perovo, Zaprice in Kamnik – Center.

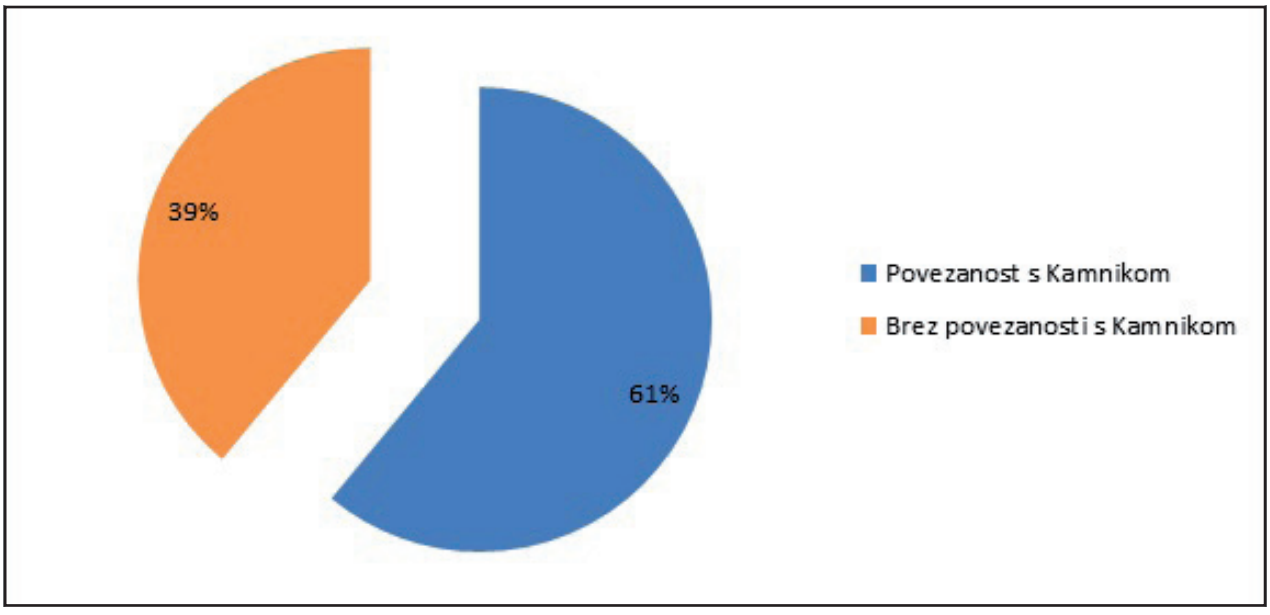
15 Gre za komemoriranje lokalne zgodovine. Obe ulici sta dober primer povezave komemorativnih poimenovanj in dogodkov, pomembnih za lokalno zgodovino. (Prim. Azaryahu 1996: 313)

V mestu je po pričakovanjih največ lokacij, ki so poimenovane po različnih osebnostih, in sicer po 65 – po Janezu Nepomuku Šlakarju sta poimenovani kar dve (Šlakarjeva pot in Šlakarjev prehod). Prevladovanje osebnosti v poimenovanju ulic razumemo kot težnje struktur moči po komemorizaciji preteklosti. Ulice, poimenovane po osebnostih, vsebujejo namreč namige na zgodovino, ki jih ulice, ki poimenovanje nosijo po geografskih entitetah, nimajo.[16] Večjo identifikacijo z ideologijo vladajočih struktur moči in s preteklostjo ter ohranjanje spomina na zgodovinske dogodke zagotovo nosijo poimenovanja po osebnostih. S tega vidika prevladovanje poimenovanj po osebnostih ni presenetljivo.

Preglednica 1: Umetniki glede na posamezni umetniški podsistem

Literatura	Glasba	Likovna umetnost	Gledališče
Fran Albreht (Petrušič 2013, Zajc 2013)	Viktor Parma (Premrl 1935, Podbrežnik 2013c)	Fortunat Bergant (Cevc A. 1986, Petrušič 2013d)	Marija Vera (s. n. 2013a)
Jakob Alešovec (Petrušič 2013a, Zajc 2013a)	Ciril Vremšak (Bedina 1986, Kotnik 2013g)	Ivan Grohar (Cankar 1926)	
Anton Aškerc (Novak 2013)	Jakob Frančišek Zupan (Pokorn 1991, Kotnik 2013h)	Rihard Jakopič (Cankar 1928)	
France Bevk (Grafenauer 1925)		Matija Jama (Mesesnel 1928)	
Tomo Brejc (Petrušič 2013c)		Franc Jelovšek (Steska 1928, Stele 2013)	
Matija Čop (Kidrič 1925)		Maks Koželj (Uredništvo 1932, Kovačič 2012)	
Karel Destovnik Kajuh (Cesar 1979)		Peter Loboda (Stele 1932)	
Simon Gregorčič (Grafenauer 1926)		Lojze Perko (Kotnik 2013d)	
Oče Hipolit (Janez Adam Geiger) (Kidrič 1928, Rebolj 2011)		Leopold Maksimilijan Rasp (Kotnik 2013e)	
Jurij Japelj (Petrušič 2013b, Glonar 1928)		Josip Nikolaj Sadnikar (Zadnikar 1960, Kotnik 2013f)	
Simon Jenko (Grafenauer 1928, Stele 2014)		France Stele* (Cevc 1971, Kotnik 2013c)	
Josip Jurčič (Grafenauer 1928)		Ivan Vavpotič (Znidarčič 1982, Podbrežnik 2013b)	
Janko Kersnik (Uredništvo 1928)			
Dragotin Kette (Koblar 1928)			
Fran Levstik (Slodnjak 1932)			
Rudolf Maister (Kotnik 2013b, Koblar 1933)			
Fran Maselj – Podlimbarski (Koblar 1933a)			
Anton Medved (Lukman 1933, Petrušič 2014)			
Josip Murn (Trdina 1935)			
Josip Ogrinec (Koblar 1935, S. n. 2013)			
Franc Mihael Paglovec (Kidrič 1935, Kotnik 2013a)			
Janez Parapat (Capuder 1935, Lamut 2013)			
Radivoj Peterlin – Petruška (Koblar 1949, Podbrežnik 2013a)			
France Prešeren (Slodnjak 1952)			
Anton Slatnar (Logar 1967, Kotnik 2013)			
Luka Svetec (Koblar 1971, Podbrežnik 2013)			
Janez Trdina (Logar 1980)			
Oton Župančič (Mahnič 1991)			

16 Primerjava Prešernove ulice in Tunjiške ceste – prva je poimenovana po Francetu Prešernu, druga po vasi v bližini Kamnika, proti kateri cesta tudi vodi.

Grafikon 2: Deleži poimenovanj po umetnikih glede na posamezni umetniški podsistem

4.2 Ulice, poimenovane po osebnostih

Osebnosti in skupine osebnosti, po katerih so poimenovane kamniške ulice, ceste idr., so v svojem življenju opravljale različne dejavnosti, zaradi katerih so bile v lokalni skupnosti in zlasti širše pripoznane kot pomembne. (Prim. Azaryahu 1996: 313) Zanimalo nas je, koliko izmed njih je posameznikov, ki so posodili imena kamniškim ulicam in so delovali na področju oz. v sistemu umetnosti. Na polje umetnosti smo umestili tudi posameznike, ki se z umetniško dejavnostjo niso preživljali (kjer torej ne gre nujno za njeno poklicno opravljanje). Osebnosti oz. umetnike v posameznih umetniških podsistemih smo po zgledu teorije literarnega sistema (Schmidt, Perenič) razvrstili po delovalniških ravninah (proizvajanje, distribuiranje, sprejemanje in obdelovanje).

Ugotovili smo, da v sistem umetnosti lahko uvrstimo 44 od 65 osebnosti, kar je 68 % vseh osebnosti. Veliko število komemoriranih umetnikov morda kaže na pomembno vlogo umetnosti v procesu konstituiranja naroda. V središču konstruiranja je bila slovenska kultura, v njenem središču pa so različne umetnosti (npr. literatura, likovna umetnost, glasba idr.). (Prim. Gabrovec 2016)

4.3 Književniki in drugi umetniki v Kamniku

Ker je literarni sistem eden od podsistemov širšega sistema umetnosti, nas je zanimalo tudi razmerje med književniki, razumljenimi na sistemskem ozadju, in drugimi umetniki, ki so glasbeniki, likovniki in gledališčniki. Štiriinštirideset osebnosti smo za razvrstili v štiri umetniške podsisteme.

V oči pade, da je med njimi največ književnikov, tj. 28 posameznikov, kar znaša 64 % vseh umetnikov. S 27 % sledi 12 posameznikov, ki so se ukvarjali z likovno umetnostjo, sledijo 3 glasbeniki (7 %). Ena oseba (2 % osebnosti) se je ukvarjala z gledališčem, natančneje z igranjem.

Izmed osebnosti se ustavimo tudi ob Francetu Steletu, ki je deloval na dveh področjih umetnosti. Bil je urednik literarnih revij (raven literarne distribucije) ter konservartor in umetnostni zgodovinar (obdelovalna ravnina likovnoumetniškega sistema).

Rezultati so primerljivi z rezultati, ki jih navaja U. Perenič (2016). V razpravi napeljuje na misel, da ulice, poimenovane po književnikih, zaradi pomembne vloge (slovenske) literature pri procesu formiranja naroda lahko umestimo v prakse nacionalnega značaja. Poimenovanja ljubljanskih ulic so namreč od konca 19. stoletja mestu dajale slovenski značaj in jih lahko razumemo kot »način za oblikovanje in reprodukcijo nacionalne identitete.« (Perenič 2016: 332–333) Na podlagi razumevanja literature kot konstitutivnega elementa slovenske kulture veliko število lokacij, poimenovanih po književnikih, ni presenetljivo.

4.3.1 Lokalni književniki in drugi umetniki

Če vzamemo pod drobnogled skupino ulic, ki so poimenovane po umetnikih, se izkaže, da je smiselno potegniti ločnico med tistimi, ki so z mestom povezani, in tistimi, ki s Kamnikom niso povezani.

Preglednica 2: Povezava komemoriranih likovnih umetnikov, glasbenikov in gledališčnikov s Kamnikom

Umetnostni podsistem	Osebnost	Povezanost s Kamnikom	Brez povezanosti s Kamnikom
Književnost	Fran Albreht	X	
	Jakob Alešovec	X	
	Anton Aškerc		X
	France Bevk		X
	Tomo Brejc	X	
	Matija Čop		X
	Karel Destovnik Kajuh		X
	Simon Gregorčič		X
	Oče Hipolit (Janez Adam Geiger)	X	
	Jurij Japelj	X	
	Simon Jenko	X	
	Josip Jurčič		X
	Janko Kersnik		X
	Dragotin Kette		X
	Fran Levstik		X
	Rudolf Maister	X	
	Fran Maselj – Podlimbarski		X
	Anton Medved	X	
	Josip Murn		X
	Josip Ogrinec	X	
	Franc Mihael Paglovec	X	
	Janez Parapat	X	
	Radivoj Peterlin – Petruška	X	
	France Prešeren		X
	Anton Slatnar	X	
	Luka Svetec	X	
	Janez Trdina	X	
	Oton Župančič		X
Likovna umetnost	Fortunat Bergant	X	
	Ivan Grohar		X
	Rihard Jakopič		X
	Matija Jama		X
	Franc Jelovšek	X	
	Maks Koželj	X	
	Peter Loboda		X
	Lojze Perko	X	
	Leopold Maksimilijan Rasp	X	
	Josip Nikolaj Sadnikar	X	
	France Stele*	X	
	Ivan Vavpotič	X	
Glasba	Viktor Parma	X	
	Ciril Vremšak	X	
	Jakob Frančišek Zupan	X	
Gledališče	Marija Vera	X	

Med komemoriranimi književniki je povezavo s Kamnikom mogoče odkriti pri petnajstih književnikih (kar znaša 54 %), pri trinajstih pa povezave ni najti, kar pomeni 46 %. Med 16 umetniki, ki jih ne moremo uvrstiti v literarni sistem, samo pri štirih nismo ugotovili povezave s Kamnikom, 12 umetnikov pa je povezanih z mestom, kar predstavlja 75 % osebnosti iz treh podsistemov umetnosti. Na področju glasbe so vsi glasbeniki, po katerih nosijo imena kamniške ulice, povezani s Kamnikom,[17] prav tako je pri gledališču, saj se je igralka Marija Vera v Kamniku rodila. V sistemu likovne umetnosti pa je od 12 osem takih, ki so povezani s Kamnikom, kar je 67 % vseh komemoriranih likovnih umetnikov.[18]

Če povzamemo, je od 44 posameznikov, uvrščenih v sistem umetnosti, 27 takih, pri katerih je najti povezavo s Kamnikom (61 %). Pri povezovanju mesta in umetnika smo upoštevali, ali je bil Kamnik kraj posameznikovega rojstva, šolanja ali službovanja. Upoštevali smo tudi, ali je posameznik v mestu živel ter ne nazadnje, ali je tu umrl.

4.4 Literarna poimenovanja na Slovenskem

Med drugim nas je zanimalo, kako se književniki, ki so skozi ulična poimenovanja komemorirani v Kamniku, pojavljajo drugje na Slovenskem. Za potrebe raziskave smo uporabili bazo podatkov, ki je nastala v okviru projekta *Prostor slovenske literarne kulture: Literarna zgodovina in prostorska analiza z geografskim informacijskim sistemom* (2011–2014), ki smo jo preverili in dopolnili z lastnim raziskovanjem.[19]

Marijan Dović je v svoji raziskavi (2016a: 195) izpostavil 26 slovenskih književnikov, po katerih se poimenovanja lokacij pojavljajo najmanj desetkrat. Pri primerjavi podatkov smo ugotovili, da je iz skupine književnikov, po katerih so lokacije najpogosteje dobivale poimenovanja, 15 književnikov komemorativno obeleženih tudi v kamniških lokacijah. Ti književniki so: France Prešeren, Oton Župančič, Josip Jurčič, Rudolf Maister, Anton Aškerc, Simon Gregorčič, Fran Levstik, Janez Trdina, France Bevk, Karel Destovnik Kajuh, Dragotin Kette, Matija Čop, Josip Murn, Simon Jenko, Janko Kersnik.[20]

Zanimalo nas je tudi, ali obstaja povezava med literati, katerih imena se najpogosteje pojavljajo med poimenovanji lokacij, in mestom Kamnik. Rezultati so prikazani v spodnji preglednici.[21]

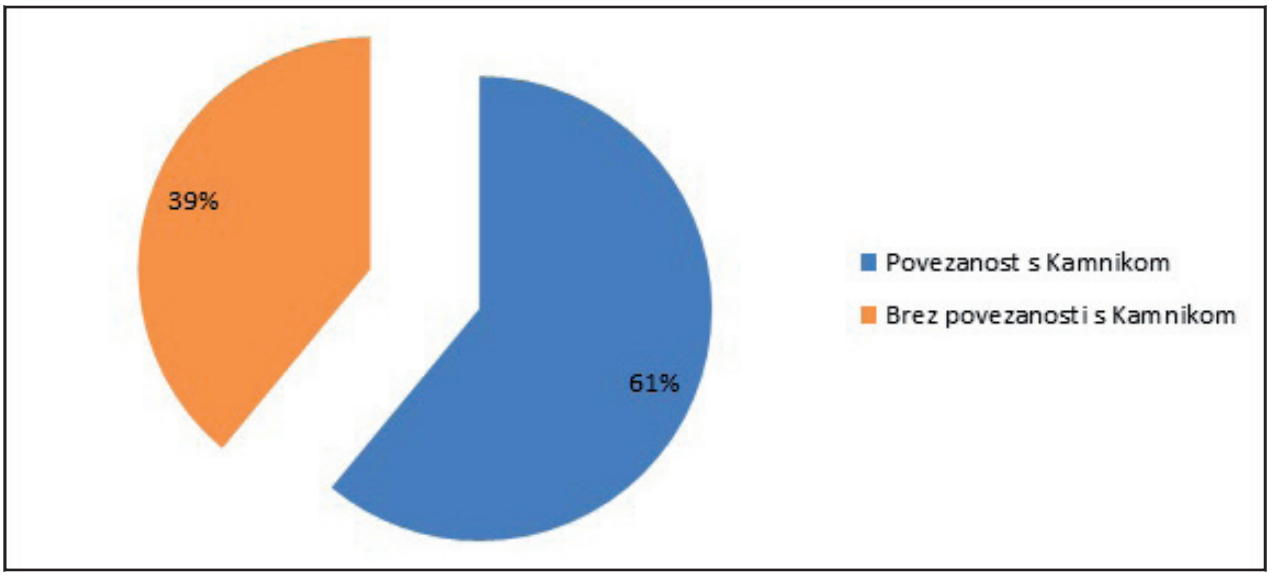
17 Vremšak se je v Kamniku rodil, Parma je v mestu služboval. Prav tako je v Kamniku služboval Zupan, ki je tu tudi umrl.

18 V mestu sta se rodila Maks Koželj (ki je v mestu tudi umrl) in Ivan Vavpotič; Stele se je v mestu šolal. V mestu sta nekaj let živela Bergant in Perko. V Kamniku so delovali Franc Jelovšek, Leopold Maksimilijan Rasp in Josip Nikolaj Sadnikar – zadnja dva sta v mestu tudi umrla.

19 Od 29 književnikov, po katerih so poimenovane lokacije v Kamniku, pet posameznikov nismo našli v bazi. To so Tomo Brejc, oče Hipolit (Janez Adam Geiger), Franc Mihael Paglovec, Janez Parapat, Anton Slatnar.

20 Največkrat komemorirani književniki pa so poleg navedenih še Ivan Cankar, Valentin Vodnik, Srečko Kosovel, Anton Martin Slomšek, Josip Stritar, Lovro Kuhar, Fran Saleški Finžgar, Ivan Tavčar, Alojz Gradnik, Miroslav Vilhar, Stanko Vraz.

21 Vanjo smo zopet umestili Franceta Steleta.

Grafikon 3: Povezanost umetnikov, komemoriranih v kamniških lokacijah, s Kamnikom

Preglednica 3: Število lokacij in povezanost književnikov s Kamnikom

Ime in priimek	Število lokacij	Povezanost s Kamnikom	Brez povezanosti s Kamnikom
France Prešeren	69		X
Oton Župančič	34		X
Josip Jurčič	28		X
Rudolf Maister	27	X[1]	
Anton Aškerc	24		X
Simon Gregorčič	22		X
Fran Levstik	22		X
Karel Destovnik Kajuh	19		X
Janez Trdina	19	X[2]	
France Bevk	18		X
Matija Čop	17		X
Dragotin Kette	17		X
Josip Murn	15		X
Simon Jenko	13	X[3]	
Janko Kersnik	11		X
Jurij Japelj	4	X[4]	
Luka Svetec	4	X[5]	
Tomo Brejc	4	X[6]	
Anton Medved	3	X[7]	
France Stele	3	X[8]	
Fran Albreht	2	X[9]	
Jakob Alešovec	2	X[10]	
Fran Maselj – Podlimbarski	2		X
Oče Hipolit (Janez Adam Geiger)	1	X[11]	
Josip Ogrinec	1	X[12]	
Franc Mihael Paglovec	1	X[13]	
Janez Parapat	1	X[14]	
Radivoj Peterlin – Petruška	1	X[15]	
Anton Slatnar	1	X[16]	

Opombe v preglednici 3:

1 Kamnik je mesto njegovega rojstva.
2 V mestu se je avtor šolal.
3 V mestu je Jenko služboval.
4 Kamnik je mesto njegovega rojstva in osnovnega šolanja.
5 Svetec je v Kamniku obiskoval osnovno šolo.
6 V Kamniku je deloval poklicno.
7 Kamnik je mesto njegovega rojstva in osnovnega šolanja.
8 Kamnik je kraj njegovega osnovnega šolanja.
9 Kamnik je mesto njegovega rojstva in in kraj njegovega osnovnega šolanja.
10 Alešovec se je v Kamniku šolal.
11 Kamnik je kraj njegovega poklicnega delovanja in smrti.
12 Ogrinec je v Kamniku obiskoval osnovno šolo.
13 Paglovec se je v Kamniku rodil in prišel do osnovne izobrazbe.
14 Pri svojem delu se je na mesto neposredno navezoval, čeprav Kamnik ne predstavlja prostora njegovega rojstva, šolanja, službovanja ali smrti. Služboval je na Vranji Peči, vasi v bližini Kamnika.
15 V mestu se je Peterlin rodil, obiskoval osnovno šolo, v mestu pa je tudi umrl.
16 Kamnik je mesto njegovega službovanja in smrti.

Razvidno je, da večina književnikov, po katerih se imenuje več kot deset lokacij, ni povezanih s Kamnikom. Izjeme so le Rudolf Maister, Simon Jenko ter Janez Trdina; prvi se je v mestu rodil, drugi je v Kamniku služboval, tretji pa se je kratek čas šolal. Skoraj vsi književniki, po katerih se imenuje manj kot pet lokacij, pa so s krajem povezani (izjema je le Fran Maselj) – med njimi je najti šest takih, po katerih se lokacija imenuje samo v Kamniku.

Med književniki, ki so povezani s Kamnikom, in tistimi, kjer ni mogoče najti povezav, je v številu poimenovanj precejšnja razlika, zaradi česar jih lahko razdelimo na dve podskupini. Izjeme v prvi podskupini so Jenko, Maister in Trdina, ki imajo več kot deset komemorativnih poimenovanj, a je pri njih za razliko od ostalih književnikov iz te skupine najti povezavo s Kamnikom.

Prvo podskupino sestavljajo kanonizirani književniki[22], ki so uvrščeni v slovenski nacionalni kanon. Pri tem se moramo zavedati, da so lokacije po nekaterih poimenovane zaradi neliterarnih motivacij[23] (npr. Rudolf Maister). (Prim. Dović 2016a: 194; Perenič 2016: 340–341) Vendar pretežno neliterarne motivacije poimenovanj najdemo tudi v drugi podskupini (npr. Tomo Brejc – politik in pesnik, ki je deloval v Kamniku). Vanjo večinoma sodijo avtorji, ki so se ukvarjali z literaturo, vendar so izven lokalnega okolja manj poznani. S svojim delom[24] so pomembno vplivali na območje, da so bili (posthumno) prepoznani kot pomemben del lokalne zgodovine, kar jim je prineslo poimenovanje lokacije.

Na primeru druge podskupine je videti, kako lokalne strukture moči s poimenovanjem lokacij simbolno ohranjajo spomin na posameznike, pomembne predvsem za lokalno okolje.[25] S poimenovanjem so posthumno dobili priznanje lokalne skupnosti (oziroma lokalnih struktur moči). S tem so v prostoru mesta ob bok postavljeni kanoniziranim književnikom, ki pa so relevantni v širšem slovenskem merilu.

Pri tem gre predvsem za prepoznavnost posameznika v lokalnem okolju, v socialnem okolju, v katerem je živel, služboval, na takšen ali drugačen način pustil sledi. S tega vidika so zanimivi predvsem posamezniki s po le eno komemorativno lokacijo, ki je prav v »njihovem« socialnem okolju,[26] ki je (zaenkrat edino) prepoznalo njihov pomen in jih komemoriralo v poimenovanjih ulic.

Primerjalno z Azaryahujevimi izhodišči, navedenimi v teoretičnem delu tega magistrskega dela, lahko trdimo, da je Kamnik prežet z lokalnimi književniki. Besedilo mesta Kamnik je prežeto z lokalnim prispevkom nacionalni zgodovini, ki pripoveduje o pomenu mesta in ga predstavlja kot sestavni del nacionalne zgodovine. Vendar so se lokalne strukture moči pri procesih poimenovanja komemorativnih literarnih ulic zavedale slovenskega nacionalnega kanona in vpliva literature na konstituiranje slovenskega naroda, kar so obeležile tudi v kamniških ulicah.

Viri in literatura

Derek ALDERMAN, 2002: Street names as Memorial Arenas: The Reputational Politics of Commemorating Martin Luther King Jr. in a Georgia County. *Historical Geography* 30. 99–120.

Maoz AZARYAHU, 1986: Street Names and Political Identity: The Case of East Berlin. *Journal of Contemporary History* 21/4. 581–604.

—, 1996: The power of commemorative street names. *Environment and Planning* D: Society and Space 14/3. 311–330.

—, 1996a: The Spontaneous Formation of Memorial Space. The Case of Kikar Rabin, Tel Aviv. *Area* 28/4. 501–513.

—, 2011: The Critical Turn and Beyond: The Case of Commemorative Street Naming. ACME: *An International E-Journal for Critical Geographies* 10/1. 28–33.

Maoz AZARYAHU, Kenneth FOOTE, 2008: Historical space as narrative medium: on the configuration of spatial narratives of time at historical sites. *GeoJournal* 73. 179–194.

Katarina BEDİNA, 1986: Vremšak, Ciril (1900–1968). SBL. *Slovenska biografija.* Na spletu.

Izidor Cankar, 1926: Grohar Ivan (1867–1911). SBL. *Slovenska biografija*. Na spletu.

—, 1928: Jakopič, Rihard (1869–1943). SBL. *Slovenska biografija*. Na spletu.

Karel CAPUDER, 1935: Parapat, Janez (1838–1879). SBL. *Slovenska biografija*. Na spletu.

Emil CESAR, 1979: *Karel Destovnik Kajuh.* Ljubljana: Mladinska knjiga (Zbirka Obrazi).

Anica CEVC, 1986: Wergant, Fortunat (1721–1769). SBL. *Slovenska biografija.* Na spletu.

Emilijan CEVC, 1971: Stelè, Francè, akademik (1886–1972). SBL. *Slovenska biografija.* Na spletu.

Marijan DOVIĆ, 2016: Kanonizacija kulturnih svetnikov: analitični model. *Kulturni svetniki in kanonizacija*. Ur. Marijan Dović. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU (Studia litteraria 22). 23–44.

—, 2016a: Prostor spomina: Spominska obeležja slovenske literarne kulture. *Prostori slovenske književnosti.* Ur. Marko Juvan. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU (Studia litteraria 20). 181–205.

James DUNCAN, Nancy DUNCAN, 1988: (Re)reading the landscape. *Environment and Planning D: Society and Space* 6/2. 117–126.

Ana GABROVEC, 2016: *Vloga glasbe pri konstrukciji nacionalne identitete: Slovenska nacionalna identiteta z glasbene perspektive,* diplomsko delo. Mentor Peter Stankovič. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Geopedia.si Lite. Na spletu.

Jože GLONAR, 1928: Japelj, Jurij (1744–1807). SBL. *Slovenska biografija*. Na spletu.

Ivan GRAFENAUER, 1925: Bevk, France, akademik (1890–1970). SBL. *Slovenska biografija*. Na spletu.

—, 1926: Gregorčič, Simon (1844–1906). SBL. *Slovenska biografija.* Na spletu.

—, 1928: Jenko, Simon (1835–1869). SBL. *Slovenska biografija.* Na spletu.

—, 1928a: Jurčič, Josip (1844–1881). SBL. *Slovenska biografija.* Na spletu.

Marko JUVAN, 2016: Predgovor. *Prostori slovenske književnosti.* Ur. Marko Juvan. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU (Studia litteraria 20). 7–10.

France KİDRİČ, 1925: Čop, Matija (1797–1835). SBL. *Slovenska biografija*. Na spletu.

—, 1928: Hipolit, oče (1667–1722). SBL. *Slovenska biografija*. Na spletu.

—, 1935: Paglovec, Franc Mihael (1679–1759). SBL. *Slovenska biografija.* Na spletu.

France KOBLAR, 1928: Kette, Dragotin (1876–1899). SBL. *Slovenska biografija.* Na spletu.

—, 1933: Maister, Rudolf (1874–1934). SBL. *Slovenska biografija*. Na spletu.

—, 1933a: Maselj, Fran (1852–1917). SBL. Slovenska biografija. Na spletu.

—, 1935: Ogrinec, Josip (1844–1879). SBL. *Slovenska biografija.* Na spletu.

—, 1949: Peterlin – Petruška, Radivoj (1879–1938). SBL. *Slovenska biografija*. Na spletu.

—, 1971: Svetec, Luka (1826–1921). SBL. *Slovenska biografija*. Na spletu.

Andrej KOTNİK, 2013: Anton Slatnar. *Kamniško-komendski biografski leksikon.* Na spletu.

—, 2013a: Franc Mihael Paglovec. *Kamniško-komendski biografski leksikon*. Na spletu.

—, 2013b: Rudolf Maister – Vojanov. *Kamniško-komendski biografski leksikon*. Na spletu.

22 France Prešeren, Oton Župančič, Josip Jurčič, Rudolf Maister, Anton Aškerc, Simon Gregorčič, Fran Levstik, Karel Destovnik Kajuh, Janez Trdina, France Bevk, Matija Čop, Dragotin Kette, Josip Murn, Simon Jenko in Janko Kersnik.

23 Kot pretežno neliterarno poimenovanje razumemo poimenovanja po osebnostih, ki so se ukvarjale z literaturo, vendar je poimenovanju botrovala njihova dejavnost tudi na drugih, neliterarnih področjih (npr. primer poimenovanja po Rudolfu Maistru, ki je komemoriran predvsem zaradi svojega vojaškega delovanja).

24 Po večini gre za različne literarne proizvajalce (npr. Svetec, Ogrinec, Medved), najti pa je tudi distributerja (Slatnar). Vsaj dve osebnosti pa sta pomembno vplivali na razvoj kraja – Simon Jenko kot soustanovitelj Kamniške čitalnice in Tomo Brejc kot politik.

25 Kako so književniki povezani s Kamnikom, je navedeno v opombah pri podatkih iz preglednice 3.

26 Hipolit, Ogrinec, Paglovec, Parapat, Peterlin, Slatnar.

—, 2013c: France Stele. *Kamniško-komendski biografski leksikon*. Na spletu.

—, 2013d: Lojze Perko. *Kamniško-komendski biografski leksikon.* Na spletu.

—, 2013e: Maksimilijan Leopold Rasp. *Kamniško-komendski biografski leksikon.* Na spletu.

—, 2013f: Josip Nikolaj Sadnikar. *Kamniško-komendski biografski leksikon*. Na spletu.

—, 2013g: Ciril Vremšak. *Kamniško-komendski biografski leksikon*. Na spletu.

—, 2013h: Jakob Frančišek Zupan (Suppan). *Kamniško-komendski biografski leksikon.* Na spletu.

Helena KOVAČIČ, 2012: Maks Koželj. *Kamniško-komendski biografski leksikon*. Na spletu.

Špela LEMUT, 2013: Janez Parapat. *Kamniško-komendski biografski leksikon.* Na spletu.

Janez LOGAR, 1967: Slatnar, Anton (1867–1926). SBL. *Slovenska biografija*. Na spletu.

—, 1980: Trdina, Janez (1830–1905). SBL. *Slovenska biografija*. Na spletu.

Franc KSAVER LUKMAN, 1933: Medved, Anton (1862–1925). SBL. *Slovenska biografija.* Na spletu.

Jože MAHNIČ, 1991: Župančič, Oton (1878–1949). SBL. *Slovenska biografija.* Na spletu.

France MESESNEL, 1928: Jama, Matija (1872–1947). SBL. *Slovenska biografija*. Na spletu.

Franco MORETTI, 2011: *Grafi, zemlevidi, drevesa in drugi spisi o svetovni literaturi.* Ur. Jernej Fabjan. Ljubljana: Studia humanitatis

Vlado NOVAK, 2013: Aškerc, Anton (1856–1912). NSBL. *Slovenska biografija.* Na spletu.

Odlok o spremembah odloka o določitvi območij krajevnih skupnosti in volitvah v Svete krajevnih skupnosti v Občini Kamnik. Ur. l. RS, št. 42/2014. 4495.

Urška PERENIČ, 2010: *Empirično-sistemno raziskovanje literature: Konceptualne podlage, teoretski modeli in uporabni primeri.* Ljubljana: Zveza društev Slavistično društvo Slovenije (Zbirka Slavistična knjižnica, 16).

—, 2012: Prostor v literaturi in literatura v prostoru. *Slavistična revija* 60/3. 259–264.

—, 2016: Toponimastika uličnih imen, nacionalna identiteta in pripadanje: Literarne ulice v ožjem središču Ljubljane. *Kulturni svetniki in kanonizacija.* Ur. Marijan Dović. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU (Studia litteraria 22). 325–348.

Barbara PETRUŠIČ, 2013: Fran Albreht (Albrecht). *Kamniško-komendski biografski leksikon.* Na spletu.

—, 2013a: Jakob Alešovec. *Kamniško-komendski biografski leksikon*. Na spletu.

—, 2013b: Jurij Japelj. *Kamniško-komendski biografski leksikon.* Na spletu.

—, 2013c: Tomo Brejc – Pavle. *Kamniško-komendski biografski leksikon*. Na spletu.

—, 2013d: Fortunat Bergant (Vergant, Wergant). *Kamniško-komendski biografski leksikon.* Na spletu.

—, 2014: Anton Medved. *Kamniško-komendski biografski leksikon*. Na spletu.

Peter PODBREŽNIK, 2013: Luka Svetec – Podgorski. *Kamniško-komendski biografski leksikon.* Na spletu.

—, 2013a: Radivoj Peterlin – Petruška. *Kamniško-komendski biografski leksikon.* Na spletu.

—, 2013b: Ivan Vavpotič. *Kamniško-komendski biografski leksikon.* Na spletu.

—, 2013c: Viktor Parma. *Kamniško-komendski biografski leksikon.* Na spletu.

Danilo POKORN, 1991: Zupan, Jakob Frančišek (1734–1810). SBL. *Slovenska biografija*. Na spletu.

Stanko Premrl, 1935: Parma, Viktor (1858–1924). SBL. *Slovenska biografija*. Na spletu.

Primerjalna književnost 36/2 (2013): *Prostorski obrat v literarni vedi.* Ur. M. Juvan, M. Dović, J. Habjan. Ljubljana: Slovensko društvo za primerjalno književnost.

Prostor slovenske literarne kulture: Literarna zgodovina in prostorska analiza z geografskim informacijskim sistemom. ZRC SAZU, Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede. Na spletu.

Vanda REBOLJ, 2011: Vplivni ljudje Japljevega časa. *Japljev zbornik.* Ur. Marjeta Humar. Kamnik: Občina in Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 41–65.

Reuben ROSE-REDWOOD, Derek ALDERMAN, Maoz AZARYAHU, 2010: Geographies of toponymic inscription: new directions in critical place-names studies. *Progress in Human Geography* 34/4. 453–470.

S. n., 2013: Josip Ogrinec. *Kamniško-komendski biografski leksikon.* Na spletu.

—, 2013a: Frančiška Ksavera Marija von Osten – Sacken, roj. Eppich – Marija Vera. *Kamniško-komendski biografski leksikon*. Na spletu.

Anže SLANA, 2014: *Sledi slovenskih literatov v Kamniku: Ulična poimenovanja*, diplomsko delo. Mentorica Urška Perenič. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

Slavistična revija 60/3 (2012): *Prostor v literaturi in literatura v prostoru*. Ur. U. Perenič. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije.

Anton SLODNJAK, 1932: Levstik, Fran (1831–1887). SBL. *Slovenska biografija*. Na spletu.

—, 1952: Prešeren, France (1800–1949). SBL. *Slovenska biografija.* Na spletu.

France STELE, 1932: Loboda, Peter (1894–1952). SBL. *Slovenska biografija.* Na spletu.

Matej STELE, 2013: Franc Jelovšek (Ilovšek, Illouschegg, Jellouschegg). *Kamniško-komendski biografski leksikon*. Na spletu.

—, 2014: Simon Jenko. *Kamniško-komendski biografski leksikon*. Na spletu.

Viktor STESKA, 1928: Ilovšek, Franc (1700–1764). SBL. *Slovenska biografija*. Na spletu.

Silva TRDINA, 1035: Murn Aleksandrov, Josip (1879–1901). SBL. *Slovenska biografija*. Na spletu.

UREDNIŠTVO, 1928: Kersnik, Janko (1881–1937). SBL. *Slovenska biografija.* Na spletu.

—, 1932: Koželj, Maks (1883–1956). SBL. Slovenska biografija. Na spletu.

Marjan ZADNIKAR, 1960: Sadnikar, Josip Nikolaj (1863–1952). SBL. *Slovenska biografija.* Na spletu.

Neža ZAJC, 2013: Albreht, Fran (1889–1963). NSBL. *Slovenska biografija.* Na spletu.

—, 2013a: Alešovec, Jakob (1842–1901). NSBL. *Slovenska biografija.* Na spletu.

Zakon o določanju območij ter o imenovanju in označevanju naselij, ulic in stavb (ZDOIONUS). Ur. l. RS, št. 76/2008.

Asta ZNIDARČIČ, 1982: Vavpotič, Ivan (1877–1943). SBL. *Slovenska biografija.* Na spletu.

Jože Urbanija[1]
Medvedova ulica 23, Kamnik
urbanija.joze@gmail.com

Knjižnica frančiškanskega samostana v Kamniku

V prispevku je predstavljena kratka zgodovina frančiškanskega samostana v Kamniku, bolj podrobno pa samostanska knjižnica: zgodovina, postavitev knjižnice, gradivo, katalogi, posebej nekatera pomembnejša dela.
Ključne besede: frančiškanski samostan v Kamniku, samostanska knjižnica

The article presents a short history of the Franciscan monastery in Kamnik, and more specifically, the monastery's library: its history, layout, material, catalogues, and some of the more important works in particular.
Key words: Franciscan monastery in Kamnik, the monastery's library

1 Samostan

Glavni zgodovinski vir za zgodovino samostana je Historia Conventus Camnicensis (Zgodovina kamniškega samostana). Spisal jo je anonimni pater frančiškan okrog leta 1770. Kronika je pomembna tudi širše, ker vsebuje važne podatke za zgodovino samega mesta Kamnik. Mlajša Kronika samostana pa zajema obdobje od devetdesetih let 19. stoletja in polovico 20. stoletja. Ohranjena je v štirih knjigah, prvo so začeli pisati leta 1906.

Frančiškanski samostan v Kamniku sta leta 1493 ustanovila grofa Hohenwart in Thurn. V listinah samostana je mesto imenovano latinsko Lithopolis ali pa nemško Stein. Samostansko zgradbo so začeli zidati v drugi polovici leta 1493. To je bil čas najhujših vpadov turških osvajalcev v slovenske dežele. Prva cerkev sv. Jakoba naj bi bila po Valvasorju zgrajena še pred prihodom frančiškanov v Kamnik – okoli leta 1474. Na mestu sedanje samostanske cerkve pa se že leta 1423 omenja kapela v čast sv. Jakobu. Leta 1492 je bila posvečena prvotna cerkev. Naslednje leto je bil ustanovljen samostan, samostansko poslopje pa je bilo pozidano leta 1495.

Med reformacijo frančiškani niso imeli podpore kamniškega prebivalstva, zato je provincialni kapitelj leta 1536 sklenil samostan opustiti. Ta sklep je zatem potrdil tudi kralj Ferdinand I. Frančiškani so iz bosansko-hrvaške province znova prišli v Kamnik šele po skoraj sto letih, leta 1627. Samostan je spadal v avstrijsko provinco, ki pa ga je 1683 opustila, leta 1727 ga je prevzela tedanja Bosensko-hrvatska provinca. V letih 1695–1703 so na novo začeli graditi tako samostan kot cerkev. Sedanja cerkev je bila posvečena leta 1730. Od nekdanje stare cerkve se je ohranil le zvonik. V samostanu je bila najprej osnovna šola, nato bogoslovje, gimnazija in pred drugo svetovno vojno noviciat. Od leta 1971 pa je bil v njem Serafinski kolegij. V samostanu je delovala tudi frančiškanska podobarska delavnica, ki je izdelala novo baročno opremo. Današnji oltar s svetim Jakobom v glavni niši je s konca 19. stoletja. Poleg kiparske delavnice so imeli tudi suknarno. Po drugi svetovni vojni je nova komunistična oblast frančiškanom zasegla samostan. Ponovno so ga dobili nazaj šele leta 1991, ko so ga začeli tudi obnavljati. Zahtevna obnova samostana in samostanske knjižnice je bila končana naslednje leto.

Stilno cerkev uvrščamo v obdobje baroka. Baročno cerkveno dvorano pravokotnega tlorisa pokriva banjasti obok. Na severni in južni strani prostor obdajajo kapelice z oltarji. Prezbiterij je nekoliko ožji in prekrit s plitko kupolo. Pri cerkveni opremi sta sodelovala znamenita baročna slikarja Valentin Metzinger in Anton Cebej. Prenovitve so sledile v 19. stoletju. Poleg Staneta Cudermana, ki je 1937 poslikal notranjost cerkve, je pri prenovi sodeloval tudi kamniški slikar Matija Koželj.

Leta 1956 je arhitekt Jože Plečnik v svojem značilnem slogu uredil kapelo božjega groba. Posvetil jo je spominu na 1. svetovno vojno in je eno njegovih zadnjih del.

2 Knjižnica

2.1 Nastanek, zgodovina

Frančiškani so prve knjige prinesli s seboj že leta 1492, bolj sistematično pa so se začeli z zbiranjem knjig ukvarjati po letu 1627. Knjižnica hrani skupaj okoli 10.000 zvezkov. Njen muzejski del pa ima okoli 7000 enot. Ta se končuje z letom 1799 in je urejen po katalogu iz leta 1760. Prvi podatek o knjižnici je vpis iz leta 1604 o lastništvu neke knjige. Omenjena je tudi v latinski kroniki iz leta 1770. Leta 1724 so v samostanu zbirali denar za prenovitev knjižnice, ki je bila dobro založena s tiski od 15. do 18. st., bila pa je v prvem nadstropju samostana. Frančiškani so morali med drugo svetovno vojno samostan zapustiti. Po njihovem odhodu so Nemci precej knjig zmetali skozi okno na vrt. Nekaj so jih raznesli ljudje, večino pa je spravil v prostore samostana, ki so ga Nemci uporabljali kot skladišče, njegov varuh, Kamničan Janko Stele. Frančiškani so se vrnili v Kamnik po drugi svetovni vojni. Leta 1993 je bila knjižnica obnovljena in je postavljena kot muzejska knjižnica. Uredil jo je bibliotekar, nekdanji ravnatelj Narodne in univerzitetne knjižnice Jaro Dolar. Med drugimi dragocenostmi hrani tudi prvotiske – inkunabule – izpred leta 1550, izvod prve *Biblije* v slovenskem jeziku, ki jo je 1584. leta izdal Jurij Dalmatin.

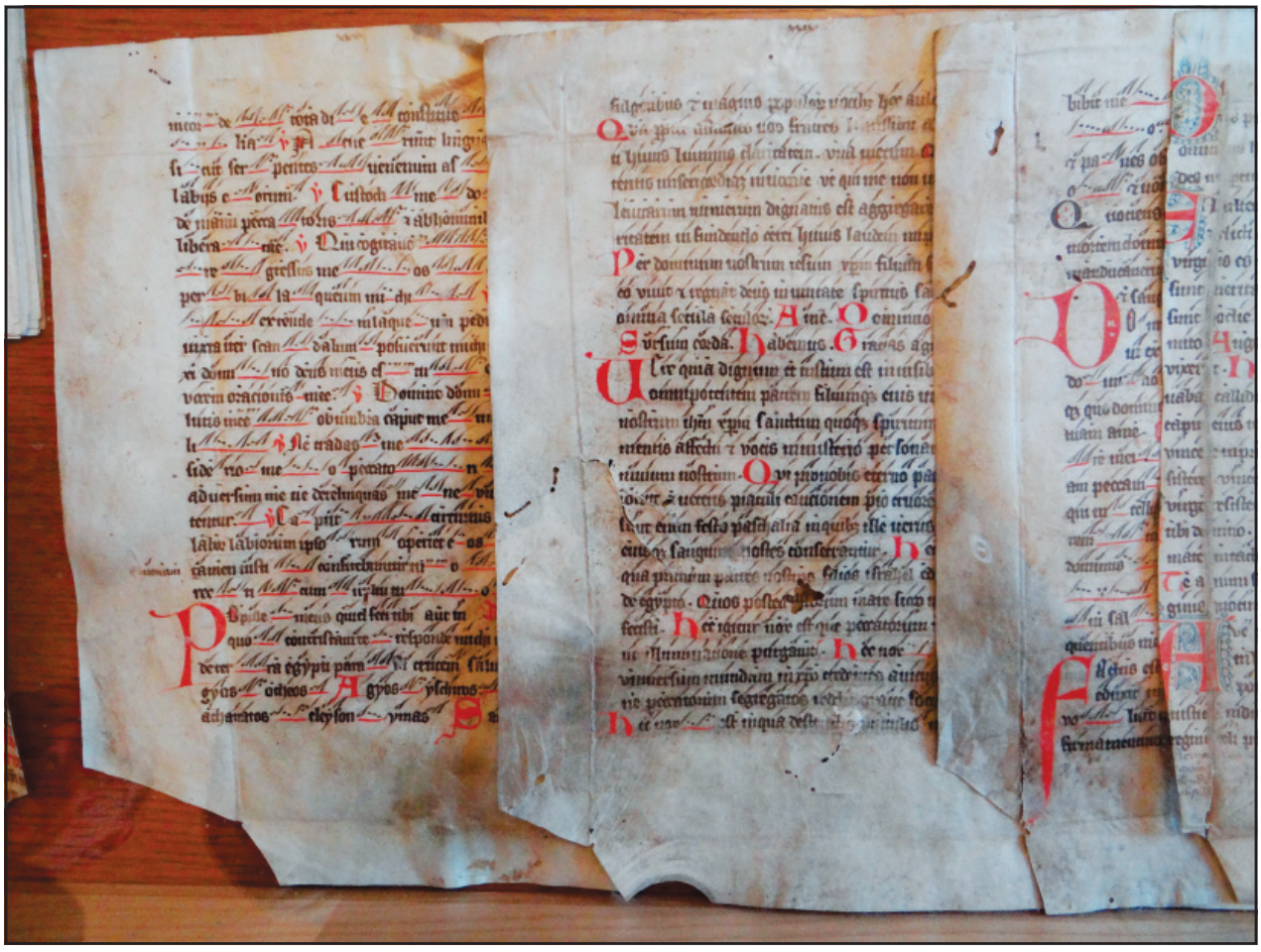
2.2 Knjižnično gradivo

Med gradivo, ki ga označujemo kot muzejsko, prištevamo dela, ki so izšla do leta 1800. Teh gradiv je v knjižnici okrog 7000 enot. Vključena so vsa področja teologije: biblična dela, cerkveni očeti, sholastična in spekulativna teologija, dogmatika in pridige. Poleg teološkega gradiva pa je vključena tudi bogata zbirka filozofskih, medicinskih in pravniških del, prav tako pa tudi dela s področja matematike. Večinoma so iz 18.

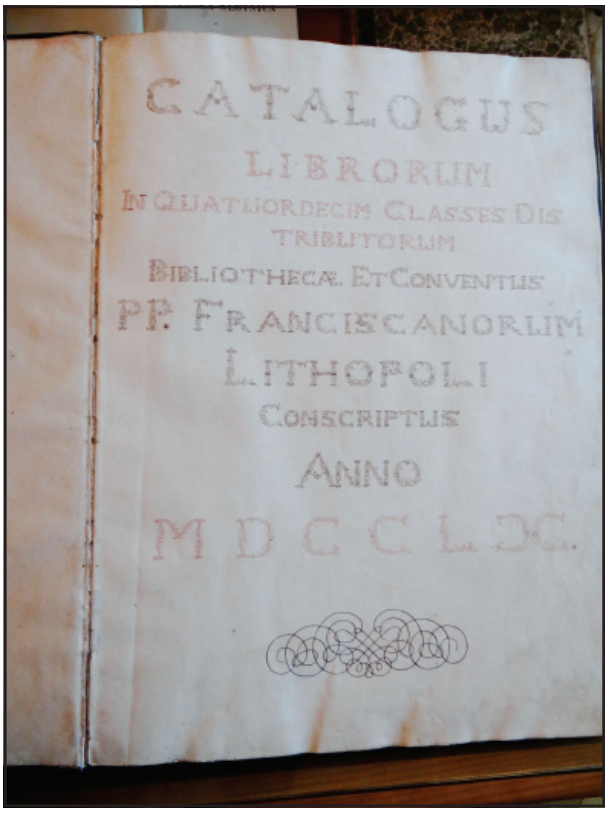
1 Doktor znanosti, prevajalec, literat.

Knjižnica frančiškanskega samostana – muzejski del (Foto: Jože Urbanija)

Gregorijanski liturgični del kantuarja z nevmami, 13. stoletje (Foto: Jože Urbanija)

Katalog knjižnice, 1760 (Foto: Jože Urbanija)

stoletja – do leta 1800. Največ del obsega pridigarsko literaturo, in sicer v latinskem, nemškem in italijanskem jeziku. Zastopani so različni avtorji: Abraham a Santa Clara, Janez Svetokriški (prvi del njegovih pridig – *Sacrum Promptuarium,* Benetke 1691), Martin Luther (*Biblija*, 1556), Jurij Dalmatin (popolna *Biblija*, 1584 – vsebuje tudi Dalmatinov predgovor, ki so ga morali v času protireformacije odstraniti iz knjige). Knjižnica ima zelo redko izdajo *Pentatevha* (Petero-knjižja), ki ga je še pred Dalmatinovo Biblijo natisnil v Ljubljani Janž Mandelc. Pentatevh je bil nekakšen preizkus za izdajo celotne slovenske biblije, ki pa je Mandelc ni mogel izdati, ker je bil izgnan. Ohranjenih je le šest izvodov. Med teološkimi deli je pomemben tudi Bellarminov katekizem, preveden v slovenski jezik, vezan je skupaj z originalnim latinskim besedilom (Labaci 1728).

Področje zgodovine je prav tako bogato zastopano. Tako se knjižnica ponaša z Valvasorjevo *Die Ehre des Herzogtums Crain* (Slava vojvodine Kranjske), z deli Janeza Ludvika Schönlebna *Carniola antiqua et nova* ter z *Epitome cronologica* Janeza Gregorja Dolničarja (Talnitscher).

Tudi za področje medicine si je samostanska knjižnica oskrbela dela, ki so bila v tistem času pomembna. Med njimi je kar nekaj alkimističnih del različnih avtorjev. Tako dela Gasparusa Bauhinusa, Gasparusa Scottusa, Georga Ernesta Stahla, Levinusa Lemniusa, Daniela Stolciusa, Mediolanusa, Daniela Milliusa in drugih.

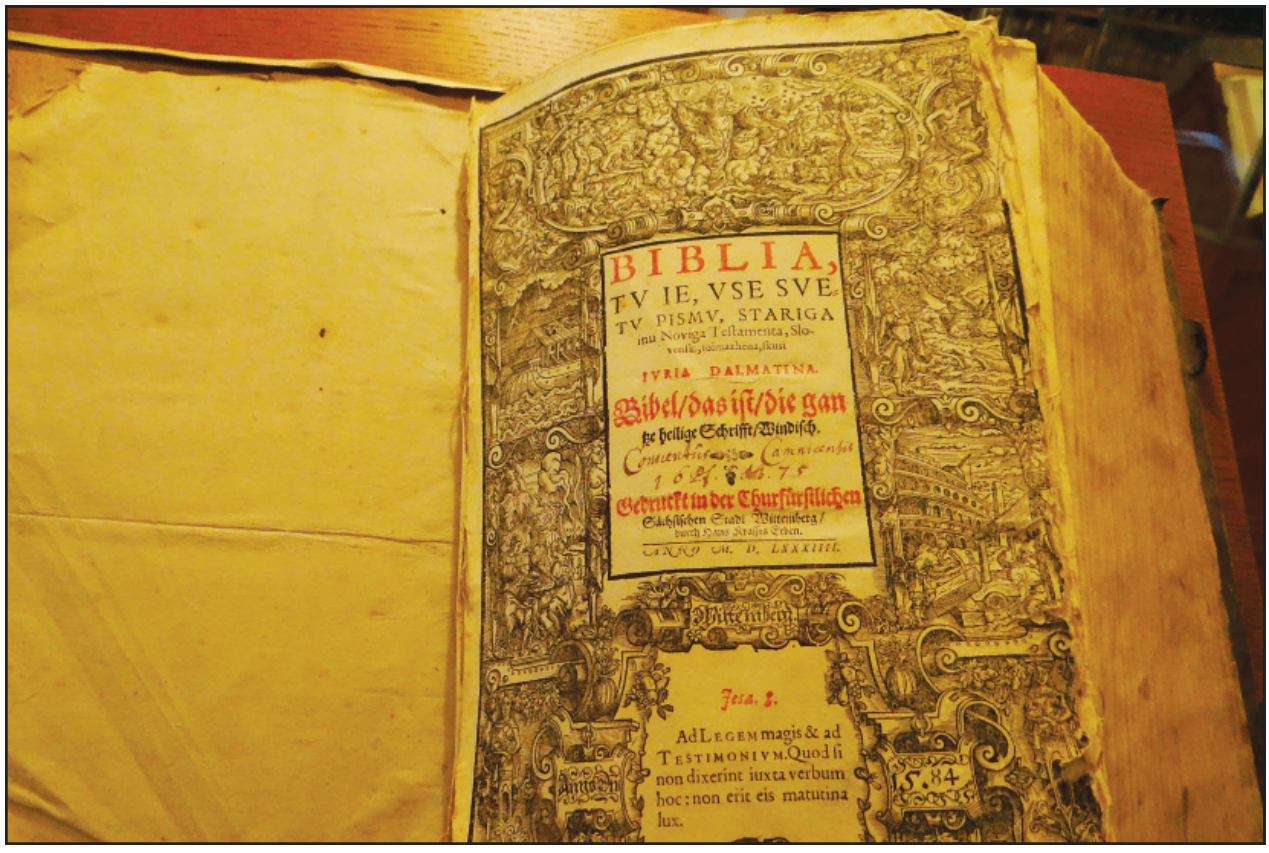
Za področje jezikoslovja ima knjižnica dva Calepinova sedemjezična slovarja (1673 in 1708) ter Megiserjev štirijezični slovar (1744). Na policah knjižnice najdemo prav tako učbenike za učenje francoščine, italijanščine in španščine.

Za področje fizike bomo v knjižnici našli Newtonovo *Optiko* v latinskem prevodu (Gradec 1747).

Stare samostanske knjižnice običajno hranijo tudi dragocene rokopise. Tako ima frančiškanska knjižni-

Valvasorjeva Die Ehre des Herzogthums Crain. Knjižnici je delo priskrbel takratni gvardijan Donat Valvasor – sin Janeza V. Valvasorja. (Foto: Jože Urbanija)

Dalmatinova Biblija (Foto: Jože Urbanija)

ca zanimiv nemški *Diarium* Janeza Krstnika Skerpina. Delo ima 260 oštevilčenih strani z zanimivimi opisi o potovanju iz Ljubljane v Valladolid v Španiji. Omenjeno je tudi ustoličenje koroških vojvod (po Piccolominiju). Med fragmenti rokopisov je v knjižnici gregorijanski liturgični del kantuarija z nevmami iz 13. stoletja ter glagolski zapis na platnicah knjige *Quarta pars sume reverendissimi in Christo d(omini) Antonini archie(pisco) pi florent(ini).* Zapis je delo nekega plebanusa Miheva, ki je bil pobegli protestantski duhovnik iz Roča v Istri (1575). Nekaj posebnega je tudi rokopisni šolski katekizem avguštinca Modesta Schreya (1819). Takratna cenzura ga je zavrnila in ni dovolila natisa zaradi socialnih poudarkov.

V knjižnici je bilo tudi 21 inkunabul – prvotiskov (knjige, tiskane v prvih 50 letih po iznajdbi tiska, od 1445 do velike noči 1501). Dve sta verjetno izgubljeni. Knjižnično gradivo je večinoma v latinskem in nemškem jeziku, nekaj tudi v italijanskem, francoskem ter španskem jeziku, samo dva tiska pa sta v slovenščini.

2.3 Postavitev knjižničnega gradiva

Knjižnično gradivo frančiškanskega samostana je v dveh sobah. Ločeno je po formatih in razdeljeno po skupinah. Folianti so postavljeni v prvi, obokani sobi, drugi formati pa v drugem prostoru. Posebej v zaščitenih vitrinah so shranjene inkunabule. Kot *corpus separatum* (posebna zbirka) je v drugi sobi postavljena tudi knjižnica p. Stanislava Škrabca, ki je nekaj časa živel v samostanu. Njegova knjižnica vsebuje okrog 200 enot, predvsem s področja jezikoslovja.

Sedanjo postavitev gradiva je izvedel Jaro Dolar. Pri tem se je ravnal po zamisli inventarne knjige iz leta 1760. Ta je zasnovana kot katalog, razdeljen na 14 strokovnih skupin. Po velikosti je gradivo razdeljeno na foliante in na ostale formate; ti pa potem na strokovne skupine od I do XIV. Vpisi knjig v katalogu niso popolnoma zanesljivi. Nekaj vpisanih knjig namreč manjka, precej pa jih v katalogu tudi ni vpisanih. V stari katalog po letu 1760 niso več vpisovali, seveda pa so knjige še nabavljali. Knjige, ki niso vpisane, so na policah postavljene za vpisanimi. Preglednost nad gradivom ter povezavo z inventarno knjigo omogočajo oznake na hrbtih knjig. Rimske številke pomenijo strokovno skupino. Dodana jim je še začetna črka priimka avtorja. Nekatere knjige so brez oznake, imajo pa ekslibris (znak lastništva): *Conventus PP. Franciscanorum Camnicii* oziroma *Conventus Camniciensis f. Minor Reform.* Katalog je bil narejen 1760. leta, zato je večina vpisov starejša od tega datuma. Postavitev gradiva ni vedno usklajena z inventarno knjigo. To pa otežuje iskanje določene knjige.

2.4 Katalogi

Katalogi so bistveni element urejenosti knjižnice. Prav tako so tudi osnovno orodje za uporabnost knjižnice in za dopolnjevanje knjižničnega fonda. Običajno imajo knjižnice tri osnovne kataloge: abecedno imenski, strokovni oziroma predmetni in inventarni katalog. Frančiškanska knjižnica ima inventarno knjigo, ki je zasnovana kot katalog, abecedno imenski katalog ter postavitveni katalog. Inventarni katalog, ki je hkrati tudi stvarni katalog, ima letnico 1760 in nosi naslov v latinskem jeziku: *Catalogus librorum in quatuordecim Classes distributorum Bibliothecae et Conventus pp. Franciscanorum Lithopoli conscriptus Anno MDCCLX.*

Ima obliko knjige velikosti 39 x 53,5 cm ter 142 oštevilčenih strani in en dodan list. Katalog je razdeljen na 14 strokovnih skupin, vsaka skupina pa je potem razdeljena po formatih. V katalogu so tudi prazne strani. Te so namenjene kasnejšemu vnašanju vpisov. Avtor kataloga ni bil popolnoma dosleden, saj pri nekaterih vpisih ni navedbe avtorja, naslovi pa so skrajšani. Katalog je bil zaključen z letom 1760. Strokovne skupine so naslednje:

I – Biblia sacra et interpretes;
II – Sancti aliique Patres;
III – Theologi, Scholastici Speculativi et Morales;
IV – Praedicatores, Materia praedicabilis et Catechetici;
V – Polemici et Dogmatici;
VI – Mystici et Ascetae;
VII – Vita Jesu, Beatae, Beatorum et Venerabillium Servorum Dei ac Exempla;
VIII – Jus; Concillia, Bullaria, Rituallia, Rubricae;
IX – Historia, Politica, Cosmographia, Topographia, Geographia, Chronologia, Critica;
X – Philosophia, Mathesis, Meteorologia, Arithmetica etc.;
XI – Rhetores, Poetae, Humanistae, Dictionaria;
XII – Medicina, Chirurgia, Anatomia, Botanica etc.;
XIII – Vita, Regula, Privilegia, Ascesis et Virtutes Regularium;
XIV – Miscelanei.

Abecedno-imenski katalog je iz leta 1760. Ker pa je nepregleden, je neuporaben za iskanje gradiva. Postavitveni katalog novejšega datuma (1995) je na listkih in napisan s pisalnim strojem. Vsebuje skrajšan bibliografski opis, signatura in oznaka formata pa sta dopisani na roko s svinčnikom.

***

Knjižnica frančiškanskega samostana je pomemben kulturni spomenik. Njen knjižni fond je lahko izziv za raziskovalce z različnih področij: tako za teologe, zgodovinarje, pedagoge, bibliotekarje, etnologe, jezikoslovce in druge. Naj tako dragocen zaklad ne ostane sredi med nami neodkrit in zaklenjen, pa četudi varno zavarovan s sodobno alarmno napravo!

Literatura

Jaro DOLAR, 1993: Knjižnica frančiškanskega samostana v Kamniku. V: *500 let frančiškanov v Kamniku : zbornik referatov zgodovinskega simpozija 1992.* Kamnik : Kulturni center. 45–48.

Stanislav BAHOR, 2009: *Skriti knjižni zakladi : pisna dediščina samostanskih in cerkvenih knjižnic v Sloveniji.* Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica. 173–175.

Marjan Schnabl[1]
Koroška cesta 6, Kamnik
marjan.schnabl@gmail.com

Ob 50-letnici ustanovitve Področnega zbora učiteljev, vaditeljev in trenerjev smučanja kamniškega področja

Članek opisuje smučarske aktivnosti in njihovo rast v letih 1968–2018 v Kamniku. Obdobje je le kamenček v mozaiku bogate tradicije zimskih športov v Kamniku in njegovi okolici. K napredku smučanja sta veliko prispevala Področni zbor učiteljev, vaditeljev in trenerjev smučanja kamniškega področja (PZUVTS) in Društvo učiteljev, trenerjev in sodnikov smučanja Kamnik (DUTS). Članek ne opiše vsega dogajanja, saj je veliko zgodb in dogodkov že prešlo v pozabo in so spomini nanje za vedno izgubljeni. Napisano pa je lahko spodbuda, da se določene teme opišejo še z drugih vidikov tako posameznikov kakor skupin, le poglobiti se je treba v preteklost, osvežiti spomin in vse to povezati med seboj ter prenesti na papir.
Ključne besede: zimski športi, smučanje, organiziranost, strokovni smučarski kadri, Kamnik

The article describes skiing activities and their growth in the years between 1968 and 2018 in Kamnik. This period is a mere stone in the mosaic of the rich tradition of winter sports in Kamnik and its surroundings. The progress of skiing was greatly contributed by the Regional Chamber of Teachers, Trainers and Ski Trainers of the Kamnik (PZUVTS) and the Association of Teachers, Trainers and Ski Judges (DUTS). The article does not describe all the events, as many stories and events have already sunk into oblivion, their memories lost forever. However, what has been written can be understood as an incentive to describe certain topics from other perspectives of both individuals and groups; only the past must be explored further, memories refreshed, and all this bound together and transferred onto paper.
Key words: winter sports, skiing, organization, professional ski personnel, Kamnik

Uvod

V letu 2018 bo minilo natanko 50 let od ustanovitve Področnega zbora učiteljev, vaditeljev in trenerjev smučanja kamniškega področja (PZUVTS), ki je v tistem času združil večino učiteljev, vaditeljev, trenerjev in sodnikov s področja alpskega, skakalnega in tekaškega smučarskega športa na področju Domžal, Mengša in Kamnika, in 20 let od sedanje strokovne organizacije Društva učiteljev, trenerjev in sodnikov smučanja Kamnik (DUTSS).

Smučanje je po letu 1965 vidno napredovalo, bilo je v stalnem vzponu, tako po množičnosti kakor po kvaliteti, kar je bila zagotovo posledica uspešnega gospodarstva tedanje države Jugoslavije in novih načinov financiranja celotnega športa. Naraščalo je število rekreativnih smučarjev in tudi tekmovalcev. Zgrajenih je bilo nekaj novih smučarskih žičnic in vlečnic, med drugimi leta 1964 tudi gondolska žičnica in sedežnica na Veliko planino, posodobljeni so bili turistični centri, ki so imeli v svojih ponudbah razne zimske programe, najpogosteje učenje alpskega smučanja in teka na smučeh. V tem času so že dobro delovale izobraževal-

Gondolska žičnica na Veliko planino

Sedežnica na Zeleni rob

1 Inž. ptt-prometa, zaposlen je bil v tehnični službi Telekoma, posveča se radioamaterstvu, planinstvu, smučanju, lovstvu, častniški in veteranski organizaciji.

ne institucije, in sicer Visoka šola za telesno kulturo, športne gimnazije, šolski center za telesno vzgojo, republiške in občinske zveze za telesno kulturo ter razna športna društva in klubi. Za smučanje je bila pomembna Smučarska zveza Slovenije in znotraj nje Zveza vaditeljev, učiteljev in trenerjev smučanja ter Zbor smučarskih sodnikov. Vse naštete institucije so imele za tiste čase zelo dobro izdelane izobraževalne programe na področju smučanja.

Ustanovitev PZUVTS kamniškega področja

Za lažje razumevanje ustanovitve PZUVTS kamniškega področja se je potrebno ozreti v preteklost zimskih športov na Kamniškem in v okolici, saj je znano, da se je smučanje kot oblika hoje in drsenja po snegu skoraj zanesljivo pojavilo na Kamniškem s prihodom »drenovcev«. Ti so po letu 1910 v zimskem času zahajali s smučmi v Kamniško-Savinjske planine, in sicer na Krvavec in Kriško planino, Veliko, Malo in Gojško planino ter na Kamniško sedlo, medtem ko so Kamničani obiskovali bližnje ugodne terene za smučanje, kot so Velike in Male Poljane, Tunjice, Mili vrh, Kužna, Gozd nad dolino Črne, Sleva nad Bistričico, Županje Njive ter Kloštrski in Homški hrib.

Prav je, da na tem mestu omenimo znana imena ljubiteljev smučanja iz tistega časa, in sicer: Rudolfa Badjuro, Jožeta in Pavla Kunaverja, Bogomila Brinška, Marjana Globočnika in Kamničane: Emilijana Cevca, dr. Dominika Žvoklja, Cirila Pogačnika, Viktorja Rebolja, Rada Stareta, Valterja Stuzzija, Lada Stergarja in Iva Kumra.

Smuči in pripadajoča oprema so bile za tiste čase povsem nekaj novega, če odmislimo fenomenalno bloško smučanje, ki ga je opisoval že Janez Vajkard Valvasor v *Slavi Vojvodine Kranjske.* Smuči so bile po letu 1910 večinoma prinesene iz tujine, največ iz sosednje Avstrije in Italije. Večja količina smuči pa je k nam prispela po letu 1918, prinesli so jih slovenski vojaki, ki so bili razporejeni v gorskih smučarskih enotah razpadle avstro-ogrske vojske, nekateri so smuči in smučarsko opremo dobili tudi za nagrado. Smuči so bile lesene, primerno obdelane in močneje zakrivljene v sprednjem delu, dolge 180 do 210 cm, opremljene s stremeni sistema Bilgeri. Spretni slovenski kolarji in mizarji so se razmeroma hitro naučili izdelovati podobne lesene smuči in stekla je celo proizvodnja. Izdelovali so jih v Ljubljani, Kočevju, Ribnici, na Vrhniki in na območju Bohinja. V Kamniku pa so bili znani izdelovalci: Rebernik na Grabnu, Bognarjev v Nevljah, Regovec v Šmarci in še nekateri manj znani mizarji. Smučar je glede na tehniko smučanja uporabljal eno ali dve smučarski palici, ki sta v spodnjem delu imeli okrogle krpljice. K smučarski opremi so spadala še primerna oblačila: kapa, smučarska zaščitna očala, volnen pulover, vetrovka, volnene ali platnene rokavice, hlače, imenovane »pumparice«, volnene dokolenke, ovijači, obuvalo, imenovano »gojzerji«, nahrbtnik, v katerem ni smela manjkati izdatna malica in kaj krepkega, v nekaterih primerih še dereze, cepin, krajša ali daljša planinska vrv, daljnogled in fotoaparat.

Organizirano smučanje se je v Kamniku po letu 1931 najbolj poznalo na področju smučarskih skokov

Oprema turnega smučarja

Mazanje lesenih smuči

Tečaj za vaditelje smučanja na Krvavcu

in teka. Zgrajena je bila nova skakalnica pod Zapricami v dolini Zamaznice, na kateri so poleg Kamničanov Miloša Levičnika in Lada Stergarja merili svoje sposobnosti tudi drugi najboljši slovenski skakalci: Franci Palme, Bogo Šramel, Albin Jakopič in drugi. Tereni v okolici Kamnika, kot so Tunjice, Zaprice, Olševek, Vrhpolje, Nevlje, Mekinje, Godič in Stranje, so nudili lepe tekaške proge, na katerih so se odvijali ogorčeni boji tekačev na smučeh. Smučarji v teh dveh disciplinah so postali tako dobri, da so se udeleževali tudi tekem z mednarodno konkurenco. Pri tekih so sodelovale tudi ženske: Rozi Čižmek, Valči Božič, Štefka Homar, Nada Debevec, Manica Stergar in druge. Na vseh smučarskih prireditvah je bilo relativno veliko gledalcev, ki so vzpodbujali svoje tekmovalce ob spremljavi raznih godb in uglednih osebnosti tistega časa.

Tudi po drugi svetovni vojni se je nadaljevala smučarska dejavnost, še posebno, ko je 9. julija 1945 Adolf Ravnik prevzel vodenje Odseka za zimski šport pri pripravljalnem odboru Fizkulturnega društva Kamnik. V letu 1946 je nastalo Telesnovzgojno društvo TVD Kamnik in tudi tu je bil za poverjenika za smučanje izvoljen Adolf Ravnik. Začela so se tudi tekmovanja na Krvavcu in ponovno je bil organiziran Triglavski smuk. Leta 1948 je bilo ustanovljeno Sindikalno športno društvo Kamnik in znotraj tega društva Smučarska sekcija, katere načelnik je bil dr. Dominik Žvokelj. Na športnem področju v Kamniku so se pojavila nova imena: Peter Klavčič, Tone Cerar, Karel Kumer, Milan Windschnurer in drugi, ki so strokovno in organizacijsko veliko doprinesli k napredku zimskega športa v Kamniku.

Številni smučarji, posebno tekmovalci, so čutili potrebo po strokovnem izpopolnjevanju v tehniki smučanja, zato so obiskovali smučarske tečaje in treninge, na katerih so pridobivali nova znanja in izkušnje. Eden prvih tečajev alpskega smučanja je bil že leta 1949 na Veliki planini, naslednji pa aprila 1950 prav tako na Veliki planini pod vodstvom učitelja smučanja in trenerja Draga Neřima. Naslednje leto so nekateri obiskovali 11-dnevni smučarski tečaj v Kranjski Gori, medtem ko je v Kamniku potekal tečaj za smučarske skoke. V tem času je bilo zanimivo, da so nekateri smučarji tekmovali v tekih, skokih in alpskih disciplinah in pri tem uporabljali kar ene in iste smuči. Iz razpoložljivih podatkov je razvidno, da je bilo največ tekem v sezoni 1953/54, posebno v letu 1954.

V obdobju po prvi »petletki« se je veliko govorilo o uvedbi splošne športne aktivnosti v kamniških podjetjih in tudi v šolah. S tem naj bi se povečala množičnost in dostopnost do objektov, opreme in pogojev vadbe. Sindikati so poskrbeli za organizacijo in finance svojim športnikom, šole so dobile namenska sredstva za šport iz raznih proračunov. Ta razmah je nekje povzročil precej nezadovoljstva, saj sta na primer Sindikalno športno društvo Kamnik in posredno smučarska sekcija dobila manj denarja kot podobne športne organizacije po podjetjih in šolah. Ne glede na vse dobre in slabe strani navedenih sprememb se je po tem času smučanje v Kamniku in okolici uspešno razvijalo. Nastali so novi smučarski klubi in društva, organizirani so bili množični smučarski tečaji in tekmovanja, povečala se je potreba po strokovnih smučarskih kadrih. V navedenem obdobju, nekako do leta 1965, so smučanje poučevali verificirani inštruktorji, vaditelji, vodniki, učitelji in trenerji smučanja pa tudi učitelji in profesorji športne vzgoje po šolah. Nekaj znanih imen: dr. Dominik Žvokelj, Drago Neřima, Franc Pavc, Marjan Bovha,

Prvi upravni odbor PZUVTS kamniškega področja

Milan Windschnurer, Bojan Šlegel, zakonca Ferbežar, Marijan Stele, Janez Sadjak, Janez Podjed, Janez Klemenc, Tone Šuštar in Jože Kuralt.

Po letu 1965 so se na predlog Zbora vaditeljev, učiteljev in trenerjev smučanja Slovenije (ZVUTS) začeli ustanavljati Področni zbori učiteljev, vaditeljev in trenerjev smučanja (PZUVTS) z namenom pridobitve, rehabilitacije in združitve čim večjega števila strokovnega smučarskega kadra na določenem področju. Eden izmed prvih PZUVTS-jev je bil ustanovljen na področju Domžal, Mengša in Kamnika z imenom PZUVTS kamniškega področja. Informativni ustanovni sestanek smo imeli 20. novembra 1968 v Kamniku v tedanji gostilni Planinka. Sestanka so se udeležili učitelji in vaditelji smučanja iz Domžal, Mengša in Kamnika. Po koncu sezone 1968/69 smo sklicali občni zbor in 22. maja 1969 sprejeli zakonsko predpisane akte. Prvi predsednik je postal Janez Podjed. Iz Kamnika so bili prisotni: Marijan Stele, Janez Klemenc, Franc Perne, Marjan Schnabl, Franc Sitar, Anton Brelih, Miha Golob in Jože Griljc, iz Domžal so bili: Franc Vulkan, Miha Kosec, Boris Limovšek in Stane Sršen, iz Mengša pa: Anton Sitar, Franc Zabret, Vlado Majcen in Janez Oražem. V upravni odbor so bili izvoljeni: Janez Podjed, Marijan Stele, Marjan Schnabl, Franc Vulkan, Stane Sršen, Janez Oražem in Branko Smrekar.

Osnovna dejavnost PZUVTS kamniškega področja je prikazana v sledečih točkah:

- izdelava letnih programov dela PZUVTS kamniškega področja,
- organizacija in vodenje tečajev za nove vaditelje smučanja,
- organizacija in vodenje tečajev za nove smučarske sodnike,
- sodelovanje na mednarodnih, zveznih, republiških in področnih seminarjih za pridobitev ustreznih amaterskih in profesionalnih licenc,
- organizacija in vodenje tečajev za redarje na smučiščih,
- izvajanje redarske, nadzorniške in reševalne službe na smučiščih,
- organiziranje in vodenje raznih smučarskih tečajev za predšolsko, šolsko in izvenšolsko mladino ter odrasle,
- organizacija smučarskih tekmovanj,
- vodenje smučarske šole Velika planina,
- sodelovanje in vodenje Zimske šole v naravi za osnovne šole,
- organizacija in vodenje smučarskih seminarjev za vzgojiteljice v otroških vrtcih,
- organizacija in vodenje predsezonskih in posezonskih področnih seminarjev,
- organizacija in vodenje smučarskih tečajev za delovne organizacije,
- organizacija in izvedba tekmovanja v veleslalomu za Kamniški memorial,
- udeležba na tekmovanjih v organizaciji ZVUTS-a,
- sodelovanje pri organizaciji in vodenju Alpske šole,
- priprava programov za delo s tekmovalci v vseh disciplinah,
- sodelovanje s smučarskimi društvi in klubi ter turističnimi organizacijami, Planinskim društvom, GRS, žičnicami in hoteli ter Smučarsko zvezo Slovenije,

Tečaj za vaditelje smučanja na Veliki planini

– sodelovanje s Planiškim komitejem pri izvedbi tekmovanj v skokih,
– izvajanje programa test-internacional,
– organizacija smučarskih izletov v tujino,
– organizacija in sodelovanje na sejmih rabljene smučarske opreme,
– udeležba smučarskih veteranov na srečanju »borovcev« v Kranjski Gori,
– vodenje evidence članstva in evidence njihove aktivnosti,
– priprava predlogov in podeljevanje različnih priznanj članom za dolgoletno uspešno delo na področju smučanja.

Ob 10-letnici delovanja PZUVTS kamniškega področja je tehnični vodja Marijan Stele zapisal v poročilo, da se je v obdobju 1969–1979 povečalo število smučarskih učiteljev od 9 na 18, vaditeljev od 37 na 114, trenerjev od 8 na 16 in sodnikov smučanja od 35 na 74. To nam je uspelo, ker smo imeli lasten verificiran predavateljski kader. Omenjeni strokovni kadri so v tem času organizirali 38 smučarskih tečajev, na katerih je sodelovalo 7.600 tečajnikov, medtem ko so sodniki organizirali 328 tekmovanj za tekmovalce v republiškem, regionalnem in klubskem rangu, tekmovanja tečajnikov na smučarskih tečajih ter za delovne organizacije v okviru sindikalnih tekmovanj, odprta prven-

Predsezonski področni seminar v Kranjski Gori

Organizacija in izvedba Kamniškega memoriala

stva za občane in razna šolska prvenstva v smučanju.

V letih 1975–1977 je prišlo do sprememb zakonodaje na področju organizacije društev. Na izrednem občnem zboru ZUVTS Slovenije v Ljubljani je bilo pojasnjeno, da so področni zbori lahko le nosilci izobraževanja smučarskih strokovnih kadrov in novi zakon o njih ne govori, ne morejo pa biti osnovne organizacije, ker delujejo v več občinah. Zato smo se morali organizirati kot društvo, ki pa ima isto vlogo kakor pred tem PZ-ji. To smo storili že 22. decembra 1976 in se registrirali kot Društvo učiteljev, vaditeljev in trenerjev smučanja kamniškega področja (DUVTS), kmalu za tem so pristopili še sodniki smučanja. Do takrat je bilo v Sloveniji registriranih 35 področnih zborov.

Za naše razmere to ni bila najboljša rešitev, saj so se takoj začela razna nesoglasja in nasprotovanja med vodstvi smučarskih klubov in društev Domžal, Mengša in Kamnika ter med vodstvom DUVTS, ki je še naprej uspešno delovalo. Strokovni smučarski kadri so vse manj delovali v klubih, posebno v Smučarskem klubu Kamnik, in zato so se, deloma tudi pod pritiskom, člani DUVTS kamniškega področja vključili kot sekcija strokovnih kadrov v Smučarski klub Kamnik. 20. novembra 1981 je bila uradno izvršena tako imenovana asimilacija in strokovno delo je potekalo naprej. Sekcija je sprva delovala povsem samostojno, prevzela je vlogo prejšnjega področnega zbora, vendar se je sčasoma vedno bolj izgubljal osnovni namen. Čedalje manj je bilo sredstev za izobraževanje strokov-

Šolski športni dan na smučišču Cerkno

Kamniške grče na Kaninu

nih kadrov, klubi in društva prejšnjega PZ kamniškega področja so sami začeli sodelovati z ZUVTS na strokovnem področju in ne več preko sekcije strokovnih kadrov SK Kamnik, kar je bilo povsem logično.

Ob 20-letnici delovanja področnega zbora smo še lahko zapisali, da smo velik del programov uresničili, da smo izvedli 14 kadrovskih tečajev za vaditelje alpskega smučanja, tekov na smučeh in smučarskih sodnikov, na katerih smo izšolali 89 novih smučarskih strokovnih kadrov na kamniškem, 58 na domžalskem in 32 na mengeškem področju. Poleg tega smo v sodelovanju s telesnokulturnimi organizacijami, klubi in društvi strokovno in organizacijsko pomagali pri šolanju učiteljev in trenerjev raznih smučarskih disciplin, iz katerih so ob rednem strokovnem izpopolnjevanju klubi in društva dobili vrsto kvalitetnih smučarskih strokovnjakov. Ti so se uvrstili v jugoslovansko demonstratorsko vrsto in v trenerske vrste naših reprezentanc. V mednarodnem merilu so naši člani zastopali Jugoslavijo in so bili člani na mednarodnih, svetovnih in regionalnih Interski kongresih kot demonstratorji in referenti. Velika zasluga strokovnih kadrov in njihovega zavzetega dela se odraža v uspehih kamniških in domžalskih smučarjev v republiških in državnih reprezentancah, kamor se je v tem času uvrstilo preko 22 tekmovalcev v alpskem smučanju in tekih na smučeh.

Kakor je bilo že omenjeno, so nekateri strokovni kadri imeli vedno večje težave pri zagotavljanju pogojev za normalno delovanje, predvsem so se jim namenjala vedno manjša finančna sredstva, čeprav so si jih

Podmeninski gadje v pleteninah Đurđice Bergant

Planšarji z Velike planine

v večini primerov prislužili sami z organizacijo in vodenjem smučarskih tečajev in drugo dejavnostjo. Zato je v sezoni 1997/98 prišlo do ponovne razdružitve in strokovni smučarski kadri so 3. aprila 1998 ustanovili svojo organizacijo pod imenom Društvo učiteljev, trenerjev in sodnikov smučanja Kamnik (DUTSS), ki ima v statutu napisano, da je poleg ostalih dejavnosti tudi nosilec nalog področnega zbora. Obseg dela in število aktivnih članov sta se bistveno zmanjšala, ker strokovni kadri razpršeno delujejo po smučarskih klubih in društvih na območju Domžal, Mengša in Kamnika, veliko je tudi na novo ustanovljenih športnih društev in drugih organizacij ter zasebnikov, ki se ukvarjajo s smučarskim športom. Osnovna dejavnost DUTSS Kamnik še vedno ostaja skoraj enaka kot v pred 50 leti ustanovljenem PZUVTS.

Novost v DUTSS Kamnik je bila ustanovitev skupin pod imenom Kamniške grče leta 1999 in Podmeninski gadje leta 2007, v katerih združujejo in uresničujejo svoje cilje ljubitelji smučanja po starem ali tako imenovani »old-timerji«. Člani te skupine so se po nekaj letih delovanja v našem društvu priključili Planinskemu društvu Gornji Grad, kar je povsem razumljivo, saj je večina prihajala iz Savinjske in Zadrečke doline. Poznana in dokaj uspešna je bila tudi skupina Planšarji z Velike planine, ki je bila še posebno zanimiva za gledalce, novinarje in fotografe, čeprav so planšarji pozimi prepustili zasneženo planino in pastirske koče najemnikom oziroma Bajtarjem. Navdih za tovrstno obliko združevanja so člani dobili v Kranjski Gori, ko je radijski novinar Črt Kanoni s profesorjem na Visoki šoli za telesno kulturo Marjanom Jeločnikom v 80. letih prejšnjega stoletja vpeljal prireditev smučarskih »old-timerjev«. Ta oblika ohranjanja slovenske smučarske kulture in etnološke dediščine se je med Kamničani kaj hitro prijela in danes se lahko pohvalimo z vidnimi rezultati tako v organizacijskem kakor tudi v tekmovalnem pogledu. V Sloveniji trenutno deluje okrog 15 podobnih skupin in posameznikov, medtem ko jih je v tujini znatno več.

Zaključek

Smučanje je za nas Slovence tradicija in nacionalni šport. To dokazujemo na vsakem koraku in zato je prav, da se o dogodkih, ki polnijo klubske ali društvene arhive raznih smučarskih organizacij, tudi občasno kaj napiše. Pisana beseda omogoči širši javnosti, da globlje spozna delo organiziranega članstva in posameznikov, ki imajo skupni imenovalec – smučanje. Res je bilo o tej temi že veliko napisanega, vendar se še vedno odkrivajo nove in zanimive zgodbe, ki jih doživljamo na belih strminah. Sneg pade in skopni, spomini ostanejo, še posebno, če so izraženi v pisni in slikovni obliki, v novejšem času tudi na elektronskih medijih.

Literatura in viri

Arhiv PZUVTS kamniškega področja od 1969 do 2017.

Viator, 1977, prospekt Velike planine.

Svetozar GUČEK, 1985: Zgodovina zimskih športov v Kamniku. V: *Kamnik 1229–1979 : zbornik razprav s simpozija ob 750-letnici mesta.* Kamnik: Občina Kamnik. 120–127.

Fotografije so iz osebnih arhivov Milana Windschnurerja, Marjana Schnabla in Franceta Zobavnika.

Marko Kumer[1]
Poreber 1 a, Kamnik
marko.kumer@guest.arnes.si

Od čudežne svečke do ognjemeta

Kamniška pirotehnika v času Marjana Bovhe

Prispevek predstavlja del zgodovine kamniške pirotehnike, ki je neločljivo povezana z osebnostjo Marjana Bovhe. Leta 1956 je namreč s svojim očetom preselil pod okrilje kamniške smodnišnice proizvodni program in recepture celjskega družinskega podjetja Pyrota. Tako je postal Kamnik jugoslovansko središče proizvodnje industrijske, ognjemetne in filmske pirotehnike. Med najbolj prepoznavne proizvode zabavne pirotehnike so od vsega začetka zagotovo sodile priljubljene čudežne svečke.
Ključne besede: Marjan Bovha, kamniška industrija, smodnišnica, pirotehnika, ognjemet

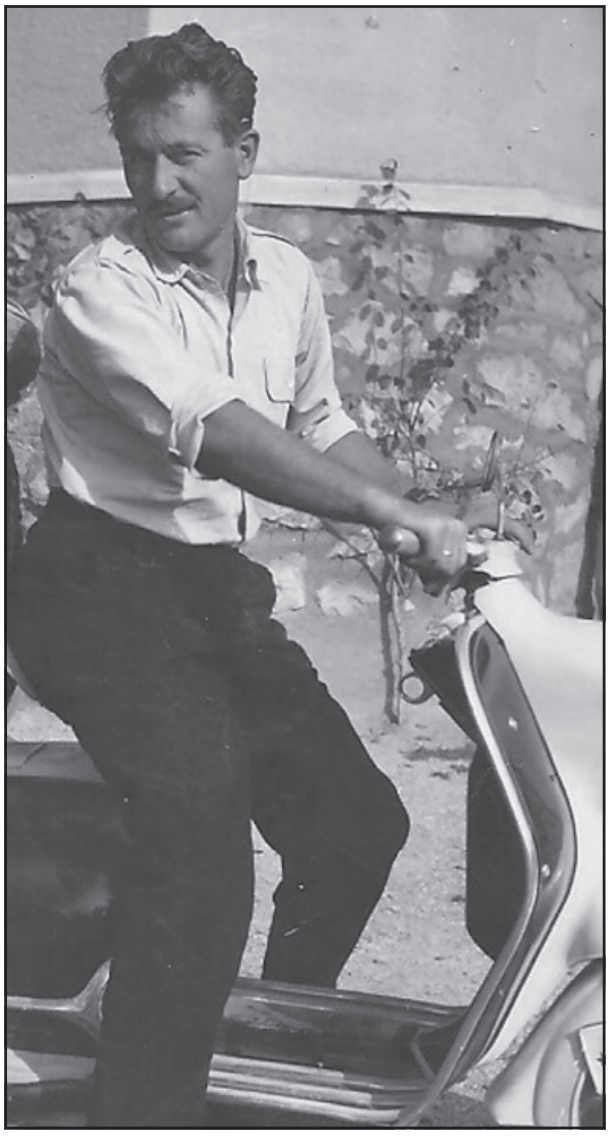
The article represents a part of the history of Kamnik pyrotechnics, which is inextricably linked with Marjan Bovha's personality. In 1956, him and his father moved the production program and recipes of their Celje based family company Pyrota under the auspices of the Kamnik gunpowder factory. Thus, Kamnik became the Yugoslav centre for the production of industrial, firework and film pyrotechnics. Among the most recognisable and popular products of entertainment pyrotechnics are most certainly their famous sparkles.
Key words: Marjan Bovha, Kamnik industry, gunpowder factory, pyrotechnics, fireworks

Marjan Bovha je bil eden pionirjev slovenske pirotehnike. Skupaj z očetom Jankom sta orala ledino pri uvajanju izdelkov, ki so ljudem pogosto olajšali življenje, še pogosteje pa jim ga le popestrijo in polepšajo. S svojo natančnostjo in skrbnim beleženjem receptur je Marjanu Bovhi uspelo vseskozi ohraniti visoko kakovost izdelkov, ki jih je na kamniško »barutano« (v tem obdobju uradno imenovano Podjetje »Kamnik«) prenesel iz celjskega družinskega podjetja Pyrota. Z doslednostjo in nepopustljivo avtoriteto je preprečil marsikatero nesrečo pri postopkih, ki resnično zahtevajo maksimalno koncentracijo in pazljivost.

Marjan Bovha je bil rojen 22. novembra leta 1922. Njegov oče Janko Bovha (1896–1967) je prav tega leta v Celju ustanovil družbo Pyrota, prvo jugoslovansko izdelovalnico pirotehničnih sredstev. V njej je bilo zaposlenih približno 6 ljudi. To je bilo klasično družinsko podjetje, v katerem so bili zaposleni oče, sin, bratranec in še nekaj drugih.

Podjetje je imelo laboratorij na Ostrožnem. Kmalu je v podjetju začel sodelovati tudi Jankov sin Marjan, ki je sicer obiskoval celjsko gimnazijo. Uslužbenec očetovega podjetja je bil vseskozi – s prekinitvami zaradi služenja vojaščine in mobilizacije v nemško vojsko. Zaradi spleta naključij in ker ni hotel, da Nemci aretirajo njegovo mamo, je bil osemnajstletni Marjan leta 1943

1 Muzejski dokumentalist in glasbeni redaktor, Medobčinski muzej Kamnik.

Marjan Bovha s svojo prvo vespo, 1960 (Hrani Maja Bovha Rotar.)

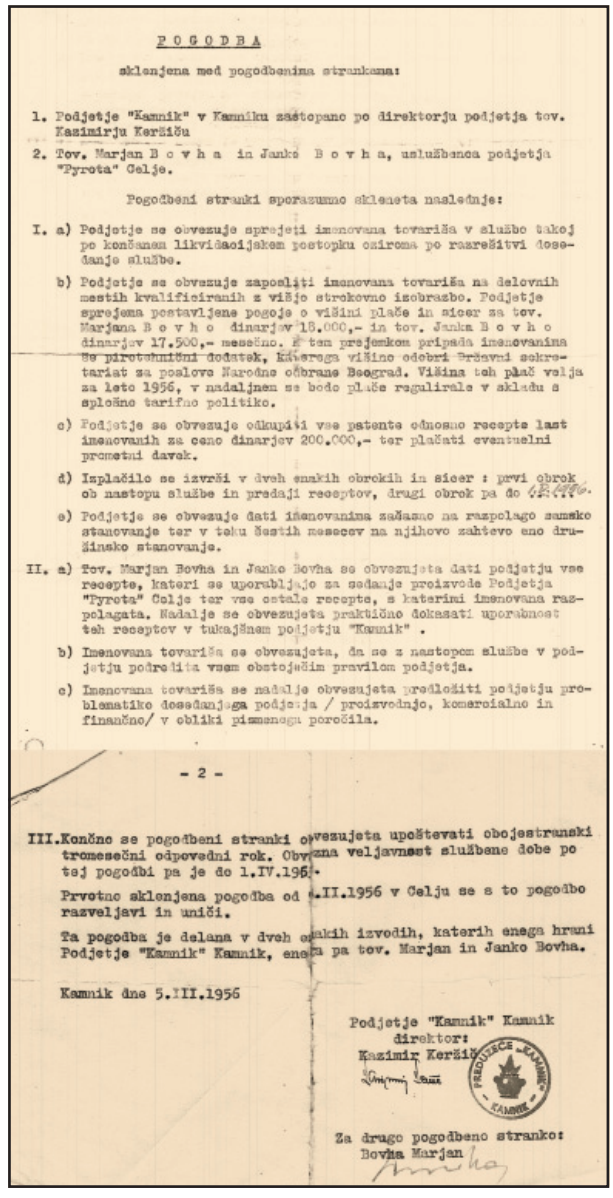
Logotip podjetja Pyrota Celje, trideseta leta 20. stol. (Hrani Marjan Bovha.)

mobiliziran v nemško vojsko. Kapitulacijo je dočakal v Nemčiji, kjer ga je zajela zavezniška vojska in odpeljala v angleško ujetništvo. Od tam se je po dveh letih in dveh mesecih shujšan vrnil domov, kjer so že izgubili upanje, da bi ga še kdaj videli živega. Nadaljeval je delo v domači firmi Pyrota vse do leta 1956. Nabor njihovih izdelkov je bil izjemno širok in raznovrsten: pirotehnične igrače, bengalske vžigalice raznih barv, pokajoče vžigalice, pokajoči vložki za cigarete, polnila za otroške pištole, konfeti – bombice, pokajoče žabice, pokajoči bomboni, pasje bombice, pokajoči zamaški, vžigalice z zlatim ali srebrnim dežjem, pokajoči trakovi in male petarde in še bi lahko naštevali. Recepture so bile seveda strogo varovana družinska skrivnost. Črpali so jih iz starih nemških kemijskih priročnikov in seveda tudi sami veliko – včasih uspešno, včasih pa tudi ne – eksperimentirali. Kako napredno so razmišljali, pove podatek, da so med drugim vse do prototipa razvili tudi protivlomno zaščitena vrata. Če si poskušal skoznje vdreti, se je močno pokadilo in tudi glasno počilo.

Podjetju Pyrota so sredi petdesetih let 20. stoletja onemogočili nadaljnje delovanje, uradno zaradi neustreznih prostorov in nevarnosti za okolje. Nenazadnje je bilo pod novo oblastjo privatno podjetništvo skoraj povsem zatrto. Priporočili so jim, naj proizvodnjo preselijo pod okrilje kamniške smodnišnice (»barutane«) – takrat uradno poimenovane Podjetje »Kamnik«. Pirotehnika se je tudi v svetu običajno razvila v sklopu proizvodnje črnega smodnika ali pa vsaj v njeni bližini. Zaradi pogostih poklicnih obolenj in posledično prepovedi rokovanja s črnim smodnikom ali TNT-jem je bilo potrebno v kamniški smodnišnici vse več delavcev prerazporediti na lažja delovna mesta. Zaradi tega in pa zaradi razpoložljivosti črnega smodnika so si zamislili oddelek pirotehnike. Tako sta 5. marca 1956 Marjan Bovha v imenu podjetja Pyrota in Kazimir Keržič v imenu Podjetja »Kamnik« podpisala pogodbo, s katero je kamniško podjetje zaposlilo Janka in Marjana Bovho ter odkupilo vse njune recepture.

Spomladi leta 1956, kmalu po likvidaciji celjske pirotehnike, se je velik del tamkajšnje opreme s stroji in surovinami ter tudi strokovnjaki preselil v kamniško smodnišnico. Obrat so postavili na njenem robu – že v bližini Godiča. Tam sta bila tudi njihov vhod in vratarnica. Marjan Bovha je kmalu postal šef oddelka pirotehnike v okviru Podjetja »Kamnik« in počasi so implementirali vse uspešne izdelke iz nekdanjega družinskega podjetja. V obratu so tako izdelovali galanterijske izdelke, različne polizdelke, industrijsko, ognjemetno in filmsko pirotehniko. Med najbolj prepoznavne proizvode zabavne pirotehnike so od vsega začetka zagotovo sodile priljubljene čudežne svečke. Najprej so sanirali stari laboratorij ter adaptirali objekt na probnem hodniku ter vanj naselili prve obrate. Objekti so zaradi hitrega širjenja naročil kmalu postali premajhni in so težko dohajali vse strožje varnostne predpise. Takole se spominja Marjan Bovha teh pionirskih časov:

»Pravzaprav smo imeli srečo, da takrat ni prišlo do nesreče, saj smo imeli samo eno delavnico. V objektu št. 12 smo izdelovali naboje za otroške revolverje. Garderobe ni bilo, vodovod je bil kar v delavnici, tako

POGODBA

sklenjena med pogodbenima strankama:

1. Podjetje "Kamnik" v Kamniku zastopano po direktorju podjetja tov. Kazimirju Keržiču
2. Tov. Marjan B o v h a in Janko B o v h a, uslužbenca podjetja "Pyrota" Celje.

Pogodbeni stranki sporazumno skleneta naslednje:

I. a) Podjetje se obvezuje sprejeti imenovana tovariša v službo takoj po končanem likvidacijskem postopku oziroma po razrešitvi dosedanje službe.

b) Podjetje se obvezuje zaposliti imenovana tovariša na delovnih mestih kvalificiranih z višje strokovno izobrazbo. Podjetje sprejema postavljene pogoje o višini plače in sicer za tov. Marjana B o v h o dinarjev 18.000,- in tov. Janka B o v h o dinarjev 17.500,- mesečno. K tem prejemkom pripada imenovanima še pirotehnični dodatek, katerega višino odobri Državni sekretariat za poslove Narodne odbrane Beograd. Višina teh plač velja za leto 1956, v nadaljnem se bodo plače regulirale v skladu s splošno tarifno politiko.

c) Podjetje se obvezuje odkupiti vse patente odnosno recepte last imenovanih za ceno dinarjev 200.000,- ter plačati eventualni prometni davek.

d) Izplačilo se izvrši v dveh enakih obrokih in sicer : prvi obrok ob nastopu službe in predaji receptov, drugi obrok pa do [illegible].

e) Podjetje se obvezuje dati imenovanima začasno na razpolago samsko stanovanje ter v teku šestih mesecev na njihovo zahtevo eno družinsko stanovanje.

II. a) Tov. Marjan Bovha in Janko Bovha se obvezujeta dati podjetju vse recepte, kateri se uporabljajo za sedanje proizvode Podjetja "Pyrota" Celje ter vse ostale recepte, s katerimi imenovana razpolagata. Nadalje se obvezujeta praktično dokazati uporabnost teh receptov v tukajšnem podjetju "Kamnik" .

b) Imenovana tovariša se obvezujeta, da se z nastopom službe v podjetju podredita vsem obstoječim pravilom podjetja.

c) Imenovana tovariša se nadalje obvezujeta predložiti podjetju problematiko dosedanjega podjetja / proizvodnjo, komercialno in finančno/ v obliki pismenega poročila.

- 2 -

III. Končno se pogodbeni stranki obvezujeta upoštevati obojestranski tromesečni odpovedni rok. Obvezna veljavnost službene dobe po tej pogodbi pa je do 1.IV.196[illegible].

Prvotno sklenjena pogodba od [illegible].II.1956 v Celju se s to pogodbo razveljavi in uniči.

Ta pogodba je delana v dveh enakih izvodih, katerih enega hrani Podjetje "Kamnik" Kamnik, enega pa tov. Marjan in Janko Bovha.

Kamnik dne 5.?II.1956

Podjetje "Kamnik" Kamnik
direktor:
Kazimir Keržič

Za drugo pogodbeno stranko:
Bovha Marjan

Pogodba med Podjetjem »Kamnik« in Pyroto iz Celja, 1956 (Hrani Marjan Bovha.)

da so se izdelki še dodatno navlažili. Na podstrešju smo imeli priročno skladišče papirja in papirnih izdelkov. V okolici je bilo nekaj lesenih stražarnic, ki smo jih uporabili za skladišča polizdelkov in nevarnih surovin. Skratka: prav nič čudno ne bi bilo, če bi izbruhnil požar. Tako pa smo to obdobje preživeli brez večjih nezgod. Imeli smo le nekaj vžigov raket. /.../

Pozneje smo se preselili na nekdanji poskusni hodnik, ki pa je bil že ob preselitvi pretesen. Prezidava je namreč trajala toliko časa, da se je količina izdelkov tako povečala, da smo imeli takoj ob prihodu že premalo delavnic. V letni dobi je še nekako šlo, ko smo razna dela lahko opravljali na prostem (predvsem navijanje raket). Takrat so v podjetju uvedli topli obrok, vendar smo malico lahko použili le na kolenih, ker nismo imeli jedilnice niti sanitarnih prostorov. Obleko smo v začetku odlagali kar po delavnicah, pozneje smo postavili leseno barako, ki pa je bila seveda brez luči. Imeli pa smo centralno ogrevanje prostorov, sušilnico, skladišče surovin in izdelkov. Tudi prostori za poskuse so bili

Novi obrat pirotehnike na severnem delu tovarne, šestdeseta leta 20. stol.

tu ugodni, saj smo prej morali opravljati poskuse celo v Mekinjah. Kartonaža je še ostala v objektu 13, ki so ga delavke imenovale materinski dom, saj so tam našle zaposlitev bodoče mamice, dokler se niso smele vrniti na svoje stalno delovno mesto.« (Bovha 1967: 6)

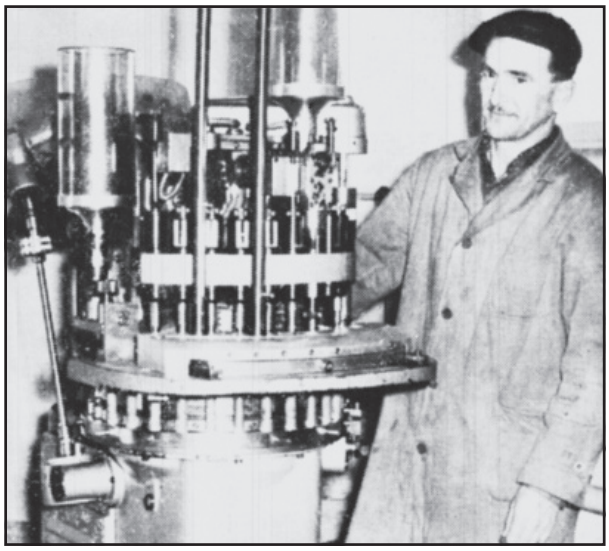
Marjan Bovha je svoje recepture skrbno zapisoval v priročne beležke na karirastem papirju in jih pedantno razvrstil po vrstah, namembnosti, barvah in še nekaterih drugih kriterijih. Med »barutanci« je krožila legenda, da so bili recepti zabeleženi v šifrah oziroma nepoučenemu očesu v popolnoma nedoumljivih znakih. Ker zdaj v Medobčinskem muzeju Kamnik hranimo te legendarne beležke, lahko potrdim, da so v njih natančno zapisane prave sestavine v običajnih količinskih enotah. Verjetno pa je g. Bovha beležke skrbno čuval in recepte v njih nerad kazal, saj so bile plod dolgoletnega študija in še bolj dolgoletnega sistema preizkusov in napak. Pri izdelavi pirotehničnih izdelkov so se uporabljale različne surovine, kot so oksidanti, goriva in snovi za obarvanje plamena. Dodajale so se še snovi, ki so imele vlogo veziva in so zmanjšale občutljivost na trenje in udar, ter različni kemijski stabilizatorji, ki so pospešili ali upočasnili gorenje. Priprava in mešanje različnih surovin med sabo sta se izvajala večinoma ročno, kar je bilo zelo nevarno, sploh so bili pogoji za varno delo v obratu na sorazmerno nizkem nivoju. Hiter razvoj na področju civilne pirotehnike pa je zaradi varnostnih predpisov zahteval dodatne prostore. V ta namen so bili na območju poskusnega hodnika postavljeni leseni objekti za priročna skladišča in skromno garderobo. Proizvodni program se je hitro širil, kar je botrovalo ponovni selitvi obrata pirotehnike. 19. 2. 1960 je delavski svet podjetja sklenil preurediti vojašnico, iz katere so se ravno izseljevali zadnji pripadniki Jugoslovanske ljudske armade. Še v istem letu je podjetje na severnem delu tovarne sklenilo preurediti prostore nekdanje vojašnice in konjušnice ob njej, tako da se je spomladi leta 1963 obrat pirotehnike preselil v nove prostore. S tem so se delovni pogoji za zaposlene izboljšali, hkrati pa so po varnostnih predpisih zgrajene delavnice omogočale precej bolj varno delo. Obrat je imel delavnice, ustrezna skladišča, sušilnico za sušenje surovin in gotovih polizdelkov ter mešalnico, ločeno na več lokalov, v vsakem pa je bil en mešalni boben na električni pogon. Zaposleni so se morali držati strogih varnostnih predpisov – gibanje po delavnicah je bilo omejeno. Še posebno tisti, ki so pripravljali pirotehnične zmesi v mešalnicah, so se morali, ko so končali s pripravo ene pirotehnične zmesi, pred pričetkom priprave druge preobleči v čisto delovno obleko.

V pirotehniki so sprva predvsem za lastne potrebe predelovali plastiko in izdelovali embalažni material. V ta namen so leta 1963 kupili ekstrudor. Potem je bilo do leta 1969 kupljenih še nekaj ekstrudorjev, varilnih strojev in prvi tiskarski stroj. Leta 1970 so obrat za predelavo plastike zaradi prostorske stiske preselili v nove prostore nekdanje Tovarne kovanega orodja v Šmarci.

Leta 1964 je v obratu pirotehnike stekla tudi proizvodnja šibrnih lovskih nabojev. Lovci so namreč pogosto kar sami polnili patrone in včasih močno pretiravali. Tudi hramba tovrstnih sredstev doma je bila seveda zelo tvegana. V smodnišnici so za lovce izdelovali naboje, prilagojene za odstrel različnih vrst divjadi, npr. golobov, fazanov, gamsov ali vider. Bili so različnih kalibrov in napolnjeni z različnimi količinami smodnika.

Zaslugi Marjana Bovhe sta tudi izkop in postavitev bazena z vodo na sredini med objekti pirotehnike. Vanj so se lahko potopili delavci, ki se jim je med precej nevarnimi delovnimi postopki vnela obleka ali pa so utrpeli kakšne druge opekline in si s tem najbolj učinkovito in hitro olajšali nesrečno situacijo. Na to svojo pridobitev je bil zelo ponosen, saj so si jo z odobravanjem in občudovanjem ogledale celo delegacije iz tujine.

V sredini sedemdesetih let dvajsetega stoletja so začela naraščati naročila Jugoslovanske ljudske armade, zanjo so izdelovali minsko-eksplozivna sredstva predvsem za urjenje oziroma šolanje vojakov v okviru služenja vojaškega roka ali za različna izpopolnjevanja. Izdelovali so na primer protipehotne mine, protitankovske mine, imitacije učinkov raznih vrst drugega orožja, kot je bil topovski udar, eksplozija atomske bombe ali delovanje kemičnega orožja in podobno. Tako so se povečale potrebe po kovinskih in plastičnih polizdelkih in potrebno je bilo kupiti stroj za brizganje plastike. Leta 1979 so odprli samostojen obrat v novi

Avtomat za polnjenje lovskih nabojev, 1967 (Fototeka: Medobčinski muzej Kamnik)

proizvodni hali. Imenoval se je VMES – Vadbena minsko-eksplozivna sredstva. V njem so izdelovali kovinske in plastične dele za šolska in vadbena sredstva, ki so jih nato dokončno sestavili v obratu pirotehnike. Po letu 1978 se je v pirotehniki zaradi izredno nevarne proizvodnje in nekaterih nesreč prenehala izdelovati ognjemetna pirotehnika. Izdelovali so le še industrijsko pirotehniko, kot so dimne bakle, prižigala za vžig vžigalne vrvice, termitne in rudarske vžigalice in železniški razpočniki. Izguba vojaškega trga po osamosvojitvi Slovenije je povzročila, da je pirotehnika počasi prenehala z obratovanjem, leta 2005 pa se je proizvodnja v njej dokončno ustavila.

Marjan Bovha je za tovarniško glasilo *Naše delo* prispeval tudi niz strokovnih in poljudnih člankov. V njih je v zelo natančnem in razumljivem jeziku pisal o zgodovini pirotehnike in o različnih temah v zvezi z njo. Njegove opise je pogosto odlikovala tudi humorna nota. Seznam vseh člankov je dodan na koncu prispevka.

Priprava slike »Kamniška Veronika« za enega od kamniških ognjemetov na tovarniškem dvorišču, okrog leta 1960 (Hrani Maja Bovha Rotar.)

Priprave na ognjemet v Piranskem zalivu, 1957 (Hrani Maja Bovha Rotar.)

Nekateri najbolj prepoznavni pirotehnični izdelki

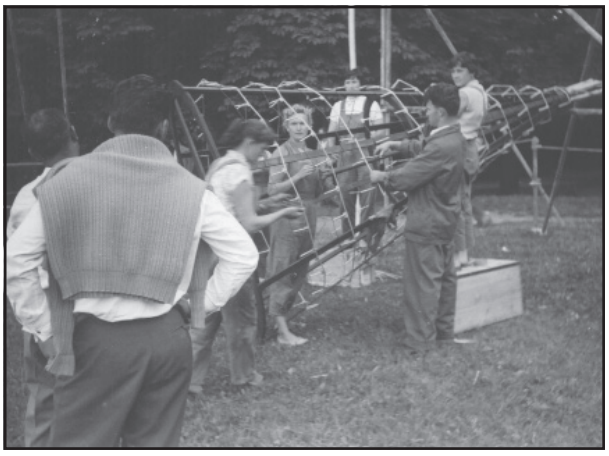
Ognjemeti

Ognjemet je skupina raznobarvnih svetlečih se delcev, ki nastanejo ob eksploziji pirotehničnih izdelkov, hkrati pa izraz predstavlja sam dogodek ob različnih svečanih priložnostih: ob novem letu, državnih slovesnostih ali rojstnih dnevih. Laserji in virtualna resničnost, visokoločljivostni posnetki, trodimenzionalne fotografije, vse zaman, nič se ne more primerjati z doživetjem dobrega starega ognjemeta v zavetju temne noči. To je tisti pravi spektakel za oči in ušesa, ki v nas prebudi prazgodovinsko strahospoštovanje bliska in groma. Hipni bliski znanih mestnih obrisov zaživijo v povsem novi luči, ostanejo za trenutek v očesu in vedno znova nerazložljivo najdejo pot do srca. Edino podjetje v nekdanji skupni državi, ki je na oddelku pirotehnike izdelovalo ognjemetna sredstva in hkrati tudi realiziralo ognjemete, je bilo prav Podjetje Kamnik oziroma od leta 1974 dalje Kemijska industrija Kamnik. Zasnovali so posebno skupino izurjenih delavcev, ki je izvajala ognjemetne spektakle po vsej nekdanji skupni državi Jugoslaviji (Zagreb, Beograd, Opatija, Bled, Ljubljana).

Takole je leta 1959 pisal o ognjemetih Marjan Bovha: »Večina ljudi meni, da je bistvo ognjemeta le prižiganje in spuščanje raket ter bomb, kaj dosti več pa bi vedeli povedati o tem le redki. V resnici je ognjemet zaokrožena celota zračnih in zemeljskih pirotehničnih efektov, ki drug drugega zamenjujejo ter dopolnjujejo. Prej, preden organiziramo ognjemet oziroma sestavimo zanj program, moramo vedeti za njegov namen. Razlikujemo ognjemete, ki služijo zgolj zabavi in paši očem, in pa tiste, ki poleg tega poveličujejo kakšen pomemben dogodek v preteklosti ali sedanjosti. V takem primeru bomo izbrali za ognjemet kot glavni efekt slike naših voditeljev, grbe ali parole v različnih barvah. Za ognjemete, ki pa služijo zgolj zabavi, bomo pripravili razne geometrijske figure, ki jih sestavljajo mirujoči in rotirajoči pirotehnični izdelki raznih barv. Že zgoraj sem omenil, da niso rakete in bombe glavni efekti ognjemetov, temveč služijo samo kot nekakšno dopolnilo slikam, kot odmor med njimi, kakor imenujemo to v pirotehniki. Vsak ognjemet sestoji iz začetka, slik, odmorov in konca. Da se gledalcem pred pričetkom ognjemeta ni treba bati, da ne bi česa zamudili, naznanimo pričetek ognjemeta z zvočnimi signali, t. j. s signalnimi bombami, ki visoko v zraku močno detonirajo. Sledi pisana množica raket in bomb. Nato prva slika, prvi odmor (nekaj raket in bomb), zatem druga slika, drugi odmor itd. do konca, katerega zopet oznanijo signalne bombe. Pri slikah bomo pazili na to, da se bo zamenjal mirujoči plamen (bengalske svečke) s plamenom z iskricami (fontene) ter mirujoče slike z vrtečimi se.« (Bovha 1959: 8)

Veliko problemov so imeli z ognjemetom v Kopru leta 1957, ki so ga priredili v čast koprski regati. Organizatorji so namreč na skoraj vse določbe skrbno sestavljene in mesec dni prej podpisane pogodbe gladko pozabili.

»Šele ko sem pripravljalnemu odboru ob 11. uri dopoldne postavil ultimat, da takoj preskrbijo plovne objekte ali pa odidemo domov, potem pa naj sami izvedejo ognjemet, so do 14. ure le našli neko železno barko, imenovano 'maona', katero smo morali sami, s

Montaža piramide v ljubljanskem parku Tivoli, 20. julij 1961 (Fototeka: Medobčinski muzej Kamnik)

pomočjo manjše vojaške ladje, pripeljati v Koper, da smo lahko prenesli na njo ves material. /.../

Če se spomnim na ta ognjemet, me še danes zaboli zadnji del telesa. Med prižiganjem letečega krožnika mi je namreč spodrsnilo, zadnji hip sem se ujel za varovalno vrv, toda zviška sem priletel na zadnjo plat in precej časa je trajalo, da sem prišel k sebi. Tudi drugim se ni godilo nič boljše. Vsak hip je bilo slišati z različnih koncev barke bolj ali manj glasno preklinjanje.« (Bovha 1959: 9)

Marjan Bovha se takole spominja ognjemeta, ki so ga pripravili v čast 20. obletnice vstaje slovenskega naroda v sredo, 20. julija, leta 1960:

»Poleg opisov so bile izdelane tudi skice posameznih slik in parol. V skico terena, namenjenega proslavi, smo vrisali posamezna mesta za možnarje, slike, prostor za gasilske in rešilne avtomobile, do kod mora prostor zavarovati ljudska milica, ki naj prvič ščiti izdelke in monterje pred nekaterimi preveč nadležnimi udeleženci proslave, drugič, da bi odganjali njihovo radovednost, ki bi jih utegnila drago stati. /.../

Najprej so prižgali slike oziroma parole. Zaradi mokrih tal in pa zavetja, ki je vladalo v tistem delu Tivolija, se sprva zaradi dima ni dosti videlo. Čez kakšnih 30 sekund se je dim dvignil in takrat so se slike prikazale v vsej svoji lepoti. Žal se je pri prižiganju piramid pripetila nezgoda tovarišu Movernu, katerega so morali reševalci zaradi opeklin po trebuhu in rokah odpeljati v bolnico. Ko so pričele slike ugašati, so se nad njimi

Priprava ognjemeta na Ljubljanskem gradu, 20. julij 1961 (Fototeka: Medobčinski muzej Kamnik)

prižgali še vodopadi in preden so le-ti ugasnili, sem dal znak za splošen pričetek ognjemeta, ki naj bi trajal – skupaj s slikami – največ 20 minut. Uspelo nam je, da je trajal ognjemet skupaj 16 minut. Le drugo serijo bomb so odvrgli iz letala po ognjemetu. /.../

Po končanem ognjemetu sem se pomešal med množico v Tivoliju in 'prisluškoval' pogovorom, če bi kje govorili o ognjemetu, da bi tako neposredno izvedel, kak vtis je napravil na gledalce. Moram reči, da je bilo hvale kar preveč. Res pa je, da smo se vsi potrudili, kolikor je bilo v naši moči. Da pa so se zgodile napake, ni nič čudnega, saj je bil to do danes naš največji ognjemet, s katerim smo dostojno reprezentirali naše podjetje.« (Bovha 1961b: 8)

Leta 1978 so ognjemetno pirotehniko pod vodstvom Marjana Bovhe po hujši nesreči za sedemnajst let ukinili (tudi zaradi nerentabilnosti) in jo ponovno oživili šele leta 1995.

Reklamna letaka za ognjemetno tehniko – svetlečo bombo in svetlečo raketo, okrog leta 1958 (Fototeka: Medobčinski muzej Kamnik)

Čudežne svečke

Najbolj miroljuben projekt smodnišnice in nepogrešljive iskrice čarobnosti novoletnega vzdušja so bile t. i. čudežne svečke (imenovane s hrvatizmom prskalice ali angleško sparkles).

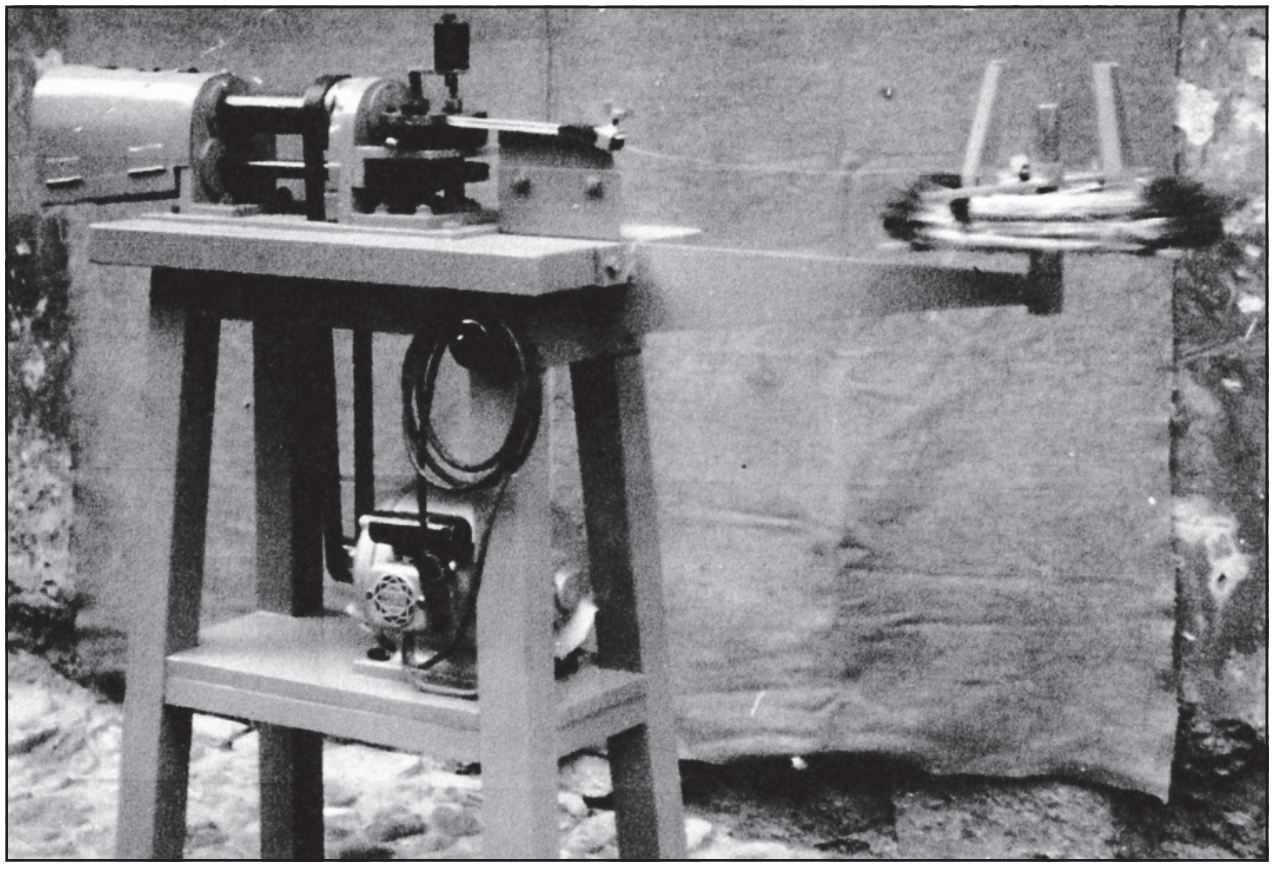
Čudežne svečke so v Sloveniji izdelovali že pred drugo svetovno vojno v Celju v družbi Pyrota ter od leta 1956 dalje v Kamniku. Ko se je Marjan Bovha upokojil, jih je še dobro desetletje izdeloval kot samostojni

Časopisni oglas za čudežne svečke, 1960 (Fototeka: Medobčinski muzej Kamnik)

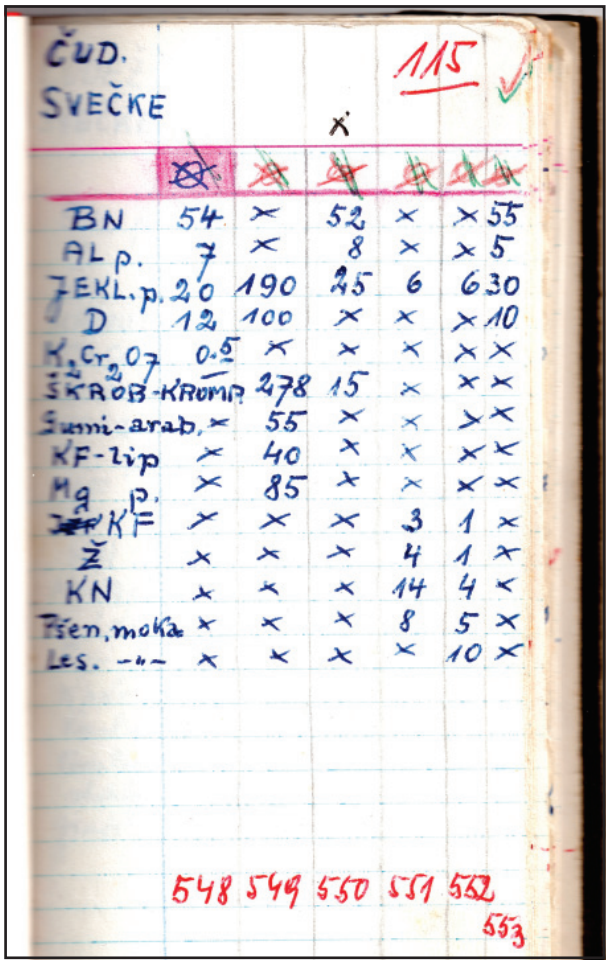
Reklamni letak za čudežne svečke, 1958 (Fototeka: Medobčinski muzej Kamnik)

Stroj za ravnanje in rezanje žice za čudežne svečke, ki ga je skonstruiral Marjan Bovha za domačo delavnico konec osemdesetih let 20. stoletja. (Hrani Marjan Bovha.)

Dvoje različnih pakiranj čudežnih svečk, šestdeseta leta 20. stol. (Hrani Medobčinski muzej Kamnik.)

Ena od receptur Marjana Bovhe za čudežne svečke, verjetno petdeseta leta 20. stol. (Hrani Medobčinski muzej Kamnik.)

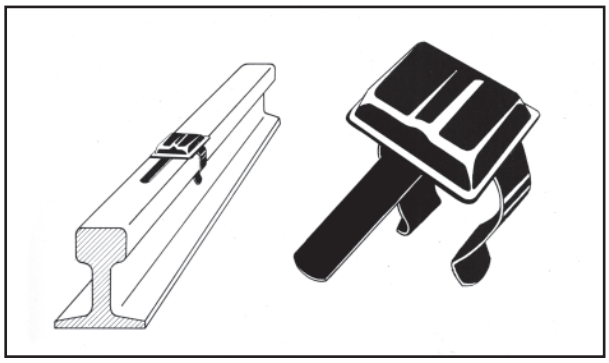
podjetnik. Za domačo uporabo in za prijatelje je izdelal tudi nekaj meter dolgih čudežnih svečk, ki so gorele kar 10 minut.

Čudežno svečko sestavljata dva osnovna elementa: posebna zmes iz črnega smodnika in seveda žica, ki so jo kupovali v jeseniški železarni.

Pobakreno žico so narezali na ustrezno dolžino, sledila je priprava železnih opilkov – »praženje« na lanenem olju. Opilki pri gorenju tvorijo svetlobni efekt v obliki iskric. Pripravili so še raztopino dekstrina in vode ter pirotehnično zmes iz barijevega nitrata, aluminijevega prahu, kalcijevega karbonata, praženih železnih opilkov, kalijevega dikromata, natrijevega dihidrogenfosfata in borove kisline – seveda v pravilnem razmerju. 17 cm dolge žice so namestili v posebne okvire, ki so jih postavili v napravo za pomakanje v bazenu s pirotehnično zmesjo. Pomakanje je potekalo ročno s pomočjo mehanske naprave, ki se je spuščala in dvigala preko vzvoda z nožnim pedalom. Okvir se je nato odložil v poseben regal, kjer se je sušil najmanj 30 minut pri 40 °C. Potem so okvir ponovno pomočili v zmes in nanesli še drugi sloj. Sledilo je še štiriurno sušenje pri 40 °C. Nato so svečke pobrali iz okvira in jih zložili na aluminijast pladenj ter dodatno sušili še osem ur.

Železniški razpočnik

Ta priprava je zaradi novih komunikacijskih poti že pred leti odkorakala v zgodovino in le še malokdo ve, čemu je služila. Razpočnik je bila z razstrelivom napolnjena priprava, nekakšna miniaturna bombica, ki se je pritrdila na tirnice, da je s pokom opozorila strojevodjo na nevarnost pri nadaljnji vožnji. Seveda niso bile tako močne, da bi poškodovale lokomotivo ali tračnice. Polagale so se tri izmenično na tirnici v razmiku 50 m.

Risba železniškega razpočnika iz kataloga Podjetja »Kamnik«, 1957 (Fototeka: Medobčinski muzej Kamnik)

Vžigalice s pokom in vložki za cigarete s pokom

Kot zanimivost omenimo, da so v sklopu galanterijske pirotehnike že od konca petdesetih let dalje izdelovali dva za občinstvo »zabavna« efekta, ki pa sta kadilcem za kratek čas zagrenila užitek. To so bile vžigalice, ki so takoj po vžigu močno počile, in drobceni vložki za cigarete, ki so po kaki minuti gorenja eksplodirali in na veliko zaprepadenost kadilca cigareto dodobra razcefrali.

Reklamni letak za izdelke pirotehnične galanterije Podjetja »Kamnik«, 1960 (Fototeka: Medobčinski muzej Kamnik)

Nalepka za škatlico vžigalic s pokom, 1970 (Fototeka: Medobčinski muzej Kamnik)

Smodnišnica in sedma umetnost

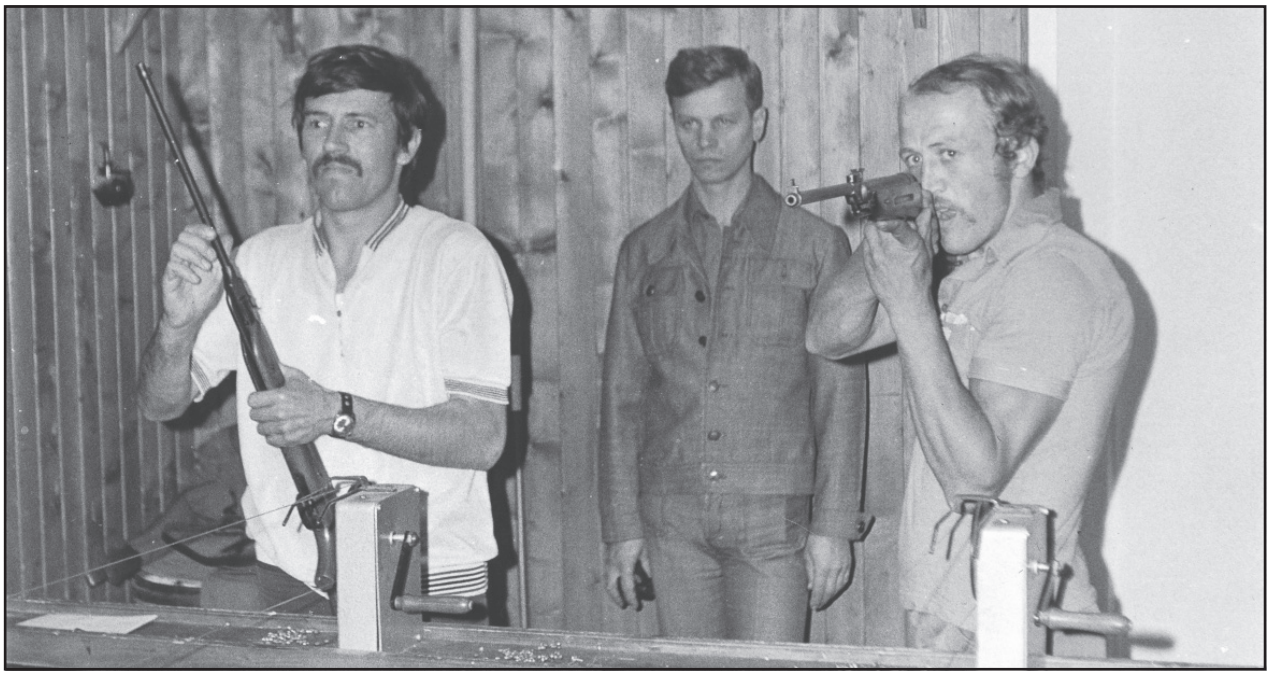
V pirotehniki so od vsega začetka izdelovali tudi različne dimne, svetlobne in zvočne efekte za uporabo v gledaliških predstavah, televizijskih oddajah in filmih. Osnova raznobarvnih dimov je bila zmes kalijevega perklorata in sladkorja. Tako je tudi vodja pirotehnike Marjan Bovha sodeloval pri snemanju številnih slovenskih filmov, posebej kadar so rabili posnete posledice streljanj, njegove usluge so bile dobrodošle tudi pri t. i. partizanskih filmih. V Sloveniji so bili tovrstni filmi redkejši, bolj so jih snemali na Hrvaškem in v Srbiji, omenimo recimo Bitko na Neretvi ali Sutjesko. Nepozabno pa je bilo sodelovanje Marjana Bovhe pri snemanju filma Naš avto režiserja Františka Čapa leta 1962. V njem se osrednja zgodba vrti okrog starega buicka, ki se je nenehno kvaril in dimil. Filmski zgodovinarji so film pozneje označili za vizionarsko burko o avtomobilu kot statusnem simbolu. Bovha se je za potrebe snemanja moral stlačiti v prtljažnik in je potem skozi izpušno cev avtomobila spuščal dimne efekte.

Namesto sklepa

Marjan Bovha je bil strog in pedanten gospod. Nenazadnje ga je kot večino generacije zaznamovala tragična vojna izkušnja in ga še dodatno okrepila v doslednosti in nepopustljivosti. V obratu pirotehnike, kjer je bil vodja, je zahteval red in strogo upoštevanje vseh predpisov. Zaradi svoje strogosti je imel relativno veliko avtoriteto, delavci so pred njim občutili določeno strahospoštovanje, obenem pa so mu lahko tudi zaupali. Imel je ogromno znanja, ki si ga je pridobil v letih načrtnega študija strokovne literature v različnih jezikih in nenehnega eksperimentiranja za izboljšanje izdelkov, za katere je bil zadolžen. Njegovo široko znanje so prepoznali tudi v mednarodnih strokovnih krogih in ga povabili v članstvo Evropske zveze za pirotehniko. Leta 1981 je kot jugoslovanski delegat sodeloval na kongresu zveze v francoskem Cannesu.

Marjan Bovha (levo) kot delegat Jugoslavije na kongresu Evropske zveze za pirotehniko v Cannesu, 1981 (Hrani Marjan Bovha.)

Strelci na strelišču v Kinu Dom (M. Bovha je na desni strani), šestdeseta leta 20. stoletja (Fototeka: Medobčinski muzej Kamnik)

Odbojkarska ekipa Podjetja »Kamnik« na igrišču Pod skalco (Marjan Bovha drugi z desne), 1965 (Fototeka: Medobčinski muzej Kamnik)

Bil je tudi navdušen športnik – odličen strelec, tenisač, član odbojkarskega moštva in izvrsten smučar ter tudi smučarski sodnik za alpske in nordijske discipline.

V prostem času pa je bil zelo družaben, rad je plesal, in to izvrstno. V veselje mu je bilo tudi sadno drevje, ki ga je sam skrbno obrezoval. Marjan Bovha je bil namreč zelo priročen, sam je na primer izdelal tudi vse pripomočke za izdelovanje čudežnih svečk.

Zasluge Marjana Bovhe pri razvoju ognjemetne tehnike in razvoju galanterijske in t. i. zabavne pirotehnike so nedvomno velike in pomembne. Nenehno je spremljal novosti na svetovnem trgu, kolikor je bilo v tistem času pač mogoče, in s svojo zvedavostjo poskušal izboljšati ponudbo svojega oddelka. Po njegovi zaslugi lahko tudi zabavna ali celo »nepotrebna« izdelka, kot sta čudežna svečka ali ognjemet, štejemo med prepoznavne kamniške posebnosti.

Zahvala

Za pomoč pri pripravi članka se iskreno zahvaljujem otrokoma Marjana Bovhe – hčerki Maji in sinu Marjanu. Brez njunega zavzetega sodelovanja bi bil prispevek dosti bolj brezoseben.

Literatura

Marjan BOVHA, 1958: Razvoj pirotehnike po svetu in pri nas. *Naše delo – glasilo delovnega kolektiva »Kamnik«,* letnik I, januar 1958, številka 1. 7–8.

–– ––,1959: Kako pripravimo ognjemet. *Naše delo – glasilo delovnega kolektiva »Kamnik«,* letnik II, januar 1959, številka 1. 8–9.

–– ––,1961a: Problemi mehanizacije v pirotehniki. *Naše delo – glasilo delovnega kolektiva »Kamnik«,* letnik IV, marec 1961, številka 6. 19–20.

–– ––,1961b: Naš največji ognjemet. *Naše delo – glasilo delovnega kolektiva »Kamnik«,* letnik IV, september 1961, številka 9. 8–10.

–– ––,1961c: Pomorska signalna sredstva. *Naše delo – glasilo delovnega kolektiva »Kamnik«,* letnik IV, november 1961, številka 10. 10.

–– ––,1962: Lovski patroni. *Naše delo – glasilo delovnega kolektiva »Kamnik«,* letnik V, maj 1962, številka 3. 78–79.

–– ––,1963: Pirotehnika v novih prostorih. *Naše delo – glasilo delovnega kolektiva »Kamnik«,* letnik VI, september 1963, številka 5. 101–102.

–– ––,1967: 10 let obstoja delovne enote pirotehnika. *Naše delo – glasilo delovnega kolektiva »Kamnik«,* letnik IX, marec 1967, zbirna številka. 8–10.

Marko KUMER, 2014: *Mali besednjak kamniške industrije*. Kamnik: Medobčinski muzej Kamnik.

Marko MATOH, 2003: Osnove pirotehnike. Kamnik: Kemijska industrija Kamnik.

Vilko RIFEL, 2017: *Na sodu smodnika.* Kamnik: Medobčinski muzej Kamnik.

Katalog pirotehničnih izdelkov. Podjetje Kamnik, s. a.

Ob 100-letnici Podjetja Kamnik. Kamnik: Podjetje Kamnik, 1952.

Ob 130-letnici Kemijske industrije Kamnik. Kamnik: Kemijska industrija Kamnik, 1982.

Ognjemeti – vatrometi. Podjetje Kamnik, s. a.

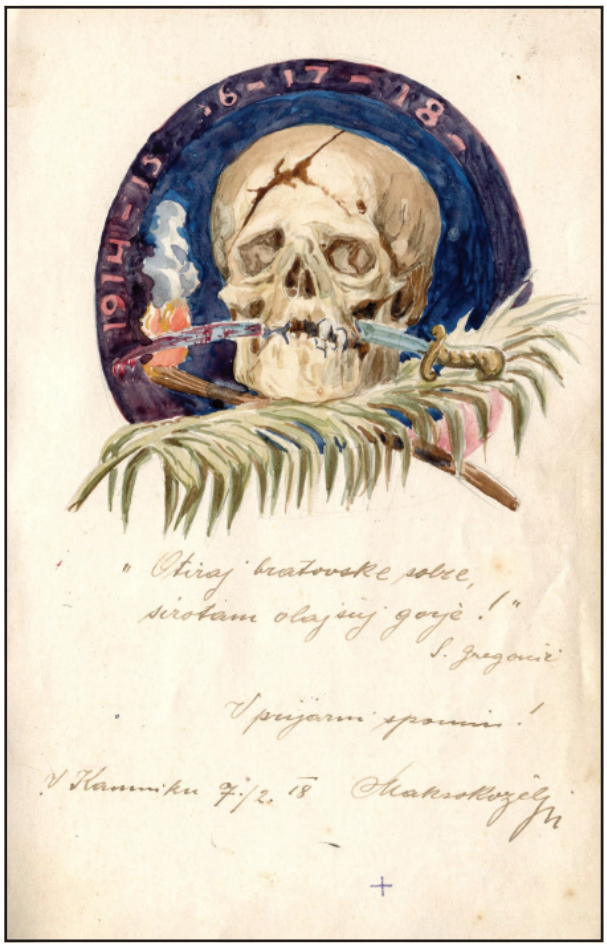
Zora Torkar[1]
Medobčinski muzej Kamnik
zora.torkar@guest.arnes.si

Kamnik v letu 1918

Prva svetovna vojna je v začetku leta 1918 trajala že tri leta in pol. To je bilo obdobje, ko so se v avstro-ogrski vojski začeli veliki upori lačnih in vojne naveličanih vojakov. Izčrpano je bilo tudi civilno prebivalstvo. Zelo odmevna na Kamniškem sta bila Majniška izjava in deklaracijsko gibanje, ko se je za združitev Slovencev, Hrvatov in Srbov v okviru habsburške monarhije izjavilo čez 4.000 posameznikov in kar 47 županstev. Pomanjkanje živil in drugih potrebščin ter draginja sta še naraščala. 3. novembra 1918 je bilo podpisano premirje na italijanski fronti med Italijo in Avstro-Ogrsko, ki je zaradi italijanskih zahtev začelo veljati šele dva dni kasneje. V prvih dveh tednih novembra 1918 so se tudi mimo Kamnika vračale množice izčrpanih vojakov, ki so za sabo puščali orožje, opremo, konje. V ta namen so tudi v Kamniku in po okoliških krajih ustanavljali t. i. Narodne obrane ali Javne straže, ki so razoroževale vojake in skrbele za red in varnost. Po koncu vojne so postale velik problem nerešene meje nove Države Slovencev, Hrvatov in Srbov, ki je bila ustanovljena 29. oktobra 1918. Na Štajerskem in Koroškem je imel v novembru 1918 s pomočjo prostovoljcev odločilno vlogo kamniški rojak general Rudolf Maister. 1. decembra 1918 je prišlo do združitve Države SHS s Kraljevino Srbijo v Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev.
Ključne besede: konec prve svetovne vojne, deklaracijsko gibanje, hudo pomanjkanje, država SHS, kraljevina SHS

At the beginning of 1918, the First World War had already been raging for three and a half years. This was the period when large revolts began among of hungry and war-torn soldiers of the Austro-Hungarian army. The civilian population was likewise succumbing to wartime exhaustion. Very important for the Kamnik region were the May Declaration and the Declaration Movement, when more than 4,000 individuals and 47 mayoralties declared themselves part of the reunification of Slovenes, Croats and Serbs under the Habsburg Monarchy. The lack of food and other necessities as well as the general costliness of war was taking its toll. On 3 November 1918, a ceasefire was signed on the Italian front between Italy and Austria-Hungary, which, due to Italian demands, came into force only two days later. During the first two weeks of November 1918, swirling crowds of exhausted soldiers were returning home through Kamnik, leaving behind weapons, equipment and horses. For this purpose, the so called National Defence or Public Guard was formed in Kamnik, their mission was to disarm the passing soldiers and maintain peace and public order. After the war ended, the unresolved border of the new State of Slovenes, Croats and Serbs, which was established on 29 October 1918, became a major problem. In November 1918, the Kamnik-born General Rudolf Maister played a decisive role with the help of volunteers in Styria and Carinthia. On 1 December 1918, the State of SHS joined the Kingdom of Serbia, forming the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes.

1 Magistra zgodovine, direktorica Medobčinskega muzeja Kamnik, muzejska svetnica.

Iz spominske knjige Fanike Kratnar. Zapis kamniškega slikarja Maksa Koželja dne 7. 2. 1918 (Hrani MMK.)

Key words: end of World War I, Declaration Movement, severe lacking, the State of Slovenes, Croats and Serbs, the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes

Kamnik v letu 1918

»V novo leto smo stopili z nekim strahom. Kaj nam prinese? Lakoto? Skoro ni mogoče drugače ...« V začetku leta 1918 je vojna trajala že tri leta in pol. Miru so si želeli že tudi državni voditelji, posebej tistih držav, ki so utrpele velike izgube. Med temi je bila Avstro-Ogrska verjetno na prvem mestu. Cesar Karl si je neuspešno prizadeval za separatni mir, stopil je v stik celo z ameriškim predsednikom Thomasom W. Wilsonom. Ta je že januarja 1918 predstavil svoj znani program 14 točk, ki so se precej tikale tudi Avstro-Ogrske. Predvsem zadnji dve točki sta bili pomembni zanjo: to je popravek italijanske meje po jasnih narodnostnih mejah in avtonomija za narode avstro-ogrske monarhije. Medtem je v Nemčiji popolno iniciativo prevzel vojaški vrh, ki je z diktaturo zadušil vrenje protivojno razpoloženih množic.[2]

Leto 1918 je bilo težko za avstro-ogrsko vojsko, ki je bila izčrpana. Tudi preskrba enot je bila izjemno slaba. V takšnem stanju je bila vojska v obdobju zadnje neu-

2 Nataša Budna - Kodrič, 1999: Prva svetovna vojna iz župnijskih kronik, leto 1918. *Loški razgledi* 45, str. 153.

spešne ofenzive junija 1918. Preboj čez Piavo je uspel edino Borojeviću, pa še ta se je čez nekaj dni umaknil nazaj na levi breg. Avstrijska vojska je v tej ofenzivi izgubila 142.000 vojakov. To je bilo obdobje, ko so se v avstro-ogrski vojski začeli veliki upori lačnih in vojne naveličanih vojakov, med njimi so bili izjemno odmevni upori slovenskih vojakov.[3]

Izčrpano je bilo tudi civilno prebivalstvo, kot piše župnik Franc Rihar v Spominski knjigi mekinjske župnije: »Od vseh krajev hodijo od hiše do hiše, revni sloji, meščani, vojaki, begunci, ruski ujetniki. Revščina narašča. Iz host nosijo tajno blago, sveče, milo, žveplenke, tobak in menjajo za živež pri kmetih. Za denar se ne dobi nič. Delavci delajo za živež in drugi revni sloji stradajo.«[4]

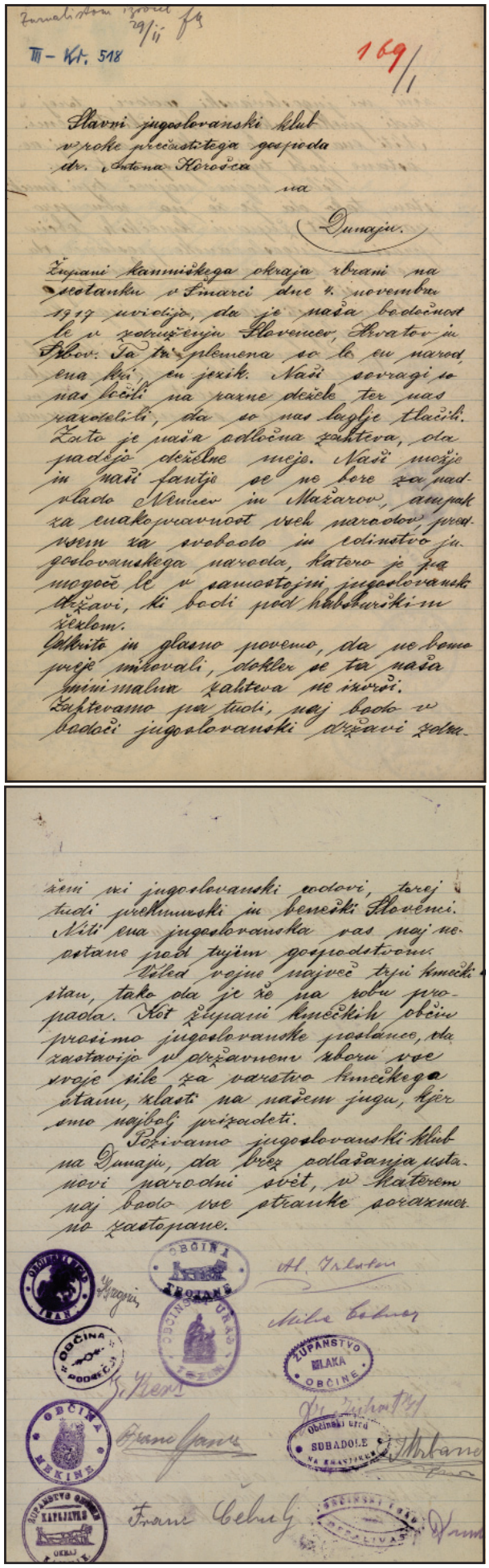
Notranjepolitično področje

21. novembra 1916 je umrl cesar Franc Jožef. Njegova smrt je pravzaprav naznanjala začetek konca monarhije, ki jo je do razpada vodil zadnji habsburški vladar Karl. Ta je maja 1917 vnovič sklical dunajski parlament in slovenski, hrvaški in srbski poslanci, združeni v t. i. Jugoslovanski klub, so sestavili izjavo, v kateri so izrazili zahteve v zvezi s preureditvijo monarhije. Poimenovali so jo Majniška deklaracija in 30. maja 1917 jo je v državnem zboru prebral dr. Anton Korošec: »Podpisani poslanci, združeni v Jugoslovanskem klubu, izjavljajo, da zahtevajo na temelju narodnega načela in hrvaškega narodnega prava, naj se vsa ozemlja monarhije, v katerih bivajo Slovenci, Hrvati in Srbi, zedinijo pod žezlom habsburško-lotarinške dinastije v samostojno državno telo, ki bodi prosto vsakega narodnega gospostva tujcev in zgrajeno na demokratičnem temelju.«

Deklaracija je med Slovenci sprožila veliko narodno gibanje in od septembra 1917 se je začelo množično zbiranje podpisov v podporo deklaraciji z željami, da se čim prej sklene mir med vojskujočimi se narodi. Želja po miru se je povezovala z reformnimi in narodnimi zahtevami.[5]

Kamniški sodni okraj je bil v deklaracijskem gibanju zelo dobro zastopan, kar so potrdile deklaracijske izjave, ki so se ohranile v Pokrajinskem arhivu Maribor in v Arhivu Republike Slovenije. Kot je zapisala Vlasta Stavbar, je v Pokrajinskem arhivu Maribor ohranjenih 3.023 podpisov in kar 47 izjav občinskih odborov oziroma županstev. Temu je prištela še več kot 1.000 podpisov žena in deklet, ki jih hranijo v Arhivu Republike Slovenije.

Med izjavami je tudi izjava kamniške duhovščine s 15. decembra 1917, naslovljena na Jugoslovanski klub »za Jugoslavijo pod žezlom habsburške dinastije«. Iz Kamnika je tudi izjava odbora meščanske korporacije kamniške, ki združuje vse meščanske hišne posestnike mesta. Novembra 1917 so podali izjavo tudi župani kamniškega okraja, ki je naslovljena na Jugoslovanski klub, v roke p. g. dr. Koroščcu: »za svobo-

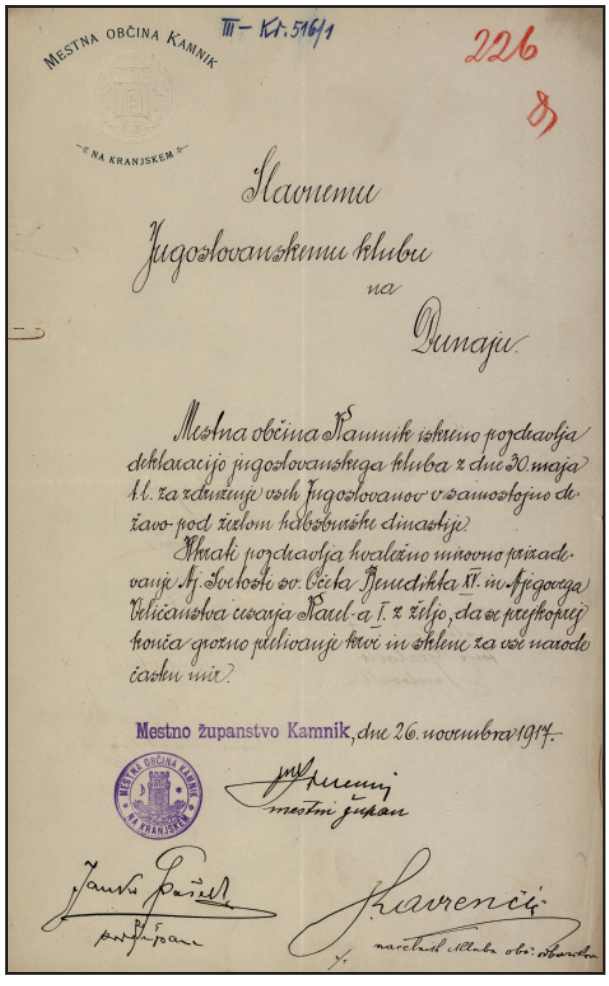

Izjava za deklaracijo, ki so jo podpisali župani kamniškega okraja, november 1917 (Hrani ARS.)

3 Marko Štepec, 2008: *Vojne fotografije 1914–1918*, str. 251. Ljubljana: Defensor.

4 Spominska knjiga župnije Mekinjske, leto 1918.

5 Marko Štepec, *Vojne fotografije 1914–1918*, str. 175–176. Ljubljana: Defensor.

MESTNA OBČINA KAMNIK
NA KRANJSKEM
III – Kr. 516/1
226
Slavnemu
Jugoslovanskemu klubu
na
Dunaju
Mestna občina Kamnik iskreno pozdravlja deklaracijo jugoslovanskega kluba z dne 30. maja t. l. za zedinjenje vseh Jugoslovanov v samostojno državo pod žezlom habsburške dinastije.
Hkrati pozdravlja hvaležno imenovano pričakovanje Nj. Svetosti sv. Očeta Benedikta XV. in Njegovega Veličanstva cesarja Karla I. z željo, da se prekoplje bratca grozno pleliočanje krvi in sklene za vse narode častni mir.
Mestno županstvo Kamnik, dne 26. novembra 1917.
mestni župan
podžupan
tajnik

Izjava za deklaracijo, ki jo je podpisalo županstvo mestne občine Kamnik 26. 11. 1917 (Hrani PAM.)

do in edinstvo jugoslovanskega naroda, katero pa je mogoče le v samostojni jugoslovanski državi, ki bodi pod habsburškim žezlom – združeni vsi jugoslovanski narodi, torej tudi prekmurski in beneški Slovenci.« 26. novembra 1917 podporo podpišejo tudi kamniški župan Dereani in odborniki mestne občine Kamnik.

Popisni poli občine Mekinje je pridano tudi pismo, ki ga mekinjski župnik Franc Rihar pošilja dr. Antonu Korošcu in toži o početju kranjskega deželnega glavarja. Govori tudi o njegovi »kranjski (ne slovenski) kmečki stranki«, ki jo označuje kot »mrtvorojeno dete.«[6]

Po pisanju časopisja v februarju 1918 »se izjave za deklaracijo na Slovenskem množe, da je veselje. Tako enotno narod izza dobe velikih taborov še ni nastopil. Izmed slovenskih dežela prednjači Kranjska. Tu se je skoraj 75 odstotkov vseh občin izjavilo za deklaracijo. Sijajno je nastopil kamniški okraj, volilni okraj pokojnega dr. Kreka, kjer se je izmed 60 občin izjavilo za deklaracijo že 58.«[7]

Tudi v tedanjem časopisju je bilo veliko vzhičenih dopisov o podpori Majniški deklaraciji. Tako v časopisu Slovenec z dne 9. 1. 1918 piše: »Slovenske žene in dekleta mesta Kamnika in okoliških občin Nevlje, Radomlje, Domžale, Mekinje in Šmarca z navdušenjem pritrjujemo zahtevi Jugoslovanskega kluba po samostojni jugoslovanski državi, ki naj ujedini ves naš narod ter mu da zasluženo svobodo. Sledi 1355 podpisov.«

Dne 10. marca 1918 je bil v Društvenem domu v Kamniku organiziran tudi manifestacijski shod za jugoslovansko deklaracijo, kjer je bil glavni govornik ljubljanski župan in deželni poslanec dr. Ivan Tavčar. »V Društvenem domu se je danes popoldne vršil sijajen manifestacijski shod za jugoslovansko deklaracijo. Takega shoda Kamnik ne pomni. Na shod niso prišli le Kamničani, bila je zastopana bližnja in daljna okolica, nekateri so prišli do tri ure daleč. V posebno častnem številu je prihitelo narodno ženstvo in radostno je bilo gledati, s kakim zanimanjem, globokim razumevanjem in oduševljenjem so sledile preproste kmečke žene izvajanjem posameznih govornikov.

Shod je otvoril gosp. dr. Alojzij Kraut z nagovorom, v katerem je povdarjal važnost velike dobe, v kateri živimo. Jugoslovanska misel je na zmagovitem pohodu. Hočemo ujedinjenje in samostojno državo in le v dosegi tega cilja vidimo svoj spas v narodnem, kulturnem in gospodarskem oziru. Za ta cilj moramo pogumno in vztrajno delovati vsi. V tem oziru med nami ne more biti nobenih strankarskih razlik. S toplimi besedami je dr. Kraut pozdravil posebno narodno ženstvo, ki s svojo navzočnostjo priča, kako globoko se zaveda velikega pomena našega narodnega boja. Pozdravil je navzoče zborovalce in zaklical glavnemu govorniku županu poslancu dr. Tavčarju prisrčni dobrodošel. Zaključil je svoj pozdravni govor z burno aklamiranim klicem: 'Prost mora biti, prost naš rod!'«

Ljubljanski župan in deželni poslanec dr. Ivan Tavčar je med drugim izjavil: »Pripravljajo se velike politične odločitve! In čas je, da pridemo Slovenci glede gotovih vprašanj na jasno. Eno najvažnejših je vprašanje, kako naj v teh usodepolnih časih nastopajo slovenske stranke med sabo? Glede tega so se čula različna mnenja. Eno je imelo veliko privržencev, mnenje namreč, da bodi med nami ena sama politična stranka, in sicer tista, ki je bila dosedaj najbolj številna in je še danes najmočnejša. Nasvet se je torej glasil: Vse dosedanje naše politične stranke naj se vržejo v en sam lonec, ki naj nosi napis 'Slovenska Ljudska Stranka'. Ta nasvet je sicer silno preprost in mogoče je ogrevati se zanj. Če pa globlje posežemo k jedru, pridemo do zaključka, da se ta nasvet ne priporoča in da sploh ni izvršljiv. Danes nas najbolj prešinja jugoslovanska misel. Mi nočemo več tičati pod pestjo nepoboljšljive in ne preinteligentne dunajske birokracije: vojskujemo se za svojo svobodo in samostojnost.

V tem boju mora stati Slovenec tik Slovenca, v tem boju smo vsi edini in med nami ne sme biti razločka! To edinost, to slogo vzdržati nam bo leta in leta; ves čas opuščati nam bo vsake prepire, ki se največkrat iz trte izvijejo ter se bijejo za stvar, ki dostikrat, ako jemljemo v poštev vrednost jugoslovanske misli, ni toliko vredna, kolikor je vreden las v juhi! Z eno besedo: če hočemo ostati pametni politiki, moramo ustvariti med slovenskimi strankami tak položaj, ki bo dajal največje poroštvo, da vlada glede jugoslovanskega vprašanja med nami popolno soglasje, največja edinost, največja ljubezen, največje spoštovanje in predvsem največja agilnost. Pri tem pa se naj posamezne stranke ne

6 Vlasta Stavbar, 2017: *Majniška deklaracija 1917 in deklaracijsko gibanje*, zloženka ob razstavi. Kamnik: Medobčinski muzej Kamnik.

7 *Slovenec*, 11. 2. 1918. Dlib.

odpovedo strankarskemu svojemu stališču, katerega niti ena ne druga stranka ne more in ne sme zatajiti! ...

K besedi se je oglasil g. dr. Karba, ki je povdaril: Strankarstvo nas v skupnem boju ne sme ločiti. Za Jugoslavijo gorimo vsi, naprednjaki in klerikalci. Intrige proti skupnemu delu za skupne cilje z ogorčenjem obsojamo. Nič drugega kakor intriga je n.pr., ako Šušteršič in njegovi pristaši strašijo somišljenike S. L. S. s pravoslavjem. Če škof v združitvi katoliških in pravoslavnih Jugoslovanov ne vidi nevarnosti, potem je tem manj poklican dr. Šušteršič. Kdor danes razdira enotno složno delo za jedinstveni narod Slovencev, Hrvatov in Srbov, je naš skupni sovražnik. V boju za narodne cilje korakamo vse stranke ramo ob rami. Tam, kjer se krešejo naši nazori, pa vladajo medsebojno spoštovanje, dostojnost in poštenost, ki nam omogočijo, da zastavimo po enotnem načrtu vse svoje sile za enoten cilj. Med burnim odobravanjem je bila nato sprejeta resolucija, ki jo je predlagal gospod trgovec Košir.

Shod je zaključil g. dr. Kraut z zahvalo glavnemu govorniku in zbranim zborovalcem. Z navdušenimi klici 'na delo za Jugoslavijo' so se zborovalci razhajali.«[8]

V vojnih letih oz. med letoma 1912 in 1921 je bil kamniški župan dr. Julij Dereani (1861–1929), ki je bil obenem tudi zdravnik. Svojo ordinacijo je v Kamniku odprl v začetku septembra 1889, saj jo je tedaj začel oglaševati v časopisju. Sprva se je oglaševal kot praktični zdravnik (zdravnik splošne prakse), kasneje je v Kamniku opravljal delo okrožnega zdravnika. Kot okrožni zdravnik je bil leta 1899 naveden med zdravniki, ki so imeli pravico voliti v zdravniško zbornico. Po smrti Augusta Walterja leta 1910 je občasno opravljal tudi delo obratnega zdravnika v kamniški smodnišnici.

Na volitvah 27. oktobra 1911 je bil izvoljen za občinskega odbornika v Kamniku, 14. decembra 1911 pa za kamniškega župana. Bil je član Slovenske ljudske stranke. Med njegovim županovanjem je bila decembra 1912 v Kamniku postavljena električna razsvetljava, razširil je cesto na južnem in severnem uvozu v mesto. V tem obdobju je bil tudi član šolskega odbora. Izvedbo nekaterih projektov, zlasti glede šolstva, mu je preprečila prva svetovna vojna. Službo župana je opravljal do leta 1921.[9]

Za imena občinskih odbornikov in svetovalcev izvemo iz podpore Majniški deklaraciji, ki jo je mestni odbor podpisal 26. 11. 1917. Poleg župana Dereanija so jo podpisali še podžupan Janko Grašek in odborniki: Ivan Žargi, Jernej Cenčič, Jurij Romšak, Josip Čeh, Franc Ahčin, Anton Zore, Anton Lenarčič, Anton Lap, Josip Heybal, Košir in Ivan Machtig ter svetovalci Valentin Benkovič, Gregor Kratnar in Josip Gerlovič.[10]

Gospodarstvo in vsakdanje življenje

Z vojno je na Avstro-Ogrskem začel veljati sistem zakonov, imenovan tudi vojaški absolutizem: omejili so politično delovanje in temeljne državljanske pravice (omejena osebna svoboda, svoboda združevanja in zborovanja, svoboda tiska). Vojno gospodarstvo je prevzelo vse ravni: gospodarjenje z občinskimi upravami, obrtnimi delavnicami in kmečkimi posestvi. Država je ustanovila vrsto uradov in central za urejanje gospodarskega življenja, tako glede pridobivanja surovin (bombaža, krme, volne, kovin) kot razdeljevanja potrošniških dobrin in živil (žito, živina).[11] To je na primer pomenilo, da je bilo vse pridelano žito zaseženo in kmetje so ga lahko prodali le vojno-žitnemu prometnemu uradu, ki je začel poslovati v Ljubljani. Ta je nato žito in druga živila prodajal občinskim aprovizacijskim odborom.[12]

Na splošno so seveda imele občinske prehranjevalne komisije najtežje delo. Popisovati so morale letino, razdeljevati živila in druge predpisane potrebščine med ljudi, izvajati rekvizicijo in pri tem kmetom obljubljati plačilo, ki pa je tudi prihajalo s precejšnjo zamudo. Člani komisij kamniškega okraja so se tako 11. 10. 1918 pritožili vojno-žitnemu uradu: »Gospodje pač ne pomislijo, kako težko je nam zalagati svoj z vsakim dnem manj vredni, trdo zasluženi denar, potem pa zopet in zopet čakati na povračilo. Trpkih očitanj od strani prebivalstva ob priliki rekvizicije gospodje niso bili deležni, dočim se jim ne zdi niti vredno, da bi nam povedali, po čem nas nameravajo plačati.«[13]

Marsikdaj se je naredila kakšna krivica, kot na primer tista, ki jo dopisnik objavlja v časopisu Slovenec, 13. 8. 1918: »Prehranjevalna komisija v Kamniku postopa v zadnjem času nezaslišano strogo. Tako se je v enem slučaju odtegnila podpora posestnici revne hiše in njive z eno kravo in enim prašičem. Žena ima šest mladoletnih otrok in stalno bolezen v hiši. Odtegnitev podpore se utemeljuje s tem, da je bil mož, ki je od začetka vojske pri vojakih, poslan kot delavec v praharno, kjer ima 7 K na dan plače in ker ima posestvo! Kako naj ti ljudje dandanes žive, je menda samo tej komisiji umljivo, nam ne. Ali bi se ne morali ravnati po smislu zakona in ne po mrtvi črki? Gg. zastopniki ljudstva v komisiji naj bi se energično oglasili proti kratkovidnim štreberskim zastopnikom erarja v tej komisiji ter gradivo izročili našim poslancem.«

In nič nenavadnega ni bilo, da so bili člani občinske prehranjevalne komisije pod drobnogledom: »Srečen nahrbtnik. Pišejo nam: Kakor znano, je predsednik prehranjevalnega urada, minister Paul prepovedal preskrbo z živili v nahrbtnikih. Izvzet je nahrbtnik Rojka, prehranjevalnega nadzornika za kamniški okraj, ki na hrbtu svojega gospoda redno potuje po kamniškem okraju, in sicer iz Kamnika prazen, nazaj v Kamnik pa obložen. Ta nahrbtnik ni podvržen nobeni reviziji. Ker pa gre krompirja le malo v nahrbtnik in je tudi pretežek, mu ga je pred kratkim neko usmiljeno srce pripeljalo ponoči z vozom v Kamnik na dom.«[14]

Z maksimiranjem cen je država poskušala uravnavati gospodarstvo, čeprav so ljudje pod roko plačevali

8 *Slovenski narod*, 11. 3. 1918. Dlib.

9 Kamniško-komendski biografski leksikon. Ureja Knjižnica Franceta Balantiča Kamnik.

10 Vlasta Stavbar, 2017: *Majniška deklaracija 1917 in deklaracijsko gibanje*, zloženka ob razstavi. Kamnik: Medobčinski muzej Kamnik.

11 Žarko Lazarević, 1995: Vojno gospodarstvo. *Slovenska kronika XX. stoletja 1900–1941*, str. 187.

12 *Samouprava. Uradno glasilo deželnega odbora vojvodine Kranjske*, februar 1918, št. 2. Dlib.

13 *Slovenec*, 11. 10. 1918. Dlib.

14 *Slovenec*, 9. 9. 1918. Dlib.

desetkrat ali petnajstkrat višje cene. V letu 1918 je bila »prava rešitev za živino zgodnja pomlad tako, da se je že koncem aprila kosila sveža trava. Je pa vse poletje deževalo.«[15]

K slabi letini pa je pripomoglo še t. i. »hroščevo leto«. Deželni odbor Kranjske je glede te težave vsem županstvom izdal okrožnico z dne 17. aprila 1918: »Letošnje leto je zopet hroščevo leto. Ker nam dela ta škodljivec neizmerno škodo posebno pozneje, ko živi kot črv v zemlji in nam izpodjeda par let korenine in uničuje na ta način naše poljske in travniške pridelke, je naša dolžnost, da ga z vsemi močmi preganjamo in zatiramo. Ta boj se mora izvesti po vseh naših občinah, po celi deželi. Danes je splošno pokončavanje tega hrošča tem nujneje, ker nam naši pridelki že sami na sebi pešajo vsled razmer, ki so nastale po vojni, tako da ne smemo na noben način trpeti, da bi nam še ta sovražnik prizadeval škodo.

Vsa županstva so poklicana, da zbero in porabijo vse sile za pokončevanje tega škodljivca. Vsak posestnik je dolžan, da pomaga po svojih močeh. Šolski otroci naj se lotijo z vso vnemo uničevanja letošnjih hroščev in naj pod vodstvom in po navodilih učiteljstva preganjajo tega najbolj požrešnega škodljivca, da se na ta način zatare tudi mnogoštevilna njegova zalega.

S tem delom je začeti takoj od pričetka letanja in ga je vzdržno nadaljevati notri do konca. Hrošči naj se otresajo z drevja vsak dan ob zgodnjih jutranjih urah, dokler je hladno. Šolski otroci naj otresajo lege, ki so najbolj izpostavljene za hroščevo pašo, in drevesa, ki so najbolj napadena. Pod drevje naj se razgrnejo po možnosti rjuhe in plahte, da se hrošči lažje spravljajo v pripravljene vreče. Doma naj se stresejo v pripravne posode in poparijo, da jih bo konec. Posušeni hrošči naj se porabijo za klajo kuram in prašičem, kar je pri današnjem pomanjkanju krmil posebno upoštevati. Nazadnje jih pa s pridom porabimo tudi za gnoj in za kompost, če ni drugače. Županstvom se torej naroča, da takoj vse potrebno ukrenejo za pokončevanje letošnjih hroščev. Šolskim otrokom naj se dovolijo kraju in razmeram primerne nagrade do 2 K od mernika, h katerim hoče tudi deželni odbor prispevati polovico zneska.«[16]

Tudi živinoreja je bila zelo slaba. Tako časopis *Slovenec* dne 28. 6. 1918 z Gozda nad Črno piše, da »je naša živina, ki se je tekom vojskinega časa precej skrčila, letošnjo zimo na vso moč stradala, nekaj zaradi vojaške rekvizicije, še več pa vsled lanske suše. Par gospodarjev je moralo razkriti kozolce, da se je porabila slama za krmo. Vse se je veselilo kresnega dneva, ko odide živina za par mescev na Malo planino, ki je letos nenavadno dobro pašnata. Prejšnji dan, v nedeljo popoldne, je padal zelo težek in mrzel dež, tudi kaj trdega je bilo vmes. Na kresni dan je stala nad Črno gosta megla, pastirji so odgnali živino pred jutranjo zoro. Kako so morali biti presenečeni ljudje in živina, ko so našli planino pokrito s snegom. Za nekaj dni se je morala živina vrniti domov. Poljski sadeži so v nevarnosti, vrhovi Kamniških planin so pokriti s precej debelo plahto snega. Res nekaj nenavadnega. Starejši ljudje pomnijo, da so bile Kamniške planine zasnežene na dan sv. Aleša, 16. julija 1883. Ta dan se je mudil v Kamniku rajni cesar Franc Jožef I.« Je pa c.-kr. ministrstvo za deželno obrambo v sporazumu s c.-kr. vojnim ministrstvom tudi v letu 1918 oprostilo planšarje vojaškega služenja, vendar le letnike 1868–1893, in to le v času pašne sezone, to je od 1. maja do 15. oktobra. Vloge za oprostitev je odobrilo pristojno okrajno glavarstvo.[17]

Kot piše dekan Ivan Lavrenčič v Spomenici župnije Kamnik, »se je leto 1918 pričelo v znamenju večje draginje nego je bilo l. 1917, kakor v znamenju velikega pomanjkanja. Pod roko se je prodajal mernik pšenice približno 25 kg za 100 K, mernik prosa za 60 K, kg slanine 30 do 40 K, eno jajce 60 h in še višje. Seženj drv za 200 do 300 K. Še dražje je bilo sukno, katerega cena za meter je bila do 160 K, koteninaste hlače 100 K, srajca do 30 K, klobuk 40 K, špulca sukanca (cvirna), ki je pred vojsko stala najdražje 1 K, se je dobila za 40 K. Vino na debelo so plačevali liter za 4 do 5 K, v gostilnah 6 do 8 K, primerno ceneje je bilo mlado vino po 60 h. Visoka je bila cena mladim prašičkom za 7 do 8 tednov starim do 250 K. Denar je zgubljal zelo na veljavi, najrajši se je dajalo blago za blago. Kmet v trgovino prisedši je moral prinesti s seboj jestvin: slanino, jajca, žita, fižola, sicer je za denar težko kaj dobil v trgovini.

Draginja dan za dnem vedno večja. Meseca aprila in maja so plačevali ljudje za semena nečuvane cene, tako npr. kg fižola 8–10 K, prosa kg 5–6 K, kg krompirja 1–3 K. Sena se je za kg po 1K težko dobilo. Slanina in mast, ki se je plačevala kmetovalcem začetkom leta kg po 13 K, je provizacija plačevala g. prodajalca stranskim še 45–60 K za kg. Jajce je stalo 70 do 80 h, mleko 80 h do 1 K.

Vrednost denarja je zelo padla. Pšenica se je pod roko prodajala precej po mlačvi od 200 do 300 K mernik, proso mernik od 120 do 160 K, mernik rži 200 K. Živina je zadobila pod roko nečuvane cene: konj se je prodajal do 15.000 K, krava do 6.000 K, koza 700 K, koštrun 300 do 400 K. Zadnje dni septembra je kupila dva debela prašiča neka kupčevalka z njimi v moravški dolini za 10.000 K. Sicer se je najraje zamenjevalo blago za blago: tudi delavci, obrtniki so v mnogih slučajih zahtevali za svoje delo blago in so se denarja naravnost branili.«[18]

Avgusta 1918 je mekinjski župnik Franc Rihar zapisal: »Pomanjkanje vedno hujše. Moke na karte se že par mesecev ni dobilo. Sladkorja malo. Lani je mnogo odvrnilo sadje, ker je bila izredno dobra letina zanj. Letos je sadja malo. Tatvine se množe na polju, na sadnih vrtovih.«[19]

Zaradi pomanjkanja živil je bil tudi kamniški turizem oslabljen, saj so v časopisu Slovenec z dne 10. maja 1918 odsvetovali turistom obisk Kamnika: »Ne v Kamnik! Mestno županstvo v Kamniku naznanja, da vsled pomanjkanja živil tudi letos ne bo mogoče dajati iz mestne aprovizacije letoviščarjem, izletnikom in beguncem potrebnih živil.«

15 *Spomenica Mestne nadžupnije Kamnik*, leto 1918.

16 *Samouprava. Uradno glasilo deželnega odbora vojvodine Kranjske*, maj 1918, št. 4. Dlib.

17 *Samouprava. Uradno glasilo deželnega odbora vojvodine Kranjske*, maj 1918, št. 4. Dlib.

18 *Spomenica Mestne nadžupnije Kamnik,* leto 1918.

19 Spominska knjiga župnije Mekinjske, leto 1918.

Občinske prehranjevalne (aprovizacijske) komisije so za moko, sladkor, kavo, meso, petrolej, sveče, obutev, obleko, cigare in tobak izdajale nakaznice. C.-kr. urad za prehranjevanje ljudi je z odloki sproti, glede na letino ali pridelavo, odločal, kakšne bodo kvote živil, ki jih bodo ljudje prejeli z nakaznicami. Tako je v *Uradnem glasilu deželnega odbora vojvodine Kranjske* v maju 1918 razglasil, da se zaradi manjše pridelave sladkorja v letu 1917 »daje na sladkorne izkaznice od meseca novembra 1917 dalje za 1/4 kg skrčena množina sladkorja, tako da dobiva mestno in industrijsko prebivalstvo mesečno po 3/4 kg, podeželsko prebivalstvo pa samo po 1/2 kg.«[20] Tako so npr. v skladu z razglasom 19. februarja 1918 Kamničani dobili različne nakaznice za sladkor, in sicer: »Sladkorja dobi vsaka oseba iz Mesta, Grabna, Novega trga, Podgore in Fužin po 3/4kg, osebe iz podkrajev, to je Zapric, Perovega, Žal in Košiš po 1/2 kg.«[21]

Zaradi silnega pomanjkanja živine in nujne preskrbe vojaštva z mesom je c.-kr. urad za prehranjevanje ljudi večkrat uvedel po tri brezmesne dni v tednu. Tako tudi z odlokom dne 11. avgusta 1918 »zopet se uvedejo trije brezmesni dnevi na teden. V ponedeljek, sredo in petek vsakega tedna je prepovedano: prodajanje mesa, surovega in pripravljenega (kuhanega, pečenega, prekajenega, nasoljenega i. t. d.) kakor tudi dajanje mesa in jedi, obstoječih povsem ali deloma iz mesa; te dni se tudi v zasebnih gospodinjstvih ne smejo pripravljati ali vživati meso in jedi, ki obstoje povsem ali deloma iz mesa. – Pod mesom je razumeti vse užitne dele goved, telet, prašičev, ovac, koz, konj, kuncev, perutnine in divjačine, dalje mesne konzerve, prekajeno meso vključno šunko in klobase, izvzemši od političnega deželnega oblastva posebno določenih vrst, ki se delajo z uporabo krvi ali notranjih delov (drobu) zaklanih živali. Prestopki tega ukaza se kaznujejo z občutnimi kaznimi.«[22]

Ob takih ukrepih ni bilo čudno, da so si ljudje pomagali na različne načine, tudi z obiski sorodnikov na deželi, z nakupi pod roko, z menjavo dobrin ali pa s krajšanjem uradnih poti ali izkoriščanja pooblaščenih uradnih oseb. Tako je užaljeni mesar Maks Rojc v časopisu *Naprej* opisal stanje v Kamniku: »Občinski gospodarski urad v Kamniku je 2. januarja 1918 odvzel mesarju Maksu Rojcu pravico do klanja goveje živine, telet in prašičev. Dali so to živino v zakol Jakobu Homarju, ki je zidar ter nima pravice in ne enega spričevala o izvrševanju mesarske obrti, torej zato naj omenim sledeče, kako je Gerlovič nadzoroval in red delal v moji mesnici. Prišel je vsak torek in petek proti večeru ter je zahteval, da se meso v četrtek zvaga, vsa drobovina in loj, vprašal pa ni nikdar, ali dobite svoj denar nazaj, kar ste za živo težo plačali. Mesa je bilo predpisanega 20 dek na osebo, on ga je pa zahteval kar zvečer v torek ali v petek po 1 kg govedine, 1 kg teletine in še 2 kg loja za povrh, ali sliši to za njega ali za 2 ali 3 osebe. Bil je strankarski, delal je izjeme pri prodaji mesa. Jaz sem ukazal pomočniku, ki je izsekaval odjemalcem meso, da bi bil red, naj ga deli po vrsti zraven pulta, kar pa seveda g. Gerloviču ni bilo prav. Dalje mi je pretil, da mi je že veliko škodoval in da mi bo še škodoval, če dobim zopet pravico do klanja živine in če bo še on nadzoroval v mesnici.

Sedaj naj se omeni še o g. Kollmanu, stražniku v Kamniku. Lepa klavna živina in dosti tare se doseže le pod pogojem, ako se mu da kaj za pod zobe, kar je sam zahteval. Ti razumni gospodje so mi dali previsoko cenenega vola v plačilo kot prve vrste, a meso naj bi se prodajalo kot druge ali tretje vrste. Omenim tudi še, da se gospodje občinskega gospodarskega urada sami ne držijo predpisov. Jaz sem ukazal po predpisih nasekavati meso 20 dek na osebo in za pultom po vrsti in gospodje gospodarskega urada so hodili pred in po prodaji mesa k meni, zakaj nisem dal več mesa, da naj ga dam prihodnjič ja kaj več.

V pojasnilo, da je bil v Kamniku dosedaj grozoviti nered, omenim, da se je nekaterim dajalo čez glavo spredaj stoječih meso, drugemu zopet 4 do 5 kg mesa polne toške, nekateri so dobili samo meso, drugi pa zopet same kosti, dosti jih je pa bilo, da niso dobili nič mesa, čeprav so čakali od 5. ure zjutraj. Skozi ta nered je ljudstvo bilo razkačeno ter je vzelo in poskrilo javno desko občinskega gospodarskega urada, ki je visela na steni zraven stražnice g. Martina Kollmana. Pogovarjali so se tudi ljudje, da ako bi vedeli, kdo je bil tako prijazen, mu dajo še plačilo.

Občinstvo se pogovarja: prej ko je Rojc, mesar, sekal meso, smo ga vsaj vsi dobili, sedaj pa še te malenkosti ne dobimo, medtem ko ga dobijo nekateri preveč. Zahteva se, da bi mesarski mojstri delali za lon, in sicer od ene govedi in enega teleta po 34 K. Vprašam, za kaj bo ta denar ali za hrano, obleko, ali pa za uslužbence, ki so pri mojstru, to je tako rekoč uničevanje in izkoriščanje obrtnika, ki mu hočejo vzeti obrtni zaslužek. Ne boste me, se bomo že šli prepričat, odkod so te postave.«[23]

Med varčevalne ukrepe je spadala tudi v letu 1918 uvedba poletnega časa, in sicer od 15. aprila do 16. septembra 1918, katere namen je zmanjšati potrebo po petroleju in kurivu.[24] Kot je zapisano v župnijski kroniki, »ljudje imenujejo to neumnost *nemška ura*. Pa je res. Pri nas ure nismo nič premikali, pa se svet za to ni podrl. Kmetom ni ta naredba prav nič koristila. Kmet vstaja z dnevom in gre spat z nočjo, naj kaže ura, kolikor hoče. Če so ljudje imeli kaj opravka pri gosposki ali če so kam šli z železnico, so šli eno uro preje od doma kakor ponavadi.«[25]

»Vojaščina je v januarju in februarju 1918 vedno bolj zapuščala Kamnik in odšla proti laški fronti, ostala je le mala peščica. Tudi vojaška bolnica »Kremsier« se je preselila v okolico Vidma. Nemški vojaki, največ Prusi, niso ostavili dobrega spomina. Kradli so kot srake, kar so dobili. Tako so npr. pri župnijski senožeti pobrali leseno ograjo in pri kozolcu sežgali late, slično se

20 *Samouprava. Uradno glasilo deželnega odbora vojvodine Kranjske*, maj 1918, št. 5. Dlib.

21 Marija Klobčar, 1998: *Kamničani med izročilom in sodobnostjo*, str. 39. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Založba ZRC.

22 *Samouprava. Uradno glasilo deželnega odbora vojvodine Kranjske*, avgust 1918, št. 8. Dlib.

23 *Naprej* (glasilo JSDS), 7. 4. 1918. Dlib.

24 *Samouprava. Uradno glasilo deželnega odbora vojvodine Kranjske,* marec 1918, št. 3. Dlib.

25 France Bernik, Kronika fare Domžale, str. 35.

Janko Stele s sovojaki dragonarskega 5. voda, fotografiran v Mariboru 14. 9. 1918 (Hrani Tone Stele.)

Jernej Berlec, fotografiran v ateljeju Franca Aparnika v Kamniku septembra 1918 (Hrani Jože Berlec.)

je godilo drugim posestnikom.«[26] Tudi Fran Milčinski je v svojem Dnevniku zapisal: »V Kamniku naj bi nemški vojaki v gostilnah sami določali ceno kosila in večerje, in sicer 1 K 60 h, 'kakor na Nemškem', prav tako pa naj ne bi plačevali popite pijače. Pogost je zapis, da so plačevali manj, kot je bilo določeno, oz. samo toliko, kot je živilo stalo v Nemčiji ... Pretepe naj bi sprožali zaradi malenkosti: v Kamniku naj bi se domačini navadili hoditi po ostanek hrane v vojaške kuhinje, in tako so odšli tudi k Nemcem. Ti so jim odgovorili, da 'so pomije za avstrijske vojake', kar je bil zadosten razlog za pretep med vojaki, čakajočimi na premik na fronto ...«[27]

Konec vojne je blizu

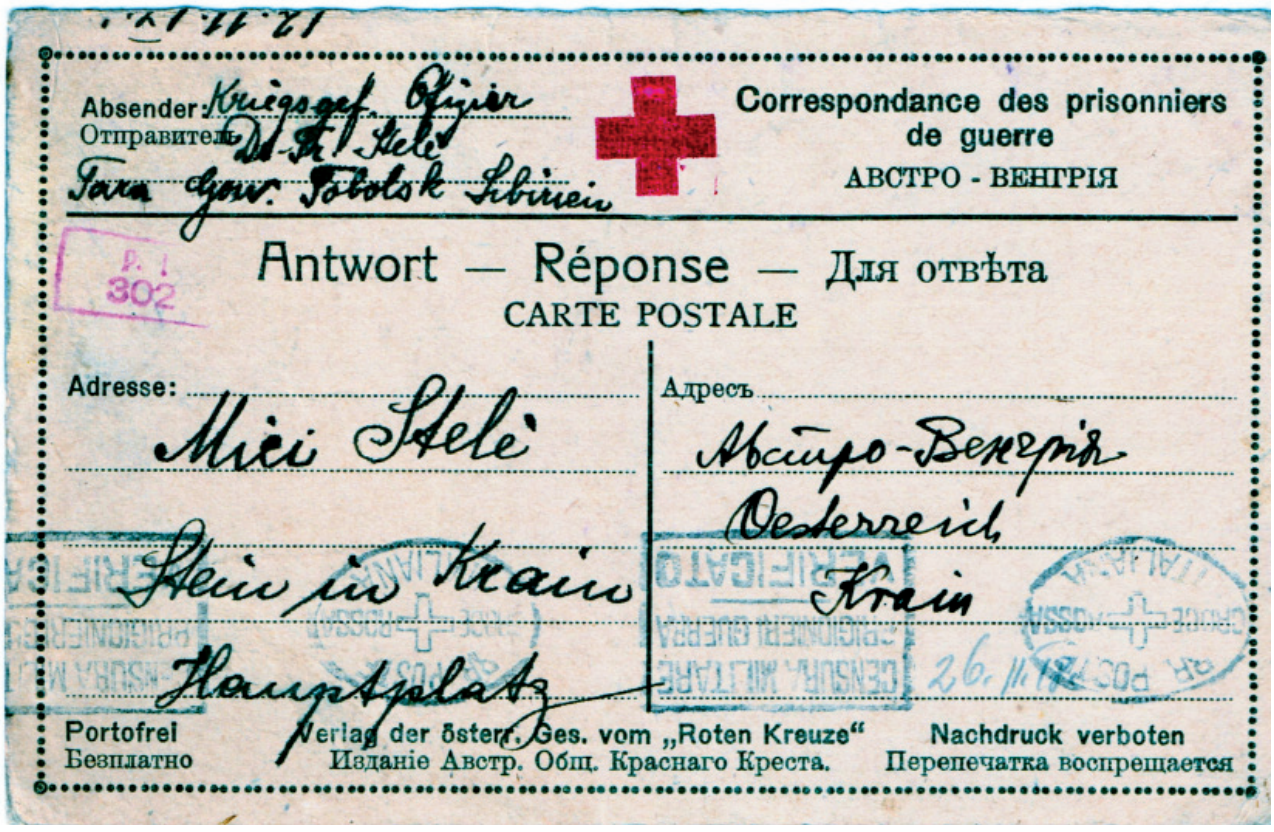
Septembra 1918 je avstro-ogrska vlada vsem vojskujočim se državam predlagala sporazumni mir. 16. oktobra 1918 je cesar Karl izdal razglas, v katerem je narodom Avstro-Ogrske ponudil preoblikovanje monarhije v zvezno urejeno državo, vendar je bilo prepozno. Avstro-Ogrska je razpadla in na njenem ozemlju so nastale nove države.

Zadnja ofenziva na italijanski fronti pri Vittoriu Venetu in s tem agonija avstro-ogrske vojske se je nadaljevala do konca oktobra, ko je prišel dekret o razpustitvi fronte. 3. novembra 1918 je bilo podpisano premirje, ki je zaradi italijanskih zahtev začelo veljati šele dva dni kasneje. Tedaj je veliko slovenskih vojakov prišlo v italijansko ujetništvo.

Slovenski polki avstro-ogrske vojske so bili ob koncu vojne po večini daleč od slovenskih dežel: 17. pehotni

26 *Spomenica Mestne nadžupnije Kamnik,* leto 1918.

27 Fran Milčinski, 2000: *Dnevnik 1914–1920*, str. 285–289. Ljubljana: Slovenska matica.

Absender: Kriegsgef. Offizier
Отправитель: d. St. Stele
Tara gouv. Tobolsk Sibirien

Correspondance des prisonniers de guerre
АВСТРО - ВЕНГРІЯ

P. I. 302

Antwort — Réponse — Для отвѣта
CARTE POSTALE

Adresse: Mici Stelè
Steiu in Krain
Hauptplatz

Адресъ Австро-Венгрія
Oesterreich
Krain

26. II. 18

Portofrei
Безплатно

Verlag der österr. Ges. vom „Roten Kreuze“
Изданіе Австр. Общ. Краснаго Креста.

Nachdruck verboten
Перепечатка воспрещается

Dopisnica dr. Franceta Steleta iz ruskega ujetništva v Tari v Sibiriji leta 1918 (Hrani Tone Stele.)

Narodna obrana v Kamniku.

Št. 76.

Legitimacija

za pešca Stelè Janka

ki se je javil v stalno vojaško službo pri Narodni obrani.

Kamnik, dne 8. novembra 1918.

SHS

Za Narodno obrano v Kamniku:

Legitimacija Janka Steleta kot člana Narodne obrane v Kamniku, 8. 11. 1918 (Hrani Tone Stele.)

Pred društvenim domom ob narodnem prazniku, 29. 10. 1918: 1. Janko Polak (Sokol), 2. Anton Slatnar, 3. učiteljica Odlasek, 4. dr. Ivo Šubelj, 5. Jerica Šinkovec, 6. Fran Stare, 7. Anton Cerar, 8. Janko Grašek, 9. Valentin Benkovič, 10. Anton Stergar, 11. dekan Ivan Lavrenčič, 12. dr. Alojzij Kraut, 13. dr. Rihard Karba (Iz Zikove hemeroteke, hrani MMK.)

polk je bil na tirolskem bojišču, 97. pešpolk v Ukrajini, 87. in 2. gorski strelski polk sta bila na Piavi.[28]

Glavnina avstro-ogrskih vojakov, vračajočih se od Piave, se je vračala v prvih dveh tednih v novembru. Takrat so bile ceste polne vojaških kolon. Od njih so ostajali kupi odvržene in zapuščene vojaške opreme, orožja, vozovi, različna nesnaga in konji, predvsem ob železniških progah in pomembnih cestah.

V oktobru in novembru 1918 se je po deželi pojavila bolezen t. i. španska gripa. »To bolezen imenujemo vojno bolezen. Prej je bila nepoznana. Je pa ta bolezen neke vrste prehlajenje, ki ni nevarno, če greš ob pravem času v postelj. Nevarna pa je, če se za prve pojave ne brigaš, ker rada pritisne še pljučnica. Kogar se poloti še pljučnica, temu opeša srce in zanj ni več rešitve. Ljudje ne vedo nobenih pravih zdravil, največ zaupanja imajo v žganje, da se hitro prepotijo.«[29] Na mekinjskem območju »je španska gripa po vseh hišah. Tudi nebroj smrtnih slučajev, ko se jih je lotila še pljučnica, ki prinese smrt. Šola je zaprta do 4. novembra«.[30]

Precejšen del avstro-ogrske armade se je vračal preko slovenskega ozemlja. Reševanja problema vračajočih vojakov se je lotila tudi oblast novoustanovljene države SHS – predvsem problema prehrane in prometne infrastrukture. Problema so reševali z dobro organiziranimi prevozi vojakov po železnicah, ki so bile povsem podrejene vojaškemu umiku, in z mrežo poljskih kuhinj, v katerih so ob nadzornih točkah in križiščih razdeljevale hrano. Glavna smer vojaškega umika je bila mimo Gorice, Ajdovščine, Idrije, Škofje Loke, Kamnika, Vranskega, Celja in Pragerskega. Na vseh pomembnih križiščih so člani narodnih straž bolj ali manj uspešno razoroževali vojake. Kot je bilo načrtovano, so Ljubljano in druga večja mesta množice vračajočih vojakov obšle.[31]

Prav v namen obrambe premoženja in ljudi pred vračajočimi se vojaki je Narodno vjeće v Zagrebu kot najvišja narodna oblast izdalo poziv konec oktobra vsem občinam k ustanovitvi Narodne obrane. »Navdušeni se veselimo svobode v neodvisni Jugoslaviji. Opravičeno pa greni splošno veselje med narodom velika skrb, če našim pokrajinam konec vojne ne prinese novih, še večjih nesreč: požigi, plenjenje, ropanje, umori in druga nasilstva od strani izstradanih vojaških krdel, ki bi se v slučaju neredne demobilizacije vračali preko naše domovine. Na vse moramo biti pripravljeni. Zato poživljamo po naročilu najvišje narodne oblasti Narodnega vjeća v Zagrebu vsa telovadna društva (sokolska in orlovska), požarne brambe in sploh vsa narodna društva, občine in posameznike, da dogovorno med seboj takoj osnujejo po vseh občinah, v vsaki vasi skupno občinsko narodno obrano. Vsaka občina naj ima za ta prehodni čas svojo narodno obrano ali javno stražo. Če to zahteva posebnost lege, je tudi lahko

28 Marko Štepec, 2008: *Vojne fotografije 1914–1918*, str. 261–264. Ljubljana: Defensor.

29 Nataša Budna - Kodrič, 1999: Prva svetovna vojna iz župnijskih kronik, leto 1918. *Loški razgledi* 45, str. 153.

30 Spominska knjiga župnije Mekinjske, leto 1918.

31 Marko Štepec, 2008: *Vojne fotografije 1914–1918*, str. 262–264. Ljubljana: Defensor.

več občin združenih v eno občinsko narodno obrano. Gotovo pa je najbolje, da se v vsaki občini in vsaki vasi ustanovi narodna obrana posebej. Odbor za občinsko narodno obrano naj bo sestavljen po velikosti občine od 6 do 10 mož. V tem odboru vodi predsednik in njega namestnik upravne in organizacijske posle (popis, plačo, prehrano, obleko, obutev itd.). Načelnik in podnačelnik pa naj skrbita za tehnično vodstvo straže, t. j. za četne redovne vaje, rabo orožja, pouk v stražni službi in za eventualno razdelitev straže v več pododdelkov. Poleg tega ima odbor tajnika, blagajnika in po potrebi njihova namestnika. Vrhovna odločitev v vseh važnejših stvareh pristoji celotnemu odboru. Kjer bi župan ali kdorkoli oviral priprave za ustanovitev, ali bi kakšna nezanesljiva oseba hotela delati ovire, naj se izvoli odbor za občinsko narodno obrano preko župana in teh oseb.«[32]

Tudi v Kamniku je bila v začetku novembra organizirana Narodna obrana oz. Javna straža, kamor so bili vabljeni moški od 17. do 50. leta. Med dokumenti je ohranjena legitimacija Janka Steleta z zaporedno št. 76, ko se je javil v službo pri Narodni obrani v Kamniku 8. novembra 1918. Kot uradna oseba se je podpisal Josip Novotny.[33] Tudi Jernej Berlec je prvi vojaški dopust dobil šele septembra 1918 in je tako konec vojne dočakal doma. Potem se je javil v Javno stražo v Kamniku, ki je ustavljala vojaštvo, ki se je po cesti peš in na vozovih vračalo z laškega bojišča, zahtevala od njih legitimacije ter jim odvzemala konje in drugo opremo ter skrbela, da niso kradli in delali druge škode.[34]

V Mekinjah so Narodno obrano ustanovili 3. novembra. Javilo se je okrog 80 fantov in mož. Župnik Franc Rihar je 8. novembra 1918 zapisal: »V Ljubljani, Kamniku javne straže razorožujejo mimoidoče čete, jim jemljejo živež, obleko in puste najpotrebnejše. Te dni je šlo skozi Ljubljano 400.000 mož umikajoče se armade. Ako se razkropi ta ogromna armada, bo vsa dežela poplavljena in pomendrana. Tudi naša mlada država ima mnogo težav, da se ustanovi v teh opasnih časih. Prišle so na pomoč češke in srbske armade. Zadnje pod vodstvom majorja Švabića.[35] Tu je v smodnišnici morda 100.000 kg smodnika. Bog nas varuj! Razno blago kupujejo od mimoidočih vojakov. Hvala Bogu, da nismo ob glavni cesti in da ne bomo nadlegovani od čet, tako vsaj upamo. Vsi vlaki prenapolnjeni vojaštva. Ker se je zrušila fronta, se vračajo vojaki polagoma domov. Naših je že mnogo došlo domov – veselje. Žalostno čujem, da delajo grdo v Kamniku s prihajajočimi četami. Jih precej popolnoma oropajo obleke, živeža. Celo Čehe. Slab glas bo šel po svetu o nas.«[36]

»AO armada, ki se je valila skozi Kranjsko, tudi skozi Kamnik, ni prizadejala prebivalstvu ničesar hudega, pustila pa je na potu na tisoče konj, ker jih ni mogla preživeti. Mnogo konj je na potu poginilo, preostale so polovili ljudje, tudi v Kamniku in okolici okoli več sto. Kdor je konja ujel – bil je njegova last. Med vojsko so jih kupovali po 8000 K – sedaj so jih klali, kuhali golaž in delali klobase. Narodna vlada je sicer razširjala oglase, da je vse zapuščeno vojno blago državna last, a se zanje ni nihče brigal.«[37]

V novi državi

»Do jeseni so zmagovali zavezniki Nemci, Avstrijci itd., toda konca septembra 1918 se je sreča nagnila entanti. V septembru in oktobru so združeni Francozi, Angleži in Amerikanci popolnoma potolkli nemško armado. Tudi Palestino so zasedli Angleži. Bolgari so kapitulirali. Naše in nemške čete so se hitro umaknile iz Albanije in Makedonije. Avstrija je pričela razpadati sredi meseca oktobra 1918. Poljaki so se pridružili Varšavi, Čehi niso marali ne za Avstrijo ne za dinastijo. Med Slovenci in Hrvati se je začelo bliskovito širiti protiavstrijsko gibanje. Za majniško deklaracijo iz leta 1917 naših državnih poslancev in za katero je pridobil presvetli g. knezoškof dr. Anton Bonaventura Jeglič vse slovenske stranke, da so jo podpisale, v smislu katere naj bi se zasnovala jugoslovanska država v okviru monarhije pod žezlom habsburškim – se ni brigal nikdo več in zahtevala se je združitev vseh Slovencev, Hrvatov in Srbov s srbskim kraljestvom v skupno jugoslovansko državo,« je zapisal Ivan Lavrenčič v kamniški župnijski kroniki.[38]

Avgusta 1918 je bil ustanovljen Narodni svet za Slovenijo, za predsednika je bil izvoljen načelnik SLS dr. Anton Korošec. 6. oktobra 1918 so zastopniki jugoslovanskih narodov v monarhiji ustanovili Narodni svet (Narodno vjeće) Slovencev, Hrvatov in Srbov kot vrhovno politično predstavništvo v Zagrebu. Po Češki so tudi avstro-ogrski južni Slovani 29. oktobra 1918 ustvarili svojo Državo Slovencev, Hrvatov in Srbov (državo SHS).[39]

Še pred ustanovitvijo nove države SHS so v časopisu Slovenec dne 18. 10. 1918 izračunali po popisih prebivalstva iz leta 1910, koliko prebivalcev bo štela nova država: »V jugoslovanski državi bi bilo 2,032.000 Slovencev in Srbo-Hrvatov. Od teh jih odpade na Kranjsko 491.000, na Štajersko 410 tisoč, na Koroško 82.000, na Primorsko 438.000 in na Dalmacijo 611.000. Medtem ko bi v novonastali nemški avstrijski državi ostalo 9,600.000 nemško govorečih prebivalcev.«

Na veliki narodni manifestaciji 29. oktobra 1918 na Kongresnem trgu v Ljubljani je bila razglašena ustanovitev Države SHS. Slavnostni govornik je bil Ivan Hribar. Država SHS je obstajala od 29. oktobra do 1. decembra 1918, ko se je s Kraljevino Srbijo združila v Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev.[40] Mesta na

32 *Slovenski narod*, 31. 10. 1918. Dlib.

33 Legitimacijo hrani Tone Stele, Kamnik.

34 Informator Jože Berlec, roj. 1919, Kamnik.

35 Stevan Švabić (1865–1935), major. Kot avstro-ogrski ujetnik je proti koncu vojne bival na Salzburškem, ob razpadu monarhije pa mesec in pol v Ljubljani. V tem času ga je oblast nove Države SHS imenovala za provizoričnega višjega poveljnika srbske vojske v Ljubljani, ki naj bi nastopila v imenu antante. S srbskimi vojaki in častniki, ki so bili tu v ujetništvu, je sestavil 26. pešpolk (ok. 2000 mož) in z njim vzdrževal red in mir v Ljubljani in okolici. V začetku novembra 1918 je z energičnim nastopom ustavil italijansko napredovanje do Ljubljane in tudi dosegel, da so se umaknili do Vrhnike. V: *Slovenski biografski leksikon,* III. knjiga.

36 Spominska knjiga župnije Mekinjske, leto 1918.

37 *Spomenica Mestne nadžupnije Kamnik*, leto 1918.

38 *Spomenica Mestne nadžupnije Kamnik,* leto 1918.

39 Nataša Budna - Kodrič, 1999: Prva svetovna vojna iz župnijskih kronik, leto 1918. *Loški razgledi* 45, str. 155.

40 *Slovenska kronika 20. stoletja 1900–1941*, str. 207–208.

Prvi narodni praznik 29. 10. 1918, pred društvenim domom v Kamniku. Stojijo: Ivanka Bundrova, Pepca Tominc, Ivanka Grašek, Marija Stele, Ivanka Hočevar, Pepca Hace, Minka Veber, Jože Stele, M. Mazovec, Pepca Grčar, Vera Kraut, Manica Mesner, Minka Kostanjevec, Magda Slatnar, Minka Stergar, Vera Kladva, Marica Zupan. Sedijo: Lenardičeva mama, Jerica Šinkovec, Franica Kratnar, Nežika Stergar, dr. Ivo Šubelj, Anica Kraut, Pepca Petek, Mlinarjeva Lenčka, Kosakova mama. Na tleh: Karol Skala, Manca Stergar, Vlado Kraut (Hrani MMK.)

Slovenskem so v nekaj dneh dobila popolnoma slovensko podobo. »Nemške napise na uradih, kolodvorih, trgovinah odstranili. Cesarske orle sneli. Avstrijske črno-žolte zastave se ne smejo več izobešati – očitno znamenje, da je Avstrija v agoniji in razsulu. Z vseh hiš, tudi 'nemških' se vihrajo narodne zastave. Na čepice dali vojaki slovenske kokarde, avstrijske odtrgali. Revolucija na vseh koncih,« je zapisal mekinjski župnik.[41]

Tudi v Kamniku so 29. oktobra praznovali narodni praznik: »Prvi narodni praznik, res nepozabni praznik v zgodovini našega ljudstva, je Kamnik najsijajnejše obhajal. Naše ljudstvo je to pot dokazalo, kako težko in željno je pričakovalo tega dneva, ko je prvikrat po stoletjih zatiranja in trpljenja praznovalo dan vstajenja in narodne svobode. Nepopisno navdušenje je vladalo vsepovsod, ki je v njem ljudstvo dalo duška svoji radosti, da je svobodno ljudstvo na svoji zemlji svoj gospodar. Ta dan je izpričal, da je naše ljudstvo politično dozorelo, narodno zavedno in edino, kulturno tako visoko, da je vredno svobode, ki mu je zasijala. V nas vseh je ta dan utrdil neomajno prepričanje, da je naše ljudstvo kos velikim nalogam, ki ga čakajo v bodočnosti. Velika narodna slavnost se je pričela s cerkvenim opravilom v krasno razsvetljeni župni cerkvi, kjer se je zbralo toliko 'udeležencev' narodnega slavlja, da je bila ista docela polna. Sv. mašo je daroval g. kanonik in dekan Iv. Lavrenčič. Po cerkvenem opravilu se je izpred Kamniškega doma vršil veličasten manifestacijski obhod po mestu. V sprevodu so šla vsa domača narodna in izobraževalna društva, društva iz sosednih župnij Mekinj in Nevelj, pevski zbor, gospe, gospodične ter gospodje v narodnih nošah in mnogobrojno občinstvo iz mesta in okolice. Najlepša je bila skupina v narodnih nošah. Ta je dala sprevodu pravi sijaj. Sprevod, ki se je pomikal v najlepšem redu po mestu, je končno obstal pred Kamniškim domom. Na okusno okrašenem pomolu Kamniškega doma se je nato zbral odbor Narodnega veča. Predsednik g. dr. Šubelj je v kratkem, a pomenljivem nagovoru nagovoril navzoče, poudarjajoč važnost zgodovinskega dneva, ki ga obhaja naš narod. Pevski zbor pa je zapel poleg drugih narodnih pesmi našo narodno himno: Lepa naša domovina, ki jo je na stotine broječa množica navdušeno pela ter zlila v njo svojo radost radi narodne probude. Mirno, slavnostno razpoloženo je ljudstvo odhajalo od Kamniškega doma, zavedajoč se, da stopa v novo življenje.«[42]

Glavni govornik, dr. Ivo Šubelj (1872–1930), se je rodil v Kamniku. Tu je tudi obiskoval »četverorazredno deško ljudsko šolo«, nato je šolanje leta 1883 nadaljeval na gimnaziji v Ljubljani, kjer je maturiral leta 1891. Pravo je študiral v Gradcu, kjer je leta 1896 promoviral. Že med študijem je delal kot lektor, torej bralec, pri slabovidnem upokojenem ministru baronu Feliksu Pinu na gradu Kohlhof pri Velikovcu, kjer se je izpopolnjeval v znanju angleščine, italijanščine in francoščine. Januarja 1886 je bil sprejet v službo pri deželni vladi v Celovcu, kjer je bil najprej pravni

41 Spominska knjiga župnije Mekinjske, leto 1918.

42 *Slovenec*, 31. 10. 1918. Dlib.

Prvi narodni praznik 29. 10. 1918, pred skalnato steno Malega gradu (Zapuščina Petra Klavčiča hrani MMK.)

praktikant pri okrajnem glavarstvu v Velikovcu. Čez leto dni je bil premeščen v Špital ob Dravi. Na pobudo barona Pina je na Dunaju opravil izpit za vstop v diplomatsko službo. Januarja 1898 je postal praktikant v zunanjem ministrstvu v oddelku za šifre in tu ostal dvajset let. Ob tem je napredoval 1900 v naziv dvorni in ministerialni koncipist, 1904 dvorni in ministerialni tajnik, 1910 sekcijski svetnik. 20. julija 1918 se je zaradi bolehnosti na lastno željo kot dvorni svetnik začasno upokojil. Vrnil se je v Kamnik in bil po zlomu avstro-ogrske monarhije izvoljen za predsednika narodnega sveta. Na povabilo delegata na mirovnih pogajanjih v Parizu dr. Ivana Žolgerja je med januarjem in aprilom 1919 sodeloval v slovenski delegaciji. V času koroškega plebiscita je bil julija 1920 podpredsednik jugoslovanske plebiscitne komisije v Celovcu in je 10. oktobra 1920 izročil plebiscitno ozemlje Avstriji. Vrnil se je v Kamnik in se neuspešno potegoval za službo v jugoslovanski diplomaciji.[43]

Predsedstvo Narodnega vjeća v Zagrebu kot vrhovna oblast v Državi Slovencev, Hrvatov in Srbov je 31. 10. 1918 imenovalo vlado za Slovenijo, katere predsednik je postal Josip vitez Pogačnik. Poverjenik oddelka za javna dela in obrt je postal inž. Vladimir Remec. Vladimir Remec je skupaj s Francem Remcem in Karlom Pollakom 8. novembra 1918 kupil tovarno upognjenega pohištva na Duplici pri Kamniku z vsemi zemljišči in opremo od Ivana Bahovca.[44] Obenem pa je predsedstvo pozvalo tudi vse občine, da naj ustanavljajo krajevne narodne odbore, ki pa niso imeli kakšnih posebnih nalog.

Počasi so se vračale nazaj tudi prireditve, srečanja, družabno in društveno življenje. Tako je Slovensko planinsko društvo sporočilo, da se z 11. junijem 1918 odpira planinska koča na Kamniškem sedlu.[45]

V septembru 1918 je Narodna čitalnica v Kamniku praznovala 50-letnico ustanovitve, vendar je bilo še povsod čutiti posledice vojne.

»Dramatično-glasbena prireditev Narodne Čitalnice, dne 8. t. m. privedla nas je zopet iz vsakdanjega treznojednoličnega življenja v višje sfere, da smo vsaj za par ur pozabili skrbi teh hudih časov. Igro enodejanko 'Bratranec' so proizvajali naši preizkušeni diletanti pod spretno režijo g. B. prav dobro. Glasbene točke so bile izbrane in očarale so nas docela, za kar hvala in čast salonskemu orkestru pod vodstvom g. K. Zaključil je prijeten večer ples, kar je bila zopet dobrodošla zabava zlasti za našo žensko in moško mladino, kateri je svetovna vojska prikratila toliko ji po vseh božjih in človeških postavah pristoječega nedolžnega veselja. Čuje se, da priredi naša Narodna Čitalnica v proslavo

43 Kamniško-komendski biografski leksikon. Ureja Knjižnica Franceta Balantiča Kamnik.

44 Zora Torkar, 1992: Upognjeno pohištvo na Slovenskem, str. 9. Kamnik: Kulturni center Kamnik.

45 *Slovenski narod*, 11. 6. 1918. Dlib.

Sprevod narodnih noš skozi Šutno 29. 10. 1918 (Iz Zikove hemeroteke hrani MMK.)

svoje petdesetletnice začetkom oktobra zopet dramatično predstavo. Prav tako: skrbi polna sedanja doba zahteva opravičeno tudi nekaj lepe izpremembe, ki nas odtegne vsaj malce realnosti.«[46]

»Narodna Čitalnica v Kamniku proslavi 50 letnico svojega obstoja vsled nastalih nepremostljivih ovir v skromnejšem obsegu nego-li je bilo prvotno namenjeno. Pomanjkanje primernih moških igralskih moči je vprizoritev Meškove dramatske slike v treh dejanjih 'Mati' začasno onemogočilo, ter se Meškovo delo ob ugodnejši priliki spravi na oder. Iz tega razloga se je odbor na predlog g. režiserja B. odločil za Ogrinčevo veseloigro 'V Ljubljano jo dajmo!', katere dejanje je zajeto iz življenja kamniških meščanskih krogov. Na čitalniškem odru se je prvikrat še pod vodstvom sedanjega režiserja vprizorila leta 1901 ter že pri premijeri zbog svoje zabavne vsebine ter mično prikrojenih prizorov vzbudila splošno zanimanje in žela obilo toplega priznanja. Z njeno vprizoritvijo pa se zaeno predoči najboljše slovstveno delo našega prerano umrlega ožjega rojaka in zaslužnega slovenskega pisatelja Josipa Ogrinca. Odmori med posameznimi dejanji se izpolnijo z glasbenimi točkami. Pred igro se v slavnostnem govoru očrta ustanovitev, razvoj in delovanje društva v petdesetletni dobi svojega obstanka. Po možnosti se sporedu pridružijo nekatere najznačilnejše recitacije iz nekterih proizvodov tukajšnjih pesnikov – rojakov Medveda, Vojanova, Petruške in Albrechta. Kar so priprave za slavnostni večer v polnem tiru, trdno pričakujemo, da nam bode naše marljivo in izurjeno igralno osobje že v početku oktobra pripravilo v sedanjih enoličnopraznih dnevih življenja po daljnem presledku zopet nekaj zabavnih ur v neizkaljeni sreči in zadovoljnosti. Želimo samo, da bi domače in vnanje čitalnici naklonjeno občinstvo prireditev v mnogobrojnem številu posetilo. Saj s tem bi najizrazitejše dokumentiralo svojo narodno zrelost in globoko umovanje na polstoletno kulturno delovanje najstarejšega društva v okraju.«[47]

Narodna vlada SHS v Ljubljani je prevzela avstrijsko organizacijo okrajnih glavarstev ter jih z razglasom z dne 31. oktobra 1918 uzakonila. Vse bivše c.-kr. oblasti, posebno okrajna glavarstva, davčni uradi itd. so bili dolžni brez odlašanja začeti zopet poslovati oz. nadaljevati z delom. V skladu s tem je na podlagi sklepa ministrskega sveta v Beogradu z dne 22. decembra 1918 celotna Narodna vlada SHS v Ljubljani 10. januarja 1919 razpustila vse narodne svete in narodne straže. Vsi uradniki okrajnih glavarstev so morali podpisati izjavo, da bodo zvesti in pokorni Narodni vladi SHS v Ljubljani. Kot notranji in zunanji uradni jezik je bila predpisana slovenščina, vloge pa so morali sprejemati tudi v jezikih drugih narodnosti, živečih v Državi SHS, a reševati v slovenskem jeziku. Vsi napisi na uradnih poslopjih so morali biti v uradnem jeziku.[48]

Konec novembra 1918 so pričakovali tudi novo vladno uredbo o novih vojaških uniformah, »pri katerih so odpravljene vse avstrijske distinkcije. Sicer je montura slična srbski vojaški uniformi. Častniki v Zagrebu že večinoma nosijo nove uniforme.«[49]

Seveda pa so tudi v novi državi ostale vsakodnevne težave, ki so bile značilne za vsa vojna leta. Pomanjkanje in draginja živil, kuriva, obleke, usnja in obu-

46 *Slovenski narod*, 20. 9. 1918. Dlib.

47 *Slovenski narod,* 27. 9. 1918. Posebna številka *Kamničana*, priloge *Našega lista* je ob 50-letnici Narodne čitalnice izšla šele septembra 1919. Dlib.

48 Jože Žontar, 2003: Splošna okrajna uprava v Sloveniji v letih 1918 do 1941. *Arhivi*, 26, št. 1, str. 133–138.

49 *Slovenski narod*, 25. 11. 1918. Dlib.

Potrdilo.

Podpisano županstvo potrjuje, da se četovodja Jernej Berlec, rojen 1890 zglasil prostovoljno za legijo prostovoljcev za Koroško.

Mestno županstvo Kamnik, dne 14. 1. 1919.

Župan:

MESTNA OBČINA KAMNIK

15. I. 919

Potrdilo Jerneja Berleca, ki ga je izdalo kamniško mestno županstvo, da se je 14. 1. 1919 prostovoljno javil v legijo prostovoljcev za Koroško (Hrani Jože Berlec.)

tve, le da so tokrat probleme reševali z dvojezičnimi izkaznicami za sladkor, kruh in moko itd. »Izkaznice za sladkor, kruh in moko, ki so že natisnjene, se bodo za enkrat izdajale še dvojezično, ker bi se z novim natiskom izdaje izkaznic toliko zavleklo, da bi občinstvo ne dobilo nekaj dni kruha in drugih živil. Nove izkaznice se bodo izdajale samo v slovenskem jeziku.«[50] Posebna težava v novi državi je bila preskrba z zdravili. Kot je bilo zapisano v časopisu Slovenski narod 11. 12. 1918, se je v vojnem času še vseeno dalo dobiti nekaj zdravil, »zdaj pa, ko smo se odcepili od Avstrije, je dovoz zdravil docela izostal, ker nas Dunaj smatra za inozemstvo in danes se faktično ne dobi skoraj nobenih zdravil več. Kakšne katastrofalne posledice utegnejo nastati vsled tega.« Pričakovanja odraslih se v marsičem niso uresničila. Pokojninski sistem ni bil urejen, nekateri posamezniki so z vojnimi posojili utrpeli precejšnjo škodo. Med Kamničani je krožila izjava: »Prekmal smo se združil, pa predaleč dol.«[51]

Najhujši problem, ki pa je čakal novo državo, je bila ureditev meja. Kot piše Ivan Lavrenčič v Spomenici, »so si drznile italijanske čete z največjo lahkoto meseca novembra 1918, ko je naša armada ob Piavi odpovedala in pod pritiskom razmer v razsulu Avstrije pometala orožje, zasesti čisto slovensko ozemlje: Goriško, Primorsko, Kranjsko do Vrhnike.« Po deželi so se vrstili protesti proti temu tudi še v letu 1919. »Dne 9. junija 1919 se je sklical in vršil v Kamniku na Glavnem trgu pred Kamniškim domom protestni shod zoper krivičen mir, kjer so govorili: dr. Karba, dr. Šubelj in spisovatelj te kronike (op. Ivan Lavrenčič) v imenu strank SLS in JDS. Sprejela se je resolucija in odposlala vladi: 'Gospodje. Pravico in samoodločbo ste nam obetali. Zato smo vam zaupali. Pravijo, da hočete besedo snesti, da nas hočete porazdeliti kakor neumno živino, da hočete najboljši del našega naroda na novo zasužnjiti. Mi tega ne verjamemo. Če pa res ne ostanete mož beseda, svečano prisegamo, da nasilnega miru ne priznamo. Mirovati nočemo, dokler naš narod ne bo prost sužnjega jarma. Tako bodi!' Deželna vlada se je naprosila, da se pošlje resolucija v Pariz na mirovno konferenco.«[52]

Ob koncu vojne je Deželni zbor v Celovcu zahteval priključitev celotne Koroške k nemški Avstriji. Narodni svet v Celovcu pa je zahteval priključitev slovenskega dela dežele k Državi SHS. General Maister je zahteval dovoljenje, da čim prej vojaško zasede slovensko ozemlje na Koroškem, vendar so predvsem iz Ljubljane prihajala drugačna navodila. Večina je bila prepričana, da bo mirovna konferenca narodnostno sestavo upoštevala in da vojaške akcije ne bodo potrebne. Kljub temu je general Rudolf Maister z vojsko že novembra 1918 zasedel črto Tinje–Srednje Trušnje–Vovbre–Grebinj–slovenski del Labotske doline. Nadporočnik Franc Malgaj je s prostovoljci iz celjskega okraja zasedel Mežiško dolino in do konca novembra 1918 še Pliberk in Velikovec. Prostovoljci pod poveljstvom stotnika Alfreda Lavriča so prekoračili Ljubelj in zasedli del zahodne Koroške z Borovljami. Na sestanku med predstavniki ljubljanske vlade in zastopniki dunajske in celovške vlade v Ljubljani, od 9. do

50 *Slovenski narod*, 4. 11. 1918. Dlib.

51 Marija Klobčar, 2016: *Na poti v Kamnik*, str. 113. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Založba ZRC.

52 *Spomenica Mestne nadžupnije Kamnik*, leto1918. Pisec župnijske kronike v vojnem času je bil župnik in dekan Ivan Lavrenčič (r. 1857, umrl l. 1930 v Kamniku). V Kamniku je služboval od leta 1902 do 1930.

Stara avstrijska dopisnica z novo znamko Države SHS, Verigar, ki jo je osnoval Kamničan Ivan Vavpotič, 1918–1919 (Hrani MMK.)

12. decembra 1918, so Avstrijci pravzaprav ponujali mejo na Dravi, vendar slovenska stran tega predloga ni sprejela, zato so sklenili, naj o tem odloči mirovna konferenca. Kljub dogovoru je prihajalo do občasnih spopadov in ti so se januarja 1919 za slovensko stran slabo končali. Istega meseca sta glede reševanja koroškega vprašanja obe strani podprli posredovanje dveh ameriških oficirjev – podpolkovnika S. Milesa in poročnika L. Kinga. Njuno poročilo je bilo precej odločilno za usodo slovenske Koroške. Izjavila sta, da je sporno ozemlje na Koroškem zemljepisna in gospodarska celota in da je veliko koroških Slovencev naklonjenih Avstriji. Na teh osnovah je ameriški predsednik Wilson na mirovni konferenci v Parizu zagovarjal mejo na Karavankah.

Pod vplivom dogodkov je tudi Ljubljana spoznala, da se stvari na Koroškem ne razvijajo dobro. Konec aprila 1919 so začeli slabo pripravljeno ofenzivo, ki se je končala s pravim polomom. Avstrijci so prekoračili Dravo, prišli na Karavanke in prodrli v Mežiško dolino vse do Slovenj Gradca. Šele zdaj je prišla na pomoč srbska vojska. Konec maja se je začela nova ofenziva in že 6. junija so jugoslovanske čete, večinoma slovenske, zasedle Celovec z Gospo Sveto in celotno slovensko Koroško. To dejanje je prišlo precej prepozno. Že dogovorjeno premirje so Avstrijci odpovedali, med obema vojskama pa so italijanske sile v imenu antante vzpostavile 4 kilometre širok razmejitveni pas. Ofenziva je v resnici bolj škodila kot koristila. Usoda Koroške je bila zdaj v rokah mirovne konference.

Na mirovni konferenci so nam dodelili Jezersko in Mežiško dolino z Dravogradom, za ostalo sporno ozemlje pa razpisali plebiscit. Južna Koroška je bila razdeljena na cono B (Celovec z neposredno okolico) pod avstrijsko upravo in cono A pod jugoslovansko upravo, ki je obsegala približno ozemlje do Drave, južno od Celovca, na severu vse do Djekš in Svinške planine. Samo v primeru ugodnega izida za Kraljevino SHS v coni A bi izvedli plebiscit tudi v coni B. Plebiscit je bil izveden 10. 10. 1920. Od 39.291 glasovalnih upravičencev se ga je udeležilo 37.636. Za Republiko Avstrijo jih je glasovalo 22.025 (59 %), za Kraljevino SHS pa 15.279 (41 %).[53]

Jože Berlec je večkrat spraševal svojega očeta: »Po vsem tem, kar si doživel, si se januarja 1919 javil še k Maistrovim borcem! Kaj nisi imel dovolj 8 let?!« Ta pa mu je odgovoril: »Mogel sem malo povrniti Avstrijcem. Za vse, kar so hudega naredili nam, Slovanom, ko so nas postavljali v prve vrste. Nič nam niso pomagali, drugače bi bilo padlih veliko manj. Slovani, moji prijatelji, so padali, Avstrijci pa dobivali kolajne, visoke kolajne ...« Ni jih bilo malo, ki so razmišljali podobno. Jernej Berlec je po vpoklicu šel najprej v Maribor in potem skupaj s srbsko vojsko zasest Koroško. Ko je bilo konec te njihove ofenzive, so vojake poslali nazaj v Ljubljano. Čez nekaj mesecev so jih demobilizirali, Jernej Berlec pa je začel delati v vojaškem Arzenalu, v čevljarski delavnici in varčeval ...[54]

Na Štajerskem je bila odločilna za reševanje meje pripadnost Maribora. Nemški občinski odbor je že oktobra 1918 razglasil mesto z okolico za sestavni del nemško-avstrijske države. Najpomembnejšo vlogo v boju za mejo na Štajerskem je imel vojak, pesnik in rodoljub Rudolf Maister (rojen v Kamniku 29. 3. 1874, umrl na Uncu 26. 7. 1934). Narodni svet za Štajersko,

53 Milan Škrabec, 2007: *Boj za meje*, str. 80–85. Kamnik: Medobčinski muzej.

54 Informator Jože Berlec, roj. 1919, Kamnik.

Po nastanku nove Države SHS so postali srbski ujetniki na smodnišnici novi gospodarji. Začasni poveljnik srbske vojske Stevan Švabić nadzira vojake ob prihodu v Kamnik v novembru 1918 (Iz Zikove hemeroteke, hrani MMK.)

ustanovljen septembra 1918, je Maistra 1. 11. 1918 imenoval za generala ter ga razglasil za poveljnika mesta in vse slovenske Štajerske. General je izvedel mobilizacijo (okrog 3.000 mož) in že 23. 11. 1918 razorožil nemško varnostno stražo (Shutzwehr) ter tako postal edina vojaška sila v Mariboru.[55]

V časopisu *Slovenski narod* je bilo 25. 11. 1918 o Maistrovi akciji zapisano takole: »Mariborska mestna straža razorožena. Danes, 23. t. m. ob 5. uri zjutraj smo razorožili brez strela tukajšnjo nemško mestno gardo, broječo kakih 1000 mož. Zasedli smo vse nemške urade, kljub ugovoru Nemcev, da je to 'Neutrales Gebiet'. Nemci so nastopali v zadnjem času zelo oblastno, zaprisegli so uradnike pri sodniji, pošti, kaznilnici itd. na ustavo Nemško-avstrijske republike ter samo tem zapriseženim uradnikom hoteli izplačati dne 1. decembra plače. Še včeraj je prišel iz Gradca na vse poštne urade mariborskega, marenberškega, ptujskega in šentlenartskega političnega okraja ukaz, da se morajo ukloniti samo poveljem iz Gradca. V Spielfeldu je bil pred dvema dnevoma aretiran član mariborskega narodnega sveta in je bil šele na energičen protest narodnega sveta zopet izpuščen na svobodo.«

Maister je večinoma zasedel slovensko narodnostno črto na Štajerskem in se o tem pogodil tudi z avstrijsko stranjo. Ob obisku ameriške delegacije, na čelu s podpolkovnikom Milesom, 27. 1. 1919 v Mariboru, so mariborski Nemci in njihovi zavezniki organizirali velike demonstracije, ki naj Američanom in svetu pokažejo, da je Maribor nemško mesto. Več demonstrantov je bilo ubitih in ranjenih. Demonstracije so podprli tudi socialdemokrati (delavstvo), ki so se jih udeležili v velikem številu.

Zaradi dogodkov na Koroškem so štajerski Nemci 4. 2. 1919 napadli Radgono, vendar so Maistrovi vojaki napad odbili in obdržali Radgono. Na ta dogodek se je odzvala politika. Predstavniki ljubljanske vlade, graške vlade, general Maister in francoska delegacija so 13. 2. 1919 potegnili novo demarkacijsko črto na Štajerskem, po kateri so naši obdržali Radgono in Špilje, umakniti pa so se morali iz Cmureka in Lučan. To mejo je 1. 3. 1919 potrdil tudi francoski maršal Foch, kar je bilo v nadaljevanju zelo pomembno.[56]

1. 12. 1918 je prišlo do združitve Države SHS s Kraljevino Srbijo v Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev. V časopisu *Slovenski narod* so 6. 12. 1918 zapisali: »Od 1. decembra – ena država od Soče do Vardarja. Predsedništvo Narodnega veča SHS je izdalo v sporazumu s srbsko vlado tale proglas: V smislu zaključka Osrednjega odbora Narodnega veča z dne 24. decembra je proklamiralo posebno odposlanstvo Narodnega veča dne 1. decembra ob 8. zvečer v svečani adresi na prestolonaslednika Aleksandra ujedinjenje celokupnega naroda Slovencev, Hrvatov in Srbov v enotno Jugoslovansko državo pod vlado kralja Petra, oziroma prestolonaslednika Aleksandra kot regenta. Prestolonaslednik Aleksander je prevzel v svojem svečanem prestolnem odgovoru regentstvo in sestavil novo vlado. S tem aktom je prenehala funkcija Narodnega veča kot vrhovna oblast države SHS na teritoriju bivše Avstro-Ogrske. S konstituiranjem skupnega finančnega ministrstva preneha tudi njega upravna funkcija, ki

55 Milan Škrabec, 2007: *Boj za meje*, str. 96. Kamnik: Medobčinski muzej.

56 Milan Škrabec, 2007: *Boj za meje*, str. 96–97. Kamnik: Medobčinski muzej.

General Rudolf Maister nadzoruje sprevod čet ob proslavi Kraljevine SHS v Mariboru 15. 12. 1918 (Hrani Muzej narodne osvoboditve Maribor.)

jo bo vodilo do takrat predsedništvo Narodnega veča v sporazumu s srbsko vlado. Od dne 1. decembra t. l. naprej tvori ves naš narod slovensko-hrvatsko-srbsko jedinstveno državo pod regentstvom Njegove kraljevske Visokosti prestolonaslednika Aleksandra.«

Združitev s Kraljevino Srbijo so zahtevali tudi v Kamniku, in sicer krajevna organizacija liberalne Jugoslovanske demokratske stranke (JDS), ki so jo ustanovili konec novembra 1918. »Za predsednika je bil izvoljen dr. Rihard Karba, za podpredsednika Fran Stare, za tajnika Anton Cerar, za blagajnika Josip N. Sadnikar, za odbornike: dr. Alojzij Kraut, Ivan Hudobilnik, Josip Janša, Rado Medic, Fran Fajdiga in Josip Bahal. Predsednik je na ustanovnem sestanku poročal o splošnem političnem položaju, na kar se je sprejela resolucija, v kateri se zahteva tukajšnje ujedinjenje s kraljevino Srbijo pod dinastijo Karagjorgievičev. Resolucija je bila poslana Narodni vladi v Ljubljano, Narodnemu vijeću v Zagrebu in srbski vladi v Beogradu.«[57]

1. december je bil proglašen za splošni, državni in narodni praznik, ki pa so ga v letu 1918 praznovali 14. in 15. decembra. Tedaj je bilo zapovedano, da naj se »v šolah vrše šolske slovesnosti, v katerih naj se učencem razloži pomen osvobojenja in ujedinjenja celega jugoslovanskega naroda. Kjer so vojaške posadke, naj se praznuje praznik z vojaškimi slavnostmi. V mestih, kjer so sedeži narodnih vlad, naj se odda 101 strel iz topov. Na javnih in zasebnih poslopjih naj se izobešajo slovenske, hrvatske in srbske zastave. V nedeljo, 15. decembra, naj se vrše po celi državi SHS slovesne cerkvene proslave. S prižnice naj se prebere adresa Narodnega veča prestolonasledniku in regentov odgovor.«[58]

Tako kot drugod so se vrstile slovesnosti ob narodnem prazniku tudi v Kamniku in Domžalah. Franc Bernik bolj podrobno opiše slovesnosti 14. in 15. decembra 1918 v Domžalah.

»14. decembra je bila slovesnost za šolsko mladino in ob 9. uri dopoldne je bila zahvalna služba božja. Prav vsa šolska mladina je imela v rokah majhne zastavice, slovenske, hrvaške, srbske, francoske, angleške, amerikanske. Nad 20 deklic je bilo v narodnih nošah. Ob zastavi sta šla dva dečka, eden v orlovskem, drugi v sokolskem kroju. Zastava je imela dva slovenska traka z napisom: 'V proslavo ujedinjenja Slovencev, Hrvatov in Srbov – 1. dec. 1918'. Pred zastavo je jahal na konju 10 leten šolar. Župnik je raz prižnico prebral zaukazano adreso Narodnega veča in odgovor regenta Aleksandra. Slovesnost je zaključila himna 'Lepa naša domovina'. Nato je bila slovesnost v šoli, ki je bila izredno okrašena, vsa v zastavah. Na odličnem mestu so bile podobe Dr. Kreka, Dr. Korošca in Wilsona. Trije šolarji so govorili domoljubne pesmi, učitelj Karol Jeretina je v slavnostnem govoru navdušeno pojasnil pomen ujedinjenja v skupni državi, mladina je zapela 'Hej Slovani' in 'Lepa naša domovina'.

15. decembra, v nedeljo, je bila slovesnost za vso faro. Na prostoru pred šolo se je zbralo in uredilo ljudstvo, ki se je ob zvokih domžalske godbe podalo v veličastnem sprevodu k službi božji. Sprevoda so se udeležile vse krajevne organizacije z zastavami v sledečem redu; 1. Velika slovenska zastava. 2. Jezdeci

57 *Slovenski narod*, 3. 12. 1918. Dlib.

58 *Slovenski narod*, 5. 12. 1918. Dlib.

v narodnih nošah na konjih. 3. Domžalska godba. 4. Sokoli in Orli na konjih, potem peš. 5. Katoliško izobraževalno in podporno društvo z zastavo. 6. Marijine družbe z zastavo. 7. Šolska mladina, zopet vsa z zastavicami v rokah. 8. Ženske in moški v narodnih nošah (bilo jih je nad 100). 9. Gasilna društva. 10. Krajevni odbor narodnega sveta. 11. Občinski odbor. 12. Uradništvo (pošta, orožniki, železničarji). 13. Drugo občinstvo (moški, ženske). V cerkvi je zopet župnik najprej raz prižnico prebral zaukazano adreso Narodnega veča na prestolonaslednika Aleksandra in njegov odgovor nanjo. Nato je imel peto sv. mašo, zahvalno pesem 'Te Deum' in blagoslov z Najsvetejšim, nakar je godba zaigrala narodno himno 'Lepa naša domovina'. Po cerkveni slovesnosti je bil obhod celotnega sprevoda po Stobu, Sp. Domžalah, Zg. Domžalah nazaj k šoli. Pred šolo je bil zunaj na prostem postavljen prostor za govornike, nad njim krasno ozaljšane slike prejšnjega dne. Trije učenci, isti kot prejšnji dan, so govorili domoljubne pesmi. Slavnostni govor je imel nadučitelj Josip Odlasek. V vznesenih besedah je poudaril srečo, da je jugoslovanski rod postal na svoji zemlji svoj gospod. Šolska mladina je zapela 'Hej Slovani', nato pa vsi navzoči skupno z godbo 'Lepa naša domovina'.«[59]

Mekinjski župnik Franc Rihar pa je zapisal: »1. december – Ujedinjenje Slovencev, Hrvatov in Srbov. Velik zgodovinski dogodek. Ta dan bo praznik za vse prihodne čase. Letos se je praznoval 15. decembra. Šolska sveta maša. Zastave razobešene. Uradi zaprti. 15. december – V cerkvi sveta maša. Te Deum na ujedinjenje. Prečitala se je v cerkvi adresa Narodnega veča in odgovor Aleksandra.«[60]

Prvo svetovno vojno so zaključile mirovne konference v letih 1919–1920. Med drugimi je bila 28. junija 1919 v Versaillesu podpisana mirovna pogodba z Nemčijo in 10. septembra 1919 v Saint-Germainu z Avstrijo. Po določilih mirovnih pogodb je Nemčija izgubila veliko ozemlja, na območju Avstro-Ogrske so nastale nove nacionalne države, Italija pa je zasedla ozemlja, navedena v Londonskem sporazumu. V Državi SHS in pozneje v Kraljevini SHS je bila združena večina Slovencev, tretjina slovenskega ozemlja pa je po določilih Londonskega sporazuma, po bojih za Koroško in koroškem plebiscitu ter po mirovnih pogodbah z Avstrijo in Italijo ostala zunaj slovenskih (jugoslovanskih) državnih meja.[61]

59 Franc Bernik, 1923: *Zgodovina fare Domžale*, str. 28. Domžale (samozaložba).

60 Spominska knjiga župnije Mekinjske. Pisec župnijske kronike v tem času je bil župnik Franc Rihar (r. 1859, umrl 28. 2. 1919 v Mekinjah), ki je služboval v Mekinjah od 29. septembra 1893.

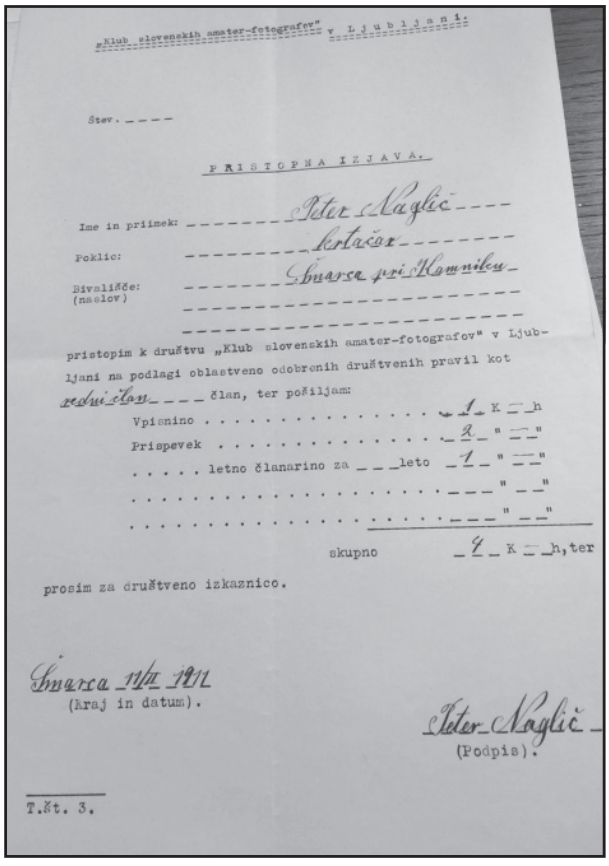
61 Prva svetovna vojna. *Enciklopedija Slovenije*, št. 9. Ljubljana, 1995, str. 398–409.

Darja Pergovnik[1]
Tržaška 4, 1000 Ljubljana
darja.pergovnik@zvkds.si

Prispevek fotografije Petra Nagliča k ohranitvi Plečnikove dediščine

Fotografski opus Petra Nagliča je zelo raznolik, velik delež zavzema arhitekturna fotografija mest po domovini, Evropi in zunaj nje. S stališča raziskovanja ljubljanskega urbanizma in arhitekture med obema vojnama imajo Nagličevi posnetki rušenj in novogradenj objektov veliko dokumentarno vrednost. Posebno mesto v njegovem opusu predstavljajo fotografije Plečnikovih del, ki jih je sistematično fotografiral od nastajanja do zaključevanja. S pomočjo njegovih fotografij je mogoče Plečnikovo dediščino prepoznavati, raziskovati in celo rekonstruirati nekatere zasnove in detajle, ki so bili sčasoma spremenjeni ali celo odstranjeni. Nagliča zato lahko razglasimo za najbolj temeljitega dokumentarnega fotografa v času nastajanja arhitektovega dela, ki je umetnika že takrat prepoznal kot enega največjih ustvarjalcev evropske ali celo svetovne arhitekturne dediščine.
Ključne besede: arhitekturna fotografija Petra Nagliča, rekonstrukcija Plečnikove dediščine

The photographic opus of Peter Naglič is very diverse, with a great portion of it dedicated to architectural photography of towns around the country, Europe and beyond. From the point of view of the exploration of Ljubljana's urbanism and architecture during the two wars, Naglič's photographs of ruins and new constructions of buildings have great documentary value. A special place in his opus is reserved for the photographs of Plečnik's works, which he systematically photographed from start to completion. With the help of Naglič's photographs, Plečnik's heritage can be recognized, explored, and some of the designs and details, which have been changed or even removed over time, can now be reconstructed. It is why Naglič can be proclaimed as the most thorough documentary photographer of the period when Plečnik's architectural works were coming to life, for the artist had already then recognised the architect as one of the greatest contributors to the European or even global architectural heritage.
Key words: architectural photography by Peter Naglič, reconstruction of Plečnik's heritage

„Klub slovenskih amater-fotografov" v Ljubljani.

Štev. ____

PRISTOPNA IZJAVA.

Ime in priimek: Peter Naglič
Poklic: krtačar
Bivališče: (naslov) Šmarca pri Kamniku

pristopim k društvu „Klub slovenskih amater-fotografov" v Ljubljani na podlagi oblastveno odobrenih društvenih pravil kot redni član ___ član, ter pošiljam:

Vpisnino . . . . . 1 K — h
Prispevek . . . . . 2 " — "
. . . . . letno članarino za ___leto 1 " — "
. . . . . ___ " — "
. . . . . ___ " — "

skupno 4 K — h, ter

prosim za društveno izkaznico.

Šmarca 11/II 1911
(kraj in datum).

Peter Naglič
(Podpis).

T.Št. 3.

Pristopna izjava Kluba slovenskih amater fotografov, 1911

Uvod

Namen članka je opozoriti na pomen arhitekturnega fotografskega opusa Petra Nagliča (1883–1959) v obdobju med obema vojnama in umestiti njegov prispevek kot enega pomembnejših v času velikega dograjevanja našega glavnega mesta, zlasti na področju dediščine Jožeta Plečnika (1872–1957). Lani je minilo 60 let od arhitektove smrti, ki je bila obeležena kot Plečnikovo leto, v katerem so izšle strokovne knjige, prirejena so bila predavanja in postavljene razstave, med drugimi v Kamniku in Ljubljani tudi razstava fotografij Petra Nagliča z motivi Plečnikove Ljubljane. Letos mineva 20 let, odkar je vnuk Petra Nagliča, Matjaž Šporar, odkril dedovo fotografsko zapuščino in jo predstavil javnosti. Letos mineva tudi 125 let od Nagličevega rojstva, naslednje leto pa bo 60 let od njegove smrti, zato je prav, da se njegovemu delu posvečamo z novimi razpravami.

Fotograf in arhitekt sta bila sodobnika, po naključju ju veže marsikatera podobnost, v istem času sta se gibala v istem prostoru, pa vendar se verjetno nikoli nista srečala. Za njima je ostala nevidna skupna pot, ustvarjena arhitektura in arhitekturna fotografija kot vez med resničnostjo in iluzijo, na podlagi katere je mogoče bolje strokovno spoznati oba, Plečnika in Nagliča. O obeh je potrebno še marsikaj preučiti in ta članek je morda začetek in pobuda za nova odkritja.

Razvoj Nagličeve fotografske poti

Peter Naglič je bil rojen leta 1883 v Šmarci pri Kamniku, kjer je imela družina že dve generaciji ščetarsko obrt, za katero se je izučil tudi sam. Fotografija ga je začela zanimati že zelo zgodaj, saj je najstarejša ohranjena scensko prirejena avtoportretna fotografija iz leta 1899, ko mu je bilo komaj 16 let. Kdo ga je navdušil za fotografijo in kje se je srečal z njo, ni znano. Leta 1908 je romal v Lurd in čez dve leti v Sveto deželo, tokrat že s fotoaparatom. Morda je bil prav to povod, da mu je oče istega leta dal del strehe na domači hiši prekriti s steklom. Sin je imel tako v podstrešnem ateljeju

1 Magistrica znanosti s področja krajinske arhitekture, Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, Območna enota Ljubljana.

Fotografija Gradca, 1911 (Foto: Peter Naglič)

Secesijsko okrašena revija Wiener Mitteilungen, Photographischen Inhalts, 1913

naravno svetlobo, ki mu je omogočala izdelavo portretov. V ateljeju je imel temnico z vsemi pripomočki za izdelavo in obdelavo fotografij, imel je tudi rekvizite, s katerimi je uprizarjal različne scenske postavitve. Fotografiral je v ateljeju ali pred pročelji hiš, kjer je postavljal prirejene kulise. Že v svojem času je bil znan kot fotograf in je fotografije celo prodajal. Predanost fotografiji je podkrepil s pristopno izjavo, ki jo je podpisal 11. februarja leta 1911, in tako postal član Kluba slovenskih amater fotografov, ki je bil ustanovljen le mesec dni pred tem.

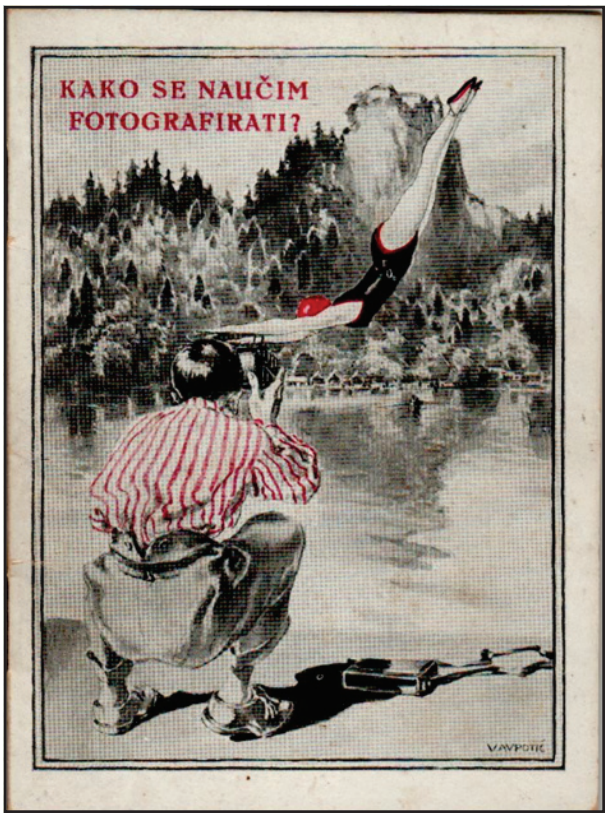
Med letoma 1911 in 1914 se je v Gradcu poklicno izpopolnil v ščetarskega mojstra, kjer se je dobro naučil tudi nemško, tako da je lahko spremljal tujo strokovno literaturo in fotografske časopise, ki so bili najdeni med zapuščino: *Ernemann Neuheiten* (1911), *Agfa* (1913, 1914), *Wiener Mitteilungen, Photographischen Inhalts* (1913).

V času 1. svetovne vojne je med drugim služil vojaški rok na Ljubljanskem gradu. Prav znanje fotografiranja in ukvarjanja s ščetkarstvom sta ga razbremenila najhujših vojaških obveznosti. Svoja pretresljiva občutja v tem času je zapisoval v dnevnik, ob tem pa fotografiral vojaško življenje in značilne podobe vojnega časa. Dnevnik in katalog fotografij sta bila objavljena v knjigi *Moje življenje v vojni 1914–1918,* ki je izšla leta 2007.

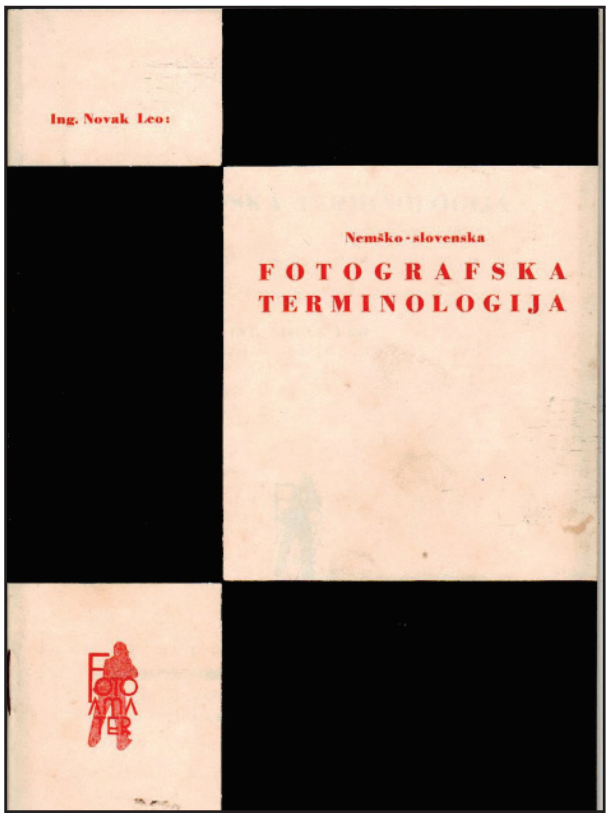
Med letoma 1914 in 1917 je fotografsko dokumentiral gradnjo arhitekturno zanimivega kulturno-prosvetnega doma na Homcu, kar že izkazuje njegovo dovzetnost za arhitekturno in dokumentarno fotografijo. V domu so uprizarjali dramske igre, pri katerih je ustvarjalno sodeloval s scenskimi postavitvami. V zahvalo za preživetje prve svetovne vojne je domače razpelo, ki mu ga je zaupal v oskrbo ded, nadgradil s postavitvijo nove Marijine železobetonske kapelice v gotskem stilu. Gradnjo na domačem dvorišču je leta 1919 seveda dokumentiral. Po očetovi smrti leta 1922 sta z bratom prevzela podjetje, ki je v času njunega vodenja dose-

Vojaško pokopališče pri Svetem Križu, 1916 (Foto: Peter Naglič)

Priročnik Kako se naučim fotografirati, 1927, z Vavpotičevo risbo na naslovnici

Leo Novak: Nemško-slovenska fotografska terminologija, 1934

glo gospodarski vzpon in kakovostni vrh na področju šćetarstva tudi v širšem prostoru. Peter je imel v času prevzema tovarne že 39 let, širokopotezno podjetniško in tehniško razmišljanje pa mu je omogočilo tudi obvladovanje fotoaparata in tehnike razvijanja. Rast podjetja in proizvodnje je v vseh fazah, tudi ko je bil lastnik še oče, fotografsko dokumentiral. Še naprej je sledil fotografski literaturi, v kateri je spremljal fotografske tehnike in novosti. Tudi iz tega časa so se ohranili fotografski priročniki in revije: *Kako se naučim fotografirati?* Prva in druga pregledna izdaja (1927), *Sein Stolz eine Voigtlander, Zeiss Ikon* (1931), *Foto*

Foto amater. Mesečnik za foto in kino umetnost, 1933

amater. Mesečnik za foto in kino umetnost (1933), *Nemško-slovenska fotografska terminologija* Lea Novaka, *Fotoamater* (1934).

V začetnem obdobju je fotografiral na steklene plošče, po letu 1930 pa je začel uporabljati filmski trak. Gospodarska stabilnost podjetja je Nagliču omogočila, da je svoje zanimanje za fotografijo uresničeval na osebnih in poslovnih potovanjih. Fotografije s poti je leta 1937 prikazal na razstavi katoliškega prosvetnega društva Homec in tako kulturo daljnih dežel, kot je Sveta dežela, in bližnjih krajev, kot so Trst, Benetke, Assisi, Rim in Budimpešta, približal sokrajanom.

Med letoma 1899 in 1959 je ustvaril skoraj deset tisoč posnetkov različnega žanra, od portretne, krajinske, etnološke, dokumentarne do arhitekturne fotografije. Celotna zbirka ohranjenega gradiva pa nas poleg dokumentarnosti pouči tudi o tehničnem razvoju fotografiranja. Fotografije je sam razvijal in opremljal s podatki, imel je celo svoj žig, navedel je datum, kraj in vsebino posnetkov, kar ga uvršča med pomembne kroniste svojega časa.

Razvoj fotografske dejavnosti v Nagličevem času

Fotografija je bila v slovenski prostor močno vpeta, zato je potrebno omeniti nekaj ključnih točk, ki so povezane z njenim razvojem, tudi v primerjavi z Nagličevo fotografsko potjo. Natanko 40 let pred Nagličevim rojstvom je Janez Avguštin Puhar izumil fotografijo na steklenih ploščah, ki je bila revolucionarno odkritje in je povzročila razvoj fotografske dejavnosti. Tako je imel naš prvi poklicni fotograf Ernest Pogorelc že leta 1859 v Ljubljani dva ateljeja. Dr. Janez Bleiweis pa je leta 1867 v *Letopisu Slovenske matice* v članku Kako fotografi delajo podobe uveljavil slovensko fotografsko terminologijo. Prvi slovenski amaterski fotografski klub s sedežem v Gruberjevi palači je bil ustanovljen leta 1889. Tedaj se je poleg portretne uveljavila še krajinska, vedutna, žanrska, reportažna in dokumentarna fotografija. Poklicni fotografi so bili tudi mentorji amaterjem, pojavi se nekaj popotnih fotografov. V Celju se je ohranil steklen atelje Johanna Martina Lenza iz leta 1898, kar je redkost tudi na evropskem nivoju. Od leta 1920 pa je v tem prostoru deloval zelo znan fotografski atelje z imenom Pelikan. Omenjeni atelje sicer ni primerljiv z Nagličevim, pa vendar je zanimivo, da je bil tudi njegov s stekleno streho dograjen že leta 1910.

Leta 1895 je bil v Ljubljani potres, ki je pomenil prelomnico in začetek novega prostorskega razvoja mesta. Fotografiranje popotresnega stanja je naročila celo mestna občina in njen župan Ivan Hribar. Po tem dogodku se je močneje uveljavil dokumentarni in reportažni žanr, hkrati pa tudi težnje po umetniškem izrazu. Znamenit predstavnik te zvrsti pri nas, ki je bil sopotnik slovenskih impresionističnih slikarjev, je bil Avgust Berthold (1880–1919). Po letu 1904 se je predstavljal na razstavah doma in v Evropi. Izjemen fotograf je po tehnični, strokovni in umetniški plati močno vplival na številne slovenske fotografe. Zadnjič je razstavljal leta 1911 v Jakopičevem paviljonu v okviru VI. umetniške razstave, kjer so poleg slikarjev kot dodatek pripravili tudi I. razstavo društva Klub slovenskih amater fotografov v Ljubljani. Razstavljalo je devet fotografov, Nagliča žal ni bilo med njimi, čeprav je bil član kluba, kar je bil pogoj za razstavljanje. Ustanovitev in vodenje Kluba slovenskih amater fotografov je prevzel Fran Vesel (1884–1944), ki je znan po upodobitvah domačega okolja, ljudi in kulturnikov tistega časa. Bil je pobudnik ideje oblikovanja »katastra slovenske zemlje«, na podlagi katerega se je ohranilo veliko podob slovenskih krajev. Tudi med Nagličevimi fotografijami je veliko krajevnih znamenitosti, ki so bile popisane in uvrščene v avtorjev seznam. Amaterska fotografija je bila cenjena tudi pri Slovenskem planinskem društvu, ki je leta 1897 ustanovilo celo fotografski odsek. Obdobje po prvi svetovni vojni zaznamujejo krajinska, portretna in žanrska podoba podeželja ter alpski motivi s planinskimi kočami, ki so številni ohranjeni tudi v Nagličevem opusu.

Leta 1931 ustanovljeni Fotoklub Ljubljana je združeval poklicne in amaterske fotografe. V Jakopičevem paviljonu je imel že naslednjega leta prvo razstavo, leta 1934 pa že prvo mednarodno razstavo, ki sta ji sledili še dve, leta 1936 in 1938. V štirih letih je postal Fotoklub Ljubljana svetovno znan in zaželen na vseh svetovnih fotografskih razstavah, zato ta čas lahko poimenujemo »zlata doba slovenskih fotografov«. Če je bil Naglič član tega kluba, še ni znano, dejstvo pa je, da je ravno v tem času tudi on veliko fotografiral gradbeno prenovo Ljubljane.

V prvi polovici 20. stoletja so se uveljavili številni fotografi. Med njimi je treba omeniti Antona Šušteršiča (1872–1942), od katerega se je – od več tisoč posnetkov – žal ohranilo le 478 negativov in med njimi, na srečo, tudi veliko Plečnikovih del. Naglič je imel

Nočni posnetek Ljubljanskega gradu s Kongresnega trga med letoma 1928 in 1947 (Foto: Vekoslav Kramarič)

osebne stike s fotografom Petrom Lampičem (1899–2001), sicer pa je najbolj umestna primerjava Nagličevega opusa z ljubljanskim fotografom in založnikom Vekoslavom Kramaričem (1902–1984), ki je med letoma 1926 in 1945 posnel okoli 4.000 razglednic in voščilnic številnih krajev v Sloveniji. Bil je profesionalec, njegovi posnetki so estetsko in tehnično dovršeni. Obvladal je vse, kar je potrebno za uspešno prodajo, od katere je tudi živel, saj je imel celo svojo trgovino. Čeprav so bile fotografije opremljene z inicialkama VK in jih je bilo mogoče kupiti skoraj v vseh slovenskih krajih, danes pa jih je mogoče najti tudi v arhivih, je premalo poznan in med viri avtorsko malokrat naveden. Ohranjenih je veliko panoramskih posnetkov Ljubljane, tudi nočnih, ki imajo likovno prepoznavni značaj. Nakazujejo izrazno moč luči v mestu, ki so s številnimi Plečnikovimi svetilkami ena od pomembnih značilnosti arhitektovega dela. Kramarič in Naglič sta v istem času fotografirala enake Plečnikove motive. Nagličeve fotografije so sicer manj profesionalne, vendar pa imajo izjemno dokumentarno vrednost.

Tivoli ponoči med letoma 1928 in 1947 (Foto: Vekoslav Kramarič)

Magistrat s spomenikom kralja Petra, 1934 (Foto: Peter Naglič)

Peter Naglič in Jože Plečnik

V Nagličevem raznolikem fotografskem opusu je arhitekturna fotografija številčno izstopajoča. Fotografiral je panoramske posnetke mest, trgov, znamenitih hiš, cerkva in planinskih koč s področja celotne Slovenije. Vidni so neposredni posnetki objektov ali pa kot scena ob procesijah, sprevodih in praznovanjih. Brata Naglič sta odlično vodila obrt, ki se je razvila v tovarno in je med letoma 1930 in 1935 dosegla svoj vrh. Ščetarske proizvode so tedensko vozili v Ljubljano, kjer so imeli poslovne partnerje, kar je Naglič verjetno izkoristil tudi kot možnost za fotografiranje. Zanimivi so posnetki gradbene prenove Ljubljane, ki je potekala v prvi polovici 20. stoletja in takrat doživela novograditeljski val. Fotografiral je tlakovanje cest, gradnjo tramvajske proge in betoniranje struge Ljubljanice, saj ga je zanimala tudi tehnična stran gradnje. Naredil je več deset posnetkov med gradnjo struge, v kateri so tirnice z vagončki, konjska vprega in jaški za zlivanje betona. Niso pa ga pritegnile samo gradnje, temveč tudi rušenja starih objektov, ki jih je spremljal prav tako kot novogradnje, ki so nastale na njihovih mestih. To so bili npr. Nebotičnik, hotel Slon, Dukičevi bloki, Majerjeva hiša ter palači Batta in Slavija.

Kot je bil čas med letoma 1931 in 1938 opredeljen za »zlato dobo slovenskih fotografov«, je bila to hkrati tudi »zlata doba Plečnikovega ustvarjanja v Ljubljani« in videti je, da se je tega zavedal tudi Naglič, ki je s fotoaparatom vestno spremljal njegovo gradnjo. Med fotografom Nagličem in enajst let starejšim arhitektom Plečnikom na videz ni nič skupnega, čeprav ju povezujejo določena naključja in nekatere vsebinske podobnosti. Oba sta se izučila za obrtniška poklica in se izpopolnila v Gradcu. Medtem ko je Plečnik dokončno pretrgal z mizarskim poklicem in na Dunaju nadaljeval s študijem arhitekture, Naglič poklica ni opustil, se je pa začel predano učiti fotografiranja. V začetnem obdobju se je Plečnik ukvarjal s postavljanjem razstav, scenske postavitve ob portretiranju in gledaliških igrah je izvajal tudi Naglič. Afiniteta do kamna je še en skupni imenovalec z arhitektom. Naglič je ustvaril veliko zbirko kamnin, smisel za oblikovanje in umetnost je izrazil z izdelavo posnetkov obdelanega kamenja, ogrlic ali vzorcev obeskov znanih osebnosti. V večini krajev, ki jih je obiskal, je zahajal na pokopališča in opazoval oblike nagrobnih spomenikov. Velik vtis nanj je naredila kamnoseška obdelava različnih kamnitih struktur, ki so po svoji zahtevnosti mejile na kiparske stvaritve. Plečnik se je ukvarjal z oblikovanjem cerkvene opreme, v katero so vdelani dragi kamni. Na Dunaju in v Pragi so bili pomemben del njegove arhitekture kamniti elementi, v Ljubljani pa je svoj spoštljivi odnos do kamnitih izdelkov izražal celo z vključevanjem starih, od drugod prinesenih kamnitih elementov v svoja dela. Plečnik je v svoje zasnove vključeval segmente

Rušenje starega hotela Slon, 1937 (Foto: Peter Naglič)

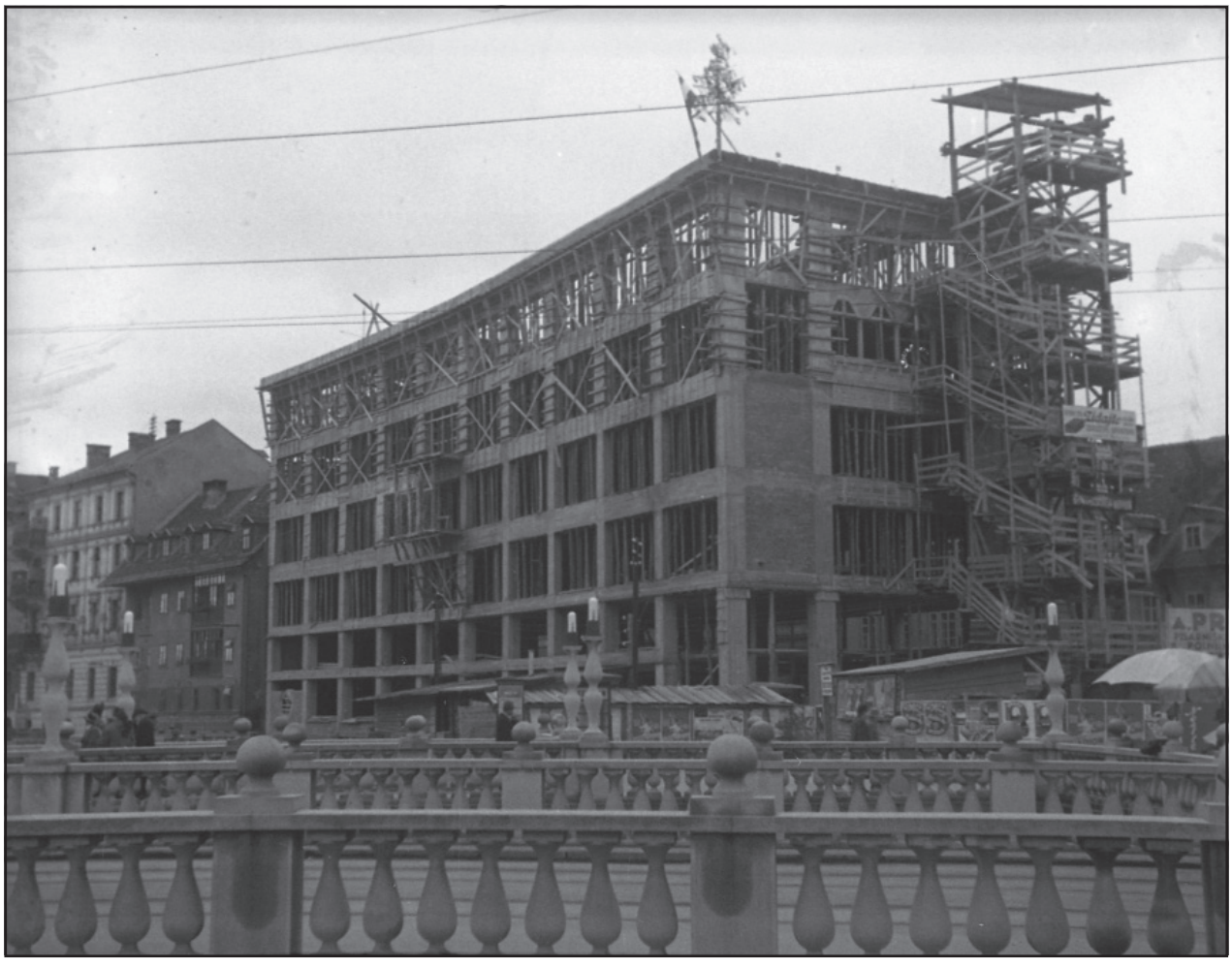
arheološke preteklosti, ki jo je ob izkopavanjih v Ljubljani dokumentiral tudi Naglič. V zapisih iz leta 1910 omenja svoje ukvarjanje z oblikovanjem vrta, ki ga je uredil ob hiši in tovarni v Šmarci. Na fotografiji iz leta 1935, na kateri ponosno pozira s hčerko v naročju, je videti krožno oblikovane grede s sadiko palme. Velik delež Plečnikovega opusa zavzemata oblikovanje odprtega prostora v mestu in urejanje vrtov. Grajska uprava je v letih 1925 in 1927 ob zaključku prve, najzahtevnejše faze Plečnikovega urejanja vrtov ob Praškem gradu, izdala fotografsko monografijo, ki so jo posneli posebej za to najeti izvrstni praški fotografi. Kaj je bil vzvod, da se je tudi Naglič ukvarjal s sistematičnim dokumentiranjem Plečnikovih del, saj jih je, kot bi bil profesionalni kronist, s fotoaparatom spremljal od začetka do zaključka, ni znano. Dejstvo je, da je zaradi poslovnih stikov pogosto hodil v Ljubljano in ob tem verjetno vestno beležil nastajanje arhitektovega opusa. Najstarejši in najštevilčnejši so posnetki dograjevanja struge Ljubljanice, od leta 1932 do leta 1935 je izdelal več kot 100 posnetkov rečnega prostora z mostovi. Enkratne posnetke Čevljarskega mostu s celostno osrednjo podporo v strugi brez vode je posnel leta 1934. Z Ljubljanskim gradom, kjer je služil vojsko, se je srečal že med prvo svetovno vojno. Leta 1934 pa je začel dokumentirati zemeljska dela, odkopavanje starih utrdb, sajenje dreves in gradnjo razglednih teras na Šancah, ki jih je nazadnje posnel še leta 1939.

Gradnja novega hotela Slon, 1937 (Foto: Peter Naglič)

Rušenje stare Majerjeve hiše, 1937 (Foto: Peter Naglič)

Gradnja nove Majerjeve palače, 1937 (Foto: Peter Naglič)

Urejanje struge Ljubljanice pri Šuštarskem mostu, 1933 (Foto: Peter Naglič)

Betoniranje dna struge pri Tromostovju, 1933 (Foto: Peter Naglič)

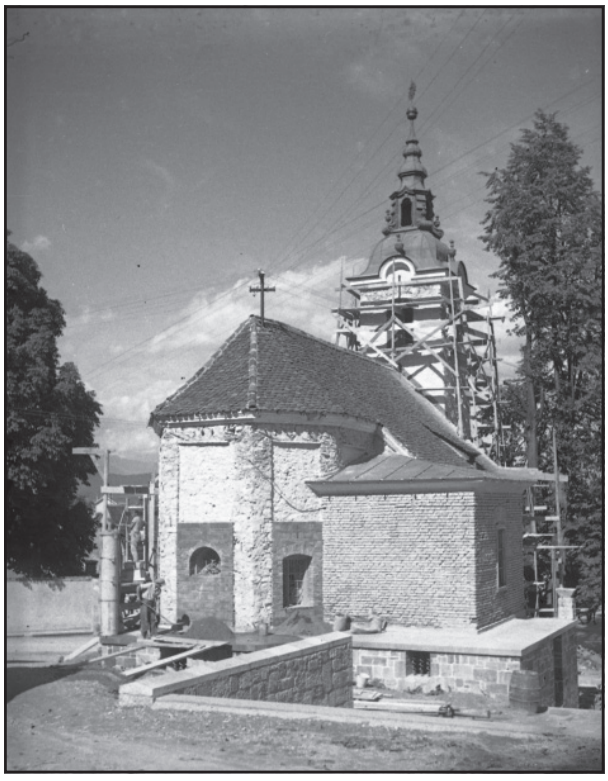

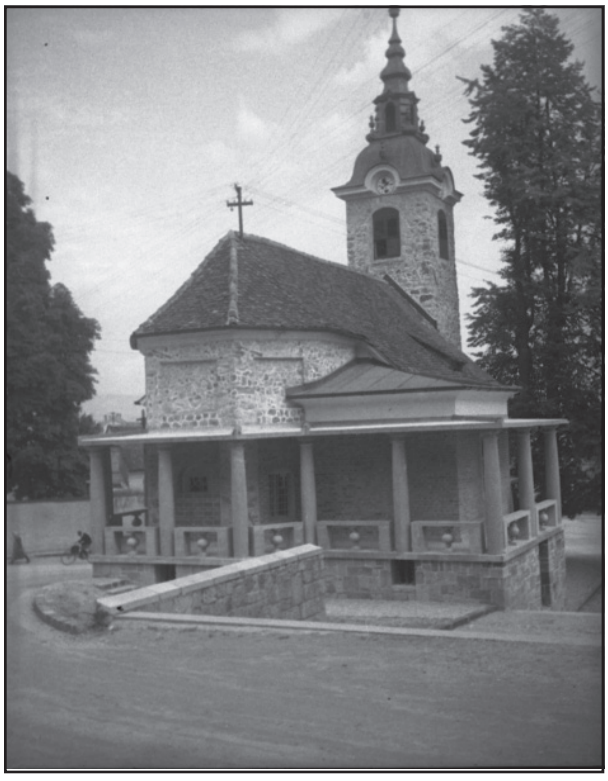
Gradnja Baragovega semenišča in zapuščeno pokopališče sv. Krištofa, 1938 (Foto: Peter Naglič)

Gradnja Baragovega semenišča, 1938 (Foto: Peter Naglič)

Leta 1935 je posnel začetek gradnje baldahina s stebri, modulacije terena, sajenje dreves ter kongresno prireditev na Stadionu. Gradnjo Narodne in univerzitetne knjižnice je spremljal od leta 1937 do 1940. Gradnjo prizidka ob cerkvi sv. Jerneja v Šiški je posnel leta 1936, leto kasneje pa je z istega stojišča posnel še končani prizidek z obodno stebrno lopo. Zunanjost cerkve sv. Frančiška je posnel istega leta, leto kasneje pa še njeno notranjost. Izjemno dosledno je spremljal gradnjo Baragovega semenišča, kar je potekalo od leta 1938 do leta 1940. Izdelal je več kot 20 posnetkov

Cerkev sv. Jerneja med gradnjo leta 1936 in ob koncu gradnje leta 1937 (Foto: Peter Naglič)

in v treh letih posnel začetek gradnje objekta na travniku, kjer so bili še kapela in ostanki zapuščenega pokopališča sv. Krištofa, končni posnetki pa prikazujejo objekt s končano fasado kontrastno svetle barve sredi odprtega prostora. Zanimivi so posnetki semenišča, ki so ga gradili brez dvigal – z ročno tehniko prevažanja in valjenja stebrov po lesenih podijih s pomočjo vrvi.

Nagličevo zavzeto sledenje Plečnikovemu delu res ni bilo slučajno, kar je vidno ob gradnji zlasti za tiste čase oddaljene cerkve sv. Mihaela na Barju. Spremljal jo je od začetka ob pripravi terena in gradnji kamnitega podstavka leta 1937 pa do dokončanja leta 1938. Številni posnetki nam tako kot pri Baragovem semenišču prikazujejo celo filmske sekvence gradnje. Še vedno je bil prisoten tudi v mestnem središču, kjer je leta 1940 posnel gradnjo tržnic s postavljanjem lesenih opažev za polkrožna okna. Fotografije, povezane z verskim življenjem in krščansko tematiko, nam

Žale na dan odprtja, 1940 (Foto: Peter Naglič)

Park Zvezda s spomenikom kralja Aleksandra po odstranitvi kostanjev po Plečnikovi zamisli, 1940 (Foto: Peter Naglič)

ob prilikah procesij nudijo podobo Šentjakobskega in Kongresnega trga ter Vegove ulice in Magistrata s spomenikom kralja Petra. Več kot 20 posnetkov je izdelal ob gradnji pokopališča Žale, ki jo je dokumentiral od začetnih posegov leta 1938 do končanja leta 1940, ki predstavlja tudi leto, po katerem je fotografiral manj.

Pomen fotografije Petra Nagliča za ohranitev Plečnikove dediščine

Osnovno poslanstvo fotografije je dokumentiranje oseb, predmetov, narave ter dogajanja v času in prostoru, fotografija je hkrati tudi umetniški izraz avtorja oziroma pokazatelj njegovega zanimanja. Naglič je ustvaril številne posnetke skoraj vseh ključnih Plečnikovih stvaritev v Ljubljani, ki pa so jih naredili tudi ostali fotografi, kot sta npr. Šuštaršič in Kramarič. Največja razlika med njihovimi pristopi je v izboru fotografiranega objekta. Medtem ko so bile njune panoramske in arhitekturne fotografije namenjene prodaji kot razglednice in so bili zato njuni posnetki estetsko dovršeni, je bila večina Nagličevih arhitekturnih fotografij dokumentarnih in zato nekomercialnih. Posnetke je označeval, beležil je kraj in datum ter jih razvrščal po tematikah, kar da slutiti, da se je zavedal svojega poslanstva. Je edini, ki je sistematično fotografiral arhitektov opus in je ta zato posledično v tistem času tudi najbolj celovito posnet prav z Nagličevim fotoaparatom. Večje projekte je vestno spremljal v daljšem časovnem obdobju od začetka do zaključka tudi več let. Največjo vrednost imajo fotografije prav zaradi dokumentarnosti, saj je naredil številne posnetke že med gradnjo. Objekti so bili med gradnjo še nepopolni, vidni so načini gradnje in materiali, ki so bili kasneje ob dokončanju prekriti s fasadami. Naglič je proučeval kamnine in morda je prav ob Plečnikovi zidavi, ki je vključevala tudi številne kamnite dele, sledil svojemu zanimanju. Objekti so posneti z vseh strani, kot da bi se zavedal, da dela dokumentarno gradivo, ki zahteva celostni pogled na objekt. Nekatere fotografije so edine, kjer so natančno vidne zasnove odprtega prostora z izvirno zasaditvijo in vsemi pripadajočimi grajenimi prvinami. Fotografija je včasih edina najpopolnejša in najbolj pomembna dokumentacija, ki posreduje podatke za proučevanje, obnovo, rekonstrukcijo in vrednotenje spomenika oziroma dediščine. Primere, iz katerih razberemo detajle, ki so bili z leti spremenjeni ali pa so celo izginili, predstavljajo fotografije odstranjenega baldahina v Tivoliju, Navja, kjer je vidna parterna ureditev spominskega parka s potmi, južnih vrat Rimskega zidu s štirimi pari stebrov in zaraščene piramide s topoli, Vegove ulice in kioska pred pričetkom gradnje knjižnice, pergole in klopi pred gradom, cerkve sv. Mihaela s stopniščem in štirimi stebri, ureditve Cojzove ceste z drevoredom iglavcev, zasnove trikotnega parka, zasaditve Hrvatskega trga, parka Zvezde s kostanji in spomenikom kralja Aleksandra ter golega parka, ko so bili kostanji po Plečnikovi zamisli že pose-

Ljubljanski grad s pergolo in Plečnikovimi klopmi, 1940 (Foto: Peter Naglič)

kani. Naglič pa ni le dokumentiral celote in detajlov, ki so neprecenljivi pri rekonstrukciji Plečnikove dediščine, ampak je imel ob tem tudi smisel za motiv in kompozicijo. Obvladal je likovne karakteristike fotografije, kot so perspektiva, ritem, kontrast in poudarek, kar ga že uvršča med profesionalne fotografe.

Zaključek

Ali se je Naglič zavedal, da bo mogoče Plečnikova dela nekoč proučevati s pomočjo njegovih fotografij? Tega ne moremo zagotovo trditi, lahko le slutimo. Morda je želel posnetke s svojim žigom nameniti arhivom, jih objaviti in razstaviti, saj je imel kljub obsežnemu gradivu v svojem življenju žal edino razstavo leta 1937. Trdimo lahko, da imajo njegove fotografije izjemen pomen za prepoznavanje arhitektovega opusa in da je Naglič gotovo največji kronist Plečnikovih del v času, v katerem sta hkrati ustvarjala oba.

Članek, napisan ob dvajseti obletnici najdbe, je morda prinesel nekaj odgovorov in vpogledov v ustvarjanje fotografa Petra Nagliča na področju fotografiranja Plečnikovega opusa, nedvomno pa je odprl še več vprašanj, na katera je potrebno še odgovoriti, in Nagliča kot fenomen umestiti v zgodovino slovenske fotografije. Njegove fotografije so že v javno dostopnem arhivu, pri objavljanju v publikacijah pa bi bilo obvezno tudi navajanje avtorja. Za konec je treba nedvomno poudariti vizionarsko vlogo ljubiteljskega fotografa pri pionirskem prepoznavanju vrednosti arhitekturnega opusa našega in tudi svetovno čedalje bolj upoštevanega arhitekta.

Viri

Janez HUMAR, 1996: Tovarna ščetk in čopičev brata Naglič. *Kamniški zbornik*. 64–72. Kamnik: Občina Kamnik.

Anja JERIN, 2014: *Dokumentarna vrednost dela Frana Vesela, fotografa z začetka 20. stoletja.* Magistrsko delo, UL FF, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo.

Peter KREČIČ, 1992: *Jože Plečnik*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Miha ŠPIČEK, 2013: Ljubljana na razglednicah Vekoslava Kramariča, Slovenska arhitekturna fotografija v času. *Arhitektov bilten*, letnik 43, štev. 199/200.

– – 2014: Odkriti del fotografske zapuščine papirnice M. Tičar v Ljubljani, Obogatitev fototeke SEM z negativi razglednic ljubljanskega fotografa Antona Šušteršiča. *Etnolog*, 24.

Matjaž ŠPORAR, Miha ŠPIČEK, Andrej DULAR, Marko FRELIH, 2013: *Od domačega praga do Jeruzalema, fotografski zapisi Petra Nagliča 1883–1959.* Razstavni katalog. Ljubljana: Slovenski etnografski muzej.

Matjaž ŠPORAR, 2014: Fotografski zapisi ščetarskega mojstra Petra Nagliča (1883–1959) iz Šmarce pri Kamniku. Kamniški zbornik. 363–389. Kamnik: Občina Kamnik.

Sarival SOSIČ, 2013/14: *Zgodovina fotografije I, Fotografija na Slovenskem v 19. stoletju*. Ljubljana: Visoka šola za storitve, Oddelek za fotografijo.

Franc Križnar[1]
Reteče 127, Škofja Loka
franc.kriznar@siol.net

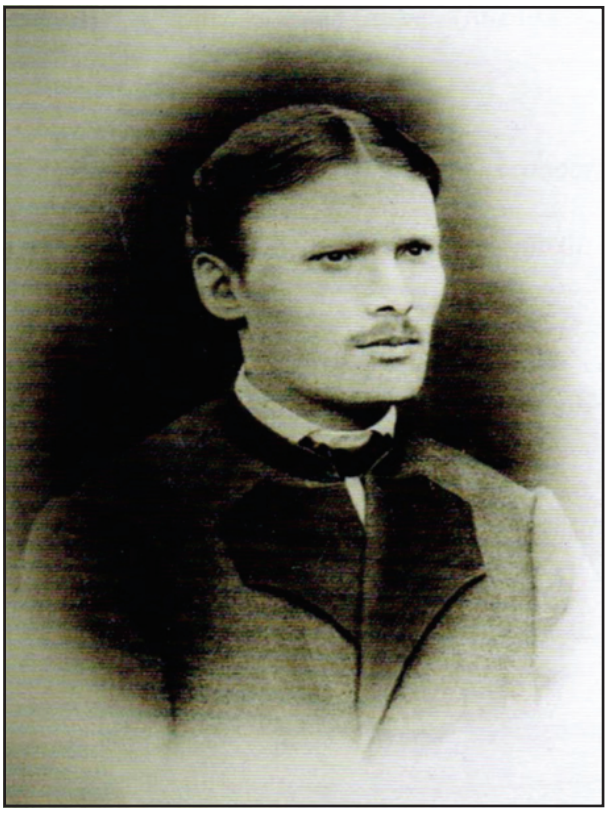
Glasbeni svet Kamnika, Motnika, Kranjske in Evrope v Križnikovem času (1848–1904) – na koncu 19. in na pragu 20. stol. ter 1. svetovne vojne

Ob 170-letnici rojstva čevljarja, trgovca in zbiralca folklornega gradiva

Gašper Križnik je bil rojen v Motniku v Tuhinjski dolini leta 1848, kjer je večinoma živel in deloval in kjer je tudi umrl leta 1904. Po poklicu je bil sicer čevljar in trgovec, mi pa ga spoznavamo kot zbiralca folklore in s tem (ne)posredno povezanega tudi z glasbo. Kot samouk na marsikaterem področju delovanja je v narečju zapisoval ljudsko izročilo po navodilih ruskega slavista in znanstvenika Jana de Courtenayja iz Sankt Peterburga. Križnik je zbiral pripovedke, legende idr. in jih objavljal v *Ljubljanskem zvonu*. Sodeloval je tudi s Karlom Štrekljem (preko sto objavljenih enot v njegovi zbirki *Slovenske narodne pesmi* v štirih zvezkih; orig. 1895–1911 in dodatek Glonar 1923 v 16 snopičih; prim. ponatis Mladinska knjiga, Ljubljana 1980, po slovenskih pokrajinah: Gorenjska, Kranjska, Štajerska, Koroška, ...).
Ključne besede: glasba, ljudsko izročilo, Jan de Courtenay, pripovedke, legende, Karel Štrekelj, *Slovenske narodne pesmi*

Gašper Križnik was born in Motnik, Tuhinj Valley, in 1848, where he lived, worked, and also died in 1904. He was a shoemaker and a merchant by profession, but today we know him as a collector of folklore, thus making Križnik (indirectly) connected to the world of music. As a self-taught man in many an area of expertise, he recorded a folk tradition in the local dialect according to the instructions of the Russian Slavicist and scientist Jan de Courtenay from St. Petersburg. Križnik collected stories, legends, etc. and published them in the *Ljubljanski zvon (The Ljubljana Bell)* journal. He also collaborated with Karel Štrekelj There are over a hundred published units in his collection of *Slovenske narodne pesmi (Slovene National Poems)* in four volumes, originally from 1895 to 1911 and the Glonar addition of 1923, which consists of 16 letters; reprint Mladinska knjiga, Ljubljana 1980, and all around Slovenian regions of Upper Carniola, Carniola, Styria and Carinthia.
Key words: music, folk tradition, Jan de Courtenay, stories, legends, Karel Štrekelj, *Slovenian National Songs*

Gašper Križnik iz objav v Domu in svetu, 1905, in v Križnikovem zborniku, 2008

Uvod

Slovenski etnolog in jezikoslovec Gašper Križnik se je rodil 5. jan. 1848 kot prvi otrok siromašnih kmečkih staršev na Beli št. 3 pri Motniku. Rojstna hiša, po domače Pri Španu, stoji med ruševinami motniškega gradu in farno cerkvijo sv. Jurija ter podružnično cerkvijo sv. Magdalene. Že leta 1850 se je to naselje prei-

1 Doktor znanosti, univ. dipl. in mag. muzikologije.

menovalo v Zgornji Motnik. Hiša, v kateri še vedno živijo potomci njegovega brata, ima sedaj številko Motnik 28.

Gašper Križnik ni hodil v šolo, ampak se je sam naučil pisati in brati. Sam v pismu omenja, da je bil samouk in da so ga vzgajale knjige in revije. V Motniku je bila takrat organizirana šola, vendar jo je bilo treba plačevati, za kar pa na revni kmetiji ni bilo denarja. Že v mladosti je Križnik, morda pod vplivom motniškega učitelja Franceta Sajovica, začel izpisovati stare motniške listine, zbirati slovstveno folkloro in zapisovati ustno izročilo, ki se nanaša na zgodovino in šege trga Motnik in njegove okolice. V Motniku se je priučil čevljarskega poklica, ki ga je pogosto opravljal po hišah na gorskih kmetijah, kjer so bile številne kmečke družine. Ker je zaslužek zadoščal le za preživetje, je čevljarsko delo dopolnjeval z zbiranjem pesmi in pripovedk, zgodovinskih podatkov, izvorov imen, skratka zapisal je vse, kar se mu je zdelo zanimivo. Za zapise, ki jih je dobival, je le redko prejemal plačilo. Zbrano gradivo je pošiljal različnim ustanovam, ki so v njegovem času zbirale in objavljale narodno blago, največ pa Slovenski matici, ki je bila kot društvo za izdajanje znanstvenih in leposlovnih del ustanovljena leta 1864. Bil je tudi član zagrebškega Društva za povestnicu jugoslavensku, ki je bilo predhodnik 1866 ustanovljene Jugoslovanske akademije znanosti in umetnosti (danes Hrvaška akademija znanosti in umetnosti). Dopisoval si je z različnimi pomembnimi posamezniki s področja jezikoslovja, zgodovine in etnologije, med drugimi tudi s poljskim jezikoslovcem francoskega rodu dr. Janom Baudoinom de Courtenayjem (1845–1929), črnogorskim zbirateljem slovanskih šeg in navad dr. Baltazarjem Bogišićem (1834–1908), zgodovinarjem Francem Schumijem (1848–1916) in dr. Karlom Štrekljem (1859–1912). Prve zapise ljudskih pesmi je Slovenski matici poslal potem, ko je novembra 1868 v *Kmetijskih in rokodelskih novicah*[2] prebral pobudo za zbiranje tovrstnega ljudskega gradiva. Svoje zapise je objavljal tudi v raznih časopisih. Leta 1874 je v Celovcu izdal v samozaložbi s psevdonimom Podšavniški skromno knjižico *Slovenske pripovedke iz Motnika* na šestnajstih straneh, pisano v domačem narečju, tako kot je poslušal govorico domačinov in pripovedovalcev. Psevdonim si je izbral po vrhu Ščavnice na Menini nad Motnikom. Časopis *Slovenski narod* je v 85. št.[3] objavil izdajo te knjižice po ceni 10 krajcarjev. Kljub zelo nizki ceni je bilo prodanih le malo knjižic, saj takrat niso znali ceniti njegovega dela.

Od 1876 do 1883 je Križnik zbiral tudi pravne običaje ob štajersko-kranjski meji od Kamnika do Celja. Leta 1876 mu je namreč J. B. de Courtenay, tedaj univerzitetni profesor v ruskem Kazanu, poslal Bogišićev *Naputak za opisivanje pravnijeh običaja koji u narodu žive.* V 1. zvezku Štrekljevih *Slovenskih narodnih pesmi* (izšel v 4 snopičih v letih 1895–1898) je natisnjenih 12 pesmi, ki jih je zbral Križnik, v 2. zvezku (izšel v 3 snopičih v letih 1901–1903) pa 41 pesmi. V 3. zvezku (izšel v 4 snopičih v letih 1904–1907) je natisnjenih 42 pesmi iz Križnikovega prispevka, v 4. zvezku (izšel v 5 snopičih v letih 1908–1923) pa 16 pesmi, skupaj čez 110 pesmi (brez napevov, not!). Leta 1907 je bila v 7. knjigi *Zbornika za narodni život i običaje južnih Slavena* tudi fotografija tedaj 23-letnega Križnika iz 1876. Pripovedovalcem, med katerimi so bili predvsem domačini iz okolice, pa tudi berači, vojaki, zaporniki, stranke v čevljarski delavnici in obiskovalci Motnika, je moral pogosto za njihove pripovedi plačevati. Pri zapisovanju mu je pomagal tudi hlapec Miha Goste. Veliko gradiva je zbral sam, saj je veliko bral časopise, revije, knjige, proučeval gradivo iz motniškega trškega arhiva in prehodil vse kraje od Kamnika do Celja, od Motnika do Zagorja, pa tudi kraje v Savinjski dolini. Zelo skrbno je zapisoval vsakdanje dogodke iz življenja in dela v Motniku.

Leta 1878 je Križnik v Motniku odprl trgovino s sladkorjem in kavo na drobno. Še istega leta je dejavnost razširil na trgovino z mešanim blagom in kramarijo, dve leti kasneje pa še na prodajo petroleja. Leta 1884 je kupil hišo, v kateri je imel trgovino, se tja tudi preselil in končno osamosvojil. Dve leti zatem je dejavnost trgovine razširil še na prodajo in točenje žganih pijač, saj je bilo v tem času točenje žganih pijač na prostem prepovedano. Poleg dela v trgovini je z družino delal tudi na kmetiji Nadlistnik v Beli 8 pri Špitaliču, ki jo je kupil s posojilom leta 1890. Kmetija leži na 700 m visokem zaselku Nadlistnik med Motnikom in Špitaličem. Motničani so ga imeli za bistrega in gospodarnega človeka, zato je bil 1888 izvoljen za prvega predsednika krajnega šolskega sveta, organa, ki je skrbel za izdatke šole in nadzor. Na to častno funkcijo je bil ponovno izvoljen leta 1892, leta 1900 pa je bil izvoljen za podpredsednika. Leta 1885 se je poročil s štirinajst let mlajšo Heleno Hribar, po domače Jergovčevo. Med leti 1886 in 1901 se jima je rodilo devet otrok: Marija (1886), Antonija (1888), Gašper (1889), Peter (1892), Terezija (1893), Jožef (1895), Janez (1896), Marija (1899) in Ciril (1901). Iz matične evidence je razvidno, da mu je najstarejša hči Marija umrla stara komaj dve leti, sinova Jožef in Ciril pa že v prvem letu. Gašper Križnik je umrl 26. nov. 1904 v Motniku, star 56 let. Pred smrtjo je dlje časa bolehal za vodenico, vendar je kljub temu še vedno delal. Štrekelj je konec decembra 1904 v 8. snopiču S*lovenskih narodnih pesmi* zapisal, da mu je še zadnje leto pred smrtjo Križnik poslal 22 pravljic. Veliko njegovega gradiva hrani tudi Ruska akademija znanosti in umetnosti, ki je v času njegovega življenja delovala v Sankt Peterburgu.

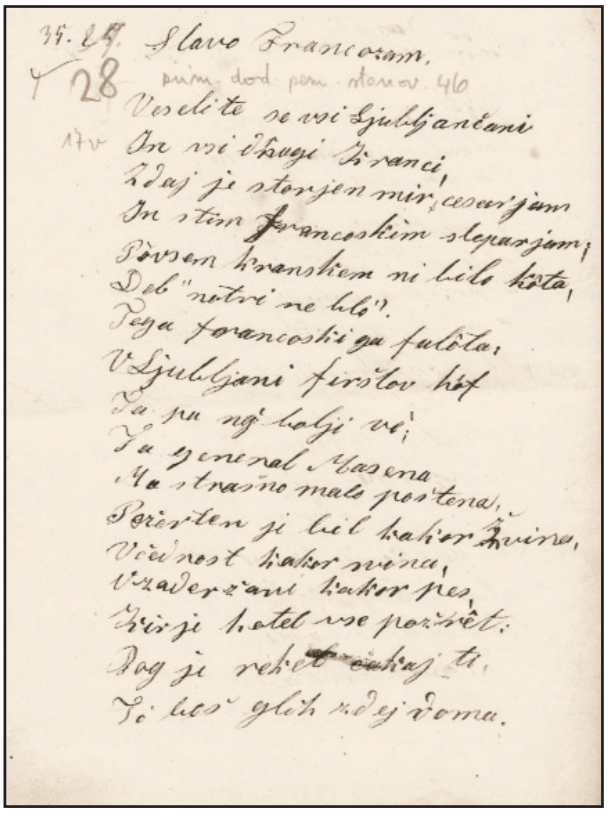
Čeprav je bil po poklicu le čevljar in trgovec, je po vzoru poljskega jezikoslovca in slavista Jana Niecislawa Ignacyja Baudouina de Courtenaya (1845–1929)[4] kot samouk zbiral (slovensko) ljudsko izročilo in ga v narečju tudi zapisal. Zbiral je ljudske pesmi, legende in nabrani material objavil v *Ljubljanskem zvonu*.[5] Z nabranim gradivom je sodeloval tudi s Štrekljem pri

2 V članku z naslovom Poziv na str. 366 (v: *Novice*, Tečaj XXVI/1868, št. 45, 4. 11. 1868).

3 L. 7/1874, 16. 4. 1874, str. 3.

4 Utemeljitelj kazanske lingvistične šole in predhodnik modernega splošnega jezikoslovja, tudi proučevalec slovanskih in slovenskih narečij, posebej rezijanskega (Wikipedia, https://en.wikipedia.org/wiki/Jan_Baudouin_de_Courtenay, dostop 29. 8. 2017).

5 Letniki: 1884, 1887, 1890–91, 1895–96 (http://www.gorenjci.si/osebe/križnik-podšavniški-gašpar/308/).

Križnikov rokopis (Križnikov zbornik, 2008)

snovanju *Slovenskih narodnih pesmi.*[6] V *Letopisu Matice Slovenske* je objavil prispevek o zgodovini slovenskega knjigoznanstva, v Celovcu pa je samostojno objavil knjigo *Slovenske pripovedi iz Motnika*.[7] Kot »priden nabiravec narodnega blaga, tudi sotrudnik našega lista. Po stanu je bil trgovec v Motniku /.../.«[8]

Kamnik je mesto južno od Kamniško-Savinjskih Alp in središče istoimenske občine Kamnik v Republiki Sloveniji. Staro mesto Kamnik je upravno, kulturno, turistično in industrijsko središče pod južnimi obronki Kamniških Alp. Mesto se je razvilo na robu kotline ob izhodu reke Kamniške Bistrice iz ozke doline. Tu je tudi stičišče cest med Ljubljansko kotlino prek prelaza Kozjak v Celjsko kotlino ali pa prek prelaza Črnivec v Zgornjo Savinjsko dolino ter poti, ki potekajo vzdolž obronkov Karavank in Kamniških Alp z zahoda.

Motnik pa je vas v občini Kamnik. Strnjena je v podnožju razvalin motniškega gradu v dolini reke Motnišnice ob cesti Kamnik–Ločica pri Vranskem. Motnik pa je kontrolna točka Evropske peš poti E-6 in izhodišče planinske poti na Menino planino. Iz naselja se odcepita dve stranski cesti, ena na jug proti Zajasovniku, druga pa na sever po dolini potoka Bele do cerkvice sv. Miklavža. Od tu se po peš poti pride do starodavnega sedaj opuščenega prelaza Slopi, ki je nekoč povezoval Štajersko in Kranjsko.[9]

6 V štirih knjigah - zvezkih; orig. 1895–1911 in dodatek Glonar, 1923 v 16 snopičih; prim. ponatis Mladinska knjiga, Ljubljana 1980.

7 1874, psevdonim Podšavniški.

8 Fr. F – č., str. 56 (v: *Glasba, Dom in svet*, 18/1905, št. 1, str. 54–56).

9 Wikipedija, https://sl.wikipedia.org//wiki/Motnik (dostop 16. 9. 2017).

Križnikovo »(ne)glasbeno delo«

Čevljar in samorastnik, trgovec in zbiralec (slovenskega) folklornega gradiva G. Križnik Podšavniški tudi glasbeno ni mogel in ni bil izobražen. »/.../ v šolo nisem hodil, sem le samouk, časopisi in knjige so me razvedrili /.../« (Iskra V. Čurkina 2008: 96). »/.../ žgane pijače pa je (v Motniku; op. avt. F. K.) prodajal Gašper Križnik /.../« (Granda 2008: 43), saj je bil »čas Gašperja Križnika čas taborov, nemško-slovenskih nasprotij in začetek strankarstva /.../« (prav tam: 45). Kljub vsemu temu je bil le pomemben zbiralec slovenskih ljudskih pripovedk, pesmi, pregovorov idr. V drugi polovici 19. stol. je v (rodnem) Motniku in okolici zbral prek 200 tovrstnih zapisov. Mdr. je bil tudi prvi, ki je slovstveno folkloro zapisoval v narečju.

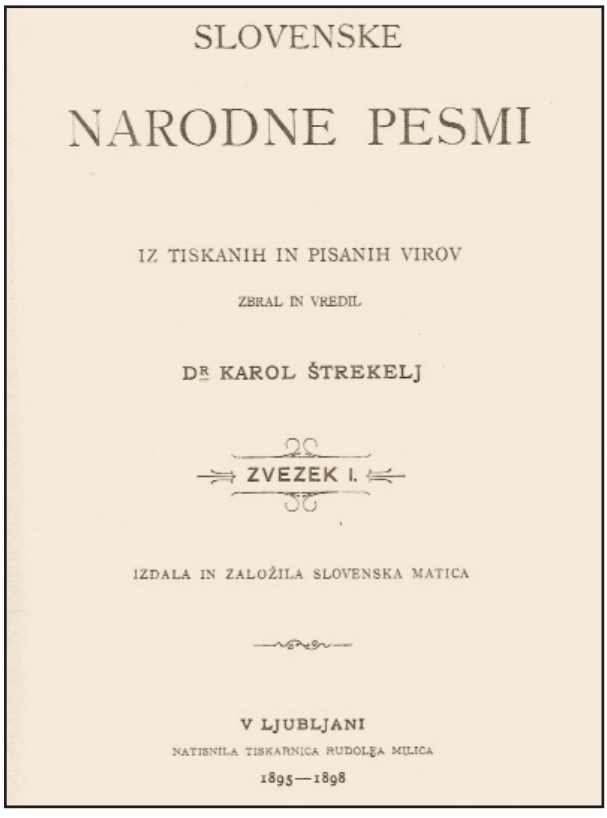
Da je bila kljub vsem navedbam »konkurenca« glasbenikov v Križnikovem času in prostoru res velika, pričajo o tem glasbeniki, ki so vzporedno s Križnikom živeli in delovali med Kamnikom in Motnikom pa še kje drugje:

– glasbenik, skladatelj, učitelj in zborovodja Emil Adamič (1877–1936) je v Kamniku v letih 1903–1909 poučeval na štirirazredni deški ljudski šoli. Nekaj let je vodil tudi Prvo slovensko pevsko društvo Lira, ki ga je ob njegovem odhodu v Trst odlikovalo z zlato značko. Z Liro je ostal v stiku tudi kasneje, predvsem kot kritik. Na slovesnosti ob 50-letnici ustanovitve zbora, 15. okt. 1932, je zbral in vodil zbor nekdanjih lirašev, ki so pod njegovim vodstvom zapeli dve pesmi. V Kamniku je nekaj let vodil tudi orkester Narodne čitalnice;
– organist, ravnatelj, učitelj in zborovodja Karel Bervar (1864–1956) se je rodil v Motniku. Leta 1885 je končal orglarsko šolo v Ljubljani, 1895 pa cerkvenoglasbeno šolo v Regensburgu. Bil je organist v Blagovici in Gornjem Gradu;
– dirigent, muzikolog (dr. znanosti), glasbenik in skladatelj Josip Čerin (1867–1951), ki se je samo rodil v vasi in občini Komenda, razpotegnjenem naselju ob lokalni cesti, severno od glavne ceste Kranj–Mengeš;
– duhovnik, glasbenik, pesnik in skladatelj Luka Dolinar (1794–1863), rojeni (Škofje)Ločan, je deloval v Šmartnem v Tuhinju od leta 1841, kjer je služboval do upokojitve leta 1859;
– glasbenik, organist, učitelj in violinist Josip Heybal (1882–1940), sicer češkega rodu, je deloval vse od leta 1903 v Kamniku;
– glasbenik, organist, skladatelj, učitelj in zborovodja Matej Holmar (1869–1945) se je samo rodil v Vodicah nad Kamnikom in samo nekaj časa (od leta 1890, ko je končal orglarsko šolo v Ljubljani) kot organist služboval v Mekinjah;
– duhovnik, glasbenik, organist, pedagog, redovnik, skladatelj, učitelj in zborovodja pater Angelik (Jožef) Hribar (1843–1907) je bil samo rojen v Zg. Tuhinju, po šolanju in nekaj prvih let poučevanja po zaključku šolanja v Ljubljani je v Kamniku učil do leta 1883, ko se je za stalno preselil v Ljubljano. Bil je mlajši brat Antona Hribarja;
– glasbenik, organist, skladatelj, učitelj in zborovodja Anton Hribar (1839–1887) se je samo rodil v

Zgornjem Tuhinju kot četrti sin tuhinjskega cerkovnika Petra Hribarja in je bil starejši brat skladatelja p. Angelika Hribarja. Ljudsko šolo je še obiskoval v Kamniku;
- dirigent, glasbenik, skladatelj in pravnik Viktor Parma (1858–1924) je v Kamniku samo služboval na okrajnem glavarstvu in tam ustanovil Salonski orkester. Bil je tudi eden prvih dirigentov Mestne godbe Kamnik in častni član Prvega slovenskega pevskega društva Lira v Kamniku;
- narodni buditelj Franc Ravnihar (1832–1904) je bil samo rojen v Mekinjah, ves svoj preostali potencial pa je razvil v Ljubljani;
- duhovnik, pesnik in zbiratelj kulturne dediščine Matevž Ravnikar – Poženčan (1802–1864) je služboval kot duhovnik na Selih pri Kamniku (1842–1855);
- mecen, narodni buditelj, podjetnik in politik Fidelis Terpinc (1799–1875) je mdr. deloval tudi v Kamniku in njegovi okolici. Tu je leta 1871 kupil Grad Zaprice idr.

Križnikova (glasbena) »konkurenca v slovenski in evropski glasbi tistega časa je bila še veliko hujša, tako med izvajalci (reproduktivci) kot ustvarjalci (skladatelji): evropski muzikolog Guido Adler (1855–1941), španski pianist in skladatelj Isaac Albeniz (1860–1909), nemški skladatelj in pianist Eugen d'Albert (1864–1932), italijanski dirigent in skladatelj Luigi Arditi (1822–1903), ruska skladatelja Anton Stepanovič Arenski (1861–1906) in Milij Aleksejević Balakirev (1837–1910), italijanski skladatelj in pesnik Arrigo Boito (1842–1918), ruski skladatelj Aleksander Porfirjevič Borodin (1833–1887), italijanski skladatelj in organist Marco Enrico Bossi (1861–1925), nemški skladatelj Johannes Brahms (1833–1897), avstrijski skladatelj in organist Anton Bruckner (1824–1896), nemški dirigent in pianist Hans von Bülow (1830–1894), italijanski skladatelj in pianist Ferruccio Busoni (1866–1924), francoska skladatelja Gustave Charpentier (1860–1956) in Ernest Chausson (1855–1899), nemški skladatelj Peter Cornellius (1824–1874), ruska skladatelja Cezar Antonovič Cui (1835–1918) in Peter Iljič Čajkovski (1840–1893), francoski violinist in skladatelj Charles Dancia (1817–1907), ruski skladatelj Aleksander Sergejevič Dargomižski (1813–1869), francoski skladatelj Felicien David (1810–1876), nemški violinist in skladatelj Ferdinand David (1810–1873), francoska skladatelja Leo Delibes (1836–1891) in Henri Duparc (1848–1933), češki skladatelj Antonin Dvoržak (1841–1904), nemški muzikolog Robert Eitner (1832–1905), angleški skladatelj Edward Elgar (1857–1934), madžarski skladatelj in dirigent Ferenc Erkel (1810–1893), španski skladatelj Hilarion Eslava (Eslaba y Elizando; 1807–1878), slovenski skladatelj Danilo Fajgelj (1840–1908), francoski skladatelj Gabriel Faure (1845–1924), španski skladatelj Manuel Fernandez Caballero (1835–1906), češki skladatelj Zdenek Fibich (1850–1900), nemški skladatelj Friedrich von Flotow (1812–1883), slovenski skladatelj, pianist in organist češkega rodu Anton Foerster st. (1837–1926), češki skladatelj Josef Bohuslav Foerster (1859–1951), francoski skladatelj belgijskega rodu Cesar Franck (1822–1890), nemški skladatelj Robert Franz (1814–1892), danski skladatelj Niels Gade (1817–1890), slovenski skladatelj, operni pevec, pedagog in zborovodja Fran Gerbič (1840–1917), nemški skladatelj Hermann Götz (1840–1876), avstrijski skladatelj Karl Goldmark (1830–1915), brazilski skladatelj Carlos Gomes (1836–1896), francoski skladatelj Charles Gounod (1818–1893), norveški skladatelj škotskega rodu Edvard Grieg (1843–1907), angleški muzikolog George Grove (1820–1900), nemški violončelist in skladatelj Friedrich Grützmacher (1832–1903), francoski organist in skladatelj Alexandre Guilmant (1837–1911), slovenski skladatelj Anton Hajdrih (1842–1878), avstrijski muzikolog Eduard Hanslick (1825–1904), madžarski pianist Stephen Heller (1813–1888), avstrijska violinista in dirigenta Georg Hellmesberger (1800–1873) in Joseph Hellmesberger (1828–1893), francoski skladatelj Florimond Ronger Herve (1825–1892), nemški pianist in skladatelj Henri (Heinrich) Herz (1803–1888), avstrijski skladatelj Heinrich Herzogenberg (1843–1900), nemški dirigent in skladatelj Ferdinand von Hiller (1811–1885), madžarski violinist in skladatelj Jeno Hubay (1858–1937), nemški skladatelj Engelbert Humperdinck (1854–1921), francoski skladatelj Vincent d'Indy (1851–1931), slovenska skladatelja Benjamin Ipavec (1829–1908) in Gustav Ipavec (1831–1908), ruski skladatelj in dirigent Mihail Mihajlović Ippolitov - Ivanov (1859–1935), španski skladatelj Sebastian de Iradler (Yradler; 1809–1865), češki skladatelj Leoš Janaček (1854–1928), slovenski skladatelj, pedagog in zborovodja Davorin Jenko (1835–1914), nemški violinist, dirigent in skladatelj Joseph Joachim (1831–1907), finski dirigent in skladatelj Robert Kajanus (1856–1933), hrvaški pevec (baritonist) Josip (Giuseppe) Kašman (1850–1925), avstrijski Ludwig von Köchel (1800–1877) in nemški muzikolog Hermann Kretzschmar (1848–1924), hrvaški etnomuzikolog Franjo Ksaver Kuhač (1834–1911), nemški pianist in skladatelj Theodor Kullak (1818–1882), nemški skladatelj Franz Lachner (1803–1890), francoski skladatelji Edouard Lalo (španskega rodu; 1823–1892), Charles Lamoureux (violinist in dirigent; 1834–1899) in Charles Lecocq (1832–1918), italijanski skladatelj Ruggiero Leoncavallo (1857–1919), poljski pianist Theodor Leschetizky (1830–1915), nemški dirigent Hermann Levi (1839–1900), Šveda: pevka (sopranistka) Jenny Lind (1820–1887) in skladatelj Adolf Fredrik Lindblad (1801–1878), madžarski skladatelj in pianist Franz von Liszt (1811–1886), hrvaški skladatelj slovenskega rodu Ferdo (Wiesner) Livadić (1799–1879), ruska skladatelja Anatolij Konstantinovič Ljadov (1855–1914) in Sergej Mihajlovič Ljapunov (in pianist; 1859–1924), nemški skladatelj Carl Loewe (1796–1869), angleški skladatelj Alexander Mackenzie (1847–1935), avstrijski dirigent in skladatelj Gustav Mahler (1860–1911), francoski skladatelj Louis Aime Maillart (1817–1871), hrvaška pevka (sopranistka) Matilda Mallinger (1847–1920), italijanski dirigent in skladatelj Luigi Mancinelli (1848–1921), slovenski muzikolog in umetnostni zgodovinar Josip Mantuani (1860–1933), srbski skladatelj in zborovodja Josif Marinković (1851–1931), francoski pianist in

skladatelj Antoine Frnçois Marmontel (1816–1898), francoski skladatelj Jules Massenet (1842–1912), slovenska skladatelja Gašpar Mašek (češkega rodu; 1794–1873) in Kamilo Mašek (1831–1859), avstralska sopranistka škotskega rodu Nellie Melba (pravo ime Helen Armstrong; 1861–1931), italijanski skladatelj Saverio Mercadante (1795–1870), francoski skladatelj Andre Messager (1853–1929), slovenski skladatelj, v tujini živeči in delujoči Jurij Mihevec (1805–1882), avstrijski skladatelj Karl Millöcker (1842–1899), srbski skladatelj in zborovodja Stevan Stojanović Mokranjac (1856–1914), poljski skladatelj Stanislaw Moniuszko (1819–1872), nemški pianist, skladatelj in dirigent Ignaz Moscheles (1794–1870), poljski pianist in skladatelj Moritz (Maurycy) Moszkowski (1854–1925), avstrijski dirigent in skladatelj Felix Mottl (1856–1911), nemški dirigent Karl Muck (1859–1940), hrvaška pevka (sopranistka) Ilma Murska (pravilno ime Ema Pukšec; 1834–1889), ruski skladatelj Modest Petrovič Musorgski (1839–1881), slovenski skladatelj češkega rodu Anton Nedved (1829–1896), nemški dirigent madžarskega rodu Arthur Nikisch (1855–1922), slovenski pevec (baritonist) Josip Nolli (1841–1902), francoski skladatelj nemškega rodu Jacques Offenbach (1819–1880), češki violinist František Ondržiček (1857–1922), italijanski skladatelj Giovanni Pacini (1796–1867), poljski pianist, skladatelj in državnik Ignacy Paderewski (1860–1941), francoski dirigent Jules-Etienne Pasdeloup (1819–1887), italijanska pevka (sopranistka) Adelina Patti (1843–1919), španski skladatelj in muzikolog Felipe Pedrelli (1841–1922), italijanski skladatelj Amilcare Ponchielli (1834–1886), slovenski skladatelj, pesnik in pisatelj Blaž Potočnik (1799–1872), italijanski skladatelj Giaccomo Puccini (1858–1924), slovenski glasbeni pisec in zborovodja Primož Rakuša (1859–1905), madžarski violinist Eduard (Ede) Remenyi (1828–1898), avstrijski skladatelj in dirigent Emil Nikolaus Rezniček (1860–1945), nemški skladatelj in organist Joseph Rheinberger (1839–1901), avstrijski dirigent Hans Richter (1843–1916), nemški muzikolog Hugo Riemann (1849–1919), ruski skladatelj Nikolaj Andrejevič Rimski - Korsakov (1844–1908), italijanski skladatelj Gioacchino Rossini (1792–1868), francoski skladatelj Camille Saint Saëns (1835–1921), španski violinist in skladatelj Pablo de Sarasate (1844–1908), slovenska skladatelja pater Hugolin Sattner (1851–1934) in Risto Savin (pravilno ime Friderik Širca; 1859–1948), nemški pianist Xaver Scharwenka (1850–1924), norveški skladatelj in glasbeni pisec Gerhard Schjelderup (1859–1933), nemška pianistka Clara Schumann (1819–1896), nemški skladatelj Robert Schumann (1810–1856), slovenski skladatelj avstrijskega rodu Leopold Ferdinand Schwerdt (ok. 1770–1854), norveški skladatelj Christian Sinding (1856–1941), ruski skladatelj in kritik Aleksander Nikolajevič Sjerov (Serov; 1820–1871), češki skladatelj Bedržich Smetana (1824–1884), nemški muzikolog Philipp Spitta (1841–1894), irski skladatelj Charles Villiers Stanford (1852–1924), srbski skladatelj, melograf in pianist Kornelije Stanković (1831–1865), avstrijska skladatelja Eduard Strauss (1835–1916) in Johann Strauss

SLOVENSKE

NARODNE PESMI

IZ TISKANIH IN PISANIH VIROV

ZBRAL IN VREDIL

DR KAROL ŠTREKELJ

ZVEZEK I.

IZDALA IN ZALOŽILA SLOVENSKA MATICA

V LJUBLJANI

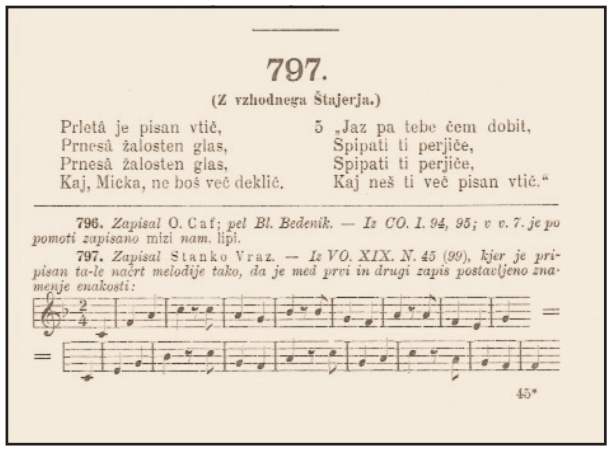
NATISNILA TISKARNICA RUDOLFA MILICA

1895—1898

Karel Štrekelj, Slovenske narodne pesmi (1. zv., Slovenska Matica, Ljubljana, 1895–1898)

ml. (1825–1899), angleški skladatelj Arthur Sullivan (1842–1900), avstrijski skladatelj Franz von Suppe (pravilno ime Francesco Ezechiele Ermenegildo; 1819–1895), norveški skladatelj in violinist Johann Svendsen (1840–1911), italijanski pevec (tenorist) Francesco Tamagno (1850–1905), ruski skladatelj in pianist Sergej Ivanovič Tanejev (1856–1915), poljski pianist in skladatelj češkega rodu Carl (Karol) Tausig (1841–1871), avstrijski pianist in skladatelj Sigismund Thalberg (1812–1871), francoski skladatelj Ambroise Thomas (1811–1896), srbski skladatelj, zborovodja in violončelist češkega rodu Robert Tolinger (Tollinger; 1859–1911), italijanski skladatelj Giuseppe Verdi (1813–1901), francoska pevka (mezzosopranistka) španskega rodu Pauline Viardot–Garcia (1821–1910), belgijski violinist in skladatelj Henri Vieuxtemps (1820–1881), slovenski skladatelj in zborovodja Franjo Serafin Vilhar - Kalski (1852–1928), nemški skladatelj Richard Wagner (1813–1883), francoski skladatelj Emil Waldteufel (pravo ime Charles Emile Levy; 1837–1915), nemški violinist in muzikolog Josef Wilhelm von Wasielewski (1822–1896), francoski organist in skladatelj Charles-Marie Widor (1844–1937), poljski violinist Henri (Henryk) Wieniawski (1835–1880), nemški violinist August Wilhemlj (1845–1908), avstrijski skladatelj slovenskega rodu Hugo Wolf (1860–1903), belgijski violinist Eugene Ysaye (Ysaÿe; 1858–1931), hrvaški skladatelj in dirigent Ivan pl. Zajc (1832–1914), avstrijski skladatelj Carl Zeller (1842–1898) idr.

Ves ta seznam kamniških, slovenskih, evropskih in svetovnih glasbenih imen je seveda za primerjavo (morebitnega) Križnikovega tovrstnega opusa povsem ne-

797.

(Z vzhodnega Štajerja.)

Prletâ je pisan vtič,
Prnesâ žalosten glas,
Prnesâ žalosten glas,
Kaj, Micka, ne boš več deklič.

„Jaz pa tebe čem dobit,
Špipati ti perjiče,
Špipati ti perjiče,
Kaj neš ti več pisan vtič."

796. *Zapisal* O. Caf; *pel Bl. Bedenik. — Iz CO. I. 94, 95; v v. 7. je po pomoti zapisano* mizi *nam.* lipi.

797. *Zapisal* Stanko Vraz. — *Iz VO. XIX. N. 45 (99), kjer je pripisan ta-le načrt melodije tako, da je med prvi in drugi zapis postavljeno znamenje enakosti:*

45*

Odlomek objavljenega Vrazovega napeva, notnega zapisa, ne pa Križnikovega (Karl Štrekelj: Slovenske narodne pesmi, 1. zv., str. 707)

relevanten. Saj gre v tej primerjavi za spisek pravega glasbenega cvetobera, ki pa v konstataciji, da Križnik sploh ni bil glasbeno ozaveščen, da za njim ni ostala niti ena nota, ena samcata notna vrstica, sploh ne zdrži. In to navkljub temu, da so se (Štrekljeve) *Slovenske narodne pesmi* tudi pele. Še več: v marsikaterem drugem primeru, in ne Križnikovem, so zanje objavljeni tudi napevi melodij, note.

Tudi o morebitnem Križnikovem petju je malo znanega, kaj šele, da bi bil tudi glasbeno kaj izobražen. Četudi se na nekaj mestih spominov nanj kar precej oglaša petje in orgle, ampak vedno z drugimi (Križnikovimi) sovaščani ali/in sorodniki.[10]

Križnikov prispevek v Štrekljevih Slovenskih narodnih pesmih[11]

Še največ Križnikove neposredne navezave med literaturo (jezikoslovjem) in napevi, glasbo bi pričakovali v njegovem obsežnem opusu, ki ga je prispeval (prek sto enot) v Štrekljeve *Slovenske narodne pesmi.*[12] Žal pa tudi tam ne najdemo nič pričakovanega. V poslanstvu samouka (saj se je Križnik sam naučil pisanja in branja, v šolo pa sploh ni hodil) so ga vzgajale knjige in revije. Čeprav je bila v Motniku v Križnikovem otroštvu že organizirana šola, si jo zaradi uboštva ni mogel privoščiti. Bila je plačljiva. Od obeh učiteljev v njej (župnik Janez Gašperlin, 1853–1857, in od 1859 naprej France Sajovic) mu je bil prav slednji vzor. Saj je tudi sam zbiral narodno blago za dr. Karla Štreklja (Križnik J.-Križnik-Vrhovec D. 2008: 16). Njegova zbirka *Narodne pesmi, pregovori, pripovedke, običaji, vraže in imena iz Motnika* iz 1869 je ohranjena v Štrekljevi zapuščini. Zato sklepamo, da se je Križnik zgledoval pri njem in tudi sam začel že v mladosti izpisovati stare motniške listine, zbirati slovstveno folkloro in zapisovati ustno izročilo, ki se nanaša na zgodovino in šege trga Motnik in njegove okolice.

V letih 1895–1898 je bil izdan 1. zvezek (tj. 4 snopiči) *Slovenskih narodnih pesmi,* ki jih je zbral in urejal dr. Karel Štrekelj, izdajala pa Slovenska Matica. Križnik je pesmi, pravljice in drugo slovstveno gradivo pošiljal Matici ali neposredno K. Štreklju. V prvem zvezku je natisnjenih 12 njegovih pesmi: Pripovedne pesmi: *Jezus postavi sv. Tomaža v Indijo* (573., str. 551), *Sv. Peregrin in voznik* (624., str. 587), *Sveta Barbara vržena v ječo* (642., str. 604), *Sveti B/e/rnard gre od maše* (669., str. 622), *Zvesta deklica* (779., str. 695), *Ptičica svarilka* (803., str. 711), *Oprezna deklica* (812., str. 716), *Ljubi se greha boji* (816., str. 718), *Izročanje blaga pred smrtjo* (827., str. 725), *Fantje igrajo za dekle* (911., str. 769) idr.

V 2. zvezku (3 snopiči), ki je izšel v letih 1901–03, je natisnjenih 41 Križnikovih pesmi: Pesmi zaljubljene: *Kaj bom kupil ljubicam?* (1128., str. 60), *Noče lagati, da je prstan našla* (1286., str. 137), *Kak je vojaški stan* (1296., str. 141), *Tebi se na očeh pozna, da si se jokala* (1502., str. 233), *Delaj, delaj, dekle pušeljc* (1599., str. 273), *Odkupiti ga hoče* (1656., str. 297), *Ljubezen pojdem iskat* (1723., str. 324), *Če plavat' ne znaš, ne hodi k nji v vas!* (1749., str. 332), *Petelinček oznanuje dan* (1857. in 1858., str. 379), *Čas je konjiče furati (Pojte, pojte, drobne tice;* 1872., str. 384), *Deklica v vrtiču rože sadi* (2052., str. 457), *Nezvesto dekle – roža brez duha* (2127., str. 485), *Lani – letos* (2287., str. 544), *Moje srce bo ozdravljeno, ko bo v zemljo spravljeno* (2373., str. 577), *Dekle brez fanta ko cesta brez tira* (2461., str. 599), *Kaj ji hoče dati, če bo njegova* (2621., str. 618–19), *Ne brani se me, saj si mi že davno obljubljena* (2639., str. 621), *Ona ga neče* (2675., str. 626), *On je neče* (2709., str. 630), *Zavrnjeni ji kljubuje in jo ošteva* (2726. in 2733., str. 632, 633), *Kaj je on* (2796. in 2797., str. 641), *Kakovšna je* (2827. in 2885., str. 645, 653), *Kje biva ali je ona* (2972., str. 663), *Kaj ji on da* (3154. in 3166., str. 687, 689), *Povabilo v vas* (3204., str. 693), *Zaman ga pričakuje* (3399., str. 718), *Ljubeznivo sprejet* (3516., str. 733), *V krčmi* (3690., str. 757), *Nasledki uživane ljubezni* (3738., str. 763), *Odpotovala je, ni je doma* (3882., str. 783), *Zvestobo mi ohrani* (3918., str. 718), *Hrepenenje ločenih* (4034., str. 802), *Pomagaj, če me rada imaš!* (4071., str. 808), *Skušavanje drage* (4085., str. 810), *Sprijaznita se zopet* (4145., str. 818), *Nestanovitna je* (4153., str. 819), *Ona se ga je naveličala* (4199., str. 8254), *Ljubezen si odpovedujeta* (4244. in 4252., str. 829, 831), *Ona jih ima več* (4301., str. 840), *Žalostna zavoljo njegove nezvestobe* (4448., str. 859), *Oženil se bom* (4610., str. 881) idr.

V 3. zvezku (4 snopiči), izdanem v letih 1904–07, je natisnjenih 42 Križnikovih pesmi:

Pesmi za posebne prilike / Pesmi obredne / Kolednice / Kolednice božične: *Jožef gre z Marijo v Betlehem* (4779., str. 30), *Marija zaspi in rodi Jezusa* (4785., str. 33), *Mi smo štirje ko pastirje* (4835. in 4844., str. 60,

10 Tako Jožica Snoj Senegačnik (tipkopis, junij 2009; osem strani s slikami) piše o Križnikovih potomcih v starem Motniku: na str. 5 o Finžgarjevi ljudski igri s petjem Divji lovec, 1902; na str. 7–8: »v glavnem pa so peli ljudske pesmi. /.../ Pelo se je tudi na gradu, da se je razlegalo po vasi. Imeli so tudi zelo dober cerkveni zbor, ki ga je vodil organist Drolc. /.../ Od povsod so prihajali obiralci hmelja na lojtrskih vozovih in peli med potjo.«

11 1895–1911 in dodatek Glonar, 1923 v 16 snopičih; prim. ponatis Mladinska knjiga, Ljubljana 1980.

12 Prav tam.

63), *Na uni kraj Šmarne gore* (4853., str. 67), *Marija se veseli z rožo* (4868., str. 72), *Svitaj se, svitaj, beli dan* (4882., str. 77), *Možje so se skupaj zbrali* (4909., str. 88), *Sredi vasi en križ stoji* (4913., str. 89); Koledniče novoletne: *K temu letu novemu* (4938., str. 101); Kolednice za sv. tri kralje: *Kje so sveti trije kralji doma* (4959., str. 114–115); Pesmi svatovske / Zdravice ženinu, nevesti in veljakom na svatbi: *Kadar se svatje poljubljajo* (5369., str. 287), *Odhodne zdravice* (5419., str. 311); Pesmi pivske in v veseli družbi / Pesmi v hvalo vinske trte in vina: *En hribček bom kupil, bom trte sadil* (5479., str. 341); Pesmi o veseli družbi, o vabilu vanjo, o nje hvali in v zahvalo gostitelju: *Podimo gledat, če še čepek drži* (5560., str. 366); Zdravice in napitnice posvetne vsebine: *Veselimo se, bratje, da se vidimo!* (5688., str. 400), *En glažek na mizi stoji* (5701., str. 403), *Kdor hoče prijatelj naš biti* (5760., str. 416), *Midva sva pa bratca dva* (5776., str. 419), *En starček je bil, je vince rad pil* (5800., str. 425); Zdravice pobožne: *Vino smo pili, Jezusa zamudili* (5907., str. 451), *Mi smo trije bratje po ladjo vina šli* (5914., str. 453), *Stoji ravno polje* (5948. in 5949., str. 467, 468), *Zakaj bi ptička ne pela, ko se ji dobro godi!* (5965., str. 475); Različne druge pivske pesmi in pivske šale: *Trojno vino* (6098., str. 512), *Sveti Peter in Pavel* (6106., str. 516); Pesmi obsmrtnice / Pesmi, ki se pojo pri mrličih: *Odkod prihaja, da na svetu ni nič več veselo* (6131., str. 532), *Pomisli, kaj duša velja, in ne boš grešil* (6184., str. 550); Pesmi pobožne / Pesmi o Bogu, sv. Trojici, sv. Duhu, Jezusu, Mariji in za razne praznike:

Jezus brez žlahte (6425., str. 668), *Angeljci prestrezajo sveto kri* (6466., str. 689), *Le pojdi, pojdi, duša z menoj* (6477., str. 693), *Lepa roža, mati božja* (6482., str. 694–95), *Marijo si izberi in boš sladko zaspal* (6553., str. 728), *Hagada* (6667., str. 778); Pesmi romarske:

Romarji in romarice, k večerji ste povabljeni (6687., str. 796), *O Mariji kokrski* (6703., str. 802–803), *O obnovljeni cerkvi* (6720., str. 812) itd.

4. zvezek vsebuje 5 snopičev, ki so bili izdani v letih 1908–23. V njem je objavljenih 16 Križnikovih pesmi (prav tam: 19–20): Pesmi stanovske / Pesmi vojaške in take, ki se nanašajo na novejše zgodovinske osebe in dogodke: *Če vojakov pomanjka, pojdemo mi* (6735., str. 5), *Skesani radovoljec* (6748. in 6749., str. 9–10), *Skrival se več ne bom, ker vem, da me ujamejo* (6789., str. 27), *Vojaški boben bo moj veliki zvon* (7110., str. 165), *Če pojdem na vojsko, pojde tudi Jezus z mano I.* (7128., str. 172); Pesmi otroške: *Otroške šalice o svetnikih* (7417., str. 311), *Z zvonom v turnu bo vraga strašil* (7449., str. 317), *Kaj sem prislužil* (7531., str. 359); Posmehulje osebam po imenih: *Cander iz Ljubljane* (7643., str. 371), *Tomaž, kam pel/j/aš?* (7681., str. 376), Posmehulje krajem in deželjanom: *V našem Zgurju* (7739., str. 386); Pesmi o samskem in zakonskem stanu: *Ženil bi se, pa ne ve kam in kako* (8331., str. 577); Šaljivke in zabavljive: *Dekleta* (8587., str. 700), *Suha bolha (muha) klana* (8654., str. 728) idr.

Vse Križnikove objavljene pesmi (poezija) so označene v podnaslovih od kod so: največ, ali kar večina so seveda iz njegovega (rodnega) Motnika, po nekaj pa še z Gorenjske, in iz Savinjske doline. Vse brez not oz. napevov!

728 Del VI. Šaljive in zabavljive 8654.—8655.

Na tu priskače pa še Zaje,
On je dobiv pa an jajc.
Na tu mi pride pa še Majzȟl,
On ga vzame an krtajzȟl.
Na tu pa pride še Hrovat,
On vzame pa komat.
Na tu pa pride še Polanc,
On ga dobi pa samú za n' žgance.

Na tu so prišle is faruža dekle,
So od šimelna pa čeva odlekle.

Suha bolha (muha) klana.

8654.
(Gorenjska.)

Šmentana muha,
Kak si ti suha!
Ne boš ti dala
Tri cente sala!

Prišli so, prišli
Štirje beriči,
Komaj so šmentano
Muho vlovili.

Prišel je, prišel
Miha Kovačev,
Komaj je šmentano
Muho potlačil.

Prišli so, prišli
Štirje mesarji,
Komaj so šmentano
Muho zaklali.

Prišli so, prišli
Štirje poljanci,
Komaj so nesli
Muho po klanci.

Prišle so prišle
Županove dekle,
Komaj so nesle
Pljuča in jetre.

8655.
(Rimske toplice.)

Kej' je tista muha,
Muha brez trebuha?

Pȟršli, so pȟršli,
Štiri mesar'i
In so to muho
Komaj zaklali.

O, ti mu-uha,
Kok' si ti suha —

Drug'ga te ni,
Ko same kosti!

Pȟšli, so pȟršli,
Štiri pijanci
In so to muho
Vlekli po klanci!

Kej' je tista muha,
Muha brez trebuha?

8654. *Zapisal* Gašpar Križnik. — *Iz „Koroških bukvic" 322. Varijante so zapisali:* Fr. Praprotnik *v Mozirju,* Al. Trstenjak *v Pušenčih pri Ormožu,* Janko Barle *v Beli krajini,* Sv. Hauptman *v Vanči vas na Kozjaku,* Iv. Šašelj *v Bedanju (Blsernice II. št. 138),* Julij Slapšak *v Bitnji vasi,* Anton Brezgik *v Ihanu.*
8655. *Zapisal* Maks Šnuderl. — *Iz njegove zbirke.*

4. zv. Štrekljeve zbirke Slovenskih narodnih pesmi z zadnjo Križnikovo objavljeno pesmijo, str. 728

Več neobjavljenih rokopisov je ohranjenih v Štrekljevi zapuščini (Štrekelj 1980: I. do IV. zvezek, Arhiv ISN, ZRC SAZU). Gašper Križnik je pred smrtjo dalj časa bolehal za vodenico, vendar je kljub temu še vedno delal in zbiral slovstveno folkloro. K. Štrekelj je konec dec. 1904 v 8. snopiču zbirke *Slovenskih narodnih pesmi* zapisal, da mu je še zadnje leto poslal takrat že pokojni Gašper Križnik 22 pravljic (Štrekelj 1980: III. zvezek, pripombe avtorja k 8. snopiču).

Zaključek

Gašper Križnik je večinoma živel in deloval v rodnem Motniku v Tuhinjski dolini. Po poklicu je bil sicer čevljar in trgovec, mi pa smo ga spoznali kot zbiralca folklore. Ob tem smo v poskusu rekonstrukcije njegove biografije in bibliografije aludirali tudi na morebitno prisotnost glasbene umetnosti. Kot samouk na marsikaterem področju delovanja je sicer res prvi na Slovenskem zapisoval v narečju ljudsko izročilo po navodilih ruskega slavista in znanstvenika Jana de Courtenaya iz Sankt Peterburga. Zbiral je pripovedke, legende idr. in jih objavljal v *Ljubljanskem zvonu*. Sodeloval je tudi s Karlom Štrekljem (prek sto objavljenih enot v njegovi zbirki *Slovenske narodne pesmi* v štirih knjigah – zvezkih; orig. 1895–1911 in dodatek Glonar, 1923 v 16 snopičih; prim. ponatis Mladinska knjiga, Ljubljana 1980 po slovenskih pokrajinah: Gorenjska,

Kranjska, Štajerska, Koroška, ...). Kljub relativno bogatemu poklicnemu in ljubiteljskemu glasbenemu življenju na širšem motniškem in kamniškem prostoru, ki smo ga mimogrede še dodatno primerjali s preostalim slovenskim, evropskim in svetovnim sočasnim glasbenim prostorom in tovrstnimi (glasbenimi) umetniki, kaj takega ali vsaj podobnega za Križnika nismo našli; in to kljub temu, da je večina nabranih, izbranih in objavljenih (literarnih) Križnikovih pesmi še kako v dotiku ali vsaj v stiku z (enostavno) ljudsko pesmijo. V Križnikovih stvaritvah ne najdemo niti ene note, kaj šele fragmenta (morebitnega) napeva oz. notnega zapisa. Če se je že sam naučil branja in pisanja, kje je potemtakem šele njegova morebitna glasbena pismenost?[13]

Žal tudi s tem prispevkom nismo mogli razširiti in s tem tudi oplemenititi Križnikovega sicer raznovrstnega in relativno velikega (literarnega) opusa še z glasbenim. Za to žal ni ostalo nobenega dokaza niti indica, ki bi vodil k morebitnemu sklepanju v smer (dodatne) Križnikove glasbene dejavnosti.

Literatura in viri

Literatura

Iskra V. ČURKINA, 2008: Prvo študijsko potovanje Jana de Baudouina de Courtenaya v slovenske dežele (1872–1873) in njegovo znanstvo z Gašperjem Križnikom. V: *Gašper Križnik (1848–1904) in njegov čas*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 93–97.

Stane GRANDA, 2008: Motnik v drugi polovici 19. in začetku 20. stoletja. V: *Gašper Križnik (1848–1904) in njegov čas.* Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 41–46.

Franc KRIŽNAR, 2013: Slovensko glasbeno šolstvo in tovrstna glasbena pismenost – Od zgodovinskega razvoja in iz preteklosti v sedanjost ter prihodnost. V: *Vzgoja in izobraževanje*, L. XLIV/2013, št. 4–5. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo. 6–10.

Janez KRIŽNIK, Damijana KRIŽNIK-VRHOVEC, 2008: Gašper Križnik in njegova rodbina. V: *Gašper Križnik (1848–1904) in njegov čas*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 15–23.

Jožica SNOJ SENEGAČNIK, tipkopis, junij 2009: *O Križnikovih potomcih v starem Motniku,* 8 strani s slikami (kopijo hrani avtor).

Karel ŠTREKELJ, 1895–1911 (1980): *Slovenske narodne pesmi.* V štirih knjigah; orig. 1895–1911 in dodatek Glonar, 1923 v 16 snopičih; prim. ponatis Ljubljana: Mladinska knjiga.

Viri

Kamniško-komendski biografski leksikon (https://www.leksikon.si/Oseba/, dostop 14. 9. 2017; gl. vse od A do Ž).

Franc KRIŽNAR, 2013: Luka Dolinar (1794–1863), V: *Loški razgledi,* 60/2013. Škofja Loka: Muzejsko društvo. 207–222.

Spletne strani

https://en.wikipedia.org/wiki/Jan_Baudouin_de_Courtenay (dostop 29. 8. 2017).

http://sl.wikipedia.org.wiki/Kamnik (dostop 16. 9. 2017).

https://sl.wikipedia.org//wiki/Motnik (dostop 16. 9. 2017).

http://www.gorenjci.si/osebe/križnik-podšavniški-gašpar/308/ (dostop 29. 8. 2017).

13 Prim. Franc Križnar, 2013: Slovensko glasbeno šolstvo in tovrstna glasbena pismenost.

Borut Jenko[1]
Kajuhova ulica 21, Preserje pri Radomljah
kd.gostic@gmail.com

Matjaž Šporar[2]
Kamniška cesta 63a, Šmarca
Mhe_medija@t-2.net

Poduku in razvedrilu

Ob 110-letnici ustanovitve prvega prosvetnega društva v homški župniji in 100-letnici gradnje Društvenega doma na Homcu

Prva polovica 20. stoletja je bila zaznamovana z vse hitrejšim tehnološkim razvojem, človek si je z mnogimi tehničnimi izumi lajšal delo in povečeval produktivnost. Po drugi strani pa se je začela prebujati tudi njegova duhovna komponenta. Želja po kulturni omiki ga je spodbujala k različnim ustvarjalnostim, pretoku znanja in bujenju narodne zavesti. Ta val kulturnega razmaha je po zaslugi sposobnih, prodornih in zavednih Slovencev, kot je bil s svojimi idejami Janez Evangelist Krek, pljusknil tudi na območje homške župnije. Da so Krekove ideje padle na plodna tla in se začele tudi uresničevati, pa je bil najprej z ustanovitvijo prosvetnega društva leta 1907 v Šmarci zaslužen duhovnik Valentin Bernik, kasneje po zamenjavi pa predvsem župnik Anton Mrkun. Bil je ustvarjalen prosvetni organizator, buditelj narodne zavesti, zagovarjal je abstinenco, predvsem pa je znal ljudi spodbuditi in nagovoriti. Bil je tesen Krekov sodelavec, Mrkunova velika zasluga je tudi gradnja prosvetnega doma na Homcu, in to v času svetovne vojne, ko je bil velik del moške populacije na frontah. Tako je bilo veliko dela opravljenega s pomočjo žena in otrok. Prosvetni dom je z izredno mogočno arhitekturo za tedanji čas zaznamoval homško veduto, predvsem pa je postal dobra osnova za kulturno, versko in družabno središče. Razprava ponuja vpogled v obdobje, ko se začne življenje na vasi spreminjati, z roko v roki se dvigata kulturni in osebnostni razvoj. Izbrani prispevki iz časopisja nam verodostojno prikazujejo ta čas, slikovno pa je aktualne dogodke vestno in natančno dokumentiral fotograf Peter Naglič iz Šmarce.
Ključne besede: Katoliško slovensko izobraževalno društvo, Šmarca, Homec, Janez Evangelist Krek, Valentin Bernik, Anton Mrkun, Peter Naglič

The first half of the 20th century was marked by rapid technological development and numerous technical innovations, which made work easier and increased productivity. On the other hand, man's spiritual component also began to awaken. The desire for cultural advancement encouraged people to explore their creativity in various ways, thus leading to the flow of knowledge and the awakening of national consciousness. Thanks to pervasive and culturally conscious Slovenes, like Janez Evangelist Krek with his visionary mind, this wave of cultural expansion also washed over the parish of Homec. The fact that Krek's ideas had fallen on fertile ground and began to be realised was firstly merited to the efforts of Valentin Bernik, who founded the Šmarca Educational Society in 1907, and later the parish priest Anton Mrkun, who was a creative educational organiser, an awakener of national consciousness, who encouraged abstinence and who was, above all, very versed in the art of encouragement and persuasion. He was a close associate of Krek, and Mrkun's great merit was the construction of an educational home at Homec during the time of the World War, when a large number of the male population was fighting on the front lines. Therefore, much of the construction work had to be done with the help of women and children. At the time, this place of learning, with its remarkably powerful architecture, truly put the parish of Homec on the map, but above all it had become an excellent foundation for a cultural, religious and social centre.

The debate provides an insight into the period when rural life began to change, with cultural and personal development growing hand in hand. This historic period can be explored through a selection of newspaper articles of the time, while pictorial evidence was carefully and accurately documented by photographer Peter Naglič from Šmarca.
Key words: Catholic Slovene Education Society, Šmarca, Homec, Janez Evangelist Krek, Valentin Bernik, Anton Mrkun, Peter Naglič

Pogled v čas naših pradedov in prababic, v začetek kulturne in izobraževalne zgodovine našega kraja nam dokazuje, da jim ni šlo zgolj za skromno preživetje, ki so ga udejanjali v kmetijstvu, živinoreji in prebujajočih se obrtnih dejavnostih, katerih osnova so bili proizvodni objekti ob Mlinščici. Krepitev duha in zavzemanje za polnost življenja so ljudje namreč dodatno uresničevali tudi pri verskih aktivnostih, na romanjih; pozitiven odnos krajanov do kulture, želja po znanju ter tudi razvoj duhovnega razmišljanja tedanjega človeka pa so začeli spodbujati tudi društveno dejavnost.

Članek prikazuje društveno življenje, prizadevanja posameznikov in njihove uspehe, ki so zaznamovali utrip krajev pod Homškim hribom na začetku 20. stoletja. Govori nam o nastanku prvih zadrug in društev, predvsem na pobudo dr. Janeza Evangelista Kreka, čigar stoletnico smrti smo obeležili v letu 2017.

Krek, velik socialni delavec, zadružni organizator in ljudski vzgojitelj, se je zavzemal za slovenskega kmeta in delavca ter si prizadeval predvsem za to, da bi slovenski narod postal srečen v duhovnem in materialnem oziru. S svojo nesebično izobraževalno in predavateljsko dejavnostjo ter posledično z ustanovitvijo posojilnic in zadrug je zajezil propad kmetij in izseljevanje. Delavcem je pomagal ustanavljati strokovna društva in se zavzemal za ureditev delavskega vprašanja na krščanski podlagi. Ker je bil odličen govornik, je imel v 25 letih svojega javnega delovanja okoli 5000 nastopov, in to skoraj v vsakem slovenskem kraju. Na teh predavanjih je izobraževal, navduševal in spodbujal prisotne, še posebej duhovnike.

Tako je v letu 2017 minilo 110 let od ustanovitve Katoliškega slovenskega izobraževalnega društva v Šmarci, ki je že v obdobju pred prvo svetovno vojno s številnimi kulturnimi prireditvami, knjižnico, predavanji ter drugimi dejavnostmi dalo tehten prispevek k dvigu kulturno-prosvetne ravni krajanov in k utrjevanju narodne zavesti prebivalstva. Vse večje število pridruženih članov pa je vodilo k boljši organiziranosti in ustvarjalnosti, s tem pa se je krepilo tudi družabno življenje na vasi.

1 Inženir strojništva, kulturni delavec.

2 Inženir elektrotehnike, samostojni podjetnik.

V letu 2017 je minilo tudi 100 let od dokončanja Društvenega doma na Homcu, takrat ene najlepših stavb na Gorenjskem. Veličastna stavba je bila zgrajena med vojno, kar še vedno predstavlja neverjeten podvig in dosežek.

S prispevki, ki so bili objavljeni v takratnih časopisih, želimo približati utrip življenja pred sto in več leti, ki se je močno razlikoval od današnjega načina življenja. Ob tem začutimo enkratno vznesenost in navdušenje mnogih, ki so bili soudeleženi pri nastajanju društev, predvsem pa njihovo prizadevanje za dobro vseh. Enkratna slikovna zapuščina Petra Nagliča nam še dodatno približa in osvetli podobo takratnega časa. Prav tako želimo obuditi spomin na naše prednike, ki so nam zapustili bogato dediščino, ter jim izkazati hvaležnost za ves trud in delo, s katerim so postavili močne temelje prihodnjim rodovom.

Prva zadruga in društvo v Šmarci

Leta 1905, le deset let po katastrofalnem rušilnem potresu, ki je prizadel Ljubljano in okolico, se je na pobudo takratnega homškega župnika Valentina Bernika ustanovila **Zadružna mlekarna v Šmarci**, katere vodenje je prevzel prizadevni domačin Franc Borc.

Slovenec, 18. 7. 1905:
Nova mlekarna. V Šmarci so odprli mlekarno dne 17. julija, katero je lepo okrašeno prejšnjo nedeljo blagoslovil ob primernem nagovoru g. župnik s Homca. Zadružniki so v homški in kamniški župniji.

Odprtje in blagoslov mlekarne v Šmarci 17. 7. 1905 (Foto: Peter Naglič)

Notranjost Zadružne mlekarne v Šmarci, leta 1905 (Foto: Peter Naglič)

Zanimiv je podatek o količini pridelanega mleka in mlečnih izdelkov v letu 1908, iz katerega razberemo, da je v povprečju vsak član zadruge dnevno oddal 3,9 litra mleka, 0,15 kg masla in 0,05 kg sira.

Naš kmečki dom, Domoljubova priloga, 7. 4. 1910:
Poljedelsko ministrstvo je izdalo ravnokar za leto 1908 svoje poročilo, iz katerega se razvidi delovanje mlekarn celega cesarstva. Priobčujemo zopet podatke o mlekarnah po izkazu poljedelskega ministrstva.
Ime in sedež zadruge: Šmarca
Kako se dela: z vodno silo
Ustanovljena leta: 1905
Število zadružnikov: 105
Število deležev: 105
Delež znaša v kronah: 5
Množina mleka v litrih: 150430
Izdelanega masla v kilogramih: 5700
Izdelanega sira v kilogramih: 2046
Vrednost poslopja v kronah: 2104
Vrednost orodja v kronah: 2080
Delalo se je: celo leto

Leta 1907 je Bernik po zgledu Kreka in njegovih besed: »Vsaka fara naj ima svoje izobraževalno društvo« ustanovil **Katoliško slovensko izobraževalno društvo v Šmarci** in s tem zasejal seme za bogato žetev tudi na kulturnem in duhovnem področju.

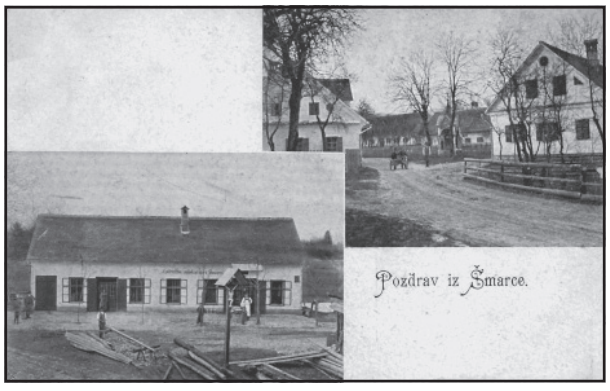
Domoljub, 28. 2. 1907:
Homške novice. V Šmarci se je ustanovilo izobraževalno društvo z nagovorom g. Jožefa Gostinčarja in s petjem mešanega zbora. Ondotna mlekarna gospodari prav dobro, kmalu bo brez dolga.

Josip Gostinčar (1860–1942), krščansko-socialni delavec, organizator, poslanec v državnem zboru. Z Janezom Evangelistom Krekom je bil med organizatorji krščansko-socialnega delavstva. (Vir: Domoljub, 28. 2. 1907)

Bogoljub, 1907, številka 3:
S Homca. Isti dan (3. 2. 1907, op. ur.) se je v Šmarci ustanovilo »Izobraževalno društvo.« Naj bi si vedno vsi člani izobraževali ne le um, ampak tudi srce za vse pravo in dobro, bogoljubno in domoljubno!

Ob ustanovitvi je društvo izdalo dve razglednici, ki prikazujeta motive iz Šmarce.

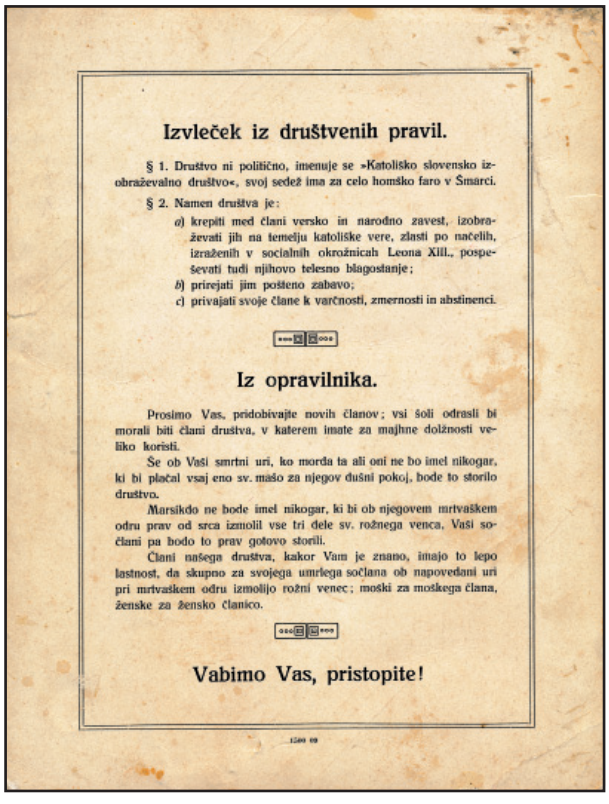
Razglednici Šmarce, ki ju je leta 1907 izdalo Katoliško slovensko izobraževalno društvo v Šmarci.

Že kmalu po ustanovitvi je prizadevno članstvo priredilo društveno veselico. Kot zanimivost naj dodamo, da sta bili dve točki iz programa v zadnjem trenutku črtani.

Domoljub, 18. 04. 1907:
Šmarca. »Katoliško izobraževalno društvo« v Šmarci, v župniji Homec, je velikonočni ponedeljek, t. j. 1. aprila, priredilo društveno veselico. Udeležba je bila za naše razmere naravnost ogromna in izpričuje torej, da imajo tudi pri nas ljudje smisel za napredek in izobrazbo; kajti društvo je šele letos ustanovljeno in imenovana prireditev je bila prva. Na sporedu so bile točke: Petje mešanega zbora. Kratek nagovor društvenega tajnika udeležencem. Deklamacija pesmi: »Sovražniku človeštva.« Na sporedu sta bili še dve točki, ki jih je pa okrajno glavarstvo prepovedalo v zadnjem trenutku; namreč srečolov in javna dražba petelina. Vendar pa so se nameravani dobitki za prav dobro ceno prodali. Društvo je imelo čistega dobička od te prireditve 54 K 36 v, ki se porabijo za povečanje in pomnoženje društvene knjižnice. Knjižnice se ljudstvo prav pridno poslužuje in vedno povprašuje po novih knjigah. Pokazala pa se je takoj potreba, društvo nekoliko spremeniti in ga bolj razmeram cele župnije prilagoditi, kar se bo, kakor upamo, tudi napravilo.

Sprejemnica za Katoliško slovensko izobraževalno društvo Šmarca

Izvleček iz društvenih pravil.

§ 1. Društvo ni politično, imenuje se »Katoliško slovensko izobraževalno društvo«, svoj sedež ima za celo homško faro v Šmarci.

§ 2. Namen društva je:
a) krepiti med člani versko in narodno zavest, izobraževati jih na temelju katoliške vere, zlasti po načelih, izraženih v socialnih okrožnicah Leona XIII., pospeševati tudi njihovo telesno blagostanje;
b) prirejati jim pošteno zabavo;
c) privajati svoje člane k varčnosti, zmernosti in abstinenci.

Iz opravilnika.

Prosimo Vas, pridobivajte novih članov; vsi šoli odrasli bi morali biti člani društva, v katerem imate za majhne dolžnosti veliko koristi.

Še ob Vaši smrtni uri, ko morda ta ali oni ne bo imel nikogar, ki bi plačal vsaj eno sv. mašo za njegov dušni pokoj, bode to storilo društvo.

Marsikdo ne bode imel nikogar, ki bi ob njegovem mrtvaškem odru prav od srca izmolil vse tri dele sv. rožnega venca. Vaši sočlani pa bodo to prav gotovo storili.

Člani našega društva, kakor Vam je znano, imajo to lepo lastnost, da skupno za svojega umrlega sočlana ob napovedani uri pri mrtvaškem odru izmolijo rožni venec; moški za moškega člana, ženske za žensko članico.

Vabimo Vas, pristopite!

Društvena pravila na hrbtni strani Sprejemnice

V istem letu se je v Šmarci v sklopu izobraževalnega društva ustanovilo še **Kmetijsko društvo,** ki je dobilo prostore ob že obstoječi Zadružni mlekarni. Prvotno je bil glavni namen društva, da si sezida svoje prostore in si uredi prodajalnico in skladišče. V ta namen so dali prednost gradnji prostorov za potrebe kmetijskega društva pred gradnjo gasilnega doma, ki naj bi jo prestavili v prihodnje leto. Vendar so kasneje dogodki potekali nekoliko drugače in tako je bila za gasilni dom izbrana nova lokacija na Duplici, v neposredni bližini Tovarne pohištva Remec. Društvo je prirejalo poučna predavanja.

Domoljub, 6. 10. 1910:
V Šmarci pri Kamniku je v nedeljo, dne 25. t. m. v društvenem domu predaval od deželnega odbora poslani sadjerejski inštruktor za kranjsko deželo, gosp. M. Humek. V praktičnem razkazovanju in iz svojih lastnih izkušenj je gospod jako poljudno in lahko umljivo podučeval pozorne poslušalce, kako se ima ravnati s sadnim drevjem, z zrelim sadjem, za prodajo, za ohranitev in o pripravljanju sadja za mošt. Zlasti je gospod predavatelj povdarjal dvoje; prvič: da se sadje nikakor ne sme tresti, ker si s tem napravi sadjerejec dve občutni škodi: sadje se vse obtolče, da je kot tako polovica manj vredno za prodajo, drugič pa s peclji odpadajo majhne vejice, koje bi v prihodnjem letu nosile sadje, ter se tako letina prihodnjega leta domalega uniči. – Drugo pa, da kdor dela sadni mošt, naj pazi, da bode sadje snažno in ne pride pri prešanju z železom v dotiko, zlasti pa naj se gleda na to, da mošt pokipeva na čistih vinskih drožih, ker le na ta način si napravite trpežni in okusni mošt iz sadja. – Najprisrčnejša zahvala gospodu inštruktorju za to predavanje. Bog dal, da bi rodilo obilo uspehov, ker ta panoga gospodarstva je pri nas jako zanemarjena. Dani se tudi v tem oziru.

Društveni dom v Šmarci

Društveno življenje brez lastnih prostorov se ne more primerno razvijati in društva, ki nimajo lastnih domov ali primernih prostorov, ne morejo uspešno delovati. To so zelo kmalu spoznali tudi krajani in so si že v letu 1908 zgradili lasten **Društveni dom**, ki je bil namenjen vsej homški fari.

Domoljub, 19. 11. 1908:
S Homca se je nabralo za »Domoljuba« polagoma več novic. »Slovensko katoliško izobraževalno društvo« si je v teku dobrega leta od ustanovitve pozidalo »Društveni dom« v spomin letošnjega jubilejnega leta poleg »Zadružne mlekarne« in »Kmetijskega društva«, sredi vasi, z napisom: »Poduku in razvedrilu!« –
V nedeljo, dne 15. novembra, je bil slovesno blagoslovljen. Slavnostni govor je prevzel poslanec tukajšnjega okraja g. dr. Krek, v katerem se je ozrl na letošnji znani trojni jubilej, omenil tudi še jubileja osvoboditve kmečkega stanu leta 1848., pojasnil novi načrt za starostno zavarovanje ter pohvalil Šmarčane zaradi njihovega vzornega zadružnega delovanja in njihove požrtvovalnosti. Po blagoslovu je član Marijine družbe deklamiral papeževo himno iz »Bogoljuba«, nato so homški cerkveni pevci zapeli nekaj pesmi, zatem pa so dekleta Marijine družbe iz Šmarce uprizorile ganljivo igro »Lurška pastirica«, med katero je udarjal iz prijaznosti mekinjski tamburaški zbor. Ljudstva je bilo obilo vkljub burji in zimi, vmes tudi veleč. gosp. dekan kamniški in še nekaj drugih duhovnikov. Vse točke vsporeda so se proizvajale jako dobro; seveda učiti se je treba z veseljem. Splošno se hvali tudi poslopje, ki je kras celi vasi, in toliko bolj je to pohvaliti, ker je načrt, kakor tudi zidarska, mizarska, kleparska in celo slikarska dela – vse izdelek uma in dlani tukajšnjih domačinov.

Iz načrtov je razvidno, da je imel dom lepo dvorano z galerijo in stransko sobo za garderobo. Ta društveni dom je dokazoval, kako uspešno človek z združenimi močmi in navdušenjem lahko ustvarja in si zgradi uporabne objekte za dobrobit vseh.

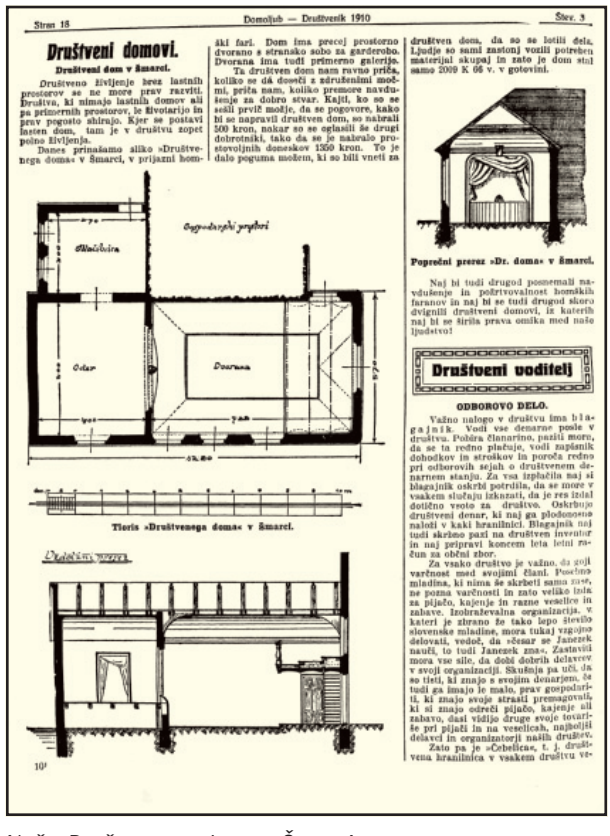
V marcu leta 1910 je v Ljubljani v sklopu časnika *Domoljub* izšla tiskana priloga *Društvenik,* ki je bila posvečena izobrazbi in novo nastalim društvom za la-

DRUŠTVENIK
DOMOLJUBOVA PRILOGA POSVEČENA IZOBRAZBI : IN NAŠIM DRUŠTVOM :
Štev. 3. V Ljubljani, dne 17. marca 1910. Leto II.

Poučni tečaji.

Društveni dom v Šmarci.

Društvenik, Domoljubova priloga, 17. 03. 1910

Društveni domovi.
Društveni dom v Šmarci.
Tloris »Društvenega doma« v Šmarci.
Društveni voditelj
ODBOROVO DELO.

Načrt Društvenega doma v Šmarci

Dokončan Društveni dom v Šmarci leta 1908 (Foto: Peter Naglič)

žjo organizacijo in večji pretok informacij. *Društvenik* podaja uspešno zgodbo Šmarčanov za vzor ostalim društvom. Poleg skice in načrtov doma omeni tudi nekaj podatkov o sami gradnji in natančne podatke o stroških.

Strelski klub, tamburaški zbor in knjižnica

Spomladi je pričel delovati strelski klub. Strelci so imeli svoj prostor za poslopjem mlekarske zadruge. Ni jim bila tuja niti glasbena dejavnost, saj so ustanovili tudi tamburaški zbor, katerega vodenje sta prevzela Pavel Jerman in Leopold Gostič. Precejšnjo skrb so posvečali tudi novoustanovljeni društveni knjižnici.

Društvenik, Domoljubova priloga, 8. 4. 1909:
Šmarca. »Katoliško slovensko izobraževalno društvo si je kupilo lep nov gramofon, ki bode člane kratkočasil med odmori pri raznih predstavah. – Tudi telovadno orodje smo si postavili v lepo in visoko dvorano, seveda je tudi to orodje vse čisto domačega dela, kakor vsa druga dela pri tako lepi in praktični dvorani. – Na spomlad prične tudi delovati strelski klub s svojimi Flobert-puškami; svoj pripravni prostor ima za poslopjem mlekarske zadruge, ki bo v prijetnem hladu kraj vode. – Mislimo tudi na domače tamburaše, ki so in bodo največje veselje in zabava naše nadebudne mladine. Pouk iste z veseljem prevzameta gg. Pavel Jerman, kot naš rojak, in skoro najprvi vodja tamburaških zborov pri nas zlasti v Mekinjah, in Leopold Gostič, organist na Homcu, ki je jako dober voditelj tamburašev. – Prijatelji dela za pravo zdravo izobrazbo duha in srca naše mladine, tesno se združimo in z denarnimi žrtvami pomagajmo, da se vse za-početo in nameravano delo za izobrazbo naše mladine utrdi in v resnici izpelje. Bog povrni vsem dobrotnikom, ki kakorkoli podpirajo naše društveno življenje. – Tudi društvena knjižnica se kaj hitro širi. Precej knjig že imamo, vse vezane, ki se z veseljem prebirajo in izposojujejo. Seveda še ni pri teh delih vse v najlepšem redu; saj tudi ni mogoče v tako kratkem času. A letošnje leto se bodo pa tudi pomanjkljivosti izpopolnile.

Telovadni odsek Orel

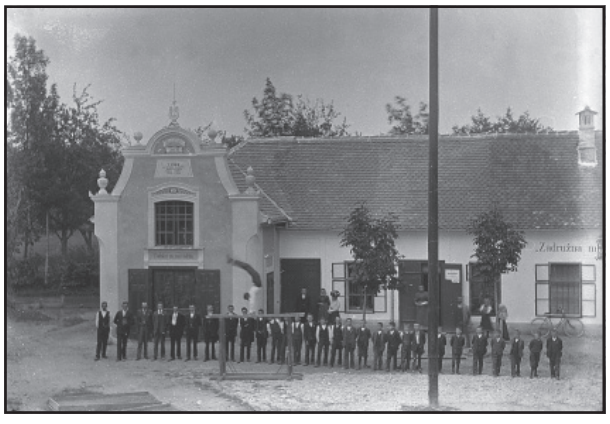
1. maja 1910 so ustanovili t**elovadni odsek Orel,** ki je mlade spodbujal h gibanju in telesni aktivnosti.

Domoljub, 21. 07. 1910:
Šmarca in cela homška župnija, za katero je ustanovljeno katoliško slovensko izobraževalno društvo, se vztrajno giblje in gre naprej v dobrem. Ustanovili smo si samostojen telovadni odsek Orel, ki danes šteje 38 članov. Od teh jih je v kroju 29; lepo število za tako faro; med njimi jih je 13 abstinentov, ki želijo, da bi tudi v drugih odsekih dobili mnogo zaslombe in v celem okrožju. Tudi abstinentni odsek, dobro deluje; imamo 120 popolnih abstinentov, seveda tudi mladino, za katero se danes puli vse. Najbolj potrebno pa je, če jo pridobi abstinenca. V to naj pomagajo vsi č. g. duhovniki, učitelji in drugi narodni prvoboritelji. – Dne 4. julija so naši Orli zakurili velik kres sredi polja nad vasjo Homec. To je bilo navdušenje in življenje, ogromno število ljudstva se je zbralo ob plamtečem kresu. Pevci so ob kresu peli lepe, navdušujoče narodne pesmi. Č. g. župnik so pa v dolgem in krasnem govoru opisali delo in trud slovanskih apostolov sv. Cirila in Metoda. Kar je bilo pa najlepše, je pa bilo v nedeljo, dne 10. t. m. Slovesna sveta maša z lepim govorom, pri kateri so bili navzoči Orli v kroju in druga društva in družbe s svojimi znaki. Popoldne se je pa v »Društvenem domu« ustanovila podružnica »Slovenske Straže«, h kateri je takoj pristopilo 20 rednih članov — in deset podpornih. Ves spored se je najlepše izvršil.

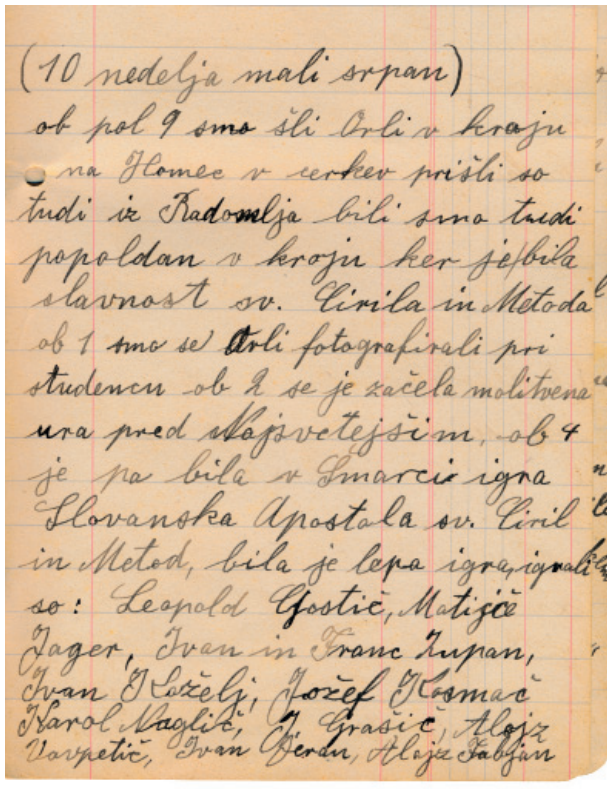
Telovadno orodje, sad domačega dela, so si postavili v lepo in visoko dvorano, ob lepem vremenu pa so telovadili kar na prostem, pred Društvenim domom. Zanimiv je zapis v Nagličevem dnevniku 24. maja 1910, ki pravi: »Zjutraj po sv. maši sem dobil svoj orlovski kroj, ki ga je naredu krojač v Loki pri Mengšu.«

Vaje Orlov pred Nagličevo hišo v Šmarci (Foto: Peter Naglič)

Orli pred Društvenim domom v Šmarci (Foto: Peter Naglič)

(10 nedelja mali srpan)
ob pol 9 smo šli Orli v kraju
na Homec v cerkev prišli so
tudi iz Radomlja bili smo tudi
popoldan v kroju ker je bila
slavnost sv. Cirila in Metoda
ob 1 smo se Orli fotografirali pri
studencu ob 2 se je začela molitvena
ura pred najsvetejšim, ob 4
je pa bila v Šmarci igra
Slovanska Apostola sv. Ciril
in Metod, bila je lepa igra, igrali
so: Leopold Gostič, Matijčič
Jager, Ivan in Franc Župan,
Ivan Koželi, Jožef Kosmač
Karol Naglič, J. Grašič, Alojz
Varpetič, Ivan Černe, Alojz Jabjan

Zapis iz dnevnika Petra Nagliča

Orli pred obnovljenim »žegnanim studencem« na Homškem hribu, 10. 7. 1910 (Foto: Peter Naglič)

Gledališka dejavnost v Šmarci

V letih od 1908 do 1913 se je v dvorani Društvenega doma v Šmarci zvrstilo veliko nastopov, predavanj, tečajev in drugih prireditev. Iz takratnih časopisov in dnevniških zapisov Petra Nagliča je moč ugotoviti, da so v tem obdobju domači člani društva odigrali kar 22 različnih gledaliških iger, največ leta 1910, kar devet. Navajamo jih po kronološkem pregledu (datum je dan prve uprizoritve – premiere, saj so nekatere igre večkrat ponovili ali z njimi gostovali v drugih krajih):

1908	*15. 11. 1908*	*Lurška pastirica*
	27. 12. 1908	*Na betlehemskih poljanah*
1909	*21. 2. 1909*	*Čevljar*
	??.??.1909	*Cita*
	11. 7. 1909	*Zamujeni vlak*
	??.??.1909	*Vaški skopuh*
	21. 11. 1909	*Ljudmila*
	21. 11. 1909	*Prepirljiva soseda*
1910	*6. 2. 1910*	*Kmet Herod*
	6. 2. 1910	*Zakleta soba v gostilni Pri zlati goski*
	28. 3. 1910	*Garcia Moreno*
	16. 5. 1910	*Večna mladost in večna lepota*
	16. 5. 1910	*Za čašico kave*
	10. 7. 1910	*Slovanska apostola sv. Ciril in Metod*
	14. 8. 1910	*Tri sestre*
	14. 8. 1910	*Kovačev študent*
	??.??.1910	*V tem znamenju boš zmagal*
1911	*?.5. 1911*	*Mater Dolorosa*
	8. 9. 1911	*Najdena hči*
	8. 9. 1911	*Pastirica*
1913	*15. 8. 1913*	*Slovo apostolov*
	15. 8. 1913	*Skrivnostna zaroka*

Sledi nekaj zanimivih časopisnih člankov, ki poročajo o prireditvah v Šmarci.

Društvenik, Domoljubova priloga, 11. 2. 1909:
Katoliško slov. izobraževalno društvo v Šmarci je priredilo na Št. Janžev dan lepo igro: »Na betlehemskih planjavah«, ki so jo ponovili in spopolnili na praznik sv. Treh kraljev. Homški mešani zbor je obakrat zapel nekaj domoljubnih pesmi. Med presledki pa je igrala vojaška banda ter pel šenklavški in Glasbene Matice pevski zbor – po gramofonu. Pred prvo predstavo je nastopil gospod državni poslanec Gostinčar, pohvalno omenil novega doma ter spodbujal občane k vztrajni vzajemnosti na zadružnem polju. Pripomnim, da za malo homško župnijo zadostuje kat. slov. izobraževalno društvo in »Društveni dom« v največji vasi Šmarca, zlasti ker imamo še druge potrebe. Le pridno pristopajte vanj!

Domoljub, 11. 03. 1909:
Iz Šmarce pri Kamniku. V nedeljo, 21. m. m. so moški člani našega društva vprizorili na našem odru smeha polno igro »Čevljar«. Največ smeha sta napravila gledalcem vrla igravca g. dr. Lopnik in Blaž Trdoglav, pa tudi ostali mladi igravci so pokazali, da se jim lahko brez skrbi zaupajo tudi večje in težje vloge. – V nedeljo. 21. t. m., to je po svetem Jožefu, bodemo pa imeli zopet zanimiv program na našem odru. Obhajali bomo obletnico petdesetletnice Marijinega prikazovanja v Lurdu. Ob enem pa tudi spomin na blagoslovljenje našega krasnega društvenega doma«. – Prijatelji našega razvoja, ki ljubite zdravega razvedrila, pridite v nedeljo v Šmarco, zače-

tek bo točno ob pol 4. uri, da ne bo kdo zamudil predavanja.

Društvenik, Domoljubova priloga, 30. 9. 1909:
Iz katoliškega slovenskega izobraževalnega društva v Šmarci.
Od letošnje spomladi sem smo imeli tale predavanja homškega gosp. župnika Bernik: 1. O zemljepisju, posebej o Evropi, Avstriji in lurškem romanju po zemljevidih. 2. O pravem in nepravem napredku, kakor ga kaže zgodovina v verskem, narodnem, gospodarskem in socialnem oziru. 3. O kmetovanju v Švici, na Zgornjem Štajerskem, Solnograškem in pri nas. 4. O zgodovini in naraščaju domačih vasi v teku sto let. 5. O zgodovini župnije Homec po spomenici. Gosp. P. dr. Gvido Rant iz Kamnika je predaval o namenu naše telovadne organizacije. Gosp. živinozdravnik kamniški J. Sadnikar je podučeval v enem govoru o cepljenju prešičev ter o poglavitnih konjskih in govejih boleznih. Obljubil je, da prilično nadaljuje. Prosimo!
Igre so se predstavljale sledeče: »Sv Cita«, »Zamujeni vlak«, »Vaški skopuh«, nastopila je polovica »raznih stanov«, kar je vprizoril sebi in občinstvu v posebno zabavo mladi naraščaj Orla, ki se je osnoval 29. junija kot pododsek kamniškega odseka po nagovoru P. dr. Gvidona in g. Antona Maier, davčnega uradnika. Vsakikrat je homški cerkveni zbor, zlasti z Aljaževimi in Ferjančičevimi skladbami lepo vpeljal poslušavce in gledavce v novi zabavni in podučni krog. – Protialkoholnega kongresa v Ljubljani se je društvo udeležilo po devetih članih. – Splošno je udeležba pri naših prireditvah primeroma dobra, vendar pa možje, če hočete, da bodo vaši sinovi imeli več veselja za pravo izobrazbo v smislu društvenih pravil, bodite sami z lepim zgledom bolj vneti za društvo ter se obilnejše udeležujte raznih predavanj in predstav. Bodite prepričani, da čas po božji službi najbolje porabite v »Domu«; saj ste ga zato tako požrtvovalno sezidali in vsako nedeljo ni prireditve. Torej možje in mladeniči iz Šmarce in sosednjih vasi, le vkup, le vkup!

Domoljub, 25. 11. 1909:
Iz Šmarce. V nedeljo, dne 21. t. m., je katoliško slovensko izobraževalno društvo v Šmarci priredilo prečastitemu gospodu župniku homškemu kot predsedniku našega društva jako lep poslavljajoči večer. Dvorana društvenega doma je bila vsa z venci in cvetlicami okrašena, odhajajočemu gospodu predsedniku na čast so pevci zapeli nekaj pesmic, v imenu šolskih učencev in učenk se je iskreno zahvaljevala učenka Ivana Hribar, v imenu društvenega odbora in v imenu vseh udeležencev se je poslovil blagajnik društva Peter Naglič. Dekleta (članice Marijine družbe) so uprizorile igro »Ljudmila«, ki so dobro pogodile svoje vloge, ob koncu za smeh se je pa predstavila enodejanka »Prepirljiva soseda« ali »Boljša je kratka sprava nego dolga pravda«, ki je vzbudila dokaj smeha. Dvorana je bila nabito polna in je več ljudi odšlo, ker niso dobili prostora. Gosp. župnik so v prijazni besedi bodrili može in mladeniče, naj vztrajno vzdržujejo red in započeta dela v fari. Mi jim pa kličemo, da bi zadovoljni in srečni bili na svojem novem mestu, v lepi komendski fari. Igra se v nedeljo, dne 28. t. m., ponovi po znižani vstopnini, s petjem, pozdravnim nagovorom na novega preč. gospoda župnika (govori P. Naglič). Dekleta bodo pa igrale igro »Ljudmila«, konečno pa še fantje nekaj za smeh. Prijatelji, prihitite zopet v nedeljo ob 4. uri popoldne v Šmarco. — Uljudno vas vabi odbor »Katol. slov. izobraževalnega društva« v Šmarci.

Bogoljub, 1913, letnik 11, številka 10:
S Homca. Dne 15. avgusta t. l. sta naši Marijini družbi, mladeniška in dekliška, obhajali lepo slovesnost, namreč desetletnico svojega obstoja. Ta dan zjutraj sta obe družbi pristopili k sv. obhajilu; ob 9. uri pa je bila slovesna sveta maša s primernim govorom. Popoldne ob 2. pa je v ozaljšani cerkvi preč. gosp. dr. Alojzij Merhar krasno govoril o pomenu Marijinih družb, nato je sprejel 12 mladeničev in 10 deklic v Marijino družbo. Naposled so bile pete litanije Matere božje z zahvalno pesmijo in blagoslovom. Nato se je vršila slovesnost izven cerkve v Šmarci v Društvenem domu, kjer so pevci in pevke zapele par lepih pesmic, bogoslovec Jager pa je govoril o desetletnici družb. Nato so igrali mladeniči: »Slovo apostolov«, dekleta pa: »Skrivnostna zaroka«. Čist dobiček igre se je porabil za poslikanje cerkve.

Vabilo
k
VESELICI
ki jo priredi
Katoliško slovensko izobraževalno društvo v Šmarci
v nedeljo dne 11. julija 1909
v društvenih prostorih.
Spored:
Petje. Govor.
Zamujeni vlak.
Šaloigra v petih delih.
Začetek ob 5. uri popoludne.
Vstopnina: Sedež I. vrste 1 K, II. vrste 60 v, za člane 50 v; stojišče: člani 20 v, nečlani 30 v.
obilni udeležbi vabi
odbor.

Vabilo na igro Zamujeni vlak leta 1909

Neprecenljivo vrednost predstavlja dnevnik Petra Nagliča, ki ga je pisal od začetka leta 1910 do 22. avgusta istega leta. Dogodki so kljub kratkemu časovnemu obdobju opisani zelo podrobno in doživeto. S tem nam je Naglič zapustil edinstven prikaz življenja takratnega časa. Iz teh zapisov izvemo marsikatero podrobnost, tako iz njegovega osebnega življenja kot tudi iz življenja izobraževalnega društva, katerega zelo aktiven član je bil od samega začetka.

Tako izvemo, da so se dekleta prvič zbrala na vaji za igro *Zakleta soba v gostilni Pri zlati goski* 19. januarja 1910, fantje pa za igro *Kmet Herod* teden kasneje, 26. januarja. Sledi zanimiv opis dogajanja na dan prve

Katol. slovensko izobraževalno društvo v Šmarci

vljudno vabi k

VESELICI

ki jo priredi

v nedeljo 21. novembra 1909

popoldne ob 4. uri

v „Društvenem domu" v Šmarci

na čast

prečastitemu gospodu župniku homškemu in predsedniku našega društva

za slovo

ker nas bodo v najkrajšem času zapustili.

Tega poslovljenja naj se udeleži vsa fara, zlasti pa vsi člani društva kakor tudi mladeniška in dekliška Marijina družba, da pokažemo, da res iz srca ljubimo in spoštujemo prečastitega gospoda župnika.

Vabilo k poslovilni slovesnosti ob slovesu župnika Bernika

uprizoritve obeh iger, 6. februarja. Naglič navede tudi imena nastopajočih. V igri *Zakleta soba v gostilni Pri zlati goski* so igrale Marjeta Pirc, Ivana in Marija Loboda, Reza Šarc, Ivana Vavpetič, Marija Žurbi. Moška zasedba v igri *Kmet Herod* pa je bila: Leopold Gostič, Franc Klemenc, Jožef Sršen, Ivan Vidmar, Anton Pirnat, Ivan Jeran, Gregor Repanšek.

Naglič še zapiše, da je bilo ljudi precej in da se je od vstopnine zbralo 45 kron in 30 vinarjev.

V nadaljevanju izvemo, da so pri igri *Garcia Moreno* uporabljali revolver s pravimi naboji in da je Petrov brat, Karol Naglič, natisnil vstopnice. Premiera igre je bila na velikonočni ponedeljek, 28. marca 1910, ob 16. uri. Peter Naglič je tudi maskiral igralce. V igri so nastopili Karol Naglič, Matijče (Matija) Jager, Leopold Gostič in njegov sin Poldek, Franc Kočar, Anton Pirnat, Ivan Grašič, Valentin Burja, Franc in Janez Zupan, Janez Koželj, Janez Žurbi, Janez Vidmar, Franc Klemenc, Janez Jeran, Janez Benda, Kosmač in Grašič.

Med obiskovalci posebej omeni nekdanjega homškega župnika Valentina Bernika (s Homca odšel za župnika v Komendo). Igro so ponovili na belo nedeljo, 3. aprila 1910.

16. maja sta bili uprizorjeni že novi igri, in sicer *Večna mladost in večna lepota* ter *Za čašico kave.* V prvi so igrale Meta Pirc, Ivana Vavpetič, Ivana Klemenc, Franca Šarc, Reza Brlec, Ivana in Marija Loboda, Reza Kočar, Cilka Benda (iz Volčjega Potoka), Uršula Pogačnik, Neža Škrjanc in Marija Brojan, v drugi pa Ivana

Igralci v igri Slovanska apostola sv. Ciril in Metod pred Društvenim domom v Šmarci (Foto: Peter Naglič)

Pogačar, Katarina Škrjanc, Marija in Franca Grčar, Micka Borc, Ivana Rode, Micka Pirnat, Franca in Micka, Ivana Tomšič.

Naglič doda, da je prva igra zelo lepa, druga pa bolj smešna in da ljudi ni bilo posebno veliko, ker so odšli po drugih opravkih.

28. junija so pričeli z vajami za igro S*lovanska apostola sv. Ciril in Metod*, ki so jo uprizorili že kmalu, 10. julija. V njej so igrali Leopold Gostič, Matija Jager, Ivan in Franc Zupan, Ivan Koželj, Jožef Kosmač, Karol Naglič, J. Grašič, Alojz Vavpetič, Ivan Jeran, Alojz Fabjan.

Ob koncu Nagličevega dnevnika sta opisani še igri *Tri sestre* in *Kovačev študent*. Po samo treh vajah (»skušnah«) sta bili uprizorjeni, ob precejšnji udeležbi obiskovalcev, na predvečer velikega šmarna, 14. 8. 1910. Igrali so Leopold Gostič, Franc Klemenc, Janez Škrjanc, Matija Jager, Janez Koželj, Karol Naglič, Franc in Janez Zupan, Marjeta Pirc, Marija Lužar, Vilka Benda, Ivana Loboda, Katra Škrjanc, Johana Pogačar.

Domoljub, 25. 8. 1910:
Iz Šmarce. Dr. Krekova igra »Tri sestre« se je tako priljubila ljudem, da je bila naša dvorana obakrat nabito polna, in so ljudje pri najhujši vročini z živahnim zanimanjem sledili dejanjem. – Tudi »Kovačev študent« je pokazal ljudem, kaj dela izprijeni lahkoživi študent v velikem mestu na stroške svojih starišev. – Naš Društveni dom sta si pri tej priliki ogledala dva prijatelja krščanske organizacije, gg. Janez Golob in Aleš Krumpestar iz Zaloga in sta darovala za društveno dvorano 9 K. Bog jima stotero povrni! – Gosp. bivši naš deželni poslanec Andrej Mejač je kot posestnik tovarne za sode v naši vasi tudi pristopil kot ustanovni ud našemu društvu. Bog ga živi in zbudi mnogo posnemavcev! – Iz naše vasi gredo trije v sveto deželo, iz cele fare pa 5. Bog jih spremi in ohrani zdrave!

Iz tega leta je ohranjena še zanimiva serija fotografij (najverjetneje z vaje) za igro *V tem znamenju boš zmagal,* o kateri pa žal ni zaslediti nobenih podatkov.

Abstinenčni krožek

S prihodom župnika Antona Mrkuna na Homec je zaživel tudi *Abstinenčni krožek*, protialkoholno giba-

Igralci v igri Tri sestre, fotografirani ob Društvenem domu (Foto: Peter Naglič)

Igralci v igri Kovačev študent, fotografirani ob Društvenem domu (Foto: Peter Naglič)

Prizor iz igre V tem znamenju boš zmagal (Foto: Peter Naglič)

nje, ki je postalo zelo močno predvsem v kamniškem okraju. O tem priča zapis v časopisu *Zlata doba,* ki navaja malo župnijo Homec za zgled vsem, saj je imela kar 20 naročnikov. O shodu abstinentov kamniškega okraja na Homcu podrobno poročata takratna časopisa *Bogoljub* in *Domoljub*, ki prikazujeta fotografijo skupine abstinentov, ki so se zbrali ob blagoslovljenem studencu na Homškem hribu.

Bogoljub, 1910, letnik 8, številka 7:
Danes Vam prinaša »Bogoljub« drugo sliko dne 1. maja zbranih abstinentov na Homcu pri Kamniku. Poglejte le, koliko jih je! Res, da je med njimi še mnogo prav mladih; pa tudi teh se nam ni treba posebno Marijinim družbam sramovati. Ko bi le povsod vsaj šolarje za to pridobili, če že odraslih ne morejo! Saj mladi rod je naše upanje, upanje boljših časov. Ti mladi bodo kmalu odrasli, in če tudi ta ali oni odpade, večina bo gotovo ostala zvesta in namesto sedanjega pijanskega bo stopil nov trezen rod, vnet in sposoben za vse dobro. To, kar imajo tukaj v okolici kamniški, bi lahko imeli še marsikje drugod, ko bi imeli le tako dobro voljo... Vsem v zgled bodi postavljena posebno vas Šmarca v fari homški, ki je središče tega gibanja. Tam je blizu 100 abstinentov. Poleg tega imajo dobro prospevajočo mlekarno, kmetijsko društvo, izobraževalno društvo, lep in prostoren društveni dom, živahno društveno življenje, vsestranski krščanski napredek. Vse to je pa v zvezi s treznostjo, ali pravzaprav sad treznosti. In vse to je večinoma delo enega moža. Ko bi imeli v vsaki vasi, ali vsaj v vsaki fari, vsaki Marijini družbi vsaj enega človeka, ki bi imel toliko dobrega duha in toliko gibčnosti, požrtvovalnosti in vztrajnosti, kaj bi se dalo doseči! Slovenska zemlja bi imela že vse veselejše lice.

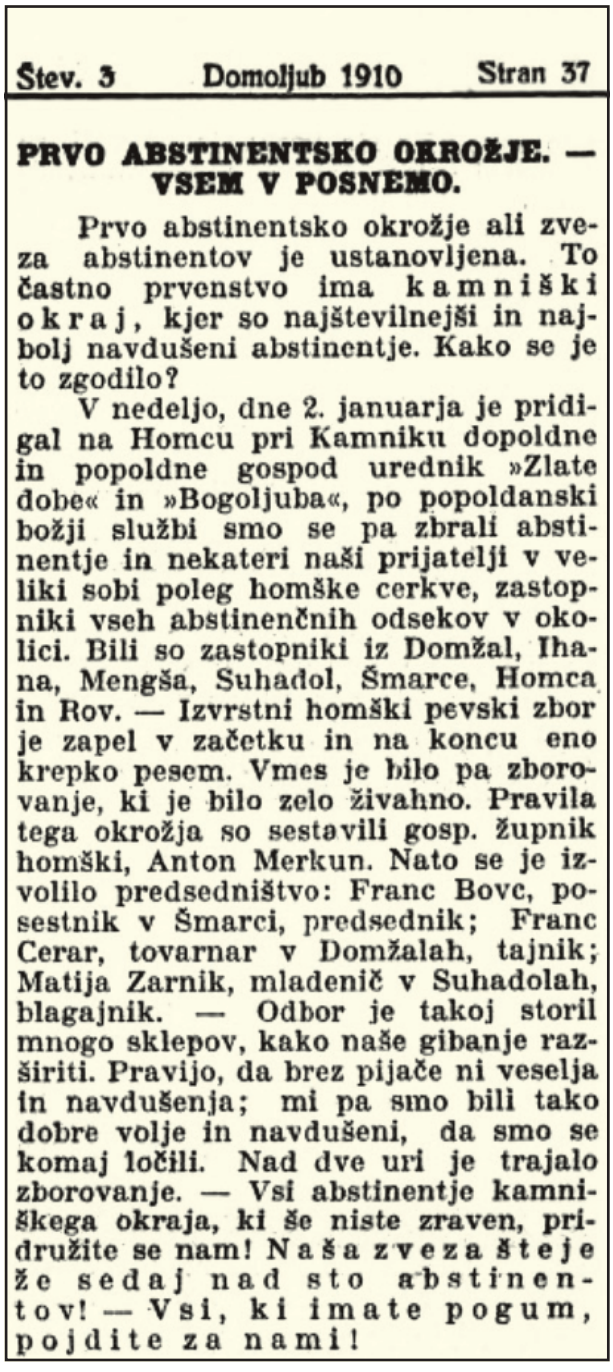

Abstinenti pri vodnjaku, julij 1910 (Foto: učiteljica Roza Kos po Nagličevih navodilih)

Prav tako o tem dogodku poroča Peter Naglič v svojem dnevniku, kjer zapiše:

»po službi božji sem fotografiral vse Abstinente kamniškega okrožja, aparat je odprla g. homška učiteljica Roza Kos da sem mogel jaz biti pri njih potem je imel g. Ravnikar iz Ljubljane krasen govor ter nas je navduševal za nadaljno vztrajnost in nam je povedal da je deželni odbor podaril 700 K za razširjevanje Abstinence bili smo v homški gori pri ta blagoslovljenem studencu bilo nas je kakih 250 bila je že precej velika družba ...«

Za to priložnost so ob studencu pred shodom posekali nekaj dreves, da so pripravili primeren prostor za fotografiranje, dva meseca kasneje pa so studenec tudi lepo obnovili in nanj napisali geslo Napij se iz studenca, živela abstinenca.

Štev. 3 Domoljub 1910 Stran 37

PRVO ABSTINENTSKO OKROŽJE. — VSEM V POSNEMO.

Prvo abstinentsko okrožje ali zveza abstinentov je ustanovljena. To častno prvenstvo ima kamniški okraj, kjer so najštevilnejši in najbolj navdušeni abstinentje. Kako se je to zgodilo?

V nedeljo, dne 2. januarja je pridigal na Homcu pri Kamniku dopoldne in popoldne gospod urednik »Zlate dobe« in »Bogoljuba«, po popoldanski božji službi smo se pa zbrali abstinentje in nekateri naši prijatelji v veliki sobi poleg homške cerkve, zastopniki vseh abstinenčnih odsekov v okolici. Bili so zastopniki iz Domžal, Ihana, Mengša, Suhadol, Šmarce, Homca in Rov. — Izvrstni homški pevski zbor je zapel v začetku in na koncu eno krepko pesem. Vmes je bilo pa zborovanje, ki je bilo zelo živahno. Pravila tega okrožja so sestavili gosp. župnik homški, Anton Merkun. Nato se je izvolilo predsedništvo: Franc Bovc, posestnik v Šmarci, predsednik; Franc Cerar, tovarnar v Domžalah, tajnik; Matija Zarnik, mladenič v Suhadolah, blagajnik. — Odbor je takoj storil mnogo sklepov, kako naše gibanje razširiti. Pravijo, da brez pijače ni veselja in navdušenja; mi pa smo bili tako dobre volje in navdušeni, da smo se komaj ločili. Nad dve uri je trajalo zborovanje. — Vsi abstinentje kamniškega okraja, ki še niste zraven, pridružite se nam! Naša zveza šteje že sedaj nad sto abstinentov! — Vsi, ki imate pogum, pojdite za nami!

Kamniški okraj je dobil prvo Abstinentno okrožje

Obnovljen blagoslovljen studenec na Homškem hribu, julij 1910 (Foto: Peter Naglič)

Druge zadruge in organizacije

Do začetka prve svetovne vojne se je v homški župniji ustanovilo še nekaj drugih zadrug in organizacij. *Hranilnica in posojilnica* (ustanovljena 1909) je s spodbujanjem varčnosti pripomogla k izboljšanju materialnega položaja kmetov ter obenem preprečila njihovo propadanje.

Laibacher Zeitung, 4. 1. 1910

Razglas.

Pri c. kr. deželni kot trgovski sodniji v Ljubljani se je izvršil vpis firme:

Hranilnica in posojilnica na Homcu registr. zadr. z neomejeno zavezo v zadružni register.

Zadruga se opira na zadružna pravila z dne 14. decembra 1909, ima svoj sedež na Homcu in namen razmere svojih članov v gmotnem oziru zboljšati; zlasti spodbujati varčnost in s svojim zadružnim kreditom preskrbovati svojim udom v gospodarstvu potrebna denarna sredstva. Ta namen dosega zadruga s tem, da

a) sprejema in obrestuje hranilne vloge ter vloge v tekočem računu;

b) si pridobiva nadaljna denarna sredstva, kolikor so za dosego zadružnega smotra potrebna, s svojim zadružnim kreditom, v prvi vrsti pri »Zadružni zvezi« v Ljubljani;

c) daje svojim članom posojila;

d) oskrbuje svojim članom inkaso. Načelstvo obstoji iz načelnika in 6 odbornikov, katere izvoli občni zbor za tri leta. Tačasni udje načelstva so:

1.) načelnik: Anton Mrkun, župnik na Homcu; 2.) Janez Benda, posestnik in župan na Šmarci 22; 3.) Alojzij Hribar, posestnik na Šmarci 39; 4.) Anton Peterlin, posestnik na Preserju 5; 5.) Peter Pirc, posestnik na Homcu 3; 6.) Anton Pirnat, posestnik v Nožicah 6;

7.) Gregor Šarec, posestnik na Homcu 23.

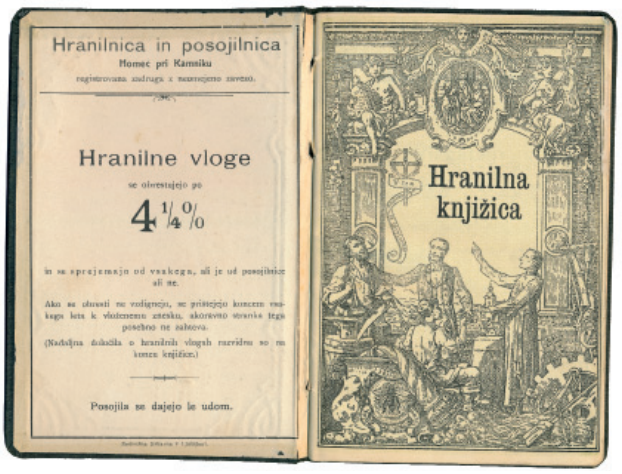
Načelstvo podpisuje v imenu zadruge tako, da se podpišeta dva uda pod firmo zadruge, katera naj bode pisana ali s pečatom natisnjena.

Svoje sklepe razglaša načelstvo na isti način, kakor razglašenje občnega zbora. Dan, ura, kraj in dnevni red občnega zbora razglasiti je 8 dni prej po razpisu v Ljubljani izhajajočem glasilu »Narodni Gospodar« in po naznanilu nabitem v uradnici.

Ljubljana, dne 27. decembra 1909.

Domoljub, 18. 5.1911

S Homca. Hranilnica in posojilnica na Homcu je imela 7. maja svoj prvi občni zbor. V letu 1910 je imela 269 tisoč kron prometa, torej več kakor en četrt milijona. Za tako mal kraj zelo veliko. To je dokaz, da se ljudje z zaupanjem oklepajo domačega zavoda. Zmisel za varčevanje se zelo pospešuje. Domačih »šparovčkov« smo veliko razdelili. Naši malčiki so prav pridni varčevalci. – Živinorejska zadruga za Homec in okolico zelo lepo napreduje, ima 83 članov. Kmetovalci so nakupili plemenske živine, predelavajo svoje hleve na moderni način ter čedalje bolj uporabljajo gnojnico. Zadruga je za člane kupila belilni stroj in moderni gnojni voz, ki je zelo praktičen. – Tudi dekleta bodo prihodnjo zimo imele gospodinjski tečaj. Že sedaj se vesele na to. – V juniju se ponovi prelepa igra »Mater Dolorosa«.

Hranilna knjižica

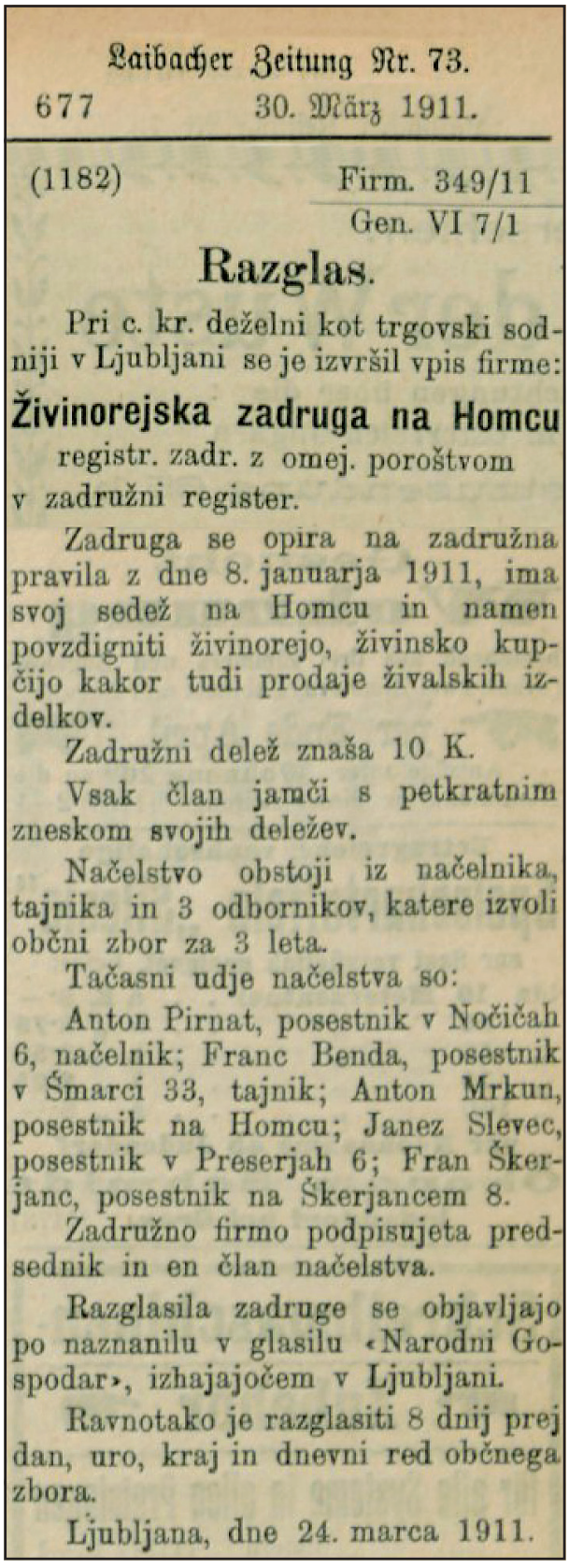
Živinorejska zadruga (ustanovljena 1911) je, kot zapiše Mrkun v knjigi *Homec*, »delovala vsestransko v blagor ljudstva in za napredek živinoreje in kmetijstva nasploh«.

Domoljub, 26. 1. 1911:
Živinorejska zadruga na Homcu naznanja, da imajo njeni člani na prodaj okrog 400 brejih svinj in 300 plemenskih prašičev. Ker so sedaj radi enega slučaja kuge pri goveji živini v Mengšu semnji v kamniškem okraju zabranjeni, se kupci vabijo, da pridejo kupit na dom, in sicer dobe dobro in zdravo robo v občinah Homec, Šmarca, Volčji potok, Radomlje, Rovo in drugod. Pripomni se, da je kupčija po domeh dovoljena. Dolenjci lahko spravijo kupljene prešiče po železnici domov. – Pridite, kupci, kupčija dobra, blago izvrstno!

Domoljub, 4. 7. 1912:
Živinorejska zadruga na Homcu jako živahno deluje. Veliko je že storila za napredek živinoreje, zlasti se je že veliko hlevov in svinjakov popravilo. Živina se je zboljšala po dobrih plemenjakih. Samo pašnikov je manjkalo. Da se temu od pomore, je kupila zadruga velik travnik s hišo v Šmarci. Travnik se vzorno uredi za pašnik. Vse stvari, ki se ne rabijo, se bodo prodale na dražbi v ponedeljek, dne 8. julija. Dražba se prične ob 8. uri zjutraj. Prodajala so bodo razna orodja, kakor ključavničarska, kovaška, žagarska, razni stroji, dva kozolca itd. Vabite se od blizu in daleč, da se dražbe udeležite.

Pašnik s hišo ob Kamniški Bistrici v Šmarci (Foto: Peter Naglič)

Laibacher Zeitung Nr. 73.
677 30. März 1911.

(1182) Firm. 349/11
Gen. VI 7/1

Razglas.

Pri c. kr. deželni kot trgovski sodniji v Ljubljani se je izvršil vpis firme:

Živinorejska zadruga na Homcu
registr. zadr. z omej. poroštvom
v zadružni register.

Zadruga se opira na zadružna pravila z dne 8. januarja 1911, ima svoj sedež na Homcu in namen povzdigniti živinorejo, živinsko kupčijo kakor tudi prodaje živalskih izdelkov.

Zadružni delež znaša 10 K.

Vsak član jamči s petkratnim zneskom svojih deležev.

Načelstvo obstoji iz načelnika, tajnika in 3 odbornikov, katere izvoli občni zbor za 3 leta.

Tačasni udje načelstva so:

Anton Pirnat, posestnik v Nočičah 6, načelnik; Franc Benda, posestnik v Šmarci 33, tajnik; Anton Mrkun, posestnik na Homcu; Janez Slevec, posestnik v Preserjah 6; Fran Škerjanc, posestnik na Škerjancem 8.

Zadružno firmo podpisujeta predsednik in en član načelstva.

Razglasila zadruge se objavljajo po naznanilu v glasilu ‹Narodni Gospodar›, izhajajočem v Ljubljani.

Ravnotako je razglasiti 8 dnij prej dan, uro, kraj in dnevni red občnega zbora.

Ljubljana, dne 24. marca 1911.

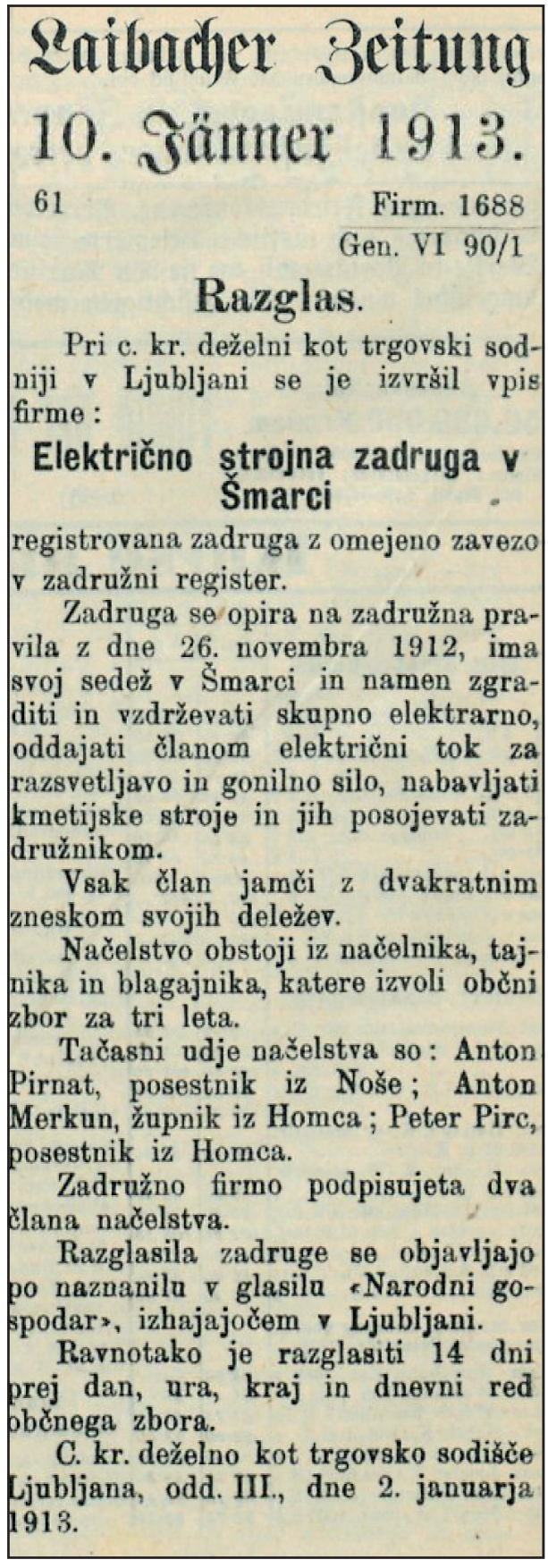
Objava o registraciji Živinorejske zadruge na Homcu v časopisu Laibacher Zeitung

Domoljub, 10. 6. 1915:
Gospodarske vesti. Živinorejska zveza za kamniški politični okraj na Homcu tem potom ponovno opozarja svoje člane, kakor tudi druge živinorejce, da priglasijo živino v planinsko pašo na Križko planino. Živina se žene na planino dne 24. junija zjutraj zgodaj. Pot je zaznamovana s plavo barvo, na kar naj vsak pazi, ko žene v planino, ker zveza ni odgovorna za škodo, ki bi jo povzročila živina, ko se žene na planino. Žene se skozi Tunjice ali skozi Stahovico. Plačati je od goveda z malim zobom po 13 K, od goveda z velikim zobom pa po 15 K. Od žrebet je plačati po 25 K, od kobile z žrebetom pa po 40 K. Od ovac je plačati po 2 K, do tri tedne staro jagnje gre z ovco, od starejših jagnjet se pa plača po 2 K. Pašnina se bo pobirala na planini, in sicer: polovico, ko se gor prižene, polovico pa, ko se dol vzame. Živina se tudi zavaruje proti streli, plačati je po 28 vinarjev od 100 kron zavarovane vrednosti živali. – Sprejme se še 30 glav živine. Načelstvo.
Živinorejska zadruga na Homcu sprejme na zadružni pašnik v Šmarci 20 glav lepih mladih pincgavskih telic, ki morajo biti zdrave in dobro razvite. Privajene morajo biti popolnoma na svežo krmo, če le mogoče že nekoliko tudi na pašo. Sprejmejo se dne 24. junija, ko bodo te, ki so sedaj na pašniku, odšle na planino. Paša bo trajala 4 mesece. Plačati je od telice, ki še ne vaga 200 kg, po 18 vin. na dan; od telice, ki vaga 200 kg in čez, je plačati po 24 vinarjev na dan. Telice se sprejemajo stare od pol leta do poldrugega leta. Biki nad eno leto stari se ne sprejmejo. Živinorejci, kateri nimate doma primernih pašnikov, poslužite se tega pašnika in priglasite svojo mlado živino na naslov: Živinorejska zadruga na Homcu, pošta Radomlje.

Velik napredek je prinesla **Električno strojna zadruga v Šmarci** (ustanovljena 1912), ki je najprej omogočila umetno osvetlitev prostorov, kmalu zatem pa modernizacijo in posodobitev kmečkih strojev in s tem olajšanje težkih kmečkih opravil.

Priprave za vgradnjo turbine za elektrocentralo (Foto: Peter Naglič)

Laibacher Zeitung
10. Jänner 1913.

61 Firm. 1688
Gen. VI 90/1

Razglas.

Pri c. kr. deželni kot trgovski sodniji v Ljubljani se je izvršil vpis firme:

Električno strojna zadruga v Šmarci

registrovana zadruga z omejeno zavezo v zadružni register.

Zadruga se opira na zadružna pravila z dne 26. novembra 1912, ima svoj sedež v Šmarci in namen zgraditi in vzdrževati skupno elektrarno, oddajati članom električni tok za razsvetljavo in gonilno silo, nabavljati kmetijske stroje in jih posojevati zadružnikom.

Vsak član jamči z dvakratnim zneskom svojih deležev.

Načelstvo obstoji iz načelnika, tajnika in blagajnika, katere izvoli občni zbor za tri leta.

Tačasni udje načelstva so: Anton Pirnat, posestnik iz Noše; Anton Merkun, župnik iz Homca; Peter Pirc, posestnik iz Homca.

Zadružno firmo podpisujeta dva člana načelstva.

Razglasila zadruge se objavljajo po naznanilu v glasilu »Narodni gospodar«, izhajajočem v Ljubljani.

Ravnotako je razglasiti 14 dni prej dan, ura, kraj in dnevni red občnega zbora.

C. kr. deželno kot trgovsko sodišče Ljubljana, odd. III., dne 2. januarja 1913.

Vpis firme Električno strojna zadruga v Šmarci, leta 1913

Poslopje elektrocentrale v Šmarci (Foto: Peter Naglič)

Priprava gradbenega materiala v dolini (Foto: Peter Naglič)

Prevoz materiala na gradbišče s konjsko vprego (Foto: Peter Naglič)

Sadjarsko društvo (ustanovljeno 1912) je s predavanji in sadjarskimi tečaji svoje člane izobraževalo predvsem o pravilni vzgoji in pridelavi sadnega drevja.

Društveni dom na Homcu

Župnik Mrkun je na Homcu pustil velik pečat tako na duhovnem, prosvetnem in gospodarskem področju. Eden njegovih največjih podvigov v celotnem 20-letnem obdobju delovanja na Homcu je gotovo gradnja **Društvenega doma**, ene najlepših stavb na takratnem Kranjskem, še posebej, če vemo, da so dom gradili med prvo svetovno vojno, ko je bilo vsesplošno pomanjkanje na vseh področjih. Samo neverjetna angažiranost, sposobnost in trma so Mrkunu omogočile ta neverjetni podvig.

V knjigi *Homec* je Mrkun podrobno in na zanimiv način opisal gradnjo in nastanek Društvenega doma, zato je prav, da odlomek objavimo v obliki, v kakršni je izšel leta 1925:

Društveni dom

Ker je bil Društveni dom v Šmarci odročen, na kraju župnije in zelo majhen in ker so nekateri šmarski možje sami župniku svetovali, naj bi se postavil nov Dom pri župni cerkvi na kraju, kjer je nekdaj stala mežnarija, t. j. ravno nad lurško kapelico, zato smo leta 1914 spomladi šli na delo za novi Društveni dom na Homcu.

Zakoličba objekta na terenu (Foto: Peter Naglič)

Nekateri s Homca so priporočali, naj bi se Dom postavil tam, kjer je bilo staro župnišče. Toda Dom mora biti v bližini cerkve, da morejo hoditi k predavanjem in k shodom vsi ljudje iz župnije. A na vrhu hribčka naj Marija sama kraljuje, zato se je odločil prostor za Dom nižje na parobku, tako da je prikladen dohod od vseh strani. Dotični prostor se je kupil od barona Alf. Wurzbacha za znesek 1169 K 05 h in se prepisal na župno cerkev M. b. na Homcu.

Kakšen naj bo Društveni dom? Kot kak zaboj nikakor ne, imeti mora nekaj narodnega. Zato se je župnik zanimal za stare hiše v župniji in v okraju in se posvetoval z dr. Mantuanijem, muzejskim ravnateljem, z inž. Schmidingerjem, odbornikom Centrale za domovinsko varstvo, z inž. Forsterjem, profesorjem na obrtni šoli, zlasti pa s stavbenikom Jož. Sršenom iz Nožic, ki je po danih navodilih napravil načrte.

Kaj naj bo vse v Domu? Predvsem velika dvorana za predavanja, sestanke in shode, za igre, telovadbo, soba za knjižnico, šolska soba za pletarstvo, kakor se je tedaj nameravalo, stanovanje za pletarskega učitelja, spodnji prostori naj bi se porabili za župno ubožnico, ako bi se pokazala potreba in ako bi se tekom časa mogel nabrati potreben kapital za vzdrževanje iste. Ta prvotni namen se je moral tekom časa vsled novih razmer deloma spremeniti.

V maju 1914 smo začeli z zidanjem. Zidarska dela so bila oddana tvrdki Iv. Sršen iz Domžal, tesarska pa Jos. Kernu iz Komende. Mizarska dela so izvršili razni

Obdelava brežine ob cesti (Foto: Peter Naglič)

Gradnja se je pričela. (Foto: Peter Naglič)

Gradbena deponija pred bodočim domom (Foto: Peter Naglič)

Postavljanje ostrešja, pred vhodnimi vrati župnik Mrkun (Foto: Peter Naglič)

mizarji. Do 1. okt. 1914 je imela biti stavba dovršena, ker v oktobru istega leta se je imela pričeti pletarska šola. Zidarji, večinoma iz domače župnije, so začeli zidati, kar izbruhne 27. julija 1914 vojna. Mojster Iv. Sršen in tudi več zidarjev je moralo oditi k vojakom, istotako tudi tesarski mojster Jos. Kern in več tesarjev, pozneje je moral oditi še župnik, ki je vse delo nadziral. Kljub temu ni delo prenehalo in se je polagoma dalje vršilo, tako da je bila stavba popolnoma dokončana šele leta 1917.

Vsa stavba je stala okrog 34.000 K. Nekaj lesa je dala župna cerkev in nadarbina, opeko, pesek in kamen so župljani brezplačno zvozili, mnogo peska so zvozili vojaki z vojaškimi konji. Župljani niso torej v denarju nič prispevali, več kot polovico denarja je dal župnik. Zato ima pravico do uporabe vseh prostorov na južni strani stavbe do svoje smrti, kar je višja cerkvena oblast odobrila. Ostali denar je posodila hranilnica ter se je že povrnil s stanarino in drugimi prispevki. Dom je torej last župne cerkve M. b. na Homcu,vsa katoliška društva v župniji Homec pa imajo pravico do brezplačne uporabe prostorov, dokler bodo delovala na podlagi katoliških načel.

Zunanjščina Doma je posneta po motivih starih slovenskih hiš. Stare hiše so imele lesene hodnike, zaokrožena vrata, predar pred vrati, Sv. Florijana na zidu zunaj, umetno zavita okenska omrežja, vogali so bili zaokroženi itd. Vsi ti stari motivi so se porabili tudi pri Domu. Vrata, ki vodijo v notranjščino, so zaokrožena, pred vrati na vzhodu in jugu je predar (preddurje), po več stopnicah se pride pred vrata, na zidu na južni strani je slikar Matija Koželj naslikal al fresco sv. Florijana, polkna so cele lesene ploskve, okenska omrežja so po starem načinu zvita, vogali zidov so okroglo posneti. V prvem nadstropju in pod streho je lesen hodnik, deščice so lepo izrezljane, izrezljano je sladko ime Marijino in presv. ime Jezusovo. Tudi v notranjščini so vrata izdelana po starinskem načinu, istotako tudi stopnice, kakor tudi vratni naboji. Nad stopnjicami in v prvi sobi v prvem nadstropju je strop lesen, v tej sobi stoji stara kranjska peč s kahlicami, vsa oprava (stoli, miza, sv. podobe) je starinska.

Del objekta je že dokončan. (Foto: Peter Naglič)

Pogostitev ob novi maši Matije Jagra v še nedokončani dvorani Društvenega doma na Homcu (Foto: Peter Naglič)

Shod na Homcu za srečen izid vojne, 8. 9. 1914 (Foto: Peter Naglič)

Društveni dom na Homcu po končani gradnji na razglednici Petra Nagliča

Homška dekleta med pletenjem slamnatih čevljev za vojake na fronti, leta 1916 (Foto: Peter Naglič)

Prva svetovna vojna

Prva svetovna vojna je močno zaznamovala tudi Homec. O prvih dneh vojne Mrkun piše takole:

»Vojna je nekaj groznega. Ni čuda, da so se ljudje ob splošni mobilizaciji dne 26. 7. 1914 zelo prestrašili. Ko so možje in fantje odhajali, so bili na videz veseli in korajžni, pri srcu pa jim je bilo hudo ... V vseh hišah, od katerih so gospodarji ali sinovi odšli na vojno, je vladala žalost in skrb ...«

Prva svetovna vojna je bila spopad, v katerem je umrl svet, ki je živel pred njo. Močno je zarezala v vsakdanjik in usode ljudi. Vojni spopad je rodil razočaranje, morijo, na stotisoče mrtvih v strelskih jarkih, a je z druge strani vplival tudi na druge družbene procese, spodbudil je kolektivni čut za dobrodelnost in občutek solidarnosti. Tako je tudi vsestranski Mrkun po koncu gradnje Društvenega doma, jeseni leta 1917, takoj ustanovil vojno sirotišče, ki je nudilo zavetje 40 vojnim sirotam. Obenem je neprenehoma spodbujal farane k medsebojni pomoči kot tudi k darovanju v dobrodelne namene. Sam pravi v knjigi:

»Fantje iz homške fare, ki smo bili 1914 potrjeni in se vsi živi iz vojne vrnili.« (Iz dnevnika Petra Nagliča. Foto: Peter Naglič.)

»Sicer se je ljudem pomagalo, kjer in kolikor se je moglo ... Vse to se je delalo za domače in druge. Ljudje iz celega okraja so prihajali v pisarno Kmetske zveze za pomoč. Vsakemu se je ustreglo. Vse ogromno delo se je vršilo brezplačno ... Težave so bile ves čas vojne. Vedno so novi odhajali na vojno. Bilo je manj ljudi za delo, razne vojne dajatve pa vedno hujše. Vztrajali so vsi, dobro vedoč, da mora biti enkrat konec tega gorja. Naposled je prišel zlom in dan rešitve.«

V prvem letu vojne je avstro-ogrska vojska utrpela velike izgube na vzhodnem in balkanskem bojišču. Prebivalci slovenskih dežel so se že zgodaj srečali z begunci, ki so se umaknili pred vojno z vzhodnega bojišča. Tako je že sredi septembra 1914 tudi na Homec prispelo okrog 30 beguncev iz Galicije, po odprtju soške fronte spomladi 1915 pa še nekaj slovenskih družin s Primorske, prav tako še nekaj družin leta 1916.

Skupina galicijskih beguncev na Homcu (Foto: Peter Naglič)

Ob prebiranju neprecenljivih zapisov izvemo, da je bilo iz homške župnije za časa vojne vpoklicanih 141 mož in fantov, od tega 52 iz vasi Šmarca, ki je bila takrat še pod homško župnijo. 19 izmed njih ni nikoli več videlo svojega domačega kraja. Prvi vpoklicani so se avgusta 1914 odpeljali proti vzhodnemu bojišču in v Galiciji doživeli svoj ognjeni krst.

Spominska plošča žrtvam 1. svetovne vojne na fasadi homške cerkve

Homška župnika Valentin Bernik in Anton Merkun

Valentin Bernik, duhovnik in pisatelj (9. 2. 1861–14. 3. 1927), župnikoval na Homcu od 1894. do 1909. leta

Nasledil ga je **Anton Mrkun** (4. 7. 1876–31. 10. 1961), ki je kot župnik, propagator treznosti, prosvetni organizator največ prispeval k razvoju krajev homške župnije. Na Homcu je župnikoval od 1909 do 1929. Svoje delo je opisal v *Mojem življenjepisu*, ki ga hrani župnija Dobrepolje:

Na Homcu

Dobil sem župnijo Homec, kjer sem deloval blizu 20 let. Moj prednik je bil tu Valentin Bernik, strog gospod.
Ljudje so me sprejeli z velikim veseljem. Na Homcu sem bil prvih 10 let srečen. V svoji župniji sem bil vse: papež, škof in župnik, kralj in glavar. Nasprotnika nisem imel nobenega, vsi smo bili v enem taboru, t. j. v SLS (Slovenska ljudska stranka). Pri državnih in deželnih volitvah so skoro vsi volili kandidate SLS. Mene so zelo spoštovali in radi imeli. Ker sem bil na Homcu zelo zaposlen, mi je čas hitro minil.

Dušno pastirstvo

Na Homcu sem bil 20 let skrben dušni pastir. Vse, kar so cerkveni predstojniki (škof, dekan) priporočali za uspešno pastirstvo, sem izpolnil v svoji župniji. Vodil sem na Homcu dekliško in mladeniško Marijino družbo. Ustanovil sem III. red in žensko Marijino družbo, Bratovščino sv. Družine, za srečno zadnjo uro na Homcu.

Prosvetno delo – Šola

Na Homcu sem v sirotišnici (Društveni dom) ustanovil šolo, ki so jo vodile ljubljanske usmiljenke. Pozneje smo to šolo premestili v Groblje. Jaz sem bil duša tej šoli.

Tečaji in predavanja

Prirejal sem razne tečaje. Bili so to razni tečaji (splošni, gospodarski, protialkoholni, gospodinjski). Trajali so po en dan, tri dni, 6 tednov.

Borba za treznost

Popoln abstinent sem postal 1. januarja 1910 in sem ostal abstinent do junija 1929. Sedaj le tuintam spijem kak kozarec vina. Morda se zopet oklenem abstinence. Največja nesreča za naš narod je, da je preveč vdan pijančevanju. Ako ljubim svoj narod, mu pomagam, da se strezni. Na Homcu

Valentin Bernik na Homcu (Foto: Peter Naglič)

Anton Mrkun

Anton Mrkun kot vojni kurat

sem se boril proti temu vragu. Ustanovil sem lokalno Sveto vojsko. Vse abstinentne organizacije v kamniškem okraju sem združil v lokalno zvezo. Predaval sem večkrat o alkoholnem vprašanju ter prirejal protialkoholne tečaje, n.pr. v Šmarci. Bil sem 30 let odbornik Svete vojske v Ljubljani in več let predsednik. Spisal sem veliko protialkoholnih spisov in knjig. Študiral sem to vprašanje iz knjig, pa tudi potoval sem nalašč v Švico in tam študiral vso švicarsko protialkoholno organizacijo, izdelavo protialkoholnih pijač itd. Potoval sem na mednarodni protialkoholni kongres v Milano in tam študiral tudi razne pripomočke za protialkoholni boj.

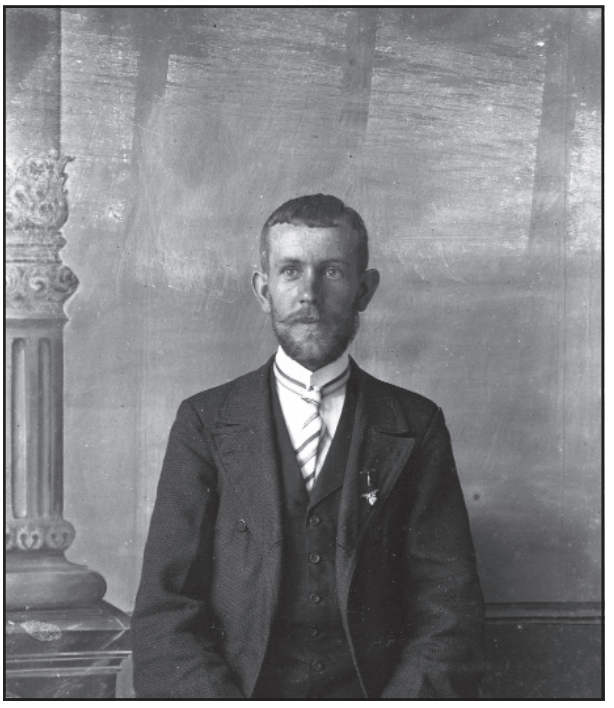
Fotografska dediščina ščetarskega mojstra Petra Nagliča (1883–1959) iz Šmarce pri Kamniku

Peter Naglič, kot Mrkunov sodobnik in prijatelj, ne nazadnje sta bila skupaj prisotna na I. vseslovenskem romanju v Sveti deželi, je avtor večine fotografij, ki zaznamujejo čas, opisan v tej razpravi. Prihaja iz Šmarce pri Kamniku, rojen je bil v družini, ki se je že dve generaciji ukvarjala s ščetarsko obrtjo. To dejstvo ga je po eni strani vključilo v družinsko tradicijo podjetništva in zgolj na videz oddaljilo od njegove velike ljubezni, fotografije. Vendarle pa je treba priznati, da mu je bila s tem zagotovljena zelo solidna eksistenca, kar mu je omogočalo, da si je po drugi strani v tedanjem času lahko privoščil ta razmeroma drag konjiček. Predvsem pa mu je ta neodvisnost omogočila, da je lahko fotografiral dejansko za svojo dušo in dokumentiral dogodke tudi iz povsem vsakdanjega življenja. Danes, ko se ozremo na to njegovo zapuščino, pa se zdi, kot da je preroško vedel, da bo to njegovo delo daleč v prihodnosti znova zaživelo in služilo pri vpogledu v življenje ljudi tedanjega časa in spremljanju njihovih delovnih navad, kulturnih aktivnosti, duhovnih spoznanj.

Nagličeva zbirka poleg osebnih predmetov, dnevnikov, zapisov, fotografskih albumov obsega prek 10.000 steklenih in poliestrskih negativov, katerih del se je ohranil tudi v fotografijah. Nastajali so v obdobju med letoma 1899, ko je izdelal svojo prvo znano fotografijo, do njegove smrti leta 1959. Fotografska zapuščina ščetarskega mojstra in tovarnarja iz Šmarce Petra Nagliča predstavlja pomemben izziv tudi za muzejsko stroko, saj je neprecenljiv vir za proučevanje lokalne zgodovine in življenja v kamniški okolici v prvi polovici 20. stoletja. Njegov prispevek postaja vedno bolj dragocen tudi zato, ker so njegove fotografije zgledno dokumentirane, urejene in opremljene s podatki o kraju, času in vsebini posnetkov. Naglič je bil v svojem ustvarjanju prepoznan kot osebnost širokega panoramskega pogleda na aktualni čas, čigar ljubezen do fotografije in spoštovanje vere sta zaznamovala celotno njegovo življenje. Njegov čut za modrost, za življenjske vrednote in resnice, ki temeljijo na krščanskem izročilu, mu je omogočil, da je znal hoditi med materialnim in duhovnim. S fotografijo pa je stopil na pot spoznanja, da mu ta lahko ponudi nekaj več, da lahko človek kot duhovno bitje, v ravnovesju materialnega in duhovnega, ustavi čas ter za seboj pusti sled neminljivega. S svojim ponižnim pristopom je izpolnjeval svoje edinstveno življenje, ki je bilo napolnjeno z izredno ustvarjalnostjo. Notranji mir, ki ga je pooseblja, ga je navdihoval z neverjetno navdušenostjo in energi-

Kabinetni avtoportret, prva fotografija Petra Nagliča iz leta 1899

Peter Naglič okoli leta 1912 v svojem ateljeju (Foto: Peter Naglič)

jo. Življenjski opus, ki ga je Peter Naglič ustvaril v vsestransko bogatem življenju, nas navduši s plemenitim značajem velike, a skromne osebnosti in z njegovo nežno dušo kot mavrico ujeto med Homškim hribom in Kamniškimi planinami.

Viri
Literatura

Anton MRKUN, 1925: *Homec.* Ljubljana: Jugoslovanska tiskarna.

Časopisi

Bogoljub, Domoljub, Društvenik (priloga Domoljuba), *Laibacher Zeitung, Naš kmečki dom* (priloga *Domoljuba), Naš list, Glasilo Katoliške akcije za kamniško in moravško dekanijo, Slovenec, Zlata doba* (revija za abstinente).

Dnevniki

Anton Mrkun: *Moj Životopis.* Arhiv župnije Dobrepolje.

Osebni dnevnik Petra Nagliča iz leta 1910. Hrani vnuk Matjaž Šporar.

Osebna zbirka zapisov in spominov Petra Nagliča. Hrani vnuk Matjaž Šporar.

Slikovno gradivo

Peter Naglič. Hrani vnuk Matjaž Šporar.

Arhiv KD Jože Gostič Homec

Arhiv Društvo Peter Naglič

Digitalna knjižnica Slovenije

Tomaž Lauko. Hrani Medobčinski muzej Kamnik.

Fotografska oprema Petra Nagliča (Foto: Tomaž Lauko; hrani Medobčinski muzej Kamnik.)

Marta Zabret

Marta Zabret (1964) poučuje matematiko na Gimnaziji in srednji šoli Rudolfa Maistra v Kamniku. Ob tem poje, piše in objavlja. Za poezijo, pretežno skrito v predalih, bi bila po njenem mnenju še najbolj primerna posthumna objava – da bi imeli Kamničani kaj govoriti. A se je nekaj verzov že davno tega izmuznilo v tisk, pred kratkim pa še v uglasbitev.
Ključne besede: Marta Zabret, poezija

Marta Zabret (1964) teaches mathematics at the Rudolf Maister secondary school and gymnasium in Kamnik. She also sings, writes and publishes. Poetry, mostly hidden in her drawers, would, in her opinion, be the most appropriate posthumous post that would give the residents of Kamnik something to talk about. However, some of her verses have long since been published, and a few even set to music.
Key words: Marta Zabret, poetry

Drobtine iz predala

Tam
onkraj senčne reke
zabrišem
vse sledi.

Tam
onkraj senčne reke
ljubezen
ne boli.

Tam
onkraj senčne reke
morda sta
dve poti ...

***

Je otok
na obzorju
peščenih žgočih
sanj.

Pridi:
jaz ti
ponudim
prgišče robidnic
in ti mi
z mivko zasuješ srce.

***

Iz globin si vzniknil,
me vznemiril, me zapeljal.

V kristalnem dvorcu ubil si luč,
me priklenil, me zaklenil,
zalučal v reko ključ,
brez besed odplesal v noč.

V srce si mi zarinil nož.
Ah, ti moj povodni mož.

***

Môlči, ženska, môlči.
Vsak tvoj stih skeli.

Piši, ženska, piši.
Piši za ljudi.

Iskal te bom in našel,
objel in potolažil.

A zdaj môlči. Piši.
Piši za ljudi.

Pavla Zabret

Pavla Zabret (1999) je mlada kamniška ustvarjalka na področju gledališča, pesništva in performansa. Sodeluje na prireditvah in prvenstvih slam poezije, v pesniških mnogobojih v organizaciji Mladinskega centra Kotlovnica pa je kar trikrat zmagala.
Ključne besede: Pavla Zabret, poezija

Pavla Zabret (1999), a young artist from Kamnik. She is active in the fields of theatre, performance and poetry. In the past three years she has been participating in local artistic events such as slam poetry events called Pest Besed held in youth centre Kotlovnica, several theatrical plays and also entered finale of Slovene national slam poetry championship twice.
Key words: Pavla Zabret, poetry

V ekstazi vsakdana

v ekstazi vsakdana
se v tebi spaja
črna gmota vsakdanjega gneva

črna, lepljiva gmota
principa snežne kepe
tisočerih vsakdanjih komponent
mezi, pleni mirno vest

vzhaja kot sonce sodnega dne
in te za roko vodi čez trupla
in ti s poljubom v usta položi rezilo

vzhaja kot sonce poslednjega jutra
in sveti presilno
in ti oko tali v jeklo

a ti?
zahajaš kot luna svoje noči
in režeš z besedo
in luknjaš s pogledom

zahajaš kot luna, neopazno izgineš
in psuješ ti ljube
in psuješ radosti

vse katerih besede so polnile tvoj sluh, medtem ko si ječal

vse katerih dlani so tičale v tvojih
iščoč milostne potuhe medtem ko si golčal

vse katerih mokre veke na tvojih ramenih, medtem ko si KRIČAL

IN NENAZADNJE SEBE, KER SI PREREVEN DA BI KRIČAL NA GLAS
IN ČEZ ZRAK PRENASIČEN S HUJŠO GROZOTO
AMPAK KAJ KO TVOJA FRUSTRACIJA ZATEGUJE IN TVOJIH KRIKOV ŠE VEDNO NI

če bi znal kričati na glas,
bi zdaj bil sposoben dihati, dihati, dihati, dihati ...
dihati s trebušno prepono.

v ekstazi vsakdana
se v tebi spaja
črna gmota vsakdanjega gneva

črna, lepljiva gmota
principa snežne kepe
tisočerih vsakdanjih komponent
je zdaj snežak
mezi, pleni svobodo

ta snežak si ti.

Saša Bučan[1]
Orehovlje 19, Kranj
sasa.bucan@gmail.com

Slikar Ivan Vavpotič (1877–1943)

Slikar Ivan Vavpotič, rojen v Kamniku, je bil izjemen portretist, ki je posegal na številna področja umetnosti. Znan je kot avtor prvih slovenskih oziroma jugoslovanskih znamk, ki so bile izdane leta 1918 po razpadu Avstro-Ogrske. Slikarstvo je študiral na Praški likovni akademiji, kjer ga je usmerjal češki slikar in profesor Vojtěch Adalbert Hynais. V študijski dobi lahko sledimo njegovemu kratkemu spoprijemanju z novimi tokovi, ki pa jih je v obdobju kasnejšega ustvarjanja prepogosto prezrl, ker je kot meščan in meščanski slikar, ki sta mu bili blizu uglajenost in urejenost, tako ustregel svojim zvestim naročnikom. Ivan Vavpotič je slikar realist, ki realnost prevaja, obnavlja z barvo in risbo.
Ključne besede: realizem, secesija, slikarstvo, znamke, ilustracija, scenografija

Painter Ivan Vavpotič, born in Kamnik, was an exceptional portraitist who touched upon many artistic fields. He is known as the author of the first Slovenian and Yugoslav stamps, which were issued in 1918 after the break-up of Austria-Hungary. He studied painting at the Academy of Fine Arts in Prague, under the mentorship of Czech painter and professor Vojtěch Adalbert Hynais. During his studies, we can observe his brief tackling with new currents, which he during his later period tended to ignore, because as a bourgeois and a bourgeois painter, and no stranger to refinement and tidiness, thus serving his loyal clients. Ivan Vavpotič is a realist painter who translates reality and renews it with colours and drawing.
Key words: realism, secession, painting, stamps, illustrations, scenography

Na hiši številka 7 na Šutni v Kamniku je vzidana plošča, ki mimoidočim sporoča: »Tukaj se je rodil 21. februarja 1877 Ivan Vavpotič, slovenski slikar in avtor prvih jugoslovanskih znamk.« Ivan Vavpotič je bil izjemen portretist, ki je posegal na številna področja umetnosti, znan kot avtor imenitnih in za slovenski narod še kako pomembnih prvih slovenskih oziroma jugoslovanskih znamk, ki so bile izdane leta 1918 po razpadu Avstro-Ogrske, ko je nastala Država Slovencev, Hrvatov in Srbov. Po mesecu dni pa se je preimenovala v Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev pod hegemonijo srbskega naroda.

Naročilo za znamko je slikarju in profesorju Ivanu Vavpotiču, ki se je tisti čas že dobro uveljavil, ne le kot iskan slikar meščanov, ampak tudi kot ilustrator in publicist, predal takratni ravnatelj Poštne direkcije za Slovenijo I. Podgornik. Znamko so izdali v času, ko se je končala morija prve svetovne vojne in je z razpadom Avstro-Ogrske prišlo do nastanka nove države – Države Slovencev, Hrvatov in Srbov.[2] Znamka se je uporabljala med letoma 1919 in 1921, torej v času Kraljevine

Ivan Vavpotič v ateljeju

SHS. Ker pa je bila pripravljena še v času Države Slovencev, Hrvatov in Srbov, je bil napis na njej neustrezen. Konec vojne pa je pomenil tudi novo nastalo državo, osamosvojitev, kar je slikar Vavpotič tudi obeležil na znamenitih znamkah z imenom Verigar. Na znamki je upodobil moško figuro,[3] sužnja, ki stoji pred nami v prvem planu, široki stoji in polni napetosti telesa v trenutku, ko raztrga okove. Gre za simbolno predstavitev osamosvojitve izpod stoletnih tujih oblastnikov, zmago kot tako pa avtor nakaže tudi s simbolično ožarjeno pokrajino s Triglavom v ozadju,[4] ki napoveduje svetlo prihodnost naroda.

Vavpotičev rod prvotno izhaja iz Kamnika, kjer je zagledal luč sveta tudi mladi Ivan. Oče Janez je bil okrajni zdravnik. S soprogo Marijo, rojeno Obrekar, sta imela poleg Ivana še štiri otroke: Valentino, Frido, Sonjo in Karla. Leta 1889 je bil oče premeščen v Novo mesto, kjer se je mladi Ivan šolal, zaključil gimnazijo in po maturi leta 1897 nadaljeval študij v Pragi. Kako močno je prav likovna umetnost pritegovala v svoja nedrja mladega umetnika, govori tudi podatek, da je Ivan edini v svojem razredu prostovoljno obiskoval ure prostoročnega risanja. Po maturi je odšel na študij v

1 Umetnostna zgodovinarka, kustosinja, Galerija Miha Maleš, Medobčinski muzej Kamnik.

2 29. 10. 1918– 1. 12. 1918 obstoj Države SHS (potem združitev s Kraljevino Srbijo).

3 Ivan Vavpotič je za model sužnja upodobil jugoslovanskega in slovenskega telovadca Staneta Derganca (1893–1981), ki je Kraljevino SHS med drugim zastopal tudi na poletnih olimpijskih igrah leta 1928 v Amsterdamu, kjer je v preskoku osvojil bronasto odličje.

4 Na znamki Verigar za 15 krajcarjev (z napisom Država SHS) je figura verigarja upodobljena le dopasno; dopasne upodobitve za različne zneske (zneski že v parah) so tudi na znamkah kasnejše države – Kraljevine SHS.

Prago, sprva na konservatorij. Po enem letu pa se je vpisal na državno kraljevo akademijo, kjer je študiral slikarstvo. Študij je zaključil leta 1905 pri profesorju Vojtěchu Hynaisu.[5] V Pragi se je v času študija Vavpotič razvijal v sodobnem likovnem jeziku, ki ga je spoznaval tako prek svojih profesorjev in številnih likovnih revij, ki so opozarjale na sočasne umetnostne tokove. Med letoma 1900 in 1902 je študij nadaljeval v Parizu na École du Louvre in École des Beaux Arts, vmes pa je še za pol leta odšel na Dunaj. Po diplomi na praški akademiji je ostal v Pragi, kjer je poučeval risanje in umetnostno zgodovino na Strakovi akademiji, ob tem pa uspel nadaljevati študij na specialki. Leta 1906 se je vrnil domov. Naselil se je v Idriji, kjer je do leta 1910 na tamkajšnji realki poučeval prostoročno risanje. Ko se je naselil v Ljubljani, je vse do leta 1915 deloval kot svobodni umetnik. Leta 1915 je opravil v Gradcu tudi oficirski izpit ter do konca vojne deloval kot vojni slikar pri Vojnem tiskovnem uradu. Obdobje med letoma 1926 in 1929 Vavpotiča zaznamuje kot avtorja številnih scen ljubljanske Drame in Opere, po tem času pa je vse do svoje smrti deloval kot svobodni umetnik.[6]

Prvo obdobje, ki je zaznamovalo mladega umetnika, je bilo praško obdobje. Obstal je na razpotju, ko ni vedel, za katero izmed dveh umetnosti naj se odloči. Tako kot dober pianist začne študij na praškem konservatoriju, a kaj kmalu spozna, da je likovna umetnost muza, ki je močnejša od glasbe. Njegovi začetki ga vodijo na Praško likovno akademijo, kjer ga usmerja predvsem češki slikar in profesor Vojtěch Adalbert Hynais, sin krojača, zavednega Čeha, ki se je preselil na Dunaj, a ni želel, da bi se njegovi otroci šolali v nemškem jeziku, zato je otroke poučeval doma. Kasneje se je Hynais gibal med Prago in Parizom, kjer je stalno živel v letih 1878–1893. Vseskozi je bil povezan s secesijo. Bil pa je bil tudi eden od ustanovnih članov Dunajske secesije. S svojim duhom in usmerjenostjo je prenesel zanimanje za secesijsko umetnost tudi na svoje študente, zelo očitno tudi na našega Vavpotiča, ki pa je secesijske vzorce pobiral tudi v času študija v Parizu, med letoma 1900 in 1902. Študij pri Benjaminu Constantu in Alphonsu Muchi v Parizu mu je poleg umetnostnih novosti, ki jih je sprejemal že v Pragi, prinesel še dodatno zanimanje za to novo smer. Med šolanjem so tako nastajala dela pod vplivi secesije oziroma simbolizma, kasneje pa, ko se je vrnil v domovino, kjer pretiranega zanimanja za nove smeri ni bilo, je secesijske vzorce skorajda popolnoma opustil oziroma jih je podajal zgolj v ilustracijah in v oblikovalskih predlogah, v njegovem slikarstvu pa teh smernic in vzorcev ne srečamo več.

Za začetno obdobje, ko Vavpotič sprejema vzorce sočasnih umetnostnih tokov v Evropi, simbolizma in dekadentnosti Féliciena Ropsa[7], Carlosa Schwabeja[8], Jana Tooropa[9] in drugih, ki se predstavljajo na razstavah – v salonih družbe »rosenkrajcarjev«, ki jih vodi Joséphin Péladan[10], francoski pisatelj, znan kot član mističnega reda Rose+croix, ki v umetnosti raziskuje vlogo spiritualnosti in idealizma, hkrati pa je večen kritik sočasnih francoskih akademskih umetnostnih smernic in modnega impresionizma. Bolj kot v umetnosti se kaže Vavpotičevo zanimanje za te smernice v njegovih člankih z razstav, ki jih z velikim navdušenjem pošilja in objavlja v *Ljubljanskem zvonu.* Za to obdobje je značilna *Dvojna avtorjeva podoba* (1900), dvojni avtorjev portret, kjer se Vavpotič upodobi dvakrat – v ozadju, kjer nas na slikarskem stojalu opazuje ena podoba slikarja, in kot avtor, ki zre v nas s paleto v roki in z nekoliko nejevoljnim pogledom, kot da smo ga s svojo prisotnostjo ravnokar zmotili pri delu. Barvna paleta je v nasprotju z njegovimi kasnejšimi deli še izjemno temna, monokromna, morda nas le barve na slikarski paleti opomnijo na slikarjev poznejši najljubši kolorit. Sicer še dokaj nesproščeno delo v izdelavi (slika je iz umetnikovih študijskih let), vendar le preglasi izraznost pogleda upodobljenca, ki prepričljivo in z veliko mero samozavesti zre v nas.

Iz omenjenega, z vplivi simbolizma in dekadence prežetega obdobja je tudi risba s tušem *Pariški nokturno*, podnaslovljena kot Dama z mrtvaško glavo (1900), izjemno natančno izrisana podoba elegantne Parižanke, dame noči, ki postava na pločniku ob zidu, polepljenem z reklamnimi napisi (napis Moulin Rouge nakazuje na poreklo dame ob zidu). Njen obraz ni, kot bi pričakovali, obraz femme fatale, je mrtvaška glava, ki s širokim nasmeškom stisnjenih zob bolšči v nas – je usodna ženska, a ne zaradi svoje lepote – njena podoba je svarilo vsem, ki se predajajo nudenim užitkom strasti. Vavpotič je sledil umetnostnim tokovom časa, pritegnili so ga zrak fin de siecla, dekadence in simbolizma in to delo, ki je v njegovem opusu spet le izjema, je jasen odmev na dela Féliciena Ropsa[11], na ustvarjanje, ki nastaja kot reakcija, zavračanje konvencionalnih umetnostnih smernic.

Ivan Vavpotič je bil vseskozi zvedav umetnik, ki se je znal uspešno prilagajati vzpodbudam in hkrati okolju, v katerem in za katero je ustvarjal. V študijski dobi lahko sledimo njegovemu kratkemu spoprijemanju z novimi tokovi, ki pa jih je, žal, v obdobju svojega kasnejšega ustvarjanja prepogosto prezrl tudi zato, ker

5 Vojtěch Adalbert Hynais (1854, Dunaj – 1925, Praga), češki slikar, oblikovalec in grafik, oblikovalec znane scene za Praško narodno gledališče, tudi eden od ustanovnih članov Dunajske secesije.

6 Vavpotičev atelje je bil v Kresiji v Ljubljani.

7 Félicien Rops (1833–1898), belgijski umetnik, poznan predvsem kot grafik. S svojimi erotičnimi risbami je imel močan vpliv na simboliste (Max Klinger, Edvard Munch).

8 Carlos Schwabe (1866–1926), švicarski simbolistični slikar in grafik.

9 Jan Toorop (1858–1928), nizozemski umetnik, rojen v Indoneziji. Njegova dela se nanašajo na simbolizem, art nouveau in pointilizem. Na njegova zgodnja dela je vplivalo impresionistično gibanje Amsterdama.

10 Joséphin Péladan (1858–1928), francoski romanopisec in ustanovitelj Salona de la Rose+Croix (rozenkrajcerji), kjer so se družili slikarji, glasbeniki, pisatelji, ki so delili njegove umetnostne nazore (simbolisti). Péladan je v devetdesetih letih 19. stoletja v Parizu priredil tudi šest razstav, na katerih so razstavljali pridruženi umetniki. Izhajal je iz zanikanja splošne smeri umetnosti, ki jo je predstavljala Akademija lepih umetnosti, in bil predvsem nasprotnik sočasnega impresionizma. V umetnosti je iskal tiste, v katerih delu je uspel najti misticizem in idealizem.

11 Delo Féliciena Ropsa *Človeško opravičilo* (Human Pardon, ponekod naslov Human Parody), risba, 1878–1881; sorodno navezavo je mogoče zaznati tudi pri Vavpotičevi objavljeni risbi *Zavržena ljubezen,* objavljeno v *Delo in dom*, 1898 – delo F. Ropsa – *Ljubezen do Kristusa* (The lover of Christ, 1888) (https://www.wikiart.org/en/felicien-rops).

je kot meščan in meščanski slikar, ki sta mu bili blizu uglajenost in urejenost, tako ustregel svojim zvestim naročnikom. Meščanstvo pa se seveda ni oziralo k sodobnim tokovom, ampak je vztrajalo in negovalo ljubezen do realnega, v detajle izdelanega, tako v portretu kot v vseh ostalih umetnostnih žanrih. Pred nami je tako slikar realist, ki realnost prevaja, obnavlja z barvo in risbo. Ob slednji velja poudariti predvsem njegov izjemen risarski talent, ki je opazen tako na trdni risbi zasnovanih slikanih barvnih delih, še prav posebno pa v ilustracijah, kjer je treba prav Vavpotiča postaviti na do tedaj najvišje mesto v okviru domače ilustracije.[12] Že omenjena prva ilustracija z naslovom *Zavržena ljubezen,* ki jo Vavpotič pošlje in je celostransko objavljena v *Ljubljanskem zvonu* leta 1898, kaže vplive simbolistov, katerih dela je Vavpotič lahko spremljal tako v Pragi kot tudi v Parizu. Ko pa se vrne v domače okolje, je prav ilustracija tista, v kateri Vavpotič po eni strani sledi svoji privrženosti verni upodobitvi teksta in se hkrati prepušča zapisu, v katerem lahko dozoreva, se razvija in z vso odkritosrčnostjo pripoveduje. Prav ta Vavpotičeva odkritosrčnost pa je, kot pravi Stane Mikuž[13], najvišje v umetnosti in prav ta je naklonila mlademu slikarju sloves pionirja slovenske ilustracije. To je tudi glavna zasluga slikarja Ivana Vavpotiča v slovenskem umetnostnem svetu. V ilustraciji in v risbi slikarju uspe zapustiti malomeščanski okus in se večinoma izpoveduje v prepletanju ponekod gostega črtovja, spet drugod s pojavom značilnih secesijskih elegantnih linij. Tako lahko rečemo, da sta bila za Vavpotičevo umetnost, kar zadeva risbe in ilustracije, izjemnega pomena prav manira fin de siecla in secesije. Elegantnost in dekorativnost secesije pa sta se pravzaprav logično znašli v Vavpotičevi umetnosti, saj sta bili, kot je bil Vavpotič ljubitelj vsega lepega in elegantnega, kot ustvarjeni za različne likovne naloge (plakati, knjižne platnice, vinjete ipd.). Poleg elegantnih gibkih linij Vavpotič v svoja dekorativna – oblikovalska dela vključuje tudi izrazit lepotni tip ženske. Tako razvita stilizacija pa je oplajala tudi Vavpotičevo knjižno ilustracijo, ki je bila sicer trdno realistična, a hkrati so ga prave literarne umetnine gnale k neumorno vernemu, detajlnemu in likovno domiselnemu sledenju pripovedi, istočasno pa je uspel zaradi svoje vsesplošne, predvsem pa umetnostne razgledanosti[14] in njemu ljubih likovnih smernic v ilustracije vnesti tudi značilno karakterizacijo likov ter romantično fantastičnost, ki ponekod prerašča že kar v srhljivost. Izjemno risbo velja pogledati tudi v smeri avtorjevega hotenja po prikazovanju občutenja prežarjenosti posameznih delov s svetlobo, kar slikarja v slikarstvu seveda vseskozi zanima. Teži k reševanju problema svetlobe in barve, kar ga v slikarstvu povezuje z impresionizmom. Hkrati z napisanim pa je vendarle uspel ohraniti dovolj otroškega, da so te zgodbe našle odprte roke številnih mladih in manj mladih bralcev tistega časa. (Na tem mestu izpostavljam ilustracije Jurčičevega *Desetega brata* iz let 1911 in 1912, knjigo Frana Milčinskega *Tolovaj Mataj in druge slovenske pravljice* (1917), ilustracije v knjigi *Mladim srcem* Ksaverja Meška iz leta 1915 ter zbirko pesmi za otroke *Miška osedlana* pesnika Iga Grudna, 1922.)

Ko je bil umetnik leta 1902 na Dunaju, se je spoznal tudi z umetniki, ki so leto kasneje v slogu ostalih slovanskih narodov, predvsem Poljakov in Čehov, ustanovili umetniško društvo Vesna[15]. Vesnani nastopijo kot pobudniki narodno obarvane ljudske umetnosti. Člani društva Vesna, kot na primer Gvido Birolla, Hinko Smrekar in Maksim Gaspari, če izpostavim le nekatera imena, so se posvečali predvsem ilustraciji in risbi v okviru ljudske motivike, ki je povzdigovala ljudsko življenje na eni in prevzemala secesijsko stilistiko na drugi strani. Vavpotič je v tem pogledu izpadel iz te pisane druščine po motiviki. Kmečka, ljudska motivika razgledanega in meščansko vzgojenega umetnika, ki je celo življenje živel po mestih v Evropi in tudi kasneje, po vrnitvi v domovino, ni nikoli pritegovala. Njegove ilustracije, ki sodijo v sam vrh slovenske ilustracije,[16] nekateri avtorji povezujejo z Vesnani, a le redko kateri med slednjimi dosega takšno likovno pretanjenost.

Na tem mestu naj poleg ilustracij za Jurčičevega *Desetega brata* in celostranske ilustracije pravljic Frana Milčinskega *Tolovaj Mataj* omenim tudi z enakimi likovnimi sredstvi, torej z realizmom s prvinami secesijske risbe, zasnovane vinjete, ilustracije in inicialke v izjemnem literarnem delu[17] slovenskega duhovnika Jurija Mateja Trunka – *Amerika in Amerikanci*.[18] Ob pogledu nanje se nam porajajo vprašanja o predlogah, ki so slikarju služile za izjemno domiselne likovne vstavke; najverjetneje so bili to zgolj opisi in nekaj fotografij, ki mu jih je Trunk predložil ob svojem naročilu. Zanimivo je, da se v omenjeni knjigi Vavpotič pojavi tako v vlogi oblikovalca (platnice so izdelane iz povoskanega platna – oblikoval pa jih je v barvah ameriške zastave – v osnovni modri barvi z rdečimi črtami in belimi zvezdami) kot tudi ilustratorja. Kot izjemno duhovite in dobro premišljene in, kar se za Vavpotiča spodobi, podrejene opisom, lahko poudarimo številne inicialke, ki začenjajo predstavitve posamičnih zveznih držav. Prav v inicialkah najdemo tudi vzporednico z reklamnim panojem za čevlje Peko[19] iz leta 1912, kjer je

12 »Obenem z življenjskim spoznanjem je rastla tudi umetnikova zmogljivost in ta se je razvila za slovensko ilustracijo v do tedaj neslutene višine.« Stane Mikuž, + slikar Ivan Vavpotič, *Dom in svet,* LV, zbornik I–II, 1943. 151.

13 Stane Mikuž, + slikar Ivan Vavpotič, *Dom in svet,* LV, zbornik I–II, 1943. 151–152.

14 Poučeval je tudi umetnostno zgodovino in risanje na Strakovi akademiji v Pragi.

15 Umetniško društvo Vesna je bilo ustanovljeno leta 1903 na Dunaju. Večinoma so bili člani Vesne nekdanji študenti Umetnostnoobrtne šole v Ljubljani, ki so se jim pridružili tudi nekateri hrvaški študenti. Znani slikar in ilustrator Saša Šantel je bil prvi predsednik društva, med člani pa srečamo Maksima Gasparjia, Svitoslava Peruzzija, Hinka Smrekarja, Gvidona Birollo, Frana Tratnika, Tomislava Krizmana in tudi znanega kiparja Ivana Meštrovića.

16 O njih v katalogu razstave Ivana Vavpotiča (1987, Narodna galerija, Ljubljana) Milček Komelj zapiše, da jih lahko med Vesnani enačimo le z izjemnimi ilustracijami *Martina Krpana* slikarja Hinka Smrekarja.

17 Poglobljen članek avtorja Marjana Drnovška o Trunkovi knjigi je objavljen v *Kroniki* I–2, št. 46, 1998. 83–110.

18 Delo Jurija Mateja Trunka (1870–1973) *Amerika in Amerikanci* je izhajalo v samozaložbi v dvanajstih samostojnih zvezkih, izšlo pa je tudi v knjižni obliki istega leta v Celovcu pri Družbi sv. Mohorja. Trunkova knjiga je tako eno redkih umetniških del na temo slovenskega izseljevanja pred prvo svetovno vojno.

19 Hrani Narodna galerija v Ljubljani.

Vavpotič ponovil figuralni tip iz omenjene knjige.

V Pragi, kjer študira in kamor se po pariškem obdobju ponovno vrne in ostane do leta 1905, ko po zaključenem študiju kratek čas poučuje umetnostno zgodovino in risanje na Strakovi akademiji, ga leta 1906 že srečamo skupaj z družino v Idriji, kjer do leta 1910, ko se za stalno preseli v Ljubljano in začne v Ljubljani opravljati poklic svobodnega umetnika, na tamkajšnji realki poučuje prosto risanje. Leta 1915 Vavpotič v Gradcu opravi oficirski izpit ter potem vse do konca vojne deluje v Vojnem tiskovnem uradu, kjer slika prizore z bojišč in iz zaledja. V tem času nastanejo številni krokiji in tudi nekatera večja dela. V teh realističnih prikazih Vavpotič ponovno pokaže svoje slikarsko zanimanje predvsem za figuro, a če gre pri portretih meščanov bolj ali manj za poudarjen realizem, iz katerega izstopajo predvsem elegantna drža in izražen družbeni stan portretiranca ter premišljena postavitev v za portretiranca značilen prostor (interier ali eksterier), upodobitve posameznikov iz obdobja vojne premorejo večjo psihološko vrednost, kar pa je po eni strani spet pričakovano glede na težke razmere vojnega časa, v katerem je tudi sam bival in katerega posledice je tudi neposredno spremljal. Primer tega časa je slika *Možje s fesi se vozijo na fronto*[20], kjer v diagonalni postavitvi vidimo tri bosanske vojake, ki so se za hip zazrli v slikarja, kot bi jih zdramil iz zamišljenega razmišljanja o prihajajočih dogodkih. Iz njihovih pogledov odsevata zaskrbljenost in napetost na eni in vdanost v prihajajoče na drugi strani. Dodatno psihološko moč slikar nadgradi tudi z barvno paleto vijoličasto zelenih tonov, ki izzvenevajo v mračni svetlobi. Slika *Žene na pragu*[21] iz istega obdobja je slikana v vojnem zaledju. Prikazuje par žensk v ozadju, v prvi plan pa slikar postavi celopostavno figuro mladega dekleta, ki z nekoliko zasanjano, romantično obarvano zamišljenostjo zre v gledalca. Vavpotič je lik, ki se naslanja na podboj vrat, postavil v skrajno desni rob slike, in sicer tako, da je obrnjen v notranjost prostora. Dramatičnost podaja dvojna osvetljava – rjavkasti odtenki na figuri v nasprotju s svetlobo in zelenilom eksterierja. Tudi krokiji iz časa vojne nakazujejo slikarjevo občutljivost, a hkrati večinoma pomenijo le dokument časa in prostora ter v sebi ne nosijo za vojno tematiko značilne turobnosti.

V Idriji, kjer je slikar Vavpotič z družino živel med letoma 1906 in 1910, se je slikarstvu le malo posvečal, saj mu je veliko časa jemalo poučevanje prostega risanja na realki. V tem času je nastalo nekaj meščanskih portretov v interierjih in odlično delo *Sejem v Idriji*, v katerem je slikar združil svojo izjemno moč pripovedovanja in uporabil sebi lastno svetlo in živahno barvno paleto. Leta 1912 je naslikal še žanrsko podobo *Na koru.* Pod nizko obokanim prostorom na cerkveni klopi s hrbtom proti gledalcu sedi stara žena z dlanmi, sklenjenimi v molitev, in s pogledom, usmerjenim v nabožno delo pred seboj. Za njo se izza klopi prebija druga ženska figura, enako kot sedeča oblečena v temna oblačila, značilna za čas in kmečki življenj, in z značilno ruto na glavi. Na njeni levi stoji veliko razpelo. Kompozicija je skrbno zasnovana in poteka v diagonali, ki jo ustvarjata klop in razpelo. Vavpotiču v tem nabožnem delu ni šlo za pomembnost motiva, ampak predvsem za psihološko občutenje trenutka.

Ivana Vavpotiča, ki mu je nadeta oznaka realista in meščanskega portretista v najbolj obširnem delu njegovega opusa, umeščamo v čas tedanje likovne ustvarjalnosti in tokov v slovenskem okolju. Kot izjemno razgledan človek in poznavalec vseevropske umetnosti, ki jo je spremljal tako v času študija v tujini kot tudi kasneje, ko je že deloval na domačem terenu, se je slikar sprva posluževal zelo sodobnih likovnih tokov, tistih, ki so obvladovali sočasno likovno sceno Evrope. Ko se je vrnil domov, njegovo ustvarjanje sovpade z impresionizmom in Vesnani, a se ne pridruži ne enim ne drugim. Njegov likovni jezik ostane realističen, od enih in drugih sicer prevzema in v svoje slikarstvo vključuje nekatere detajle, a vendarle ostane njegov celoten opus samosvoj – realnost skuša pri svojem delu obnavljati z barvo in risbo, ki ostaneta osnovni zapovedi, zaradi česar Vavpotič dosega zagotovo izjemno visoko mesto v slovenskem slikarstvu. Prav zaradi teh dveh prvin, ki prevladujeta v njegovem slikarstvu, je bil »lahko obenem dojemljiv za tako različne in celo na videz izključujoče se spodbude, kot sta secesija, ki temelji na linearnosti, ter impresionizem, utemeljen na izrabi svetlobe in barve«.[22] Hkrati pa že v njegovih krajinah in tudi v prenekaterem portretu lahko vidimo, da je bil resda, kar se slikarstva tiče, nekoliko konservativen in larpurlartističen, a ga je še kako navduševala narava kot takšna in je tudi številne portrete postavljal v naravno okolje, kjer je ponovno ali prav zato lahko užival v kraljestvu barv in svetlobe. Sicer pa gre v njegovem slikarstvu za konvencionalne teme, ki so najpogosteje neosebne in katerim lahko poiščemo korenine tako v holandskem slikarstvu 17. stoletja kot tudi v realizmu in bidermajerju – od krajine do tihožitja in portreta. Pogosto je sicer vsebine dopolnil z lastnimi likovnimi vstavki in tako prihajal do nekoliko bolj osebnih rešitev, a vendarle je moral ostajati v mejah želja naročnikov. Bil je svobodni umetnik, ki je od svoje umetnosti živel in se tako žal večinoma podrejal zahtevam portretirancev. Prav v portretih je bil, kot je bilo tudi sicer za Vavpotiča značilno, izjemno zvest resničnosti – posameznike je sprva slikal v interierjih, kjer sta prevladovala temnejša barvna skala in pogosto tudi nevtralno ozadje, kasneje pa je mnoge upodobljence postavil v vrtove, torej v zunanje prostore[23], kjer je lahko dodajal in hkrati s tem usklajeval, harmoniziral podobo posameznika z živimi, dehtečimi, lesketajočimi barvami. Portretiranci so navadno slikani v dopasnem ali tričetrtinskem izrezu, jasno gledajo v nas, ob njih so atributi, ki jih povezujejo z njihovim življenjem, in so vselej, kot se za meščanski portret spodobi, pripravljeni na portretiranje – upodobljeni torej v najboljši varianti samega sebe. Najbolj osebno je lahko seveda pristopal k upodobitvam svoje družine, žene Marije in hčerke Rut – slednjo lahko spremlja-

20 *Možje s fesi se vozijo na fronto*, 1917, olje, platno, last Narodne galerije, Ljubljana.

21 *Žene na pragu* (iz cikla Vojna); *Tolminke*, 1917, olje-platno, last Narodne galerije, Ljubljana.

22 O tem Milček Komelj v razstavnem katalogu slikarja – *Ivan Vavpotič* (1877–1943), Narodna galerija, 1987. 23.

23 Plenerizem, s katerim se Vavpotič sreča že v času študija v Pragi.

mo od deklice (*Na lesenem konjičku,* 1913) do odrasle ženske, ki svojo očarljivost predstavlja kot dama ali pa kot elegantna plesalka (*Rut kot plesalka,* 1932; *Rut s krznom*, 1922). Sicer sinonim meščanskega slikarja portretista Vavpotič s svojimi številnimi portreti ni le portretist, ampak tudi slikar, ki je z omenjenimi podobami zabeležil družbo ter pomembnejše člane tedanje buržoazije – župane, trgovce, politične veljake, njihove žene in otroke; portretira tudi kralja in kraljico ter številne ustvarjalce z različnih umetniških področij (Slavko Grum, Alojz Kraigher, Oton Župančič, Ivan Tavčar, Dragotin Kette).

Čeprav se je tudi sam Vavpotič imel predvsem za portretista, ne gre zanemariti številnih njegovih krajin, kjer se je, v nasprotju z naročnikovimi željami pri portretih, lahko docela odprl samemu sebi in svojemu lastnemu izrazu. Pripovednost krajin je bila tista (predvsem imam v mislih številne upodobitve meščanskega parka), kjer je slikar končno lahko po svoji volji izpel svoje zanimanje, ki ga je v slikarstvu želel in hotel izražati in raziskovati. Krajine zaživijo v živosti in odbleskih zelenih tonov in sončne svetlobe. Krajina ga je pritegovala že v času njegovega službovanja v Idriji in tudi kasneje v Novem mestu, najbolj pa jo je obvladoval, kot že omenjeno, v meščanskem okolju – torej v parku (Tivoli), kjer je pogosto slikal romantično obarvane[24] (romantično v smislu parka kot prostora pobega iz mestnega vrveža), svobodne, od dela odtrgane trenutke, polne drobnih figur, izgubljenih v gosti senci stoletnih dreves in v poplesavanju in prodiranju sončne svetlobe skoznje ter v neskončnih odtenkih zelene. Podoben motiv kot park Tivoli, kjer je Vavpotič lahko razvijal zeleno v njenih številnih odtenkih, je slikar našel tudi v idiličnih naravnih prizoriščih rečnih predelov (motiv reke Ljubljanice, Vintgar). Prav s posebno ljubeznijo se je Vavpotič lotil tudi slikanja tihožitij, še prav posebno se ga je dotaknilo raznovrstno cvetje in kot pravi sam v svojem zapisu: »V samoti in tišini ateljeja postaja tri-, štiriurni tete-a-tete z rožami čudovita pobožnost. Te ure so mi svete in ne vem lepšega na svetu. Kot da sem zajadral v vilinski, pravljični svet ... Vsaka roža, vsak njen listič tiho šepeče čudovite zgodbe o ljubezni in smrti.«[25]

Če strnemo Vavpotičevo delovanje, je v svojem bistvu bil in ostal realist, ki je natančno in verno beležil svoje motive. Ker se je odločil za pot samostojnega umetnika, je moral prevečkrat ustreči želji naročnikov in premalokrat poslušati svojo lastno notranjo izpoved. Zato njegova umetnost ne pozna sočasne ponotranjenosti in vsesplošne skrbi za socialno ogrožene, za trpljenje in grenkobo (ekspresionizem); jasnost v risbi mu kljub ljubezni do barve ne pusti, da bi se spuščal v razdrobljenost linije (impresionizem); široka razgledanost in pa dejstvo, da je bil vseskozi meščan, pa mu ne pustita, da bi se spuščal na raven ljudskega (Vesnani). Njegova prava moč je zagotovo v risbi in v ilustraciji (v katerih se je zaradi dramatičnosti najbolj približal ekspresionistom) in pa tudi v dekorativnosti, v plakatih in razglednicah ter v opremah knjig in revij (Vesna[26]), kjer je bil pod številnimi vplivi, ki so mu pustili pečat že v času šolanja v tujini (predvsem secesija, deloma tudi simbolizem).

Ne smemo pa spregledati njegovega delovanja v scenskih delavnicah ljubljanske Drame in Opere od leta 1926 do 1929. Tudi v scenografiji in v oblikovanju je vselej iskal pravi odsev, ustrezen likovni izraz posamičnega besedila (scene, kostumi za Dogodek v mestu Gogi Slavka Gruma in za opero Črne maske[27] Oskarja Kogoja).

Vavpotič je bil tudi pobudnik in sodelavec številnih strokovnih združenj, organizator razstav, med pobudniki in ustanovitelji društva Lada II (nekaj časa tudi njen predsednik) in Društva slovenskih likovnih umetnikov. V svojih izbranih prispevkih je izpostavljal predvsem umetnika, kateremu naj se vendarle izboljšajo življenjske razmere, da bo lahko ustvarjal, ne pa delal tlako zgolj zato, da preživi. In tako med drugim o »ateljejih – delavnicah« zapiše: »Skrb, pomanjkanje, beda: eksekutorji so jim dnevni gosti. Po mračnih vlažnih kotih se valja kopa načrtov – strohnele nade, nekdaj krasne, vrtoglave in tisoče krasnejših, komaj rojenih, gineva v potopu eksistenčnih skrbi. Ni denarja za stanarino, kruh, obleko – kje naj si ga poišče za realizacijo svojih vrtoglavih načrtov? /.../ – takrat šele bo prostora na solnčnem mestu tudi za nas, katere smatra slavno občinstvo za berače, slavni kritiki pa zmerjajo za težake.«[28]

Po nenadni smrti leta 1930 je bilo v neštetih nekrologih javnih in predvsem kulturnih osebnosti zapisano, da je dežela izgubila velikega umetnika in še večjega človeka, ki je celo življenje odločno iskal pravico za umetnike in pravo mesto, ki naj pripada umetnosti.

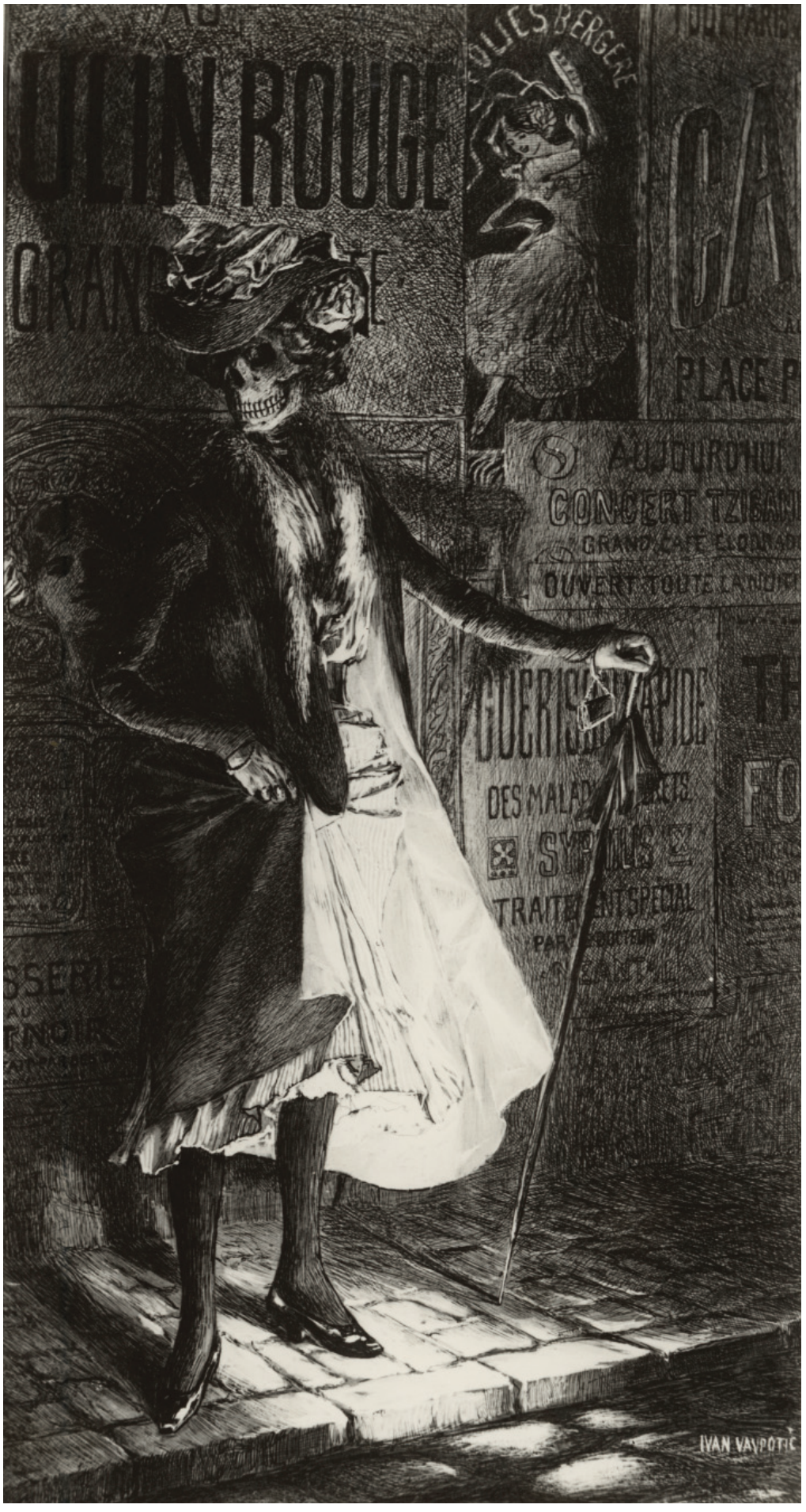
24 Prav poseben, watteaujski prizvok ima delo *Piknik v gozdu* iz leta 1930, s katerim je Vavpotič izkazal nostalgično iskanje nekih daljnih idealov, iskanje nikdar najdene Arkadije (sicer motiv, t. i. fêtes galantes, ki ga je v umetnost v času rokokoja vpeljal francoski slikar Jean-Antoine Watteau, 1684–1721).

25 Ivan Vavpotič, O rožah in izžarevanju, *Umetniški zbornik* I, 1943.

26 Ivan Vavpotič je bil tudi urednik revije *Vesna* (1921) in je zanjo prispeval številne risbe, krokije in predvsem naslovnice.

27 Hranita knjižnica Mirana Jarca v Novem mestu in Gledališki muzej v Ljubljani.

28 Objavljeno pismo Ivana Vavpotiča Poglavja o slovenski umetnosti, *Veda* (Gorica), 1913, III. letnik.

Pariški nokturno (Dama z mrtvaško glavo), perorisba s tušem in gvaš na papirju, 41,6 x 22,7 cm, hrani Narodna galerija, Ljubljana (Foto: © Narodna galerija, Ljubljana)

Dvojna lastna podoba, 1900, olje na platnu, 65,7 x 40 cm,
hrani Narodna galerija, Ljubljana (Foto: © Narodna galerija, Ljubljana)

Rut, 1922, olje na platnu, 84,4 x 62,6 cm,
hrani Narodna galerija Ljubljana (Foto: © Narodna galerija, Ljubljana)

Pot v Tivoliju, 1927, olje na platnu, 112 x 80 cm,
hrani Narodna galerija, Ljubljana (Foto: © Narodna galerija, Ljubljana)

Deček na vrtu, 1922, olje na platnu, 100 x 83,8 cm,
hrani Narodna galerija, Ljubljana (Foto: © Narodna galerija, Ljubljana)

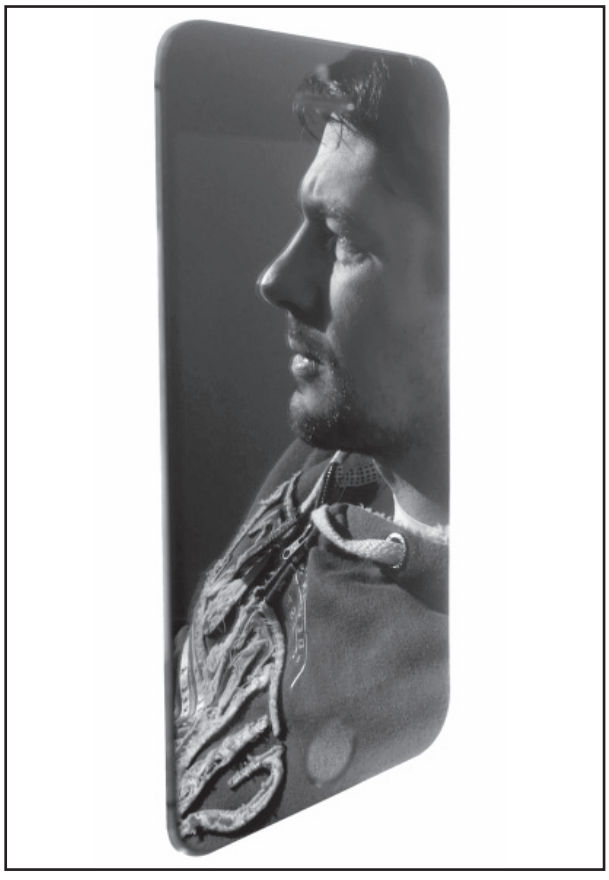
Saša Bučan[1]
Orehovlje 19, Kranj
sasa.bucan@gmail.com

Oliver Pilić

Oliver Pilić (1978) je vizualni umetnik, ki se s svojim delom vpenja v širši družbeni, politični in kulturni koncept. Leta 2012 je zaključil študij na Akademiji za vizualne umetnosti v Ljubljani. Njegova umetnost je sodobna in čeprav nenamerno hkrati tudi družbeno angažirana. Okolje in dogodki v širšem prostoru umetniku nudijo prostor za refleksijo, razmislek o problematiki sočasnega. Avtor se ne odmika od družbe, vanjo se skuša vživeti, jo opozarjati, zbujati, včasih šokirati, iritirati, tudi zabavati s svojsko ironijo in humorjem. S tematikami presega zgolj formalne in estetske vidike. Teme posegajo v prostor, ki se dotika vsakdana in tako tudi vsakega posameznika; v ospredje postavlja kolektivna vprašanja in ob videnem vsakomur ponudi možnost individualne razlage, razmisleka, s tem pa podaja tudi možnost kritičnega mišljenja. In prav zaradi slednjega je njegova umetnost tudi povabilo k strpnosti. Vsakomur dopušča individualen pogovor z umetniškim delom, možnost lastnega izpraševanja in svobodnega odgovora. Predstavlja se na samostojnih in skupinskih razstavah.
Ključne besede: Oliver Pilić, vizualni umetnik

Oliver Pilić (1978) is a visual artist, whose work extends into broader social, political and cultural concepts. In 2012, he completed his studies at the Academy of Visual Arts in Ljubljana. His art is contemporary and at the same time, though inadvertently, also very socially engaged. The environment and events in a wider space provide the artist with an opportunity to reflection and contemplation on the problems of simultaneity. The author does not deviate from society, but tries to revive it by warning, awakening, sometimes shocking, irritating and entertaining with his irony and humour. The themes go beyond purely formal and aesthetic aspects, as they encroach on a space that touches upon everyday life, the life of every individual. This puts the collective questions in the forefront and offers the possibility for individual interpretation, reflection, and presents an opportunity for developing a critical opinion. It is due to the latter that his art is also an invitation to tolerance – it is possible for everyone to talk with each other individually through the artwork, the possibility of everyone posing their own questioning and giving answers freely. His work is displayed at independent and group exhibitions.
Key words: Oliver Pilić, visual artist

Oliver Pilić (1978) je vizualni umetnik, ki ga »v polju umetnosti zanimajo razmerja med ideološkim poljem, teorijo sodobne umetnosti, fuzijo političnega portreta in modernim konceptom internetnega mema. Osrednji vidik njegovega dela je relacija med materialnim in nematerialnim, med snovnim in digitalnim ter prevpraševanje manipulacije podobe danes. Zanima ga odnos med originalom in reprodukcijo oziroma relacija med analognim procesom dela in računalniško manipuliranimi digitalnimi informacijami. V procesu dela združuje najstarejši reprodukcijski proces lesoreza in digitalno generirane bitmap podobe, pri čemer se na končnem odtisu prikažejo kompleksne oblike med rastrsko bitmap podobo, subtraktivno mešanico barv in strukturo lesa. Analogni proces lesoreza razumem kot (kiparsko) odvzemanje snovi v konfrontaciji z digitalnim združevanjem podob voščenih skulptur, risbe in naključno najdenih fotografij na internetu.«[2]

Portret Oliverja Pilića (Foto: Matej Pilić)

Leta 2012 je zaključil študij na Akademiji za vizualne umetnosti (AVA) v Ljubljani. Za seboj ima več samostojnih (2017 – *Začeti od začetka,* Galerija Pogled - Galerija Miha Maleš, Kamnik; 2015 – *Etika spomina II*, Layerjeva hiša, Kranj; 2011 – *Etika spomina*, Grad Zaprice, Kamnik; 2008 – *Identitete III,* Galerija Domžale)[3] in skupinskih razstav (2017 – *Vedno bom tu. Vedno. Medijske reprezentacije lika, pop in sodobna umetnost,* Galerija sodobne umetnosti, Celje; *Face to Face*, Imago Mundi, Bosanski kulturni centar, Sarajevo, Bosna in Hercegovina; *Mediteranske poti,* Imago Mundi, ZAC – Sodobna umetniška cona, Palermo, Italija; 3. mednarodni trienale grafike, Art Pavilion Cvijeta Zuzorić, Beograd, Srbija; 2016–2017 – *Iskanje matrice*, Galerija Velenje; 2013 – finalist nagrade skupine OHO, Center in Galerija P74, Ljubljana; 2012 – *Umetnost sanjarjenja* (delovni naslov), Galerija Miklova hiša, Ribnica; 2006 – *Avtoportret danes*, Umetnostna galerija Maribor).[4]

1 Umetnostna zgodovinarka, kustosinja, Galerija Miha Maleš, Medobčinski muzej Kamnik.

2 Izjava avtorja ob razstavi lesorezov Od New Yorka do Dallasa (Galerija Pogled, Kamnik, 2017).

3 Izbor razstav.

4 Navajamo izbor razstav.

Likovni izraz, natančneje likovna vsebina Pilićevih del od začetkov do danes poteka po enako zastavljeni poti. Avtorja zanimata raziskovanje in odnos do že obstoječe podobe, najsi bo to do fotografije iz lastnega arhiva ali »nikogaršnje« – prevzete z interneta, videoposnetka. Takšna podoba mu ponudi novo idejo ali pa možnost realizacije neke že obstoječe. Ker podoba že obstaja, ji Pilić s ponovno uporabo spremeni pomen (videno neke že obstoječe pretekle izkušnje) videnega. Novonastala, a hkrati že obstoječa podoba ali pa realizacija ideje, izvedene iz stare podobe, oblikuje novo razumevanje prostora in časa, v katerega se predrami. Staro, obstoječe tako v procesu dela zastane v prostoru prehajanj in se po končanem procesu izvije v novo/prenovljeno – objektu z realizacijo poišče pot prehoda iz tihega obstoja v »izgovorjeno«. Čas, ki ga živimo, je pravzaprav prepoln raznovrstnega komunikacijskega vrveža, poplave podob – sodobni mediji preraščajo osnovo družbenih medijev. Ljudem – družbi in posameznikom – zbujajo potrebo po biti na »ON« ves čas – vedeti potrebno in bizarno, slediti pomembnemu in balastnemu; podirajo se prepreke med javnim in zasebnim – znotraj takšnega vrveža umetnost postaja »copy-paste« (kopiranje-lepljenje) nečesa že videnega. Tako kot internet in digitalno postajata informacijski prostor, ki se vpleta v umetnost, se hkrati s tem oba vselita v naša življenja. Polje raziskovanja v umetnosti tako postane medvezje, povezava med vsakodnevnim in digitalno kulturo kot delom vsakodnevnega. Ker ima tudi umetnik svoj vsakdan, postane ta povezava sredstvo za raziskovanje, pogosto nezavedni priklic nekoč videne podobe in posledično področje njegove izpovedi. Internetu in digitalnemu pa je skupen močan dejavnik, to je – globalnost. Umetnosti kot prostorskega fenomena ni več. Umetnik govori zgodbo neznanega s stališča, ki nam daje misliti, da je zgodba njegova in da mu je blizu, to je umetnost kot prostor transnacionalnih, globalnih podob. Morebitna realizacija in hkrati razumevanje le-te sta tako možna v prostoru velikega svetovnega zemljevida. Ideje in domišljija ne izhajajo več iz knjige kot zapredka domišljije, ampak iz območja svetovnega spleta, ki postane neizogiben del umetnikove prakse. Tako po vsebinski plati lahko spremljamo Pilićev cikel lesorezov Od New Yorka do Dallasa[5], kjer sledimo enajstim nadnaravno velikim portretom. Plejado portretov začenja podoba aktualnega predsednika Združenih držav Amerike Donalda Trumpa, realen portret, ki nas ob političnih in gospodarskih temah vsakodnevno spremlja v najrazličnejših medijih. A realen je samo ta portret – sledijo mu počasna odvzemanja in dodajanja posamičnih spremenjenih obraznih potez dveh realnih portretov. Vmesnih deset fiktivnih podob se v zadnjem delu ponovno vrne v realno s podobo gotovo enega najbolj znanih obrazov svetovnega političnega parketa – Johna F. Kennedyja. Transformacije posameznih obraznih potez in s tem soočenja z novimi fiktivnimi podobami – portreti, ki nosijo ne le sorodnosti v obraznih potezah posameznih političnih akterjev, ampak gre z upodobitvami avtor tudi v neko širše, globalno razmišljanje o političnem, kjer se meje med dobrim in zlim zabrisujejo z nezaznavno hitrostjo.[6] Spreminjanje iz ene osebe v drugo, novo, fiktivno, z odvzemanjem/dodajanjem pa ne bi bilo možno brez digitalnih tehnologij, ki jih uporablja Pilić – muhari v vodi svetovnega spleta (filmski, politični portreti) ali pa fotografije počrpa iz lastne fotozgodbe. Digitalno je globalno. Odkar se razvijajo novi mediji in nove tehnologije, se te posredno ali neposredno zarisujejo tudi v umetnosti. Umetnik se nanje odziva, reagira na tisto, kar se ga dotika in mu oblikuje njegov prostor in čas. Umetnik je neizogiben del družbenega in s tem tudi neizogiben del različnih umetniških praks.

Pilića lahko obravnavamo tudi z vidika nenehnega fragmentiranja likovnega dela. Že v delu *God has not left the Throne*[7] iz leta 2012 sledimo avtorjevi praksi razstavljanja likovnega prostora in vsebine na posamične dele. V navedenem primeru gre za nalaganje temnih krogov na živopisne, s čimer se ustvari prehod v globino slikarskega polja. Slika, ki je bila tema njegovega diplomskega dela, že nakazuje Pilićev odnos in polje interesa znotraj njegovega nadaljnjega ustvarjanja. Dogajata se dva zanimiva paradoksa. Na eni strani ustvarja paradoks med formo, medijem in subjektom, torej med sliko (figuralno ali abstraktno) in odtisom (fotografija ali kolaž), na drugi strani pa med »ready-made« in naslikano podobo.

Ob tem sam zapiše: »Moderna zavest zahteva konstantno koordinacijo in razumevanje novih tehnologij in družbenih parametrov, kar pa je tudi razlog, da jezik podobe eksistira.«[8]

V zadnjem obdobju predstavlja Piliću igrišče za igro njegovih misli povezava med historičnim na eni strani in sodobnim na drugi, in sicer v smislu tehničnega. Medij ni le podoba, ki jo nadaljuje v svojem likovnem izrazu, medij je tudi sporočilo. Kot nekakšna vizualizacija historičnega se v njegovo sodobnost vriva arhaično v pomenu tehničnega. Sodobno (vsebinsko) diha skozi stoletja staro tehniko lesoreza, h kateremu umetnik pristopa s sodobno vsebino. Lesorez uporabi le kot likovni prijem, ki ga vodi do uresničitve zastavljenega cilja. V lesenih ploščah integrirane, zarezane podobe so pravzaprav zavedne reakcije na informacijsko digitalno družbo. Lesorez je zamudna tehnika, ki zahteva veliko mero potrpežljivosti in rutinskega, s čimer lahko opomnimo na vse hitrejši tempo poteka informacij. Današnja novica bo jutri stara novica, včerajšnja je že pokopana v poplavi neštetih od včeraj in danes. Vsaka nova tehnologija pokoplje staro, kot je nekoč kino izrinil s prestola gledališče. Je vračanje lesoreza, ki se v globalni umetnosti čedalje pogosteje ponovno rojeva, strah pred izgubo vizualne umetnosti? Pilić se po tej strani pridružuje številnim velikim imenom, ki skušajo ustvarjati hibridno umetnost, umetnost, katere temelj je digitalna osnova (podoba), izvedena v historični tehniki.[9] Vrezana podoba nastaja s številnimi dolgimi za-

5 Omenjeni cikel je bil predstavljen poleti 2017 v Galeriji Pogled v Kamniku.

6 Podobe s transformacijami ene ali dveh realnih oseb/portretov v številne fiktivne, ki imajo dele ene in druge realne osebe hkrati, Pilić razstavi z naslovom I will always be here, always v Galeriji sodobne umetnosti v Celju leta 2017.

7 *God has not left the Throne* (Bog ni zapustil prestola) je avtorjevo diplomsko delo, nastalo leta 2012 na Akademiji za vizualne umetnosti (AVA) v Ljubljani.

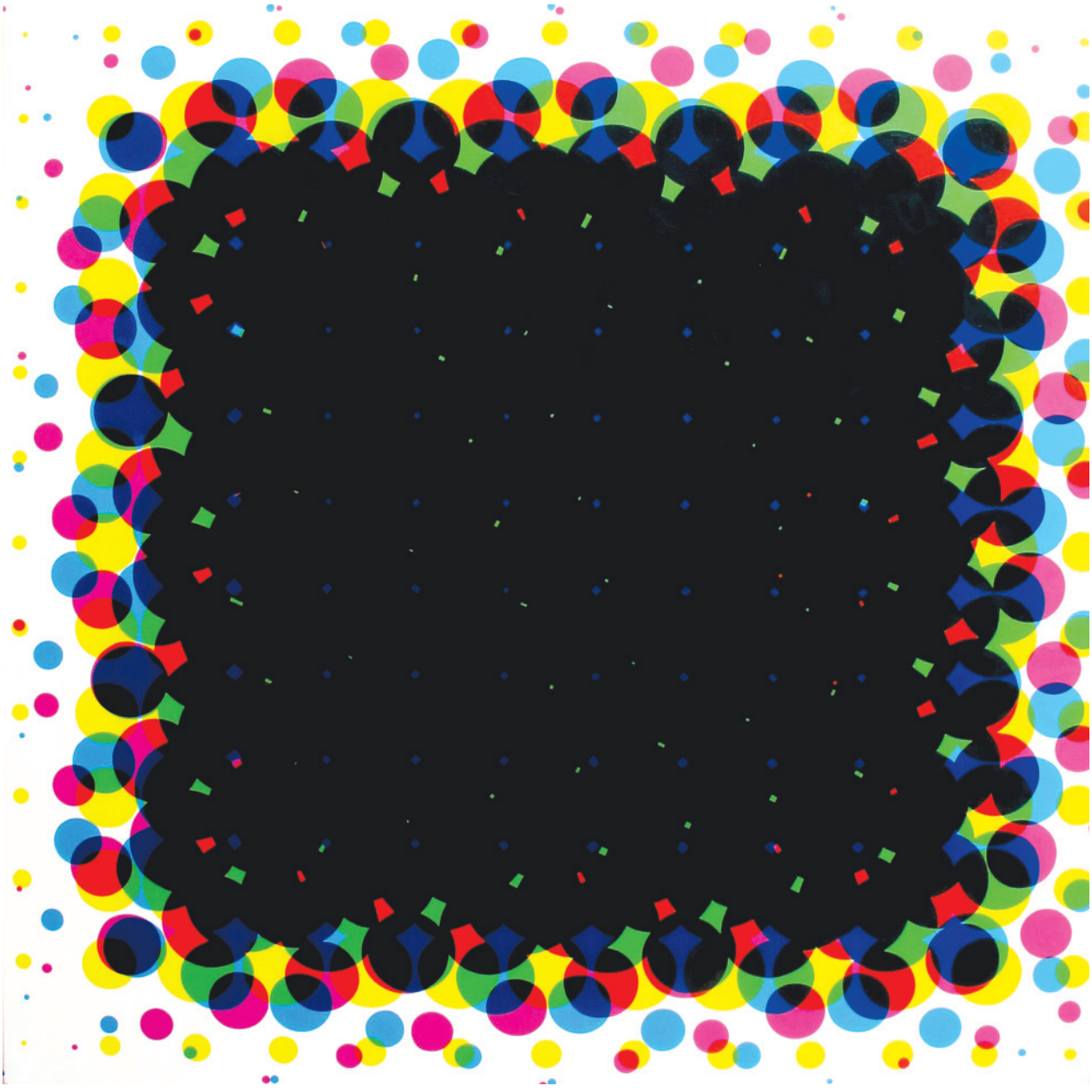
8 Del izjave avtorja o delu, ki je predstavljeno na Saatchi art (www.saatchiart.com).

9 Paul Coldwell se z integriranjem računalniške tehnologije v

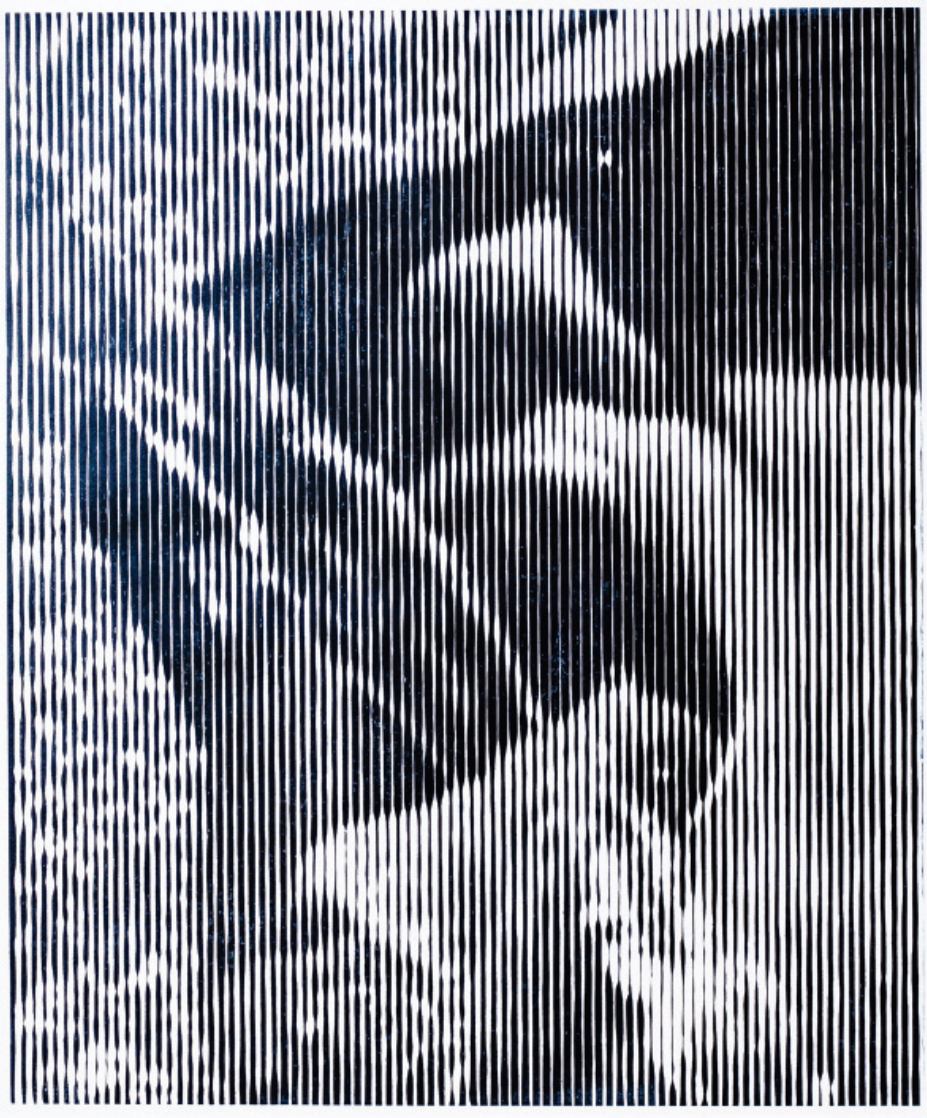
porednimi rezi v leseno ploščo. Da bi se historičnemu momentu upočasnjenega sveta približal še bolj, grafike tudi ročno odtiskuje, kar ustvarja na realiziranem grafičnem listu še dodatne nepričakovane momente. Hkrati pa vidni raster ustvarja podobe, ki se vizualno povezujejo z ekrani, na katerih je trenutek zamrznjen, zaustavljen.

Oliver Pilić je vizualni umetnik, ki se v svojem delu vpenja v širši družbeni, politični in kulturni koncept. Pilićeva umetnost je sodobna in, čeprav nenamerno, hkrati tudi družbeno angažirana. Okolje, dogodki v širšem prostoru umetniku nudijo prostor za refleksijo, razmislek o problematiki sočasnega. Avtor se ne odmika od družbe, vanjo se skuša vživeti, jo opozarjati, zbujati, včasih šokirati, iritirati, tudi zabavati s svojsko ironijo in humorjem. S tematikami presega zgolj formalne in estetske vidike. Teme posegajo v prostor, ki se dotika vsakdana in tako tudi vsakega posameznika. Ne gre mu za individualnost, za ponotranjene vsebine, ne zapira se sam vase, v ospredje postavlja kolektivna vprašanja in ob videnem vsakemu ponudi možnost individualne razlage, razmisleka, s tem pa podaja tudi možnost kritičnega mišljenja. Prav zaradi slednjega je njegova umetnost tudi povabilo k strpnosti. Vsakemu dopušča individualen pogovor z umetniškim delom, možnost lastnega izpraševanja in svobodnega odgovora.

čisto umetnost ukvarja že od svojih začetkov. Velika imena so znova grafični umetniki, ki skušajo šokirati z enormnimi grafičnimi listi/odtisi in hkrati z razstavljenimi matricami, pri čemer se gledalec težko odloči, kaj je tisto, kar ga pravzaprav bolj fascinira (Maria Bonomi, Orit Hofshi).

Bog ni zapustil prestola, 2012, inkjet print in olje na platnu, 100 cm x 100 cm (Foto: Jurij Bizjak)

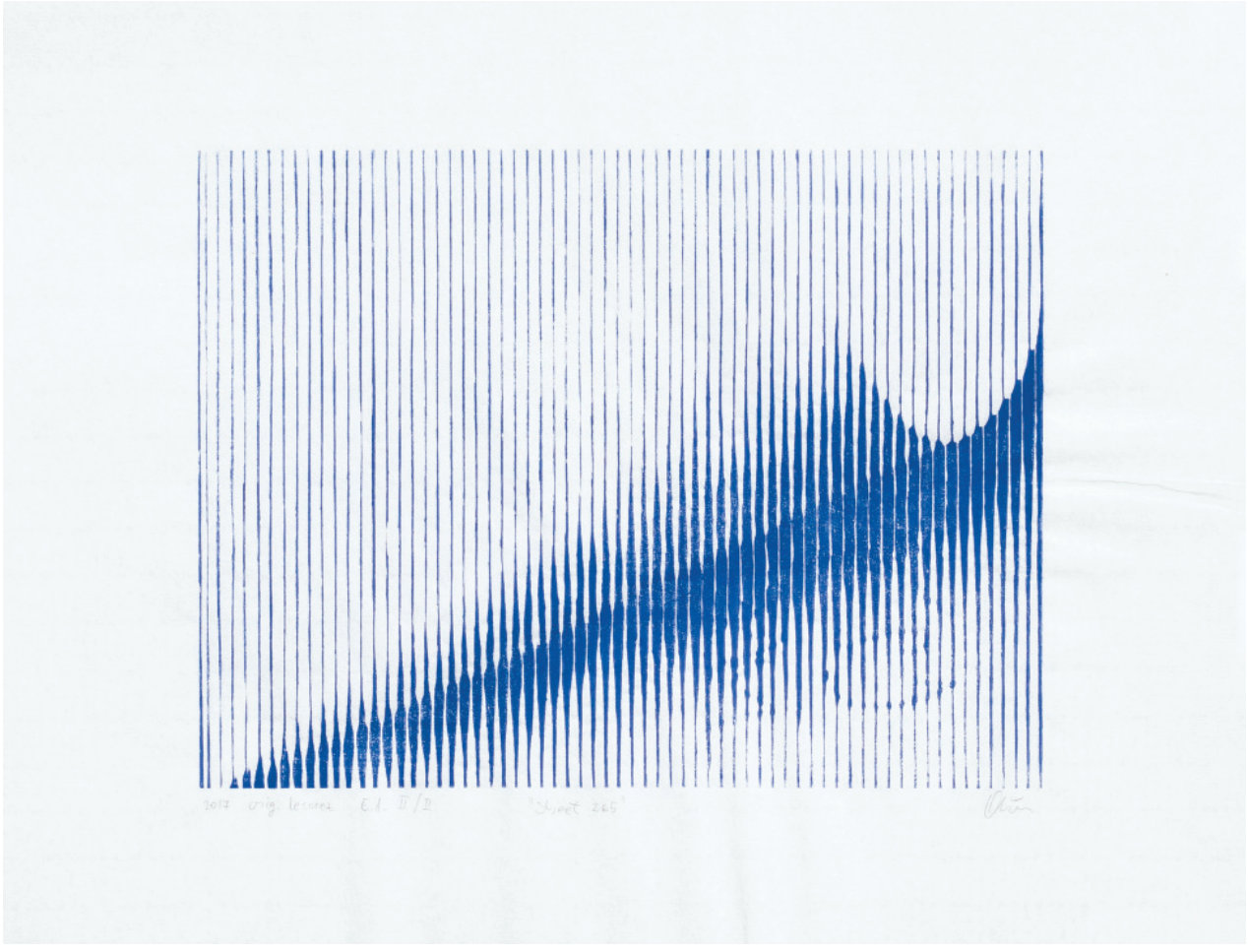
Texas Queen 1, 2016, lesorez na papirju hosho, E.A.2, 90 cm x 70 cm (Foto: Jurij Bizjak)

Pearl Earring, 2017, lesorez na papirju hosho, E.A.3, 64 cm x 87 cm (Foto: Jurij Bizjak)

Prostorska postavitev (Galerija sodobne umetnosti Celje, 2017), Fiktivni portreti, 2016–17 (Foto: Oliver Pilić)

Sheet 265, 2017, Lesorez na papirju Masa, 26,5 cm x 39,5 cm (Foto: Jurij Bizilj)

Breda Podbrežnik Vukmir[1]
Novi trg 31, Kamnik
breda.podbreznik@gmail.com

Ivan Mitrevski – mojster stripa in ilustracije

Zapis predstavlja ilustratorja Ivana Mitrevskega, ki živi v Kamniku. Njegovi začetki koreninijo v stripu, razvil pa se je v samosvojega ustvarjalca prepoznavnih ilustracij v otroških, revialnih in drugih knjižnih izdajah. Glavna značilnost njegovih ilustracij in stripa je humor. Risba je enostavna, a izvirna v humornem prikazu vsebine in svojstvenem prikazu likovnih junakov, ki so karikirani, a povedni.
Ključne besede: Ivan Mitrevski, ilustrator

The record presents the illustrator Ivan Mitrevski, who resides in Kamnik. His origins are rooted in comics, and he became a self-made creator of recognisable illustrations in children's, classic reproductions and other literary editions. The main characteristic of his illustrations and comics is humour. His drawings are simple yet original and provide a humorous representation of the content and a characteristic representation of the protagonists who are made into caricature but remain very narrative.
Key words: Ivan Mitrevski, illustrator

Ivan Mitrevski

Ivan Mitrevski je ilustrator, ki z družino živi v Kamniku. S svojim delovanjem bogati slovenski in z nekaterimi projekti tudi kamniški kulturni prostor. Kot uveljavljen ilustrator sodeluje z več avtorji, založbami in organizacijami. Njegove ilustracije izražajo močan osebni in zato tudi prepoznaven ilustratorski stil.

Ivan Mitrevski se je rodil leta 1979 v Ljubljani. Po izobrazbi je filozof in sociolog, po delovanju v marketingu pa je stopil na pot samostojnega kulturnega ustvarjalca. Že od malih nog je rad risal in se zanimal za strip, v študentskih časih je sodeloval v uredništvu revije *Stripburger*, nekaj časa tudi kot glavni urednik. Revija izhaja od leta 1992 in je bila kar nekaj časa edina stripovska revija pri nas, objavlja pa dela domačih in tujih avtorjev.

Na Slovenskem je eden od najbolj znanih ustvarjalcev stripa prav gotovo Miki Muster, saj so z njegovimi junaki Trdonjo, Lakotnikom in Zvitorepcem rastle mnoge generacije. Muster je tudi avtor legendarnih Cikcak zajčkov, mnogih reklamnih spotov, animiranih filmov ter stripovskih zgodb. Eden od vrhuncev slovenskega stripa je nedvomno tudi že skoraj legendarna *Magna Purga* Kostje Gatnika, ki je leta 1977 kot stripovski album izšel pri Škucu in je pomenil alternativno iskanje stripovskega izraza in družbene kritike. Od teh let se je strip razcvetal, zlasti mladinske in otroške knjižne izdaje. Mitrevski je v enem od svojih intervjujev izjavil, da so mu revija *Stripburger* in stripi Mikija Mustra, Marjana Mančka, Boža Kosa in Matjaža Schmidta odprli svet stripa. S temi avtorji se je strip uveljavil kot avtonomna umetnostna zvrst. Čeprav se zdi, da strip ni obravnavan tako resno kot visoka slikarska ali literarna umetnost, je vendar priznan in tudi vsebinsko ter izrazno zahteven način besednega in likovnega upodabljanja. Je posrečena kombinacija zgodbe, ki pripoveduje z malo besedami, a zato več z risbo, navadno uokvirjeno v pravokotno ploskev, na kateri so liki v medsebojni interakciji ali drugih situacijah, besedilo je dodano v oblačkih. Pogosto je odnos do stripa kot umetniške zvrsti podcenjevalen, saj je bil obravnavan bolj kot čtivo za zabavo in kratek čas. Kljub temu so se ga lotevali uveljavljeni likovni umetniki, kar pa ni edino vrednostno merilo pri percepciji stripa in njegovega sporočila.

Ivan Mitrevski nima formalne likovne izobrazbe, vendar so njegovi stripi zelo povedni s svojo likovno govorico in z vsebino. Razen s stripom se ukvarja tudi z ilustracijo. Njegov opus se širi in tudi kakovostno poglablja.

Ilustracija Ivana Mitrevskega odseva sledi stripovskega ustvarjanja. Glavna značilnost njegovih ilustracij in stripa je humor. Risba je enostavna, a izvirna v humornem prikazu vsebine in svojstvenem prikazu likovnih junakov, ki so karikirani. Prav to vsebinsko stran enostavna risba še poudari, zato so ilustracije in stripi za bralce vedno sveži in zanimivi.

Ivan Mitrevski je začel svojo ilustratorsko pot z otroškimi slikanicami, nadaljeval je v otroškem revialnem tisku, predvsem v revijah *Moj planet* in *Mali Moj planet.* Z ilustracijami je sodeloval tudi v učbenikih, zlasti zgodovinskih.

Leta 2011 se je začelo zanimivo in odmevno sodelovanje z mladinskim pisateljem Žigo X. Gombačem, s katerim sta skupaj ustvarila knjigo *Dnevnik legionarja Primusa ali Kako je nastalo mesto Ptuj*. Razmerje med

1 Magistra znanosti, Knjižnica Franceta Balantiča Kamnik.

risbo in tekstom oziroma med ilustratorjem in pisateljem je Mitrevski v intervjuju označil takole: »Oba sva avtorja na obeh straneh, Žiga ne piše samo tekstov in jaz ne rišem samo sličic. Vsa najina dela nastajajo skupaj, v več valovih, kot ilustrator lahko posegam v tekst in obratno.« (Teran Košir 2013)

Sledilo je ilustriranje slikanice, učbenika in spet zgodovinska tematika (Ludvik Vogel: *Troja*, Žiga X. Gombač: *Vitez Miha iz Lendave*). Sodelovanje z mladinskim pisateljem Žigo X. Gombačem se je nadaljevalo s knjižicama *Tisa reši svet ali kako deluje radio in Primer Gala matrice ali kako deluje televizija*, s katerima sta razložila delovanje radia in televizije. Projekti z Gombačem so se izkazali za uspešne in zelo sprejete, zato sta se lotila še kar nekaj skupnih izdaj. Gre za zbirko Živa iz muzeja (*Živa in Prabled, Živa, vitez in zmaj, Živa in skrivnost mumije, Živa in stiška kneginja*), ki je nastala v sodelovanju z Narodnim muzejem Slovenije. Za revijo *National Geographic Junior* sta kasneje ustvarjala stripe, v katerih je prav tako nastopala Živa. Te stripe sta potem zbrala in jih izdala pri založbi Miš z naslovom *Zgodovina Slovenije v stripu.* Izpostaviti je potrebno tudi njuno skupno knjigo *Dan, ko je izginil Ljubljanski grad. Stripovski hip-hop po zmajskograjski zgodovini*, ki se nanaša na zgodovino Ljubljanskega gradu. Leta 2014 je v samozaložbi izšel strip *Mala Nadja in še manjša Barbara,* ki v stripovski obliki prinaša vsakdanje duhovite in iskrive dogodke iz življenja družine z majhnimi otroki. Vsebinsko in likovno je ta strip namenjen odraslim in otrokom, predvsem pa je inovativen izbor vsebine, ki za strip ni najbolj tipična. Knjiga je izbor stripov, ki jih je avtor tedensko objavljal na spletu. Njegove ilustracije lajšajo učenje po učbenikih različnih izobraževalnih stopenj. Skupaj s Kamničanko Katarino Kesić Dimic je ustvaril knjigo *Slon pleza na drevo*, katere tematika se nanaša na poučevanje in otroke, ki potrebujejo različne učne stile ali pristope. Od leta 2014 naprej je ilustriral več slikanic v izdaji založbe Miš. Izdali so *Skrivnosti mladih levov,* ki je prejela znak zlata hruška, v letu 2017 *Zgodovino Slovenije v stripu* in tudi *50 abstraktnih izumov* avtorice Tine Bilban, ki je bila nagrajena za najlepše oblikovano poljudno knjigo na Slovenskem knjižnem sejmu. Istega leta je izšla knjiga *Slovenologija* avtorja dr. Noaha Charneyja, Američana, ki živi v Sloveniji. Knjiga prinaša pogled na slovensko družbo in življenje v naši državi z očmi tujca. Vzbudila je veliko zanimanja. Že dve izdaji sta pošli, kar je za slovenski knjižni trg v zadnjem času velika redkost. *O Zgodovini Slovenije v stripu* piše *Iztok Sitar* takole: »Strip je risan s peresom in tušem z enodebelinsko linijo, ki jo Mitrevski ob levem obrisnem robu še potencira, s čimer dobi bralec pri sploščeni risbi svojevrsten privid volumna, obogatenega še z živahnim, a nikakor kričavim digitalnim kolorjem. Stilizirane figure, risane izključno iz profila, se redko kdaj nahajajo v trodimenzionalnem prostoru, večinoma so v slogu češkega ilustratorja Josefa Lade postavljene na spodnji okvir slike. Liki v gibanju so kljub skopi in enolični animaciji dovolj dinamični – kar avtor doseže predvsem z vijugastimi rokami – pri prikazovanju bolj ali manj zanimivega dogajanja. Enostavna, a izjemno učinkovita risba, pri kateri je čutiti rahel vpliv Jamesa Kochalka, je v sozvočju z nevsiljivim ozadjem, pri čemer so obrisne linije računalniško sivinsko tonirane, kar daje stripu kljub oglatim linijam mehko podobo. Večja uvodna slika vsake epizode nam najprej predstavi razstavni predmet (mestoma kot fotografijo), dopolnjen z včasih malce preobširnim tekstom, potem pa se takoj začne zaplet z Razpokovimi intrigami, ki mladim bralcem na hudomušen način predstavijo delček življenja v tistem obdobju.« (Sitar 2017)

Ivan Mitrevski ustvarja tudi naslovnice mladinskega revialnega tiska, letake in propagandno gradivo.

Ob vsem tem ustvarjalnem opusu, ki je v polnem zamahu, pa ne smemo spregledati njegovega delovanja v našem okolju. V Mladinskem centru Kotlovnica je vodil stripovske delavnice in otroke spodbujal k ustvarjalnosti in izražanju, pogosto pa sodeluje tudi s Knjižnico Franceta Balantiča pri ustvarjanju likovnega gradiva za različne projekte in namene. Njegovo sodelovanje z dvema kamniškima avtorjema pa je bilo omenjeno že zgoraj.

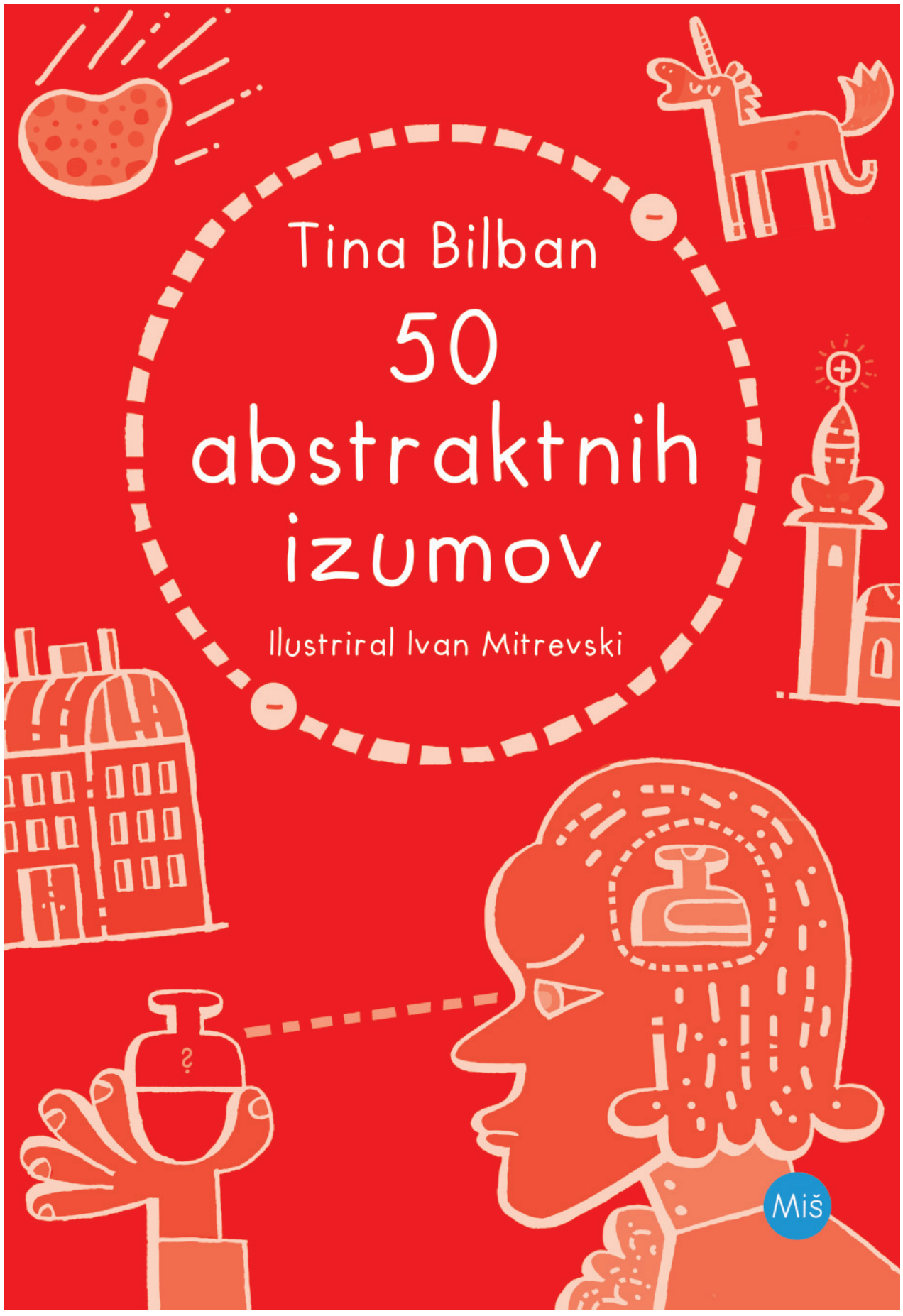
Glede na avtorjeva leta in njegovo angažiranost smemo predvidevati, da ga čakajo še plodna ustvarjalna leta, ki bodo v slovensko knjižno produkcijo in likovno ustvarjalnost prinesla še veliko iskrivih likovnih domislic in spodbud za mnoge bralce.

Literatura

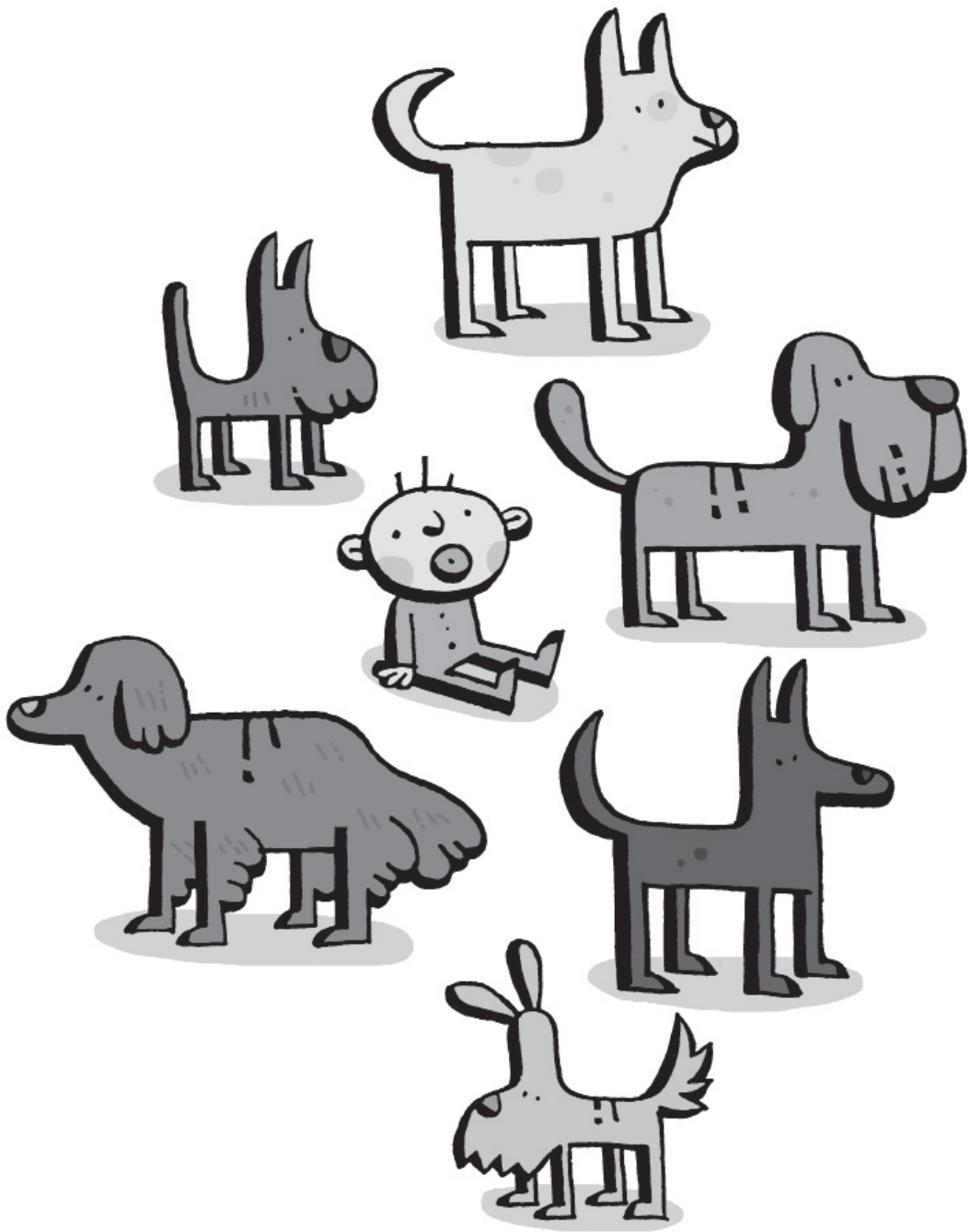
Alenka TERAN KOŠIR, 2013: Ivan Mitrevski: *Vse smo seveda pomazali s kruhom!* (https://siol.net/trendi/kultura/ivan-mitrevski-vse-smo-seveda-pomazali-s-kruhom-177865, dostop 26. 1. 2018).
Iztok SITAR, 2017: *Dr. Wertham je imel prav* (http://www.ludliteratura.si/kritika-komentar/dr-wertham-je-imel-prav/, dostop 26. 1. 2018).

Ilustracija naslovnice *Zgodovina Slovenije v stripu*

Ilustracija naslovnice *50 abstraktnih izumov*

ilustracija iz knjige *Slovenologija: Življenje v najboljši deželi na svetu in popotovanje po njej* avtorja Noaha Charneyja

Anže Slana[1]
Tunjiška Mlaka 11, Kamnik
anze.slana@gmail.com

Dejvid Knežević

Kombinacija risbe in digitalnega koloriranja

Dandanes se pogosto zgodi, da se umetnost ukvarja sama s sabo – konceptualne umetniške stvaritve obvladujejo nove medije, presenetljive tridimenzionalne prostorske postavitve ali celo teoretsko naravnane postopke ustvarjanja. Dela Dejvida Kneževića ponujajo vpogled v njegovo umetniško produkcijo, ki je sicer dvodimenzionalna, a zato nič manj zanimiva. Tehnika precizne risbe s črnilom, ki je nadgrajena z digitalnim koloriranjem, avtorju omogoča neomejen spekter motivov, ki jih izbira premišljeno in z neverjetnim posluhom za zgodbo. Slednjo vplete v podobo, ki zaradi zasnovanega koncepta pri gledalcu odpira vprašanja, na katera mora odgovoriti vsak sam.
Ključne besede: Dejvid Knežević, risba

Nowadays, art tends to be left to its own devises – conceptual artistic creations are mastered by new media, surprising three-dimensional spatial layouts, or even theoretically-oriented creation processes. The works by David Knežević offer an insight into his artistic production, which is two-dimensional, but no less intriguing. The technology of precise ink drawing, upgraded with digital colouring, presents the author with an unlimited range of motifs to choose from, which he does thoughtfully and with an incredible sense for storytelling. The latter is involved in an image that, due to the manner with which it is conceptualised, invites the viewer to ask questions, the answers to which one has to find him or herself.
Key words: David Knežević, drawing

Dejvid Knežević

Dejvid Knežević[2] je mlad petindvajsetleten Kamničan, ki obiskuje Fakulteto za dizajn, smer Vizualne komunikacije. Leta 2017 se je javnosti predstavil na kar treh razstavah. Debitantska razstava je bila marca v prostorih Mladinskega centra Kotlovnica Kamnik, druga je bila postavljena med festivalom Kamfest na Katzenbergu (v nekdanji upravni stavbi Kemične industrije Kamnik), tretja pa je bila oktobra 2017 v ljubljanskem Ziferblatu. Tri razstave v enem letu so za ustvarjalca njegove starosti vsekakor velik dosežek.

Kljub mladosti je izoblikoval prepoznaven in samosvoj slog, ki ga ločuje od ostalih. Zase pravi, da je malenkost antimodernist ali postmodernist. V formi svojih stvaritev ohranja figuraliko, osrednji motiv (ali več motivov) pa spretno kombinira s tematsko ali z idejno nadgradnjo.

V njegovih delih so vidne sledi industrije, natančneje mehaničnosti. Tehnologija je spretno zavita v upodobitve različnih segmentov živega sveta. Bližnji pogled v njegove slike nam razkrije, da upodobljeni ljudje razkrivajo svoje podkožje: upodobljenci v svojem bistvu niso iz mesa in krvi, ampak so stroji, ki delujejo, kot jim narekuje škripajoče kolesje. Pri tem niso izvzeti niti vodje, ki krojijo usodo narodov, držav. Knežević gre še korak dlje – ne gre le za mehanizacijo človeka, ampak tudi narave: tako svoje kolesje, ki jih poganja, razkrijejo celo živali. Razbiranje sistema delovanja upodobljenih subjektov deluje kot snemanje mask posameznikom. Kot da bi se razkril pravi jaz vsakega posameznika, ki si pobližje ogleda razstavljene slike in se zave sodobnega sveta.

Zelo širok asortiment motivov, ki jih uporablja Knežević, gledalca popelje v drugo dimenzijo dojemanja. Razlog, da je temu tako, prvenstveno tiči v avtorjevi ustvarjalni energiji, ki s svojo vizijo in preciznim smislom za risbo ter detajle izdela nove svetove. Morda svetove postapokaliptične prihodnosti, kjer bo človek še bolj kot danes degradiran na nivo stroja. Kot tak bo ujet v vedute umetnikovih mest, ki zaradi posameznih stavb delujejo znano, globalno in neverjetno domače v isti sapi. Vsekakor tovrstne upodobitve od gledalca zahtevajo premislek in ga ne pustijo ravnodušnega.

Tak vtis njegova dela zagotovo puščajo tudi zaradi uporabljene tehnike. Začetek Kneževićevega dela predstavljajo precizne in jedrnate črno-bele risbe, ki sledijo slogu pointilizma. Tovrstvo ustvarjanje s črnilom zahteva tehnično sposobnost, obenem pa natančnost in potrpežljivost. Poteze črnila so nadgrajene z računalniško grafiko, ki slikam na eni strani doda barvitost, na drugi pa slike postanejo kompleksnejše – poveča se čustveni spekter dojemanja posamezne slike. Kljub temu pa so poglavitnega pomena figure, ustvarjene s črtami, linijami – v črni in beli, ki za osmišljenje vsebine ne potrebujejo ničesar drugega kot gledalca. Obenem pa mu tehnika omogoča, da slike na bežen pogled delujejo kot kolaži. Tako so pred nami posrečeno oblikovane slike, ki v sebi skrivajo dvojnost, več različnih pogledov ter namige gledalcem, da si de-

1 Mag., prof. slov. in dipl. um. zgod. (UN).

2 Prispevek se delno naslanja na spremno besedo, ki jo je avtor prispevka napisal ob odprtju razstave Dejvida Kneževića 9. marca 2017 v Mladinskem centru Kotlovnica Kamnik.

lo ogledajo podrobneje in uzrejo tisto, kar je prvemu ošvrku z očmi skrito.

Pri pregledovanju Kneževićeve produkcije ne moremo spregledati intertekstualnega umetniškega navezovanja na umetnost samo, saj se avtor navezuje, povzema in mestoma citira različne dele umetnostnega sistema. Pri tem se ne omeji le na likovno umetnost (npr. slikarstvo), ampak njegov pogled seže dlje – v glasbo, celo v literaturo. Slednje nikakor ni zanemarljivo, saj mu celotno področje sistema umetnosti predstavlja velik navdih. V svetu glasbe išče navdih v klasični glasbi, eksperimentalni elektronski, rocku, jazzu in drugih, izpostavlja pa skupino Radiohead oziroma Thoma Yorka. Njegov literarni navdih predstavljajo Fjodor Mihajlovič Dostojevski, Mihail Afanasjevič Bulgakov, George Orwell, med vizualnimi umetniki pa izpostavlja Renéja Magritta, Salvadorja Dalija, Rembrandta. Njegovo največjo inspiracijo, kot pravi, pa predstavljajo dela Mauritsa Cornelisa Escherja, ki je javnosti najbolj poznan po grafikah nemogočih gradbenih konstrukcij in trodimenzionalnih prostorov. Predvsem pa se navdihuje v različnih zgodbah – od antičnih in mitoloških do modernih; inspirirajo ga močne zgodbe o ljudeh, v katerih je mogoče razpravljati o različnih perspektivah in morali.

Sam pravi, da mu umetnost pomeni mešanico sporočilne vrednosti in tehnike: intelektualnega s čustvenim. Zato ni presenetljivo, da mu pomemben navdih predstavljajo umetniki z izjemno dovršeno tehniko, ki v svojih delih razkrivajo močno sporočilnost. Obenem pa ti umetniki prikazujejo unikatno perspektivo ali izražajo svoje mišljenje.

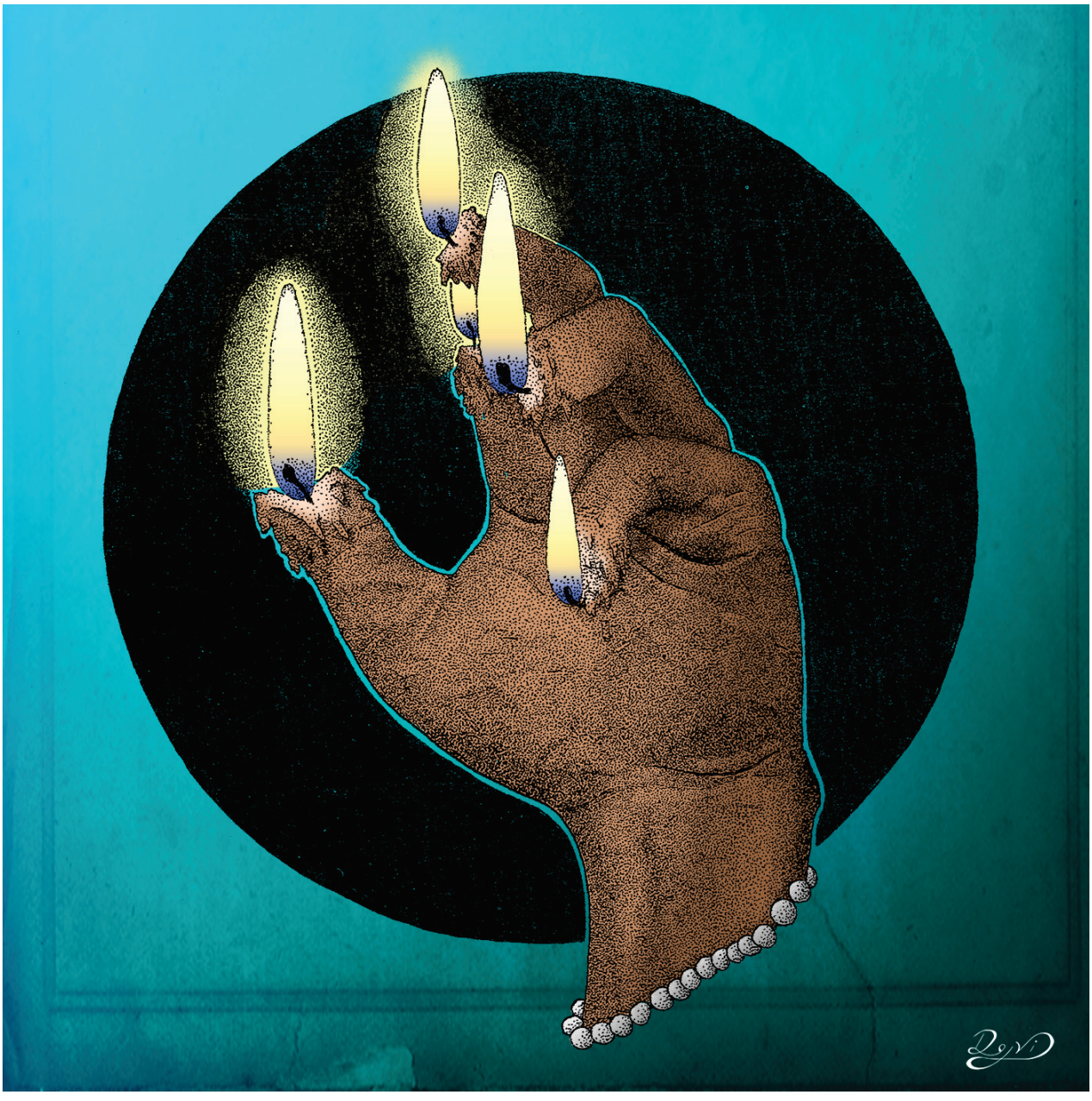
Prav sporočilnost je ena od osrednjih vrlin njegovih del. Poleg družbene kritike in opozarjanja na anomalije neverjetno zgodbo nosi prav izbira motivov, ki mestoma vodijo v paradoks. Zaradi tega pa so privlačni za oko in ponujajo prostor za diskusijo. Navdušujejo pa s pristopom do obdelave motiva in z oblikovanjem. Četudi motivi niso izrisani do potankosti in jim zaradi umetnostnega pristopa in samega oblikovanja določeni deli manjkajo oziroma so prikriti, jih brez težav zaznamo kot celoto in razberemo njihov kontekst.

Dejvid Kneževič je mlad umetnik, ki šele stopa na svojo umetniško pot. Vendar je leta 2017 na to pot zakorakal samozavestno in nadvse odločno. Lahko trdimo, da ga je marčevska razstava postavila na lokalno umetnostno sceno, od koder je sam našel pot izven kamniškega območja. Prepoznali so ga različni umetniki in organizatorji; tako je njegov prepoznavni slog opaziti na nekaterih logotipih in celostnih grafičnih podobah. Med slednjimi gotovo izstopa podoba Kamfesta 2017 s trobečim mamutom.

Njegovi prepoznanosti pa gotovo botruje tudi njegova dejavnost na družabnih omrežjih Facebook in Instagram, kjer redno objavlja svoje (naj)novejše stvaritve. Obenem pa je javnost obveščena tudi o njegovi tehniki in drugih ustvarjalnih postopkih. Tako lahko njegovo ustvarjalnost spremljamo skorajda neposredno, mimo obiska likovnih galerij, ampak se obrnemo neposredno na ustvarjalca, si ogledamo njegove slike in se poglobimo v njihovo dvojnost.

Spinning Plates (Vrteče plošče), 2017, črnilo (pointilistično senčenje) in digitalno barvanje, 21 cm x 29,7 cm

Burning Passion (Goreča strast), 2017, črnilo (pointilistično senčenje) in digitalno barvanje, 8,5 cm x 9,5 cm

Rubik’s World (Rubikov svet), 2017, črnilo (linijsko senčenje) in digitalno barvanje, 14 cm x 14 cm

Vinegar Tasters (Okuševalci kisa), 2016, črnilo (linijsko senčenje) in digitalno barvanje, 15 cm x 20 cm

Lojze Adamlje[1]
Cvetlična pot 10, Ljubljana - Polje
lojzeadamlje@gmail.com

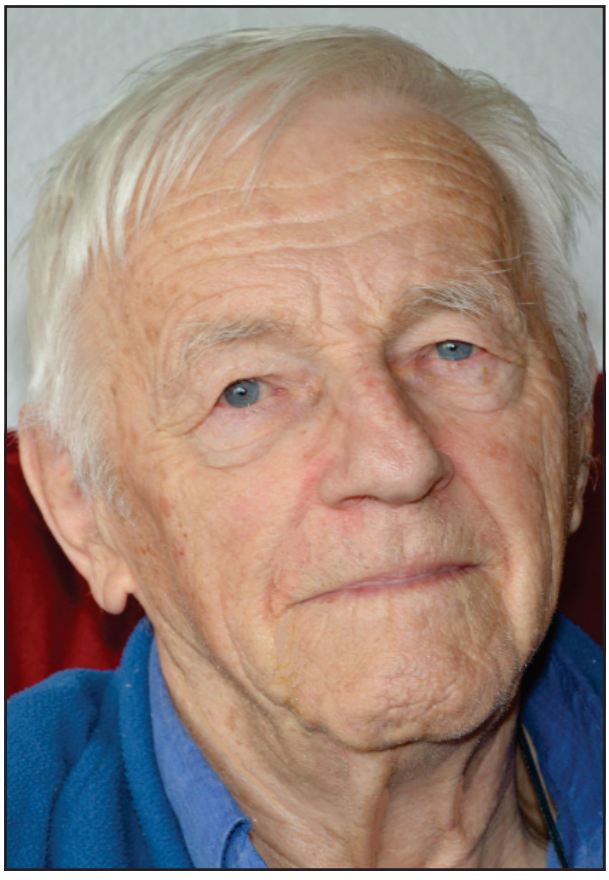
Bogdan Potnik – slikar samohodec

Ob 90-letnici

Prispevek v obliki intervjuja predstavlja življenje, delo in poglede slikarja Bogdana Potnika, ki se je rodil v Zabukovici pri Žalcu v Savinjski dolini, večji del življenja pa živi in ustvarja v Kamniku. Že kot otrok je bil poln ustvarjalnega nemira. Ko je bil star 14 let, se je začela druga svetovna vojna, takrat je obiskoval drugi letnik meščanske šole v Žalcu, ki je učence usmerjala v praktične poklice. Vojna je kruto posegla v njegovo družino. Po vojni se je leta 1945 vpisal na Srednjo tehnično šolo v Ljubljani. Želel je nadaljevati študij na Akademiji za likovno umetnost v Ljubljani, za kar pa kot vojna sirota ni imel gmotnih možnosti. Najprej je služboval v ladjedelnici Viktor Ljenac na Reki, od leta 1948 pa v podjetju Titan v Kamniku. Tu si je postopoma gradil poklicno kariero. Ob delu je študiral in potem kot strojni inženir vodil zahtevne projekte, službeno pa je veliko potoval po Evropi. Vsak prosti čas je izrabil za likovno udejstvovanje in se pod mentorstvom uveljavljenih umetnikov razvil v samosvojega likovnega ustvarjalca.
Ključne besede: Bogdan Potnik, slikar

This article in the form of an interview presents the life, work and views of painter Bogdan Potnik, who was born in Zabukovica pri Žalcu in the Savinja Valley, but has lived and worked a large part of his life in Kamnik. Already as a child, he was full of creative unrest. When he was 14 years old, the Second World War erupted. He was in the second year of vocational school in Žalec, which specialised in guiding students toward particular practical professions. His family was most horrifically affected by the war. After the war he enrolled in the Secondary Technical School in Ljubljana in 1945. He wanted to continue his studies at the Academy of Fine Arts in Ljubljana, for which, being a war orphan, he did not have sufficient funding. He first served at the shipyard Viktor Ljenac in Rijeka, and from 1948 in the company Titan in Kamnik, which is where he gradually built his professional career. At the time of his studies and later as a mechanical engineer, he carried out demanding projects, making business trips all over Europe. He used every possible moment of leisure time for artistic activities and, under the mentorship of established artists, developed into an independent artistic creator.
Key words: Bogdan Potnik, painter

Bogdan Potnik se je rodil 6. aprila 1927 v Zabukovici pri Žalcu v Savinjski dolini, kjer so takrat še živeli rudarji v tesni povezanosti s posestniki in lokalnimi obrtniki. Kot otrok je bil poln ustvarjalnega nemira, zato se je vseskozi potikal okoli strojev in industrijskih naprav, obenem pa je že takrat veliko risal na raznovrstne papirne podlage. Prav na njegov 14. rojstni dan se je na naših tleh začela druga svetovna vojna, takrat je obiskoval drugi letnik meščanske šole v Žalcu, ki je učence usmerjala v praktične poklice. Vojna je kruto posegla v njegovo družino, ki je bila izseljena v Srbijo, v mesto Kragujevac. Od tu so očeta in otroke razselili na razne konce Evrope, mati pa je medtem zaradi težke bolezni umrla na njihovem domu. Po vojni leta 1945 se je vpisal na Srednjo tehnično šolo v Ljubljani, ki jo je zelo uspešno zaključil. Kot zaljubljenec v slikarstvo si je želel potem nadaljevati s študijem na Akademiji za likovno umetnost v Ljubljani, toda za to ni imel nikakršnih gmotnih možnosti, saj je bil vojna sirota. Po dekretu ga najprej pošljejo na delo na Hrvaško, kjer na Reki nekaj časa dela v ladjedelnici Viktor Ljenac, nato pa ga leta 1948 napotijo v Kamnik v veliko podjetje Titan. V tovarni kovinske industrije Titan si postopoma gradi poklicno kariero, ob delu študira in potem kot strojni inženir vodi zahtevne projekte, službeno pa veliko potuje po Evropi. Vseskozi pa vsak prosti čas izrabi za likovno udejstvovanje in se pod mentorstvom raznih uveljavljenih umetnikov razvija v samosvojega likovnega ustvarjalca.

Portret Bogdana Potnika (Foto: Lojze Adamlje)

Ko se srečam z Bogdanom Potnikom na njegovem domu, ki leži na vzpetinici nad Zdravstvenim domom Kamnik, mi ta sloki mož, poln neke neverjetne energije, hiti pripovedovati in razkazovati številne mape z risbami in fotografijami, ki so dokumenti njegove pestre življenjske poti. Njegovo likovno popotovanje čez šest desetletij ustvarjanja so lahko Kamničani doživeli na njegovi samostojni razstavi v avli Občine Kamnik. Obisk otvoritve razstave v aprilu 2017 je bil tako številen, da vsi obiskovalci niso mogli vstopiti v razstavne

1 Akademski slikar, publicist.

prostore, kar izpričuje priljubljenost njegovega likovnega dela. Ta razstava je bila velik kulturni dogodek Kamnika, obenem pa velik poklon njegovi devetdesetletnici in ustvarjanju.

»V Kamnik sem se preprosto zaljubil že ob svojem prvem obisku,« mi pove in njegov obraz se nekako ozaljša s prikritim nasmehom. »S sošolci v srednji šoli smo prišli na izlet in po koncu ogledov so drugi posedali po mestu, jaz pa sem se takoj povzpel na Mali grad in opazoval čudovito okolico pod Kamniškimi planinami. Usoda me potem po nekaj letih pripelje v Kamnik, kjer se zaposlim in se ob rednem delu v tovarni takoj vključim v kulturni utrip mesta. Sodelujem pri izdelavi scen, ilustriram za glasila, recitiram in igram v gledaliških predstavah. Tu srečam tudi mojo življenjsko sopotnico Marijo, s katero začneva graditi skupno življenjsko pot in dom za najino družino. V zakonu se nama rodijo hčerke Alenka, Andreja in Zdenka.«

Adamlje: *Kje ste prvič zaznali, da sta vam risanje in likovno ustvarjanje blizu? Se mogoče spomnite svoje prve samostojne slikarske razstave?*

Potnik: Že v prvih razredih osnovne šole sem pokazal svoj talent za risanje. Celo učiteljici sem pomagal z ilustriranjem učnega gradiva, risal sem razne plakate in za predavanja iz gline izdeloval živalske figure. Zelo hitro sem obvladal perspektivo. Med sošolci in učitelji sem bil takoj prepoznan po svoji veščini. V tistih časih sem se veliko potikal okoli rudarjev in jih risal v svoj zvezek. Tudi tehnične predmete, še posebno lokomotive in težke rudarske stroje, sem rad upodabljal. Res škoda, da mi ni nič ostalo od tistega materiala. Pa saj ni čudno, ker je vmes posegla druga svetovna vojna in vse pustošenje tistega časa, ki ni dopuščalo drugega kot neprestani boj za golo preživetje. Med vojno nisem risal.

Prvo samostojno razstavo pa sem imel kot brigadir na progi Brčko–Banovići leta 1946.

Adamlje: *Zanimajo me vaš prihod v Kamnik in začetki vaše poklicne poti v tem mestu?*

Potnik: Po končani srednji tehnični šoli v Ljubljani so me najprej napotili na Reko, kjer sem moral opravljati različna strojna dela, večina teh del je bila v povezavi z ladjami. To so bili za mladega človeka težki časi, ko si moral izpolniti vsak ukaz, pa če je bil ta še tako nesmiseln. Prerazporeditev leta 1949 na delovno mesto v Kamnik je bila za mene prava odrešitev. Zaposlil sem se v tovarni kovinske industrije Titan. Ta tovarna je hitro rasla in se razvijala v vseh smereh. Takratni vodilni so tudi v meni videli strokovni kader, ki je potreben dodatnega znanja, zato sem se vključil v študij strojništva. Po končanem študiju sem opravljal mnoga odgovorna dela. Sprva sem se veliko ukvarjal z delovnimi procesi in iskal načine za dvig kvalitete izdelkov. Nato sem bil tehnolog za avtomatske stroje, konstruktor obdelovalnih naprav. Kasneje sem obiskoval seminar za kontrolo kakovosti izdelkov po statistični metodi in za kontrolo obnovljenih in novih strojev. Delo je zahtevalo veliko napora in časa. V kolektivu sem sodeloval tudi v odboru za izobraževanje delavcev, bil sem človek, ki je resnično živel za kolektiv.

Adamlje: *Mi lahko malo opišete takratno kulturno življenje v Titanu in seveda v Kamniku?*

Potnik: Najprej smo s somišljeniki v Titanu ustanovili pevski zbor in recitatorski krožek, ki je imel svoje prve nastope znotraj tovarne ob raznih proslavah. Sočasno smo začeli izdajati tudi tovarniško glasilo, ki sem ga nekaj časa urejal in sodeloval pri ustvarjanju člankov in karikatur. Recitatorski krožek se je nato razvil v dramsko skupino. Ne boste verjeli, da smo si že takrat omislili svoj – Titanov – tehnični muzej. V tistih časih, bili smo pač mladi in polni delovnih moči, nam ni bilo nič težko. Spominjam se napornih delovnih nalog v službi, gradnje lastnega doma, večernih vaj za kulturne prireditve in seveda skrbi za otroke. Kultura mi je vseskozi življenjska sopotnica, kakor žena Marija, ki mi je bila vedno velika vsestranska opora pri mojem likovnem ustvarjanju. Tudi ženo sem spoznal prek kulture, v gledališču Kamnik, kjer je bila zelo aktivna v pevskem društvu Planika, ki ga je dolga leta vodil prof. Viktor Mihelčič. Soproga Marija še danes prepeva v zboru kamniških upokojencev. V Kamniku je resnično doma kultura. Tu so živeli mnogi slikarji, skladatelji, pisatelji, izjemni pevci, kulturni meceni in zbiralci kulturnega blaga, kot na primer družina Sadnikar. V Kamniku sem spoznal mnoge izjemne likovnike, s katerimi sem se družil in z njimi izmenjaval koristne informacije. Veliko znanja sem pridobil v Sadnikarjevem muzeju. Visoko sem cenil delo Viktorja Mihelčiča in Nika Sadnikarja. Do nekaj let nazaj so se v razstavišču Veronika vrstile kvalitetne likovne razstave, ki so imele dober obisk, žal je ta dejavnost sedaj zamrla.

Adamlje: *Če se vrneva na vaše slikarske začetke, potem se morava dotakniti tudi vaše razvojne poti, na kateri ste imeli svoje vzornike in mentorje. Kje ste črpali prepotrebno znanje za svojo neverjetno ustvarjalno popotovanje samoraslega likovnika?*

Potnik: Svoj slikarski talent sem že kot otrok preizkušal, odkar pomnim. Z vojno so bile moje mladostniške sanje uničene. Za preživetje sem iskal vse možnosti, da bi prišel do hrane. Moj slikarski in vsestransko ustvarjalni čas pa se je začel s prihodom v Kamnik. Kmalu zatem sem se vključil v Likovno društvo Petra Lobode v Domžalah in med člane Društva likovnih samorastnikov v Ljubljani. V ljubljanski likovni skupini je poleg mene sedel ostareli g. Fabian. Kmalu je zapustil skupino in mi poklonil knjigo *Famous Artist Painting Course*, ki jo imam še danes. Knjiga mi je nudila še večji zagon in spoznavanje skrivnosti likovnega izobraževanja. Moja nagnjenost do kiparjenja iz mladostniških let je še vedno tlela. Vpisal sem se v tečaj za oblikovanje gline, ki ga je vodil akademski kipar Ljubo Zidar. Ob zaključku seminarja sem izdelal plaketo, avtoportret v nizki in visoki izvedbi. Kasneje sem vtiskal ali s tolčenjem oblikoval bakreno pločevino. Znana je plaketa, ki je bila izdelana za 100-letnico kamniškega gasilskega društva (110 primerkov). Skozi leta sem s kamero spremljal veliko kulturnih dogajanj in sprememb v mestu. Zadnji posnetki so podiranje kompleksa tovarne Utok. Poklicna izobrazba mi je omogočala, da sem izdeloval orodja za graviranje kovin ali linoleja. Veliko sem delal na patiniranju bakra v različnih barvah in niansah. To tehniko sem uporabljal tudi

na skulpturah in plaketah, izdelanih iz umetnih mas. V mentorskih delavnicah sem spoznaval prenekatere zakonitosti likovne umetnosti, ki sem jih nadgrajeval s svojo prakso. Že takrat so moji kolegi in mentorji prepoznali, da sem rojen portretist in risar vedut. V letu 1974 sem bil izbran med amaterskimi likovniki iz cele Slovenije, da se udeležim prve likovne kolonije v Selišču pri Svetem Tomažu v Prekmurju. Tu so mi vsi nekako pripisovali znanje slikarstva, kot da bi prišel iz akademskih, šolanih vrst. Sprva je bil moj vzornik prof. Ravnikar iz Kranja, ki je bil izjemen kolorist in slikar vedut, moj mentor pa je bil dr. Cene Avguštin iz Radovljice. Še danes je pred mojimi očmi Ravnikarjevo cvetoče pomladansko drevo, res pravi slikarski dragulj. Veliko vrhunskih slikarskih del sem imel priliko videti na raznih razstavah v tujini, kamor so me takrat vodile službene poti. Pa da ne pozabim: kar nekaj monografij in likovnih učbenikov me je vznemirilo do te mere, da sem vso to tvarino skušal preko vzorčnih spodbud prenesti v svoje slikarstvo. Mnogo kasneje, ko je v Kamniku začel delovati akademski slikar Dušan Lipovec, nesporna tukajšnja avtoriteta, sem ravno od njega dobil marsikateri napotek in spodbudo. Svoj razvoj pa sem nedvomno razvijal ob neprestanem delu, saj sem izrabil vsak prosti trenutek za likovno ustvarjanje.

Adamlje: *Vem, da ste imeli mnogo razstav širom Slovenije in da ste pripravili kar nekaj odmevnih razstav tudi v tujini. Katera vam je ostala najbolj v spominu?*

Potnik: Zagotovo je bila razstava ob moji devetdesetletnici tista, ki mi je najdražja. Lahko bi ob tej priložnosti sicer pripravili mnogo večjo, bolj selekcionirano razstavo od te, ki jo omenjam, pa za to v Kamniku ni sedaj pravih pogojev. Razstavo v Kamniku so mi nekako organizirali drugi in tudi pobuda za razstavo je bila njihova. Pri teh letih pripraviti pregledno razstavo je tudi za avtorja velik napor, zato sem bil toliko bolj vesel odmeva na sami otvoritvi in pozneje. Videl sem, da je bila publika navdušena nad mojim slikarskim delom in ustvarjalno potjo, iz katere smo za razstavo izbrali drobce mojih ustvarjalnih trenutkov. Rad se spominjam tudi razstave pred leti v Savinovem salonu v Žalcu, pa razstave v Tinjah na avstrijskem Koroškem in lahko bi še našteval. Toda ta, slednja, mi je najdražja, ker je nekakšen življenjski pregled moje ustvarjalnosti. Tu sem pokazal skoraj vse slikarske tehnike, s katerimi sem se ukvarjal, in vsa ustvarjalna področja, ki so mi bila blizu: od portretov, karikatur, figure, klasične krajine, vedute in tihožitja.

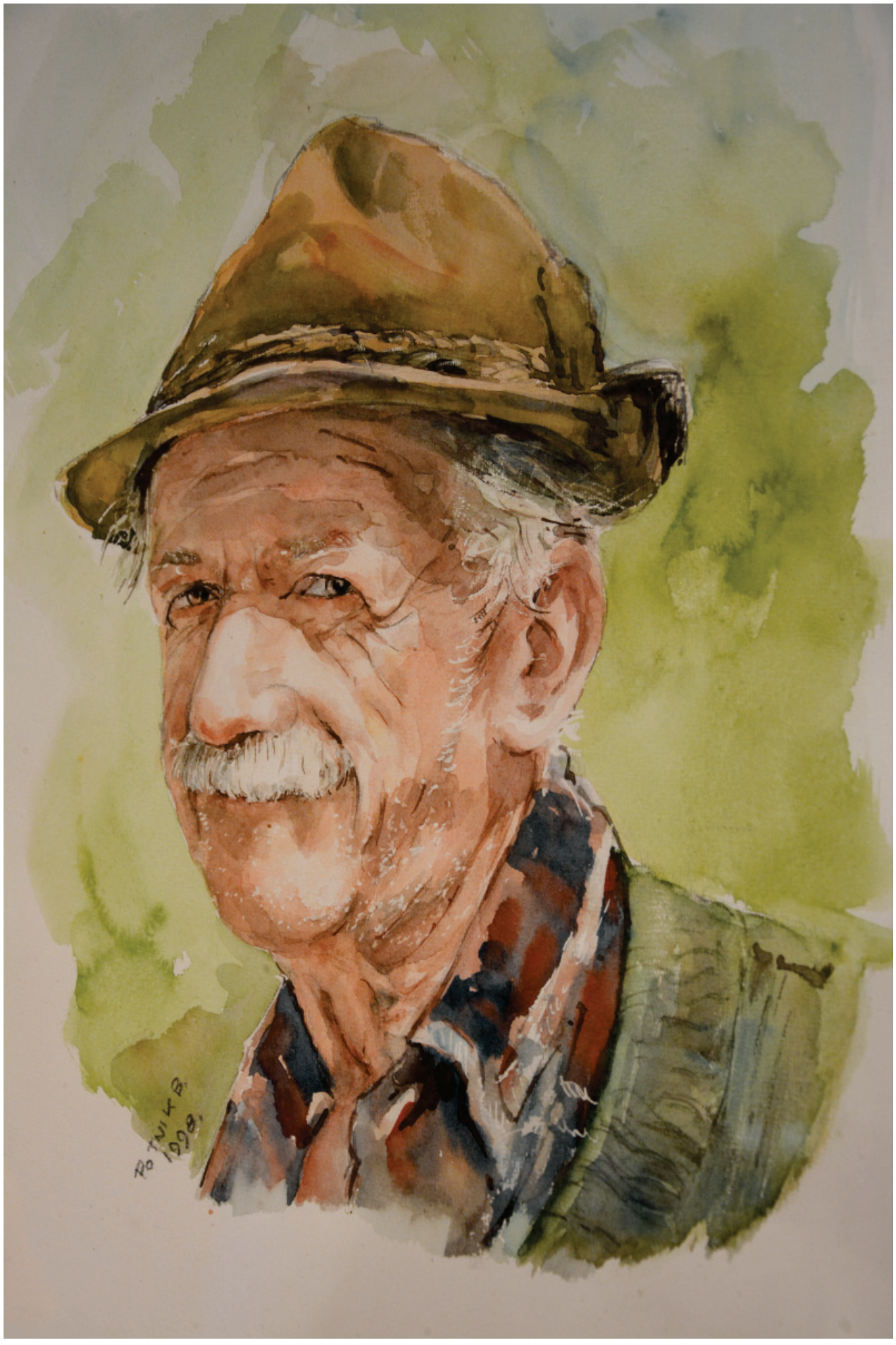
Adamlje: *Mnogi Slovenci pa vas poznajo kot slikarja tudi po koledarjih z reprodukcijami vaših del in po razglednicah. Je bilo to delo za vas ustvarjalni navdih ali slučajnostni izziv?*

Potnik: Izjemno rad sem se udeleževal slikarskih kolonij po Sloveniji in naši nekdanji skupni državi, Jugoslaviji. Vsako takšno povabilo mi je dalo veliko dragocenih spoznanj in novih doživetij. V vsakem kraju, kamor sem prišel, sem takoj opazil lokalno arhitekturo in njene najbolj prepoznavne značilnosti. Te so me vedno najprej okupirale in me navdušile tako, da sem jih takoj narisal v skicirko ali pa jih naslikal v akvarelu. Predvsem pa me je navduševala stara arhitektura. Ne vem, koliko slamnatih hiš sem naslikal, pa mi danes poiščite še kakšno, ki še kje stoji iz tistih časov. Bil sem nekakšen kronist časa in prostora. Veliko krajev je v desetletjih dobilo čisto novo podobo. In tiskani koledarji s podobami krajev izpred desetletij so dragoceni, če hočete, tudi lepi vzvodi spominov na čase, ki so že za nami, koledar pa je tiskovina, ki nam služi vse leto. Nikoli nisem slikal, da bi imel gradivo za koledar ali razglednico. To je vedno prišlo spontano, ko so me različni ljudje spodbujali, da bi radi imeli koledar, ki bi jih spominjal na njihovo mladost, jaz pa vedno polne mape in omare takšnih slikarskih del. Tako sem kaj hitro zbral zanimivo kolekcijo, ki je šla potem v reprodukcijo in tisk. Mnoge moje slike pa so se našle tudi kot reprodukcije na razglednicah. Veliko mojih slikarskih del je sedaj po svetu. Veliko originalov, veliko pa tudi kot reprodukcije na razglednicah in koledarjih. Še posebno so mi bili dragi pisni odzivi iz daljnih krajev, ko so mi pisali neznani ljudje in se mi zahvaljevali za čudovite trenutke, ki so jih doživljali ob gledanju mojih koledarjev ali pa ko so dobili mojo razglednico, ki so jim jo pisali njihovi domači iz rodne Slovenije. Res lepi občutki, ki pobožajo ustvarjalno dušo.

Adamlje: *Za konec najinega pogovora bi vas kot vsestranskega opazovalca življenja v Kamniku in njegovi okolici rad vprašal, kakšen je sedanji trenutek kulture v tem prostoru?*

Potnik: Sedaj sta kultura in življenje v občini Kamnik po mojem mnenju na visokem nivoju in mladi ljudje jima dajejo tisto prepotrebno energijo, da sta dinamična in zanimiva. Drugi časi, drugi ljudje, druga kultura bi rekel. Opažam vsestranski napredek, ki ga pred desetletji nisem mogel slutiti. Samo mesto se dinamično razvija, potrebno pa je paziti, da ne bomo uničili tistih arhitekturnih spomenikov, ki so simbolnega in kulturnega pomena. Društveno življenje sedaj slabše poznam, vem pa, da Kulturno društvo Priden možic dobro dela in skrbi za kulturni utrip mestnih ulic, vsakoletni Kamfest pa prinaša veliko izjemnih dogodkov, ki jih spremljajo tudi ljudje od drugod. Sedaj se v nekdanji smodnišnici, na dvorišču Katzenberga in v sami zgradbi, dogajajo kulturni dogodki, ki ta prostor ohranjajo pred propadom in nam prinašajo nove vsebine. Omeniti velja tudi Dneve narodnih noš. Tudi Medobčinski muzej Kamnik pripravlja izjemno zanimive razstave in druge dogodke. Skratka, v Kamniku se vedno nekaj dogaja, kultura je tu doma. Moram pa biti tudi kritičen, saj vidim, da se je ravno na mojem področju marsikaj spremenilo tudi na slabše. Prenehanje delovanja razstavišča Veronika je zadalo močan udarec likovni ustvarjalnosti, kajti sedaj številni kamniški ustvarjalci nimajo pravih razstavnih možnosti. In tudi obiskovalci so prikrajšani za ogled zanimivih razstav, tako domačih kakor gostujočih likovnih ustvarjalcev. Za obisk razstav likovnih del občinski prostori niso primerni, saj ni primerne svetlobe in prostora za ogled. Nimamo pa tudi pravega odnosa do lastnih dosežkov. Kamnik bi si nedvomno zaslužil pravi tehnični muzej, kajti ta prostor je dal v zadnjem stoletju toliko tehničnih vsebin, da bi si zaslužil za naslednje rodove ohraniti zgodovinski spomin. Izjemno pomembno vlogo bi pripisal *Kam-*

niškemu zborniku, ki prinaša med naše občane in širše vpogled v bogato življenje družbe in posameznikov, ki so na Kamniškem doprinesli k blagostanju sedanje družbe. Kot večni optimist sem prepričan, da bo Kamnik še naprej mesto prijaznih in naprednih ljudi, v katero bodo radi prihajali ljudje od vsepovsod.

Lovec Smolnikar, 1990, akvarel, 40 cm x 30 cm (Foto: Lojze Adamlje)

Mežnarica Rezka, 1994, akvarel, 33 cm x 45 cm (Foto: Lojze Adamlje)

Delavec, 1998, terakota, višina 27 cm (Foto: Lojze Adamlje)

Malograjska kapela, akvarel 48 cm x 36 cm (Foto: Lojze Adamlje)

Marjan Raztresen[1]
Dergomaška 66, Ljubljana
marjan@podutik.net

Hribi v belem in črnem

Pogovor s Francetom Malešičem

V pogovoru je predstavljen France Malešič, kamniški zdravnik, alpinist, gorski reševalec in publicist, ter njegovo delo na strokovnem in gorniškem področju, še posebno publicistična dejavnost.
Ključne besede: medicina, alpinizem, gorsko reševanje, publicistika

Presented in this discussion is France Malešič, a Kamnik doctor, alpinist, a mountain rescue worker and a publicist, as well as his work in his professional field and that of mountaineering, with special emphasis on his publications.
Key words: medicine, alpinism, mountain rescue, publicist

Pred letom je prišla na slovenski knjižni trg knjiga *Zavetje v pečevju*, katere naslov napoveduje planinsko vsebino, v resnici pa so gore v naslovu le okvir za povsem drugačno pripoved. Obsežno delo je že leta 1941 napisal Janez Gregorin in ga objavljal kot podlistek v popoldnevniku Slovenski dom, katerega novinar in urednik je bil. Za knjižno izdajo več kot tri četrt stoletja pozneje pa je izključni »krivec« France Malešič, ki je iz starega časnika pobral do zadnje črke vse, kar je takrat pod tem naslovom napisal in objavil njegov gorniški somišljenik.

V kamniškem zdravniku, alpinistu, gorskem reševalcu letalcu, piscu in uredniku Francetu Malešiču je gotovo kar nekaj energije, da je lahko v 73 let dolgem življenju naredil toliko vsega.

Izročilo staršev

Marsikaj skrbno prikrito vzgojiteljskega mu je bilo prirojeno.

»Oče Janko je bil iz Ribnice in še posebej navezan na dragoceno domače izročilo, ki mu je pomagalo prestati prvo svetovno vojno in postati učitelj. Mama Pavla je bila iz Medna pod Šmarno goro (ne iz Mednega, kot se motijo le naključni prišleki); komaj desetletna je izgubila očeta, vztrajna stara mama pa je kljub vojnemu pomanjkanju ohranila dom in ji omogočila odlično škofjeloško učiteljišče, na kar je bila še posebno ponosna.

Spoznala sta se na Dolenjskem, kjer je oče služboval po raznih krajih, od Šmihela do Škocjana pri Mokronogu, mama pa je prišla na Dvor pri Žužemberku. Poročila sta se šele potem, ko je bil leta 1931 za učiteljice (in še nekatere državne uslužbenke, poštarice, na primer) ukinjen celibat. Oče je bil sadjar in čebelar; vedel je, kaj bo učencem najbolj koristilo, zato je vedno začel še s krožkom. Navdušila sta se nad gorami, se vpisala v Slovensko planinsko društvo in leta 1934 prvič prišla na vrh Triglava.

France Malešič (Foto: Dušan Sterle)

Po dekretu so takrat očeta premestili v Žetale v Halozah, blizu hrvaške meje, mama pa je s hčerkico Pavlo ostala na Dolenjskem. Oče je ob koncih tedna le s težavo prihajal domov.

Prosila sta za skupno premestitev in leta 1936 so ju premestili v Mekinje pri Kamniku.«

»'Mekinje so v najlepši pokrajini na svetu.' je nekoč zapisal slikar Miha Maleš in še dodal: 'Tako bele ceste, kot je tista, ki pelje iz Mekinj v Godič, ni nikjer.' Vse je bilo zares tako. Mekinjčani so ju lepo sprejeli in kmalu sta se povsem razživela. V šoli so prišla na vrsto ročna dela, sadjarsko-čebelarski krožek, po koncu šole pa dodatne priprave za učence, ki so želeli nadaljevati šolanje. S pomočjo vaščanov jima je bilo mogoče pripravljati različne proslave v kulturnem domu, oče Janko pa je pokazal svoje znanje in izkušnje pri režiranju domačih iger. Pri kulturnem življenju so radi sodelovali številni domačini.«

Prvo leto se je doma rodila druga sestra Milica, čez dve leti brat Janez, za njim pa še Jože. Imeli so se radi in bil jih je sam smeh.

»Oče je postal tajnik čebelarske podružnice v Kamniku, nato pa še sadjarskega društva. Marsikdaj je kateremu od vaščanov napisal prošnjo ali priporočilo. Oba z mamo sta kmalu imela tudi v Kamniku veliko prijateljev. Še posebno jima je bila naklonjena družina uglednega zdravnika dr. Franceta Puclja, ki je bil očetov ribniški rojak.

1 Geograf in novinar.

Oba so zanimale domače in tuje knjige. Rada sta se vozila s kolesi na izlete. V vročem poletju je bilo kopanje v Nevljici ali kamniškem bazenu, pa tudi zahtevnejši izlet v Kamniške planine, ki so bile takrat precej bolj oddaljene kot pozneje. Kupila sta si smuči in se naučila smučati. Iz tedanjih veselih časov se ni ohranil prav noben nesrečen ali grenak spomin. Takrat so bili vsi mladi in kazalo je vse najlepše.«

Oče izseljen, mama v kletno sobico

»Takoj po začetku vojne so trije nemški gestapovci prišli po očeta in ga odpeljali v zbirni center v Šentvidu. Čim je videl, da izseljujejo družine, je nemudoma sporočil mami, naj gre z otroki takoj k svojim ali njegovim. Stric je z vozom odpeljal njo in štiri otroke v Medno. Najmlajši Jože je bil v materinem naročju ob stricu, starejši trije pa so se skrivali v zaboju za krompir. Kmalu zatem so jih Nemci iskali v Mekinjah, a jih niso našli. Eden od sosedov jih je komaj prepričal, da je mama morala iti z bolnimi otroki v Ljubljano.

Mamo so domači radi sprejeli, vendar se je bala, da jo bodo Nemci najbrž iskali, zato se je umaknila k očetovim v Ribnico, ki je bila pod italijansko zasedbo. Tudi tam so jo imeli radi, a so otroci hudo zboleli, zato je odšla v Dravlje pri Ljubljani. Tam je k sreči dobila malo kletno sobico. Kraj je spadal pod Italijo, bil pa je vmes med dvojno nemško-italijansko mejo z visoko žično ograjo. Za pot v Ljubljano je bilo pri uradnem italijanskem mejnem prehodu potrebno posebno dovoljenje, celo za šolarje.

Oče je bil izgnan v Smederevsko Palanko v Srbiji, kjer je bil lepo sprejet, vendar so Nemci med izgnanci večkrat izbirali talce in le po naključju ni prišel na vrsto. Naslednje leto je njegovemu bratu Petru v Ljubljani uspelo dobiti potrdilo, da je oče kot Ribničan italijanski državljan. V zelo nevarnih okoliščinah se je skrivaj vrnil k domačim. Dobil je službo nižjega uradnika v ljubljanskem podjetju Prevod in tako je bilo družini nekoliko lažje. Bilo pa je še veliko hudega in nevarnega, v sedanjih časih komaj dojemljivega. Oče je ves čas ponavljal: 'Otroci, bodimo veseli, da smo vsi živi in skupaj. Zavedajmo se, da smo Slovenci!'«

V bolnišnici

Devetega maja 1944 se je rodil še peti otrok, France. Že prvo leto je bil trikrat zelo hudo bolan in je bil zdravljen v otroški bolnišnici pod Gradom, kjer so ga komaj rešili.

»Po koncu vojne sta starša povprašala pri oblasteh, ali se lahko vrneta v Mekinje. Zanju je jamčil dobri in pravični Ciril Dekval (oče kasnejše Kamničanke Ale Drčar in ded Mojce Drčar Murko, ki je mami pomagal že pri prvi službi – šel je sam namesto nje v oddaljeni Ambrus), ki je dejal: 'Ta dva kar pustite. Veliko sta vedela, a nista črhnila niti besede in nikomur nista storila nič žalega.' Zanju se je zavzel še nekdo od sorodnikov.

Oče je šel avgusta 1945 sam v Mekinje. Šolo je nemška vojska zapustila skoraj uničeno. Po vrtu so bili ostanki orožja in streliva. S pomočjo vaščanov je bilo večinoma pospravljeno, vendar so še dolga leta prihajali na dan nevarni predmeti. Nekoč sta se onstran ograje zaradi najdene bombe hudo ponesrečila brata France in Vlado Golob in po pomoči staršev, sosedov in dr. Puclja komaj preživela.«

Vrnitev

»V začetku septembra 1945 smo se vsi vrnili v Mekinje. Oba starša sta se trudila, da bi vsi učenci kar najhitreje nadomestili izgubljena vojna leta. Med njimi je bilo več let razlike in čim prej so morali priti do običajnega pouka. Pri tem je pomagala ena, kasneje pa dve učiteljici. K nam pa je prišla na pomoč očetova sestra.

Mama je vsa leta učila prvi razred, z veliko predanostjo. Doma je vedno pripovedovala o samih lepih in pohvalnih stvareh, včasih tudi o kakšnem zabavnem pripetljaju, neprijetnosti pa, kot da jih ni bilo.

Oče je poučeval četrti razred. Bil je temeljit in bolj resen, otroci pa razposajeni. Razživel se je, ko jim je pripovedoval o opravilih na vrtu in v čebelnjaku, ob tem pa spodbujal zanimanje za takšno delo. Navduševal jih je tudi z branjem zanimivih povesti o dogodivščinah v daljnih deželah – takrat so v napetem vzdušju obstali tudi najbolj nemirni učenci. Poleti je imel poseben dopolnilni pouk za vse, ki so šli naprej v kamniško nižjo gimnazijo. Prav tako kot pred vojno je pripravljal in režiral ljudske, otroške in druge igre v mekinjskem kulturnem domu. Znanim predvojnim igralcem so se pridružili novi. Spet je postal tajnik čebelarske družine in skrbel za plemenilno postajo v Kamniški Bistrici, dokler je bilo mogoče.«

Velika prijazna divjina

Nekaj let po vojni je šla mama z malim Francetom na Zdušo k Rebolovim po zaboj, v katerem so bile pred vojno skrite knjige. V njem so se zasvetile slikanice, pravljice in vse mogoče zanimivosti, ki so bile še dolga leta vsem najljubše.

Kljub težavam in skrbem so bila tudi povojna leta v Mekinjah prijetna. Starša sta otroke navajala na življenje z naravo. Mekinjski gozd nad obširnimi polji in travniki je bil kot velika prijazna divjina. Včasih je bilo mogoče tjakaj oditi na družinski izlet, nabirat zvončke ali pa gobe in borovnice; najrajši pa še naprej do skrivnostnega Debevčevega mlina na koncu Oševka. V kakem varnem kotičku je zagorel majčken ogenj in kmalu je bil pečen krompir, medtem pa so se otroci razposajeno skrivali in lovili naokrog. Nič manj lepi niso bili sprehodi do Mihovčevega mlina, rojstne hiše slikarja Mihe Maleša, in potem po gozdu ob Kamniški Bistrici, navzgor proti Godiču in Stranjam – po Logu, po domače imenovanem Voh. S posebno spoštljivo radovednostjo sta starša vodila otroke gledat, kako napreduje Plečnikova obnova razdejane cerkve v Stranjah.

»Oba sta nas lepo vzgajala, še posebno sta nas ves čas spodbujala k lepi slovenščini, mama pa tudi k branju knjig. Popačenk, grdih besed in opravljanja pri nas ni bilo slišati, tako da tega še dolgo nisem bil vajen. Mama me je nekajkrat peljala z vlakom v Ljubljano na zdravniški pregled; sedeti ob oknu je bilo posebno doživetje. Večinoma je potem sledila pot v Tivoli na gugalnico in vrtiljak; če pa je deževalo, sva skočila kam

na obisk, ali pa sva pokukala v Jakopičev paviljon z lepimi slikami.«

Navdušenje

»Poleti je bila spet tura v Kamniške planine. Obe sestri in brata so bili s starši že na posameznih vrhovih gora nad Bistrico in celo na Triglavu, brata pa sta zimovala na Veliki planini. S teh izletov so vsi prihajali polni navdušenja, zanimivih in celo napetih zgodb. Vsi so veljali za prave planince. Kako mi je bilo takrat težko ostati doma, starejšim pa še težje razložiti, zakaj ne gre drugače. Komaj sem čakal na to, da bom šel tudi sam na pravi planinski izlet.«

Starša sta se leta 1950 odločila, da bosta v Mekinjah postavila hišo. Oba sta bila zelo zaposlena v šoli in še pri gradnji. Pomagali so sovaščani pa tudi njuni otroci, vsak po svojih močeh.

Leta 1954 je bilo veselje v novem domu izredno. Bili so bližje mestu, pri roki je bila Nevljica, za njo kopališče in odbojkarsko igrišče, kjer je bila sestra Pavla takrat odlična odbojkarica. Nad hišo se je dvigal gozd, ki je obetal najrazličnejša doživetja.

»Bil sem izredno nemiren. Živ in neugnan sem očetu delal veliko skrbi in če je bilo vsega preveč ... Zelo težko bi rekel, da mi je po zadnji plati katera priletela po krivici ali po nepotrebnem. V šoli kar nisem dal miru.«

»Avgusta 1956 me je dvanajstletnika oče vpisal v Planinsko društvo in potem skupaj s sestro in svakom peljal čez Konja, proti Korošici ter na Ojstrico in Planjavo, kar je bilo zame nepozabno doživetje. Sprva so se mi tresle hlačice, potem pa je bilo veliko veselja zaradi lepih planinskih rož. Na Korošici je bila nenavadna velika ravnica, nikjer ni bilo več dreves, potem pa tudi grmičja ne, bilo je samo še skalovje. V megli se je pred mano pojavila jerebica s piški. Tik pod vrhom Ojstrice nas je čakalo novo presenečenje – nenadoma smo pogledali ven iz goste megle – pod nami je bilo megleno morje, vrhovi pa so bili v izrednem soncu, nad vsemi pa Triglav. Ves navdušen sem dobil dovoljenje, da lahko hodim malo naprej, kar je bilo zares imenitno. Na Kamniškem sedlu so nas prijazno sprejeli, skupno ležišče pa mi kar ni dalo spati – pogovarjal bi se kar naprej.« pravi Malešič.

»Še vedno nisem vedel, kam bi z energijo. Sam si nisem znal prav pomagati in nekako ni bilo nobenega, ki bi me vzel v roke, zlepa ali zgrda. Poleti sem hodil pomagat k stricu in tetam na kmetijo. Šegavi stric je znal uganiti marsikaj posrečenega, ob čemer sem se navadil težjega kmečkega dela. Vsak dan sem nosil mleko za oddajo v kmetijsko zadrugo; nekoč se mi je tam polilo malo mleka in me je tamkajšnja referentka pred vsemi obdolžila, da sem najbolj neroden. Hudo sem ji zameril, vendar se je ta zamera počasi spreminjala v posebno spodbudo.«

Dolgčasa ni bilo več

»Bil sem v tisti generaciji, ki je hodila najprej v kamniško nižjo gimnazijo, po tretjem letniku pa v osmi razred osemletke, ki je bila nad kamniško pošto. Naš razrednik je bil Pavle Vozlič, odličen pedagog, ki ni le ukrotil nas, najhujše rogovileže, ampak je tudi vse v razredu bolj ali manj navdušil za lepo slovenščino in zahtevnejše knjige. Ob koncu nas je peljal na tridnevni izlet iz Maribora čez Pohorje do Slovenj Gradca. Bila je lepa dogodivščina brez kakršne koli slabe volje – odličen preskus in tudi popotnica za začetek gimnazije leta 1959.

Septembra se je začel zanimiv pouk, polovica sošolcev je bila novih, iznajdljivi vozači pa so nam počasi pomagali širiti kamniško obzorje. V kulturnem domu Mekinje je delovalo telesnovzgojno društvo Partizan Mekinje-Godič. V njem se nas je pri orodni telovadbi zbiralo precej fantov približno enakih let, med katerimi so bili odlični talenti, predvsem pa vsi najboljši prijatelji. Telovadili smo štirikrat na teden, kolikor smo le mogli resno.«

Francetu se je konec leta 1959 odprl nov svet, ko je bil v Kamniku ustanovni sestanek tabornikov. »Ko smo mekinjski telovadci decembra izvedeli za taborнike, smo vsi postali tudi njihovi. Ime našega telovadnega društva – PMG – smo pri njih preimenovali v Pozor, mekinjski gadje!« je še zdaj navdušen France Malešič.

»Načelnik taborniške Čete bistriških gamsov je postal Kamničan Bojan Pollak, odličen in iznajdljiv vodja in organizator, ki je neprestano kaj preskušal in raziskoval. Zelo prijateljsko so nam pomagali domžalski taborniki. Prava razodetja so bila prvi taborniški izlet, prvo postavljanje šotora in prvo kurjenje tabornega ognja. In še imenitna taborniška pravila: Tabornik se znajde. Tabornik stori vsak dan vsaj eno dobro delo ... in tako naprej. Opravili smo prvi izpit, ko je bilo treba poleg drugega znanja z dvema ali tremi vžigalicami v naravi prižgati ogenj.«

»Ko se je v Kamniku začelo taborništvo, se je rodila moja prva nečakinja in komaj sem čakal, da bo vsaj malo zrasla. Bila je kot moja mlajša sestrica in vse, kar sem srečal ali izvedel pri tabornikih, sem ji skušal povedati in pokazati. Ta doživetja so me temeljito spremenila; v šoli so rekli, da me ni mogoče prepoznati. Vsakemu mladostniku bi privoščil takšno izkušnjo in prav čudim se, da država bolj ne podpira taborništva, skavtstva in vseh drugih dejavnosti, ki mladino navajajo k zdravemu življenju v naravi.

Avgusta 1960 smo šli skupaj z Domžalčani prvič taborit na jugoslovanski zlet tabornikov v Lescah in od tam prinesli veliko novega, veselega in uporabnega.

Januarja 1961 so me poslali na tečaj za voditelje medvedkov in čebelic, najmlajših, od sedmega do enajstega leta. Na pohorski Mali kopi je bil tečaj brez primere. Vse je potekalo dokaj drugače kot v šoli, najbolj je bilo poudarjeno, da je mogoče najmlajše vsega naučiti z igro, potrebno pa se jim je povsem posvetiti. Vmes sta bila sámo petje in dobra volja. Seveda sem skušal doma organizirati svoj vod medvedkov in čebelic – sprva ni šlo, nato pa je steklo, da je bilo veselje. Še zdaj se z vsemi srečujemo in dobro razumemo, nekateri od njih so postali alpinisti in gorski reševalci. Počeli smo vse mogoče, sestanek je bil včasih celo na drevesu ali pa v goščavi, pisali smo kroniko (žal jo je bilo potrebno oddati in se ni več vrnila), poleti pa je bilo na vrsti taborjenje.

Tega leta smo prvič taborili ob Bohinjskem jezeru. Največ sem se ukvarjal z najmlajšimi, kar mi je bilo

France Malešič, Janez Volkar in Marjan Schnabl junija 1972 pri spominski plošči Mihu Lahu pod Kalško goro (Hrani Janez Volkar.)

v veliko veselje in sem se pri tem veliko naučil. Starejši smo šli na Triglav – celo trikrat – prvič iz tabora kar v enem dnevu gor in dol, ker smo v temi namesto marmelade s seboj vzeli paradižnikovo mezgo; drugič z druge strani, tretjič pa iz doline Vrat kmalu potem.

Vsakoletnega taborjenja v Bohinju smo se zelo veselili. Kmalu smo začeli tudi s prvomajskimi tabori v Kamniški Bistrici pri Prédaslju, potem pa v dolini Bele. Hodili smo na izlete do prvega snega in še naprej, si izmišljali vse mogoče igre in tekmovanja, nabirali polže, jih pekli in se najedli do sitega. Še dolga leta sem bil z največjim veseljem pri tabornikih.«

Napake s srečnim koncem

Franceta je po taborništvu prevzelo planinstvo, posebno od takrat, ko je kot osemnajstletnik šel z očetom in sestro na planinsko turo na Korošico, z nje pa po povsem neznanem brezpotju proti Petkovi njivi in po zapletenem in zahtevnem sestopu proti dolini Bele. Pod Šraj peskom so dosegli Železni graben in tamkaj skoraj v mraku srečno našli lovsko čakališče, kjer se je začela stezica. Šele ponoči so prišli do koles na Kopiščih. Doživetje in uspeh, ki je bil pravzaprav posledica napak s srečnim koncem – vse to je bilo kot očetovo svarilo, kako ne naprej.

»Pouk smo imeli popoldne. Starša sta bila v službi, teta me ni zadrževala in tako sem se potepal po gozdu, potem pa vedno večkrat v Bistrici in popolnoma neuk začel počasi sam raziskovati – najprej markirane poti in neoznačene stezice, ki sem jih že poznal. Potem pa še kam, četudi v bratovih nizkih čevljih, celo po poledeneli poti čez Konja, spet z veliko sreče.«

Na enem od številnih planinskih predavanj mu je zastajal dih ob slikah z bivakiranj Metoda Humarja in Toneta Škarje v snegu in ledu francoskega visokogorja. *»Njunemu zasilnemu bivakiranju v mrazu tik pod vrhom gore kot tabornik kar nisem mogel verjeti, ko pa sem na sliki videl prvo jutranjo zarjo, me je ta prizor zaznamoval za zmeraj,«* pravi naš sogovornik. Na vrsto so začele prihajati tudi planinske knjige.

Študij in plezanje

Ob koncu gimnazijskih let sta ga zelo zanimali psihologija in biologija. Maturitetna naloga *Življenje čebel* je lepo uspela. Odločil se je za študij medicine. Po sprejemnem izpitu je šel s skupino mladih tabornikov, komajda osnovnošolcev, taborit v dolino Oševek. *»Tri dni je deževalo in tri dni smo se samo smejali in kuhali. Ko sem se vrnil domov, sem dobil sporočilo, da sem izpit opravil.«*

V prvem letniku je bilo potrebno precej več učenja in tudi na drugačen način kot v gimnaziji. Učbeniki so bili v hrvaščini ali srbščini, včasih le skripta ali pa tudi takšnih ni bilo in so ostajali le sprotni zapiski. K sreči so bili dobri kolegice in kolegi, ki so radi pomagali, v študijskih prostorih pa je bilo tudi spodbudno delovno vzdušje.

»Med kemijskimi poskusi se je zgodilo, da je nekaj počilo. Sosed je nemudoma vzkliknil: 'Ti si pa eksemplarično neroden!' Nič nisem odgovoril, zavedal sem se le, da to ni res. In čakal.

V drugem letniku me je na težavnem izpitu iz fiziologije profesor Albin Seliškar, znanstvenik, ki je pred vojno tudi plezal, povprašal: 'Kaj se godi z alpinistom v strmi steni?' Odgovoril sem z vsem, kar sem preštu-

diral in kar sem bral za povrh. Profesor se je prijazno nasmehnil in pokimal. Tedaj sem sklenil, da grem v alpinistično šolo. In še tisto pomlad sem postal alpinistični tečajnik.«

Francetov študij je po teoretičnih predmetih prehajal na praktične, pri katerih je bilo vedno več stika z bolniki. Vse je postajalo vedno bolj neposredno in privlačno. Medtem so leta 1965 v kamniškem alpinističnem odseku alpinistično šolo vodili trije znani alpinisti: Tone Škarja, Metod Humar in Pavle Šimenc, ki so se tedaj pripravljali na poletni odhod na drugo jugoslovansko odpravo na himalajski Kangbačen.

»Trinajstega aprila so me štirje mladi alpinisti vzeli s seboj na prvo plezalno turo po Šiji Brane. Povsod je bilo še dosti snega. V drugi navezi me je imel na vrvi Janez Kosec. Imel sem materine čevlje, ki so bili kmalu povsem premočeni. Namesto cepina mi je bila debela in močna palica. V strmejšem delu mi je spodrsnilo, a me je Janez zlahka ujel in se posmejal. Nato je šlo brez težav do vrha in tudi navzdol. Dan je bil prelep, kasneje pa je bil tudi čas za razmislek o moji nepremišljenosti. S kolesom sem se peljal v Ljubljano na vojaški odpad in si kupil opremo.«

Poleti je bilo plezanja več in na vrsto je prišel plezalni tabor v Koritnici. Tam so Jernej Koritnik, Franc Bauman, Franc Papler, Boža Gorjanc in France preplezali prvenstveno direktno smer v severozahodnem razu Votlega vrha v Loški steni. Žejni so vmes na majhni polički doživeli bivakiranje – z zvezdami in šumenjem slapov.

Vzponov je bilo še več, tudi težavnejših, ob tem pa je skušal spoznavati kar največ novih planinskih poti in vrhov.

Marca 1968 so ga, študenta medicine, poklicali na reševalno akcijo – *»tudi zato, da bi me preskusili,«* pravi Malešič. Takrat je na Rzeniku prvič sodeloval pri gorskem reševanju, dva meseca pozneje pa še na reševalnem tečaju in tamkaj spoznal Pavleta Kemperla, znamenitega starosto kamniškega alpinizma.

Istega leta 1968 so šli štirje kamniški alpinisti, dva izkušena plezalca v ledu – Jernej Koritnik in Milan Humar – in dva začetnika – France in Marjan Perčič – v francoske Alpe, kjer so v severni steni Aiguille Verta v skupini Mont Blanca kot prvi Jugoslovani preplezali zahtevno smer. *»Plezati smo začeli navsezgodaj, nato ves dan in vso noč in do naslednjega dne. Utrujeni smo pozno sestopali na osončeno južno stran, tam pa nas je spodnesel plaz in nas prekopiceval nekako tristo metrov globoko. Vsi smo bili poškodovani,«* se spominja Malešič, *»Marjan Perčič tako hudo, da je po sedemnajstih dneh v bolnišnici umrl. Kljub tako hudi nesreči so bile te visoke ledeniške gore zame tako lepe, da nisem mogel reči, da takšna dejavnost ni več zame.«*

»Takrat smo imeli gorski reševalci največ dela z dolgotrajnimi iskanji pogrešanih in izgubljenih ter utrudljivimi nošnjami ponesrečenih v dolino. Telefona takrat še ni bilo ne doma ne v kočah pod gorami, avtomobilov pa malo. Gore so nam bile še oddaljene. Ko se je po gorski nesreči sprožil alarm, so tedanji miličniki šli na naslove gorskih reševalcev, pozvonili pri vratih in nemalokrat povzročili velik preplah pri domačih in sosedih. Do leta 1972 sem prihajal na zborno mesto vedno le s starim kolesom. K sreči so nas takrat proti goram vozili miličniki.«

Po vrnitvi iz Francije je nadaljeval študij pa tudi plezanja je bilo več. V naslednjem letu se je udeležil ledeniškega tečaja pod Gross Glocknerjem in s Slavkom Juršičem opravil dva zahtevna vzpona.

Ob vseh doživetjih je uvidel, da začetniki nimajo sodobnega slovenskega učbenika, iz katerega bi se temeljito naučili vsega teoretičnega alpinističnega znanja. Postal je član Komisije za alpinizem pri Planinski zvezi Slovenije, kjer so ga zadolžili za vzgojno literaturo. Leta 1970 je skupaj s Francem Baumanom opravil tečaj za vodje alpinističnih šol. Za takratna skripta je Tone Škarja že napisal zimsko plezalno tehniko, uvodna tri poglavja osnovne letne plezalne tehnike pa je pripravil Tine Mihelič. Malešič je z Miheličevim soglasjem dve leti zbiral osnovne podatke o hoji in plezanju v kopnih razmerah in tako dopolnil prvi del.

Raz želja

Medtem je 12. maja 1971 postal zdravnik splošne medicine in začel stažirati. Petega junija je šel s tremi prijatelji plezat v Kalško goro. Vedno nasmejana Miha Lah in Janez Volkar sta vstopila v Raz želja v Zobu, France in Marjan Schnabl pa v Smer bratov Gregorin v Kalški gori. Druga dva sta bila v najtežjem, ko je France zaslišal čudne glasove. Tiho je izplezal in poklical soplezalca, naj se mu pridruži. Šele nato mu je povedal, da sliši klice na pomoč. Šla sta po robu navzdol in videla, da je Miha kot prvi padel in leži nezavesten pod previsom. France se je spustil do Janeza, ki je pred tem sam nevarovan poskušal pomagati Mihu. *»Janez me je varoval in spustil sem se pod previs. Miha je bil v globoki nezavesti, s hudo poškodovano glavo. Zavedal sem se, da mu ne morem pomagati, čeprav je moj prvi ponesrečenec! Po eni uri je izdihnil. Tega ne morem nikoli pozabiti!«*

Nadaljeval je z zdravniškim stažem, pri alpinistih pa se je posvetil preventivi in urejanju priročnika. *»Z vsem gradivom sem prišel leta 1972 k uredniku Planinskega vestnika, slavistu, planinsko-alpinističnemu vedežniku in najboljšemu mentorju Tinetu Orlu, in ga prosil za jezikovni pregled. Ta njegova lektura je takrat postavila slovensko gorniško terminologijo na višjo raven, ob tem pa me je nevsiljivo poučeval o urejanju knjig.«*

Temeljnemu priročniku *Hoja in plezanje v gorah* sta bila avtorja glasbenik, gorniški pisatelj in alpinist Tine Mihelič in vrhunski alpinist in himalajec Tone Škarja, nazorne ilustracije je pripravil slikar in alpinist Danilo Cedilnik - Den, urednikovo delo pa je bilo opisano v uvodu. *»To je bila moja prva knjiga, ki sem jo vsebinsko dopolnil in skrbno uredil. Bil sem je neizmerno vesel; zaradi velikega zanimanja sem potem pripravil še dve dopolnjeni izdaji, leta 1975 in 1984.*

Leta 1970 sem vzpostavil stike s poljskimi alpinisti iz Katowic in avgusta 1971 sodeloval v kamniški odpravi v poljske Tatre. Opravili smo več težavnih vzponov. Poljaki so potem vrnili obisk. Peljali smo jih na več težavnejših tur v Kamniških Alpah in Triglavu. Dolgoletno sodelovanje z njimi je našim mlajšim prinašalo vedno nove uspehe.

V teh letih sem bil najbolje pripravljen in sem leta 1971 s Cenetom Kramarjem ponovil smer Benkovič-Kemperle v severozahodni steni Rzenika, čez dve leti pa z Janezom Volkarjem in Jožetom Močnikom še kombinacijo Centralne kamniške smeri s prejšnjo v isti steni, v kateri se težavnosti vedno bolj stopnjujejo.«

V otroški bolnišnici

Ko je opravil zdravniški staž, je izvedel, da iščejo zdravnika v Mestni otroški bolnišnici na Ulici stare pravde, pod ljubljanskim gradom – prav tam, kjer se je trikrat zdravil na začetku svojega življenja. Sprejeli so ga zelo lepo in rad se je odločil za specializacijo iz pediatrije.

»V naši bolnišnici je bilo veselje delati. Takrat je delo v otroških bolnišnicah postajalo drugačno, starše smo začeli večkrat obveščati o otrokovem zdravstvenem stanju, obiski so bili sprva samo pri okencu, potem je bilo dovoljeno pestovanje na hodniku, kasneje pa obiski v bolniški sobi. Imeli smo tudi najdenčke, ki so se včasih znašli pred vrati ali na klopci pod lipo. Hudo bolne Cigančke so prinašali starši sredi noči in želeli takojšnjih zdravil in komaj še lahko počakali do naslednjega dne. Ena od njihovih družin se je iz hvaležnosti uglednemu novomeškemu pediatru celo preimenovala v Strojane, kasneje pa so enega od otrok po našem uspešnem zdravniku dr. Rajku Kendi, ki ga je lepo pozdravil, prekrstili, da je postal Rajko.«

Franceta so že v prvem letu službe kot zdravnika alpinista in gorskega reševalca povabili na odpravo v tuje visoke gore, vendar zaradi dela v bolnišnici tega ni mogel sprejeti, saj se na hitro ne bi mogel pripraviti, v bolnišnici pa bi ga težko pogrešali. Delo je opravljal izredno rad. Prav navdušeno pripoveduje o tistih letih v otroški bolnišnici: *»Storili smo res veliko dobrega – tudi takrat, ko so se v bolniških sobah znašli otroci, katerih starši so imeli predvsem socialne težave. Nikoli nismo nobenega zavrnili – če ga je poslal zdravnik, je gotovo vedel zakaj; kdor pa je bolan prišel najprej k nam in ga ni bilo nujno poslati naprej v osrednjo ustanovo, smo ga prav tako lepo sprejeli in je ostal na opazovanju. Večinoma se je že kmalu pokazalo, kako hude težave ima in kaj vse še potrebuje.«*

Leta 1973 se je poročil s Kamničanko Marijo Albreht, slavistko in anglistko, ki je deset let poučevala v Osnovni šoli, imenovani po njenem stricu pesniku Franu Albrehtu. Imela je izredno znanje in smisel za jezik in je Francetu s svojimi nasveti ves čas pomagala. Žal je 5. junija 1992 umrla zaradi hude bolezni.

Otroški zdravnik in predavatelj

Leta 1977 je opravil izpit za specialista pediatra, delo pa je nadaljeval v Mestni otroški bolnišnici. Ob tem se je izpopolnjeval v kardiologiji in pulmologiji na Pediatrični kliniki. Sodeloval je še v Pediatrični sekciji Slovenskega zdravniškega društva in leta 1989 skupaj z dr. Ano Zidarjevo pripravil knjigo Kaj je kje in kje je kdo v slovenski pediatriji, praktično uporabno in s prijaznim spominom na vse, ki so omenjeni v njej.

France je med letoma 1996 in 1998 na tečajih S predšolskim otrokom v gore Zavoda za šolstvo Republike Slovenije predaval o temah Otroci, gore in zdravje, Prehrana v gorah in Prva pomoč.

»Na predavanjih sem poudarjal, da je mogoče že pri najmanjših otrocih opazovati, kako je plezanje človeku prirojeno, gibanje navzdol oziroma sestopanje pa ne in se ga je potrebno priučiti in ga stalno ponavljati. Zdravi otroci imajo bolj ali manj razvit gibalni talent in možnost, da ga lahko še bolj razvijejo. Odrasli smo premalo pozorni na spodbudne znake, ki bi bili v korist njihovega razvoja in zdravja (ne da bi pri tem mislili na kakšen vrhunski šport). Posebej sem priporočal: Kadar gredo na izlet v gore otroci, naj bo vse posvečeno njim, mi pa smo njihovi spremljevalci in ne obratno. Neprestano se moramo vživljati v dogajanje na takšnem izletu in predvidevati, kaj vse se lahko zgodi.«

Reševanje s helikopterjem in knjige

Leta 1975 je bil povabljen na Jezersko na prvi helikopterski reševalni tečaj za gorske reševalce zdravnike, ki ga je organiziral dr. Gorazd Zavrnik. Le nekaj dni po tem tečaju pa se je zgodila huda nesreča, ko se je na Ledinah zrušil helikopter in so umrli vsi trije, ki so bili v njem, pilot Franc Štajer, zdravnik dr. Zavrnik in ponesrečenec Franc Gruden, ki so mu reševalci prihiteli na pomoč k Češki koči. Kljub tej in drugim nesrečam je Malešič kot zdravnik reševalec letalec 24 let sodeloval pri helikopterskem reševanju v gorah.

Ob praktičnem delu v gorah ga je zanimalo še marsikaj v povezavi z gorami. Tako je skupaj z enim od najbolj znanih slovenskih strokovnjakov za prehrano dr. Dražigostom Pokornom in z znanim biologom in himalajcem dr. Kazimirjem Drašlarjem spisal knjigo *Prehrana v gorah*, ki je izšla leta 1978. Naslednje leto pa je kot član Komisije za alpinizem zbral in uredil priročnik *Alpinistična šola I,* v katerem so bili programi posameznih predmetov in vsebina polovice predmetov. Od leta 1979 je prvih sedem let urejal občasno publikacijo *Alpinistični razgledi.* Ob tem je leta 1988 s sodelavci zbral in uredil knjigo *Naša alpinistična misel,* zbornik člankov o vsebini in pomenu planinstva in alpinizma (ta zbornik je zdaj popravil, dopolnil in uredil v elektronski obliki). Takrat je uredil še planinsko pesmarico *Le pojd'mo v gore* in dve leti pozneje še drugo *Zavriskaj in zapoj,* v kateri so besedila tristotih planinskih pesmi. V tistem času so planinci vsepovsod še zelo veliko peli in tudi druga pesmarica je kmalu pošla.

Že leta 1972 so gorski reševalci premišljevali o tem, da bi zbrali podatke o čim več gorskih nesrečah v Sloveniji – France Malešič pa se je lotil tega dela. Začel je zbirati pričevanja o nesrečah po slovenskih gorah v zadnjih letih in potem poročila o vedno starejših, opisanih v časnikih in arhivih. Pri raziskovanju so mu pomagali številni sodelavci iz vse Slovenije.

Ob tem se je dolga leta srečeval tudi s planinsko zgodovino. Še v taborniškem obdobju je leta 1964 po naključju našel staro lončevino v Zijalki v Lepi glavi nad Petkovo njivo. Po posvetovanju z etnologom dr. Tonetom Cevcem je leta 1980 v Planinskem vestniku objavil članek Prvi obiski v Grintovcih, potem pa šel s Cevcem in arheologom Ivanom Turkom iskat sledove starodavnih obiskovalcev. Sprva ni bilo videti uspeha – kasneje se je izkazalo, da so bile tamkajšnje črepi-

nje stare okrog pet sto let. Vztrajni Cevc ni odnehal in je zbral sodelavce, poznavalca Franceta Steleta in Mirana Bremšaka ter arheologinjo dr. Jano Horvat. S temeljitimi arheološkimi raziskavami so v desetih letih našli veliko dragocenih najstarejših človeških sledov na vseh koncih Kamniško-Savinjskih Alp in potem tudi v Julijskih Alpah. Leta 2006 je Cevc o teh raziskavah in osupljivih najdbah zbral in uredil zbornik *Človek v Alpah*, v njem pa je Malešič objavil članek o svoji naključni najdbi.

O zgodovini in nesrečah

Leta 2002, ob 80-letnici Postaje Gorske reševalne službe Kamnik in 90-letnici GRS Slovenije, je pod njegovim uredništvom izšla 472 strani debela *Zgodovina reševanja v gorah nad Kamnikom*. Soavtorji so bili Cene Griljc, Vlasto Kopač, Tone Škarja in Miro Štebe. *»Skrbel sem za zgodovino kamniške GRS do leta 1968 in se posebej poglabljal v najstarejša obdobja, Vlasto Kopač pa mi je pomagal osvetliti še precej planinske zgodovine. Opozoril me je tudi, da so ljudje vse nesreče vzeli zelo zares – še preden je nastala gorska reševalna služba, so takoj vedeli, kateri naj bi šli iskat nesrečneža in s kakšno opremo, še posebej pa, kdo je najbolj izkušen in jih bo vodil.«*

Dve leti kasneje je bil France urednik in soavtor planinskega vodnika *Kamniško- Savinjske Alpe,* avtorji pa Vladimir Habjan, Andraž Poljanec, Jože Drab in Andrej Stritar. Pripravil je kratko zgodovino planinstva, razvoja alpinizma in gorskega reševanja v tem gorstvu.

Leta 2005 je izšla njegova knjiga z malone 500 stranmi *Spomin in opomin gora* s podnaslovom *Kronika smrtnih nesreč v slovenskih gorah.* V občuteno napisanem uvodu, ki ga je naslovil Pokojnim spomin, živim opomin, je med drugim napisal, da *»kronika nikakor ni namenjena odvračanju planinske javnosti in drugih bralcev od gora, ampak zgodovinskemu pregledu, ki skuša biti kar najmanj vsiljivo opozorilo, da nesreča ne počiva«*. Kako vsestransko je zdravnik Malešič premišljeval o nesrečah v gorah, priča tudi stavek iz uvoda, da *»so prav tako objavljeni samomori, ki nam govore o tem, da tudi gore niso vedno zdravilo za vsakogar«.*

V tej knjigi je opisanih približno 2000 gorskih nesreč in še sto takšnih, ki so se srečno končale. Vsak opis govori sam zase in na svoj način.

Ob izidu te knjige je bil Malešič že dve leti v pokoju, pred tem pa je bil zadnjih pet let delovne dobe zdravnik na oddelku za pulmologijo ljubljanske Pediatrične klinike. Tudi tam je bil lepo sprejet in je nadaljeval strokovno delo, ki se mu je posvečal zadnja leta. Zaradi zdravstvenih težav je moral v predčasni pokoj. Vendar si je po sistematični rehabilitaciji skoraj povsem opomogel. Pri tem mu je veliko pomagala žena Zdravka, s katero se je poročil leta 1995 in mu je ves čas stala ob strani. Nekajkrat je še lahko reševal, nato pa so prišli na vrsto mlajši. Ostali so prisrčni šolski izleti in potepanja po lepih gorskih kotičkih. Z ženo pa sta nadaljevala s potovanji po bližnjih in daljnih deželah ter z vedno bolj živim zanimanjem za zgodovino in vse, kar je lepega.

Že v letu 2005 so ga obiski pri gorniškem somišljeniku in Plečnikovem učencu Vlastu Kopaču pripeljali do marsikatere dotlej skrite novice o slovenskem planinskem delovanju. V pogovorih je Malešič zadržanega arhitekta nagovoril, da je popisal večino svojih hribovskih utrinkov, še posebej pa neznanih velikoplaninskih podatkov, ki jih je zdravnik uredil in knjiga *Iverí z Grintovcev* je bila aprila 2006 že v tiskarni. Žal pa Kopač njenega izida ni dočakal.

Leta 2007 je Malešič uredil knjigo priljubljene Kamničanke Ive Šubelj Kramar, *Tako so živeli. In kuhali.* V njej je opisala življenje in delo domačinov Palovč in Vranje Peči, še posebno pa staro Budnarjevo hišo, ki jo je z velikim navdušenjem in trudom ohranila in oži-

Reševanje izpod zasnežene Skute avgusta 1972, drugi z desne France Malešič (Foto: Tone Škarja)

vila vsem v veselje in ponos. Dve leti potem je uredil *Zgodovino slovenskega planinstva* dr. Toneta Strojina, ki je še vedno naše temeljno delo; leta 2011 pa tudi knjigo *Po svoji sledi,* prav tako temeljno biografsko delo Toneta Škarje.

V teh letih je imel France več časa tudi za zbiranje pisne zapuščine kamniškega kronista profesorja Ivana Zike in je do leta 2011 pripravil za knjižno objavo njegovo glavno delo z naslovom *750 let mesta Kamnika*. *»Ob izidu je bilo v Kamniku veliko veselje. Sam sem si zelo želel nadaljevati raziskovanje, še posebno, ko me je dober poznavalec kamniške zgodovine Janez Majcenovič opozoril, da je Kamnik postal knežje mesto že leta 1204, prav tako kot Kranj. Potem pa sem bil poparjen, ko je nekdo od meščanov dal podreti andeški jambor ob Bistrici in prekinil stike Kamnika s starodavnim bavarskim mestom Andechs, kjer bi lahko dobili odgovor. – Pa vendar je v Kamniku precej zgodovinarjev, ki bi bili poklicani za to, čeprav se vsak od njih trudi pri svojih vsakdanjih hvalevrednih ciljih.«*

Sledile so jubilejne knjige. Leta 2012 je bil souredник knjige *Reševanje v gorah. Sto let organiziranega gorskega reševanja v Sloveniji.* Istega leta je bil soavtor knjige Želja pomagati. *Devetdeset let organiziranega reševanja na Kamniškem (1922–2012);* v njej je njegovo poglavje Neustavljiva želja iti pomagat. Razvoj gorskega reševanja na Kamniškem. Leta 2013 je v jubilejni knjigi *Korak za korakom do sto dvajset let. Planinsko društvo Kamnik (1893–2013)*, prispeval več poglavij o kamniški planinski preteklosti in še pregled vseh 17 knjig Arhiva PD Kamnik, ki ga je dolga leta zbiral in urejal Pavle Kemperle.

Marca 2012 je Občinski svet Občine Kamnik Francetu Malešiču podelil zlato priznanje Občine Kamnik za dolgoletno delo na področju reševanja v gorah, alpinizma, raziskovanja gorniške in kulturne zgodovine in obsežno zbirko gorniških, kulturnozgodovinskih in etnoloških del, s katerimi je obogatil slovensko zakladnico znanja. Decembra istega leta mu je Planinska zveza Slovenije podelila Svečano listino za vsestransko, dolgoletno delo na področju alpinizma, gorskega reševanja in planinske publicistike.

V teh letih je začel temeljito pomagati svojemu prijatelju, radijskemu novinarju Matjažu Brojanu, z urejanjem njegovih knjig. Nastajala je osupljiva zbirka, prvih pet knjig celo v samozaložbi; v njih pa nastopa tudi Kamnik. Knjiga *Katarina domžalskega spomina* (2012) govori o avtorjevi stari materi, *Počivajoči domžalski spomin* (2013) so zgodbe o nekdanjih Domžalah, *Sledi radijskih poti* (2014) so radijske zgodbe, *Domžalci in njihov čas* (2016) pripovedujejo o tamkajšnjih ljudeh, *Dr. Franjo Rosina* (2017) pa je zgodba o pokončnem Slovencu, Maistrovi desni roki (Zveza društev generala Maistra).

France je leta 2017 uredil še knjigo Petra Mikše in Elizabete Gradnik *Trden kakor Skala.* Kratka zgodovina Turistovskega kluba Skala (Planinska zveza Slovenije).

Podlistek Janeza Gregorina

Dolgoletni prijatelj in vzornik Vlasto Kopač je Malešiču tudi povedal, da je dobro poznal predvojnega alpinista in pisca Janeza Gregorina, ki je kot Igor Zagrenjen v prvem letu druge svetovne vojne v časniku Slovenski dom objavljal uporniški podlistek *Zavetje v pečevju.* Opisoval je kruto francosko okupacijo Slovenije leta 1810, v resnici pa je iz dneva v dan pripovedoval o strahotah nemške in italijanske okupacije v svojem dejanskem času. Pripoved se dogaja v vaseh pod Kamniškimi planinami – le da so vsa imena gora in krajev spremenjena. Kmetje se uprejo »Francozom«, njihovo nasilje pa postane še hujše, zato se umaknejo in poiščejo zavetja v pečevju, tam pa srečajo plahutarje (rokovnjače). Prezimijo, se vsi vrnejo in rešijo domače vasi, nato osvobodijo Glavnik (Kamnik) in potem skupaj z drugimi tudi Globljano (Ljubljano). V pripovedi so posebej dragocena številna domača rekla in rečenice.

Malešič je v Slovanski knjižnici in v rokopisnem oddelku NUK zbral vse, kar je napisal Gregorin in še drugo gradivo o tem. Tri četrt stoletja po koncu izhajanja je pri Mohorjevi družbi izšla 410 strani debela knjiga, na njeni naslovnici je sedaj smela biti prečrtana letnica 1810 in poleg nje napisana letnica 1941.

V sedanjih časih bi marsikdo hitel pripovedovati, kaj vse še pripravlja, sogovornik pa takšno vprašanje presliši – k planinski zgodovini pa bo skušal dodati kakšen kamenček.

Janez Gregorin: Zavetje v pečevju (Naslovnica: Dušan Sterle)

Ignac Navernik[1]
Kraigherjeva 26, Ptuj
ignac.navernik@gmail.com

»Umetnost možnega«

Pogovor z arhitektom Matijem Suhadolcem

Arhitekt Matija Suhadolc je leta 2016 praznoval svoj osemdeseti rojstni dan. Zlasti v zadnjih dvajsetih letih je dejaven v frančiškanskem samostanu v Kamniku. Intervju prinaša kratek pregled njegovega dela, s posebnim težiščem na njegovih delih za sakralne objekte, med njimi pa še posebej spregovori o delih, ki jih je izvedel ali pa so v izvedbi za samostan v Kamniku. Tu je opremil več sob, napravil načrt preureditve večnamenske dvorane, za muzejsko knjižnico izdelal senčila, opremil manjši prostor za srečanja, sodeloval pri ponovni vzpostavitvi in opremi samostanskega oratorija, načrtoval temeljito prenovo zakristije, napravil načrte za prizidek za ministrante, trenutno pa je v izvedbi njegov načrt prenove pomožnega objekta, kamor nameravajo preseliti večnamensko dvorano. Ob tem g. Suhadolc spregovori še o svojem očetu, spominih na medvojno in povojno dogajanje ter kratko predstavi še nekaj svojih drugih del.
Ključne besede: Matija Suhadolc, arhitekt, družinske zgodbe, frančiškanski samostan v Kamniku

Architect Matija Suhadolc celebrated his 80th birthday in 2016. During the last twenty years, he has mainly been active in the Franciscan monastery in Kamnik. The interview presents us a brief overview of his work, with special emphasis on his works for sacral objects, among which he speaks particularly about the works that he performed or are still in the process of execution for the mentioned monastery in Kamnik. He equipped several rooms, made a plan for the rearrangement of the multipurpose hall, he designed blinds for the museum library, furnished a smaller meeting area, participated in the reconstruction and equipment of the monastery's oratory, planned a thorough renovation of the sacristy, planned an extension for the ministers, and is currently implementing his plan to renovate an auxiliary building, to where they intend to move the multipurpose hall. In addition to his work, Mr Suhadolc also speaks about his father, the memories of wartime and post-war events, and briefly presents some of his other works.
Key words: Matija Suhadolc, architect, family stories, the Franciscan monastery in Kamnik

Arhitekt Matija Suhadolc, ki je v letu 2016 praznoval svoj okrogli jubilej, je pustil močno sled tudi v frančiškanskem samostanu v Kamniku. Pred vami je pogovor, ki sem ga opravil 29. 8. 2017 in 15. 12. 2017, Matija Suhadolc pa ga je avtoriziral 29. 12. 2017. Nemogoče je zajeti tako obsežen opus in tako ponižnega ter preprostega človeka v nekaj vrsticah. Kljub temu pa upam, da bo bralec lahko v njih dobil vsaj nekaj podatkov in zaslutil življenjsko bogastvo g. Matije ter ga bo to spodbudilo, da razišče še kakšen dodatni vidik ali poglobi katerega od navedenih.

1 Univerzitetni diplomirani teolog, magister organiziranja in menedžmenta socialnih dejavnosti, študent humanistike na AMEU ISH.

Navernik: *Kako je sploh prišlo do začetka sodelovanja s slovenskimi frančiškani? Zanje in skupaj z njimi ste se lotili kar lepega števila projektov.*

Suhadolc: Kako je do tega prišlo, ne bi vedel. Spominjam se, da se je nekoč oglasil p. Roman Tominec[2] in me vprašal, če bi šel z njim k Sveti Trojici v Slovenskih goricah, ker je treba v samostanu urediti centralno kurjavo in pa nekaj sob. Pri frančiškanih v Ljubljani na Tromostovju sva nato z bratom Janezom[3] naredila tlak, ki so ga tudi realizirali. P. Feliks[4] z Brezij me je angažiral, da sem uredil interno kapelo za samostansko skupnost in povečal zakristijo. On me je tudi nagovoril, da bi v Kopru uredil domovanje za takrat že bolehnega p. Atanazija.[5] Ko je prišel p. Boris,[6] s katerim sva že pred tem sodelovala pri ureditvi doma duhovnih vaj in knjižnice v Nazarjah, za gvardijana v Kamnik, je hkrati opravljal tudi provincialno službo na gospodarskem področju in se je sodelovanje s frančiškani okrepilo. Najobsežnejše delo je bilo vezano na prenovo vrnjenega samostana sv. Ane v Kopru, kjer so bili prej zapori.[7] Sicer pa z različnimi samostani dobro sodelujemo: na Brezjah je bil lani postavljen relikviarij sv. Janeza Pavla II., ki sem ga načrtoval, za samostan v Kopru pa so bili izdelani mašni plašči.

Navernik: *Tudi sicer ste kar nekaj dela posvetili cerkveni arhitekturi.*

Suhadolc: Morda me osebno najbolj veseli povečava cerkve v Vidmu pri Ptuju, kjer je Zavod za varstvo kulturne dediščine kolosalno reagiral. Cerkev je dokaj nizka, obok nekako tišči k tlom in vanjo so želeli umestiti orgle. Pa mi pride na misel, da cerkev podaljšamo za velikost kora in prostora za orgle, v prizidku opustimo strop in s tem dobimo višino za orgle. Iz Zavoda dobim takoj pozitivno soglasje z dvema pripombama: da se mora novi del na videz ločiti od starega, z majhnim zamikom stene, ter da dano soglasje ni splošno dovoljenje za prihodnje podobne primere. Ta, ki je izdal soglasje, je po moje pravilno razmišljal. Lahko bi se postavil na drugačno stališče in rekel, pač ne boste imeli kora in ne orgel, saj lahko imajo elektronske – ampak to ni isto.

Na Šmarjetni gori nad Kranjem sem delal rekonstrukcijo cerkve, od stare je namreč ostal le zvonik.

2 Dr. p. Roman Tominec (12. 1. 1900–23. 2. 1991), frančiškan, duhovnik, umetnostni zgodovinar.

3 Janez Suhadolc, arhitekt, grafični oblikovalec, dolgoletni predavatelj na Fakulteti za arhitekturo v Ljubljani.

4 P. Feliks Anžel (18. 1. 1931–26. 10. 1991), frančiškan, duhovnik.

5 P. Atanazij Kocjančič (20. 4. 1911–29. 8. 1996), frančiškan, duhovnik, znan po svojem preprostem in svetniškem življenju, tako da so ga nekateri imenovali tudi »prvotna izdaja sv. Frančiška«. Glej tudi: Peter ŠTOKA in Boris J. MARKEŽ, ur., 2014: *Drobtinice življenja, P. Atanazij Kocjančič* OFM. Koper: Frančiškanski samostan sv. Ane.

6 P. Boris J. Markež, frančiškan, duhovnik, več let prokurator Slovenske frančiškanske province sv. Križa in gvardijan v kamniškem frančiškanskem samostanu. Med drugim je bil zadolžen tudi za denacionalizacijo in zatem obnovo frančiškanskega samostana sv. Ane v Kopru; sedaj je gvardijan tega samostana.

7 Samostan je bil 1953 nacionaliziran, potem ko ga je že prej zasedla oblast. Zapori so v njem delovali do leta 2004, ko so se preselili na novo lokacijo, samostansko poslopje pa je bilo vrnjeno v posest frančiškanom.

P. Boris J. Markež in Matija Suhadolc 10. novembra 2017 v Kopru (Foto: Ubald Trnkoczy)

Tukaj sva sodelovala z Andrejem Valičem,[8] čudovitim človekom, ki je med drugim odkril tudi Ajdno nad Potoki. Sam sem bil skupaj z njim zadolžen, da prevzamem zaščito izkopanin na Ajdni, a se je potem obrnilo drugače. Andrej je imel vedno s seboj majhen cepin. Rekel je, da ima to smolo, da kjerkoli zapiči cepin, je nekaj v zemlji. Od župnika je dobil nalogo, da poišče nekoga za pripravo načrtov. Cerkev je spadala v gotiko in tako sva se vozila po tem delu Slovenije, da bi našla arhitekturne elemente iz tega obdobja. Med vožnjo sva v potoku ene od dolin zagledala kamniti portal. Seveda smo ga izvlekli in vgradili v cerkev.

Po izgotovljenem načrtu se je sestala republiška komisija: Cevc,[9] Šumi,[10] direktorica Zavoda za varstvo kulturne dediščine, moja sestra,[11] pristojna konservatorka, Andrej Valič in pa župnik iz Stražišča, morda še kdo. Vsi so se strinjali z mojim načrtom, v odločbo pa je nato konservatorka vnesla občutne spremembe. Ker se nihče od umetnostnih zgodovinarjev ni želel »konfrontirati« s kolegico, sem načrte popravil. Vseeno se je moja prvotna varianta v naravi izkazala kot optimalna.

Veliko sem sodeloval tudi z minoriti pod žezlom p. Milana,[12] ki je močna gospodarska in duhovna osebnost. Sodelovati smo začeli, ko je bil provincial p. Slavko Strmšek[13] in so še imeli hišo na Zaloški v Ljubljani ter so upravljali župnijo v Sostrem. Kasneje sem zanje načrtoval obnovo dela samostana s provincialatom v »Kloštru« na Ptuju in pa nekaj manjših dodatkov za knjižnico. Ko so prevzeli upravo župnije pri sv. Petru v Ljubljani, smo obstoječe stavbe zaokrožili v nekakšen samostanski atrij, tako da se bratje počutijo bolj domače. Lahko sem delal tudi nova okna in polkna v njihovem samostanu v Piranu, v tistem lepem atriju. Sicer pa sem načrtoval še prenovo jugozahodnega trakta uršulinskega samostana v Ljubljani, za frančiškanke Marijine misijonarke pa sem na Mirju izdelal načrte za obnovo samostana vključno z zunanjo ureditvijo.

Navernik: *Vaš oče je bil Plečnikov sodelavec. Nikoli niste skrivali niti svoje vernosti. Kako je bilo to združljivo z zgodovinskimi okoliščinami po vojni?*

Suhadolc: Dejansko smo bili zaznamovana družina. Prvič, ker je oče[14] ušel iz partizanov, preden so ga

8 Andrej Valič (8. 10. 1931–28. 3. 2003), arheolog, raziskovalec, publicist. Med drugim je vodil arheološke raziskave staroslovanskega grobišča Na Sedlu pod Blejskim gradom, nekropole ter sakralne dediščine v Kranju, poznoantičnega gradišča nad Pivko pri Naklem, Ajdne nad Potoki. Uredil je več razstav s pripadajočimi katalogi, napisal pa je tudi več znanstvenih in poljudnih člankov ter si prizadeval za popularizacijo arheologije in muzealstva. Glej tudi: Ljudmila PLESNIČAR GEC, 2002: In memoriam Andrej Valič. 8. oktober 1931–27. marec 2003. Arheo, 22, str. 9–10.

9 Dr. Emilijan Cevc (5. 9. 1920–30. 1. 2006), umetnostni zgodovinar, predavatelj, akademik, častni občan Občine Kamnik.

10 Dr. Nace Šumi (14. 5. 1924–23. 6. 2006), umetnostni zgodovinar, konservator, etnograf, predavatelj.

11 Dr. Nataša Štupar Šumi, rojena Suhadolc, arhitektka (leta 1954 je diplomirala pri Jožetu Plečniku), leta 2012 Sovretova nagrajenka za življenjsko delo na področju konservatorstva in restavratorstva.

12 P. Milan Kos, minorit, duhovnik, provincialni minister Slovenske minoritske province sv. Jožefa.

13 P. Slavko Strmšek, minorit, duhovnik, bivši provincialni minister Slovenske minoritske province sv. Jožefa, sedaj gvardijan minoritskega samostana v Piranu.

14 Anton Suhadolc (2. 7. 1897–14. 3. 1983), gradbeni inženir, dlje časa sodelavec Jožeta Plečnika. O sodelovanju s Plečnikom glej tudi: Anton SUHADOLC, 1985: *Plečnik in jaz.*

pokončali, drugič pa, ker smo bili katoliška družina. Po vojni so leta 1945 mamo[15] takoj vrgli iz šole, ki se sedaj imenuje po Vitu Kraigherju,[16] ki je padel v gramoznici, a so se ga verjetno znebili. Njegova žena Emilija je bila zdravnica, pulmologinja in je delala v Topolšici. Med vojno se je po porodu skrivala v naši hiši na Dunajski in se je večkrat z otrokom v naročju sprehajala po vrtu. Težko bi presodil, ali je iz tega obdobja z nami imela pozitivne ali negativne izkušnje. Vsekakor smo ji skušali pomagati. Za moževo smrt je zvedela, ko je v izložbi v Nami prebrala, da je bil ustreljen. Ona je zagotovo nekaj vedela okoli moževe smrti. Morda jo je to še bolj utrdilo v tem, kakršna je bila: dosledna, sposobna, pridna. Njen mož je bil doktor prava in bi bil zelo verjetno tvorec nove ustave, je pa stvari delal po vesti. Imel je visoko dioptrijo, bil je kratkoviden in kadarkoli so se premaknili, so taki ljudje običajno dobili vodiča. In ta vodič naj bi se bil izgubil, oba so zajeli nekje pod Krimom: vodiču naj bi uspelo pobegniti, Vita so zajeli in kasneje ustrelili.[17]

V drugem nadstropju naše hiše je živel tudi Miran Jarc,[18] pisatelj, bančni uradnik, skupaj z družino: imeli so dve hčerki, Eko in Marijo. Midva z bratom Antonom[19] sva bila s tema dvema dekletoma kot »rit in srajca«. Jarc je bil izjemen prijatelj z Jakcem,[20] ki je zahajal k njim; z mojim očetom so na vrtu velikokrat skupaj šahirali. Očetova soba je bila polna grafik iz Jakčevega praškega obdobja. Jaz do tega takrat nisem imel nobenega odnosa, se pa dobro spominjam zapolnjenih sten. Z Jarcem smo se velikokrat sprehajali po opuščeni železniški progi, ki je bila med prvo vojno namenjena za povezavo do Idrije. Tam je stala tudi neka baraka, ki je bila asociacija za njegovo zgodbo Zakopani zakladi.[21]

V kleti naše hiše sta živela sestra in brat Mirana Jarca, Marica in Ladko. Ladko je bil poštni uradnik, Marica pa je bila gospodinja. To sta bila človeka, ki sta na deset dni hodila v knjižnico in se vračala s polno vrečo knjig. Marica je bila tudi velika mačkoljubka; tudi če ni bilo nič hrane, so mačke imele smetano. Kot mulci smo se podili okrog in marsikaj izbrskali. Našli smo smodnik in zavpili Marici skozi okno: »Marica, daj vžigalice.« Marica nam je v vsem ugodila, četudi je bilo potem kaj direndaja okoli hiše. Potem sta se oba odselila.

Jarca so, tako kot vse v naši hiši, dvakrat aretirali Italijani. Ob drugi aretaciji so se vrnili vsi, razen Jarca in našega očeta. Bila sta na vlaku, namenjenem v Gonars.[22] Pri Borovnici so jih zajeli partizani in jim dali na izbiro tri variante: da gredo domov, da se priključijo delovni skupini ali pa med borce. Tisti, ki so se odločili za domov, niso nikoli prišli domov. Jarc in oče sta se odločila za delovno skupino. Jarc je preko Jakca šel v »agitprop«. Tisto leto je bilo bogato s sadjem in oče je za partizane naredil dve sušilnici, v eni je tudi sam sušil sadje. Jarc je bil zelo gracilen človek, napore je težko prenašal, očetu je bilo malo lažje, ker je bil le gradbinec. V partizanih so bili njegovi nadrejeni tisti, ki so bili prej delavci na njegovih gradbiščih. Oče, ki je bil OF-ovec, organizacijo je tudi finančno podpiral, ni pa bil komunist, je videl, da se krog okoli njega oži. Uvidel je, da če ne bo nekaj naredil, se ga bodo znebili. Tako se je pustil zajeti Italijanom in bil zaprt v Novem mestu.

Oče je bil, verjetno na škofovo[23] intervencijo, premeščen v Ljubljano. Potem je mama začela akcijo, da bi ga dobila iz zapora na Metelkovi. Mama je bila varovanka nekega gospoda v Trstu, kjer je gospodinjila njena teta. Po počitnicah je na njegovo željo ostala v Trstu, kjer je naredila slovensko ljudsko šolo. Med prvo vojno je bila varovanka pri redovnicah v Trnovem pri Ilirski Bistrici, po vojni pa je v Ljubljani vpisala učiteljišče. Zaradi te njene zgodovine je govorila odlično italijansko. Ob obiskih na Metelkovi me je vedno peljala s seboj, da bi, če bi se ji kaj zgodilo, lahko šel domov povedat. Pri teh obiskih na Metelkovi je morala vedno navesti svoj dekliški priimek, ki je bil Sartori. A tudi ta, ki je imel očeta zaprtega, se je pisal Sartori. Tako ji je rekel nekako v tem smislu: »Jaz ga bom izpustil na prostost, pa ja ne bomo svoje familije uničevali.« Mama je tedaj naredila veliko napako, ko ga je vprašala: »Pa vam lahko verjamem?« Ta je ob tem vprašanju povsem ponorel, češ, kako si upa dvomiti v njegove besede. Lahko bi vse zapravila s tem kratkim vprašanjem. No, potem so ga le izpustili na prostost. Oče, kljub temu da je bil brez dela in je znal italijansko, nemško, francosko in češko, ni šel k nikomur. Živeli smo od mamine plače iz šole.

O Jarcu je vladala tišina. Njegova žena Zinka je živela v trdni veri, da se bo Miran nekega dne iz ujetništva vrnil. Nihče ji ni povedal resnice, niti Jakac. So pa skušali zadeve po vojni raziskati. Zakaj njegovi družini niso povedali resnice?

Ko je bilo vojne konec, so mamo vrgli iz službe v šo-

Trst: Založništvo tržaškega tiska; Janez SUHADOLC, 2015: Odklenkalo je, luči so ugasnile. *Sobotna priloga*, 25. 4. (http://www.delo.si/sobotna/odklenkalo-je-luci-so-ugasnile.html, dostop 2. 11. 2017); Anton SUHADOLC, 2014: *Spomini Antona Suhadolca.* Dostopno na https://suhadolc.weebly.com/blog/spomini-antona-suhadolca (dostop 3. 11. 2017); Anton SUHADOLC, 2003: Iz dnevnika rešenca. *Zaveza*, 13(48). Dostopno na http://www.zaveza.si/zaveza-st-48-iz-dnevnika-resenca-anton-suhadolc/ (dostop 2. 11. 2017).

15 Natalija Suhadolc, rojena Sartori (16. 1. 1904–12. 1. 2001), učiteljica.

16 Dr. Vito Kraigher (15. 7. 1911– 4. 5. 1945), pravnik, član Osvobodilne fronte.

17 O dr. Vitu Kraigherju glej tudi: Ljuba DORNIK ŠUBELJ, 2005. Podatki o dr. Vitu Kraigherju so bili državna tajnost. *Arhivi*, 28(1). 77–85.

18 Miran Jarc (5. 7. 1900–24. 8. 1942), pesnik, pisatelj, dramatik in prevajalec. Glej tudi: Janko N. ROGELJ, 1946: Miran Jarc. *Enakopravnost Equality: neodvisen dnevnik za slovenske delavce v Ameriki,* 23. 12., 29(250): 2.

19 Dr. Anton Suhadolc, matematik, zaslužni profesor Fakultete za matematiko in fiziko v Ljubljani, v letih 1995–1997 tudi njen dekan; v obdobju 1961–1963 štipendist Humboldtove ustanove v Heidelbergu, 1969–1970 pa štipendist Fulbrightovega programa na University of Wisconsin v Madisonu.

20 Božidar Jakac (16. 7. 1899–12. 11. 1989), slikar in grafik.

21 Glej: Miran JARC, 1995: *Zakopani zakladi*. Ljubljana: Založba Karantanija.

22 Glej tudi: Miran JARC, 1945: Miran Jarčeva zadnja pisma. V: *Slovenski zbornik 1945.* Ur. Juš Kozak. Ljubljana: Državna založba Slovenije. 285–290. V dveh objavljenih pismih omenja tudi »inženirja Suhadolca«, Antona Suhadolca, očeta Matija Suhadolca.

23 Dr. Gregorij Rožman (9. 3. 1883–16. 11. 1959), duhovnik, teolog, od leta 1930 ljubljanski škof ordinarij.

G. Matija Suhadolc predstavlja patent za zapiranje vitrin v Monaldovi knjižnici 10. novembra 2017 v Kopru. (Foto: Ubald Trnkoczy)

li, sestro Natašo pa iz gimnazije, medtem ko je sestra Andreja[24] šolanje lahko nadaljevala. Nataša je nato delala privatne izpite in končala arhitekturo pri Plečniku. Vso dokumentacijo tega obdobja je, z veliko težavo, izbrskal moj brat Anton, tako da se ve, kdo so bili eksekutorji in kdo jih je nastavil.

Navernik: *Ste vi osebno, v teku svojega življenja, čutili kakšne konkretne posledice, zapostavljanje zaradi svoje pripadnosti družini in veri?*

Suhadolc: Posledica je bila ta, da nisem dobil asistenture, kot »človek iz krščanske familije« – tako mi je rekel referent. Dvakrat se je to pokazalo tudi pri prošnjah za sprejem v službo. Za Slovenija ceste sem dobil pozitivni odgovor. Takrat sem še učil na srednji šoli. Nekako intuitivno sem šel dan pred nastopom nove službe vprašat, kam in kako naslednji dan. Začudeno so me pogledali in mi rekli: »Saj vaša prošnja je anulirana.« Podobno se je zgodilo, ko sem kandidiral za arhitekta v Etnografskem muzeju. Potem sem pač nadaljeval s poučevanjem, dokler me g. Ahačič ni vzel v svoj biro. Bil je direktor IBT v Trbovljah,[25] doma iz Tržiča; njegova sestra je bila računovodkinja v zdravstvenem zavodu, kjer je delala moja žena. Na priporočilo sestre me je torej g. Ahačič vzel v svoj biro v Ljubljani. Potem sem imel vmes še nekaj zaposlitev, dokler nisem prišel na Liz inženiring, kjer sem dočakal upokojitev.

Bilo je vmes še nekaj zadev, vsekakor ni bilo tako enostavno. Vseskozi smo bili po malem zaznamovani. No, se je pa zgodilo tudi kaj svetlejšega. Mama je po vojni srečala Josipa Ribičiča.[26] Bil je pisatelj in med drugim je pisal tudi otroške povesti, še pred osvoboditvijo pa je bil šolski nadzornik. Mamo, ki je bila učiteljica, si je zagotovo zapomnil, saj je bila zelo lepa ženska. Rekel ji je, naj se zglasi pri tem in tem, vendar ne sme povedati, kdo jo je poslal. Tako je mama, potem ko je bila odpuščena iz prejšnje službe, dobila delo v šoli za prizadete otroke Frana Levca.

Navernik: *Veliko spominov je moškim po navadi ostalo iz obdobja služenja jugoslovanske vojske. Kako se sami spominjate tega obdobja?*

Suhadolc: Leta 1958 sem spoznal svojo ženo Mijo,[27] ki je bila odlična v svojem poklicu medicinske sestre. Leta 1960 sem diplomiral na arhitekturi, a sem pred vpisom premišljeval tudi o študiju slavistike. Teden ali dva po poroki sem leta 1961 odšel na služenje vojaškega roka v Petrovaradin, vas pri Novem Sadu. Bil sem topničar. Za tisto, kar je takratna vojska zahtevala od človeka, sem bil problematičen. Posebej naporna je bila ideološka indoktrinacija. Nekega dne sem srečal kolega Marjana Stabeja, ki je bil v drugi vojašnici, in zvedel, da dela v vojnem biroju. Prosil sem ga, da me priporoči. Kmalu zatem je prišla iz generalštaba depeša, da moram vsak dan v biro, popoldne pa se vračam v kasarno. To je bil zame pravi oddih: delal sem tisto, kar sem imel rad in kar sem znal. Delali smo različne stvari, od stanovanjskih objektov v Novem Sa-

24 Dr. Andreja Suhadolc-Pipp, rojena Suhadolc (17. 1. 1931–2. 2. 2005), zdravnica, anesteziologinja, dolgoletna predstojnica Oddelka za intenzivno nego in terapijo na Onkološkem inštitutu v Ljubljani. Glej tudi: Dragica KMET in Višnja KOLONIĆ, 2006: Dr. Andreja Suhadolc-Pipp, specialist anesteziolog 1931–2005. *Zdravniški vestnik*, 75(3). 196.

25 Podjetje IBT, Investicijski biroji Trbovlje, se je ukvarjalo s svetovanjem, projektiranjem in inženiringom od leta 1957. Delovalo je tako v Jugoslaviji kot po svetu.

26 Josip Ribičič (3. 11. 1886–7. 6. 1969), učitelj, pisatelj, dramatik in urednik.

27 Mija Suhadolc, rojena Zupanc (15. 3. 1936–20. 4. 2014), medicinska sestra.

du, objekte, ki so bili »vojna tajna«, do objektov, ki so bili »posebna vojna tajna« (objekti na meji). Načrte najpomembnejših objektov smo morali zagovarjati na maršalatu v Beogradu. Moj nadrejeni me je po navadi pustil pred vrati maršalata in šel po svoje, sam pa sem rešitve zagovarjal. Nikoli ni bila nobena stvar, ki sem jo projektiral v okviru biroja, zavrnjena. Ljudje so mi zaupali več, kakor bi lahko pričakoval glede na mojo mladost.

Naj omenim še to, da so mi ob odhodu iz vojske ponudili, da se aktiviram in postanem projektant v vojnem biroju. Rečeno mi je bilo, da dobim takoj stanovanje in katerokoli službo za ženo. Premišljeval sem o tem, a mi ni žal, da sem ponudbo zavrnil. K meni je prišel ob odhodu tudi oficir vojaške Udbe ter mi rekel: »Izvinite za sve što smo vam napravili.« (Oprostite za vse, kar smo vam storili.)

Navernik: *Omeniva še široko paleto drugih projektov, ki vam jih je v življenju uspelo uresničiti: pošto na Čopovi, šole, tovarne ...*

Suhadolc: Pošta na Čopovi v Ljubljani je krasen projekt, eden najzahtevnejših in mogoče tudi najboljših. To je klasicistična hiša. Oprema ni v celoti moja. Pošta, tako kot veliko projektov, se žal ni končala po projektu. Ima atrij in tam bi morala biti poštna okenca, zadaj pa so bile predvidene pisarne in drugi pomožni prostori (na mestu, kjer so sedaj poštna okenca in banka). Tako bi se aktiviral generalni vhod. Postiljoni so imeli namreč uvoz iz Slovenske, nato pa na Čopovo ulico izvoz, kar smo v projektu upoštevali.

Tudi stavbo H & M na Čopovi smo delali mi. Napravil sem veliko različnih šol, seveda so bili tudi različni individualni projekti za naročnike. Ogromno sem delal za industrijo: Industrija kamna Podpeč, Mineral, Svilanit Kamnik, železarna Jeklovlek na Jesenicah, mlekarne, ki niso bile nikoli realizirane. Tudi v tujini smo delali za industrijo: na Kosovu v Prizrenu, v Bosni v Zenici, Bihaću. V Alžiru sem delal s kolegicami tri tovarne čevljev: samo za predstavo naj povem, da je bil osrednji objekt za proizvodnjo in upravo velik 13.000 m^2. To so bile vse jeklene konstrukcije, material pa pripeljan v celoti iz Jugoslavije. Za takratno Rusijo smo delali konfekcijsko tovarno v Kijevu, ki se najbrž ni nikoli realizirala. Ena takih nedokončanih zgodb je tudi stara elektrarna v Ljubljani, kjer gledališče sicer funkcionira, ostali moji načrti pa niso bili izvedeni.

Navernik: *Tudi sicer ste se v svojem poklicnem življenju lotevali vsega, od največjih do najmanjših zadev, tako ste v zadnjem času realizirali tudi npr. dva keliha in pa več mašnih plaščev. Tudi pri materialih ste uporabili različne stvari: naj spomnim na svečnike, ki ste jih izdelali iz odsluženih daljnovodnih izolatorjev in so sedaj na oltarju samostanskega oratorija v Kamniku.*

Suhadolc: Če hočeš v tako majhni deželi imeti kontinuirano delo, se moraš lotiti vsega. Podobno kot že Plečnik se moraš lotiti tudi obešalnika, kljuke. Seveda so stvari, ki se jih lotiš na željo prijateljev in znancev. So pa tudi te drobne stvari lahko velik izziv – daš jim neko osebno noto, pečat. Zato je tudi arhitektura tako zanimiva in izpolnjujoča. Sodobni človek zavrže marsikaj, ne da bi pomislil, da lahko z malo domišljije porabi elemente za nove izdelke, jim da novo uporabnost, estetiko. Staro meni nikoli ni bilo odveč, pač pa vedno vir navdiha za nekatere moje rešitve.

Če pogledamo v zgodovino arhitekture, kako domiselno in inovativno so pristopali k stvarem. Seveda nam danes različni novi materiali in tehnike omogočajo skorajda neomejene možnosti. Sam menim, da mora arhitekt pri načrtovanju vendarle misliti tudi na izvedbo. Zelo redko imaš investitorja z neomejenimi sredstvi. Na področju zamisli si neomejen, iščeš elemente izvedljive s tehnikami, ki jih poznaš, a se zmeraj v končni fazi srečaš tudi z omejitvijo izvajalca, da neko tvojo zamisel uresniči v okviru postavljenih in dogovorjenih investitorjevih možnosti in njegovih želja. Arhitektura je pač umetnost možnega.

Navernik: *V frančiškanskem samostanu v Kamniku ste izvedli več projektov.*

Suhadolc: S prihodom p. Borisa in p. Roberta[28] v Kamnik sem dobil tudi naloge za samostan v Kamniku. Najprej sem preuredil sobo s pisarno za življenje in delo bratov. Takrat so izrazili tudi željo po preureditvi zakristije in ureditvi prostorov za ministrante. V zakristiji starih omar nisem mogel uporabiti, ker so bile že preveč načete. Od prvotne opreme mislim, da so ostale le luči, umivalnik ter tlak. Dve omari sem pridobil tako, da sem vdolbine v steni zgolj zaprl s steklenimi vrati. Sploh materiali kot steklo, mesing, baker velikokrat prevzemajo funkcijo lesa. Steklo je široko uporabno, kadar izbereš prozorno, pa mora uporabnik še bolj skrbeti za red za temi steklenimi deli.

Nato smo se lotili gradnje prostorov za ministrante. Na tistem mestu so bili prej pomožni prostori. Želja je bila, da se v novo zgradbo umestijo še prostori za pripravo cvetja in čiščenje, prav tako pa sanitarije za obiskovalce cerkve, ob prostorih za ministrante in večjem večnamenskem prostoru (telovadnici). Zgradbo sem s cerkvijo povezal s pokritim hallom, iz katerega se odpira pogled na zelene površine na eni strani, vrata na samostanski vrt pa takrat niso bila izdelana po mojih načrtih in so se odložila na kakšen poznejši čas. Nekaj let kasneje se je pojavila potreba še po prostorih za skavte. Takrat smo iz tega veznega prostora naredili stopnice na podstrešje in nato prehod na sosednjo pomožno stavbo, kjer smo podstrešje preuredili tako, da je na sredini nastal prostor za druženje, v nižjih prostorih ob strehi pa skladišče za razne potrebščine skavtov. To podstrešje smo sedaj porušili, saj je prizorišče novega projekta.

Navernik: *V samostanski knjižnici p. Donata Valvasorja v Kamniku ste tudi načrtovali in izvedli nekaj del.*

Suhadolc: V Kamniku so glede knjižnice vse napravili že drugi pred menoj, jaz sem tam izdelal samo senčila z notranjimi lesenimi krili. Podobno zastrtje smo napravili tudi v dvorani nad knjižnico, ki služi za razne kulturne in prosvetne dogodke. V tej dvorani smo

28 Dr. p. Robert Bahčič, frančiškan, duhovnik, teolog, en mandat gvardijan v generalni hiši frančiškanov v Rimu, nato urednik Fraternitasa, sedaj rektor bazilike Marije Pomagaj, slovenskega Marijinega narodnega svetišča, in gvardijan tamkajšnjega samostana ter vikar Slovenske frančiškanske province sv. Križa.

Vhod v oratorij v samostanu v Kamniku (Foto: Ignac Navernik)

dodatno uredili tudi osvetljavo, ozvočenje ter umestili stacionarno tehnično opremo za projiciranje. V pritličju sem uredil sobo za manjše skupine tik ob vhodu z vrta, moje so omare s pulti ter velikim križem, ki deluje obenem dekorativno in zakriva tudi dodatno razsvetljavo. Nekaj sem delal tudi pri načrtovanju kuhinje in pa v vrhnjem traktu ob cerkvi za prostore ministrantske knjižnice. V cerkvi smo umestili projektor za pesmi, kar je bil glede na poslikavo kar zahteven projekt: obenem mora čim manj zastirati pogled obiskovalca na poslikavo in pa omogočati dovolj široko pokritost vidnosti v cerkveni ladji, da lahko verniki sodelujejo. V tem primeru nam je veliko dela olajšala tudi tehnologija, saj se zadeve projicirajo z zadnje strani. V tistem času je bila ta tehnologija še bolj mlada in je pomenila tudi precejšnjo investicijo. Prav tako smo morali tudi organistu omogočiti, da lahko vidi dogajanje na monitorju in krmili sistem projekcije s pevskega kora. Danes bi to uredili z brezžično tehnologijo, takrat pa smo morali od kora do zakristije priti s kabli.

V samostanu je bilo tudi veliko drobnejšega materiala, npr. več jaslic, nekaj bogoslužne posode in predmetov, ki niso bili v uporabi. Za te sem v vsakem nadstropju pripravil posebne vitrine, omare, ki so umeščene nasproti stopnišča. Podobno kot pri drugem starejšem inventarju, npr. umetniških slikah, banderih, oltarnih okrasnih prtih in podobnem materialu, zagovarjam prezentacijo stvari takšnih, kot so. Prvič s tem izkažemo spoštovanje do tistih, ki so jih izdelali in darovali. V marsikaterega od teh predmetov je vloženega veliko osebnega dela, znanja, naklonjenosti, tudi vere. Obenem pa so, četudi v slabem stanju, priča časa, ko kristjani nismo mogli ali pa smeli poskrbeti zanje. Obenem se pa zmanjša možnost, da se ta inventar ob »čiščenju« zavrže in pa morda se tako najde kakšen mecen in prispeva za njihovo obnovo. Tako v Kamniku kakor v Kopru sem imel možnost, da sem lahko te predmete razstavil.

Pri obnovi oratorija sem sodeloval s postavitvijo križevega pota (šlo je za načrt okvirjev za že obstoječe slike manjših dimenzij), napravil sem tudi načrt za oltar, na katerega sem postavil podobo Brezmadežne, slikane na les, ki je bila že prej v samostanu in smo ji tako dodelili stalno mesto. Razsvetljavo nad kornimi klopmi sem skušal približati stari, kolikor se je pač dalo raziskati. Izdelal sem tudi vhodna vrata na oratorij, pri katerih sem uporabil kamen oniks, s čimer so vrata nekoliko težja, obenem pa je oniks plemenitejši od npr. barvanega stekla in posebej ob močni svetlobi zasije v različnih odtenkih rjavo-oranžne barve.

Navernik: *V Kamniku, pa tudi drugod, se pojavljajo na vaših delih tri barve: rdeča, zlata in modra. Imajo za vas kak poseben pomen?*

Suhadolc: Res so mi te barve vseskozi nekako najbolj pri srcu. Sem poskušal tudi s kakšno drugo barvo, pa se po moje ni obneslo. Tako sem jim ostajal zvest vse življenje. Modra je Marijina, je barva neba, jasnine, rdeča je barva krvi, barva življenja, Kristusova bi rekli. Zlata je barva veličastnega, dragocenega, božjega.

Navernik: *Trenutno pa se v Kamniku realizira še en vaš načrt.*

Suhadolc: Točno. Ko je p. Mari[29] prišel v Kamnik, me je nagovoril, da bi uredili dvorano za kulturne prireditve, ki bi bila za obiskovalce lažje dostopna, sedaj je namreč v prvem nadstropju samostana. Ob garažah obstaja pomožni objekt, sprva mizarska delavnica, nazadnje pa je služil za odlaganje raznega materiala, sicer pa je bil neizkoriščen, razen podstrešja, ki so ga imeli v uporabi skavti. Ta prostor smo sedaj delno že predelali tako, da smo odstranili strop, dodali dodatne podporne zidove ter namestili streho. Dvorana bo sedaj dovolj visoka, da bomo lahko v višino nekdanjega stropa umestili tudi galerijo, kar bo omogočilo tudi namestitev dodatne ali posebne osvetljave, kolikor bi jo potrebovali, dodaten kot za snemanje in fotografije. Prav tako bo dvorana nekoliko večja od sedanje v samostanu in vključuje še prostor za priročno čajno kuhinjo. Dvorana bo imela vhod iz obstoječih prostorov za ministrante, ki jih bomo fizično povezali s to zgradbo ter tako pridobili tudi nekaj prostora za garderobo.

Vmes sta me p. Mari in spraševalec pri tem intervjuju povabila, da bi sodeloval pri postavitvi stalne razstave o geologu in frančiškanu p. Janezu Žurgi, ki je svoja zadnja leta preživel v Kamniku. Kot zmeraj sem k zadevi pristopil študijsko: da lahko zgradiš neko zgodbo, je treba pač vsaj malo začutiti tudi vsebino, čeprav se vanjo s strokovne plati nisem spuščal. Zlasti sem bil presenečen nad bogastvom, ki sem ga zaznal prek njegovega dnevnika in pa albuma s fotografijami iz prve svetovne vojne. Seveda imajo neko posebno pripoved tudi predmeti, ki jih je uporabljal. Ko tako stojiš pred neko celoto, te morda še bolj fascinira, ker si

29 Dr. p. Mari Jože Osredkar, frančiškan, duhovnik, teolog, predavatelj na Teološki fakulteti v Ljubljani, gvardijan frančiškanskega samostana v Kamniku.

bil vsaj malo del pri prezentaciji takega velikana širši javnosti.

Morda še ena anekdota, vezana na Kamnik. Nekoč sva s p. Borisom prišla v cerkev, nakar ugotoviva, da manjka križ nad tabernakljem. Nekdo je splezal na oltar in ga odnesel. Tako sem se lotil priprave novega, ki smo ga dodatno obtežili s podstavkom, ki smo ga tudi opremili z napisom. Do zdaj ga ni še nihče odnesel in upam, da tako ostane tudi v prihodnje.

Navernik: *Spoštovani gospod Matija, najlepša hvala za vaš čas in še veliko zdravja ter navdiha pri vaših zdajšnjih in nadaljnjih projektih.*

Seznam projektov, ki jih je načrtoval g. Matija Suhadolc, za cerkvene potrebe

KAPELE

- ***Uršulinke***: samostanska kapela v Izoli.
- ***Frančiškani***: samostanska kapela na Brezjah, oratorij v Kamniku; načrt samostanske kapele v Mariboru (ni realizirana).
- ***Minoriti***: samostanska kapela na Ptuju v samostanu sv. Petra in Pavla, samostanska kapela v filialni hiši sv. Doroteje v Dornavi.
- Frančiškanke Marijine misijonarke: samostanka kapela na Mirju v Ljubljani.

KNJIŽNICE

- ***Frančiškani***: Nazarje, Sveta Trojica v Slovenskih goricah, Monaldova knjižnica v Kopru; Knjižnica p. Donata Valvasorja v Kamniku – notranja senčila v obstoječi knjižnici; Ljubljana Center – načrt zunanjega dostopa do samostanske knjižnice z delno prenovo (ni realizirano).
- ***Minoriti***: v samostanu sv. Petra in Pavla – dodatne vitrine v obstoječi knjižnici.

PRENOVE

Frančiškani
- *Samostan Ljubljana Center (Tromostovje):* tlak v drugem nadstropju (skupaj z Janezom Suhadolcem), oprema provincialata.
- *Samostan Sveta Trojica v Slovenskih goricah:* prenova samostanskih prostorov, prenova druge kleti za protokolarne potrebe Občine Sveta Trojica, zunanje stopnice k cerkvi.
- *Samostan Nazarje:* prenova podstrehe z dvorano za potrebe doma duhovnih vaj in njegova oprema, čebelnjak, pokritje in obnova romarskih stopnic do cerkve (delno).
- *Samostan Kamnik:* oprema nekaterih sob, zakristija samostanske cerkve sv. Jakoba, samostanski oratorij z dodatno opremo, prostori za ministrante s telovadnico; dvorana za prireditve (v gradnji).
- *Samostan Brezje*: dozidava zakristije in oprema, ureditev tlakov med samostanom in baziliko, umestitev svetih vrat, relikviarij sv. Janeza Pavla II., procesijska nosila za podobo Marije Pomagaj.
- *Samostan sv. Ane v Kopru:* sanacija ostrešja in kritine cerkve ter odstranitev baročnega stropa, grobnica v cerkvi, prenova dela severnega dozidka k cerkvi (za bivalne potrebe samostana pred uspešno denacionalizacijo), celostna prenova denacionaliziranega samostana z okolico ter rekonstrukcija prizidka samostanu na osnovi zgodovinskih virov, ki dokazujejo obstoj dveh atrijev, oprema samostana s knjižnico; načrt prenove severnih dozidkov ob cerkvi sv. Ane (ni realizirano).
- *Dom duhovnosti v Strunjanu*: dozidava in oprema.
- *Samostan Maribor:* prenova in oprema drugega nadstropja za potrebe samostanske družine; načrt podkletitve za izgradnjo garaže in dvorano (ni realizirano).
- *Župnija Šmartno ob Dreti:* obnova mežnarije, mrliška vežica (dela so bila izvedena v času, ko je v tej župniji služboval frančiškan p. Evgen Ketiš).

Minoriti
- *Samostan sv. Petra in Pavla na Ptuju:* prenova in oprema dela samostana s provincialatom.
- *Samostan sv. Frančiška v Piranu:* delna oprema, obnova polken v atriju.
- *Župnija sv. Vida na Vidmu pri Ptuju*: dozidava (podaljšanje) cerkve.
- *Župnija sv. Petra v Ljubljani:* povečanje župnijske zgradbe za potrebe bogoslovja – študentov.

Uršulinke
- *Skupnost Ljubljana (samostan ob cerkvi Svete Trojice):* prenova jugozahodnega trakta samostana.

Frančiškanke Marijine misijonarke
- *Skupnost Emavs, Ljubljana (Mirje):* prenova nekdanjega samostana in zunanja ureditev.

Župnije
- *Kompolje pri Štorah:* oltar.
- *Teharje pri Štorah:* obnova župnišča z opremo, zunanja ureditev, krstilnik, oltar in ambon, obnova mežnarije.
- *Ljubno ob Savinji:* obnova župnišča, ureditev okolice cerkve, nadstrešek pri vhodu v cerkev, vizitke in žigi.
- *Kranj – Šmartin:* rekonstrukcija cerkve sv. Marjete na Šmarjetni gori nad Kranjem

DRUGO

- Idejni načrt cerkve v Kočevju – Kočevska Reka.
- Idejni načrt cerkve v Novem Šeheru (Bosna).
- Novomašna keliha za p. Tomaža Hočevarja OFM in g. Branka Setnikarja.
- Mnoge drobnarije: svečniki, mašni plašči ...

Jože Urbanija[1]
Medvedova ulica 23, Kamnik
urbanija.joze@gmail.com

Intervju z dr. Andrejem Perkom o zasvojenosti s prepovedanimi drogami

Prispevek predstavlja Andreja Perka, doktorja psihologije in specialista kliničnopsihološkega svetovanja. Dolga leta je bil koterapevt in sodelavec dr. Janeza Ruglja. Že več kot dvajset let vodi terapevtske skupine ljudi s težavami in stiskami po modificirani Rugljevi socialno-andragoški metodi. Ugotavlja, da se zadnja desetletja število zasvojenih, zlasti z nedovoljenimi substancami, povečuje. Pojavlja pa se še nova zasvojenost, povezana z računalniško tehnologijo. Svoja spoznanja objavlja v strokovnih člankih in knjigah.
Ključne besede: Andrej Perko, zasvojenost

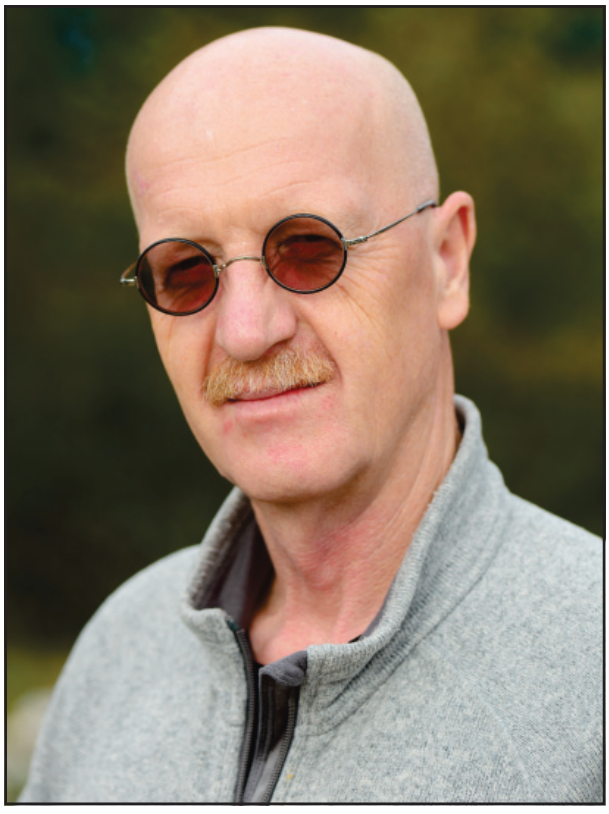
The piece presents Andrej Perko, a doctor of psychology and a clinical psychology specialist. For many years, he was a co-therapist and colleague of Dr Janez Rugelj. He has been leading therapeutic groups for people with problems and distress according to Rugelj's modified social-andragogic method for over twenty years. He notes that in the last decades the number of addicts, especially those addicted to illegal substances, has been increasing. Yet a new addiction is also on the rise, which is associated to computer technology. He publishes his findings in professional articles and books.
Key words: Andrej Perko, addiction

Andrej Perko je doktor psihologije in specialist kliničnopsihološkega svetovanja. Dolga leta je bil koterapevt in sodelavec dr. Janeza Ruglja, zdaj pa nadaljuje njegovo delo. Že več kot dvajset let vodi terapevtske skupine ljudi s težavami in stiskami po modificirani Rugljevi socialno-andragoški metodi. Svoja spoznanja objavlja v strokovnih člankih in knjigah: *Samopodoba ljudi v stiski, Družina na križpotju, Otroci alkoholikov in tiranov, Večkrat sem ji kupil rože, kot je ona mene pričakala v negliže*ju. Skupaj z ženo sta dvajset let življenja v skupnosti dr. Ruglja opisala v knjigi *Poletje je dalo na glavo klobuk.*

Različne vrste zasvojenosti so človeka spremljale vso njegovo zgodovino. Vendar se zdi, kot da se zadnja desetletja število zasvojenih, zlasti z nedovoljenimi substancami, povečuje. Ob tem se pojavlja še nova zasvojenost, povezana z računalniško tehnologijo. Na nekaj vprašanj v zvezi s to problematiko je odgovoril dr. psihologije in specialist kliničnopsihološkega svetovanja Andrej Perko.

Urbanija: *Katere skupine prebivalstva so najbolj na udaru zasvojenosti s prepovedanimi drogami?*

Perko: To so nedvomno mladi. Predvsem fantje. Gre za različne vrste zasvojenosti; poleg zasvojenosti s prepovedanimi drogami je danes v ospredju zasvojenost z internetom in pornografijo. Mladi v prihodnosti ne vidijo več perspektive, ampak grožnjo. Droga pa kot da naj bi jim omogočala vključevanje v življenje. V resnici jih anestezira. Druga značilnost je ta, da se je tradicionalni način življenja popolnoma spremenil. Iniciacije v odraslost ni več. Tudi odpovedovanja in sprejemanja trpljenja ni več oziroma ju mladi že vnaprej zavračajo. Druga značilnost, ki pa je z vsem tem povezana, je ta, da mladi ne najdejo svoje identitete, ne razvijejo čuta odgovornosti in ne morejo prerasti infantilnosti. To pa je pogojeno s tem, da imajo vse doma, vključno s seksom. Za nič se jim ni treba truditi, kot so se morale generacije pred njimi. Z drugimi besedami: za vse poskrbijo mame in fantje se od njih ne morejo odtrgati, pa seveda tudi mame ne od njih! Ko je bilo še obvezno služenje vojske, so se fantje morali odtrgati od doma, od mame in se postaviti na lastne noge. To je bilo naporno, toda fante je utrdilo, jih navadilo reda in jim dalo občutek, da zmorejo živeti sami. Zavedali so se svoje življenjske moči. V družbi, kakršna je danes, se mladi ne počutijo doma. Zato si iščejo neki svoj svet. In ta svet naj bi bil kot nekakšna hitra pot v nebesa, seveda po njihovih predstavah. To pa pomeni predvsem brez truda. Takšen svet – brez trpljenja, brez truda, brez odgovornosti in obveznosti – naj bi jim omogočala droga. Ko se zadeneš s heroinom, se razbremeniš trpljenja, slabega počutja, dolgočasja. In dokler droga deluje, si skoraj kot v »nebesih«, toda ko popusti, si še bolj na tleh kot prej. In seveda čim prej sežeš po novem odmerku. Ob tem pa si tako rekoč vsi

Dr. Andrej Perko

1 Doktor znanosti, prevajalec, literat.

zagotavljajo, da se njim že ne more zgoditi, da bi jih droga zasvojila. Ne, jaz pa že ne! Še vedno imam vse pod kontrolo. Ne priznajo si in kmalu se tudi ne zavedajo več, da ima kontrolo nad njimi samo še heroin, kokain ali pa kakšna druga droga.

Urbanija: *Ker govorimo o zdravljenju zasvojenosti z drogami, ali gre za bolezenski oziroma zdravstveni pojav ali za kaj drugega?*

Perko: Uradno gre za bolezen, posledice so bolezenske. Hudolin meni, da gre za stil življenja. Obstajajo pa tudi določene preddispozicije. V začetku razni vzgibi. Začetki odvisnosti so povezani z različnim eksperimentiranjem: z alkoholom, s travo, ki se večini zdi nedolžna, a na koncu »skuri« možgane, ker onemogoči koncentracijo in s tem zlasti napredovanje v izobraževanju. Kakih deset odstotkov uživalcev trave nadaljuje s heroinom. Pri tem hitro pride do telesne zasvojenosti. Izhod iz te pa je zelo težak. Zelo redke so izjeme, da se zasvojenec sam reši droge. V vseh primerih pa gre za neodgovoren način življenja. Pomemben je odnos staršev do droge in do zasvojenega člana družine. Dobri družinski temelji so najboljša preventiva. Vendar se moramo zavedati, da so v času pubertete družinske vrednote na prepihu. Mladostnik, ki v družini ne najde primernih vrednot, ker jih družina preprosto nima ali pa jih pogosto tudi zavrača, sprejme »vrednote« klape, v katero se je vključil. In ker nima sposobnosti diferenciacije (razločevanja), preprosto sprejme v klapi prevladujoče odnose in ravnanja. Za mladostnika je zelo pomemben zlasti lik očeta, ki pa je žal pogosto samo biološki oče, sicer pa le »odsotni oče«. Fantje se tako nimajo s kom identificirati. Zbegani so. Od otroštva naprej so z njimi skoraj samo še ženske: vrtec, šola, služba, vse do vrha politike. Svet postaja vse bolj feminiziran. Nič nimam seveda proti ženskam, ampak to je dejstvo in za oblikovanje moške identitete pri mladostniku je pomembno, da ima moškega vzornika. Mladi fantje se ne morejo več ustrezno umestiti v ta svet. Zato se podajo v svet omame, v katerem ni nobene odgovornosti. Ugodje, za katero se je v življenju treba potruditi, dobijo brez truda, če seveda odmislimo neprestano stisko za denar, da si nabavijo drogo.

Urbanija: *Kaj je bistvo zasvojenosti z drogami?*

Perko: Bistvo odvisnosti od droge je, da odvisnik nima več kontrole nad sabo. Vlada mu droga. Postane suženj droge. Če se je hoče rešiti, potrebuje zdravljenje. Ko se zadrogira, izgubi občutek za moralnost svojih dejanj. Narkomanom je treba pomagati, ker si sami ne morejo. Brez pomoči ni uspeha. Prvi korak pri tem pa mora biti zelo radikalen poseg: odvisniku je treba odvzeti vse ugodnosti. To stisko je treba stopnjevati do stopnje, ko se mora odločiti: ali zdravljenje ali smrt. Odvisnika je treba postaviti na cesto, sicer bo postala cela družina patološka, kolikor seveda zaradi odvisnika, ki jo neprestano spravlja v obup, že ni taka. Edino to je učinkovito. Toda starši pogosto niso zreli, nočejo se soočiti z resničnim stanjem.

Če bi drogo legalizirali, je zaradi tega ne bi bilo nič več, ne bi pa bila kriminalizirana, prodaja bi bila transparentna in črni trg bi razpadel.

Urbanija: *V čem se ta zasvojenost razlikuje od drugih zasvojenosti. Od alkoholizma, kajenja, računalniških tehnologij ...?*

Perko: Pri zasvojenosti s prepovedanimi drogami gre za telesno zasvojenost in je zato bolj uničujoča kot druge droge. Posledice te droge so očitne na področju socializacije. Če odvisniki na začetku še nekako funkcionirajo, pa potem vedno bolj živijo samo še za drogo. Njihova stanovanja so prava svinjarija. Ta zunanji svet je dejansko ogledalo njihovega notranjega sveta. Pravo opustošenje. Popolnoma izgubijo občutek za red, za moralo. Pri alkoholikih pride do tega bolj počasi, pri narkomanih hitreje. Prej ali slej sledi popoln moralni propad. Konec je enak: droga, kakršna koli že, popolnoma prevlada.

Urbanija: *Kako zasvojenost družinskega člana vpliva na družino? Kako na sosede in prijatelje? Kakšne so njihove reakcije?*

Perko: Družina prikriva dejansko stanje, ker se ga sramuje. Toda s tem se ničesar ne reši. Pravzaprav se družina prilagaja patologiji odvisnega družinskega člana. Tako celotna družina postane patološka. Vsi postanejo bolni! Starši morajo dozoreti! Rešitev je v radikalnem rezu. Tako kot je pri alkoholizmu nujen ultimat: ali zdravljenje ali ločitev! Tako je tudi pri odvisniku od droge: ali zdravljenje ali izključitev iz družine z odvzemom prav vseh ugodnosti, ki jih ima v družini. Treba ga je vreči »na cesto«. Tako ga prisilimo, da se prostovoljno odloči za zdravljenje. V bistvu gre za prostovoljno zdravljenje »pod prisilo«.

Obstaja pa še drug vidik te zgodbe. Družba rabi »grešne kozle«. Smo tiho, kot da ni nobenega problema, sebe doživljamo kot zdrave, normalne, spoštovane. Zatrjujemo si: jaz pač nisem takšen! Gre za projekcijo naših slabih strani v »grešne kozle«, ki so v tej situaciji lahko tudi odvisniki.

Urbanija: *Zasvojenost kot povod za kazniva dejanja?*

Perko: Odvisnik potrebuje denar, veliko denarja, vsak dan več, ker potrebuje vedno večji odmerek. Za redno službo prej ali slej ni več sposoben. Drogo zaradi zasvojenosti, zaradi notranje potrebe, nujno potrebuje, denarja nima in začne krasti, navadno najprej doma, potem pa kjerkoli se pokaže priložnost. Mnoge to pripelje v preprodajo droge. Tako prihaja do vedno večjega kroga prodajalcev droge in tudi odjemalcev. Dekleta to potisne v prostitucijo.

Z metadonom ničesar ne rešimo. V bistvu je še bolj strupen kot heroin. Sicer pa ga prodajajo med seboj sami zasvojenci, prav tako kot druge droge.

Urbanija: *Metode zdravljenja – odvajanja od zasvojenosti?*

Perko: Odvisnika je treba popolnoma izolirati od narkomanskega okolja. To danes omogočajo različne vrste komun. Ustvariti je torej treba okolje, v katerem odvisnik ne more manipulirati. Pridobiti mora delovne navade, se oblikovati kot osebnost. V komunah je treba uvesti zelo natančen red. Poudarek je na ponovni pridobitvi občutka odgovornosti za svoje življenje in za življenje drugih. S strogim dnevnim redom si polago-

ma pridobijo disciplino in se ponovno utirijo v svet dela in normalne družbe. Pravzaprav ne gre za zdravljenje, ampak za oblikovanje zrele in odgovorne osebnosti.

Urbanija: *Kaj bi svetovali ljudem, da ne zapadejo v zasvojenost?*

Perko: Naučite se živeti odgovorno! Nobenega moraliziranja! Moralistično svetovanje in prigovarjanje ali očitanje je brez smisla. Pomembno je postaviti in uveljaviti prave vrednote, ustvariti spodbudno okolje, v katerem mladi lahko izražajo svoje potenciale. Mladi morajo vedeti, kdo je avtoriteta, kdo je vodja. Ta mora jasno postaviti pravila igre, dosledno zahtevati, da se po njih ravnajo in – kar je najvažnejše: mora se jih najprej in vedno sam držati.

Breda Podbrežnik Vukmir[1]
Novi trg 31, Kamnik
breda.podbreznik@gmail.com

Ožarjene planine gledam, dokler mi ne potonejo v mraku

Intervju s pisateljico Bredo Smolnikar o njenem delu in poteh

Intervju prinaša pogovor s pisateljico Bredo Smolnikar, ki je bila rojena leta 1941 in živi v Domžalah. Po poklicu je inženirka tekstilne tehnologije. Najprej je bila zaposlena kot tehnologinja v različnih tekstilnih tovarnah, kasneje je postala obrtnica. Je avtorica romanov in kratkih zgodb, znan je njen 14-letni sodni boj s tožnicami, ki naj bi v romanu *Ko se tam gori olistajo breze* prepoznale svoje starše. Sodna zmaga pomeni tudi zmago umetniškega izražanja, ki ga je pisateljica izbojevala za slovensko kulturo. V pogovoru se dotaknemo Kamnika, kamniških zgodb in njene literature ter posameznih literarnih junakov.
Ključne besede: Breda Smolnikar, pisateljica, literarni junaki, samozaložništvo

An interview with author Breda Smolnikar, who was born in 1941 and lives in Domžale. She is a textile technology engineer by profession. She was first employed as a technologist in various textile factories, and later became a tradeswoman. She is the author of novels and short stories. She is known for her 14-year court battle with plaintiffs, who supposedly recognised their parents in her novel *Ko se tam gori olistajo breze* (When the Birches up there are Greening). Her legal victory also represents the victory of artistic expression, which the writer was battling in the name of Slovene culture. During the interview also we touched upon topics relating to Kamnik, Kamnik stories, the author's literature and her individual literary heroes.
Key words: Breda Smolnikar, author, literary heroes, self-publishing

Breda Smolnikar je posebnost slovenske literarne pokrajine tako s svojim močnim pisanjem kot s samosvojo samozaložniško potjo.

Vedno je stopala po svoji poti, ki ni bila lahka in ne uhojena. S svojo močno literaturo sproža vprašanja o meji med realnostjo in fikcijo, saj so njene zgodbe zaradi vsebine in navidezne resničnosti vedno naletele na odpore in celo preganjanja ali vsaj odrinjenost. To pisateljica močno čuti. Nikoli ni postala na primer kakšna hišna avtorica te ali one založbe, saj je hotela biti svobodna. To ji je prineslo seveda cel kup težav in naporov z izdajanjem knjig. Zdi se, da njena literatura ne žanje toliko literarnega priznanja, kot si ga zasluži. Njene zgodbe in romani so izstopajoči po estetski in vsebinski strani, liki so živi, kot da bi jih srečevali med našimi vsakdanjimi opravki, kar seveda ni drugega kot pripovedna moč, s katero pisateljica zapelje bralca. Za navidezno grobo realnostjo je čutiti pisateljičino globoko empatijo in vitalizem, nikoli pa ne posega po ceneni všečnosti. Naj poudarim še to, da si kruh služi kot obrtnica. Tudi to je dela še kako posebno.

Breda Smolnikar (Foto: Meta Kušar)

Breda Smolnikar se je rodila slovenskim staršem 19. januarja 1941 v mestu Herceg Novi. Ko se je začela vojna, se je družina preselila v Domžale. Po poklicu je inženirka tekstilne tehnologije. Najprej je bila zaposlena kot tehnologinja v različnih tekstilnih tovarnah, kasneje je postala obrtnica.

Prvi roman *Otročki, življenje teče dalje* je izdala leta 1963 pri Mladinski knjigi, kjer sta sledili še dve mladinski deli: *Mali mozaik imen* (1967) in *Popki* (1973). Sledilo je pisanje pod psevdonimom Gospa, njena dela so obravnavala čas med vojno in po vojni, s čimer si je nakopala sodni proces in kazen. Pod psevdonimom Gospa je izdala naslednja dela: *Balada o divjem mleku* (1980), *Ko je umiral Stob* (1982), *Mrtvi Stob* (1983) in *Stobovske balade* (1985).

Leta 1998 je nastal roman *Ko se tam gori olistajo breze,* ki ga je izdala v samozaložbi. Zaradi tega romana so jo tožile štiri starejše tožnice, ki naj bi v romanu prepoznale svoje starše, zlasti pa so bili zanje moteči opisi erotike. Med procesom je pisateljica doživljala hude pritiske, ki so posegali v njeno eksistenco in eksistenco družine. Proces je zbudil tudi veliko javne pozornosti in javne podpore pisateljici, saj je šlo tudi za problem svobode umetniškega izražanja. Po več kot desetih letih je izbojevala svobodo umetniške besede za ves slovenski kulturni prostor.

Po letu 1999 je izdala *Zlate dépuške pripovedke*. Znana je pisateljičina podoba v predpasniku pred gorečo grmado knjig, na kateri je zgorela tudi lutka pizdenškega vohuna. V samozaložbi je izdala tudi *Veliki*

1 Magistra znanosti, Knjižnica Franceta Balantiča Kamnik.

slovenski tekst (2010), slikanico za odrasle z ženskimi liki, in bibliofilsko izdajo *Si dekle ali žena* leta 2016.

Je prejemnica literarnih nagrad, bila je nominirana tudi za Prešernovo nagrado.

Podbrežnikova: *Ker gre za intervju v Kamniškem zborniku, naj bo prvo vprašanje lokalpatriotsko: Koliko tvoje literature je povezane s Kamnikom? Tvoje zgodbe si vedno predstavljam tako, da se v ozadju vidijo Kamniške planine. Kot odsev večnosti, ki kljubuje krhkim človeškim usodam.*

Smolnikarjeva: Kamnika si nisem drznila opisovati, premalo ga poznam, verjamem, da se bo našel pisec, a naj pohiti, saj je Kamnik še zmeraj poln neke nenapisane vsebine, ki kliče po pisanju, in bi bilo škoda, da za zmeraj umreta notranja lepota in bogastvo tega kraja. Nekaj malega se je pred desetletji Kamnika lotil Ivo Zorman, a je bilo premalo globoko. Krajevni etnologi so veliko napisali o Kamniku, enkrat se moram malo poglobiti v njihovo delo.

Kamnik mi je zelo ljub, vedno mi je bil kot delavki in pisateljici naklonjen, tako da včasih rečem, da je Kamnik moj pravi domači kraj. Velikokrat mi je v preteklosti, ko nisem imela denarja za življenje in za moje samozaložbe, občina Kamnik dajala delo, prala sem njihove lamelne zavese in čistila njihove preproge, enako je bila vedno dobra do mene kamniška knjižnica. In vedno, kadar sem bila žalostna in prizadeta, sem sedla v avto in se peljala proti Kamniku in naprej proti planinam. Še danes včasih, ko delam v naši čistilnici v Depali vasi in se nebo začne rdečiti, pustim delo in kar v kratkih rokavih skočim ven, tudi če je mraz, da ne bi zamudila pogleda na ožarjene planine in jih gledam, dokler mi ne potonejo v mraku.

Podbrežnikova: *Omenjaš nenapisane kamniške vsebine. Katere so to? Katere svoje literarne junake bi postavila v srednjeveško in hkrati gorsko okolje?*

Smolnikarjeva: Pred nedavnim sem bila na eni od razstav v Maistrovi ulici v Kamniku. Od daleč sem poznala Diko Dolenčevo, hodila sem po prostorih, ki so zdaj po njeni smrti galerija, čutila sem milino velbanih stropov in sten, pa slutila lepoto iz ulice skritega notranjega vrta v tej hiši, v mislih zaslišala prelepi globoki glas Dikine sestre Nataše in začutila lepoto nekdanjih kamniških deklet, ki so svojo inteligenco čudežno sejale po slovenskem radiu, televiziji in filmu, študirala sem na univerzi z enim od Mesnerjev, živečih v hiši nasproti Dolenčevih, redko se pomenkujem z enim od Pucljevih inženirjev v sosednji ulici, če potrebujeva kak čistilniški nasvet ali pomoč. Žal pa nikoli ne bom mogla vstopiti v kako kamniško meščansko hišo vzdolž prelepe Šutne, odmaknili so mi jo, ko so nam jo zaprli, umirajoče hiše Šutne se mi ne bodo odprle, nikoli ne bom vedela nič o Sadnikarjevih in o vseh drugih, ki jih samo slutim, z Rijo Flerinovo komaj kdaj kaj rečeva o njeni mladosti, o njenih sestrah in o Kamniku, drugam naju vodijo pogovori. Kdo drug bo moral priti in zapisati, če bo še čas … Tudi Kamnik umira, pa kako hitro.

Podbrežnikova: *Najbrž pa imaš še kakšne povezave s Kamnikom: so to zgodbe, ljudje, spomini, narava, skupne poti?*

Smolnikarjeva: Rod mojega očeta je iz Buča, čez hribe sta moj ded in njegov brat šla za cimpermanskim delom in prišla do Gorjuše nad Dobom, kjer je Štibjevim strela požgala gospodarsko poslopje in sta ga na novo zgradila in se potem tam poročila. Utopični socialist Andrej Smolnikar, sodobnik Franceta Prešerna, je bil od tod. Preden je odšel v Ameriko, se je družil s Čopom, Zupanom, Jarcem, Vodnikom, Slomškom, Prešernom. V Ameriki, kjer je deloval, je imel Prešernove poezije, ki mu jih je pesnik podaril. Ameriški pesnik Longfellow je iz Smolnikarjevih spominov na slovenske kraje po eni od njegovih knjig črpal snov za prikaz Smolnikarja v romanu *Hyperion*. Mojih povezav s Kamnikom in njegovo okolico je najbrž še kaj, vsi moji predniki so hodili po njem in sanjali o velikem svetu, Kamnik so dobro poznali in nekaj tega gotovo seva vame še danes.

Podbrežnikova: *V gimnaziji smo se vedno primerjali z Domžalčani. Kamničani smo sicer imeli neko lokalpatriotsko in zgodovinsko zavest. Vendar pa v domžalskem koncu korenini močno obrtništvo, kar nam je bilo bolj neznano.*

Smolnikarjeva: Vsi, ki so hoteli več, so iz Domžal hodili v gimnazijo v Kamnik, v Ljubljano se tedaj še ni hodilo. Najboljša gimnazija je bila vendar gimnazija Kamnik, najboljši profesorji so bili tam. Tudi sama sem naredila sprejemne izpite za kamniško gimnazijo, a sem si premislila in me je žal potem odneslo drugam. Morda bi postala Kamničanka, morda bi se vame zagledal kak kamniški fant, če se lahko pošalim, morda bi potem lahko pisala o Kamniku …

A sem kljub manj imenitni domžalski soseščini ponosna na naše domžalske obrtnike in delavce, vsi v našem rodu smo obrtniki in delavci. Domžalski obrtniki smo toliko hudega doživeli v preteklem in doživljamo tudi v sedanjem sistemu, da bi se o tem lahko pisale debele knjige. Pridnosti, pokončnosti in delavnosti Domžalčanov ne povojni in ne sedanji sistem ne ceni. Gotovo bo prišel kdo, ki bo pisal o tem.

Podbrežnikova: *Po prvih pisateljskih korakih v mladinsko književnost je sledila Balada o divjem mleku, ki govori o materi, ki ji umira otrok. Dr. Evgen Bavčar meni, da je to eno od najbolj pretresljivih in najboljših del o materah, ne samo v slovenski, pač pa v svetovni literaturi. Zakaj si se odločila za objavo pod imenom Gospa?*

Smolnikarjeva: Takrat, ko sem napisala to knjigo, se mi je zdelo, da ni pomembno, kdo je knjigo napisal, hotela sem samo tiho in anonimno pripovedovati o človeški bolečini. Nisem hotela, da bi kdo čutil z mano ali celo, da bi razmišljal o kvaliteti napisanega. Knjiga pa je za tisti čas silovito butnila med slovensko bralstvo, seveda ne samo zaradi za nekatere tako šokantnega in politično neprimernega psevdonima, saj smo bile takrat vse tovarišice in ne gospe, ampak zaradi vsebine in seveda tudi načina, kako je bila napisana. Prišla je celo v ožji izbor za Prešernovo nagrado iz sklada, kot se je dalo prebrati iz časopisja, kar je bilo za čas začetka osemdesetih let in za avtorico samozaložbe ter za sam psevdonim Gospa nekaj nepredstavljivega. To me je tedaj motilo, saj me ni zanimala zunanja re-

akcija ob knjigi, jaz sem se v knjigi samo pogovarjala, pogovarjala z anonimnim gospodom s preloma devetnajstega v dvajseto stoletje, kateremu sem, ne da bi me v svoji katoliški in jezikovno primitivni vnemi sploh mogel slišati, pripovedovala o sebi. Vsekakor je ta knjiga ena tistih, ki ljudi gane in tudi preseneti, pa najsi v njej iščejo njeno preprosto vsebino ali kompleksnost in zahtevnost načina pisanja.

Preden sem napisala to knjigo, sem prebrala ogromno knjig, ki so govorile o smrti bližnjih. Pa me nobena ni prepričala in se je bilo težko lotiti te teme, teme, ki me je obvladovala dolgo časa in me ni spustila. Zavedala sem se, da je pisati o bolečini zelo težko in da se težko izogneš banalnostim. Izognila sem se s psevdonimom in tišino povedanega. In potem se je počasi bolečina tanjšala.

Podbrežnikova: *Tvoje Stobovske elegije govorijo o Domžalah. Najbrž je to tvoj rojstni kraj. Ampak tvoja knjiga ti je prinesla tudi nekaj nevšečnosti.*

Smolnikarjeva: Ne, Domžale niso moj rojstni kraj. Rojena sem bila v Herceg Novem v Boki Kotorski v Črni gori kot ena od dvojčkov Slovencema Maksu in Albini Smolnikar. Seveda knjig o Stobu, ki sem jih izdajala in pisala od *Balade o divjem mleku* dalje in tudi nadaljevala z za nekatere tako neprimernim psevdonimom Gospa, nisem označevala z Domžalami, ampak sem si vzela za svoje ime Stob, kjer sta živela moj stari ata in stara mama po materi. – Stob je lahko kjerkoli, kjer ljudje niso ljudje in jih je treba odkrito in neprizanesljivo označevati. Te knjige so morda še mnogo bolj zvonile in kričale po preplahu v času socializma kot mala uboga Gospejina *Balada o divjem mleku*, ki so jo nekateri celo označevali za religiozno in je niti zastonj niso hoteli imeti na svojih knjižničnih policah (na primer knjižnica Kranj in njena prestrašena direktorica Milutinka Šimunac). Da ne razlagam podrobneje: za te knjige sem že v tistem času morala hoditi na sodišče, celo z dojenčkom, ki sem ga kar pred sodnico dojila, ker je bil lačen in je jokal in ga nisem imela kam dati, doma pa so me sami čakali še trije otroci. Posredno kot čistilka sem, ker sem si upala pisati, kot sem pisala, dobila pogojni zapor treh mesecev za dobo dveh let. Posredno zaradi knjig o Stobu so me preganjali tudi inšpektorji iz mojega kraja, ki so imeli poleg strokovne tudi politično moč, trgali so ovitke mojih samozaloženih knjig, a o tem sem že pisala. Domžalam, kamor že desetletja plačujem davke in vse druge obveznosti, se je zdelo, da me je treba pokoriti. Žal se me pokoriti ni dalo, čeprav so mi odvzemali pomoč za mojo samozaloženo literaturo.

Podbrežnikova: *Zanimivo je vprašanje, zakaj si se odločala za samozaložništvo?*

Smolnikarjeva: Kot sem rekla, samozaložba mi je zmeraj dajala svobodo, ki jo seveda drago plačujem. Tisti kulturniki, ki so bili v prejšnjem in so tudi v sedanjem sistemu pri oblastnikih udomačeni in imajo položaj, po kulturi še zmeraj svinjajo in čeznjo prašičijo, pa ne samo v teh malih zamejenih krajih, ampak tudi širše po Sloveniji.

Podbrežnikova: *Najbrž res tvoji ženski liki zasvetijo svetleje ali močneje zaradi tvoje izjemne knjige Si dekle ali si žena. Poleg močnih in sposobnih ženskih likov, ki na svojih plečih prenašajo različne težave, so med junakinjami tudi posebne ženske usode. Ampak vsi tvoji liki so postavljeni v konkreten čas in prostor: Alojzija Lojza Lujza v Moravče, Dursuma v grad Jable, Maca v konfekcijsko tovarno itd. Koliko je fikcije, koliko je resničnosti v teh ali drugih zgodbah?*

Breda Smolnikar (Hrani: Breda Smolnikar.)

Smolnikarjeva: Če je pisatelj dober, mora vzbujati v bralcu radovednost, da se ta začne spraševati, kaj bi lahko bilo res in kaj ne, pa da sam sebi postavi ogledalo. Pred časom me je spravila ena od mojih kritičark v smeh, ko je javno zapisala ob svoji kritiki moje Dursume: »Kaj pa, če je vse res?« V gradu Hábach, kjer se v kleti med vojno nekaj dni skriva celo Rita Maj, Titova sodelavka, najde moja Dursuma še zamlada ogromno bogastvo zlata, dragih kamnov, starih novcev, umetniških slik itd. Peljem jo že odraslo v dneve naše desetdnevne vojne, ko se nad jugoslovansko vojsko v Trzinu sama samcata vozi s svojim malim dvosedom Storchom in nad vojsko stresa divje češnje, vmes pritaknem slovenske Žide, ki pred drugo vojno ne vejo, kaj bi z zlatim več ton težkim bogastvom, pa si ga potem vsega iz Habacha odpelje Dursuma, tu je naš Bavčar, ki zelo težko da ukaz, naj se v Trzinu strelja na jugoslovansko vojsko v tankih, tudi Drnovška omenjam, pa novinarja Vinka Vasleta, Trzince, Ločane, Dépovce ... v času kratke slovenske vojne za Slovenijo ... Verjamem, da se med branjem res pomisli, kot je razmišljala ona kritičarka. Pisatelj vas namreč lahko pelje, kamor vas hoče, če ima moč. Konkretni svet, ki ga nataknem svojim junakom, mora biti tak, da mu verjamete. To pa ne gre brez talenta. Danes piše ogromno ljudi, večina literarnih »umotvorov« pa niso umotvori. Če pa pisca preganjaš, jemlješ tudi narodu, da bi umetnine mogle svobodno nastajati. Škoda taki narodovi kratkovidnosti!

Podbrežnikova: *Meni je res še posebej draga iznajdljiva Dursuma. V zgodbi je veliko intrigantnih zapletov in tudi podatkov, kar pomeni, da svoje zgodbe vendarle ne streseš kar tako iz rokava, ampak se najbrž česa lotiš prav študijsko. Vsaj takšen vtis sem dobila. Na primer: zgodovina gradu Jable, delovanje Udbe, imenitna družina Gruden, zbirka starega denarja, blagovne rezerve iz stare Jugoslavije kot zaklad, skrit v Jablah ...*

Smolnikarjeva: Seveda sem se tega teksta lotila zelo studiozno. Prečesala sem kar nekaj nemških knjig o starih novcih, pa eno srbsko tudi, saj sem na čuden način prišla do nje. Ne bom povedala, kdo vse mi je razlagal in dajal podatke o zlatu v naših državnih trezorjih pa kako sem prišla do teh podatkov (mogoče si zdajle izmišljam celo to in še kaj, kdove!?), šla sem na etnološki oddelek slovenske univerze k strokovnjakom po razlage o stvareh, ki so se mi odpirale in jih nisem znala razložiti, na Hrvaško sem k vnukinji slovenske pisateljice Zofke Kveder Sunčani Škrinjarić poslala dopis, naj mi takoj pošlje kolikor mogoče veliko vezenih starih napisov na vezeninah, ki so jih hrvaške gospodinje obešale na stene svojih kuhinj, preštudirala sem Talmud pa zaradi enega samega stavka tudi Koran, listala sem po dnevnem časopisju iz časa naše kratke desetdnevne vojne, bila sem v Stari Gorici na razstavi slikarja Zorana Mušiča in tam naslikanega našla v hodniku prvega nadstropja krasne stare Auerspergerjeve palače pred tistimi presunljivimi risbami mrličev pogled enega svojih vélikih junakov, presunljivega Žida Wealtha iz Dursume, ki sem mu prej dolgo časa v literaturi zaman iskala obraz in oči in sem ga tu končno našla ... itd., itd. ...

Tu pa so še drugi junaki in junakinje iz mojih knjig. Za mnoge sem slišala v svoji mladosti od staršev ali od naših strank, ki so hodile k mojemu očetu, krojaškemu mojstru, ali mami, pletilski mojstrici. Čase iz druge svetovne vojne sem doživljala iz presunljivih pričevanj ljudi v naši delavnici, velikokrat skrita kje v kakem kotku, ker otroci nismo smeli vsega vedeti, mene pa ni bilo mogoče odgnati, kadar sem hotela kaj slišati. Alojzija Lojza Lujza je slikana po moji stari mami, bogati kmetici, ki ji je oblast po vojni vzela vse, saj ko se iz Dépale vasi oziram po Mengeškem polju proti Kamniškim planinam, je bilo mnogo njiv in travnikov na tem prostoru nekdaj njenih. Moja Maca iz poznane domače tovarne je gotovo presunljiva v svoji odmaknjeni lepoti in človečnosti. Velik v svoji ljubezni do umrlega otroka je grdi puklasti Nace. Kadar je v človeku toliko bolečine, kot je je bilo v Nacetu, nič na tem svetu ne more pomagati. Niti bajna lepota Macina. Ker sem kot tekstilna tehničarka in inženirka delala v tekstilni industriji, mi ni neznan vonj tovarn. V tej pripovedki sem se poklonila tovarniškemu življenju. Od blizu sem namreč poznala Svilanit, Universale, Filc, Trak, Vato, Induplati ...

Podbrežnikova: *Ravno zaradi nerazumevanja meje med fikcijo in resničnostjo v romanu Ko se tam gori olistajo breze so te tožile štiri starejše gospe, sestre, ki so v Rozini prepoznale svojo mamo in so jih zmotile predvsem erotične scene iz romana. Preganjanje je trajalo 14 let in se je seveda končalo v tvoj prid, zate so se zavzeli močni posamezniki. Pravzaprav si ti izbojevala svobodo govora za pisatelje. Vendar je bila najbrž cena previsoka, tako zate osebno kot za družino in tudi za tvoje ustvarjanje.*

Smolnikarjeva: Ja, cena je bila res visoka, po tem procesu nisem več prijela za pero. A naj raje veselo povem, da je knjiga *Ko se tam gori olistajo breze* že zakoračila po Evropi in tudi v Ameriki jo bodo v kratkem prevajali. Sama najboljša prevajalska imena se je lotevajo. Imam jo v rokopisu v francoščini in španščini, v evskeri (baskovščini), prevaja se v srbski jezik, natisnjena je v slovaščini in nemščini. Ko je prevajalka pred dvema mesecema pokazala španski prevod baskovskemu pisatelju Juanu Kruzu Igerabideju, se je ta tako navdušil ob tem tekstu, da ga je v enem mesecu zastonj prevedel v baskovski jezik in ga bo sam ponudil založbam. – To so ta mala veselja, ki prihajajo. A uradna slovenska kultura me še naprej zavrača, zame ni štipendij, ni umetniške penzije, ne na lokalnem in ne na republiškem nivoju ni prostora zame ...

Pa kaj! Zadnja moja samozaložena knjiga *Si dekle ali si žena* tehta kar 2,40 kg, v njej je na USB-ključku 18,5 ur posnetega materiala iz te knjige, ki ga pripovedujem sama, slikarka Laura Ličer je v knjigo naslikala 176 celostranskih barvnih ilustracij. Kako sem se bala, ali bom zmogla vse to plačati! Nekatere pomembne slovenske knjižnice knjige nočejo imeti na svojih policah. In vendarle me iščejo svetovne knjižnice. Veličastna Kongresna knjižnica v Washingtonu je kupila deset mojih slovenskih knjig *Bredke Pripovedke*. Te iste pripovedke pa je domžalska knjižnica, čeprav je knjige naročila, najprej sprejela, potem pa brez vzroka naknadno vrnila. Pred nekaj dnevi so me iz Nemčije iz Državne biblioteke v Frankfurtu ob Maini zaprosili za moj slovenski *Veliki slovenski tekst*. Zunaj se ceni literatura, tudi slovenska.

Ostaja pa ne glede na vsa zavračanja dejstvo, da sem tista slovenska umetnica, ki je umetnikom, tako slovenskim kot evropskim in svetovnim, po dolgih 14 letih boja priborila svobodo umetniškega ustvarjanja. To pa ni malo za ponos, ki me preveva.

Jože Arko[1]
Stebljevek 2a, Laze v Tuhinju
drustvo.dogodek@gmail.com

Kamniški olimpijci v zimskih športih

Prispevek predstavlja poglede in vtise kamniških udeležencev zimskih olimpijskih iger. V pogovoru so predstavili svoje doživljanje tega največjega športnega dogajanja. V zapisu so prikazani tudi športni dosežki kamniških olimpijk in olimpijcev: Andreje Mali, Tatjane Smolnikar, Andreja Laniška in Matjaža Kladnika. Posebno mesto gre Andreji Mali, ki je trikrat nastopila na olimpijadi. Omenjamo še Roka Benkoviča, ki ni bil udeleženec OI, se pa ponaša z izjemnim dosežkom: z osvojitvijo naslova svetovnega prvaka v smučarskih skokih leta 2005.
Ključne besede: olimpijske igre, kamniški udeleženci zimskih olimpijskih iger

The report presents the views and impressions of the Kamnik participants of the Winter Olympics. During the conversation, they discuss their experiences of this biggest sporting event. The record also presents the sporting achievements of the Kamnik Olympic athletes Andreja Mali, Tatjana Smolnikar, Andrej Lanišek and Matjaž Kladnik. Special place is reserved for Andreja Mali, who competed at the Olympics three times. Also mentioned is Rok Benkovič, who did not compete at the Olympic Games, but nonetheless prides himself with a remarkable achievement: winning the title of World Champion in Ski Jumping in 2005.
Key words: Olympic Games, Kamnik athletes at the Winter Olympics

Tatjana Smolnikar s trenerjem Petrom Laniškom (Hrani Andrej Lanišek.)

Tatjana Smolnikar in Andrej Lanišek, olimpijca v Sarajevu leta 1984

Arko: *Prosim vaju za osnovno predstavitev in opis vajine športne poti.*

Smolnikarjeva: Moj prvi trener in tisti, ki me je postavil na tekaške smuči, je bil pokojni Peter Lanišek. Sprva mi zadeva ni šla najbolje, a se nisem vdala. Prirojena trma. Tako sem postala članica Smučarskega kluba Kamnik. Bili smo kot malo večja družina: ata Peter, njegova žena Tončka, ki nam je z veseljem skuhala čaj po treningu, pa pomočniki Pavel Lanišek, Dane Brelih, Franc Smolnikar in naši starši. To so samo nekatera imena, ki so dihala z nami in za nas. Spominjam se, kako smo se po tekmi naložili v trenerjevo katrco in kar med vožnjo analizirali naše dosežke.

Trener Peter me je spremljal tudi skozi reprezentančne vrste. Nemalokrat me je prišel počakat na dogovorjeno mesto, tudi ponoči in ob jutrih, ko smo se vračali z napornih skupnih priprav. »Ti kar pokliči!« me je bodril. Treningi so bili neizprosni. Nad reprezentanco deklet je takrat bdel trener Janez Mlakar, ki je poskrbel za vse potrebno, da so treningi res potekali na vrhunski ravni. Dobro se spominjam avstrijskega ledenika Dachsteina pa gorske vasice Tauplitz, kjer smo se »brusili« za prihajajočo sezono. Bilo je težko, a bolj kot napora se spominjam lepote narave: jutranja zarja prebujajočega se dne, mehkoba snega, zasneženi hribi in doline, z zahajajočim soncem ožarjena pobočja, tišina gora. Doživljajska resničnost, ki me je napolnjevala, izpolnjevala in obnavljala.

Vse je bilo podrejeno športu: hrana, počitek, druženje, študij. Začutila sem potrebo, da bi počela še kaj drugega, a ni bil še čas za to. Pred durmi so bile olimpijske igre.

Na koncu športne poti in tudi danes sem hvaležna trenerju Petru, ki je imel velike zasluge za mojo športno pot, pa družini, ki mi je vedno stala ob strani. Hvala tudi vsem ostalim, ki so me spremljali na moji poti vzponov in padcev, pa klubskim in reprezentančnim kolegom in kolegicam in ne nazadnje Andreju. Bila sva dva iz Kamnika, lažje mi je bilo.

Lanišek: Dodal bi, da je poleg mojega očeta temelje tekaškega teka in biatlona v Kamniku postavil Ivan Podgornik. V vodstvu kluba sta bila tudi Pavel Lanišek in Franc Smolnikar. Začeli smo s tekom in kmalu osvojili naslov državnih prvakov. To je bilo leta 1975 na Vlašiću na tekmi 3 x 10 km v postavi: Zvone Kemperl, Franc Pogačar in Andrej Lanišek. Kasneje je v ekipi nastopal tudi Milan Sedušak. V štafetah smo bili Kamničani zelo uspešni, osvojili smo več naslovov državnih prvakov. Osebno sem bil prvak Jugoslavije in petkrat drugi. Toliko imam tudi republiških naslovov in naslovov v štafeti.

1 Diplomirani ekonomist, upokojeni častnik Slovenske vojske, polkovnik, publicist.

Ivan Sušnik, Robert Smolnikar, Tatjana Smolnikar, Franc Pogačar: začetki teka v Kamniku (Hrani Andrej Lanišek.)

Zvone Kemperl, Andrej Lanišek, Rajko Novak in Milan Sedušak. Petkratni ekipni državni prvaki Jugoslavije. (Hrani Andrej Lanišek.)

Andrej Lanišek na srečanju športnikov v občini Kamnik, Šmartno, 4. 6. 2014 (Foto: Občina Kamnik)

Klubski uspehi so pomenili, da sva s Tatjano Smolnikarjevo postala reprezentanta. Poleg olimpijskih iger leta 1984 sem se udeležil tudi petih svetovnih prvenstev. Reprezentanco so tedaj vodili S. Premože, J. Bohinc in F. Turšič. V Kamniku smo imeli pred OI 1984 močno mladinsko ekipo, kar pomeni, da se je dobro delalo. Izstopali so: Ivan Sušnik, Robert Smolnikar, Stane Lamprečnik, Stane Kavaš, Andrej Nadvešnik, med dekleti pa Metka Brelih, Majda Lanišek in Ksenija Smolnikar. Upam, da nisem koga pozabil.

Arko: *Kako se spominjate vašega športnega nastopa na zimskih olimpijskih igrah Sarajevo '84?*

Smolnikarjeva: Tek na 5 km je bil ena prvih disciplin na OI. Sneg je naletaval in naletaval, tekma pa se je bližala. Žreb mi je določil startno številko 1. Skrbelo me je, kako bom utirala smučino v novozapadli sneg. Spomnila sem se besed svojega klubskega trenerja Petra, ki mi je ob odhodu na tekmo v Sarajevu dejal: »Morda ne bo šlo vse kot po maslu, morda bodo okoliščine neizprosne, a ti si tam. Naredi vse, kar je v tvoji moči, ostalo se bo uredilo samo. Te besede so me pomirile. Na OI sem nastopila na 10 km in bila 44., na 5 km sem dosegla 45. mesto. V štafeti smo bila dekleta 10.

Lanišek: Na predolimpijskem nastopu leto pred OI sem bil 28., kar je bil lep dosežek. V sezoni 1983/84 sem bil v dobri formi, saj sem bil na tekmah pred olimpijskim nastopom sedemkrat najboljši. Na tekmi sem sicer dobro tekel, več problemov sem imel s strelskim nastopom. V šprintu na 10 km sem osvojil 49. mesto, na 20 km 41., v štafeti smo bili na 17. mestu. Za štafeto je sicer veljalo, da je bila oblikovana po nacionalnem ključu, tako da so nekateri rezultatsko boljši Slovenci »morali« dati prednost tekmovalcem iz drugih republik. Kakor koli, moj dosežek je bil v skladu s tedanjimi sposobnostmi. Na tekmah je tedaj nastopalo po sto in tudi več tekmovalcev.

Arko: *Kaj vam pomeni olimpijski nastop?*

Smolnikarjeva: Olimpijske igre so sen vsakega športnika. Ko je trener Peter Lanišek izvedel, da sva z Andrejem potnika na olimpijske igre, me je obiskal na domu v Mekinjah. Kar pri vhodnih vratih je ponosno zaklical: »A sem ti rekel, da bosta šla na OI!« Obdali so me vsemogoči občutki: od začetne vznesenosti do bremena odgovornosti in tudi zahvale. Šele danes se zavedam, da je bila moja uvrstitev na OI predvsem velik božji dar. Dekleta smo si bila po rezultatih zelo blizu. Izstopala je le Jana Mlakar. Zaradi izenačenosti bi bila na mojem mestu lahko tudi druga sotekmovalka. Na koncu je odločal skupek izbirnih tekem, ki jih je bilo res veliko, tako da je bil izbor korekten.

Lanišek: Tako kot pravi Tatjana, olimpijske igre so najvišji cilj vsakega športnika. Gre za nastop, ki ga ni mogoče primerjati z drugimi tekmami, tudi tistimi najvišje ravni, kot je na primer svetovno prvenstvo. Gre za nekaj posebnega, izjemnega. Današnji nastopi naših športnikov, ki osvajajo olimpijske medalje, so izjemni, tedaj je bila že uvrstitev med 10 sanjski uspeh.

Naj omenim, da je kot predtekmovalec nastopil še en Kamničan, in sicer Ivan Sušnik.

Obisk biatlonske reprezentance Slovenije in predaja knjig Srečanja športnikov Slovenije v občini Kamnik, zgoraj z leve: Tone Pančur, Teja Gregorin, Andreja Mali, Klemen Bauer, Andrej Lanišek, fizoterapevt Mitja Račečič, spodaj: Jakov Fak, Jože Arko, Pokljuka, 3. 11. 2015 (Hrani Jože Arko.)

Arko: *Kako se spominjate vzdušja na igrah v Sarajevu?*

Smolnikarjeva: 30 let je že od tega, odkar so bili Sarajevčani gostitelji olimpijske srenje. Nekateri vtisi so sicer zbledeli, prav gotovo pa so mi ostale v spominu gostoljubnost, prijaznost in srčnost tamkajšnjih ljudi. Dobrih štirinajst dni je vse blestelo. Čudila sem se, kako jim je v tako kratkem času uspelo vse postaviti na svoje mesto. Namreč: dober mesec prej je na olimpijskem terenu potekalo državno prvenstvo Jugoslavije v smučarskem teku. Nekateri olimpijski objekti so bili še v gradnji. Vse je bilo nekako v stilu: »Nema problema!«

Ne le Sarajevo, celotna Jugoslavija je dihala z OI. Slovenci smo bili zelo ponosni nanje. Vzeli smo jih za svoje. Smo pač narod smučanja. Kdo se ne spominja Bojana Križaja, Jureta Franka pa Borisa Strela? To so samo nekatera imena, ki so krojila sam vrh alpskega smučanja.

Lanišek: Naša ekipa je bila nameščena v hotelih na Igmanu. Drži, Sarajevčani so bili gostoljubni in zelo prijazni, vedno so nam bili na razpolago in nam ustregli v vsaki stvari. Namestitev je bila primerna, tekme so bile izvedene po najvišjih standardih. Pri tem smo pomagali Slovenci s svojimi ekipami. Malo je bilo težav z urejenostjo okolice. Imeli pa so srečo, da je nedokončane stvari prekril novozapadli sneg.

Arko: *Kaj se vam je najbolj vtisnilo v spomin?*

Smolnikarjeva: Kot sem že povedala, so to gostoljubnost, prijaznost in srčnost tamkajšnjih ljudi.

Lanišek: Kot zanimivost naj povem, da sem tedaj prvič pil kokakolo iz pločevinke. Zanimive so bile tudi dnevnice, ki smo jih tedaj prejemali. Vsak reprezentant je poleg osnovnih stroškov namestitve in prehrane dnevno dobil 5 dolarjev za priboljške. Drugih prejemkov ni bilo. Tudi za zmage ne.

Arko: *Kako danes gledate na igre in dogajanja v Sarajevu?*

Smolnikarjeva: Smučarji tekači iz vseh držav smo bili nastanjeni v olimpijski vasi, neposredno v bližini tekaških terenov, nekoliko odmaknjeni od glavnega olimpijskega centra. Vsak tekmovalec je imel dovolj miru za pripravo na tekme. Različne olimpijske nastope smo si zaradi oddaljenosti ogledali kar iz fotelja v veliki dnevni sobi, ki nas je v času iger združevala in prijateljsko povezovala. Spominjam se, kako smo bili

ob srebru Jureta Franka vsi na nogah, ne glede na raso, jezik, državo, religijo. Iskreno smo se veselili uspehov drug drugega.

Kar se je zgodilo desetletje kasneje v Sarajevu, si nihče ni predstavljal niti v sanjah. Sledovi vojne so še danes vidni domala povsod. A v ljudeh tli nov žarek upanja. Fasade dobivajo novo preobleko, olimpijski objekti se počasi sanirajo. Brsti želja po vnovični olimpijski kandidaturi.

Lanišek: Kasnejša dogajanja v BiH in Sarajevu so s človeškega vidika žalostna in tragična. Upam, da je s temi zadevami konec.

Arko: *Želite bralcem sporočiti še kaj drugega?*

Smolnikarjeva: Šport je od nekdaj združeval in še združuje. Vedno bolj me prevzema misel papeža Frančiška, ki izpostavlja športnike kot pomemben člen sodobne družbe. Solidarnost, prijateljstvo, spoštovanje sočloveka tako na tekmovalnem prizorišču kot zunaj njega, pokončno sprejeti zmage, poraze. To so samo nekateri elementi, poudarja papež, ki človeka naredijo boljšega, bolj dostojanstvenega.

Tudi danes z vso vnemo navijam za športnike. Vsakemu izmed njih želim, da bi se vrnil v svoj domači kraj obogaten s spoznanji, ki vlivajo svežo moč za življenje jutrišnjega dne.

Lanišek: Glede vloge športa se strinjam s Tatjano. V tistem času sem bil nekoliko razočaran, ker tedanje vodstvo občine ni imelo posluha za sprejem udeležencev olimpijade. Zgolj za krajši pogovor.

V Kamniku sta tek in biatlon »živela« tudi po letu 1984. Imeli smo veliko obetavnih tekmovalcev. V letih do 1988 smo osvajali številne naslove državnih prvakov, tako v tekih kot biatlonu. Osebno sem bil trener v Kamniku in tudi na državni ravni, kjer sem treniral brata Velepec, Lekana. V Kamniku je bilo veliko talentov, tako v tekih kot biatlonu. Tomo Uršič, Rajko Novak, Tomo Golob, Dominik Spruk, Metod Močnik so imena, ki so tedaj veliko obetala. Pot trenerja sem zaključil leta 1988, posvetil sem se triatlonu. V Kamniku smo organizirali več tekem. Tudi sam sem nastopal in bil tretji na državnem prvenstvu.

Delovanje kluba je nekako zamrlo in s tem tudi aktivnosti. Upam, da se bo našel kdo, ki bo delovanje oživel. Mogoče Andreja Mali?

Za konec se želim za podporo na moji športni poti in razumevanje zahvaliti svoji družini, predvsem ženi Tatjani, ki je lepo skrbela in vzgajala hčer Polono. Zahvala gre tudi trenerjem, ostalim članom reprezentance in kluba v Kamniku. Čas zelo hitro beži, biatlon spremljam predvsem po televiziji, redko tudi v živo na Pokljuki. Prosti čas najraje preživim v družbi najbližjih, predvsem pa z vnukinjo Hano.

Andreja Mali, trikratna olimpijka: v Salt Lake Cityju 2002 (ZDA), v Torinu 2006 (Italija) in Vancouvru 2010 (Kanada)

Arko: *Prosim vas za osnovno predstavitev in opis vaše športne poti.*

Malijeva: Tek na smučeh sem začela trenirati v domačem Kamniku, ko sem imela 10 let. Takrat sta se s tem športom ukvarjala tudi brat Klemen in sestra Katarina. Prav onadva sta me navdušila za ta šport. Prva trenerja sta bila Milan Sedušak in Ksenija Smolnikar. Naučila sta me prvih korakov na smučeh. Žal je moj matični klub SK Kamnik kmalu prenehal delovati. Oče me je včlanil v tekaško-smučarski klub JUB Dol. Poznal je moje sposobnosti, saj sem brez veliko treninga in s slabo tehniko na prvem republiškem prvenstvu osvojila 7. mesto. V Dolu sem začela trenirati leta 1990 pod vodstvom Jožeta Klemenčiča. Z njegovim delom sem začela dosegati vidnejše rezultate na mladinskih, domačih in tujih tekmah. Kmalu sem se uvrstila v reprezentanco. Trenerja sta bila Matej Kordež in Borut Nunar. Štirikrat sem se udeležila mladinskega svetovnega prvenstva. Kmalu za njima je reprezentanco prevzel češki trener dr. Bohuslav Razl, ki me je treniral do konca mojih mladinskih kategorij. Veliko me je naučil in verjel vame. Za njim me je treniral Jure Velepec, ki me je trikrat popeljal na stopničke svetovnega pokala v šprintu in iz mene naredil pravo šprinterko. Za njim je slovensko reprezentanco prevzel finski trener Jarmo Punkkinnen. »Pritiske« v slovenskem teku je zdržal dve leti. Po koncu sezone 2000/01 sem se odločila, da grem med biatlonke. Razlogov je bilo več, dva izmed njih sta bila želja po vrhunskih rezultatih in slabe razmere v smučarskem teku. Tako sem v biatlonu začela trenirati pod vodstvom Čeha Tomasa Kosa. Za odločitev mi ni bilo nikoli žal. V biatlonskih vrstah sta bila moja trenerja tudi Uroš Velepec in Boštjan Jakše. Na tekmah za svetovni pokal, na svetovnih prvenstvih in olimpijskih igrah sem v biatlonu tekmovala šestnajst let.

Arko: *Kateri so vaši najpomembnejši športni dosežki?*

Malijeva: Za svoje najboljše dosežke štejem:

- 7. mesto v šprintu na OI leta 2002 v Salt Lake Cityju,
- trikrat uvrstitev na stopničke na tekmah za svetovni pokal v teku na smučeh, šprint leta 1999,
- dvakrat mesto v mešani štafeti na svetovnem prvenstvu v Ruhpoldingu leta 2012,
- 8. mesto na svetovnem prvenstvu v Kontiolahtiju leta 2016.

Arko: *Nastopili ste na treh zimskih olimpijskih igrah. Kako bi opisali dogajanja?*

Malijeva: OI so vsaka štiri leta. Zato so nekaj posebnega. Vsakih sem se posebej veselila. Nastopila sem na treh. Vsake so bile malo drugačne. Na prvih igrah sem tekmovala kot tekačica in tudi kot biatlonka. Tedaj je bilo moje prvo leto tekmovanja v biatlonu. Kot tekačica sem tekmovala v šprintu in ženski štafeti. Tekma v šprintu v Salt Lake Cityju, ko sem dosegla 7.

Andreja Mali v Kontilahtiju, Finska, 15. 3. 2015, kjer je z 8. mestom osvojila najboljši izid svetovnih prvenstev v karieri, in to na svojem jubilejnem, desetem svetovnem prvenstvu. (Hrani Andreja Mali.)

mesto, je bila ena mojih najboljših uvrstitev na OI. Tudi v ženski tekaški štafeti smo zasedle odlično deveto mesto skupaj s Petro Majdič, Tejo Gregorin in Natašo Lačen. V biatlonu sem bila še novinka, a sem kljub temu osvojila dve mesti okoli trideseterice.

V Torinu so bila tekmovanja na nadmorski višini 1600 m. Tukaj so bile tekme zaradi višine zelo težke. Najboljši rezultat sem osvojila na najdaljši preizkušnji na 15 km in z enim zgrešenim strelom zasedla 21. mesto. Najbližje medalji smo bile prav na ženski štafeti, na kateri smo na koncu osvojile 6. mesto.

Tekem z OI v Vancouvru se spomnim predvsem po odličnem streljanju, saj sem z vsemi zadetimi streli na 15 km končala na 19. mestu, kar je tudi moja najboljša biatlonska uvrstitev na OI.

Arko: *Kaj vam pomeni olimpijski nastop?*

Malijeva: OI so sanje vsakega športnika, tudi moje. Ko greš na prve, si želiš še enih in tako naprej. Gre za poseben občutek, ko si del vsega tega velikega športnega dogajanja. Hkrati je nastop tudi nagrada za trdo delo v karieri.

Arko: *Kako se spominjate vzdušja na igrah v ZDA, Italiji in Kanadi?*

Malijeva: Ker so bile OI v ZDA moje prve, so bile nekaj posebnega. Tekači in biatlonci smo bili nameščeni posebej, drugje od ostalih, zato ostalih športnikov nismo videli prav veliko. Tudi na druga športna prizorišča nismo šli, ker so bile razdalje prevelike. Podobno je bilo tudi v Italiji. Čisto drugače pa je bilo v Vancouvru, kjer smo bili športniki nameščeni skupaj v olimpijski vasi. Tu je bilo vzdušje res pravo, tako, kot sem si OI tudi predstavljala. Živiš skupaj z ostalimi športniki s celega sveta. Športnike, ki si jih do tedaj gledal in spremljal le po TV, spoznaš na zajtrku, ker sedijo za sosednjo mizo. Tudi prizorišča so bila blizu, tako da smo si lahko ogledali tudi ostale športe, kolikor nam je seveda dopuščal čas.

Arko: *Kaj se vam je najbolj vtisnilo v spomin?*

Malijeva: Joj, ne spomnim se … oziroma nič mi v tem trenutku ne pride na misel.

Arko: *Bili ste tudi udeleženka svetovnih prvenstev. Na SP 2012 v Ruhpoldingu ste v mešani štafeti osvojili srebro.*

Malijeva: Ta tekma je bila res nekaj posebnega, saj smo ciljno črto prečkali kot prvi. Kasneje smo bili po sodniški odločitvi drugi, kar je še vedno super, vseeno pa v sebi nosim zlato medaljo, ki smo si jo na tej tekmi tudi zaslužili.

Arko: *Kako gledate na vaše nastope na tekmah za svetovni pokal? Trikrat ste stali na stopničkah za najboljše.*

Malijeva: Že zelo kmalu, pri 21 letih, sem stopila na stopničke za najboljše. Takrat se mi je zdelo vse tako lahko. Šprint mi je bil pisan na kožo in res sem uživala na šprinterskih tekmah. Razdalje so bile nekoliko krajše kot sedaj. Najbolj mi je ostal v spominu šprint v Milanu, kjer sem nekaj metrov pred ciljno čr-

Andreja Mali je s tekmo za svetovni pokal na Pokljuki 12. 12. 2016 zaključila svojo tekmovalno pot in se posvetila trenerstvu. (Hrani Andreja Mali.)

to padla in tako zapravila zmago v svetovnem pokalu. Všeč mi je bil tudi šprint po ulicah Kitzbühla, kjer sem zasedla drugo mesto. Športno pot sem zaključila po 21 letih nastopov v svetovnem pokalu, od tega 15 let v biatlonu.

Arko: *Kako danes vidite biatlon in smučarske teke?*

Malijeva: Danes je konkurenca v obeh športih zelo močna. Veliko je dobrih tekmovalcev v vseh disciplinah. V svetovnem pokalu v biatlonu je 60 tekmovalk, ki so sposobne priti med najboljših deset. Obe disciplini še vedno vidim kot najlepša zimska športa. Vesela in ponosna sem, da sem se lahko profesionalno ukvarjala z njima in da sem še vedno močno povezana predvsem z biatlonom.

Arko: *Nam lahko zaupate, s čim se ukvarjate danes?*

Malijeva: Danes sem trenerka ženske biatlonske reprezentance.

Arko: *Želite bralcem sporočiti še kaj drugega?*

Malijeva: Športna pot vrhunskega športnika je hkrati tudi življenjska pot. Vedno sem jo gledala tako. Še enkrat bi jo prehodila. Ni mi žal za en sam dan, ki sem ga vložila v šport. Šport je moj način življenja.

Matjaž Kladnik v družbi Primoža Peterke in Gorana Janusa na srečanju športnikov v občini Kamnik, Šmartno, 4. junij 2014 (Foto: Občina Kamnik)

Matjaž Kladnik, olimpijec, Lillehammer 1994, Norveška

Matjaž Kladnik je nekdanji smučarski skakalec iz Kamnika. Za Slovenijo je nastopil na zimskih olimpijskih igrah 1994 v Lillehammerju, kjer je osvojil 19. mesto na srednji skakalnici, 27. mesto na veliki skakalnici in deveto mesto na ekipni tekmi.

V svetovnem pokalu je v sezonah od 1992 do 1996 sedemnajstkrat osvojil točke na posamičnih tekmah in štirikrat na ekipnih. Kot posameznik se je trikrat uvrstil v deseterico, 30. 12. 1992 je bil na tekmi turneje štirih skakalnic v Oberstdorfu osmi. Najboljši rezultat je dosegel 17. 12. 1993 v Courchevelu s 7. mestom, 28. 1. 1996 pa je dosegel deveto mesto na tekmi v Zakopanah. Na svetovnih prvenstvih v smučarskih skokih je zasedel 49. mesto na veliki in 51. mesto na srednji skakalnici leta 1993 v Falunu ter 45. mesto na veliki skakalnici leta 1995 v Thunder Bayu. Na svetovnih prvenstvih v smučarskih poletih je zasedel 30. mesto leta 1994 na planiški velikanki in 39. mesto leta 1996 na Kulmu (vir: Wikipedija).

Literatura

Jože ARKO, 2015: *Srečanja športnikov Slovenije v občini Kamnik in Termah Snovik*. Kamnik: Studio Dataprint Kamnik.

Spletne strani

Wikipedija.

Ustni viri in zapisi

Tatjana Smolnikar, Andrej Lanišek, Andreja Mali, Matjaž Kladnik.

Goran Završnik[1]
Podlimbarskega pot 4, Kamnik
goran.zavrsnik@gmail.com

Mladinski center Kotlovnica

Ob 10-letnici delovanja

Prispevek je nastal ob 10-letnici delovanja Zavoda Mladinski center Kotlovnica. Ukvarja se z razlogi, ki so pripeljali do ustanovitve, in opiše delovanje ustanoviteljev mladinskega centra. Slikovito je prikazano delovanje centra od začetka do danes.
Ključne besede: mladinski center, mladi, Kotlovnica, Kamnik

The article marks the 10th anniversary of the Youth Centre Kotlovnica. It deals with the reasons behind its establishment and describes the work of its founders. It is a very picturesque presentation of the Youth Centre, from its beginnings to the present day.
Key words: youth centre, young people, Kotlovnica, Kamnik

I

»Mladinski center je organizirano funkcionalno središče za mlade, ki ga zagotavlja lokalna skupnost ali druga pravna oseba javnega ali zasebnega prava oziroma fizična oseba, v katerem se izvajajo programi v mladinskim sektorju in mladinsko delo na lokalni ravni.
Mladinski centri:
- skrbijo za pogoje delovanja, druženja in drugih dejavnosti mladih posameznikov, ne glede na to, ali so člani mladinskih organizacij ali ne, in mladinskih organizacij lokalnih skupnosti;
- skrbijo za mladinsko infrastrukturo;
- zagotavljajo ustrezne prostorske pogoje in opremo za izvajanje mladinskega dela ter zagotavljajo ustrezno usposobljenost kadrov za podporo mladinskemu delu;
- nudijo pogoje za razvoj ustvarjalnih in kritičnih mladih posameznikov;
- razvijajo in izvajajo programe na področju informiranja in svetovanja ter neformalnega učenja;
- sodelujejo pri izvajanju mobilnosti mladih, prostovoljnem mladinskem delu, aktivnem državljanstvu, raziskovalnem delu mladih in pri povezovanju na mednarodni ravni in
- dajejo podporo drugim programom v mladinskem sektorju v lokalnem okolju.

Mladinski centri v Sloveniji se na nacionalni ravni združujejo v dve mrežni organizaciji, in sicer Mrežo MaMa in Ustanovo Pohorski bataljon.«[2]

Z mladino, pravijo, je križ. Če je neaktivna, nam ni prav in se radi posmehujemo njenemu posedanju in ignoriranju, preveliko aktivnost pa pogosto razumemo kot objestnost, neubogljivost in svojeglavost. Verjetno prav zato odrasli svet skuša nadzirati obnašanje in dejavnosti svojih potomcev, tudi takrat, ko bi se morali od mladeži že česa naučiti.

Mesto Kamnik je obkroženo s stanovanjskimi bloki. Sive mnogostanovanjske socialistične kreature na Steletovi ulici, na Fužinah, Zikovi, na Matija Blejca so v zadnjih desetletjih glavni »proizvajalci« kamniške mladeži, s tem pa tudi prva socializacijska postaja na poti v svet odraslih. Skupaj z bloki so zacveteli tudi pripadajoče zelene površine, manjše trgovine, povezovalne prometne površine, zaklonišča in stopnišča. Z malo dobre volje se je v vsakem od blokov našla sobica v kleti, ki je bila namenjena odraščajoči mladini. Uredili so si jo največkrat sami, morda je pomagal dedek z nasvetom ali pa kak očka, ki je iz Titana pritihotapil novo ključavnico. Prostor je bil sicer podvržen hišnemu redu, a je imel znotraj sebe še ostrejše, nenapisane zakone, ki so jih mali razgrajači bolj spoštovali kot rdečo rutko in Zvezo socialistične mladine Slovenije skupaj.

Potem so prišli novi časi, ki so poleg vseh sprememb prinesli tudi novo demagogijo, ki v času pisanja tega članka še vedno nemoteno razpira krila. Demagogijo varnosti in hipokritskih pravil. Prej omenjene mladinske sobice so nenadoma postale izvir vsega slabega, poleg tega njihova urejenost ni bila v skladu z novimi pravili o namembnosti. Javne zelene površine so se ogradile in kaj hitro tudi zaklenile. Stopnišča so dobila senzorje premikanja in slepeče reflektorje in male skupinice glasnih, včasih malo objestnih, a v osnovi zdravih mladcev in mladenk so bile pregnane iz domačega okolja. To je bil eden glavnih vzrokov, da je politika, vsaj njen naprednejši del, v devetdesetih začela spodbujati nastajanje in dejavnosti mladinskih centrov.

Na tej točki začenjamo zgodbo o kamniški mladini in vedno večji potrebi po mladinskem centru na začetku novega milenija. Potrebi, ki se je leta 2004 udejanjila v odkrito javno akcijo z ustanovitvijo Mladinskega centra Kotlovnica v kleti Doma kulture Kamnik, kjer domuje še sedaj.

II

Ustvarjalna mladina v devetdesetih letih prejšnjega stoletja si je našla prostore pod obstoječimi odri starih kulturnih domov. Tako se je zgodilo v Mengšu, tako se je zgodilo tudi v Kamniku. Če so se mladi pedenj- in pridenmožicevci bolje počutili v vzvišenih prostorih Maleševe galerije, se je ortodoksna kamniška glasbena alternativa razvijala v zaprašenih kleteh Kina dom Kamnik. Koncerti v športni hali in v starem Kino domu imajo še danes med takratnimi obiskovalci izrazito pozitiven predznak. Malo manj pozitivno je bilo to pestro mladinsko dogajanje za dežurne kamniške dušebrižnike, zato je hala hitro odpovedala gostoljubje vsemu, kar ni podobno avstrijskemu turbofolku in odbojki. Kino dom je doživel prenovo, ki je sicer pripeljala do petnajstletnega razrasta kamniške večinoma mainstream in ljubiteljske kulture, hkrati pa je v kratki bratomorni vojni očistila klet vseh sledov alternative, ki je že dišala po takrat zelo popularni Metelkovi.

1 Samostojni kulturni delavec.

2 www.ursm.gov.si/si/delovna_podrocja/mladinski_sektor/ (dostop: 7. 3. 2018).

Začasni zmagovalci boja za Kino dom so bili, bolj po naključju kot ne, lokalni »uličnogledališki piflarji«, pridni fantje in punce pod zastavo Kulturnega društva Priden možic. Prav njihova ulična akcija KINO DOM 1998, ko so na Glavnem trgu postavili šotor in v njem peli, plesali in igrali, hkrati pa sporočali Kamniku, da je čas za obnovo kulturnega doma, je bila inspiracija kamniški mladini leta 2004, da so akcijo ponovili. A tokrat z desetimi šotori in sto udeleženci, ki so takratnemu županu Tonetu Smolnikarju, celo preko izjav za nacionalno televizijo, sporočili, da je čas za mladinski center, sicer bodo vztrajali vsako soboto v šotorih sredi mesta, kjer »je prav prijetno«.

Do te akcije seveda ni prišlo samo od sebe. V času po milenijskem preskoku je bilo v Kamniku zelo aktivno Društvo aktivne mladine, popularno DAM. Njihova akcija mladih ustvarjalcev v kamniški knjižnici je prva naznanjala, da se na področju samooorganiziranja mladih dogajajo premiki. In ker je v slogi moč, je zelo hitro prišlo do ustanovitve Mladinskega sveta Kamnik (MSKA).

Mladinski svet

»Mladinski svet je nosilec mladinskega dela in mladinske politike na lokalni ravni (Mladinski svet Slovenije pa na državni ravni) ter predstavlja osnovo za sodelovanje mladih v lokalnih skupnostih. Od sprejetja Zakona o mladinskih svetih v letu 2000 se ustanavljajo v posameznih lokalnih skupnostih kot združevalni in predstavniški organ lokalnih mladinskih organizacij in lokalnih enot večjih mladinskih organizacij.

Mladinski sveti lokalnih skupnosti zastopajo interese mladih pri lokalnih (občinskih) oblasteh in se z njimi dogovarjajo o aktivnosti, sredstvih ter infrastrukturi, ki bo namenjena mladim. Prav tako imajo v skladu z zakonom pravico do dajanja mnenj v vseh zadevah, obravnavanih v občinskih organih, ki zadevajo mlade. S svojim delovanjem spodbujajo dejavnosti mladinskih organizacij, skrbijo za informiranje njihovega članstva in širše javnosti o politiki lokalne skupnosti, predvsem na področjih, ki zadevajo mlade.«[3]

MSKA je bil na svojem začetku v Kamniku izredno močna mladinska organizacija. V njem so bili združeni tako mladi ustvarjalci, taborniki, katoliški skavti in podmladki skorajda vseh takratnih političnih strank. Ideja nacionalnega mladinskega sveta, ki v svojih lokalnih podružnicah združuje vsakovrstno, tudi politično aktivno mladino je idealna platforma za večjo družbeno angažiranost mladine, s svojo zasnovo pa zagotavlja pluralnost in demokratičnost. Organizacija je v vseh teh letih doživela tudi nekaj zatemnitev, a generalno gledano gre še vedno za dobro idejo neposrednega vpenjanja mladih v aktualne lokalne in nacionalne problematike. Angažiranost političnih podmladkov v takratnem kamniškem mestnem svetu je leta 2005 pripeljala do ustanovitve Mladinskega centra Kotlovnica.

Mladi

»Mladi so mladostniki in mlade odrasle osebe obeh spolov, stari od 15. do dopolnjenega 29. leta.«[4]

Občina Kamnik je hitro začela s pripravo dokumentacije in z urejanjem večnamenske sobe, sanitarij, pisarne in dveh ustvarjalnih ateljejev. Maja 2005 je bil v MC Kotlovnica, ki si je nadela ime po nekdanji pravi kotlovnici v Kino domu, prvi koncert. Sicer brezhibno urejeni prostori so bili preveč sterilni, da bi center takoj zaživel, a si je mlada ekipa, zbrana okoli takratnega in potem dolgoletnega direktorja Boštjana Koširja, zadala nov cilj – ureditev prave koncertne dvorane in več ustvarjalnih ateljejev, ki še danes tvorijo jedro Kotlovnice. Sodelovanje Mladinskega centra z upravljavcem Doma kulture KD Priden možic je bilo vzorno, obilo posluha je bilo tudi na Oddelku za družbene dejavnosti in s skupnimi močmi je Kotlovnica pridobivala na popularnosti.

Zavod Mladinski center Kotlovnica Kamnik je bil ustanovljen leta 2007. Javno-zasebno partnerstvo Občine Kamnik in MSKA je centru zagotavljalo stabilnost, svet zavoda je bil sestavljen iz predstavnikov obeh in iz zainteresirane javnosti. Vedno večja skupina mladih prostovoljcev je v Kotlu, kot so mladi popularno preimenovali Kotlovnico, vsakotedensko pripravljalo različne prireditve. Ateljeje so zasedli mladi umetniki – glasbeniki, likovniki, videasti, fotografi, gledališčniki. Številne uspešne ustvarjalne zgodbe imajo temelje v tem izredno kreativnem okolju med leti 2005 in 2010: Foto klub Kamnik, Galerija Kurilnica, glasbene zasedbe Nikki Louder, New Wave Syria in Matter. Poleg tega so prostovoljci Kotlovnice gradili Kamfest, sodelovali na Srednjeveških dnevih, pripravljali imeniten kviz o Kamniku in leta 2008 ustanovili kar lastno televizijo – KOTV.

Leta 2009, ko je bila dejavnost Kotlovnice na vrhuncu, je ekipa začela še z enim, kakor se bo izkazalo kasneje, izredno pomembnim prostovoljskim programom. EVS – European Voluntary Service ali Evropska prostovoljna služba. Program, ki omogoča mladim Evropejcem migriranje in delo v različnih evropskih državah, je do danes v Kamnik pripeljal več kot 20 mednarodnih prostovoljcev iz Poljske, Turčije, Ukrajine, Bolgarije, Nemčije, Španije, Makedonije in Litve. Številni so s svojim delom konkretno pomagali pri velikih družbeno koristnih projektih z močnim poudarkom na kamniški industrijski dediščini.

Celotno Kotlovnico so mladi uporabniki, v sodelovanju z upravljavcem Doma kulture in Občino Kamnik, še dvakrat prenovili: leta 2009 in 2011. To zadnjo prenovo so izpeljali člani mladega kolektiva varilcev in kovačev ŠlosArt, ki so dali Kotlovnici podobo, kakršno ima še danes. V tem obdobju je dala močan pečat Kotlovnici tudi Helena Sterle, ki je skrbela predvsem za mlade z manj priložnostmi, za kamniške varne točke in pustni sprevod.

3 http://www.ursm.gov.si/si/delovna_podrocja/osnovne_definicije/ (dostop: 7. 3. 2018).

4 http://www.ursm.gov.si/si/delovna_podrocja/osnovne_definicije/ (dostop: 7. 3. 2018).

Prvi koncert v Kotlovnici leta 2005 (Arhiv: Mladinski center Kotlovnica)

III

Na prehodu desetletja je v Kotlovnici narastel vpliv KOTV. Kotlovniška televizija je za Občino izvajala snemanje sej mestnega sveta, komercialni video projekti so jemali čas in prostor kreativi, ni bilo več prostora za galerijo Kurilnica, število prostovoljcev se je manjšalo, različni programski interesi pa so razdvajali ekipo. Vmešala se je politika, županske volitve in domnevna pravna nevzdržnost javno-zasebnega partnerstva. Mladinski svet Kamnik je bil leta 2011 na enem od svojih najnižjih točk in konec je bil neizbežen.

V zadnjem trenutku je ponudilo roko Kulturno društvo Priden možic, ki je postalo ustanovitelj zasebnega

Urejanje prostorov v Kotlovnici leta 2005 (Arhiv: Mladinski center Kotlovnica)

Ustvarjanje oddaje KOTV (Arhiv: Mladinski center Kotlovnica)

zavoda Mladinski center Kotlovnica Kamnik. Z močno podporo Občine Kamnik in MSKA-ja je nova Kotlovnica nasledila staro in si v letu 2012 pridobila status mladinskega centra v javnem interesu, kar ji omogoča vsakoletno kandidaturo za sredstva na Uradu za mladino Republike Slovenije. Sočasno je Občina Kamnik obnovila financiranje mladinskega centra. Vodenje Kotlovnice je prevzel Rok Kosec, eden od ustanoviteljev festivala Kamfest, nekdanji direktor Radia Študent in dolgoletni poslovni vodja Doma kulture Kamnik.

Od tega časa Mladinski center Kotlovnica deluje kot zasebni zavod z močno podporo Občine Kamnik, Urada za mladino in širše lokalne skupnosti. Je uspešen hibrid med običajnim javnim zavodom in tako imenovanim samoniklim mladinskim centrom. To pomeni, da tudi po več kot petnajstih letih ohranja zdravo zasnovo samostojnega začetka, vznika, ki se je sprožil ob resnični potrebi po prostoru, namenjenemu mladi ustvarjalnosti.

EVS-prostovoljci obnavljajo sedanjo stavbo KIKŠtarterja leta 2015 (Arhiv: Mladinski center Kotlovnica)

Obnavljanje notranjosti sedanjega KIKŠtarterja leta 2015 (Arhiv: Mladinski center Kotlovnica)

Mladinski sektor

»Mladinski sektor so področja, kjer poteka proces oblikovanja in uresničevanja mladinskih politik in mladinsko delo. Področja mladinskega sektorja se nanašajo na:

- avtonomijo mladih,
- neformalno učenje in usposabljanje ter večanje kompetenc mladih,
- dostop mladih do trga delovne sile in razvoj podjetnosti mladih,
- skrb za mlade z manj priložnostmi v družbi,
- prostovoljstvo, solidarnost in medgeneracijsko sodelovanje mladih,
- mobilnost mladih in mednarodno povezovanje,
- zdrav način življenja in preprečevanje različnih oblik odvisnosti mladih,
- dostop mladih do kulturnih dobrin in spodbujanje ustvarjalnosti ter inovativnosti mladih in
- sodelovanje mladih pri upravljanju javnih zadev v družbi.«[5]

Sodobna, mladim prijazna občina, s kakršnim nazivom se kiti tudi Kamnik, mora zagotavljati pokritost vseh pravkar navedenih področij. Nova Kotlovnica je že takoj presekala gordijski programski vozel in natančno opredelila polje svojega delovanja: mladi med 15. in 29. letom. Brez izjeme. Vse ostale skupine, tako mlajše kot starejše, so v mladinskem centru zgolj naključno ali projektno, nikakor pa ne prednostno. Mladinski center Kotlovnica ni gostilna in ni institucija za popoldansko varstvo šoloobveznih otrok.

Mladinski center Kotlovnica od leta 2014 koordinira občinski program Lokalne akcijske skupine (LAS) za preprečevanje odvisnosti. Z njim povezuje lokalno skupnost, vse šole, organe pregona in socialne službe, izvaja ankete po srednji in osnovnih šolah in izvaja razpis s tega področja za nevladne organizacije.

Od leta 2018 je Kotlovnica partner Zavodu Cene Štupar pri večletnem evropskem projektu Večgeneracijski centri (VGC). Pred tem je bil partner projektu Zavod Orelij, a se je izkazalo, da je večina nevladnih organizacij v občini Kamnik premajhnih za partnerstva v tovrstnih projektih, kar kaže na skrb vzbujajoče stanje lokalnega nevladnega sektorja.

Erazmus+ je novo poimenovanje za evropske projekte in akcije na področju mladine. Kotlovnica je s programi mednarodnega prostovoljstva EVS začela leta 2009, v času nove Kotlovnice pa so se ti projekti in programi še močno razvejali, tako da sedaj Kotlovnica tudi redno pošilja kamniško mladino po Evropi in svetu na različna usposabljanja in prostovoljske službe. Od leta 2013 do danes so mladi prostovoljci iz Nemčije, Španije in Litve aktivno pripomogli k ohranitvi industrijske dediščine nekdanje smodnišnice in vzpostavitvi KIKŠtarterja, prostora za mlade podjetnike.

KIKŠtarter je bil projekt Mladinskega centra Kotlovnica, namenjen mladim podjetnikom. V stari ambulanti nekdanje smodnišnice so štirje EVS-prostovoljci skupaj z ekipo Kotlovnice uredili in opremili prostore, v katere so se naselili mladi podjetniki. KIKŠtarter je bil

5 http://www.ursm.gov.si/si/delovna_podrocja/osnovne_definicije/ (dostop: 7. 3. 2018).

Katzen kabaret (Arhiv: Mladinski center Kotlovnica)

več kot le inkubator talentov. Tesna povezanost z doktrino in zgodovino tako Mladinskega centra Kotlovnica kot stare smodnišnice je prostoru dodala vrednost, ki mu je med drugim leta 2016 prinesla tudi prestižno nagrado Evropske komisije za spodbujanje podjetniškega duha.

Gonilo mladinske ustvarjalnosti v Kotlovnici so moderne alternativne oblike uprizoritvene umetnosti, kabaret, poezija in improvizacija.

Katzen Kabaret spodbuja mlade k izražanju o aktualnih tematikah v družbi. Od leta 2016 do sedaj so nastale tri verzije, vse povezane s takratnim dogajanjem

Delavnica tonske tehnike leta 2015 (Arhiv: Mladinski center Kotlovnica)

Ekipa Radia Kamn'k leta 2014 (Arhiv: Mladinski center Kotlovnica)

v lokalni ali širši družbi: Vojna, Odvisnost in Migracije. S tem projektom se Mladinski center Kotlovnica predstavlja tudi v drugih mladinskih centrih.

Pest besed je pesniški slam, moderna oblika mladinskega pesniškega večera. Mladi kotlovniški organizatorji so leta 2017 pripravili tudi državno prvenstvo v slam poeziji. Kotlovniška Pest besed je poleg Križnikovega festivala, ki ga pripravljata Knjižnica Franceta Balantiča in Turistično društvo Motnik, glavni razlog, da se Kamnik kiti z nazivom Branju prijazno mesto.

Improlgre in izobraževanje mladih gledaliških improvizatorjev so tretji steber kotlovniških uprizoritvenih umetnosti. Učinek, ki ga ima improvizacijsko gledališče na mlade, se kaže v številnih osnovnošolskih in srednješolskih skupinah, ki pod okriljem Mladinskega centra delujejo na lokalnem področju.

Prav tako pa je pomembo glasbeno dogajanje v Kotlovnici, tako snemanja mladih glasbenih skupin v kotlovniškem studiu ali sobi za vaje kot tudi redni koncertni dogodki, ki nekaterim mladim skupinam omogočijo celo prvi nastop na odru. Glasbeni program se odvija tudi s pomočjo Javnega sklada za kulturo Območne enote Kamnik (JSKD OI Kamnik), ki v sodelovanju s Kotlovnico pripravlja regijsko srečanje mladih glasbenih skupin Rock Vizije.

Zadnjih pet let Mladinski center Kotlovnica Kamnik ob podpori JSKD OI Kamnik organizira Festival Svobodne Video Produkcije. Namen festivala je dati priložnost neodvisnim produkcijskim skupinam in posameznikom iz cele Slovenije in tujine, da pokažejo svoja dela in izmenjajo izkušnje s področja video produkcije. Festival ni žanrsko opredeljen, išče pa, poleg vsebine, tudi presežke v uporabi produkcijskih tehnik in načinov izdelave del. Na kratko: podpira razvoj video produkcije in deljenje izkušenj.

Poleg priložnostnega učenja mladih pri produkciji zgoraj naštetih vsebin Mladinski center Kotlovnica skrbi za neformalno izobraževanje na različnih področjih, kjer imajo aktivni mladi največ izkušenj in jih preko dela mladih z mladimi prenašajo na mlajše rodove, ali pa s področij, ki mlade v danem trenutku najbolj zanimajo. Pri tem velja pravilo »pay back time«, kar pomeni, če si se nečesa naučil v Kotlovnici in te je to pripeljalo do službe, moraš to znanje, če ga mladi želijo, posredovati nazaj. Tako se zgodi, da video producenti, ki delajo za osrednje slovenske televizijske postaje, učijo video produkcije zdajšnje mlade. To pa je le eden od primerov množice delavnic, ki se jih mladi lahko udeležijo.

Verjetno najodmevnejši tovrstni projekt in morda zgodovinsko najpomembnejši je bil Radio Kamn'k, 107,6 FM. Ekipa Mladinskega centra Kotlovnica in Gimnazija in srednja šola Rudolfa Maistra Kamnik sta v sklopu projektnih dni za nadarjene dijakinje in dijake pripravila vse potrebno za prvi pravi FM radio – Radio Kamn'k, 107,6 FM. »Pridno se učimo o avdio tehniki, radijskem moderiranju in napovedovanju, novinarskem delu in pripravi glasbene opreme, da bomo lahko uspešno izvedli simulacijo programa, ki bo odzvanjal na valovih prvega kamniškega radia. Premierni vklop Radia Kamn'k se bo zgodil v soboto, 17. maja, z nami pa boste lahko od 10h do 18h, zato vljudno vabljeni, da svoje radijske sprejemnike takrat naravnate

Intervju z županom na Radiu Kamn'k (Arhiv: Mladinski center Kotlovnica)

na 107,6 FM![6]« so zapisali na spletni strani in tako poslušalce povabili, da vklopijo radijske sprejemnike in poslušajo, kaj ima povedati mladina.

Še na veliko let Kotlovnice in ustvarjalnih in kritičnih mladih posameznikov!

Spletni viri

www.ursm.gov.si/si/delovna_podrocja/mladinski_sektor/ (zadnji dostop: 7. 3. 2018).

www.ursm.gov.si/si/delovna_podrocja/osnovne_definicije/ (zadnji dostop: 7. 3. 2018).

www.kotlovnica.si/slo/aktualno/radio-kamnk-na-1076-fm/1766 (zadnji dostop: 7. 3. 2018).

6 www.kotlovnica.si/slo/aktualno/radio-kamnk-na-1076-fm/1766 (zadnji dostop: 7. 3. 2018)

Jožef Pavlič[1]
Suhadole 61 G, Komenda
jozef_pavlic@t-2.net

Maksimilijan Ocepek

Življenjska pot, osebnost in delovanje duhovnika in častnega kanonika Maksimilijana Ocepka

Maksimilijan Ocepek (1916–2016) se je rodil na Komendski Dobravi. Zaznamovali so ga boj za preživetje v otroštvu, zgodnja materina smrt, dijaška in bogoslovska leta v Ljubljani, ko mu je umrl še oče, posvetitev v mašnika in nova maša med drugo svetovno vojno. Kot duhovnik je služboval v župnijah Osp in Lazaret, Šmartno pri Litiji, Polšnik, Železniki, Dražgoše, Zali Log, Davča. Po upokojitvi se je naselil v redovni hiši zagrebških usmiljenk na Šutni v Kamniku. Zadnja leta življenja je prebil pri nečakinji v Komendi in v Duhovniškem domu Mane nobiscum v Ljubljani.

Maksimilijan Ocepek se je na vseh župnijah, kjer je deloval, izkazal kot pastoralno zelo zavzet duhovnik, skrbno je obnavljal in zidal cerkve in druge cerkvene zgradbe. Največji podvig je bila zidava nove cerkve v Dražgošah, ki so ji povojne komunistične oblasti zelo nasprotovale. Zaradi nasprotovanja oblasti je bil dvakrat zaprt. Napisal je dokumentarno delo »*Dni premišlja, ki so bili ...*« in priročnik *Družina po božjem načrtu*. Za zasluge na pastoralnem in gradbenem področju ga je ljubljanska nadškofija odlikovala z naslovom častni kanonik.

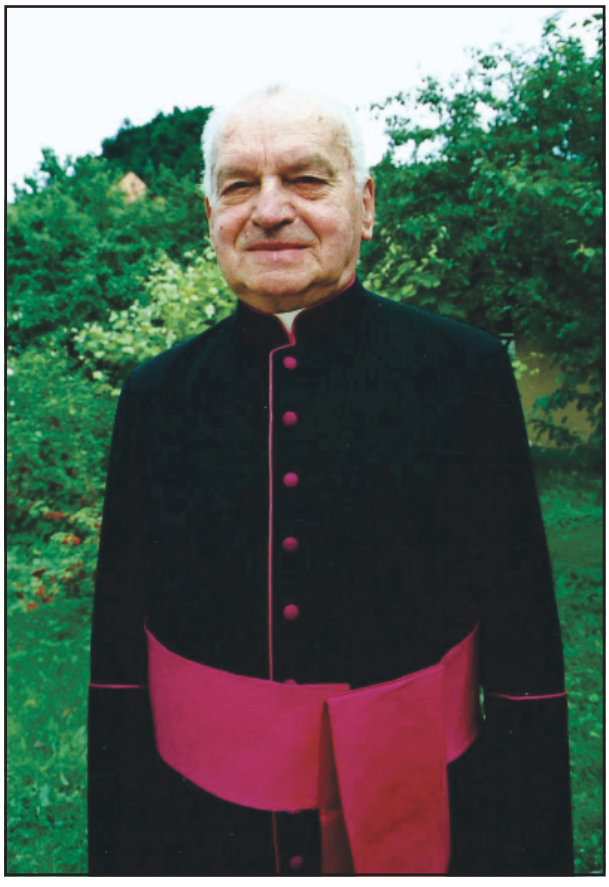
Ključne besede: Maksimilijan Ocepek, duhovnik, častni kanonik, graditelj in obnovitelj cerkva in drugih cerkvenih stavb, pisatelj, zapornik

Maksimilijan Ocepek (1916–2016) was born in Komenda, Dobrava. He was marked by his struggle for survival during childhood, his mother's untimely death, schooling and theological years in Ljubljana. After the death of his father, he became a priest during the time of the »nova maša« (New Mass) period of World War II. As a priest, he served in the parishes of Osp and Lazaret, Šmartno pri Litiji, Polšnik, Železniki, Dražgoše, Zali Log and Davča. After retirement, he settled in the monastic house of the Zagreb Sisters of Mercy at Šutna in Kamnik. He spent the last years of his life with his niece in Komenda and in the home for priests Mane Nobiscum in Ljubljana.

In all the parishes he worked, Maksimilijan Ocepek proved himself as a pastorally very enthusiastic priest, renovating and building churches and other ecclesiastical buildings. His biggest achievement was the construction of a new church in Dražgoše, which the post-War communist authorities objected to and was arrested twice due to opposing state authorities. He wrote the documentary work titled »*Dni premišlja, ki so bili ...*« (Days of Thinking, which were ...) and a manual called *Družina po božjem načrtu* (The Family According to God's Plan). For his contributions to the pastoral profession and in the field of construction, the Archbishop of Ljubljana honoured him with the title Honorary Canon.

Keywords: Maksimilijan Ocepek, priest, Honorary Canon, builder and renovator of churches and other religious buildings, writer, prisoner

1 Univ. dipl. teolog, časnikar in urednik, pesnik.

Častni kanonik Maksimilijan Ocepek na dvorišču nekdanjega samostana Družbe usmiljenk sv. Vincencija Pavelskega (zagrebških usmiljenk) na Šutni 16 v Kamniku (Foto: Jožef Pavlič)

Iz idilike Komendske Dobrave v širni svet

Maksimilijan Ocepek, duhovnik ljubljanske nadškofije (duhovniško službo je opravljal v župnijah Osp in Lazaret, ki sta med drugo svetovno vojno spadali v tržaško škofijo, Šmartno pri Litiji, Polšnik, Železniki, Zali Log, Dražgoše, Davča in Kamnik) in častni kanonik stolnega kapitlja v Ljubljani, se je rodil 9. oktobra 1916 na Komendski Dobravi št. 14, župnija Komenda, zakonskemu očetu Janezu Ocepku (rojenemu leta 1862) in materi Marijani, rojeni Kne (1876). Pred njim so se rodili brat Janez (1902), sestra Frančiška (1904), brat Alojzij (1905), sestra Marija (1907), sestra Angela (1909), sestra Katarina (1911) in brat Franc (1914), za njim pa še sestra Pavla (1919).

Krščen je bil 10. oktobra 1916 v župnijski cerkvi sv. Petra v Komendi, kjer je 30. septembra 1926 prejel zakrament sv. birme. Krstno ime Maksimilijan so mu izbrale starejše sestre, oče je želel, da bi bil po njegovem očetu Simon (Šimen).

Krstitelj župnik Valentin Bernik je v krstno knjigo zapisal, da je Maksimilijanov oče »hišar«, kar pomeni, da ni imel kmetije, ampak le malo zemlje. Bil je delavec dninar. Stanovali so v majhni leseni hiši, živeli zelo skromno. »Vendar je bilo v družini dobrih staršev, bratov in sester več veselja in zadovoljstva kakor danes v mnogih bogatih hišah, kjer večkrat samuje le en sam otrok. V domači hiši sem se kot otrok naučil biti zadovoljen z malim, biti varčen, delaven, vztrajen

in še drugih lastnosti, ki so potrebne za prav urejeno poznejše življenje,« je Maksimilijan zapisal v svoj »*curriculum vitae*«.[2] In poudaril: »Versko življenje, ki je vladalo v družini, pa je bilo bogato. Bratje in (posebej še) sestre, pripravljeni za medsebojno pomoč, so poskrbeli, da sem prišel do svojega poklica. Prav gotovo pa je k temu zelo veliko pomagala s svojo prošnjo pri Bogu dobra mama, ki je umrla v marcu pred odhodom v gimnazijo.«[3]

Maksimilijanova sestra Katarina je šla v samostan, bila je članica redovne skupnosti zagrebških usmiljenk, njeno redovno ime je bilo s. Heladija, umrla je 15. septembra 1998 v Kamniku.

Maksimilijan Ocepek je po petem razredu osnovne šole v Komendi od leta 1928 do leta 1936 obiskoval Državno klasično gimnazijo v Ljubljani, stanoval pa v lazaristovskem dijaškem domu na Taboru. Po maturi leta 1936 je vstopil v Bogoslovno semenišče v Ljubljani in na Teološki fakulteti v Ljubljani začel študirati teologijo. »Odločitev za duhovniški poklic ni bila težka. Bila je posledica dobre verske vzgoje v domači družini in pri lazaristih,«[4] je zapisal. Med študijem teologije mu je 9. januarja 1941 umrl oče Janez. Diplomiral je leta 1942.

Mašniško posvečenje in nova maša v vihri vojnih let

V mašnika ga je 5. julija 1942 v ljubljanski stolnici posvetil ljubljanski knezoškof dr. Gregorij Rožman. Slovesnosti se je od domačih zaradi nemške okupacije Gorenjske lahko udeležila le sestra Angela, ki je živela v Ljubljani.

Novo mašo je imel 12. julija 1942 kar v ljubljanski stolnici. Za to je poskrbela Komendčanka »Žanova Rezka«, Završanova (v Ljubljani so ji pravili »Ažmanova Rezka«, ker je bila zaposlena v trgovini Ažman), ki je krasila ljubljansko stolnico. V sprevodu iz stolnega župnišča v stolno cerkev so ga poleg sestre Angele in »Ažmanove Rezke« pospremili tudi številni Komendčani, ki so živeli v Ljubljani. Novomašni pridigar je bil komendski župnik, zlatomašnik Janez Zabukovec. Ta se je iz izgnanstva na Hrvaškem, kamor so po začetku druge svetovne vojne nemški okupatorji nasilno selili duhovnike z Gorenjskega, vrnil v Ljubljansko pokrajino,[5] ki je bila v rokah italijanskih okupatorjev. Ti niso preganjali duhovnikov, so pa »komunistični revolucionarji kruto odstranjevali nasprotnike komunizma in umorili tudi več duhovnikov. Med njimi tudi našega profesorja dr. Lamberta Ehrlicha[6] in blaženega Lojzeta Grozdeta.«[7] Novomašniku Maksimilijanu je Zabukovec v pridigi priporočil, naj po Marijinem zgledu požrtvovalno služi Kristusu, ga približuje vernikom z oznanjevanjem njegovega nauka in molitvijo, posebej pa z maševanjem in delitvijo zakramentov. »To lepo priporočilo sem v svoji dolgi dobi duhovništva skušal spolnjevati,«[8] je v svoj »potek življenja« zapisal Maksimilijan Ocepek.

Novo mašo je daroval v latinščini, pri oltarju so se mu pridružili tudi trije komendski bogoslovci, od »katerih sta dva postala žrtvi komunizma«[9].

Za kosilo kar na hodniku poleg kuhinje stolnega vikarja Antona Oreharja so poskrbeli domači, ki so z Gorenjskega pretihotapili čez nemško-italijansko mejo belo moko in drugo potrebno, kajti v Ljubljani je bilo mogoče na karte dobiti le malo enotne moke.

Duhovniške postaje med drugo svetovno vojno in po njej

Ker za takratne novomašnike ljubljanske škofije ni bilo kaplanskih mest v tej škofiji[10], se je škof Rožman dogovoril z goriškim nadškofom in tržaškim škofom, da sta sprejela nekaj novomašnikov. Maksimilijan je bil določen za tržaško škofijo k Slovencem nenaklonjenemu škofu mons. Antoniu Santinu. Med čakanjem na »lasciapassare«[11] ga je vzel k sebi rojak Janez Burnik, župnik in dekan na Vrhniki. Škof Santin je njemu in še štirim novomašnikom med sprejemom na škofiji v Trstu povedal, da bo v njegovi škofiji gost, in mu izročil listino z navedbo župnika gostitelja in župnije, kjer bo deloval. Njegov župnik gostitelj je bil le nekaj let starejši župnijski upravitelj v Ospu Franc Zlobec. Po enem letu se je Maksimilijan kot »gostujoči kaplan« preselil v kaplanijo Plavje, dušnopastirsko pa je oskrboval še Sp. Škofijo v sosednji župniji Lazaret. V obeh župnijah se je srečeval z zelo drugačnim verskim življenjem (malo obiskov maše, spovedi in obhajil), kakor je bilo v ljubljanski škofiji, ljudje pa so bili večinoma dobri.

Po koncu druge svetovne vojne je na začetku avgusta 1945 prišel v Ljubljano na prošnjo generalnega vikarja ljubljanske škofije Antona Vovka, naj se zaradi velikega pomanjkanja duhovnikov[12] čim prej vrne v ljubljansko škofijo. Generalni vikar Vovk mu je, ko se je oglasil na škofiji, povedal, da bo »šel na veliko župnijo, kjer je velika cerkev z dvema zvonikoma«.[13] To je bilo Šmartno pri Litiji. Dejal mu je še, da mora za odhod tja vložiti prošnjo pri oblasteh. Te so mu ugodile – Notranje ministrstvo LRS – 31. avgusta 1945, ne pa tudi domačemu župniku in dekanu Antonu Gorniku. Generalni vikar Vovk mu je dejal, da verjetno zato tako pozno, ker je imel pri oblasteh »slabo karakteristiko«.[14] Ko je Maksimilijan čakal na dovoljenje oblasti, da sme v Šmartno pri Litiji, je po štirih letih obiskal domači kraj in 15. avgusta 1945 prvič maševal v komendski župnijski cerkvi.

V Šmartno pri Litiji je prišel prvi teden v septembru

2 Zapis življenja in dela Maksimilijana Ocepka obsega štiri ne čisto polne, gosto tipkane strani z naslovom Curriculum vitae; avtor mi ga je izročil, da ga uporabljam, ko bom pisal o njem.

3 28. marca 1928.

4 M. Ocepek, *Curriculum vitae*.

5 Bival je v Preserju pod Krimom.

6 26. maja 1942.

7 M. Ocepek, *Curriculum vitae*.

8 M. Ocepek, *Curriculum vitae.*

9 V resnici so bili umorjeni trije: Ivan Krušič, doma prav tako kot Maksimilijan Ocepek s Komendske Dobrave, ter Jakob Jerman in Ludvik Jerman iz Most pri Komendi. Glej *Palme mučeništva.* Celje: Mohorjeva družba, 1995.

10 Tudi zato ne, ker je vanjo prišlo s Hrvaškega veliko tja izgnanih duhovnikov z Gorenjskega.

11 Dovoljenje za prehod iz Ljubljanske pokrajine v Italijo.

12 Veliko je bilo pobitih med vojno in po njej, veliko jih je pred koncem vojne odšlo v tujino.

13 M. Ocepek, *Dni premišlja, ki so bili* ..., str. 20.

14 M. Ocepek, *Curriculum vitae.*

Železomašnik Maksimilijan Ocepek obhaja 70. obletnico mašniškega posvečenja 1. julija 2012 v župnijski cerkvi sv. Petra v Komendi; ob njem rojak ljubljanski stolni prošt Jožef Lap. (Foto: Jožef Pavlič)

1945 s pravicami kaplana in beneficiata. Ker župnik Gornik ni dobil dovoljenja oblasti za vrnitev v nekdanjo župnijo, iz katere so ga odpeljali nemški okupatorji (predsednik KLO je bil nekdanji pristaš Nemcev), je na veliki župniji deloval kot vikar namestnik z vsemi župnikovimi pravicami in dolžnostmi. Imel je izredno veliko dela, duhovniškega pomočnika pa le ob nedeljah. Ko se je župnik Gornik o binkoštih leta 1946 le vrnil, je škof Vovk dal Maksimilijanu Ocepku na izbiro: ali ostane v župniji Šmartno pri Litiji kot kaplan ali pa gre na drugo. Maksimilijan se je odločil, da ostane.

K njemu se je v hišo beneficiata preselila za gospodinjo sestra Angela, čebelarji pa so ga navdušili za gojenje čebel, kar mu je bil konjiček do upokojitve.

V desetem letu delovanja v Šmartnem pri Litiji ga je škof Vovk povabil na pogovor, med katerim mu je omenil, da bo čez tri leta 100. obletnica Marijinih prikazovanj v Lurdu, na bližnjem Polšniku pa je edina župnijska cerkev v ljubljanski škofiji, ki je posvečena lurški Materi božji, a potrebna obnove. Prosil ga je, če bi šel tja, da bi pripravil vse potrebno za slovesno jubilejno praznovanje in romanja v to cerkev. Maksimilijan je takoj pristal. Župnijo Polšnik je kot župnijski upravitelj prevzel avgusta 1955. Ker je bilo župnišče med vojno požgano, je s pomočjo župljanov uredil zase majhno stanovanje nad dvema kletema, ki sta ostali nedotaknjeni pod požgano kaščo, domačini pa so, da bi ju ohranili, nad njima naredili streho. Z župljani je tudi obnovil župnijsko cerkev, tako da je bila leta 1958 pripravljena na sprejem romarjev.

Čebele so mu v jubilejnem letu lurških prikazovanj nanosile obilo medu, da si je iz izkupička zanj lahko kupil motor znamke puch 175, vendar je moral, ker se je med pripravo na izpit nedovoljeno vozil z njim, plačati denarno kazen. Izpit pa je moral ponavljati, ker je preveč pritisnil na plin in s članom izpitne komisije na sedežu za njim zavil s ceste.

Leta 1959 se je, ko je 20. avgusta istega leta umrl župnik v Cerkljah na Gorenjskem Janez Črnilec, zaradi govoric, ki so se razširile, že videl kot njegov naslednik, škof Vovk pa mu je pri srečanju dejal: »Imam ponudbo, pa ne Cerklje.« Namesto njih mu je predlagal kar tri župnije: Železnike s soupravljanjem župnij Dražgoše in Zali Log. Maksimilijan je »po ogledu« privolil. V Železnike se je kot župnijski upravitelj te župnije in soupravitelj župnij Dražgoše in Zali Log s Polšnika preselil 19. novembra 1959. Naselil se je v prvem nadstropju »na kaplaniji«.

V omenjenih treh župnijah ga je pričakalo veliko dela na gospodarskem in pastoralnem področju. Na gospodarskem: obnova med drugo svetovno vojno močno poškodovane župnijske cerkve sv. Antona Puščavnika in gradnja novega župnišča v Železnikih (22. novembra 1944 so ju zažgali partizani, ko so se Nemci umaknili v Selca), nakup štirih novih bronastih zvonov pri livarni Grassmayr v Innsbrucku (v Železnike so jih pripeljali 2. decembra 1973), obnova pokopališke cerkve sv. Frančiška Ksaverja v Železnikih, celotna obnova 5. maja 1975 v sumljivih okoliščinah zažgane župnijske cerkve Marije Vnebovzete v Zalem Logu, obnova podružnične cerkve Loretske Matere božje v Suši, zidava nove cerkve sv. Lucije v Dražgošah (prej-

šnjo so januarja 1942 Nemci zaminirali in vrgli v zrak iz maščevanja nad Cankarjevim bataljonom, ki se je na silvestrovo 1941 utaboril v vasi in izzval Nemce k napadu nanje, pomoru veliko vaščanov in požigu vasi).

Pri pastoralnih opravilih, ki jim je Maksimilijan Ocepek tudi namenjal veliko moči in sposobnosti, mu je na začetku pomagal duhovnik kot nedeljski pomočnik, nato pa kaplani.

Maksimilijan Ocepek je o božiču 1970 ustanovil za vse tri župnije (Železniki, Dražgoše in Zali Log) župnijski list Občestvo, študenta glasbe Toneta Potočnika je pridobil za vodenje mladinskega cerkvenega pevskega zbora in igranje na orgle pri mašah v Železnikih, leta 1974 je poskrbel za sv. misijon v vseh treh župnijah, ustanovil je župnijska pastoralna sveta v Zalem Logu in v Železnikih (leta 1986) in Župnijsko Karitas Železniki (marca 1992). Organiziral je tudi romanja župljanov na božje poti po Sloveniji in Evropi. S posebnim veseljem leta 1979 in 1981 v Rim. V vseh treh župnijah je do svoje zlate maše v juniju 1992 krstil 1221 otrok, poročil 381 zakonskih parov in pokopal 1349 umrlih.

Leta 1967 je bil imenovan za župnika župnije Železniki, ostal pa je še vedno soupravitelj župnij Dražgoše in Zali Log; od leta 1990 do 1991 je bil še začasni upravitelj župnije Davča.

Po upokojitvi leta 1993 se je naselil v samostanu zagrebških usmiljenk na Šutni št. 16 v Kamniku, kjer je tudi pomagal v župniji. V Kamniku je bil do leta 2012, ko so redovnice zaradi pomanjkanja »mladih moči« zaprle redovno hišo. Nato je nekaj mesecev bival pri nečakinji Minki na Zajčevi ulici št. 33 v Komendi. Njegova zadnja življenjska postaja je bil Duhovniški dom Mane nobiscum na Lepem potu v Ljubljani, kjer je umrl 15. februarja 2016. Mašo zadušnico zanj je 18. februarja 2016 v komendski župnijski cerkvi sv. Petra opravil ljubljanski nadškof metropolit Stanislav Zore, ki ga je tudi pokopal. Počiva pa na tistem delu komendskega pokopališča, ki je namenjen umrlim duhovnikom rojakom.

Gospodarska opravila in pastoralne dejavnosti z roko v roki

Maksimilijan Ocepek je bil kot župnijski upravitelj in župnik zelo prizadeven na gospodarskem in tudi pastoralnem področju, prednost pa je vedno dajal pastoralni dejavnosti. Ob velikih gradbenih in obnovitvenih delih v župnijah Železniki, Dražgoše in Zali Log je poudaril: »Istočasno pa je bila velika skrb posvečena vsej pastoralni dejavnosti, ki je imela vedno prvenstveno vlogo.«[15] Ugotavljal je: »V moji duhovniški službi je bilo vedno dovolj dela tako na gospodarskem kot na pastoralnem področju. Na gospodarskem področju posebno v času delovanja v treh župnijah[16]: zidava župnišča, obnova dveh cerkva in ene požgane. Posebno veliko skrbi in prizadevanja pa je bilo potrebnih, da je uspelo v tistih težkih časih zgraditi novo lepo cerkev[17]. Vse je bilo mogoče narediti z veliko božjo pomočjo in veliko požrtvovalnostjo številnih sodelavcev. Ob tem tako potrebnem ustvarjanju primernih pogojev za redno in uspešno pastoralno delo.«[18]

Ugotavlja, da je bilo v prvem obdobju njegovega duhovništva »veliko lažje in hvaležno sprejeto. Tako že pri verouku, ko so otroci večinoma že v domači družini dobili nekaj verskega čuta, verskih navad in poznanja vere, pa tudi discipline. Otrokom ni bilo treba podajati osnovnih pojmov, ampak že znano dopolnjevati in poglabljati.«[19]

Pojavljale pa so se druge težave. V Šmartnem pri Litiji, kjer je imel izredno veliko dela (spovedovanje, previdevanje bolnikov, pogrebi tudi na podružnicah), je takoj začel poučevati verouk v šoli v Šmartnem in v Kostrevnici. Ko so ga po nekaj mesecih odslovili, pa je nadaljeval v za veliko otrok pretesni in neprimerno opremljeni zakristiji.

Podobno je bilo na začetku tudi v Železnikih, kjer se mu je sčasoma posrečilo urediti primerne prostore. Za pouk verouka je tedaj primanjkovalo veroučnih učbenikov in drugih pripomočkov. Ker teh ni bilo, so duhovnikom ponudili iz nemščine prevedene verouč-ne knjige, »v katerih ni bilo nič verskega, pač pa nekaj sociologije«.[20] Teh Maksimilijan ni sprejel.

Ker se je začelo zmanjševati število duhovnikov, ti pa ponekod niso zmogli poučevati vsega verouka, so ga začeli tudi laiški katehisti in katehistinje. »Včasih tudi brez potrebe,«[21] je ugotavljal Maksimilijan. Sam je vztrajal in do upokojitve s kaplanom poučeval ves verouk.

Lažje kot to je bilo »skrbeti za duhovno življenje odraslih. Ti so večinoma še doživljali Cerkev kot božjo ustanovo, ki jim pomaga, da srečno dosežejo svoj končni cilj. Zato so hvaležno sprejemali navodila in pomoč za dosego tega cilja: božjo besedo, daritev svete maše, zakramente … Niso še, kot se zdi danes, imeli Cerkve za servis, od katerega zahtevajo uslugo, kadar jo potrebujejo. Če pa ne dobijo usluge, ki je zaradi neurejenega življenja ne morejo prejeti, pa se hudujejo in s stalnimi sovražniki Cerkve kritizirajo in napadajo. Ta sprememba se seveda ni zgodila čez noč.«[22]

Maksimilijan Ocepek je v svojem dolgem življenju (učakal je zlato, biserno, diamantno in celo železno mašo) doživljal uresničevanje latinskega pregovora: Tempora mutantur et nos mutamur in iis – Časi se spreminjajo in mi se spreminjamo v njih. Kako se je »pastoralno delovanje močno spreminjalo«.[23] »Največje spremembe je prinesel drugi vatikanski koncil (1962–1965); predvsem na liturgičnem področju pa tudi drugih.«[24] Odločil se je za preudarno pot: »Koncilske smernice sem poskušal uresničevati premišljeno s pojasnjevanjem in treznim uvajanjem, da so bile lepo sprejete /…/. Skušal sem slediti tem spremembam in tudi v tako spremenjenih razmerah oznanjati Kristusov nauk, ki je večen in se ne spreminja. Treba pa je bilo seveda oznanjati na novemu času primeren način, kot novo evangelizacijo, kar pa seveda ni lahko.«[25]

15 M. Ocepek, *Curriculum vitae.*
16 Pri tem misli na Železnike, Dražgoše in Zali Log.
17 V Dražgošah.
18 M. Ocepek, *Curriculum vitae.*
19 M. Ocepek, n. d.
20 M. Ocepek, n. d.
21 M. Ocepek, n. d.
22 M. Ocepek, *Curriculum vitae.*
23 V župnijah Železniki, Dražgoše in Zali Log.
24 M. Ocepek, n. d.
25 M. Ocepek, n. d.

Železomašnik Maksimilijan Ocepek s sorodniki pred vhodom v župnijsko cerkev sv. Petra v Komendi (Foto: Jožef Pavlič)

Doživljal je, kako je razumevanje vsebine drugega vatikanskega koncila ena stvar, druga pa sprejemanje in uveljavljanje njegovih navodil. Sodbo o tem, koliko mu je to uspelo, je prepustil Bogu, obenem pa ga je prosil, naj da »več dobrih duhovnikov, ki bodo to uspešno izvajali«.[26]

V času duhovniške službe se ni odločil za kakšen podiplomski študij, je pa po možnostih skrbel za stalno izobraževanje, redno se je udeleževal pastoralnih konferenc, pastoralnih tečajev in drugih oblik izobraževanja. Komendski župnik in dekan Nikolaj Pavlič mi je dejal, da je bil od vseh duhovnikov kamniške dekanije kljub svoji visoki starosti najbolj pastoralno zavzet, sodeloval je v razpravah in pri iskanju novih pastoralnih poti.

Ob vsem zahtevnem delu ni čutil potrebe po kakšnem konjičku, sprostil se je ob opazovanju in skrbi za čebele.

Starejši ko je bil, bolj je čutil, da je kot duhovnik prejel toliko dobrega od Boga, da zanj velja vzklik v evharistični pesmi: »Kar le moreš, daj v zahvalo, zanj bo hvale še premalo.« Dobro se je namreč zavedal, da je sedaj na mestu »priprava in skrb za srečno končanje poslanstva, ki mi ga je naklonil Bog in me je ljubeznivo spremljal«.[27]

Na bojni nogi z oblastmi

Maksimilijan Ocepek se je z oblastmi srečeval kot duhovnik že med drugo svetovno vojno kot gost kaplan v župnijah Osp in Lazaret. Tržaški škof Santin mu je z odlokom odredil, da mora pridigati dvojezično: »la predica sara bilingue – pridiga bo dvojezična«.[28] Maksimilijan je med mašo pridigal slovensko ter oznanil, naj po maši počakajo tisti, ki želijo še pridigo v italijanščini. Ker ni bilo nikogar, je bila zadeva rešena.

Da je zares vojna, je doživljal, ko so ponoči bombardirali rafinerijo in rezervoarje v Žavljah, skladišče municije pri Trstu, nekaj bomb je padlo tudi na ozemlje osapske župnije. Enkrat je pilot izstrelil nekaj krogel tudi proti njemu, ko je šel navzgor k Sv. Barbari, vendar ga ni zadel, mogoče ga je hotel samo prestrašiti.

Po vojni se je srečeval tudi z razdeljenostjo krajev v cono A (pod ameriškim nadzorom) in cono B (pod jugoslovansko upravo), vendar mu ne eni ne drugi oblastniki niso delali težav. Bile pa so praktične težave: enega mrliča je moral spremljati kar trikrat čez mejo.

Povsem druga pesem pa je bila, ko je postal vikar namestnik v župniji Šmartno pri Litiji. Najprej je moral dobiti dovoljenje Notranjega ministrstva LRS, nato so ga nove komunistične oblasti budno spremljale. Služenju vojaškega roka se je k sreči izognil, ne pa tudi vojaškim obveznostim. Tako je moral, ker je zapadlo veliko snega, pod komando cestarja Jova na pustni torek kidati sneg.

Trda mu je predla, ko je na prižnici bral pastirsko pismo jugoslovanskih škofov, ki ga je kot prvi podpisal predsednik Jugoslovanske škofovske konference zagrebški nadškof Alojzij Stepinac, v njem pa je pisalo,

26 M. Ocepek, n. d.

27 M. Ocepek, n. d.

28 M. Ocepek, »*Dni premišlja, ki so bili ...*«, str. 17.

koliko je bilo med drugo svetovno vojno pobitih duhovnikov, redovnikov in redovnic ter bogoslovcev, koliko cerkva požganih ... Že ko je bral evangelij, je v cerkev prišel skozi glavna vrata divizijski politični komisar s cigareto v ustih in revolverjem za pasom, korakal po sredi cerkve, se usedel v klop nasproti prižnice, pripravil zvezek, poslušal in zapisoval. Ko je pismo prebral, je politični komisar zaprl zvezek in odšel iz cerkve. Po kosilu je prišel k njemu v spremstvu načelnika milice. Politični komisar ga je najprej prepričeval, da je bral nedovoljeno pismo, nato, da oblasti niso proti veri, da partizani tistih, ki niso bili ničesar krivi, niso likvidirali, da so požgali le postojanke nasprotnikov; predvsem pa, kako so se pogumno borili in dosegali velike uspehe. Na koncu je pribil, da so jih pri tem »vedno ovirali ti prekleti farji«.[29] Tedaj je bilo Maksimilijanu zadosti vsega in je zavpil: »Kako si upate kaj takega izreči vpričo mene!«[30] To je oba tako presenetilo, da sta odšla, pri tem pa pozabila vzeti s seboj škofovsko pismo, ki sta ga prej zahtevala od Maksimilijana.

Močno se je zapletlo tudi pred praznovanjem 50. obletnice posvetitve župnijske cerkve 15. septembra 1951. Župljani so jo hoteli slovesno praznovati s škofovim obiskom, mašo in birmo, oblasti pa so slovesnost hotele na vsak način preprečiti. Najprej so zaprle župnika in dekana Gornika, za dan slovesnosti pa napovedale vaje predvojaških obveznikov in zbor okrajne gasilske zveze v Šmartnem. Zaprle so vse dohode v Šmartno. Škof Anton Vovk pa je zaslutil, da se nekaj pripravlja, in se je v Šmartno pripeljal z druge strani – iz Radohove vasi. Ko ga je ustavila druga blokada, se je vrnil do bližnje hiše, od koder jih je gospodar po podržavljenih župnijskih travnikih privedel do župnišča. Med mašo in škofovo pridigo je zaradi predvojaške vaje, ki je potekala mimo cerkve, močno pokalo v hribu nad cerkvijo, vendar škofa Vovka to ni motilo. »Bolj je pokalo, laže sem govoril,«[31] je smeje povedal po maši.

Na Polšniku se je moral župnijski upravitelj Ocepek oglasiti pri sodniku za prekrške, ker je po slovesnosti prvega sv. obhajila pripravil zajtrk za vse prvoobhajance. Sodnik ga je obsodil na 1400 dinarjev kazni, za vsakega prvoobhajanca po sto dinarjev, ker je imel »neprijavljen sestanek z mladino«.[32]

Na tej župniji sta ga obiskala tudi predsednik Ciril-Metodijskega društva slovenskih duhovnikov, povezanega z oblastmi, Matija Medveščck in tajnik France Šmon, da bi ga pridobila za članstvo v društvu. Pripeljala sta se z lepim državnim avtomobilom, odpeljala pa, ne da bi dosegla, kar sta želela. Ker ga nista uspela prepričati, je Šmon dejal Medveščku: »Matija, greva, ne bo nič!«[33] Medveščck ga je še nekaj časa prepričeval, da se morajo duhovniki kljub temu razumeti in imeti radi, čemur Maksimilijan ni ugovarjal.

Ugovarjal pa je sodniku za prekrške (med vožnjo brez izpita z motorjem puch 175 ga je opazilo budno miličnikovo oko), češ da mora biti prekršek dokazan. Kljub ugovarjanju je moral plačati denarno kazen, izpit pa je v drugem poskusu naredil.

29 M. Ocepek, n. d., str. 22.
30 M. Ocepek, n. d., str. 22.
31 M. Ocepek, n. d., str. 25.
32 M. Ocepek, n. d., str. 28.
33 M. Ocepek, n. d., str. 29.

Najhuje pa je bilo v Železnikih. Tam so župnijskega upravitelja Ocepka kmalu po prihodu v župnijo povabili na pogovor na Sekretariat za notranje zadeve v Kranju. To pa ni bil pogovor, marveč zaslišanje. Predvsem izpraševanje, zakaj se ni včlanil v Ciril-Metodijsko društvo slovenskih duhovnikov. Ko je odgovoril, da za to ne čuti potrebe[34], so mu dejali, da bodo njegovo delovanje nadzorovali. Maksimilijan je nato rekel, da to že tako delajo kot pri vsakem duhovniku. Res so. Ker je želel zvedeti, koliko otrok ne prihaja k verouku, je učence prosil, naj naredijo seznam otrok po razredih. Zaradi tega je moral k sodniku za prekrške, ki ga je 15. marca 1960 kaznoval s kaznijo plačila 6000 dinarjev ali 12 dni zapora. Obrazložitev se je glasila, da »sme dajati strankam pojasnila le šolska pisarna«.[35]

12. decembra 1973 ga je sodnik za prekrške obsodil zaradi zbiranja prispevkov za nove zvonove za župnijsko cerkev v Železnikih na plačilo 500 dinarjev kazni ali deset dni zapora.

»Bitka za novo dražgoško cerkev«

Maksimilijan Ocepek je svoja prizadevanja in prizadevanja župljanov Dražgoš za zidavo nove župnijske cerkve sv. Lucije v Dražgošah imenoval kar »bitka za novo dražgoško cerkev«[36]. Novo zato, ker so staro župnijsko cerkev sv. Lucije februarja 1942 Nemci iz maščevanja nad Cankarjevim bataljonom in domačini zaminirali in vrgli v zrak. Omenjeni bataljon je Dražgošanom na silvestrovo 1941, ko je prišel v vas, obljubil, da jih bo varoval pred Nemci. Ko mu je zares trda predla, pa so njegovi borci pobegnili v gozdove na Jelovici, domačine pa prepustili maščevanju okupatorja. Po koncu vojne so preživeli najprej obnovili svoje domove in domačije (oblasti so jih pri tem celo ovirale, saj so hotele v vasi ustanoviti vzoren kolhoz, Dražgošani pa se s tem niso strinjali), nato pa so (sprva so imeli maše na prostem), da jim ne bi bilo treba hoditi k maši v Železnike, na Maževi njivi leta 1946 postavili barako. Leta 1960 so se začeli pogovarjati o gradnji nove cerkve, kar je škof Vovk predlagal Maksimilijanu Ocepku že pred prihodom v Železnike. Tudi zato, ker je bila baraka, v kateri so bile maše, že dotrajana.

Nova komunistična oblast se nikakor ni strinjala, da bi v »partizanskih« Dražgošah postavili novo cerkev. Ljudi so od tega odvračali, jih postavljali pred izbiro: ali nova cerkev ali cesta Dražgoše–Jamnik. Dražgošani so vztrajali, da hočejo oboje in oboje tudi dobili. Do tega pa je bila dolga pot.

Leta 1961 so najprej uredili novo pokopališče, Okrajni ljudski odbor (OLO) Škofja Loka pa je 21. oktobra 1961 prepovedal prijavljeno blagoslovitev z obrazložitvijo, da je ta »vezana lahko le na posamezen grob ob cerkvenem pokopu«.[37]

Prošnja župnijskega upravitelja Ocepka za lokacijsko dovoljenje za zidavo nove cerkve na OLO Škofja Loka (že prej na OLO Železniki) na parceli št. 413 župljana Tomaža Jelenca, znani kot njiva »Na lopati«, je bila po dodatnih zahtevah in komisijskem ogledu 13.

34 M. Ocepek, n. d., str. 31.
35 M. Ocepek, n. d., str. 32.
36 M. Ocepek, n. d., str. 42.
37 M. Ocepek, n. d., str. 40.

Maksimilijan Ocepek je rad uporabljal računalnik, na katerega se je naučil pisati že v starosti. (Foto: Jožef Pavlič)

februarja 1962 čez dva dni završena z obrazložitvijo, da je to obdelovalna zemlja; nekaj let zatem pa so na istem kraju postavili mogočen spomenik Cankarjevemu bataljonu.

Po zavrnitvi te lokacije so Dražgošani za gradnjo nove cerkve predlagali parcelo št. 442/2, ki jo je Cerkvi podarila Ivana Šolar, na njej pa je stala baraka, v kateri je bilo bogoslužje. Lokacijsko dovoljenje je bilo izdano 11. julija 1963, pred tem je po ogledu republiškega gradbenega inšpektorja in po njegovem predlogu, da se cerkev postavi delno zunaj te parcele, ter privolitvi Antonije Jelenc, da se zvonik lahko postavi na njeno parcelo, 13. junija OLO Kranj izdal izjemno dovoljenje za uporabo zemljišča v gradbene namene.

Načrte za novo cerkev je izdelal arhitekt Tone Bitenc. Škofijski ordinariat v Ljubljani jih je odobril 21. septembra 1962. 29. januarja 1963 je župnijski upravitelj Maksimilijan Ocepek vložil prošnjo na Sekretariat za finance SRS, da bi bila sredstva za zidavo cerkve oproščena plačila davka; prošnjo so mu 7. marca 1963 zavrnili, oblasti pa so od župljanov Dražgoš že pred tem zahtevale, da morajo denar za novo cerkev zbrati pred začetkom gradnje. Župnijskemu upravitelju Ocepku ni kazalo drugega, kakor da je župljanom priporočil, naj prihranijo čim več denarja, da ga bodo pred začetkom zidave cerkve lahko za ta namen posodili, kajti le posojila so bila neobdavčena. Na njegov predlog so tudi uspešno prepeljali barako – cerkev, saj je je polovica stala na kraju prihodnje cerkve. 2. februarja 1964 je Ocepek oznanil župljanom Dražgoš, naj prihodnjo nedeljo prinesejo k maši prispevke za novo cerkev. Cerkvena ključarja sta denar pobrala in prinesla v Železnike, Ocepek pa ga je 12. februarja 1964 vložil v banko in s tem ustregel oblastem glede zahtevanega zneska depozita. Še istega dne sta se pri njem oglasila moža s Sekretariata za notranje zadeve. Trdila sta, da so se pri zbiranju denarja dogajale nepravilnosti. Ker je župnijski upravitelj to zanikal, sta mu začela groziti, da bodo nepravilnosti dokazali s pričami, in zahtevala seznam darovalcev. Ko jima je odgovoril, da česa takega nima, sta mu zagrozila s preiskavo.

Naslednjega dne je prišel z njima k Ocepku še načelnik davčne uprave. Zahtevali so specifikacijo: koliko je bilo posojil in koliko darov, seznam. Na vnovično zahtevo po seznamu jim je Ocepek izročil dvojnike petnajstih potrdil v skupnem znesku 4.800.000 din o posojilu tistih posojilodajalcev, ki so dovolili objavo svojih imen in priimkov. Dejal jim je tudi, da prevzema nase odgovornost za nepravilnosti pri zbiranju denarja, kolikor bi bile narejene.

Posojilodajalce so nato začeli funkcionarji komunističnih oblasti zasliševati na dveh krajih v Dražgošah; pridružil se jim je miličnik, ki je ljudi vodil na kraj zaslišanja.

28. februarja 1964 so se predstavniki oblasti spet oglasili pri Maksimilijanu Ocepku in od njega zahtevali, da mora davčni upravi predložiti pisno poročilo o tem, koliko je bilo posojil in koliko darov. 1. marca 1964 so Dražgošani v baraki – cerkvi ugotavljali, koliko je bilo enih in koliko drugih, ter prišli do zaključka, da so bila večinoma posojila. To poročilo je Maksimilijan Ocepek potem poslal na davčno upravo.

Dražgošane je po vsem tem minilo potrpljenje. Na njihovo pobudo se je zbralo zastopstvo župljanov in

odšlo v Ljubljano najprej k nadškofu Jožefu Pogačniku, ki se je izgovoril, da sam ne more nič narediti, pripomnil pa, da bi mogoče lahko verska komisija. Ko so prišli tja, je tajnik sprejel le dva člana delegacije in se navidezno čudil, ko sta mu pripovedovala o zaslišanjih v Dražgošah.

Za Dražgošane pa se je zavzela pogumna odvetnica Ljuba Prener. Dosegla je, da je bil v banki deblokiran nezakonito blokiran njihov denar za novo cerkev.

12. marca 1964 so člani Sekretariata za notranje zadeve Maksimilijana Ocepka na postaji milice v Železnikih najprej zelo dobrohotno, nato pa zelo resno prepričevali, da so bile pri zbiranju denarja za gradnjo nove cerkve v Dražgošah narejene nepravilnosti. Ker Ocepek tega ni priznal, so ga od 9.30 do 14. ure zasliševali in o tem naredili zapisnik.

10. aprila 1964 so župnijskega upravitelja Ocepka zasliševali v Kranju; v glavnem so mu očitali, da je ljudi ogoljufal pri zbiranju denarja.

Pri verski komisiji je posredoval tudi nadškof Pogačnik, po njegovem dogovoru in njenem priporočilu je Ocepek 3. aprila 1964 napisal novo prošnjo za oprostitev davkov od sredstev za zidavo cerkve.

Odločilen je bil Ocepkov pogovor na odseku Sekretariata za notranje zadeve LRS 5. maja 1964 v Kranju, vodila pa sta ga člana Sekretariata za notranje zadeve iz Ljubljane. Ocepku sta predlagala, da se dogovorijo o rešitvi, on pa je dejal, da je vedno pripravljen za pošten dogovor. Po premisleku je ponudil rešitev: »Pripravljen sem prositi posojilodajalce, da bi posojila spremenili v darove.«[38]

Odgovor se je glasil: »Storite to!«[39]

Na vprašanje, kako naj to naredi zunaj cerkve, sta mu dejala: »To boste že uredili, saj ste dovolj zviti.«[40]

Glavni izpraševalec mu je namignil, da bi bila ponovna prošnja za neobdavčenost denarja za zidavo cerkve lahko pozitivno rešena, rekoč:

»Vi imate škofa, mi imamo versko komisijo.«[41]

Pogovor se je končal z grožnjo: »To nam boste še plačali!«[42]

Res je bilo pozneje tako, vendar je bila na tem pogovoru dobljena »bitka za dražgoško cerkev«.[43]

V nedeljo, 10. maja 1964, so Dražgošani sprejeli Ocepkov nasvet in nekaj posojil spremenili v darove. Ocepek je potem poslal nov seznam posojil in darov na Sekretariat za notranje zadeve in Davčno upravo LRS.

23. julija 1964 je prišlo težko pričakovano gradbeno dovoljenje za zidavo cerkve, 29. julija 1964 je bila sklenjena pogodba z gradbenim podjetjem Tehnik iz Škofje Loke, 4. avgusta 1964 je bilo zakoličeno zemljišče za novo cerkev, 11. septembra istega leta pa so se začela gradbena dela. 18. oktobra 1964 je generalni vikar in ljubljanski stolni prošt dr. Stanislav Lenič blagoslovil temeljni kamen. Podjetje Tehnik je gradbena dela na cerkvi in zvoniku končalo pred koncem leta 1965. Novo cerkev v Dražgošah je 16. oktobra 1966 blagoslovil ljubljanski nadškof dr. Jožef Pogačnik, ki je imel v njej tudi prvo mašo. V letu 1967 jo je slikarsko opremil slikar Stane Kregar, posvetil pa 2. junija 1968 nadškof Pogačnik.

Nova cerkev v Dražgošah je najlepše skupno delo arhitekta Toneta Bitenca in slikarja Staneta Kregarja.

Dvakrat v zaporu

Maksimilijana Ocepka so komunistične oblasti dvakrat zaprle, ker ni dopustil, da bi na čelu pogreba praporščaki nosili partizanske in druge prapore, marveč je v skladu s Cerkvenim pogrebnim obrednikom zahteval, da ministrant nese križ. Tako je bilo pri pogrebu člana Zveze borcev Štefana Zupanca iz Železnikov 22. januarja 1973, članice iste organizacije Mete Čemažar z Ojstrega Vrha 7. maja 1973 in prav tako člana Zveze borcev Jožeta Kristana iz Železnikov 16. maja 1973. Zaradi tega so pri Ocepku pisno protestirale družbenopolitične organizacije Železniki - Češnjica, svoj protest pa naslovile: »Ušteli ste se, g. župnik Ocepek Maks.« Napadla sta ga tudi Delo (29. maja 1973) in Gorenjski glas (30. maja 1973). Zanj se ni potegnil niti ljubljanski nadškof Jožef Pogačnik. Ta mu je celo priporočil: »V zadevi pa ne delajte nobenih težav, če gredo zastave pred križem. Cerkveni pogreb se začne s križem. Kaj je pred njim, naj Vas ne razburja. Povsod se ta vprašanja tako rešujejo. Pa tudi zastave nimajo nič protiverskega. Ni razloga za spore.«[44]

Maksimilijan Ocepek je 7. junija 1973 omenjenima listoma odpisal, da je hotel le dosledno izpolniti cerkvene določbe, odgovoril pa je tudi na pismo družbenopolitičnih organizacij Železniki - Češnjica.

Po taktičnem napadu nanj v Delu in Gorenjskem glasu se je začel kazenski postopek proti njemu po členu 119/3 Kazenskega zakonika o zbujanju verske in rasne nestrpnosti. Prva obravnava je bila na občinskem sodišču v Škofji Loki 11. junija 1973, glavna obravnava, pri kateri je bilo tudi zaslišanih nekaj prič, je bila 19. septembra 1973, ponovna glavna obravnava pa 3. oktobra 1973, na kateri ga je senat sodišča obsodil kot krivega – da je zbujal versko nestrpnost[45] – na tri mesece zapora.

Nadškof Pogačnik mu je že prej 23. septembra 1973 pisal, da so mu na verski komisiji na njegovo mnenje, da je zadeva kvečjemu za sodnika za prekrške, odgovorili, da to ni glavno, da so še druge reči. Ocepkov odvetnik dr. Stanislav Mohorič iz Ljubljane pa je razsodbo tako komentiral: »To je tipično politična sodba.«[46]

Župnik Ocepek se je zoper razsodbo 14. novembra 1973 pritožil na Okrožno sodišče v Kranju. Pritožba je bila 20. decembra istega leta zavrnjena. Zaporno kazen je prestajal od 11. februarja do 30. aprila 1974 v zaporih na Povšetovi v Ljubljani. Prej je bil odpuščen iz zapora »zaradi lepega vedenja«.[47] Ko je nastopil zaporno kazen, je bil v Dražgošah in v Zalem Logu misijon. Tolažilo ga je sporočilo, da je lepo uspel.

Na novo zaporno kazen pa ni bilo treba dolgo ča-

38 M. Ocepek, n. d., str. 48.
39 M. Ocepek, n. d., str. 48.
40 M. Ocepek, n. d., str. 48.
41 M. Ocepek, n. d., str. 48.
42 M. Ocepek, n. d., str. 48.
43 M. Ocepek, n. d., str. 49.
44 M. Ocepek, n. d., str. 77.
45 M. Ocepek, n. d., str. 79.
46 M. Ocepek, n. d., str. 79.
47 M. Ocepek, n. d., str. 96.

Predstavitev knjige Maksimilijana Ocepka »Dni premišlja, ki so bili ...« 13. decembra 1996 v Dražgošah (Foto: Jožef Pavlič)

kati. Senat občinskega sodišča v Škofji Loki ga je 15. oktobra 1975 »v imenu ljudstva«[48] vnovič obsodil na tri mesece zaporne kazni, ker je »zbujal versko nestrpnost«.[49] Obtožili so ga, da je »11. 05. 1974 na pogrebu Ivane Pintar v Zalem Logu pripeljal ministranta Franca Lavtarja s križem pred prapor ZB«[50] in da je »zaradi tega prišlo do razbitja pogrebne povorke«.[51] To pa ni bilo res, kar je tudi kot priča povedal 12-letni ministrant, da mu je župnik naročil, »da naj gre s križem naprej, če ga bodo pustili, če pa ne, naj gre nazaj«,[52] vendar sodišče ni verjelo, da je bilo tako. Župnik Ocepek se je na razsodbo pritožil, Okrožno sodišče v Kranju pa je pritožbo 31. marca 1976 zavrnilo kot neutemeljeno. Maksimilijan Ocepek je že 4. maja 1976 dobil poziv na prestajanje kazni na Povšetovi v Ljubljani, od koder je bil – pomiloščen – odpuščen 17. julija 1976.

Obtoženi Maksimilijan Ocepek je 8. maja 1976 vložil na Javno tožilstvo Jugoslavije zahtevo za varstvo zakonitosti, ker je bilo v sodnem postopku »toliko nepravilnosti in nedokazanih trditev in sodbi tako krivični«.[53] 15. julija 1976 mu je Zvezno javno tožilstvo v Beogradu sporočilo, da je vlogo odstopilo Javnemu tožilstvu Slovenije, ki ga je 11. avgusta 1976 obvestilo, da so »pri proučevanju spisa ugotovili, da ni podlage za vložitev zahteve za varstvo zakonitosti«.[54]

48 M. Ocepek, n. d., str. 90.
49 M. Ocepek, n. d., str. 91.
50 M. Ocepek, n. d., str. 91.
51 M. Ocepek, n. d., str. 92.
52 M. Ocepek, n. d., str. 92.
53 M. Ocepek, n. d., str. 95.
54 M. Ocepek, n. d., str. 95.

Pisatelj

Maksimilijanu Ocepku se je poznalo, da so imeli doma kljub težkim gmotnim razmeram naročene mohorjevke in Domoljuba ter da so jih v dolgih zimskih večerih skupaj brali in poslušali. Otroci so se tako naučili glasno in dobro brati, odrasli pa so medtem opravljali razna ročna dela.

Na klasični gimnaziji je imel dobre profesorje Mirka Rupla, Antona Sovreta in pisatelja Ivana Preglja, ki so dijakom približali slovenski jezik in jih spodbujali k branju in pisanju.

Ker je toliko doživel in preživel, je po upokojitvi leta 1993 v miru in tihoti samostana zagrebških usmiljenk v Kamniku segel po peresu (po tipkovnici računalnika) in v knjigi »*Dni premišlja, ki so bili* ...« popisal svoje življenje od rojstva do prihoda k sestram zagrebškim usmiljenkam v Kamnik. V njej je največ pozornosti namenil svojemu delovanju na župnijah Železniki, Dražgoše in Zali Log, zlasti zidavi nove župnijske cerkve v Dražgošah in zapletih okrog nošnje križa na čelu pogrebnih sprevodov, zaradi česar je bil dvakrat obsojen na zaporno kazen in to tudi odsedel. Knjiga je izjemna kronika dogajanj v predvojnem, vojnem in povojnem času na Slovenskem; potrdilo in pričevanje obenem, kaj vse je moral prestati narodno zavzet, dejaven in Bogu ter Cerkvi zvest slovenski duhovnik.

Uredil jo je pisec tega prispevka,[55] ki jo je z avtorjem tudi predstavil na župnijah, kjer je Maksimilijan Ocepek deloval kot župnijski upravitelj in župnik; leta

55 Jožef Pavlič.

1995 jo je izdala in založila Družina, d. o. o, Ljubljana.

Ta založba je leta 2006 izdala tudi Ocepkovo knjižico *Družina po božjem načrtu*, v kateri je razkril svoje poglede na krščansko družino v luči božjega stvariteljskega načrta in cerkvenih prizadevanj za dober krščanski zakon.

Cerkvena in druga odlikovanja

Ljubljanska nadškofija je župnika Maksimilijana Ocepka leta 1999 zaradi velikih del odlikovala z naslovom častnega kanonika ljubljanskega stolnega kapitlja, občina Škofja Loka pa 19. junija 1992 z zlatim grbom mesta Škofja Loka. V obrazložitvi so povedali, da ga je dobil zaradi večjih opravljenih gradbenih del: nove cerkve v Dražgošah, novega župnišča v Železnikih, obnove požgane cerkve v Zalem Logu. Povod za odlikovanje je bila Ocepkova zlata maša. »Odlikovanje sem v duhu sprave sprejel,«[56] je zapisal odlikovanec.

Največje odlikovanje pa si je Maksimilijan Ocepek prislužil s svojim požrtvovalnim, pogumnim in predanim duhovniškim delom. V pogovoru za Radio Žiri je 4. junija 1992 o svoji odločitvi za duhovniški poklic povedal: »Ni mi žal. Saj ne bi mogel v nobenem drugem poklicu toliko storiti za sočloveka ne v materialnem ne v duhovnem pogledu.«

To je v govoru pri maši zadušnici zanj 18. februarja 2016 v župnijski cerkvi sv. Petra v Komendi poudaril tudi ljubljanski nadškof metropolit Stanislav Zore. Najprej, da je imel Maksimilijan Ocepek veliko darov, ki jih je s pridom uporabljal v dolgih letih duhovniškega delovanja, nato, da je bil trdnega zdravja in je tudi zato zmogel toliko narediti, pa tudi pretrpeti in potrpeti, nazadnje pa, da je moč za vse to iskal in dobival pri Gospodu, ki mu je vseskozi zvesto služil, se mu izročal in priporočal, posebej z molitvijo križevega pota. Zato je tudi zmogel nositi in prenesti vse križe in težave, ki so se zgrinjali nanj vse življenje. Ker se je zavedal, da »na zemlji ni popolne sreče«, bo to lahko užil le pri Njem, ki mu je tako zvesto služil.

Literatura in viri

Maksimilijan OCEPEK, 1995: *»Dni premišlja, ki so bili ...«*. Ljubljana: Družina, d. o. o.

Maksimilijan OCEPEK, 2006: *Družina po božjem načrtu.* Ljubljana: Družina, d. o. o.

Curriculum vitae Maksimilijana Ocepka, duhovnika ljubljanske nadškofije.

Nagovor nadškofa Stanislava Zoreta pri pogrebni maši za Maksa Ocepka v Komendi 18. februarja 2016

Letopis Cerkve na Slovenskem 2000. Ljubljana: Nadškofija Ljubljana.

Osmrtnica ljubljanske nadškofije 16. 02. 2016.

Razgovor za oddajo na Radio Žiri 4. 6. 1992.

56 M. Ocepek, *»Dni premišlja, ki so bili ...«*, str. 115.

Marko Košir[1]
Trg Dušana Kvedra 3, Maribor
marko@kosir.info

Umetniško delovanje Jerneja Plahute v tujini

Prispevek je posvečen bližnji 100-letnici rojstva slovenskega opernega umetnika tenorista Jerneja Plahute. Opisana je njegova umetniška pot v obdobju 1955–1966, ko je deloval na nemških in avstrijskih opernih odrih. Na kratko so predstavljena nekatera gledališča in umetniki, s katerimi je takrat sodeloval.
Ključne besede: tenorist Jernej Plahuta, njegovo delovanje na nemških in avstrijskih opernih odrih

The report is dedicated to the upcoming 100th anniversary of the birth of the Slovenian opera artist tenor Jernej Plahuta. It presents his artistic career in the 1955–1966 period, when he worked in German and Austrian operas – in brief, some of the theatres and artists with whom he collaborated at the time.
Key words: tenor Jernej Plahuta, his work in German and Austrian operas

V *Kamniškem zborniku 2006* je Marjana Mrak objavila življenjepis in opis umetniške poti priljubljenega tenorista Jerneja Plahute. Mrakova je tekst napisala ob pomoči Jerneja Plahute, ki ji je takrat obljubil, da bosta besedilo dopolnila, ko bo v Kamnik prinesel ocene svojih nastopov. Žal je Plahuta jeseni 2003 umrl in svoje obljube ni mogel izpolniti.

Danes je tenorjeva umetniška zapuščina shranjena pri njegovi nečakinji v Kamniku. Ko sem pisal knjigo *Mariborske operne zvezde,* mi je bila v celoti na razpolago. Pri iskanju podatkov o Plahuti mi je pomagala tudi gospa Vilma Bukovec (1920–2016), upokojena prvakinja ljubljanske Opere.

Stota obletnica rojstva Jerneja Plahute, ki bo leta 2019, je prava priložnost, da se tega odličnega pevca ponovno spomnimo. Tokrat je objavljen opis Plahutove kariere v tujini, ko je v letih 1955–1966 deloval v Celovcu, Augsburgu, Hannovru in še drugih avstrijskih in nemških mestih.

Celovec 1955–1956

Ko sem decembra 1996 po dolgem času srečal Plahuto, s katerim sva bila dobra znanca še iz njegovih gledaliških časov, sva obujala spomine na njegovo prvo in drugo mariborsko obdobje. Povedal mi je, da je Maribor zapustil zaradi skromne želje, da bi si lahko kupil magnetofon, kar je bilo pri nas takrat težko in drago. Ni ga premamil avto in najbrž precej višja plača v Celovcu. Tudi to je podatek, ki priča o njegovi skromnosti. Omenil je tudi, da je na njegovo odločitev vplival tudi način dela Jakova Cipcija, ki je v sezoni 1955/56 prevzel vodstvo mariborske Opere. Plahuta si je želel študija novih vlog, Cipci pa je bil zaposlen s prevzemanjem Cvetkovega repertoarja, saj je Cvetko z njegovim prihodom Maribor zapustil.[2]

Pri iskanju podatkov o Plahuti je pomagala tudi gospa Vilma Bukovec, na sliki so še Marijana Urankar, Marko Košir in Vesna Rojina.

Vsekakor mu v sezoni 1955/56, ko je pel v celovški Operi, dela ni manjkalo, tako kot mu ga nikoli ni manjkalo v Mariboru.

Šestega oktobra se je na odru Stadttheatra celovški publiki predstavil kot Don Ottavio v Mozartovem Don Juanu. V časopisu *Volkswille* je le dan po premieri izšla ocena, v kateri avtor, podpisan je z začetnicama E. E., pravi, da je predstavo pripravil upravnik Opere Gustaf Wiese, ki je največ pripomogel k uspehu dobre, vendar ne izredne postavitve. O Plahuti pravi, da je nedvomno pridobitev za celovško operno hišo, o samem petju pa nič. V drugem časopisu, ime ni znano,[3] je ocenjevalec (podpisal se je z začetnicama N. J.) napisal, da za Plahuto, polnokrvnega Janka in Turrida, kot se ga spominja z gostovanja, Don Ottavio, ki je pasivna tenorska vloga, ni vloga, ki bi mu posebej ležala, da pa njegova pevska tehnika ustreza tudi Mozartovim vlogam. Svoje mnenje o Plahuti je sklenil z ugotovitvijo, da je vsekakor pridobitev za celovško Opero.

Naslednja postavitev je bila Madame Butterfly. Premiera je bila v začetku novembra (najbrž petega). O tej postavitvi sem v njegovi zapuščini našel pet ocen. Ocenjevalci so si enotni, da sta njegov topli in močni tenorski glas ter odlična igra kot nalašč za vlogo Pinkertona (v ocenah Linkerton), v eni oceni je celo zapisano, da ima v grlu zlato. Celovška publika je s Plahuto dobila svojega ljubljenca. Zelo so pohvalili Heleno Hembach v naslovni vlogi. Tudi to postavitev je glasbeno pripravil Gustav Wiese, ki je tokrat dobil boljše ocene.

Dvaindvajsetega decembra so pripravili in premierno uprizorili Prodano nevesto. Glavni vlogi sta pela Plahuta in Hembachova. Prvič je premierno predstavo dirigiral mladi Wolfgang Schubert, ki je pozneje nare-

1 Diplomirani strojni inženir, publicist.

2 O tem sem pisal tudi v svoji knjigi o Jakovu Cipciju. Mislim, da ta trditev Plahute ne drži, saj je Cipci prevzel vodstvo Opere, ko je Plahuta že podpisal pogodbo s Celovcem.

3 Povzetki ocen o nastopih v Avstriji in Nemčiji so prevodi kopij izrezanih časopisnih člankov, na katerih pa Plahuta večinoma ni navedel imena časopisa.

dil lepo mednarodno kariero. Plahuta in Hembachova sta dobila za svoj nastop lepe ocene, pohvalili so tudi Gerharda Soucka, pevsko in igralsko dobrega Kecala. Slednji je imel težave le z govorjenimi deli teksta (parlando), ki jih ima ta vloga precej. Kot je razvidno iz opisa, je imel Plahuta v Celovcu več kot dovolj dela.

V začetku februarja 1956 je doživel do takrat svoj največji uspeh. Pel je princa Sou Čonga v Leharjevi opereti Dežela smehljaja. Po ariji Tvoje je moje srce ... (Dein ist mein ganzes Herz ...), s katero se konča drugo dejanje, je doživel take ovacije, kot jih v Celovcu do takrat še ni bilo. Aplavz je trajal ves odmor, vse do začetka tretjega dejanja. O predstavi, ki so jo razglasili za uspeh sezone, je bilo objavljenih pet ocen. Vse so Plahuto kovale v nebo. Napisali so, da bi morali takšnega tenorista poiskati, če že ne bi bil tukaj. Primerjali so ga s slovitim Richardom Tauberjem.[4] Najlepša ocena – po mojem mnenju – pravi, da je Plahuta prvi tenor, ki v svoji veliki ariji ni poudarjal osladnosti in ženskosti, temveč jo je izvedel s poudarkom na moškosti, kot sicer zahteva ta vloga. Ta ocena je izšla 5. februarja v celovškem *Kleine Zeitung*, ocenjevalec se je podpisal z inicialkama N. J. Vloga Sou Čonga je, čeprav operetna, ena najzahtevnejših, pa tudi najhvaležnejših vlog v operah in operetah. Opereta Dežela smehljaja je ena od redkih, ki jo cenijo tudi »zapriseženi« ljubitelji oper, med katere sodim tudi sam. Povsod, kjer je Plahuta nastopil s to vlogo, je doživel izjemen uspeh in dobil odlične ocene. Zadnjič jo je pel marca 1966 v Hannovru. Več o tem v opisu leta 1966.

Sou Čong v Celovcu, 1956

Časa za počitek mu niso dali. V celovški sezoni je pel glavne vloge v vseh petih opernih premierah, kar je moralo biti zanj zelo naporno. Prav zaradi tega se je odločil, da bo Celovec po koncu sezone zapustil in odšel v Düsseldorf ali Augsburg.

O Plahutovih uspehih v Celovcu je poročal Dušan Mevlja v *Večeru* in *Gledališkem listu SNG Maribor.* Tako smo bili tudi Mariborčani obveščeni o njegovem delovanju v tujini.

Sezona v Celovcu je tekla dalje. Mladi dirigent Wolfgang Schubert je glasbeno pripravil Don Pasquala. Premiera je bila v začetku marca 1956. Plahuta je pel Ernesta, Norina pa je bila koloraturna sopranistka Hanni Löser. Največ zaslug za uspeh predstave sta imela odlični Schubert in buffobasist Helmut Konrad, pevec naslovne vloge. Ocene, ki zadevajo Plahuto, našel sem jih pet, so tokrat bolj umirjene, vse pa hvalijo njegov lepi tenor in zelo kultivirano podajanje te dokaj umirjene tenorske vloge.

Zadnja premiera v Celovcu in Plahutovo slovo od celovške publike je bila opera Marta Friedricha von Flotowa. Tudi to predstavo je dirigiral Wolfgang Schubert, ki je počasi prevzemal glavnino dela v Operi. V zapuščini pevca, ki je bil na premieri Marte 25. maja zvezda večera, sem našel štiri ocene. Ker se je vedelo, da zapušča Celovec, so bile ocene rahlo nostalgične,

Tauber na plakatu za Tauberlied

vendar so ga kovale v nebo. Ocenjevalci so naštevali vse vrline, ki so bile do zdaj že večkrat omenjene, zato jih tukaj ne ponavljam.

In še nekaj besed o celovškem gledališču. Prvotno gledališče je bilo zgrajeno med letoma 1605 in 1620 in je bilo namenjeno plesom celovške aristokracije.

4 Richard Tauber (1891–1948), avstrijski tenorist, specialist za Mozarta. Lehar je slavno tenorsko arijo Dein ist mein ganzes Herz napisal prav zanj in jo naknadno dodal v partituro Dežele smehljaja. Tauber jo je pel na prvi izvedbi druge verzije te operete v Metropol Theatru v Berlinu 10. oktobra 1929. Arije se je prijelo ime Tauberlied.

Mestno gledališče v Celovcu danes

Stadttheater v Augsburgu leta 1903 in danes

Stavbo so začeli uporabljati kot gledališče, ko so v njej gostovale italijanske gledališke skupine. Pozneje so jo preuredili v gledališče, ki je začelo delovati leta 1737.

Leta 1908 so začeli graditi novo gledališče, ki je bilo končano leta 1910 ob proslavljanju 60-letnice vladavine cesarja Franca Jožefa. Leta 1960 so stavbo obnovili in preuredili. Leta 1998 je bila končana že druga preureditev. Gledališka dvorana ima obliko sodobnih gledaliških dvoran s kapaciteto okoli 1000 sedežev (točnih podatkov nisem našel), povečali so oder in zaodrje. Danes je skupna površina gledališča 14.000 m^2.

Žal o Plahutovih kolegih, razen o dirigentu Schubertu, ki je svojo kariero nadaljeval v Münchnu, nisem našel uporabnih podatkov. Samo naštevanje imen pa ne bi imelo nobenega pomena.

Augsburg 1956–1961

Jeseni leta 1957 je Jernej Plahuta postal član Opere v Augsburgu. Opera je delovala in še vedno deluje v prelepi stavbi Stadttheatra iz leta 1876, ki stoji na Kennedyjevem trgu v samem središču mesta. Gledališče je bilo od postavitve večkrat obnovljeno in modernizirano, nazadnje leta 1989. Danes ima okoli 950 sedežev, kar je za mesto Augsburg še vedno povsem dovolj.

Tudi za augsburško obdobje imam nekaj iz časopisov izrezanih ocen, ki so v večini brez imena časopisa in pogosto tudi brez datumov.

V času pevčevega prihoda je nastopil mesto dirigenta v Operi Anton Mooser, ki je prvo premiero najbrž dirigiral 1. septembra 1956, a ta podatek ni zanesljiv. To naj bi bila Madame Butterfly. V naslovni vlogi je nastopila ameriška sopranistka Beatrix Laqua. Vendar predstava ni dobro potekala. Ker Beatrix Laqua ni zmogla nadaljevati predstave, je morala po odmoru vskočiti Hilde Nicoll. Ocenjevalec Folker Göthel je o Plahuti napisal, da je zelo ustrezal vlogi, ki jo je pel, tako glasovno s svojim sijajnim glasom z odličnimi višinami kot tudi po videzu in igralsko. Drugače s samo predstavo ni bil preveč zadovoljen. Nesoglasja med odrom in orkestrom so bila mestoma preveč moteča.

Naslednja predstava, v kateri je nastopil Plahuta, je bila opera La Boheme, uprizorjena na dan, ko je umrl Arturo Toscanini (1867–1957), takrat vodilni svetovni dirigent. To je bilo 16. januarja 1957. O premieri sem našel v pevčevi zapuščini dve oceni, nato še eno za neko pomembno reprizo in eno, ko je v Augsburgu najbrž prvič gostoval Istvan Kertesz[5], ki je bil od leta 1958 do 1960 dirigent, nato pa do leta 1963 šef dirigent augsburške Opere.

Scenski osnutek za La Bohème v Augsburgu, 1957

Ocenjevalec Karl Schumann je zapisal, da sodi Plahuta med nekaj Rudolfov, ki znajo pričarati ustrezno poetičnost. Z elanom in glasom »marke Radames« je odlično poustvaril to zahtevno vlogo. Zapisal je tudi, da je Plahuta vsekakor na začetku velike pevske kariere. S to oceno se ne morem strinjati, saj Plahutov tenor ni bil nikoli niti podoben glasu, kakršnega zahteva

5 Istvan Kertesz (1929–1973), madžarski dirigent svetovnega slovesa, je svojo veliko mednarodno kariero začel v Augsburgu in nadaljeval po vsem svetu. Žal je bila njegova izjemna umetniška pot med vodilne svetovne dirigente tragično prekinjena. Umrl je med kopanjem v Izraelu, star komaj 44 let.

Waltraut Möller in Plahuta v 1. in 4. dejanju opere La Bohème

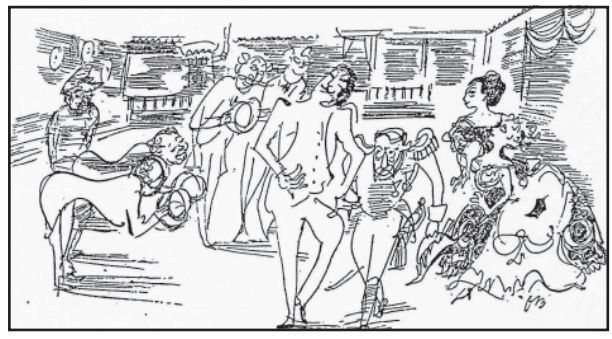
Radames v Aidi, ki je izrazita vloga za dramski tenor. Tega se je zavedal tudi Plahuta sam, saj razen kot Chenier in Herman, ki ju je pel pozneje v Mariboru, dlje od Cavaradossija v Tosci v dramsko stroko ni posegal. V drugi oceni, katere avtor je bil dr. Karl Ganzer, pa zasledimo pravo in gostobesedno hvalnico našemu pevcu. Poglavitna ugotovitev Ganzerjevega razglabljanja je, da so dobili v Augsburgu s Plahuto prvorazrednega pevca. Tokrat je bila njegova partnerka Waltraut Möller, ki je dobila za svojo Mimi odlično oceno.

Ena od repriz je bila tako pomembna, da je dr. T. L. v enem od časopisov napisal poročilo. Kot Mimi je gostovala Carmen Priettos (tudi o tej pevki nisem našel uporabnih podatkov), kot Marcel pa je prvič nastopil mladi baritonist Hugh Beresford. Priettosovo in Plahuto je ocenjevalec označil kot idealen pevski par. Beresford, leta 1925 v Nemčiji rojeni angleški pevec, je leta 1970 postal tenorist. Danes živi v Angliji.

Še pomembnejša repriza – tudi o tej je bila napisana ocena – je bila leta 1958 (točen datum ni znan), ko je kot dirigent gostoval Istvan Kertesz. Ocenjevalec W. L. je na prvo mesto postavil Kertesza, ki ga primerja s Clemensom Kraussom. O Plahuti je zapisal, da je v svoji vlogi rastel vse do konca predstave, o Mimi, da jo je zelo dobro pela Norma Willmann, o vseh ostalih pa, da jih je Kertesz potegnil za seboj in da so resnično dali vse od sebe. Svoje največje nemške uspehe je Plahuta dosegel prav pod Kerteszovim dirigentskim vodstvom.

Konec marca so v Münchnu uprizorili groteskno komično opero Wernerja Egka Revizor. Libreto po istoimenski Gogoljevi komediji je napisal kar sam Egk, ki je Gogoljevo komedijo priredil za operni oder. Opera je bila prvič uprizorjena 9. maja leta 1957 v Schwetzingenu na tamkajšnjih slovesnih igrah.

Le dva dni po münchenski premieri so to opero prvič uprizorili tudi v Stadttheatru v Augsburgu. Ocenjevalec dr. Max Högel si je ogledal in ocenil obe predstavi. O münchenski je napisal lepo oceno, je pa poudaril, da že z nosilcem vloge Hlestakova niso zadeli bistva Gogoljeve groteskne komedije. O augsburškem Revizorju pa je napisal dobesedno takole (prevod iz nemščine avtor): »... augsburška Opera ima ansambel, ki v celoti in idealno ustreza za izvedbo pojočega Revizorja. Zato je Egkova komična opera uspela tudi kot ansambel. Jernej Plahuta, kot lažni revizor Hlestakov, se je razvil v izrazitega karakternega tenorista. Njemu, kot nesrammnemu bedaku iz Peterburga, in njegovemu soigralcu, zabavnemu in neumnemu mestnemu županu, ki ga je poustvaril Ralph Telasko[6] (gost iz Saarbrückna) z izrazitim basbaritonom, gre zahvala za to uspelo brezčasno fantastično grotesko.«

Scenski osnutek za Revizorja v Augsburgu

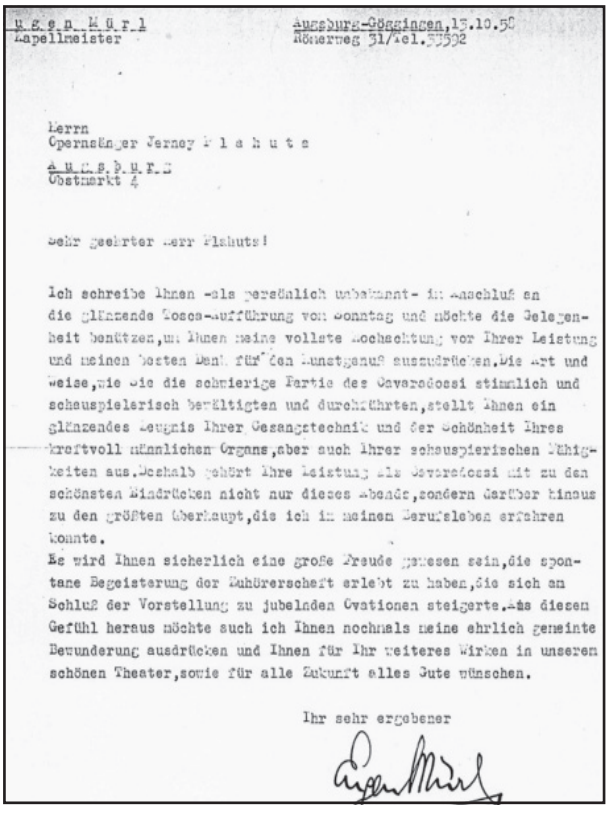
Dirigent in režiser te zelo uspešne predstave sta bila Anton Mooser in Hannes Schönfelder. Podobno oceno je napisal tudi Karl Schumann.

Münchenska in augsburška premiera Revizorja sta bili konec marca 1958, torej niti dobro leto po krstni izvedbi.

6 Ralph Telasko (1911–1991), avstrijski basbaritonist. Po šolanju na Dunaju je pel v Volksoperi in Stadtsoperi na Dunaju, nato pa gostoval po vsem svetu. V času, ko je v Revizorju gostoval v Augsburgu, je bil član operne hiše v Zürichu in ne v Saarbrücknu, kot to napačno navaja ocenjevalec Revizorja.

V Egkovem Revizorju

Eugen Mürl
Kapellmeister

Augsburg-Göggingen, 13.10.58
Römerweg 31/Tel. 57592

Herrn
Opernsänger Jernej P l a h u t a
A u g s b u r g
Obstmarkt 4

Sehr geehrter Herr Plahuta!

Ich schreibe Ihnen -als persönlich unbekannt- im Anschluß an die glänzende Tosca-Aufführung von Sonntag und möchte die Gelegenheit benützen, um Ihnen meine vollste Hochachtung vor Ihrer Leistung und meinen besten Dank für den Kunstgenuß auszudrücken. Die Art und Weise, wie Sie die schwierige Partie des Cavaradossi stimmlich und schauspielerisch bewältigten und durchführten, stellt Ihnen ein glänzendes Zeugnis Ihrer Gesangstechnik und der Schönheit Ihres kraftvoll männlichen Organs, aber auch Ihrer schauspielerischen Fähigkeiten aus. Deshalb gehört Ihre Leistung als Cavaradossi mit zu den schönsten Eindrücken nicht nur dieses Abends, sondern darüber hinaus zu den größten überhaupt, die ich in meinem Berufsleben erfahren konnte.
Es wird Ihnen sicherlich eine große Freude gewesen sein, die spontane Begeisterung der Zuhörerschaft erlebt zu haben, die sich am Schluß der Vorstellung zu jubelnden Ovationen steigerte. Aus diesem Gefühl heraus möchte auch ich Ihnen nochmals meine ehrlich gemeinte Bewunderung ausdrücken und Ihnen für Ihr weiteres Wirken in unseren schönen Theater, sowie für alle Zukunft alles Gute wünschen.

Ihr sehr ergebener

Eugen Mürl

Faksimile Mürlovega pisma Plahuti

Iz skromne Plahutove zapuščine je razvidno, da je bil na svoj uspeh v Revizorju še posebej ponosen. Ruska predloga za libreto, nemški skladatelj in slovenski tenorist so zablesteli na augsburškem odru.

11. oktobra je bila premiera Tosce. Dirigiral je odlični Istvan Kertesz, ki je počasi prevzemal vodilno mesto med dirigenti v Augsburgu. Tosco je pela Marion Lippert[7], Scarpia pa John Robert Dunlap[8]. Predstava je dobila odlične ocene. Seveda je ocenjevalec, ki se je podpisal z Job., na prvo mesto postavil Kertesza, temu sledi Lippertova kot Tosca. O Plahuti je zapisal sledeče: »*... Jernej Plahuta je bil kot Mario Cavaradossi pravi partner. Z lirskim nastavkom svojega tenorja je vse arije odpel tako, da so delovale kot tonske slike. To velja za arijo iz prvega dejanja, veliko arijo iz tretjega dejanja in spev Te sladke roke ...*«

Dirigent, skladatelj in pisatelj Eugen Mürl je po predstavi Tosce, ki jo je obiskal, prevzet nad odlično Plahutovo kreacijo Maria Cavaradossija, pevcu napisal pismo, v katerem ga navdušeno in gostobesedno hvali. Pismo je bilo napisano 13. oktobra 1958, torej nekaj dni po predstavi, ki si jo je ogledal.

Mürla viri navajajo kot dirigenta krstne izvedbe operete Malerprinzess (leta 1934 v Bremnu) nemškega skladatelja Heinricha Kippa (1881–1979). Ob tej priložnosti naj bi mu Kipp poklonil Andersenovo malo znano delo roman *Le igralec* s svojim osebnim posvetilom. Ta podatek je naredil pravo zmedo na spletu, saj so avtorji gesla s to vsebino Heinricha zamenjali z Eugenom Kippom (1885–1931), slavnim nemškim nogometašem. Ime Eugen Mürl v virih navajajo v zvezi s C-krilnim rogom, ki naj bi ga izdelovalec instrumentov sestavil po letu 1859, kar pa ni naš Mürl. Drugih podatkov o tem Augsburžanu nisem našel.

Leta 1959 sta Istvan Kertesz in režiser Hannes Schönfelders pripravila novo uprizoritev Bizetove mojstrovine Carmen. Uprizoritev je zelo uspela, in to predvsem po zaslugi obeh prej omenjenih umetnikov. To priznava tudi dr. Karl Ganzer, ocenjevalec, ki se je po novem podpisoval z inicialkami Dr. K. G., vendar so po njegovem mnenju enako zaslužni tudi interpreti glavnih vlog. Posebej je izpostavil Hilde Nicoll kot Carmen in Plahuto. O Plahuti pravi (prevod skrajšanega Ganzerjevega teksta – avtor): »Izredno vlogo je ustvaril tudi njen partner (tu Ganzer misli Hilde Niccol v vlogi Carmen) Jernej Plahuta kot Don Jose, ki ga je oblikoval kot pravega naravnega mladeniča in strastnega ljubimca ...«

Istega leta je s Kerteszom sodeloval še pri postavitvi Verdijeve opere Ples v maskah. Opera je bila na sporedu 100 let po praizvedbi v gledališču Apollo v Rimu. Kertesz je svojo nalogo odlično opravil in za seboj potegnil ves ansambel. O Plahuti je ocenjevalec, ki se je podpisal s črko J, zapisal, da je bil njegov Riccardo vsa tri dejanja trajajoča pevsko in igralsko bleščeča in močna interpretacija. Nato je pohvalil tudi vse ostale sodelujoče, še posebej pevko Gunnel Ohlson, ki je

7 Marion Lippert (1936 –1997), nemška sopranistka, dramski sopran, specialistka za Wagnerjeve in Puccinijeve vloge, je v svoji karieri pela v vseh velikih opernih hišah. V času, ko je gostovala v Tosci v Augsburgu, je bila članica Opere v Hagnu. Enajstega in 12. junija 1969 je sodelovala na dveh koncertih Berlinske filharmonije, ki ju je vodil Matačić. Izvajali so Simfonijo psalmov Igorja Stravinskega.

8 Robert Dunlap (1934), ameriški baritonist, ki se je šolal na Dunaju in pel po vseh večjih gledališčih v Nemčiji in ZDA. V času predstave Tosce je bil član Opere v Augsburgu.

Kot Don Jose v Carmen v Augsburgu in Heidelbergu

pela paža Oskarja. Premierna predstava je potekala v nabito polnem gledališču. S prihodom Kertesza se je umetniška raven predstav v Augsburgu občutno zvišala.

V Stuttgartu je v tem času deloval še en mlad madžarski dirigent Janos Kulka[9]. Najbrž je poznanstvo obeh mladih madžarskih maestrov pripeljalo do tega, da so Plahuto povabili na gostovanje v pomembno nemško operno hišo v Stuttgartu.

Gostoval je 16. januarja 1960 v Rigolettu. Gildo je pela takrat vodilna nemška koloraturna sopranistka Ruth-Magret Pütz[10], Rigoletta pa baritonist Raymond Wolansky[11]. Več o tem gostovanju ni znanega.

Po gostovanju v Stuttgartu je za nekaj dni prišel v Slovenijo. Dvakrat je pel Rudolfa v La Boheme: šestega januarja 1960 v Ljubljani in 26. januarja v Mariboru. O mariborskem nastopu je Vlado Golob poročal v *Večeru*. Tokrat je šlo brez pridig, saj je ugotovil, da je pevec večino pomanjkljivosti z marljivim delom odpravil. Visoke lege so mu zvenele sočno in polno, poleg tega pa se je naučil bolj gospodarno ravnati z glasom.

O tem, kako hitro so bile za to predstavo razgrabljene vstopnice, mi je pripovedovala Marjeta Erhatič, ljubiteljica gledališča, takrat srednješolka v Mariboru.

»Najverjetneje v januarju 1959[12] je bilo napovedano Plahutovo gostovanje v Bohemih. Ob uri, ko so odprli gledališko blagajno, so bila na voljo samo še stojišča na balkonu in na galeriji. Na dan predstave pa pred vhodom v dvorano velikanska gneča. 'Stojiščarji' smo se zagnali, da se prebijemo v prvo vrsto, kjer se je dalo nasloniti na ograjo. Bilo je nepopisno. Ob dvigu zavese na začetku prvega dejanja, ko stojita na odru premražena Rudolf in Marcel, bučen aplavz za gosta.«

Kako je potekalo gostovanje v Ljubljani, ni znano.

V času angažmaja v Augsburgu je enkrat nastopil tudi kot Janko v Prodani nevesti. V nemščini se njegova vloga imenuje Hans, Marinka pa Marie. V Plahutovi zapuščini sem našel časopisni izrezek brez datuma, kjer je del ocene uspešne postavitve te opere. V oceni z naslovom Prodana nevesta v zelenem – avtor ocene ima z zeleno barvo v mislih predvsem inovativnost in svežino uprizoritve – je na kratko prikazana izjemna pevska in igralska upodobitev vlog obeh protagonistov. To sta bila Norma Willmann kot Marinka in Plahuta kot Janko.

V sezoni 1960/61 je v Augsburgu sodeloval pri postavitvi Rigoletta. Dirigiral je Kertesz, ob Plahuti, ki je pel vojvodo, sta nastopila še dva gosta. Rigoletta je pel komorni pevec[13] Marcel Cordes, član münchenske državne opere, Gildo pa sopranistka Ruth-Magret Pütz, gostja iz Stuttgarta. Uprizoritev je izjemno uspela, in to prav po zaslugi obeh gostov in Plahute. O njem je ocenjevalec Ganzer napisal (skrajšan prevod iz nemščine – avtor): »Kot tretji v ligi solistov se je Jernej Plahuta izjemno izkazal, uspešno je premagal premierno nervozo in sijajno upodobil zapeljivca s svojim mehkim tonom in žarom v glasu ...«

Leta 1961 je prekinil pogodbo z Opero v Augsburgu in postal svobodni umetnik. Iz ocene njegovega nastopa v Rigolettu je razvidno, da je bil v času premiere še vedno član augsburškega ansambla.

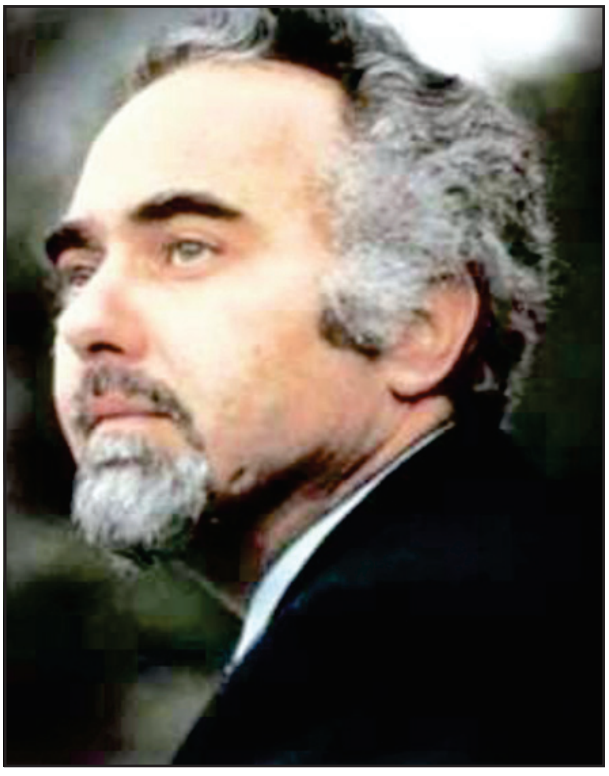
9 Janos Kulka (1929–2001), madžarski dirigent in skladatelj. Po letu 1957 je deloval na Dunaju, v Münchnu, Stuttgartu, po letu 1961 pa v Hamburgu in Wuppertalu. Vodil je tudi Severozahodno nemško filharmonijo.

10 Ruth-Magret Pütz (1931), nemška sopranistka, ki je že pri 29-tih letih dobila naziv komorne pevke. Koloraturna sopranistka z uspešno mednarodno kariero predvsem na nemških in avstrijskih opernih odrih.

11 Raymond Wolansky (1926–1998), ameriški baritonist poljskega porekla. Po letu 1958 je bil več kot trideset let prvak Opere v Stuttgartu. Gostoval je po Evropi in v obeh Amerikah.

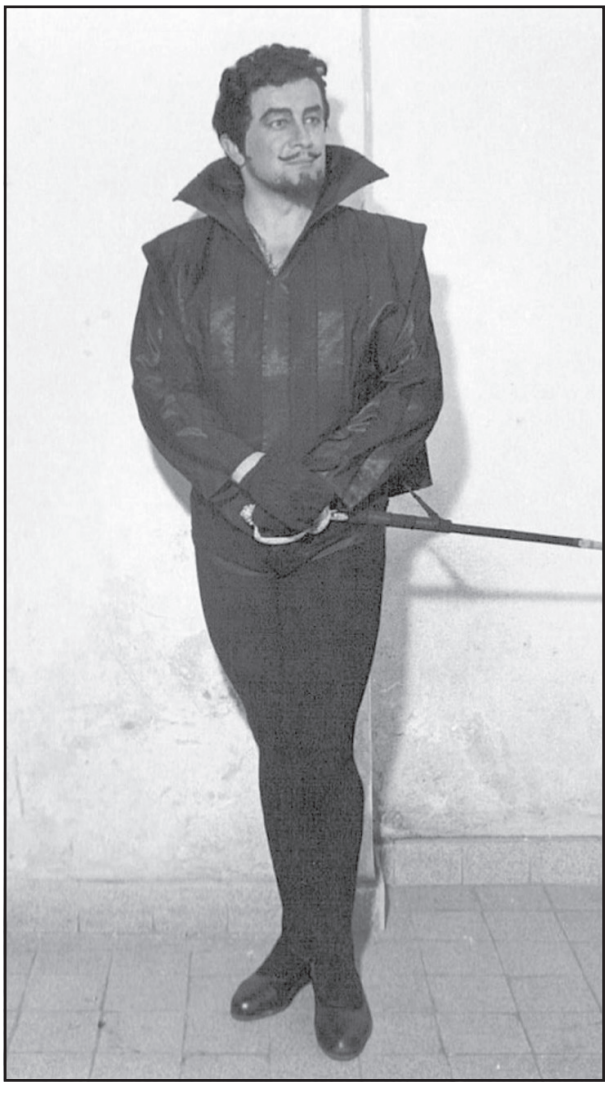
12 26. 01. 1960 – op. avtorja.

13 Marcel Cordes (1920–1992) v svojem času eden vodilnih nemških baritonov, ki je bil še posebej uspešen v Verdijevih vlogah. Za svoje zasluge je bil že leta 1957 počaščen z nazivom komorni pevec (Kammernsänger). To je naziv, ki ga v nemških in avstrijskih opernih hišah dobijo le najboljši in najzaslužnejši umetniki.

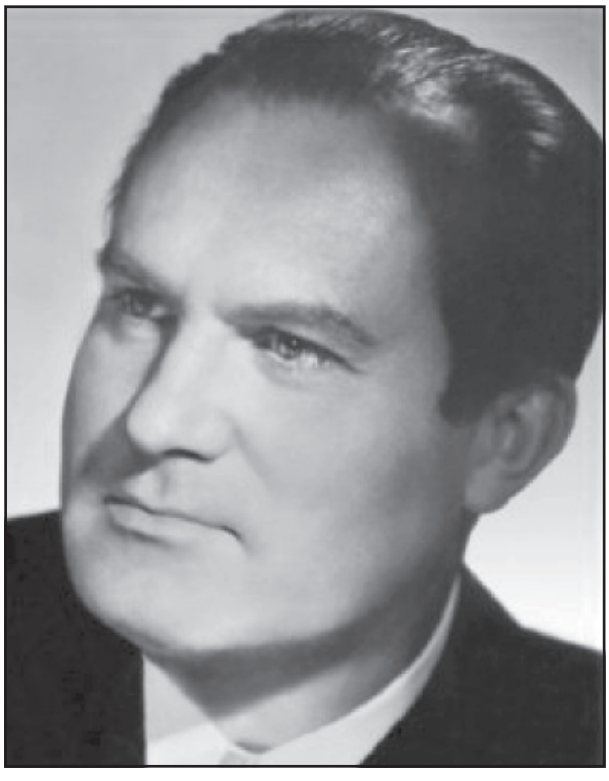

Dirigenta Istvan Kertesz in Janos Kulka

Plahuta kot vojvoda v Rigolettu

Marcel Cordes

V Tosci z Marion Lippert in kot Lionell v Marti

Svobodni umetnik 1962–1964

Od leta 1962 do jeseni 1966, ko je znova postal član mariborske Opere, je pel v številnih nemških in avstrijskih mestih. Povsod tam, kjer so ga potrebovali oziroma kamor ga je poslal njegov agent. Po meni dostopnih podatkih je v tem času pel v Salzburgu, St. Pöltnu, Wiesbadnu, Heidelbergu, Karlsruheju, Freiburgu, Hannovru in še nekaterih drugih nemških mestih. O teh nastopih imam zelo malo podatkov. V pomoč mi je bilo le nekaj časopisnih izrezkov, programski list brez datuma za Jenufo v Freiburgu in slike z nekaterih predstav s seznamom vlog v operah, ki jih je pel v Nemčiji, brez navedb opernih hiš in datumov.

Našel sem podatek, da je v Wiesbadnu okoli leta 1964 pel Rudolfa v Verdijevi operi Luise Miller. Pod slabo sliko na kopiji časopisnega izrezka, ki prikazuje mezzosopranistko Marie Luise Gilles[14] v vlogi grofice Ostheim in Plahuto v vlogi Rudolfa, piše, da je Gillesova gostovala v eni od predstav te opere. To pa je tudi vse.

O Jenufi v Freiburgu sem našel programski list, ki je žal brez datuma, brez imena dirigenta in gledališča. Plahuta je v tej izvedbi pel Števo. Kot je sam povedal, je v Nemčiji sodeloval pri dveh postavitvah Jenufe. V drugi je pel vlogo Lace, vendar ni znano, kje in kdaj.

Med fotografijami, ki sem jih dobil pri gospe Urankar, je tudi ena, ki prikazuje Plahuto kot Hlestakova v Egkovem Revizorju leta 1963 v Augsburgu. Kot kaže, so Revizorja v tem letu tam obnovili in našega pevca povabili k sodelovanju. Našel sem tudi sliko, ki prikazuje Plahuto in Marion Lippert v Tosci na augsburškem odru leta 1963, pa tudi fotografijo, ki ga na istem odru prikazuje kot Lionella v operi Marta F. von Flotowa.

V tem obdobju je sodeloval pri uprizoritvi Carmen v Heidelbergu. Razen dveh slik nimam o tej Carmen nobenih podatkov.

Proti koncu nemškega obdobja je veliko nastopal tudi v operetah. Nazadnje je sodeloval z operetnim ansamblom v Hannovru v opereti Dežela smehljaja. Ohranjene so tudi ocene njegovih zadnjih nastopov v Nemčiji. Spomladi 1966 je gostoval v Leharjevih operetah Dežela smehljaja in Carjeviču. Ocene so bile zanj izjemno ugodne, saj so mu pripisovale levji delež za uspeh obeh postavitev. Za veliko tenorsko arijo na koncu drugega dejanja Dežele smehljaja je bil nagrajen z dolgim in navdušenim aplavzom. Ker operetni ansambel v Hannovru ni kakšno zakotno gledališče, vloga princa Sou Čonga pa zahtevna tudi za odlične operne tenoriste, pomenita obe oceni zanj lepo priznanje.

Operetni ansambel v Hannovru je po letu 1958 deloval v gledališču Theater am Aegi, ki ima okoli 1100 sedežev in je bilo v tistem času najsodobnejše gledališče v Hannovru. Operetni ansambel je deloval v tej stavbi vse do 30. decembra 1964, ko je bila zgradba v velikem požaru tako poškodovana, da je bila zaprta cela tri leta. Na spletu sem našel seznam operet, ki

14 Marie Luise Gilles (1937), nemška altistka in sopranistka, prvakinja več nemških opernih hiš. S Plahuto je pela na začetku svoje umetniške poti, ko je bila angažirana v Wiesbadnu. Pela je tudi sopranske vloge (Marie – Wozzeck, Marta – Nižava in Santuza – Cavalleria rusticana).

LAND DES LÄCHELNS/MÄRZ-APRIL 1966

"J.P.war als Prinz Sou-Chong in Maske und Darstellungskunst eindrucksvoll,ja in manchen Szenen erschütternd,wenn er mit sparsamen Gesten die uns fremde Mentalität des Chinesen verhalten andeutend an seinem Schicksal zerbricht.Als Sänger wußte er mit seiner herrlichen Stimme die bekannten Lieder für das Publikum zu einem Erlebnis zu gestalten."

"Als Gast gibt J.P.den Prinzen und ist schon in seiner Erscheinung sehr überzeugend.Seinen Gesang gelingen besonders die lyrischen Partie die er mit Sorgfalt und starkem Ausdruck wiedergibt."

"Den größten Applaus erntete naturgemäß J.P. als Gast.Seine Wirkung lag zum Teil in den dankbaren Melodien,zum Teil in seiner Stimme,deren Ausdruck begeistern kann und fast an große Vorbilder heranreicht."

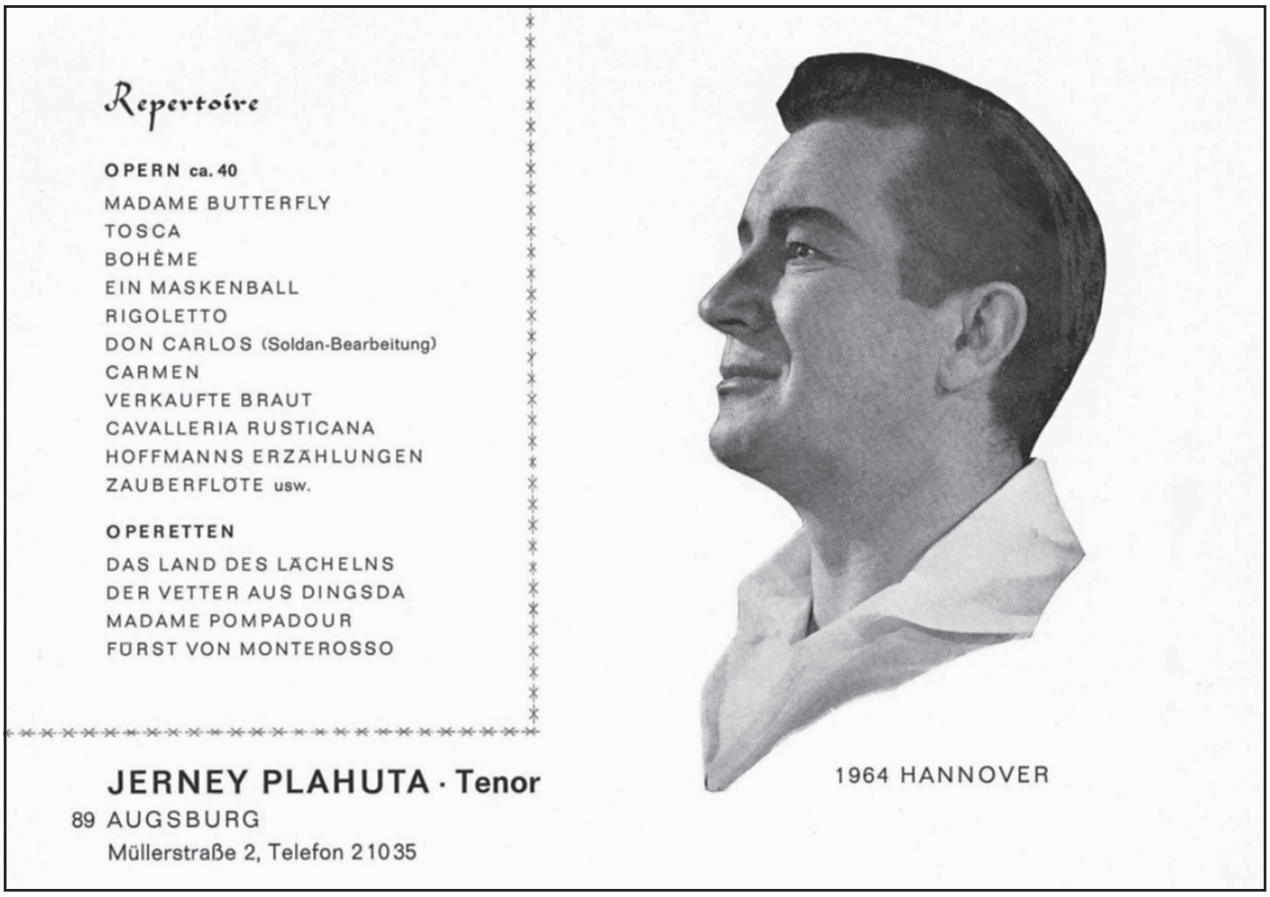
"Der Star des Tages war J.P. als Gast,der mit seinem lyrischen Tenor und seinem ausdrucksvollen Spiel dem Sou-Chong Stimme und Gestalt lieh Vom Forte bis zum Pianissimo gab er mit seinem wohl gepflegten Tenor Ausdruck.Der Beifall wollte schier nicht enden,der immer wieder P. begeistert und begeisternd gezollt wurde."

DER ZAREWITSCH

"In der Titelrolle präsentierte J.P.eine Tenorstimme,deren sicher aufgesetzter Glanz sich in höheren Lagen wohl verflüchtigte,dennoch aber viel melodiöses Fluidum verbreitete.Die Art des Auftretens sicher dem jugos.Sänger ungeteilte Sympathien."

"Mit dem pflichtbewußten Zarewitsch hatte sich das Theater in J.P. eines Tenors versichert,dessen Stimme ausgezeichnet gefiel."

Kot Sou Čong v Hannovru v sezoni 1963/64 in faksimile prepisa njegovih zadnjih ocen v Nemčiji

Plahutov prospekt leta 1964

so jih tam uprizarjali v Plahutovem času. Skoraj v celoti se ujema s seznamom, ki sem ga našel v pevčevi zapuščini.

Število vlog, ki se jih je moral v tem času na novo naučiti tako v operi kot v opereti, je vredno vsega spoštovanja. V rednem angažmaju v Augsburgu je pripravil najmanj štiri nove vloge. Kot svobodni umetnik je v obdobju štirih let pripravil 20 novih opernih in 10 operetnih vlog. Sam je v pogovoru, objavljenem v *Večeru*, ki ga je imel z nekom s podpisom V. V. 24. septembra 1966, povedal, da je v Hannovru sodeloval tudi v operetah. Vsaka je imela 20 ponovitev, nastopil je v enajstih. To je 220 predstav v približno dveh letih. Napisano v tem odstavku pove vse o tem, kako iskan pevec je bil in kako težek je poklic svobodnega opernega umetnika.

V jeseni 1966 je Plahuta ponovno postal član mariborske Opere, kjer je deloval kot prvak vse do upokojitve leta 1984.

Literatura

Marko KOŠIR, 2013: *Mariborske operne zvezde*. Maribor: Pro-Andy.

Marjana Mrak[1]
Zaprice 5, Kamnik
mrak.marjana@gmail.com

Bogo Leskovic (1909–1995), dirigent svetovnega ugleda

Dirigent in skladatelj Bogo Leskovic je bil vidna osebnost našega kulturnega življenja v prejšnjem stoletju. Bil je ravnatelj Slovenskega narodnega gledališča Opera in balet in dirigent simfoničnega orkestra Slovenske filharmonije. Oba ansambla je popeljal na odmevna gostovanja po Evropi, posebej izstopajoč in neponovljiv je bil nastop naših opernih umetnikov v Veliki operi v Parizu.

Svetovni ugled si je pridobil kot dirigent največjih orkestrov Evrope in Avstralije. Na nastope v tujino je kot soliste popeljal naše umetnike in jim tako utrl nadaljnjo umetniško pot. Na repertoar je uvrščal dela slovenskih skladateljev, ki so zazvenela ob partiturah svetovnih klasikov. To je bil neprecenljiv prispevek slovenski kulturi.

Leta 1972 je prejel Prešernovo nagrado.

Njegova starša sta bila Kamničana. Oče je služboval na Dunaju kot učitelj. Tam se je Bogo rodil in dokončal študij violončela, kompozicije in dirigiranja na Visoki šoli za glasbo in upodabljajočo umetnost (Hochschule für Musik und darstellende Kunst). Zasebno je študiral še solopetje.

O Leskovicu kot človeku in umetniku v monografiji spregovorijo njegovi sodobniki, najbolje pa ga oriše obsežna korespondenca. Z družino in sorodniki ga je poleg pisem vezala ljubezen do glasbe. Leskovic je svojo simfonijo Domovina posvetil materi.
Ključne besede: dirigent, skladatelj, Prešernova nagrada, Župančičeva nagrada, ravnatelj SNG Opera in balet, Grand prix za posnetek opere Prokofjeva, simfonija Domovina, starša Kamničana

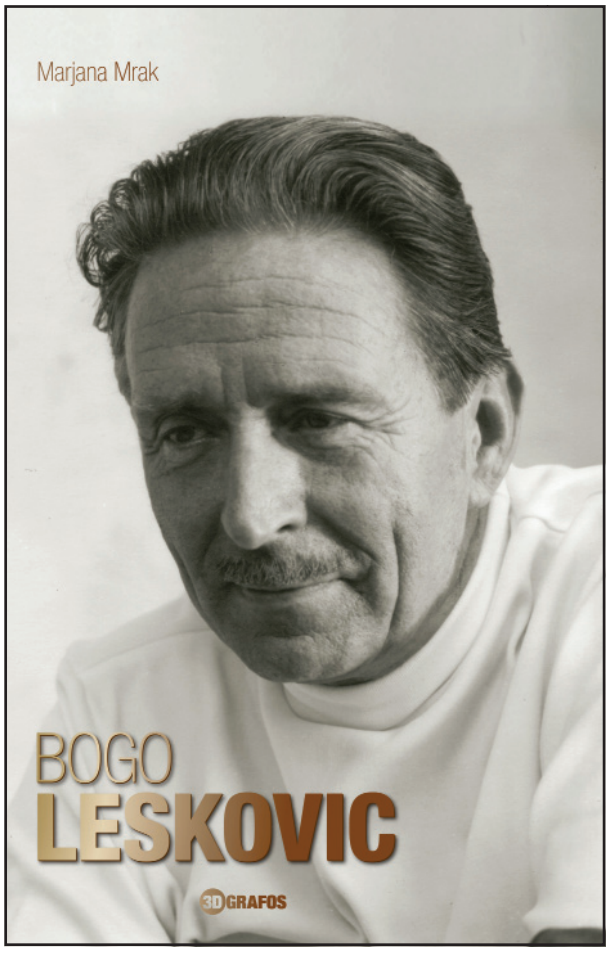
The conductor and composer Bogo Leskovic was a prominent personality of Slovene cultural life during the last century. He was the director of the Slovenian National Opera and Ballet Theatre and conductor of the symphony orchestra of the Slovenian Philharmonic. He raised both ensembles to great fame while touring across Europe, with outstanding and unforgettable performances by our opera artists at the Great Opera in Paris.

He gained his world-wide reputation as the conductor of the biggest orchestras of Europe and Australia. He took our soloists to perform abroad and thus paved their way along the artistic path. His repertoire included the works of Slovene composers, who rang out in the musical scores of world classics. This was an invaluable contribution to Slovenian culture.

In 1972, he received the Prešeren Award.

His parents were from Kamnik. His father worked in Vienna as a teacher. It was also where Bogo was born and finished his studies of cello, composition and conducting at the College of Music and Performing Arts (Hochschule für Musik und darstellende Kunst). He also took private lessons in solo singing.

His contemporaries speak about the man and the artist that is Bogo Leskovic in the monography, yet he is best described by an extensive correspondence. Besides his family, relatives and aforementioned letters, he was also bound by his love for music. Leskovic dedicated his symphony *Domovina* (Homeland) to his mother.
Key words: conductor, composer, Prešeren Award, Župančič Award, Director of SNG Opera and Ballet, Grand Prix for recording Prokofiev's opera, *Domovina* (Homeland) Symphony, parents from Kamnik

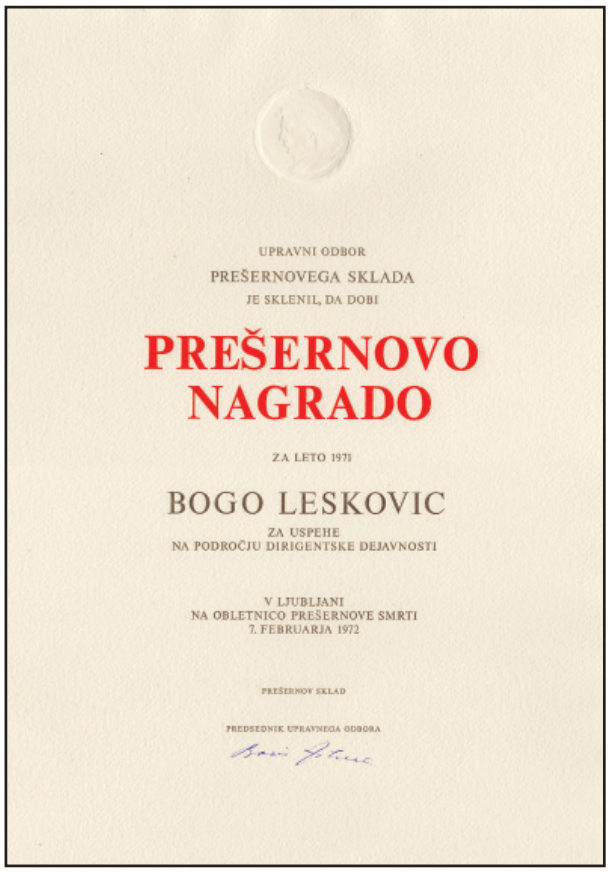
Naslovnica monografije

Bogo Leskovic je v Kamniku malo znan. O njem je leta 2013 izšla monografija,[2] v kateri so na 391 straneh popisani Leskovičeva življenjska pot, ki se je vila od njegovega rojstnega in študijskega mesta Dunaja do Ljubljane, kjer je deloval in umrl, ter umetniški dosežki dirigenta najuglednejših simfoničnih orkestrov Evrope in Avstralije. Tudi skladatelja. Bil je ravnatelj SNG Opera in balet v Ljubljani. Prešernov nagrajenec. Mesto Ljubljana je svojega slavnega meščana nagradilo z Župančičevo nagrado in poimenovalo po njem eno od ulic.

O njegovih nastopih z orkestrom Slovenske filharmonije in ansamblom SNG Opera in balet so časopisi vestno poročali, na turnejah s tema ansambloma so bili celo posebni poročevalci. O zgodovinskem, doslej še nedoseženem nastopu naših opernih umetnikov pod Leskovičevo taktirko v Veliki operi v Parizu govori v knjigi posebno poglavje.

1 Univ. dipl. muzikologinja, samostojna novinarka.

2 Marjana Mrak, 2013: *Bogo Leskovic.* Ljubljana: 3D Grafos. Monografijo je lektorirala Mateja Dermelj, oblikoval jo je arhitekt Andraž Kožar. Muzikološki inštitut ZRC SAZU jo je uvrstil v mednarodno podatkovno zbirko RILM v New Yorku.

UPRAVNI ODBOR
PREŠERNOVEGA SKLADA
JE SKLENIL, DA DOBI

PREŠERNOVO NAGRADO

ZA LETO 1971

BOGO LESKOVIC

ZA USPEHE
NA PODROČJU DIRIGENTSKE DEJAVNOSTI

V LJUBLJANI
NA OBLETNICO PREŠERNOVE SMRTI
7. FEBRUARJA 1972

PREŠERNOV SKLAD

PREDSEDNIK UPRAVNEGA ODBORA

Prešernovo nagrado je prejel leta 1972.

O Leskovičevi karieri s skandinavskimi in nizozemskimi orkestri, katerih večletni stalni gostujoči dirigent je bil, o koncertih z vodilnimi nemškimi ter sydneyskim in melbournskim simfoničnim orkestrom skoraj ni poročil v naših časopisih. Nas Leskovičeva izjemna pot v tujini ni zanimala, čeprav so ga po nastopih z londonskim Kraljevim filharmoničnim orkestrom tamkajšnji ocenjevalci primerjali z največjimi dirigenti tedanjega časa in je bil prvi jugoslovanski dirigent, ki je koncertiral z znamenito Leningrajsko filharmonijo? Za naš kulturni prostor pa je bilo posebno pomembno, da je na marsikateri nastop s temi orkestri popeljal s seboj kot soliste mlade slovenske umetnike in jim tako pomagal utirati pot v svet. Tudi dela slovenskih skladateljev je večkrat predstavil ob mojstrovinah svetovne zakladnice. Zaradi te nesebične poteze dolguje slovenska umetnost Leskovicu veliko zahvalo, česar pa takratni kulturni krogi niso znali oceniti. Ne samo, da niso znali, morda tudi niso hoteli.

Starša Boga Leskovica sta bila Kamničana. Mati Dragomila je bila najmlajša hči kamniškega župana in deželnega poslanca dr. Maksimilijana Samca. Oče Bogomir (Gottfried) Leskovic izvira iz glasbene družine, njegova mati, roj. Gilly, je bila koncertna pianistka. Dragomila Samec in Bogomir Leskovic sta se leta 1902 poročila v ljubljanski stolnici. Kmalu sta odšla na Dunaj, kjer je že bil materin brat Maks Samec, doktorant dunajske univerze iz organske kemije, po vrnitvi v Ljubljano ustanovitelj Kemijskega inštituta, v letih 1935–1937 rektor ljubljanske univerze. Samčeve in Leskovice je družila glasba. Oče Bogomir je igral violino, mati Dragomila klavir. Tudi njena starejša sestra Bogomira, poročena Dermelj, je igrala klavir. Bila je mati Alija Dermelja, koncertnega mojstra Slovenske filharmonije in profesorja violine na Akademiji za glasbo v Ljubljani, ter Mireta Dermelja, inženirja kemije. Glasba in kemija torej, tedaj in v poznejših rodovih.

Staršema Bogomiru in Dragomili Leskovic sta se na Dunaju rodila sin Bogo in hči Leopoldina. Na Dunaju je družina ostala do leta 1920, ko se je oče kot učitelj na deški ljudski šoli na Dunaju upokojil, in odšli so v Ljubljano. Tu se je začelo Bogovo šolanje na državni realni gimnaziji in na državnem konservatoriju. Vpisal je violončelo, kar je bila materina velika želja, in kompozicijo pri Slavku Ostercu. Študij je nadaljeval na Dunaju na Akademiji za glasbo in upodabljajočo umetnost. Z odliko in nagrado Fritza Kreislerja je dokončal študij violončela pri prvem violončelistu Dunajskih filharmonikov Friedrichu Buxbaumu, kompozicijo pri skladatelju tradicionalnih smeri Josephu Marxu in dirigiranje pri Felixu Weingartnerju. Sama velika imena glasbene umetnosti. Zasebno je študiral dirigiranje še pri znamenitem interpretu Mozartovih partitur Josephu Kripsu, solopetje pa pri pevski pedagoginji Marie Rado - Danieli, pri kateri so se izpopolnjevali že naši odlični operni pevci: Jože Gostič, Anita Meze, Anton Dermota. Priporočilo za šolanje tenorja je Leskovicu napisal Julij Betetto, ravnatelj Državnega konservatorija v Ljubljani.

V kulturnem bogastvu, ki ga je Leskovic vsrkaval na Dunaju, je treba omeniti vsaj še eno ime, ki je bilo zelo pomembno za Leskovičeve korake na gledališkem odru, to je bil režiser Max Reinhardt. Vrhunec Reinhardtovega mojstrstva je postavitev Straussovega Netopirja z govorjeno besedo, kakršnega uprizarjajo še danes. Zdraviliško mesto Baden pri Dunaju je bilo Reinhardtovo rojstno mesto. In prav v Badnu in kot pevec, tenorist v Netopirju, je Leskovic začel spoznavati gledališče. Kmalu tudi kot dirigent in končno le kot dirigent. Kot dirigenta Dunajskih simfonikov so ga spoznavali v osrednjih dunajskih dvoranah in prek valov avstrijskega radia Ravag. Pozornost je pritegnil z izvedbami ruskih oper, ki so jih tedaj na Dunaju in v Badnu prvič slišali: Jevgenij Onjegin, Ivan Susanin, Hovanščina.

Leta 1951 je bil redno za nedoločen čas nameščen v ljubljanski Operi, v Slovenski filharmoniji pa mu je pripadlo mesto stalnega honorarnega dirigenta. Leskovic se je preselil v Ljubljano.

Angažma v Operi je prevzel z vsem svojim védenjem o delu in organizaciji glasbeno-gledaliških ustanov, z odgovornostjo in veliko vnemo. Bil je nasprotnik osebnega kulta in zvezdniškega gledališča, ki je bilo po njegovem mnenju kratkotrajno. Razmišljanja, vprašanja in odgovore je rad izmenjaval s kolegi v drugih opernih hišah. Sporočil jim je, da ima pred seboj mlade, lepe glasove, nad katerimi je treba bedeti. Zato je v svoji pevski šoli na tedenskih vajah zbral Bukovčevo, Brajnika, Smerkolja, Čudna, Vidmarjevo in Stritarjevo in jim posredoval pevsko znanje, ki si ga je pridobil pri pevski pedagoginji na Dunaju. Omenjeni pevci so bili dolga leta glavni solisti naše Opere. Posvetil se je tudi izpopolnitvi orkestra in akustičnim izboljšavam avditorija. V ju-

V stanovanju Leskovičevih so pogosto muzicirali: Ali Dermelj – violina, Bogo Leskovic – violončelo, Bogov oče Gottfried Leskovic – violina, Alijev oče Mirko Dermelj – violina, pri klavirju Bogova mati Dragomila in Alijeva mati Bogomila ter violinist Vinko Šušteršič, 1927. (Arhiv: dr. Tanja Peterlin-Neumaier)

bilejnem gledališkem letu 1967/68, torej ob stoletnici slovenskega gledališkega življenja, je postal ravnatelj SNG Opera in balet Ljubljana. Temeljna dela svetovne operne in baletne literature, krstne uprizoritve del slovenskih skladateljev ter zanimivosti za operne in baletne sladokusce so sestavljali repertoarno podobo Leskovičevega ravnateljstva SNG, ki je ob naših priznanih in uveljavljenih ter mladih in novoangažiranih umetnikih doseglo visoko poustvarjalno raven.

Že prva Leskovičeva leta v ljubljanski Operi so bila nadvse bleščeča. 1954. je vodil uprizoritev groteskne, čudaške opere Zaljubljen v tri oranže ruskega skladatelja Sergeja Prokofjeva, ki je odmaknjena od običajnega opernega okvira in v operni literaturi zavzema posebno mesto. Pri uprizoritvi je sodeloval celotni operno-baletni ansambel in ocenjevalci so dali priznanje vsem, zlasti Leskovicu, za prepričljiv izraz prokofjevskega humorja, obvladanja ritmično zelo zapletenega orkestrskega parta ter zahtevnih vstopov posameznih instrumentov in pevcev. Zaradi posebnega mesta opere Zaljubljen v tri oranže v operni literaturi in težavnosti izvedbe je bilo to delo Prokofjeva redko na repertoarju, menda po krstni izvedbi v Chicagu do tedaj le v Berlinu. Izvedba je zato izzvala zanimanje tujine. Že naslednje leto so se v Ljubljani oglasili predstavniki nizozemske gramofonske družbe Philips in se dogovorili za snemanje, hkrati je prišlo povabilo za nastop na holandskem festivalu, sledilo je še povabilo za nastop v Veliki operi v Parizu. To je bil za ansambel velik izziv. Naši pevci so se morali najprej privaditi na razsežnosti odra pariškega gledališča, potem so z vsemi odlikami predstavili opero. Občinstvo sta navdušila smisel in domišljija za živo in gibčno igro, kritiki so zasluge za izvrstno izvedbo pripisali odličnemu dirigentu. Zaradi visoke vročine in pljučnice, ki sta spremljali njegov nastop v Parizu, je bil Leskovic na to priznanje posebno ponosen. Posnetku opere Zaljubljen v tri oranže je francoska akademija podelila nagrado Grand prix. Tako so ji bila odprta vrata tudi v druga evropska gledališča.

V poznejših letih je SNG Opera in balet pod Leskovičevo taktirko gostovalo po Evropi tudi z drugimi operami. Salomo Richarda Straussa so v Brescii odlikovali homogenost pevske zasedbe, moderna scena, očarljiv Ples sedmih tančic, dirigentovo znanje in občutek za

Gazzettino-Sera — Venerdì-Sabato 9-10 Maggio 1958

TV • Musica • Schermi •

UNA SPLENDIDA EDIZIONE DE « L'AMORE DELLE TRE MELARANCE »

LUBIANA ha portato alla FENICE le maschere gozziane di Prokofieff

Un'esecuzione perfetta sotto tutti i punti di vista

Gostovanje SNG z opero Zaljubljen v tri oranže Sergeja Prokofjeva v gledališču La Fenice. Benetke, Gazzettino-Sera, 9.–10. 5. 1958.

oblikovanje zvočnosti in instrumentalne skladnosti. Hovanščina Modesta Musorgskega je bila za italijanska gledališča dobrodošla repertoarna popestritev, Zlatega petelina Nikolaja Rimskega Korsakova so predstavili celo v Verdijevem gledališču v Parmi ter v Moskvi in Kijevu.

1. decembra 1973 je Leskovic zapustil mesto ravnatelja. Dva dni zatem je na njegov naslov prišlo povabilo za gostovanje našega ansambla v Barceloni. Predvideni termin je bil november 1974. Do gostovanja ni prišlo.

Leskovic je v naši operno-baletni hiši premierno pripravil triintridest oper in petnajst baletov.

Veliko izzivov pa mu je nudilo mesto stalnega honorarnega dirigenta simfoničnega orkestra Slovenske filharmonije (SF). V vsakoletnih abonmajih je redno dirigiral, skrbno izbiral program in razmišljal o repertoarnih posebnostih. Za pristno izvedbo Bachovega Magnificata, ki ga je pripravljal s solisti, zborom in orkestrom Slovenske filharmonije, je potreboval Bachove male trobente, ki jih pri nas niso imeli. Zato se je obrnil na solista Dunajskih simfonikov, ki ga je poznal še iz časov svojih nastopov s tem orkestrom in se sam podal na Dunaj po instrument. Tudi sicer je bil v stalnih stikih z avstrijskim kulturnim prostorom, izmenjave med Celovcem, Gradcem in Ljubljano so bile stalne. Tamkajšnji ocenjevalci so naštevali odlike našega orkestra, izjemne glasbenike na prvih pultih, kakršnih pri njih ni bilo. Občudovanja vredni sta bili uigranost in intonančna čistost orkestra pod suvereno Leskovičevo taktirko. Sledila so gostovanja po italijanskih koncertnih dvoranah od Trsta do Palerma na Siciliji. Kljub izjemno napornim potovanjem so izvrstno muzicirali in bili nagrajeni z ovacijami. V Pesaru, mestu, pobratenem z Ljubljano, so z izvedbo Stabat Mater počastili stoto obletnico smrti njihovega slavnega rojaka, skladatelja Gioacchina Rossinija. Gostovanje po Češkoslovaški je spremljal spomin na češkega dirigenta svetovnega slovesa Václava Talicha, ki je začel svojo umetniško pot pred šestdesetimi leti v Ljubljani prav z orkestrom SF. Gostovanje v glavnem mestu Danske pa je naše glasbenike seznanilo s sodobnim načinom koncertiranja: letalo-koncert-letalo, vse v enem dnevu. Kako v nasprotju z Leskovičevo odgovornostjo do izvajalcev in občinstva, ki je za zvočno soglasje med orkestrom in dvorano potreboval čas in vajo!

Srečanja in izmenjave z orkestri jugoslovanskih republik so bila redna, samoumevna. V Zagrebu so imeli zanimiv abonma, ki je poleg Zagrebške vključeval tudi Beograjsko in Slovensko filharmonijo. Tako so imeli na dlani primerjavo med najpomembnejšimi jugoslovanskimi orkestri. Ob izvedbi Dvořákovega Rekviema so gostovanje SF prišteli k najuspešnejšim umetniškim dosežkom sezone. Leskovic je na vsakem od štirih gostovanj v Zagrebu predstavil delo slovenskega skladatelja.

V Beogradu jih je zanimala izvedba velikega vokalno-instrumentalnega dela s solisti, kakršna je Beethovnova Deveta simfonija. Beograjčani so napovedali koncert SF kot gostovanje najstarejšega jugoslovanskega glasbenega kolektiva, edinega, ki ga sestavljata orkester in mešani zbor. V oceni koncerta so pohvalili plemenit ton godalnega dela orkestra, sad dolge tradicije. Zbor pa so označili le kot soliden, kajti razvadila jih je bogata zvočnost njihovega radijskega zbora. Iz Beograda se je SF podala še v Skopje. Izvedba Beethovnove Devete je bila za Makedonce dvojna radost: prvič so slišali v Skopju orkester SF in prvič Deveto. V načrtu poti po Jugoslaviji je bil tudi koncert v Sarajevu, pa je vlak iz Beograda zamujal in je sarajevčan odpeljel brez filharmonikov.

Na reviji mladih koncertantov: Primož Novšak, Aci Bertoncelj, Bogo Leskovic in Milenko Stefanović, Ljubljana, 1961 (Arhiv: Slovenska filharmonija)

Leta 1985 je Bogo Leskovic zadnjič stal pred orkestrom SF. Takrat smo v Ljubljani že imeli Cankarjev dom in petinsedemdesetletni maestro je tedaj, na koncu svoje dirigentske poti, lahko predstavil koncert v zvočni preglednosti in polnosti Gallusove dvorane.

Z orkestrom SF je v štirih desetletjih poustvaril partiture baročnih skladateljev, s katerimi je pri nas oral ledino, in širok lok simfonične klasike, med njimi tudi nam še neznana dela. Pod njegovo taktirko so zaživela dela slovenskih skladateljev, mnoga na prvih predstavitvah. Muziciral je s svetovnimi mojstri, ki smo jih do tedaj poznali le z gramofonskih plošč: s francoskim violončelistom Andréjem Navarro, s poljskim violinistom Henrykom Szeryngom, z velikim Arturjem Rubinsteinom, ameriškim violinistom Yehudijem Menuhinom, italijanskim pianistom Arturom Benedettijem Michelangijem ..., in pospremil je prve korake mladih nagrajencev glasbenih tekmovanj na oder SF.

Bogo Leskovic in violinist Leonid Kogan na vaji z orkestrom Slovenske filharmonije, Ljubljana, 1972 (Arhiv: Slovenska filharmonija)

Ob vsem tem je tekla njegova svetovna dirigentska pot.

Izjemno cenjen je bil na Nizozemskem. Vrata v tamkajšnje koncertne dvorane in snemalne studie mu je resda odprl uspeh opere Zaljubljen v tri oranže na Holandskem festivalu, vendar je z vsakim naslednjim nastopom znova potrdil svoj umetniški ugled. Koncertiral je s štirimi holandskimi orkestri. Tudi po dvakrat na leto je vodil Gelderlandskega po večjih mestih pokrajin Gelderland v osrčju Nizozemske in Overijssels ob meji z Nemčijo. Repertoar simfonij Mozarta, Beethovna, Schuberta, Čajkovskega, Brahmsa in Straussovih simfoničnih pesnitev je popestril z deli nizozemskih skladateljev. Na turnejo z Rotterdamskimi filharmoniki je uvrstil tudi Balkanske plese Marka Tajčevića v svoji instrumentaciji. Posebna poslastica je bil zanj, dirigenta pretanjenih akustičnih občutkov, koncert v dvorani Concertgebouw v Amsterdamu, kjer domuje osrednja nizozemska filharmonija. Na vajah je večkrat pustil orkester igrati, sam pa se je sprehodil po dvorani in ocenjeval orkestrski zvok v soglasju z akustiko prostora. Z nizozemskimi orkestri so kot solisti nastopili naši umetniki: sopranistka Zlata Ognjanović, mezzosopranistka Božena Glavak, violinist Dejan Bravničar, pianist Aci Bertoncelj. V studiu Radia Hilversum je posnel Gotovčevega Era s tenoristom Jožetom Gostičem v naslovni vlogi.

Tudi vzhodna Evropa ga je že poznala, preden je Sovjetsko zvezo prepotoval od Moskve do Taškenta, od orkestra Vsezveznega radia in televizije do Uzbekistanske filharmonije. Predvsem pa si je ustvaril ugled s koncertom z Leningrajsko filharmonijo. Na prvem

Leskovic na koncertu z Leningrajsko filharmonijo, Leningrad, Velika dvorana, 1965 (Arhiv: Bogo Leskovic)

večeru so igrali dela jugoslovanskih skladateljev, naslednji večer je Leskovic predstavil velike partiture Beethovna, Schumanna in Debussyja, kot se za nastop z orkestrom prvega ranga, kakršna je Leningrajska filharmonija, spodobi.

Šestdeseta leta so bila v znamenju Leskovičevih gostovanj po Skandinaviji: Oslo, Bergen, Trondheim, Stockholm, Malmö, Göteborg. Pred nastopom s filharmoničnim orkestrom iz Osla so norveški časopisi podčrtali, da prihaja k njim dirigent, ki je pravkar koncertiral z Leningrajsko filharmonijo. Ko je leta 1966 koncertiral s švedsko Kraljevo filharmonijo, so že prek radijskih valov švedskega radia poznali njegove interpretacije Mozartovih simfonij. Označili so ga kot dirigenta gentlemana, ker ni bil nasilen do orkestra. Stalen in cenjen gost je bil v Göteborgu. Ko je tamkajšnji simfonični orkester slavil šestdeseto obletnico obstoja, so za otvoritveni koncert jubilejne sezone povabili Leskovica, Artur Rubinstein pa je bil solist večera.

Začuda veliko mladih umetnikov si je v Göteborgu pod Leskovičevo taktirko utiralo pot na svetovne odre, med njimi še zdaj nastopajoča pianista Daniel Barenboim in Martha Argerich, ki smo jo nedavno slišali v Gallusovi dvorani.

Dolg je seznam del jugoslovanskih skladateljev, ki jih je snemal z nemškimi radijskimi orkestri in imen naših umetnikov, ki jih je želel pripeljati s seboj. Za snemanje s Simfoničnim orkestrom Severnonemškega radia v Hamburgu je predlagal odličnega mladega violinista Dejana Bravničarja, Ojstrahovega učenca. Nastopil je nadalje z našo mezzosopranistko Cvetko Ahlin, solistko hamburške Opere. Za snemanje kantate je pripeljal zbor beograjskega radia, ki ga je spoznal na svojih nastopih v Beogradu. Razumljivo, da so

Arthur Rubinstein s posvetilom Leskovicu za čudovito izvedbo Beethovna, Göteborg, 30. 9. 1965 (Arhiv: Bogo Leskovic)

ROYAL FESTIVAL HALL
General Manager: John Denison, C.B.E.

SATURDAY
12th JULY
8 p.m.

Nicholas Choveaux presents

TCHAIKOVSKY

Marche Slave
Piano Concerto 1
Symphony 5

ROYAL PHILHARMONIC ORCHESTRA

with two outstanding artists from Yugoslavia

Pianist
DUBRAVKA TOMSIC

Conductor
BOGO LESKOVIC

Critical Acclaim:
RUBINSTEIN: "A perfect and marvellous pianist"
NEW YORK: "A master of her instrument"
BUDAPEST: "The sensation of the evening"
MOSCOW: "Great virtuosity and understanding of the music."
FIRST LONDON APPEARANCE

World Press:
YUGOSLAVIA: "A really excellent artist"
AMSTERDAM: "An outstanding conductor"
PARIS: "An excellent interpretation"
BRUSSELS: "Difficult to imagine a more brilliant performance"
PALERMO: "Magisterial interpretation"

TICKETS: 25/- 21/- 15/- 10/- 7/6

From June 12th onwards at Royal Festival Hall Box Office (01-928 3191) and all usual ticket agents. Applications by post should be accompanied by a stamped addressed envelope.

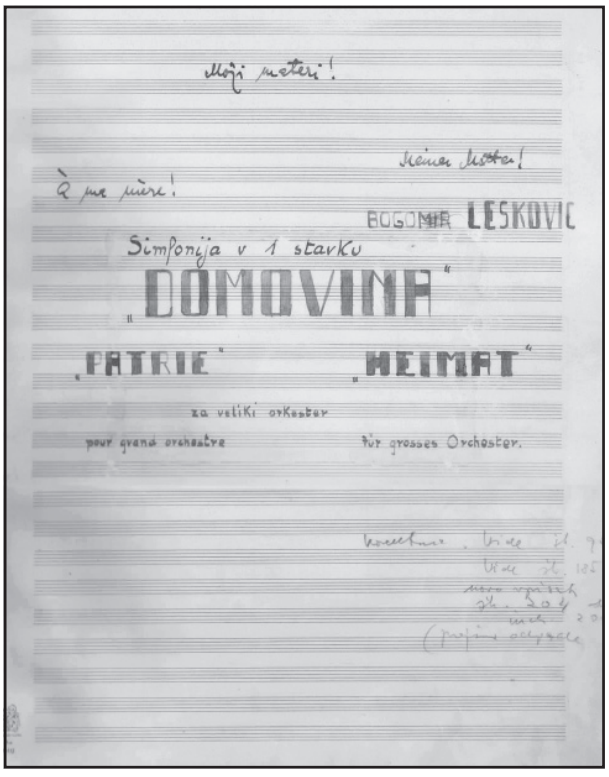
The Shamrock Press Ltd., 37 Church Road, Wimbledon, S.W.19.

Večer Čajkovskega, London, 12. 7. 1969

v Hamburgu z zanimanjem pričakovali Leskovičev nastop z orkestrom Severnonemškega radia v hamburški Musikhalle z deli, ki jih imajo na sporedu veliki dirigenti. Za snemanje v studiu Zahodnonemškega radia Köln je priporočil Acija Bertonclja, saj sta v Ljubljani na abonmajskem koncertu odlično muzicirala. Leskovicu, uglednemu gostu v Kölnu, so postavitev tamkajšnjega radijskega orkestra uredili po njegovih željah. Koncert sta neposredno prenašala kölnski in hamburški radio. Ob snemanjih v studiih teh radijskih postaj se tem bolj čudimo majhnemu številu Leskovičevih posnetkov slovenske snemalne produkcije, še zlasti, ker sta se v Nemčiji omenjenima radijskima postajama priključila še Hessenski radio v Frankfurtu in RIAS Berlin z obsežnim opusom francoskih, skandinavskih in jugoslovanskih skladateljev. Med njimi je tudi Leskovičeva Partita.

Ob Leningrajski filharmoniji sta še dva orkestra, ki ju je Leskovic postavil na najvišjo stopnico: Münchenska filharmonija in londonski Kraljevi filharmonični orkester. Izvedba Brahmsove simfonije pod Leskovičevo taktirko je bila za Münchenčane zmagoslavje večera, ki mu je prineslo nova povabila. Tudi za koncert v Kraljevi festivalni dvorani v Londonu je dobil kritike, kakršne si dirigent lahko le želi. Izvedba Dvořákove simfonije je po mnenju kritika zatresla najintimnejše strune dirigentovega slovanskega srca. Na naslednja dva koncerta je v London pripeljal Dubravko Tomšič, ki sta za našo mlado pianistko pomenila zanesljiv temelj sijajne svetovne kariere.

Ko se je ob koncu dirigentske kariere ozrl na prehojeno pot, mu je bilo žal, da se ni bolj posvetil skladateljevanju. Dirigiranje mu je namreč posrkalo čas in moči. Njegov skladateljski opus je nastajal le od štu-

Naslovna stran simfonije Domovina s posvetilom materi, rokopis (Arhiv: Bogo Leskovic)

dija na Državnem konservatoriju v Ljubljani in na glasbeni akademiji na Dunaju do začetka njegove velike mednarodne kariere, od zgodnjih tridesetih do poznih petdesetih let prejšnjega stoletja. Tri desetletja. V tem času je napisal samospeve, komorna in simfonična dela, vokalno-instrumentalne cikle, priredbe. Posegel je na tista kompozicijska področja, kjer je lahko kar najbolj uporabil svoje umetniške izkušnje violončelista z opazno koncertno kariero, tenorista s priznano pevsko izobrazbo, opernega pevca s sicer kratkotrajnim, a za razumevanje umetnika na gledališkem odru zelo koristnim angažmajem, ter dirigenta z zanesljivim občutkom za orkester, za orkestrske barve. V monografiji sem skladbe podrobno analizirala, navedla izvedbe in pregledala kritiške ocene izvedb. Najobsežnejše delo je simfonija Domovina. Posvetil jo je svoji materi.

Leskovičevo osebno in umetniško podobo so v knjigi osvetlili njegovi sodobniki, najbolj pa jo je razkril sam z obsežno korespondenco. Dopisoval se je s predstavniki umetniških ustanov. Z družinskimi člani je tedensko izmenjaval pisma. Sestra je namreč s soprogom prof. dr. Antonom Peterlinom živela v ZDA, nekaj časa je bila z njima tudi Leskovičeva mati. Pisma so dragocen oris časa in tedanjih umetniških razmer pri nas, z nostalgijo pa v njih razkriva mladeniška leta, ki jih je s starši preživljal na sprehodih ob Kamniški Bistrici.

Marija Mošnik[1]
Golice 14e, Laze v Tuhinju
marinka.mosnik@siol.net

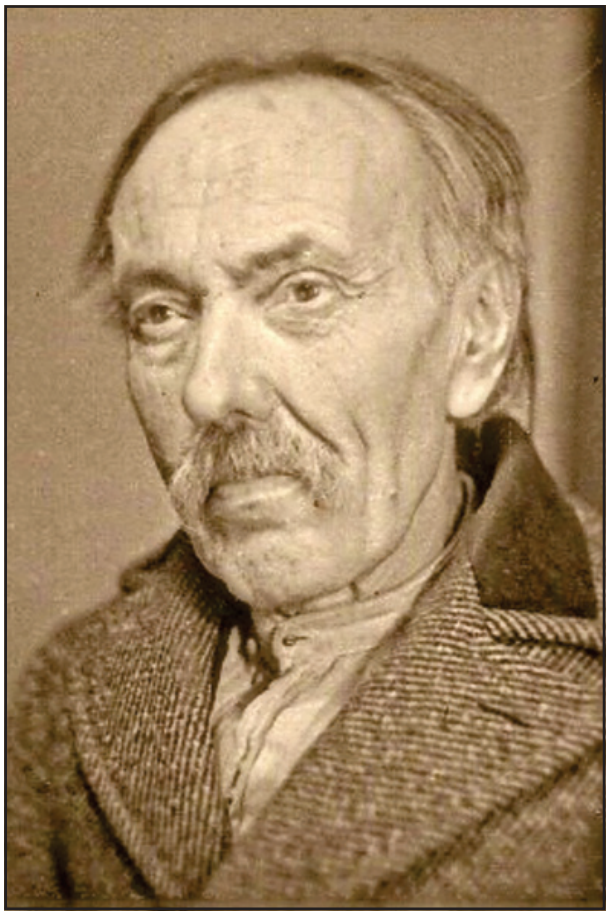
Ivan Klemen, ljudski umetnik – podobar, rezbar in pozlatar

Prispevek predstavlja pozabljenega ljudskega umetnika – kamniškega podobarja Ivana Klemena, doma iz Bele (župnija Špitalič), ki je kot petnajstleten kmečki fant spoznal, da mu je v življenju namenjeno še kaj več, kot pa samo pasti ovce po pašnikih Menine planine. Skoraj zbežal je od doma, šel v uk k podobarju Francu Osoletu v Kamnik, kasneje še v Obrtno šolo v Ljubljano. Z dletom se je hitro spoprijateljil in postal mojster svojega poklica. Po Osoletovi smrti je živel in ustvarjal v Bajtici, hišici pod Malim gradom, v sedanji Parmovi ulici v Kamniku. Njegova dela so našla prostor v skromnih kmečkih domovih, pri imenitnežih tistega časa, v javnih uradih, cerkvah in tudi na kraljevem dvoru. Mnoga od njih so prave umetnine. Njegov mecen je bil znani kamniški ljubitelj umetnosti Josip Nikolaj Sadnikar. Pri Klemenu se je učil in delal rezbar Maks Bergant, ki je v času Klemenove bolezni skrbel za svojega učitelja in po smrti tudi za njegov grob na kamniških Žalah.
Ključne besede: Ivan Klemen, podobar, rezbar, Bela, Kamnik, Bergant

The article presents a forgotten Kamnik folk artist of fine art – Ivan Klemen. He was from Bela (Špitalič parish), and as a fifteen-year-old peasant boy, he realised that is more to life than just herding sheep across the pastures of Menina Planina. He ran away from home and became an apprentice of artist Franc Osolet in Kamnik, and later enrolled in the Ljubljana Craft School. He quickly became well acquainted with the chisel and a true master of his profession. After Osolet's death, he lived and worked in Bajtica, a small house under the Little Castle in today's Parmova Street in Kamnik. His works found their place in modest farm homes, in those of distinguished members of society of time, public offices, churches, and also in the royal court. Many of them are truly wonderful pieces of artwork. His patron was the renowned lover of art Josip Nikolaj Sadnikar from Kamnik. The sculptor Max Bergant was Klemen's student who cared for his teacher during his illness and after his death he also maintained Klemen's grave at the Kamnik Žale cemetery.
Key words: Ivan, Klemen, fine artist, carver, Bela, Kamnik, Bergant

Uvod

Za Ivana Klemena sem prvič slišala že kot otrok, čisto po naključju. S starši sem bila pri maši v podružnični cerkvi sv. Miklavža v Beli (župnija Špitalič) in na druženju po njej so se starejši pogovarjali, da je glavni oltar v cerkvi delo Čorovega Ivana. Na to sem pozabila, dokler nisem dobila v roke knjige *Mesto pod Malim gradom*, kjer je bila objavljena Ivanova fotografija, pod staro sliko Kamnika pa tekst: »Ob Mlinščici je po naključju ostala nedotaknjena zanimiva hiša Ivana Klemena, rezbarja iz Bele pri Špitaliču, ki je tu ustvaril marsikatero mojstrsko delo.« (Sarnavsky 1996: 160)

Rezbar Ivan Klemen (Arhiv: družina Bergant)

V preteklosti sem se nekajkrat sprehodila po Parmovi ulici v Kamniku in zaman ugotavljala, kje bi bil lahko živel in delal Ivan Klemen; vse do leta 2017, ko sem se udeležila slovesnega odkritja spominske plošče rezbarju Maksu Bergantu in podobarju Ivanu Klemenu. Že prej pa sem vse bolj spoznavala, da je bil mojster Klemen pomemben mož, ki ga je treba oteti pozabi. Tako je nastal ta zapis.

Od pastirja do rezbarskega umetnika[2]

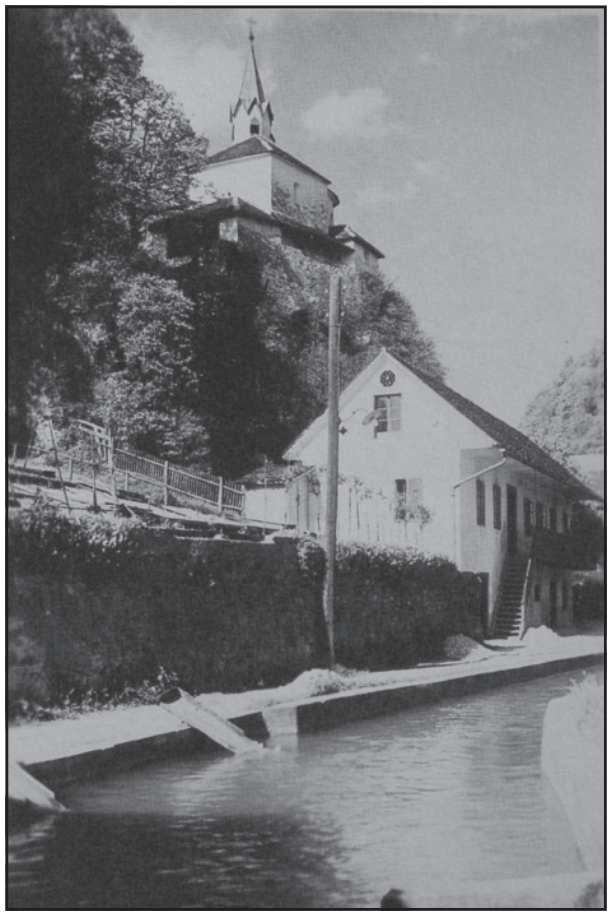
Ivan Klemen se je rodil 6. julija 1871 v Beli 17[3] očetu Lukasu Klemenu, lastniku polovice hube, in materi Mariji, rojeni Pungertnik. V rojstni matični knjigi župnije Špitalič (1866–1897), ki jo hrani Nadškofijski arhiv Ljubljana, je njegovo ime zapisano po nemško, Johann, a so ga vsi klicali in poznali pod imenom Ivan. Bil je najmlajši od štirih znanih otrok: sestra Marija ter brata Franc in Jožef.

Še danes se pri hiši po domače reče pr' Čor', domačini pa temu zaselku s štirimi hišami in kmetijami

1 Publicistka, upokojena bančna asistentka.

2 Naslov sem si izposodila iz članka z enakim naslovom (*Kamniški občan*, marec 1963: 3).

3 Kasneje se je zgodilo preštevilčenje hiš, ta del Bele se je priključil Špitaliču in danes ima Ivanova rojstna hiša naslov Špitalič 46.

Parmova ulica z Mlinščico, ko je imel Mali grad še koničast zvonik. (Foto: Aleksander Sarnavsky)

Parmova ulica leta 2018 z obnovljeno Bajtico v ozadju (Foto: Marinka Mošnik)

(Šimnova, Čorova, Martinova in Vrbanetova – prvi dve sta zapuščeni) rečejo Nova Reber.

Življenje na strmi in skromni hribovski kmetiji pod Menino planino je bilo težko. Ivan je do svojega petnajstega leta ali pa še kako leto dlje pasel ovce in krave na domačih pašnikih, na Menini, vse gor do Šavnic. Gotovo je na paši, kot vsi pastirji tistega časa, vzel v roke pipec, mali nožič, in z njim izdeloval piščalke, si z rezljanjem okrasil pastirsko palico, izdelal kakšno figurico. Ko je hodil k maši v domačo cerkev v Špitaliču, si je gotovo z velikimi radovednimi očmi ogledoval lepo rezljane oltarje, klopi, okvirje križevega pota, kipe, ki so bili kakor živi. Kar predstavljam si ga, neukega kmečkega fanta, kako si je v mislih predstavljal in želel, da bi tudi on znal narediti kaj tako lepega!

Čeprav je imel rad domače kraje in planine, je sledil svojemu notranjemu glasu in se kar čez noč odločil, da bo zapustil rodno vas in šel v svet. Bil je pogumen – moliti je znal, ker je hodil v cerkev in ker so doma molili, šole pa takrat ni bilo, zato se je branja in pisanja naučil sam.

In tako se je znašel v Kamniku. Dobro in varno se je počutil pod Kamniškimi planinami, ki so ga spominjale na dom. Pri mojstru Francu Osoletu[4] se je začel učiti za rezbarja. Pastirski nožič je zamenjal za rezbarsko dleto.

»Tu je okušal vse sladkosti vajenca. Čez dober teden je oblikoval les v arabeske in podobe; rezbarsko dleto se je polagoma prilagodilo pastirjevim rokam: sledilo jim je, se privadilo in postalo del njega samega. Mojster je bil z njim zadovoljen, postala sta prijatelja in polagoma tovariša-mojstra.« Tako je njegov prijatelj umetnik Miha Maleš[5] zapisal v reviji Umetnost. (Maleš 1938: 72–75)

Ko je mojster Osole leta 1907 umrl, je Ivan samostojno nadaljeval delo podobarja in rezbarja. Delal je po raznih krajih, ne le v domovini, tudi izven nje. Prvo svetovno vojno je sicer srečno preživel, a bi bil skoraj izgubil oči. Komaj je čakal, da je prišel domov, saj se je želel še izpopolniti v svojem poklicu. V Ljubljani je leto dni obiskoval Obrtno šolo, kjer se je podobarstva in rezbarstva učil pri prof. Alojziju Repiču[6]. Pri njem so se med drugim izobraževali tudi: kamniška slikarja Miha Maleš in Stane Cuderman ter kiparja Boris in Zdenko Kalin iz Solkana.

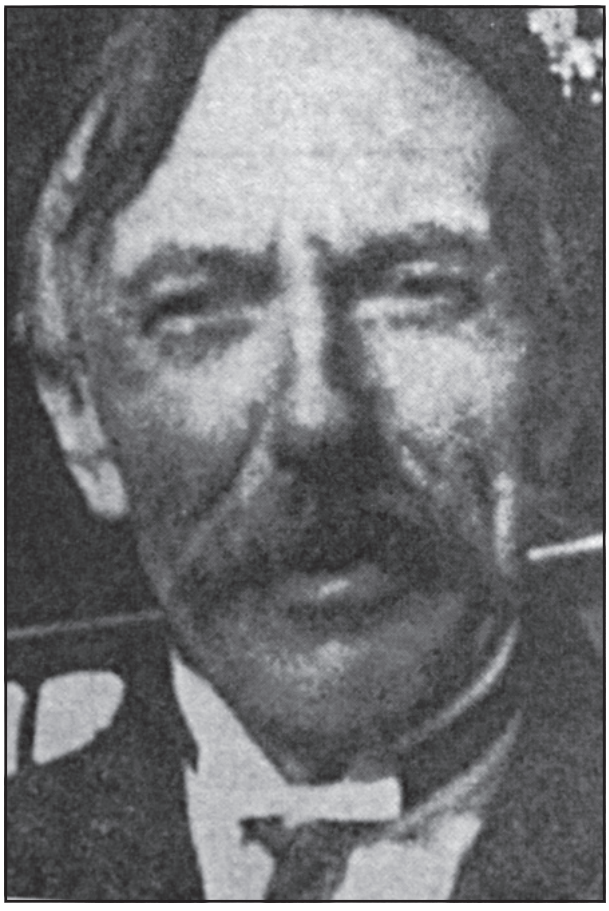
4 Franc Osole (1857–1907), izdelovalec cerkvene opreme. Izučil se je pri podobarjih Leopoldu Götzlu v Ljubljani in Ignaciju Oblaku v Celju. Izdeloval je oltarje, prižnice, okvirje za križeve pote in podobno. V Kamniku je imel svojo delavnico.

5 Miha Maleš (1903–1987), slikar in grafik, je leta 1927 diplomiral na praški akademiji. Pred tem je slikarstvo študiral na zagrebški in dunajski akademiji. Leta 1930 je v Ljubljani odprl Umetniški salon Miha Maleš. Bil je tudi restavrator, trgovec, pisec, založnik in urednik.

6 Alojzij Repič (1866–1941), slovenski kipar. Šolal se je v Ljubljani, kasneje pa v Polhovem Gradcu pri rezbarju Jerneju Ternovcu. Šolanje je nadaljeval na dunajski akademiji za umetnost. Leta 1905 je postal pogodbeni učitelj na Umetno-obrtni šoli v Ljubljani, 1907 pa tam profesor za figuralno plastiko. Predaval je tudi anatomijo in tehnologijo do svoje upokojitve leta 1931.

Bajtica (Arhiv: družina Bergant)

Podobar Ivan Klemen v starejših letih (Arhiv: Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana)

Po končanem šolanju se je Ivan Klemen za stalno naselil v Kamniku. V Parmovi ulici, nekoč je bila to Mlinarska ulica, v majhni hišici, ki jo je njegov učenec in kasnejši sodelavec Maks Bergant poimenoval Bajtica, je lahko v miru ustvarjal. Bil je neumoren in neugnan, vedno poln načrtov.

Duh tega okolja, v katerem stoji Bajtica, je v članku Pozabljena umetnost[7] leta 1963 imenitno opisal neznan avtor: »V starinskem okolju malih hišic pod Malim gradom, z značilnimi nadstreški, prikupnimi mostovži, ob hitri Mlinščici so nekoč živeli in delali kamniški obrtniki. Hišice, grajene tako, da so služile dejavnosti lastnika, so svoje posebnosti ohranile do dandanes. Tu je odsvit starega Kamnika, njegove domačnosti in marljivosti, tu so zanimive 'kamniške Benetke', vsem drage.«

Kako skrivnosten in mističen je bil šele njegov atelje!

Ivan Klemen je imel rad tudi druge umetnosti in si je vzel čas zanje. »V svojih trenutkih je prijel za slikarski čopič, zabrenkal na citre, fotografiral, bral, se učil umetnostne zgodovine, slogoslovja, latinščine in italijanščine (nemško je znal) in ni ga bilo sram povedati – tudi slovenske slovnice. Pa o strahovih in drugih takih rečeh ste se lahko pomenili z njim.« (Maleš 1980: 85). Njegova pranečakinja Mojca Šporin hrani tudi njegovo mini harmoniko.

Ob toliko dejavnostih mu je čas hitro mineval. Ni se oženil in tako je ostal sam. Imel je sedemdeset let, ko je prišla druga svetovna vojna. Nemci so prišli tudi v Kamnik in so tu nameravali ostati. Ivan je okupacijo zelo težko prenašal. Zaprl se je vase in samo delal. Ko je zbolel, bi ostal prepuščen sam sebi, če mu ne bi ob strani nesebično stal njegov učenec in sodelavec Maks Bergant[8]. Pokopan je na kamniških Žalah.

V reviji *Umetnost* je bil v njegov spomin objavljen Malešev članek z naslovom † Rezbar Ivan Klemen: »V Kamniku je umrl 11. aprila 1944 eden zadnjih tistih romantičnih ljudskih rezbarjev in podobarjev, ki so v prejšnjih stoletjih dvignili svojo umetnost na tako višino, da še vedno strmimo pred temi zlatimi sohami, lestenci, ogromnimi oltarji, čudovitimi okviri in še sto in sto drugimi rečmi. Žal je danes ta tako lepa in tako iskrena umetnost v zatonu in je že skoraj več ni. / .../ Vsi, ki smo ga poznali, zlasti pa še vsi, ki imamo doma njegov zlat okvir, bomo obdržali v lepem spominu tega skromnega, tihega, pa iskrenega umetnika Ivana Klemena.« (Maleš 1944: 186)

Ivan Klemen in njegova dela

Nikoli ne bomo vedeli, kaj vse je na novo nastalo ali ponovno oživelo pod spretnimi prsti Ivana Klemena, ki so vodili rezbarsko dleto. Miha Maleš ga je zelo cenil in je večkrat želel o njem kaj napisati, a se je Ivan na vse pretege izmikal, le to je povedal, »da tudi sam ne ve več, koliko oltarjev je napravil po naših cerkvah in koliko prenovil, koliko svetnikov in svetnic, razpel in drugih svetih in posvetnih podob je zaživelo pod njegovim dletom.« (Maleš, 1938: 74)

Med njegova dela sodijo tudi pohištveni in dekorativni izdelki. Drugo polovico svojega življenja pa je skoraj v celoti posvetil rezbarjenju in zlatenju okvirjev. Maleš je ugotavljal, »da je to zanimivo in pomembno in da bo to Klemenova doba v zgodovini našega rezbarstva in pozlatarstva. Ti okvirji so resnična dragocenost in so umetnina za sebe – tako, da je marsikje okvir dragocenejši kakor slika, ki ji služi. Najdete jih v preprosti

7 Neznan avtor, marec 1963: *Kamniški občan*, leto II, št. 3.

8 Maks Bergant (1912–1996) je bil samoten nadaljevalec starega rezbarskega izročila v duhu baročne umetnosti. Obrti se je izučil v Kamniku pri mojstru Ivanu Klemenu, najgloblje pa ga je zaznamovalo in oblikovalo sodelovanje z arhitektom Jožetom Plečnikom. Najbolj znano rezbarjevo delo je razkošen oltarni okvir Marije Pomagaj na Brezjah (http://www.emka.si/rezbar-maks-bergant/PR/2244719, dostop 15. januarja 2018).

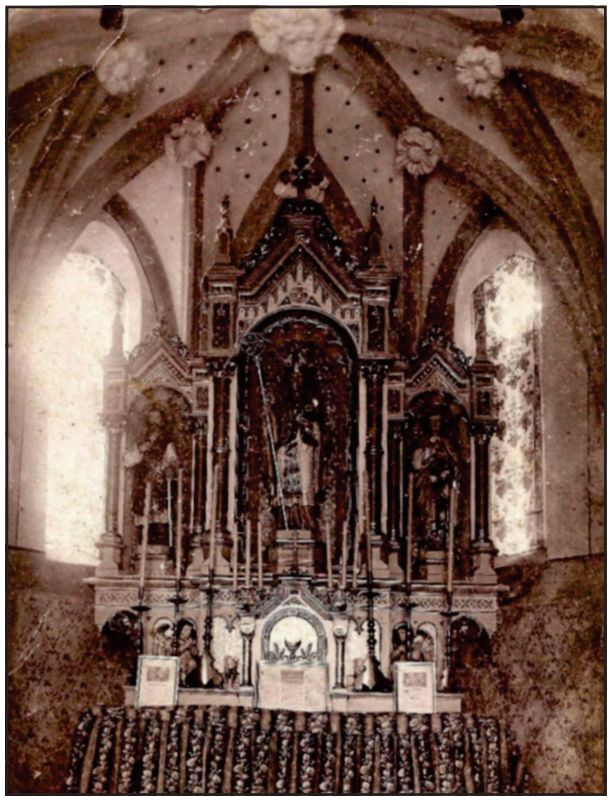
vaški izbici, v razkošnem stanovanju, javnem uradu, palači in tudi na samem kraljevem dvoru«.

V Kamniku in daleč naokrog je bil Ivan Klemen zelo cenjen in je užival velik ugled. Njegov mecen je bil Josip Nikolaj Sadnikar[9], velik ljubitelj in poznavalec umetnosti, ki je v njem prepoznal potencial pravega umetnika in ga je tudi finančno podpiral.

Kronološko si v nekaj stavkih poglejmo Klemenova znana dela:

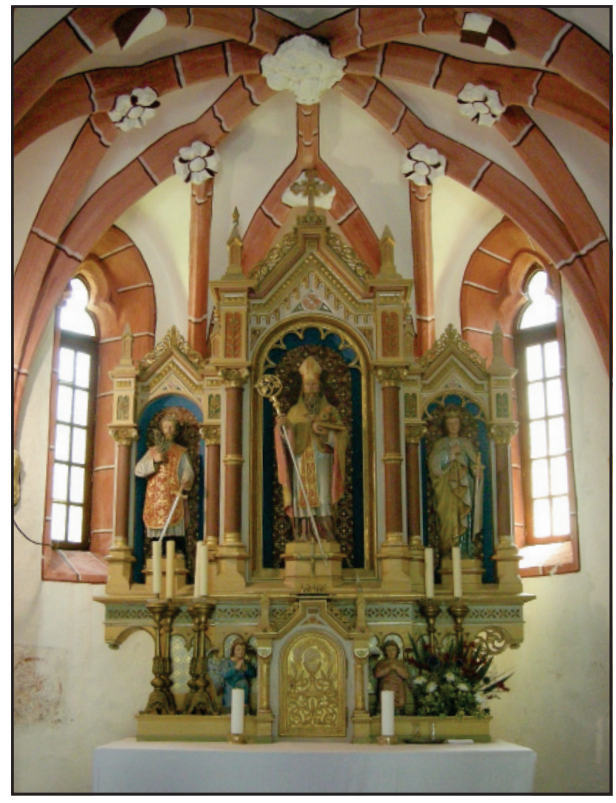
1904 – glavni oltar v Beli

Med Klemenova večja cerkvena dela zagotovo spada velik rezljan glavni oltar v podružnični cerkvi sv. Miklavža v Beli, ki spada pod župnijo Špitalič.

Oltar sv. Miklavža v Beli ob postavitvi (Arhiv: družina Bergant)

Cerkvica stoji na hribčku, le nekaj kilometrov stran od Ivanove rojstne hiše. Zagotovo je imel lepe spomine nanjo in je bil ponosen, da so mu rojaki zaupali naročilo za izdelavo novega oltarja[10] v domači župniji.

Oltar sv. Miklavža v Beli leta 2017 (Foto: Marinka Mošnik)

Originalni zapis na hrbtni strani oltarja v Beli (Foto: Marinka Mošnik)

Pri delu mu je pomagal brat Franc, ki je gospodaril na Čorovi kmetiji. Kako skromen je bil Ivan, priča tudi originalni zapis na hrbtni strani oltarja: Izvrševala brata Klemen, l904.

1908 – kip Presvetega srca Jezusovega na Vranji Peči

V cerkvi sv. Urha na Vranji Peči sta bila na preprostih stranskih oltarjih iz sredine 19. stoletja nekdaj patrona sv. Jožef (v severnem) in sv. Anton Padovanski, ki sta se v začetku 20. stoletja umaknila kipom Brezmadežne in Presvetega srca Jezusovega. Prvega je naredil Franc Tončič, drugega Ivan Klemen. 1908. (Stele, 1922: 318)

9 Josip Nikolaj Sadnikar (1863–1952), doktor veterine, ljubitelj umetnosti in zbiralec umetnin. Sadnikarjeva muzejska zbirka je prva, najstarejša, največja oz. najbogatejša in najpomembnejša zasebna zbirka na Slovenskem, ki je poznana tudi v tujini. Sadnikar je bil mecen mnogim kamniškim umetnikom.

10 Manjše podobarske delavnice za večja rezbarska dela, kot so oltarji, posebnih mojstrov mizarjev niso imele, je pa veljalo nepisano pravilo, da za vsakim dobrim rezbarjem stoji tudi dober mizar. Tako je Ivan Klemen sodeloval z mizarjem Čehom iz Kamnika, njegov učenec Maks Bergant pa s Čehovim sinom Stanetom. (Markovčič, 1998: 135)

Oltar Presvetega srca Jezusovega na Vranji Peči (Foto: Marinka Mošnik)

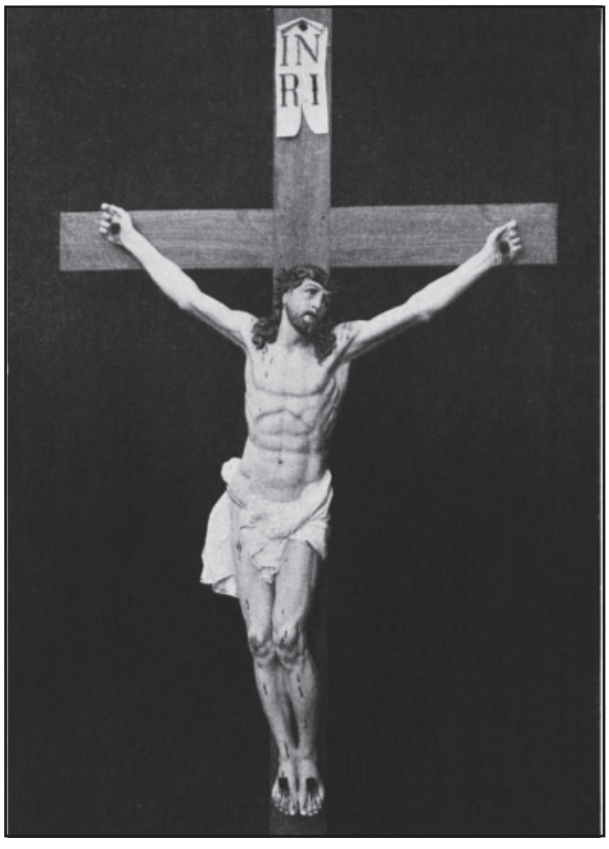

Denar za Klemenov kip (podobo) je daroval Alojz Vodlan. (Foto: Marinka Mošnik)

Na podstavku Klemenovega kipa piše: »Za podobo Presv. srca Jezusovega je podaril Alojz Vodlan dvesto kron.«

1912 – Križani v Podgorju

Na pokopališču v Podgorju še danes stoji križ s Kristusom v naravni velikosti, ki ga je mojster Ivan Klemen leta 1912 po italijanskem vzorcu iztesal iz lesa in ga tudi polihromiral. Po več kot sto letih je še lepo ohranjen.

Križ na pokopališču v Podgorju leta 1914 (Arhiv: Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana)

Isti križ leta 2018 (Foto: Marinka Mošnik)

1922 – Poročno darilo za kralja Aleksandra

V članku Poročno darilo celjskega okraja Njegovemu Veličanstvu kralju Aleksandru (*Nova doba* 1922: 1) piše, da sta mesto Celje in celjski okraj leta 1922 kamniškemu slikarju Maksu Koželju naročila izdelavo dveh slik Savinjskih planin, namenjenih za poročno darilo Njegovemu Veličanstvu kralju Aleksandru.

Sliki sta v članku tako natančno opisani, da v polnosti zaživita pred očmi bralca.

Prva predstavlja Logarsko dolino, in sicer pogled kmalu ob vstopu v dolino med Logarjevimi zorečimi žitnimi polji na obeh straneh kolovoza, visoka lipa in Logarjevo posestvo, v ozadju se dvigajo zeleni hribi in veličastni gorski velikani: Ojstrica in Planjava z Babo. Na desni se vidi Kamniško sedlo.

Druga slika predstavlja zimski pogled na Okrešelj izpod Mrzle gore v visokem snegu, vidi se Frischaufov dom na Okrešlju, za njim se dviga Ojstrica. Modrikaste sence na snegu je umetnik tako mojstrsko ujel, da se gledalec takoj vživi v mrzel sončni popoldan pred večerom.

Pišejo, da sta sliki izvrstno delo domačega umetnika, ki pa še pridobita vrednost zaradi izredno lepo rezljanih bogatih zlatih okvirjev, ki sta delo rezbarja Ivana Klemena. Oba okvirja imata na gornji strani moder celjski grb s tremi zlatimi zvezdami na vrhu s trirogljato krono, na spodnji strani v sredini pa diskreten napis: »Okrešelj – okraj Celje« oziroma »Logarska dolina – Celje«. Sliki sta bili razstavljeni v celjskem Narodnem domu, a žal fotografij nisem nikjer našla.

Okvir diplome za častnega meščana Rudolfa Maistra je Klemenov vrhunski izdelek. (Fotoarhiv: Medobčinski muzej Kamnik)

1924 – Diploma častnega meščana za Rudolfa Maistra

Leta 1924, ko je kamniški rojak, general in pesnik Rudolf Maister - Vojanov dopolnil petdeset let, mu je mesto Kamnik v času županovanja Riharda Karbe podelilo diplomo za priznanje častnega meščana Kamnika.

Diploma je bila umetniško dovršeno delo, za kar je poskrbel dr. Josip Nikolaj Sadnikar, ki je njeno izdelavo zaupal slikarju Maksimu Gaspariju, bogato rezljan zlat okvir s kamniškim grbom pa je izoblikoval rezbar Ivan Klemen. To je bilo eno njegovih imenitnejših del.

Originalna diploma, žal, ni več ohranjena. Med vojno so jo uničili Nemci,[11] kajti Maistrova družina se je pred njimi umaknila v Zagreb. Na srečo je diplomo z bogato rezljanim okvirjem še pred izročitvijo generalu Maistru fotografiral kamniški fotograf France Aparnik in tako je fotografija ohranjena v Sadnikarjevi muzejski zbirki v Medobčinskem muzeju v Kamniku.

Njen opis je dosegljiv na spletni strani Častni meščani Kamnika (http://www.castni.nakamniskem.si/, dostop 3. decembra 2017): »Na diplomi sta naslikani dve mesti, ki sta tesno povezani z njim – Kamnik z rojenico in Maribor z vitezom ob robu. Med njima je napis: 'Mesto Kamnik imenuje svojega rojaka generala jugoslovanske vojske Rudolfa Maistra ob petdesetletnici njegovega rojstva za nevenljive zasluge, katere si je pridobil za našo mlado Jugoslavijo, svojim častnim meščanom. Osvobodil je s svojo hrabrostjo in odločnostjo že potujčeni Maribor in zavaroval našo severno mejo. Mestna občina Kamnik: 15. aprila 1924.'«

1936 – Častna diploma za primarija dr. Neubauerja

Marca 1936 je bilo v Kamniku odprtje novega protituberkuloznega dispanzerja, ki ga je odprl dr. Julij Polec[12] in se ob tem med drugim zahvalil za pomoč tudi primariju dr. Robertu Neubauerju[13], ravnatelju OUZD,

11 25. oktobra 1970 je po slovesnosti ob postavitvi spomenika generalu Rudolfu Maistru Vojanovu v Kamniku njegov sin Borut Maister povedal: »Zelo žal mi je, da je bil eden najdragocenejših spominov mojega očeta na Kamnik, to je diploma o priznanju za častnega meščana Kamnika iz leta 1924, med vojno uničen. Ko smo se leta 1941 selili v Zagreb, smo rešili vseh njegovih 6000 knjig. Diplomo, ki je bila obešena na vidnem mestu v našem stanovanju, smo v naglici pozabili in je ni bilo več, ko smo se po vojni vrnili v Maribor. Ostal je le okvir na podstrešju, lepo izrezljan, s kamniškim grbom. Ko sem gledal v Kamniškem občanu reprodukcijo te listine, ki jo je izdelal Maksim Gaspari, sem si zaželel, da bi dobil vsaj kopijo tega dokumenta. Da bi ta slika našo družino tudi v prihodnje spominjala na prečudovit rojstni kraj mojega očeta.« (*Kamniški občan*, 20. 11. 1970)

12 Dr. Julij Polec (1883–1944) – po njem se imenuje kamniški zdravstveni dom.

13 Zdravnik Robert Neubauer, dr. med., predstojnik Sanatorija Golnik, je bil prvi organizator tuberkuloznega zdravljenja v Sloveniji. Ustanova je pod njegovim vodstvom prerasla v najsodobnejšo in strokovno najboljšo bolnišnico za pljučne bolezni v takratni Jugoslaviji.
V času odprtja protituberkuloznega dispanzerja v Kamniku je bil tudi referent Dravske banovine za zatiranje tuberkuloze. (Baloh, 2006: 205)

ki je svojimi bogatimi izkušnjami in strokovnimi nasveti veliko pomagal pri tem za Kamnik zelo pomembnem projektu. Ob tej priložnosti so mu izročili diplomo častnega članstva, ki jo je naslikal akademski slikar Stane Cuderman, rezljani okvir pa je izdelal rezbar Ivan Klemen.

»Slika diplome, ki je izdelana v akvarelu, predstavlja panoramo Kamnika s planinami v ozadju, med njimi pa vila, ki drži v rokah znak protituberkulozne lige, od katerega se razliva svetloba po planinah in Kamniku. Krasen okvir je izdelal znani rezbar Klemen po načrtu veter. inšpektorja g. Nika Sadnikarja. Sestavljen je iz lovorjevih listov, ima baročni nastavek z grbom Kamnika v sredini.« (*Slovenski narod* 1936: 2)

1935 in 1936 – Rezljana vrata

Ivan Klemen je bil edini med poklicnimi rezbarji na Kamniškem, ki se je poleg rezljanja oltarjev in podobnega lotil tudi izdelave rezljanih vratnih kril. Ob razstavi *Rezljana vrata v Tuhinjski dolini* v Kamniškem muzeju leta 1971 Majda Fister ugotavlja, da je bila takrat tradicija pravih podobarjev rezbarjev proti ukvarjanju s takimi, umetniško »manj« pomembnimi izdelki, a se je Klemen izneveril tej tradiciji, saj je dobro poznal bogastvo rezljanih vrat po Tuhinjski dolini.

Rezljana kaseta vrat (Vrhpolje 32) iz leta 1936 (Fotoarhiv: Medobčinski muzej Kamnik)

Za razstavo so našli dvoje njegovih del. Od vrat na Viru pri Nevljah sta ostali le srednji kaseti z letnico 1935. Leta 1936 pa je po načrtih slikarja Koželja izrezljal vratna krila za glavna vrata na Vrhpolju 32, ki pa zaradi tuje ornamentike skorajda ne sodijo več v okvir izdelkov tuhinjskih rezbarjev. (Fister 1971: 7)

1938 – velik pozlačen okvir za sliko v izložbi na Glavnem trgu

Avgusta 1938 je v izložbi trgovine Janka Vivode na Glavnem trgu v Kamniku zbujal pozornost mimoidočih velik pozlačen okvir mojstra Ivana Klemena. Bil je 1,95 m visok in 1,5 m širok, okrašen je bil z originalnimi dvojnimi rastlinskimi ornamenti, ki jih je izrezal po lastnih načrtih.

V članku Od pastirja do rezbarskega umetnika (*Jutro* 1938: 2) je zapisano: »Okvir je res edinstveno delo mojstra-umetnika, ki je delal na njem polnih šest mesecev. Strokovnjaki sodijo, da je vreden lepe tisočake.

Podobar Ivan Klemen je danes eden izmed redkih predstavnikov naše rezbarske umetnosti, ki je že skoro izumrla ali pa je prešla v skromno obrt. Klemenova dela nam zgovorno pričajo, da mojster ni obrtnik, ampak nadarjen umetnik, ki je ustvaril že toliko dragocenih umetnin. Njegov talent se je razvil kar od sebe.«

V članku neznani pisec še zapiše, da bodo rezljani okvirji in druga njegova dela ime Ivana Klemena trajno ohranili v zgodovini slovenskega rezbarstva, v katerem je v tem času brez dvoma prvi mojster.

Čorova domačija v Beli – »tron« in kipi

Za rojstno hišo je izdelal velik »tron« z Marijinim kipom in kip Vstalega Kristusa. Oba sta bila pred leti ukradena, a se je kip Vstalega čez nekaj časa lepo zavit v časopisni papir čudežno vrnil na prag hiše. Našla ga je soseda. Sedaj ga hranijo sorodniki, ki imajo tudi kip sv. Jožefa.

Skoraj verjetno je za domače naredil še kakšen okvir ali kaj drugega, a ni podatkov.

Skrinje, kredence ...

Mojster Ivan Klemen je zagotovo delal in obnavljal tudi rezljane skrinje, kredence in drugo dekorativno pohištvo.

Mag. Breda Podbrežnik je v osebnem zapisu pogovora z dr. Nikom Sadnikarjem in dr. Vereno Perko v Matični knjižnici Kamnik (25. 3. 2006) zapisala zanimivo zgodbo, ki jo je povedal dr. Niko Sadnikar:

»Očetu je kmetica s Kolovca darovala omaro, ki ji jo je dal graščak Stare s Kolovca. Ta je nekega dne, ko je bil dr. Sadnikar že v pokoju, prišla prosit, naj pride zdravit njeno edino kravo, ker uradnega veterinarja ni doma. Dr. Sadnikar je šel s kolesom na kmetijo in je v kuhinji videl lepo kredenco, ki pa je bila že vsa črna. Kmetica mu je povedala, da ji jo je dal graščak Stare. Dr. Sadnikar je rekel, da bo kravo zastonj zdravil za kredenco in da bi jo še plačal. Kmetica je to zavrnila, ker je rekla, da jo potrebuje, ker ima v njej latvice za kisanje mleka.

Mojster Ivan Klemen s skrinjami (Arhiv: družina Bergant)

Čez kakšnih šest, sedem let pa je prišla na dvorišče Sadnikarjeve hiše kmetica z vozom in spraševala za starega živinozdravnika. Povedala je, da je pripeljala kredenco, ki jo je zapustila njena pokojna sestra z naročilom, naj jo preda veterinarju.

Rezbar Ivan Klemen ob bogato rezljanem stolu (Arhiv: Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana)

Dr. Sadnikar jo je hotel plačati, a ženska ni hotela vzeti denarja. Potem je poklical Rostana, ki je bil šef mizarstva v smodnišnici. Ta je bil tako nadarjen mizar, da mu je oče zaupal stare, uničene mobilije, da jih je restavriral. Ni mu dal nobenega roka, pa dobro je plačal. Rostan je to kredenco, po ne vem koliko časa, restavriral.

Novo ploščo je naredil Ivan Klemen, rezbar in podobar. Ploščo je naredil po starem vzorcu. Rezbar je bil doma iz Bele pri Motniku, umrl je v Kamniku.«

... napisi na železnih (ali pa lesenih) nagrobnih križih

Skoraj z gotovostjo lahko trdim, da je Ivan Klemen pisal tudi napise na ovalne kovinske ploščice železnih nagrobnih križev (ali pa za lesene nagrobne križe), saj se je v njegovi zapuščini našel papir ovalne oblike, ki mu je služil za predlogo, na njem pa v treh vrsticah mojstrsko izdelan napis za umrlo deklico.

Na drugem listku pa je bil tudi (verjetno) osnutek napisa za nagrobnik umrlega:

Tu počiva
Jožef Kuhar iz Rožična h. št. 4
rojen 17. marca 1842, umrl 17. avgusta 1914
Gospod mu daj večni mir!

Predloga za napis na nagrobniku (Arhiv: družina Bergant)

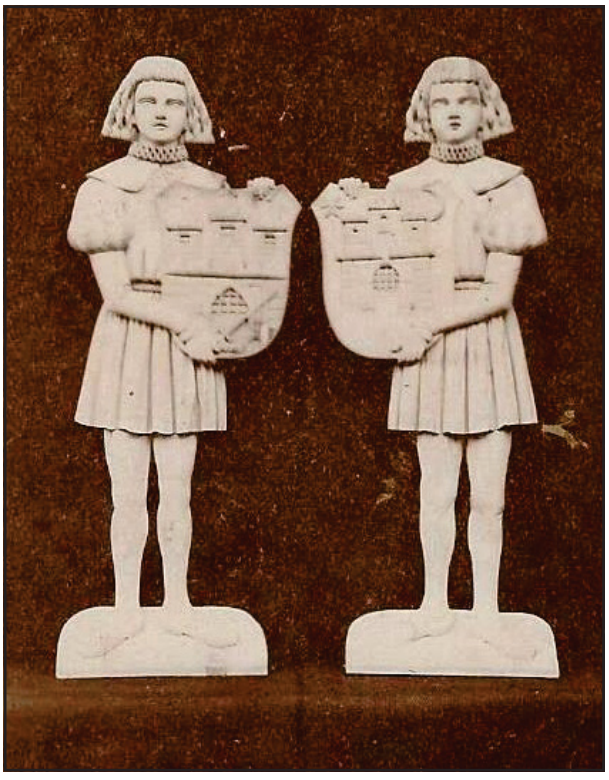
Ivan Klemen, Maks Bergant in njegova družina

Maks Bergant je bil že kot sedemletni otrok leta 1919 prvič pri podobarju Ivanu Klemenu, ko mu je po maminem naročilu nesel uokvirit podobo brezjanske Marije. Mojstrova delavnica ga je tako očarala, da je bil kasneje skoraj vsak dan pri njem, vedno bolj odločen, da postane rezbar. Doma so pričakovali, da bo kmetoval, a gotovo mu je mojster Klemen povedal tudi svojo zgodbo, kako je sledil svojemu notranjemu glasu in kako je iz pastirja postal rezbar.

Maks Bergant se je pri njem kasneje učil, vmes je šel za tri leta na šolanje v Split, po vrnitvi pa je vse do Klemenove smrti delal pri njem. Prevzel je njegovo delavnico, kasneje pa je Bajtico odkupil. Dr. Miklavž Komelj je zapisal, da je življenje posvetil lepoti. Sodeloval je z arhitektom Jožetom Plečnikom, postal je

Maks Bergant v delavnici (Arhiv: družina Bergant)

Klemenova angela – grbonosca (Arhiv: družina Bergant)

Obnovljena Bajtica leta 2018 (Foto: Marinka Mošnik)

Spominska plošča na Bajtici (Foto: Marinka Mošnik)

neverjeten rezbarski umetnik, ki ga zagotovo najbolj poznamo po vrhunskem oltarnem okvirju Layerjeve podobe Marije Pomagaj na Brezjah. Monografija z naslovom *Rezbar Maks Bergant – življenje, posvečeno lepoti* (Komelj 2016) je spomenik njegovemu življenju in delu.

Ne on, ne njegova družina pa niso pozabili na njegovega prvega učitelja in mentorja Ivana Klemena. Vedno in povsod, kjer je tekla (ali teče) beseda o Maksu Bergantu, se omenja tudi Ivan Klemen, ki mu je dal prvo rezbarsko znanje. Bergantovi so dolga desetletja skrbeli za Klemenov grob in ga urejali kot zahvalo mojstru in učitelju rezbarstva Maksa Berganta.

Bergantovi hranijo tudi nekaj Ivanovih knjig; med njimi je knjiga iz prve polovice 19. stol., latinska slovnica, drobna Breznikova slovenska slovnica. Pa natisnjena »naštevanka« (poštevanka). Ohranili so originalne dopisnice, ki jih je prejemal mojster Klemen od mecena Sadnikarja, od naročnikov okvirjev za slike, od sorodnikov, prijateljev. Ohranjenih je nekaj čopičev, tudi par redkih Ivanovih fotografij, tudi fotografija z razstave Klemenovega orodja in njegova vojaška odpustnica. V kovčku spominov na Ivana so stare vozovnice, poštna potrdila, nekaj mojstrovih skic, naslovi prodajalcev rezbarskega in slikarskega materiala, katalog rezbarskih dlet. Kar pa je najpomembneje: ohranjajo živ spomin nanj!

V petek, 30. 6. 2017, so člani Društva sv. Jakoba iz Kamnika in družina Bergant pripravili slovesnost ob odkritju spominske plošče na obnovljeni Bajtici, s katero so se poklonili spominu na rezbarja Maksa Berganta in podobarja Ivana Klemena. Spominsko ploščo je oblikovala Barbara Kokalj Bogataj, izdelalo jo je kamnoseštvo Lev Vodnik. Ploščo sta odkrili dr. Marjeta Humar in Bergantova vnukinja Anja, slavnostni govornik je bil dr. Miklavž Komelj.

ZAKLJUČEK

Te dni sem končno našla in obiskala grob mojstra Klemena na Žalah v Kamniku. Na nagrobni plošči je zapis:

PODOBAR
IVAN KLEMEN
1871–1944

Kakor bršljan sili čez grob in hoče prerasti napis, tako je čas že skoraj zabrisal spomine na izrednega ljudskega umetnika – podobarja, rezbarja in pozlatarja Ivana Klemena.

Čeprav se je Miha Maleš že leta 1936 bal, da bo rezbarska obrt po smrti Ivana Klemena izumrla in je leta 1963 neznani pisec v *Kamniškem občanu* pisal, da je skromni umetnik lesa Maks Bergant skoraj nepoznan domačinom in javnosti, rezbarska umetnost na Kamniškem še živi. Bergantov učenec Janez Ahčin in njegova hči Anica v Tuhinjski dolini nadaljujeta delo velikih mojstrov.

Literatura in viri

Brigita ARTIČEK, 2017: Odkritje spominske plošče rezbarju Maksu Bergantu in podobarju Ivanu Klemenu. Dostopno na http://www.kamnik.info/odkritje-spominske-plosce-rezbarju-maksu-bergantu-in-podobarju-ivanu-klemenu/ (dostop 20.12.2017).

Stanka BALOH, 2006: *Zdravstvena služba na Kamniškem v 20. stoletju*. Kamnik: samozaložba.

Majda FISTER, 1971: *Rezljana vrata v Tuhinjski dolini*. Kamnik: Muzej Kamnik.

Primož HIENG, General Rudolf Maister in mesto Kamnik. Dostopno na http://www.castni.nakamniskem.si/maister/kamnik.php (dostop 20. 12. 2017).

Miklavž KOMELJ, Damijan BERGANT, 2016: *Rezbar Maks Bergant : življenje, posvečeno lepoti*. Kamnik: Društvo sv. Jakoba; Celje: Celjska Mohorjeva družba: Društvo Mohorjeva družba.

Miha MALEŠ, 1938: Dva slovenska ljudska umetnika Ivan Klemen in Franc Ropret. *Umetnost*, III, št. 3–4.

Miha MALEŠ, 1944: Rezbar Ivan Klemen. *Umetnost*, VIII, št. 10–12. 186.

Miha MALEŠ, 1979: Eden zadnjih slovenskih rezbarjev. *Družinska pratika za prestopno leto 1980*. Ljubljana: Zadruga katoliških duhovnikov.

Maruška MARKOVČIČ, 1998: Podobarska delavnica Andreja in Ivana Cesarja v Mozirju od 1853 do 1936. *Etnolog*, letnik 8. 131–150. Dostopno na: https://www.etno-muzej.si/sl/etnolog/etnolog-8-1998/podobarska-delavnica-andreja-in-ivana-cesarja-v-mozirju-od-1853-do-1936 (dostop 20. 12. 2017).

Niko SADNIKAR, 2002: Temeljita obnova Maistrove hiše na Šutni. *Kamniški občan*, 14. februarja 2002. 4.

Aleksander SARNAVSKY, 1996: *Mesto pod Malim gradom : Kamnik v starih podobah*. Ljubljana: LB HIPO d. o. o.

France STELE, 1929: *Politični okraj Kamnik* : Topografski opis. Ljubljana. Umetnostno-zgodovinsko društvo. Dostopno na: https://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-Z2B2X08G (dostop 20. 12. 2017).

Policija. Ukradeni kipi. Kip Jezusa. Dostopno na: https://www.policija.si/index.php/ukradeni-kipi, (dostop 21. 12. 2017).

Od pastirja do rezbarskega umetnika. *Jutro*, 8. avgusta 1938. 2.

Srečanje po slovesnosti. *Kamniški občan,* 20. 11. 1970. 3.

Poročno darilo celjskega okraja Njegovemu Veličanstvu kralju Aleksandru. *Nova doba*, 27. maja 1922. 1.

Protituberkulozni dispanzer v Kamniku. *Slovenski narod,* 6. marca 1936. 2.

Klemenov grob (Foto: Marinka Mošnik)

Razstava o Ivanu Klemenu (Arhiv: družina Bergant)

Klemenova skica (Arhiv: družina Bergant)

Drugi viri

Družina Bergant
Breda Podbrežnik, Knjižnica Franceta Balantiča Kamnik
Mojca Šporin
Zora Torkar, Medobčinski muzej Kamnik
Wikipedia

Angela Cukjati Gorno[1]
Brescia, Italija
gorcuk@alice.it

Marica Drolc[2]
Rozmanova 3, Kamnik
Marica.Drolc@yahoo.com

Dr. Katica Cukjati, predsednica Slovenske kulturne akcije, vse življenje predana slovenstvu, krščanskim vrednotam in demokraciji

Prispevek je posvečen lani umrli pravnici in kulturni delavki dr. Katici Cukjati, ki je bila dejavna med slovensko emigracijo v Argentini. Po starih starših in mamini strani je njen rod izviral z Velike Lašne pri Vranji Peči. Najprej je diplomirala iz prava. Po univerzitetnem študiju v Buenos Airesu se je preselila v Španijo, kjer je pripravila doktorsko disertacijo o sholastični filozofiji in ustanovi cabilda ali municipija. Od leta 1983 je bila nekaj let profesorica za civilno pravo na Fakulteti za pravo Univerze v Buenos Airesu, nato je odprla lastno odvetniško pisarno. Bila je zavzeta kulturna delavka: profesorica zgodovine in svetovnih nazorov ter ravnateljica srednješolskega tečaja Marka Bajuka, predsednica Slovenske kulturne akcije, članica uredniškega odbora časnika *Svobodna Slovenija* in članica vodstva Slovenske ljudske stranke.
Ključne besede: Katica Cukjati, advokatinja, ravnateljica srednješolskega tečaja Marka Bajuka, predsednica SKA

The article honours the lawyer and a cultural worker, Dr Katica Cukjati, who died in 2016. She involved herself in every aspect of the Slovene emigration society in Argentina. On her grandparents' and mother's side, her family came from Velika Lašna by Vranja Peč. She first graduated law and following her studies at the University in Buenos Aires, she moved to Spain where she did a doctoral dissertation about scholastic philosophy and the Cabildo or municipality. Since 1983, she was a professor of civil law at the Law Faculty of the Buenos Aires University for some years. She opened her own law firm. She was a cultural enthusiast: a professor of history and a world-view; a headmistress of the Marko Bajuk secondary school course, the president of the Slovene Cultural Action, a member of the Editorial board of the newspaper Svobodna Slovenija and a member of the leadership of the Slovene People's Party.
Key words: Katica Cukjati, lawyer, headmistress of the Marko Bajuk secondary school course, president of SKA

Stari oče Franc Močnik z Velike Lašne pri Vranji Peči z ženo Katarino, rojeno Klemen, iz Sidola v Tuhinjski dolini

Družinsko ozadje

Katičina stara mama po mamini strani je bila Mejačeva iz Sidola v Tuhinjski dolini. Omožila se je na veliko kmetijo k Štiftarjevim na Veliko Lašno pri Vranji Peči. Stari oče Franc Močnik je bil zelo gospodaren, napreden in načitan. Bil je tudi vodja gasilcev. Domačini so pogosto hodili k njemu po nasvete.

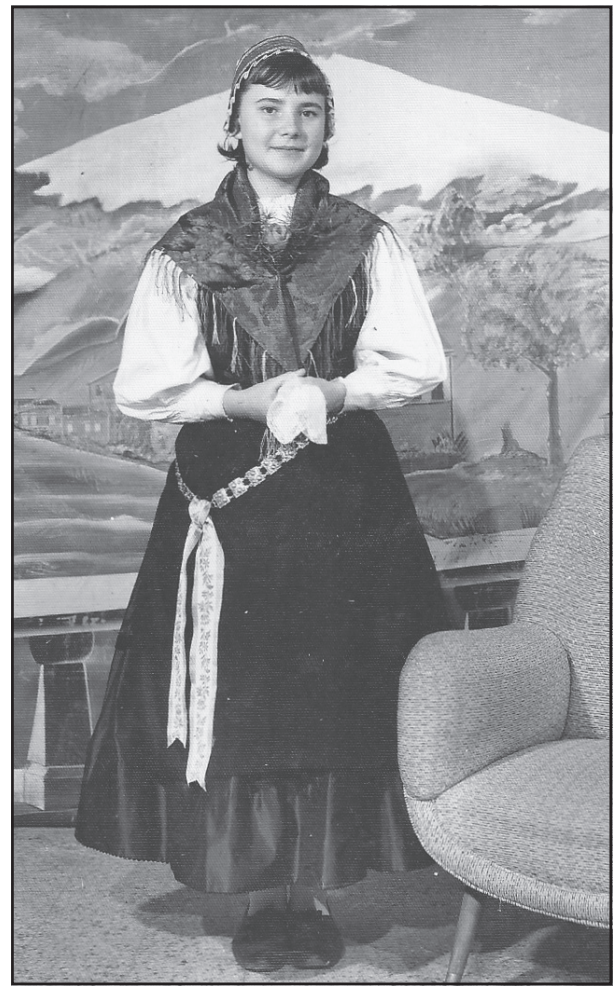
Ko je nekoč klal ovco, se je ranil v nogo in bil zaradi zastrupitve ob nogo. Katičina mama Katarina Močnik, ki je bila najstarejša od osmih otrok, je zato očetu pomagala pri vodenju kmetije. V družini je bilo sedem deklet in en fant. Velikokrat so hodili v Kamnik na tržnico prodajat, kar so pridelali. Na kmetiji so se ukvarjali s sadjarstvom, prodajo lesa in čebelarstvom. Bili so priljubljeni med vaščani in gostoljubni.

Leta 1942 se je družina umaknila na Koroško. Oče ni bil pristaš komunizma in se je bal za svoje življenje in življenje družine. Bil je posvarjen, da nameravajo njega in njegovo družino ubiti. Ko je dobil od nemškega poveljstva v Kamniku dovoljenje za izselitev, je ostal v Kamniku in poslal po svojo družino na Lašno. Tako so se še isti dan umaknili na Koroško. Partizani so domačijo izropali in se potem utaborili na njej. Ko so jih Nemci odkrili, so kmetijo razrušili in od hiše ni ostalo nič. Danes na mestu domačije stoji spomenik v spomin bitke. Močnikova družina je bila vse do leta 1948 na Koroškem, kjer se jim je rodila zadnja hči. Od tu so se izselili v Argentino. Argentina je bila vseskozi odprta za izseljence oz. emigrante, ker je potrebovala delovno silo. Takratni predsednik general Peron je na pobudo svoje žene Evite in po posredovanju tam-

1 Profesorica zgodovine in filozofije.
2 Prevajalka iz francoskega in angleškega jezika.

Triletna Katica

14-letna Katica v slovenski narodni noši

kajšnjega slovenskega duhovnika monsinjorja Janeza Hladnika omogočil naselitev 10.000 Slovencem iz Avstrije in Italije, ki se leta 1945 niso želeli vrniti v Slovenijo. Kanada ali ZDA sta sprejemali le mlade in zdrave ljudi in ne tako velikih skupin emigrantov, Argentina pa je sprejela tudi družine, ker je bila v gospodarskem razcvetu. Nove priseljence sta čakala tako delo kot izobilje.

V Avstriji se je Močnikova najstarejša hči, Katičina mama, poročila z Ivanom Cukjatijem iz Limovc nad Trojanami.

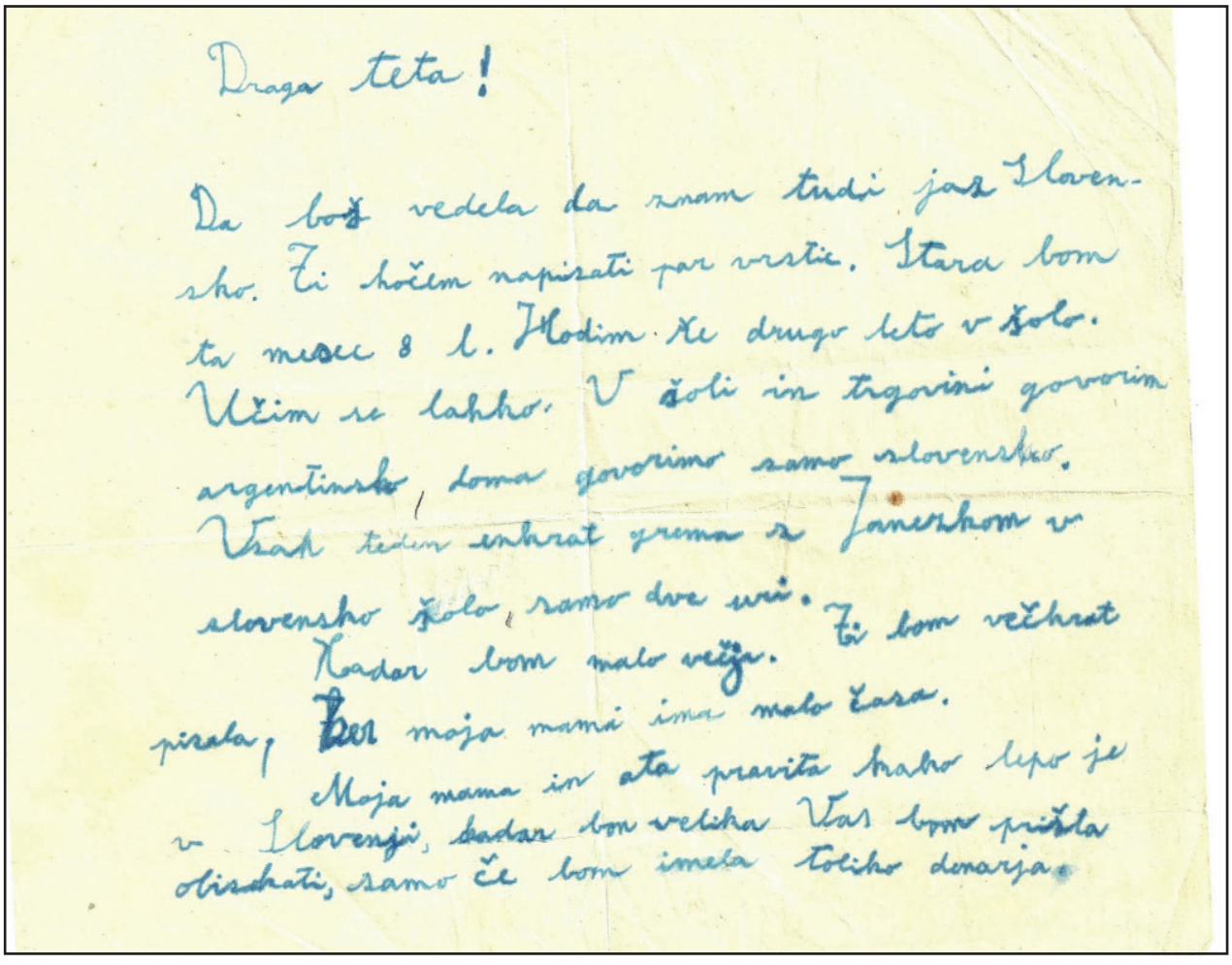
Več kot polovica priseljencev v Argentini je bila kmečkega porekla, četrtina je bila obrtnikov in delavcev, veliko pa je bilo tudi inteligence. Priseljenci so si ves čas prizadevali organizirati normalno družinsko življenje, zato so najprej reševali bivanjska vprašanja in se borili za obstanek. To jim je ostalo v krvi. Pozneje so Slovenci v Argentini zidali svoje kulturne domove, ustanavljali verske, dobrodelne in kulturne organizacije, izdajali časopise in revije, organizirali ljudske šole, tečaje po okrajih, ustanavljali dramske skupine, pevske zbore. Poleg kulturnega in prosvetnega dela je bila pomembna tudi socialna politika: Slovenci so ustanovili dobrodelni sklad za pomoč invalidom, ob različnih nesrečah v družini ali ob smrti. Emigrantska skupnost se je v Argentini hitro organizirala, saj je bilo med njimi veliko izobražencev: učiteljev, politikov, duhovnikov in drugih. S prihodom družinskih članov – predvsem otrok, se je potreba po organiziranju šolstva povečala. Slovenci so gojili slovensko kulturo in jezik ter obenem ohranjali svojo vero. Počasi so se vključevali tudi v argentinsko skupnost.

Prva hči Katica se je rodila 29. julija 1949 v velemestu Buenos Aires in je ena prvih Slovenk, rojenih v »novem svetu«. V družini je bilo devet otrok, ki so zdaj razseljeni po svetu.

Gospodarske okoliščine so omogočile, da si je družina ustvarila lasten dom. Stari oče je odprl trgovino s prehrano, hči Katarina pa je imela trgovino s tekstilnim blagom v Tabladi, v predmestju Buenos Airesa, njen mož pa se je ukvarjal z mizarstvom, s katerim je zaslužil toliko, da je lahko šolal vse svoje otroke. Družina se je izobraževala ob prebiranju časopisov in knjig, tudi knjig Mohorjeve družbe iz Celovca.

Študijska leta in poklicna pot

Velik vpliv na Katico je imel dedek. Vedno ji je pripovedoval o vsem, kar je bral. Navdušil jo je za slovensko in svetovno zgodovino in ji vcepil željo, da bi spoznala Slovenijo. Posojal ji je knjige, da jih je prebirala, posebno slovenske klasike. Po letu 1956 je bil Slovencem v Argentini omogočen dostop do slovenske literature iz domovine. Katičin prosti čas je bil popolnoma posvečen branju. To ji je bilo seveda prijetneje kot vsa gospodinjska dela. V tem vzdušju se je Katica

Draga teta!

Da boš vedela da znam tudi jaz Slovensko. Ti hočem napisati par vrstic. Stara bom ta mesec 8 l. Hodim že drugo leto v šolo. Učim se lahko. V šoli in trgovini govorim argentinsko, doma govorimo samo slovensko. Vsak tedem enkrat grema z Janezkom v slovensko šolo, samo dve uri. Ti bom večkrat pisala, kadar bom malo večja. Moja mama ima malo časa. Moja mama in ata pravita kako lepo je v Sloveniji, kadar bom velika vas bom prišla obiskati, samo če bom imela toliko denarja.

Pismo osemletne Katice teti

navdušila za študij. Ko je začela hoditi v osnovno šolo, ni znala niti besede španskega jezika, saj so doma govorili samo slovensko. V šoli je neznanje španščine hitro nadoknadila in postala odličnjakinja. Dokončala je srednjo pedagoško šolo v zasebni šoli Santa Rosa de Lima v San Justu, ki so jo vodile sestre dominikanke. Profesorice so bile laične, največ vpliva nanjo sta imeli profesorica zgodovine in literature. Katica je po opravljeni maturi postala predmetna učiteljica. Hkrati je obiskovala tudi sobotni tečaj slovenskega jezika.

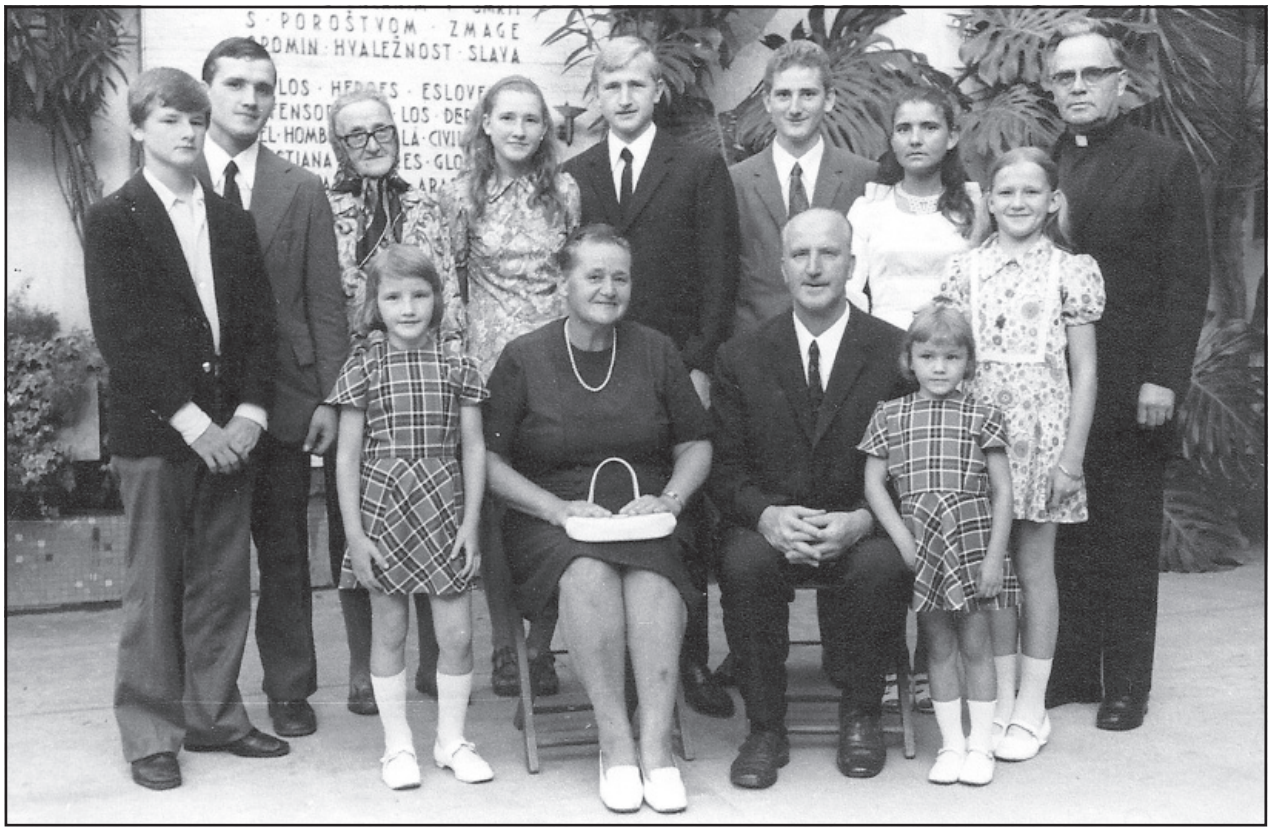
V tem času se ji je izpolnila otroška želja, da bi smela obiskati domovino svojih staršev. Leta 1971 sta z očetom prvič obiskala Slovenijo, ki se ji je kot otroku zdela nekaj nedosegljivega, rodna gruda njenih staršev pa pravljični svet. Bila je ganjena, da je lahko spoznala svoje korenine in videla domačijo staršev. V Sloveniji je prišla v stik s sorodniki, ki so jo zelo gostoljubno in z radostjo sprejeli. Čeprav so se stari starši selili z vso družino, je veliko sorodnikov po očetovi strani ostalo v stari domovini. Katica je spoznala še druge sorodnike in navezala nove prijateljske stike ter se vedno želela vrniti. Uresničila se je njena otroška želja, ki jo je izrazila v slovenskem jeziku v pismu, ki ga je napisala kot osemletna deklica svoji teti. Napisala je: »Moja mama in ata pravita, kako lepo je v Sloveniji, kadar bom velika, vas bom prišla obiskat, samo če bom imela toliko denarja.«

Po končani srednji šoli je vpisala študij prava na državni univerzi v Buenos Airesu in leta 1980 je diplomirala kot odvetnica. Izbrala si je državno univerzo in ne katoliške. Povedala je, da je hotela spoznati drugačna mišljenja, vidike, ideologije in načine življenja. Cenila je spoštljiv odnos univerze in profesorjev do vseh veroizpovedi. Različna mišljenja, vzgoja, pogledi in vere so resnično utrdili njeno vero. Med študijem na univerzi je bila zaposlena kot učiteljica ter profesorica prava in državljanske vzgoje v zasebni ustanovi María Clarac v Laferrereju v predmestju Buenos Airesa.

Po dokončanem univerzitetnem študiju se je za dve leti preselila v Španijo na pripravo doktorske disertacije o sholastični filozofiji in ustanovi cabilda – municipija kot najpomembnejšega dejavnika latinskoameriških revolucij v 19. stoletju. Katici je desetmilijonski Buenos Aires pomenil simbol svobode, kulture in varnega zavetja mnogih narodov. Nekoč je rekla: »Od njega bi se ne mogla za vedno posloviti.« Bila je razpeta med ljubeznijo do svoje domovine Argentine in domovine svojih staršev.

Takoj ko se je vrnila v Argentino, ji je prijatelj advokat, ki je bil imenovan za sodnika, prepustil svojo odvetniško pisarno in stranke. V poklicnem življenju je imela izredno srečo.

Po ponovni vzpostavitvi demokracije v Argentini leta 1983 je bila tudi nekaj let profesorica za civilno pravo na fakulteti za pravo buenosaireške univerze. Mesto univerzitetnega profesorja je v Argentini prestižno;

Družina Cukjati ob 25. obletnici poroke staršev: Katica, obkrožena z osmimi sestrami in brati, stoji zadaj druga z desne ob monsinjorju Antonu Oreharju. Zadaj tretja z leve je stara mama Katarina Močnik, po domače Štiftarjeva z Velike Lašne.

zanjo se je borilo mnogo ljudi iz elitnih krogov in so bili zato pripravljeni delati honorarno ali celo zastonj. Ta percepcija izvira iz stare španske kulture, v kateri je dobivati plačilo za delo primerno za nižje sloje. To je pomenilo biti v službi nekomu. Plača profesorja na univerzi je bila manjša od plače srednješolskega profesorja, zato je to delo opustila in se posvetila lastni pisarni in lastnemu izpopolnjevanju. Ukvarjala se je s civilnim pravom, s poudarkom na družinskem in trgovskem pravu, ter z delavskim pravom. Največ je zastopala delavce v tožbah proti delodajalcem in pa stranke v zapuščinskih razpravah in ločitvenih postopkih. Med strankami je bilo 20 odstotkov Slovencev. Kot je sama izjavila, se Slovenci manj tožarijo kot Argentinci. Preden se Slovenec začne tožiti, stokrat pomisli na denarno tveganje, morebitno izgubo časa in druge nevšečnosti. Ljudje latinskega izvora pa takoj, ko mislijo, da imajo prav, pričnejo s tožbo, ne glede na denarne posledice ob morebitni izgubi tožbe. S tožbo želijo obraniti svoj ponos in dokazati svoj prav.

Katica se je vseskozi izobraževala na svojem področju, obiskovala seminarje, da se je seznanjala z novostmi s pravnega področja.

Nekaj podatkov o osebnem življenju

V zrelih letih se je poročila s Tinetom Debeljakom mlajšim, ki je bil prav tako zavzet kulturnik v okviru slovenske skupnosti v Argentini. V zakonu nista imela otrok, imela pa je enajst nečakov, ki se jim je zelo ljubeznivo in radodarno posvečala.

Zelo rada je potovala po svetu – sama, s prijatelji-

Ob poroki 9. maja 1992 s Tinetom Debeljakom mlajšim

cami in tudi z možem, ko je bil še zdrav. Potovala je po skoraj vseh državah obeh Amerik – obiskala je celo Eskime na severnem polarnem krogu – in po vseh evropskih državah ter severnem delu Afrike. Najraje je imela sredozemske države, ker so jo po načinu življenja spominjale na Argentino. Najbolj sta jo prevzela Pariz in Rim kot kulturni in zgodovinski središči. Evropa ji je ugajala bolj kot Argentina, ker je bila zanjo Evropa središče kulture. Dolgo časa je preživela v Španiji, kjer je imela veliko prijateljev. Že kot srednješolka je občudovala špansko kulturo, še prav posebno ji je bila pri srcu Sevilla.

Kulturno in družbenopolitično delovanje

Doktorica Katica Cukjati je ljubila slovensko kulturo, ki se ji je neutrudno posvečala že od mladih let. Od leta 1968 do 1979 je poučevala kot učiteljica v osnovni šoli Franceta Balantiča v San Justu. V spomin se ji je vtisnil pesnikov sonet *Sen o vrnitvi,* še posebej prvi verz: *»Ko boš, tujina, vso mi kri izpila ...«*

Bila je tudi profesorica zgodovine in svetovnih nazorov ter ravnateljica (v letih 1986, 1987 in 1992) in podravnateljica Srednješolskega tečaja Marka Bajuka v Buenos Airesu. Učenje in vzgoja mladih rodov sta ji bila zelo pri srcu. Prepričana je bila, da lahko tako nove generacije rastejo v znanju slovenske in splošne kulture ter v krščanskem prepričanju. Rada je poudarjala, da je potrebno vključevanje in spodbujanje novih generacij. Dolga leta je vodila in urejala izdajo *Almanaha*, glasila petošolcev srednješolskega tečaja. To je zbirka prispevkov učencev zaključnega tečaja slovenskega jezika po petem letu. Bila je stroga, a priljubljena profesorica. Znala se je približati dijakom in se vživeti vanje, razumela je njihovo dušo. V začetku leta so ji dijaki lahko postavili anonimna pisna vprašanja o kateri koli temi, ona pa jim je med letom med predavanji odgovarjala.

Katici Cukjati sta bila najbolj pri srcu politično delo in sodelovanje pri Slovenski kulturni akciji (SKA), osrednjem kulturnem društvu slovenskih emigrantov po drugi svetovni vojni s sedežem v Buenos Airesu. Ta ustanova je bila dolga leta žarišče izseljenskega literarnega, likovnega in miselnega ustvarjanja. Začela je delovati leta 1954. Od svojega začetka je bila eden redkih svobodnih glasov nasproti kulturnemu enoumju, ki je tedaj vladalo pod komunističnim režimom v domovini. Društvo SKA izdaja kulturno revijo *Meddobje*, objavlja knjige, prireja kulturne večere, koncerte, gledališke predstave in likovne razstave. Od leta 2005 pa do smrti je bila Katica Cukjati prva ženska predsednica SKA, še prej pa podpredsednica. Pred njo so SKA predsedovali Ruda Jurčec, dr. Tine Debeljak, Ladislav Lenček, Andrej Rot in arh. Marijan Eiletz. Katica Cukjati je skrbno nadaljevala delo predhodnikov ter se trudila za vključevanje novih generacij slovenskih kulturnikov in intelektualcev po svetu. Veliko truda je vložila v povezovanje med kulturniki v matici, zamejstvu in v diaspori. V okviru predsedstva SKA je urejala izdajo kulturne revije *Meddobje*. Kot predsednica SKA je bila glavna urednica informativnega glasila *Glas*, za katerega skrbi odbor organizacije. V odboru SKA je bila tudi vodja zgodovinsko-družbenega odseka. Politično delo je čutila kot neko dolžnost, ki obvezuje vsakega državljana. Kulturno delo ji je ponujalo več osebnega zadoščenja, politično delo pa ji je jemalo več časa.

Vsa leta se je politično udejstvovala v slovenski diaspori v okviru Slovenske ljudske stranke, ki je nadaljevala svoje delo v okviru danih možnosti tudi v emigraciji. Dr. Miloš Stare, ustanovitelj Svobodne Slovenije in kasneje dolgoletni predsednik Narodnega odbora za Slovenijo (NOS), jo je vključil v aktivno politično življenje. Dr. Stare je kot načelnik SLS po smrti ministra dr. Mihe Kreka prevzel vodstvo Narodnega odbora, preimenovanega v Slovenski narodni odbor (SNO). Odbor so leta 1944 v Sloveniji kot predstavništvo jugoslovanske emigrantske vlade v Londonu ustanovila vodstva vseh glavnih predvojnih legalnih demokratičnih političnih strank. Dr. Cukjatijeva je delovala v vodstvu Slovenske ljudske stranke, kasneje slovenske krščansko-demokratske stranke, ki je bila skupaj z liberalno in socialistično stranko ves čas politične emigracije povezana v SNO. Ta je bil edini organizirani politični dejavnik od vsega začetka politične emigracije, katere glavni cilj je bil, da se v domovini ponovno doseže politični pluralizem. Ko je bila ta težnja slovenske politične emigracije s svobodnimi volitvami aprila 1990 izpolnjena in je v domovini nastopila demokracija, je SNO prenehal delovati. Odslej je naloga vseh Slovencev doma in po svetu, da skupaj gradijo demokratično Slovenijo. Dr. Katica Cukjati je bila dolga leta članica uredniškega odbora tednika *Svobodna Slovenija* in je ostala še po Staretovi smrti tesno povezana s tem glasilom, za katero je pisala članke, poročila in uvodnike političnega, sociološkega in kulturnega značaja. Katica Cukjati je bila nekaj let tudi članica uredniškega odbora revije *Celovški zvon*, ki je leta 1983 ponovno začel izhajati v Avstriji.

Leta 1991 je bila osebno prisotna z možem v Sloveniji, ko si je Slovenija izborila samostojnost in odbila napad jugoslovanske armade.

Katica Cukjati je bila znana kot odmevna predavateljica in govornica: imela je predavanja in intervjuje v Buenos Airesu ob različnih prilikah in prireditvah, v Slovenski hiši in po slovenskih domovih, v Severni Ameriki, v Sloveniji in zamejstvu. Leta 1981 je kot prva govornica iz slovenske politične emigracije v Argentini nastopila na 16. študijskem dnevu za slovenske izobražence v Dragi na Opčinah pri Trstu z referatom Med domovino in zdomstvom. Kot mlada pravnica je presenetila zaradi ponosa, da je Slovenka, zaradi demokratične zavesti argentinskega mladega človeka, zaradi izpovedi, da ji je drago vse, kar je slovensko. Odprla je pot za novo sodelovanje z zdomstvom in zamejstvom.

Nekaj misli iz referata:

»Kakšna je moč slovenstva v Argentini? Že v letu 1878 so tja odhajale številne slovenske družine, množično pa po letu 1922 iz gospodarskih razlogov, iz političnih pa v letih 1947 do 1954. /.../ Ta zemlja je bila za naše priseljence čuden nov svet, ki so ga s presenečenjem odkrivali. Posvečali so se kulturnemu delovanju, ustvarili svoja središča, domove, predstavili svetu slovensko nežno dušo v glasbi, koncertih, plesih. Slovenska kultura se tu oplaja z argentinsko, postaja

Dr. Katica Cukjati prejema Peterlinovo nagrado iz rok dr. Boštjana Žekša za 60-letnico delovanja Slovenske kulturne akcije.

svetovljanska. Sicer pa svet postaja majhna vasica in razločki med narodi postajajo vedno manjši. Ob zaščiti manjšin, priznavanju človekovih pravic se zbližujejo ljudje in države, nasprotstva se manjšajo. /.../ Argentina je do narodnih skupin zelo odprta, dostopna, pluralistično demokratična. Družina je ena izmed največjih vrednot, središče vsega življenja in ustanova, ki ji velja največje spoštovanje. Naša mladina je o Sloveniji vedno slišala lepo besedo. /.../ Že od mladih let se vsak otrok veseli ob misli, da bo nekoč spoznal matično Slovenijo.«

Bila je povabljena tudi ob praznovanju 50. jubileja Drage leta 2015. Ob tej priložnosti je v imenu Slovenske kulturne akcije prejela Peterlinovo nagrado ob 60-letnici delovanja te organizacije.

Ob podelitvi je dejala:

»V preteklosti je imela brez dvoma za vse Slovence po svetu, zamejstvu in domovini Draga nek poseben pomen, ker je bila samostojen forum. Danes je bila ravno debata nekako neka prelomnica: 50 let Drage in kaj v bodočnosti. Sem popolnoma prepričana, sem iz Argentine, da ima Draga še pomen, nihče ni večen, vsi vemo, da bomo umrli, ampak to ne pomeni, da bomo nehali danes jesti. Imamo upanje, imamo vedno ideale. Ideali so reči, katere si človek srčno želi uresničiti, kljub temu da ve, da jih ne bo nikoli. Ampak zanje se bori, zanje dela. Tak je človek, neizmeren v svojih željah in svojih idealih, ampak omejen v kraju in v času.«

Na vprašanje, kako vidi iz svoje perspektive dogajanje v Sloveniji in za katere ideale bi se bilo treba še posebej bojevati, je odgovorila:

»Izhajam iz katoliškega tabora, sem zelo verna oseba, toda nisem absolutno fanatik, ampak imam krščansko podlago. Slovenija se mora vrniti k temu, kar je bistvo človeka: k resnici, sočutju do bližnjega, ljubezni, strpnosti, ampak istočasno na dnu vsega so določeni nazori in principi, brez katerih vsak človek ne more živeti v nekem relativizmu. Ne bi bilo tudi škoda, da malo pomislimo, da človek ni rojen samo za ta svet, ampak da je nekaj, kar nas presega.«

Še v času komunizma je prav tako predavala na nekaterih tečajih Teološke fakultete Univerze v Ljubljani, ki jih ta vsako leto organizira za študente in izobražence o aktualnih temah. Leta 1986 je spregovorila o bodočnosti slovenske emigracije v Argentini (*Perspectives on Slovene Migration to Argentina*) pri Društvu za slovenske študije (*Society for Slovene Studies*) v New Yorku. Leta 2014 je bila v Gorici gostja Srečanja pod lipami v Kulturnem centru Lojzeta Bratuža.

Vse življenje je bila zavezana slovenstvu, krščanskim vrednotam in demokraciji. Za vse svoje delo in zasluge je leta 2011 prejela posebno priznanje krovnega društva Zedinjena Slovenija.

Nekaj njenih misli iz člankov v *Svobodni Sloveniji*

Srečevala se je z mnogimi mladimi na univerzah po svetu: v ZDA, Španiji, Nemčiji, Sloveniji in drugod ter ugotovila, da o verskih vprašanjih niso razmišljali.

»Zdi se mi, da je za človeka nekaj bistvenega prav to, da premišljuje o tem. Slovenec je že po naravi nagnjen k razglabljanju. Jaz si svojega življenja ne morem

predstavljati brez razmišljanja. Argentinski Slovenec globoko dojema življenje. Veliko razmišlja, dosleden je in vztrajen, praktičen in logičen, s posebnim smislom za to, da je človek presežno bitje, v povezanosti z Bogom – mimo njega ne more.«

Rekla je: »Imam veliko pomanjkljivosti – kot vsak človek. Pomembno je, da hočem narediti, kar je najboljše. Tudi v poklicu se obnašam kot katoličanka.«

Dr. Cukjatijeva je bila vedno vsem na voljo, nikomur ni odrekla pomoči. Bila je veselega značaja in dobrosrčna, zelo razgledana oseba, ki je bila pogosto vabljena kot bleščeča predavateljica. Znala je hitro presoditi situacijo in ukrepati z odločnostjo. Delu se je posvečala z velikim žarom. Bila je tudi uspešna organizatorka, prav posebno rada pa je pripravljala večere Slovenske kulturne akcije. Organizirala je vrsto likovnih razstav in kulturnih večerov, na katerih so predavali mojstri slovenske besede in ključne osebe javnega življenja. Izredno jo je skrbela usoda slovenstva in ustvarjanja slovenske kulture v izseljenstvu. Po naravi je bila optimistka in je gledala zelo pozitivno na razvoj političnega in kulturnega življenja Slovencev v Argentini.

»Življenje ne zamira, seveda pa je iz generacije v generacijo čedalje večja nevarnost za asimilacijo. /.../ V Argentini je med Slovenci asimilacija v primeri z drugimi državami, kjer živijo naši ljudje, najmanjša.«

Po naravi je bila zelo prilagodljiva in se je hitro privadila vsakemu okolju. Čeprav je bila zelo navezana na slovensko kulturo, je po drugi strani čutila pripadnost latinskoameriškemu narodu, zato je veliko sodelovala v argentinskem okolju, ki je zelo vplivalo nanjo. Na dnu pa je čutila, da se z njim ne more v celoti poistovetiti. Bila je razdvojena. Kadar je bila v Sloveniji, je hrepenela po latinskem svetu, kadar pa je bila doma, pa je čutila veliko domotožje po Sloveniji. Izjavila je: »Poznati korenine svoje biti, spominjati se preteklosti in graditi iz nje v bodočnost je odločilna oznaka osebe in družbe.« Navajala je filozofa Leibniza, ki pravi: »Sedanjost je polna preteklosti in nosi v sebi bodočnost.«

V *Svobodni Sloveniji,* tedniku, ki v Buenos Airesu izhaja od leta 1948, je o srednješolskem tečaju slovenskega jezika Marka Bajuka zapisala:

»Pričetki srednješolskega tečaja, kot ostalih zdomskih ustanov, nam razodevajo, da ljudje, ki so odšli na pot begunstva, niso bili nazadnjaški, temveč globoko zakoreninjeni v slovenski krščanski tradiciji, ki je prepojena z ideali, pozitivnimi in konstruktivnimi načrti in bogatimi perspektivami. Ves program slovenskega tečaja ravnatelja Marka Bajuka priča o najbolj intimni povezavi programskih vsebin z ideali, za katere so se naši predniki opredelili med revolucijo v Sloveniji v težkih časih druge svetovne vojne. Ideali krščanske vere ter z njimi tesno povezana oklenitev krščanskega svetovnega nazora in ideal ljubezni do Slovenije so svetilniki na poti našega delovanja. Brez teh idealov in vrednot naša zdomska skupnost nima nobenega smisla.

Ko govorimo o predmetih, ki jih poučujemo na tečaju, nimamo pred očmi zgolj informacij, podatkov nekega splošno kulturnega znanja, temveč izoblikovanje osebe – formacijo osebnosti. Če naše delovanje osebno in družbeno ni prežeto z duhom in principi, ki jih posredujemo pri verouku in svetovnih nazorih, je vse jalovo. Snov programov srednješolskega tečaja se ne sme omejiti na enostavne in kratkosežne študentovske perspektive, temveč mora zasledovati globlje življenjske cilje. Pomen šolske vzgoje na podlagi krščanskih načel je v sedanjih časih še posebno ovrednoten, ker je vpliv izvendružinskih vzgojnih dejavnikov premočan – ter premnogokrat negativen. Upravičeno smemo trditi, da je vloga, ki jo ima srednješolski tečaj ravnatelja Marka Bajuka v naši skupnosti, edinstvena zaradi pomembnosti in vpliva, ki ga ima na celotno zdomstvo. Naša skupnost na vseh področjih ne bi bila to, kar je, vključujoč vsa področja človeškega delovanja. Iz te celotne slike društvene pomembnosti tečaja pa zaostrimo pogled na vsakega dijaka, ki je pet let obiskoval tečaj, saj je bil namenjen vsakemu dijaku posebej.«

V rubriki *Zgodovina našega tečaja* v brošuri, izdani ob srebrnem jubileju, beremo: »Krožek je bil leta 1959 ustanovljen z namenom, da se vztraja, četudi bi hodil na ta krožek en sam slušatelj.«

»Ker čeprav je res, da narodnosti ne moremo zapustiti ali prezreti, ker je del naše narave, več ali manj aktivna pripadnost državi Republiki Sloveniji pa je naša suverena izbira, kolikor je to izvedljivo iz daljave 12.000 kilometrov, v latinskem svetu.«

»Včasih slišimo, da našega poslanstva, mislim na zdomsko emigracijo, še ni konec. Našega poslanstva v vlogi katoličana in Slovenca nikoli ne bo konec. Ko so nekega disidenta vprašali, če sam sebe ocenjuje kot idealista, in kaj za njega ta beseda pomeni, je odgovoril: Da, sem idealist, vsak človek bi moral biti idealist. To pa pomeni dosmrtno borbo, ki se prenaša iz roda v rod, stalno žrtvovanje in izgorevanje za človeške ideale, katerim se približujemo, a vemo, da jih nikdar ne bomo dosegli, ker nismo po naravi Bog.«

»Popolne države ni, ker ljudje nismo popolni. Če pogledamo v zgodovino Evrope, bomo ugotovili, da se je moral pristen kristjan vedno boriti za svoje ideje ... Tretja stvarnost, o kateri naj bi premislili ta večer, pa je izziv, ki ga predstavlja za sodobnega državljana vsesplošno utrjena miselnost relativizma, uspešnosti na gospodarskem področju, malikovanje tega, kar imamo, namesto vrednotenja tega, kar smo; zasmehovanje vrlin in kreposti, oboževanje znanstvenega napredka brez etike in za vsako ceno; pohlep po trenutnem uživanju namesto dolgoročnih projektov; pragmatični uspeh, namesto vztrajne načelnosti na vseh področjih privatnega in javnega življenja. Mehiški pregovor pravi: Plemenit človek je zvest samo eni veri, eni politični stranki in eni ženski.

Dokler se državljan sodobne družbe in svet ne bosta zavedala, da se pri volitvah odloča o načelih, ki naj bi prepletala in presnavljala državo, da cilji ne opravičujejo sredstev; da je treba kratkoročno politično demagogijo nadomestiti s potrpežljivim, vztrajnim in globokim delovanjem, ki ima korenine v presežnosti človeka, do takrat ne bo bistvenih ne usodnih sprememb v človeški družbi, v državah, na svetu. V papeški okrožnici Razvoj narodov, je Pavel VI. zapisal: 'Človek vsekakor lahko ureja svet brez Boga, toda brez Boga ga končno lahko ureja le proti samemu sebi ...'«

»Prva izmed teh pravic pa je svoboda do življenja, ki jo ima nebogljeno bitje, ki ima še od trenutka spočetja pravico do nesebične ljubezni s strani matere in oče-

ta. Vse ostale človekove pravice temeljijo na tej prvi, zagledati čudovito luč tega sveta – BITI – in od tiste Biti se ponosno razvijati kot človek ter graditi boljšo prihodnost človeštva.

Za nas, ki smo gradili na krščanskih osnovah, je vsaka oseba neponovljiva, božji otrok, ki ima svoje edinstveno poslanstvo na tem svetu. Vsak otrok je zaklad, ki nam ga zaupajo starši, da ga oblikujemo in izpopolnjujemo, da bodo njegovi talenti čim bolj zablesteli na življenjski poti. Tako kot sem omenila neizmerno pomembnost vsakega učenca, spoštovanje njegovih talentov in svobode, tako pa moramo po drugi strani upoštevati socialno razsežnost vzgoje. Ne vzgajamo le posameznika, temveč člana naše skupnosti. Ljubezen do bližnjega nam narekuje, da naše sposobnosti, naš čas, našo ljubezen nudimo sobratu, vračamo skupnosti prejete darove ter gradimo in izpopolnjujemo vse, kar nam je bilo dano v naših ustanovah in organizacijah – vsak po svojih močeh. Če kdaj, prav sodobni čas potrebuje osebnosti, ki imajo smisel ne samo za to, kaj bodo prejele, ampak predvsem, da imajo posluh, kje lahko pomagajo in kaj lahko nudijo, da bo naša skupnost boljša, da bomo prispevali h graditvi slovenske prihodnosti tako, da ko bomo morali dajati obračun našega življenja, bomo lahko rekli mirne vesti, da je, hvala našemu skromnemu prispevku, svet boljši, Slovenija kulturno in duhovno bogatejša in argentinska družba lepša.

Imejmo smisel za posodobljenje, prilagajanje. Nekateri izmed naših študentov se bodo morda preselili v Slovenijo, ali Bog ve, kam jih bo zanesla življenjska pot; drugi bodo svojo prihodnost imeli na tem neizmernem Novem kontinentu, v državi, ki nosi ime po srebru (argentum). Sodobni čas nam omogoča, da smo na razne načine povezani s slovenskimi koreninami z našo družinsko in zgodovinsko preteklostjo. Ljubezen je neizmerna, bodimo iznajdljivi in širokosrčni, gojimo slovenstvo in slovenske vezi.«

Misli o vlogi ženske

»Če beremo povprečne revije, plehke knjige ali samo prižgemo televizijski aparat, kakšna je podoba ženske, ki se nam hoče vsiliti in postaviti kot ideal? Ženska brez sramu, škandalozna v svojih izjavah, prostaška, zaljubljena sama vase z željo po večni mladosti in le telesni lepoti. Ali naj tak vzorec ženskega lika vzbudi pri moškem in otrocih spoštovanje, občudovanje, čarobnost zaljubljenosti, pravo trajno ljubezen? Kar naenkrat smo ugotovile, da smo nehote ob iskanju večje osebne uveljavitve, kar je seveda popolnoma pravilno in pohvale vredno, /.../ postale v sklopu družbe le objekt namesto pametne protagonistke.

Kaj je značilno v ženski naravi? Podajanje življenja, ljubezni in vrednot. V družinskem krogu s svojim zgledom, mislimi, nasveti ima ženska neko edinstveno misijo, ki zgleda preprosta, a je najvažnejša za zdrav razvoj in napredek družbe.

Usmeriti moramo naše zanimanje in aktivnosti na bistvena vprašanja smisla življenja, načel, uporabe tehnologije, povezave etike z znanostjo, vzgoje otrok; pozorno zasledovanje /.../ kako izvendružinski dejavniki vplivajo na našo mladino, na mlade zakonske pare itd. Notranje obogatene in jasnih misli bomo dosegle, da bo naše družinsko življenje, delovanje v skupnosti in v argentinski družbi postalo prava pesem dobrote.«

Versko prepričanje

Tudi ona »tipa« Boga v naravi, umetnosti, človeku, tehniki, znanosti. Zaznava ga za dogodki, zgodovino človeštva in posameznika.

»Kako otipljiva zna biti skrivnostna božja roka, ki vse vodi, vodi moje življenje, življenje mojih rojakov, ki so iskali in našli svoj življenjski prostor. Čutim božjo previdnost za vsem svojim življenjem. S to skrivnostjo, ki je na dnu moje osebne biti, se pogovarjam, včasih dokaj strogo in zahtevno, čutim pa tudi njen nagovor.«

***

Katica Cukjati je nenadoma umrla v Buenos Airesu tik pred božičem, 24. decembra 2016, v 67. letu starosti. Njena smrt je pustila prazen prostor v delovanju slovenske skupnosti, predvsem na kulturnem in vzgojnem področju. Bila je nepogrešljiva in njen odhod je huda izguba za slovensko skupnost v Argentini in sploh za ves slovenski kulturni prostor. Dr. Cukjatijeva je bila namreč ves čas, posebno pa v zadnjih letih, ključna osebnost med argentinskimi Slovenci.

Viri in literatura

Časnik Svobodna Slovenija (Eslovenia Libre), 20. 4. 1995.

Časnik Svobodna Slovenija (Eslovenia Libre), 28. 8. 1997.

Časnik Svobodna Slovenija (Eslovenia Libre), 25. 6. 2009.

Časnik Svobodna Slovenija (Eslovenia Libre), 21. 10. 2010.

Časnik Svobodna Slovenija (Eslovenia Libre), 8. 12. 2011.

Časnik Svobodna Slovenija (Eslovenia Libre), 29. 9. 2012.

Družina, božič 1981.

Zora TAVČAR, 1991: *Slovenci za dane*s. Ljubljana: Družina, Trst: Mladika.

http://www.slomedia.it/50-studijski-dnevi-draga-2015-v-iskanju-novih-izzivov (dostop 26. 11. 2017).

Marija Mošnik[1]
Golice 14e
1219 Laze v Tuhinju
marinka.mosnik@siol.net

Alojzija Drolc, mati desetih sinov – cesarjevih vojakov

Alojzija Drolc, z dekliškim priimkom Piskar, se je rodila v Motniku. Poročila se je z Gregorjem Drolcem iz Bele. Imela sta deset sinov. Leta 1910 je ovdovela, kmalu se je začela prva svetovna vojna in cesar je vseh deset sinov vpoklical v vojsko. Na kmetiji je v nekem trenutku ostala sama. Po cesarstvu so za vdovo zbirali finančna sredstva, sam cesar pa ji je v zahvalo za deset vojakov pod njegovo zastavo dal tudi denarno nagrado. Vojno je preživela, prav tako sedem sinov, trije pa se niso vrnili domov.
Ključne besede: Alojzija Drolc, prva svetovna vojna, deset sinov

Alojzija Drolc, with the maiden name Piskar, was born in Motnik. She married Gregor Drolc from Bela. They had ten sons. In 1910, she was widowed, the First World War began soon after, and all ten sons were drafted into the army. Suddenly, she was left all alone at the family farm. Funds were collected for the widow in all corners of the empire, and the Emperor himself gave her a cash reward for contributing ten soldiers to fight for him. She survived the War, as well as seven sons, but three never returned home.
Key words: Alojzija Drolc, World War I, ten sons

»Že znaš po vrsti našteti vseh deset Gvovčevih fantov?« me je že kot prvošolko pogosto spraševal sosed Viki[2]. »Znam,« sem mu odgovorila in jih naštela kot iz topa: »Lojzl, Peter, Francl, Janez, Blaže, Tinče, Tonče, Jaka, Miha, Nace!« Tako so jih po domače klicali in ta imena imam še danes v spominu.

Pri Gvovčevih v Beli (župnija Špitalič) sta namreč Gregor Drolc (1858–1910) in njegova žena Alojzija, roj. Piskar, imela deset sinov.

Firbarjeva Lojzka se poroči z Gvovčevim Gregorjem

Alojzija se je rodila 3. 6. 1860 Jakobu Piskarju in Ani, rojeni Urankar, v Motniku 23 (sedaj Motnik 18), kasneje so živeli v novi hiši na naslovu Motnik 48 (sedaj Motnik 1), kjer še danes stoji Firbarjeva domačija.

Sorodnica Slavka Štor je pripovedovala: »Jakob je rekel, da bo na tej zemlji ob Motnišnici zgradil hišo, naredil pa je celo vas!« Jakob in kasneje njegov sin Janez Piskar (1849–1929), Alojzijin brat, sta res postavila celo vas, poleg velike stanovanjske hiše, ki nosi letnico 1850, gospodarsko poslopje s hlevom in svinjakom, žago s kovačnico, mlin s stanovanjem za mlinarja, dva kozolca toplarja, dve drvarnici, kasneje je Janez postavil še zidano kapelico.

1 Publicistka, upokojena bančna asistentka.

2 Viktor Drolc (1928–1980), po domače Šimenčkov Viki iz Motnika, je bil sin Ignacija Drolca, najmlajšega od desetih sinov Gregorja in Alojzije Drolc iz Bele pri Špitaliču.

Alojzija Drolc (Arhiv: Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana)

Od tod se je Alojzija 10. maja 1880 v cerkvi sv. Jurija v Motniku poročila z Gregorjem Drolcem (1858–1910), sinom mlinarja Blaža Drolca in Jere, rojene Mošnik, in se preselila na njegov dom, na Gvovčevo domačijo v Beli 30[3]. Rodilo se jima je deset sinov: Alojzij (1881), Peter (1883), Franc (1885), Janez (1887), Blaž (1889), Martin (1890), Anton (1892), Jakob (1894), Mihael (1895) in Ignacij (1897).

List *Slovenec* je leta 1900 preroško poročal: »/.../ kakor kaže, zna dobiti cesar deset vojakov, ker vsi deseteri bratje žive in so čvrsti, krepki fantje. Tudi oče in mama sta zdrava. Ali ni to zanimiv slučaj? Pa naj pove, če kdo ve še za katero tako družino!« (*Slovenec* 1900: 3)

Imeli so manjšo kmetijo in mlin, da so se preživljali. Oče Gregor je leta 1910 zaradi naduhe umrl. Starejša sinova sta se kmalu poročila, potem je prišla prva svetovna vojna. Cesar je v vojaško suknjo najprej vpoklical prvih sedem sinov, leta 1915 pa še najmlajše tri. Vdova mama Alojzija se je na kmetiji s težavo sama prebijala skozi življenje.

Po njenih številnih prošnjah in prošnjah županstva ter sosedov je najmlajši sin Ignacij jeseni 1915 le dobil začasen dopust, da je pomagal materi pri delu.

Takratni časopisi *Slovenec, Slovenski narod* in *Domoljub* so o primeru Alojzije Drolc večkrat pisali in ljudje po avstrijskem cesarstvu so za vdovo mater začeli zbirati pomoč. *Slovenski narod* je redno poročal, koliko so zbrali. Naj navedem primer: »Mati desetih si-

3 Drolčeva (po domače Gvovčeva) domačija je leta 1858 nosila številko Bela 30, leta 1883 Bela 26, 1892 je bila Bela 28, po drugi svetovni vojni je dobila hišno številko Bela 1.

Deset sinov Gregorja in Alojzije Drolc iz Bele (Arhiv: Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana)

nov – vojakov. Za vdovo A. Drolc so darovali: Tvorničar Karol Ahorner 50 K, optični zavod Goerz 30 K, tovarnar R. Burjan 25 K, vsi na Dunaju, častniki in uradniki c. i. kr. monturnega skladišča št. 4 v Kaiser-Ebersdorfu 50 K, profesor Josip Stritar, Aspang, 5 K, skupaj 160 kron; z zadnjim izkazom 730 K je to 890 kron.« (*Slovenski narod* 1915: 3)

Na cesarskem dvoru na Dunaju je za vdovo mater desetih vojakov posredoval tudi podpolkovnik Fridolin Kavčič,[4] in tako je Alojzija od cesarja v zahvalo dobila 500 K, od nadvojvode Evgena pa 1000 K nagrade. (*Domoljub* 1915: 637)

Sedem sinov se je iz vojne vrnilo, trije pa ne. Alojzija je kljub težkemu življenju dočakala visoko starost. V 93. letu je zaradi splošne onemoglosti in kapi umrla na svojem domu v Beli 28. Pokopana je ob možu Gregorju v Špitaliču.

Deset sinov – deset zgodb

Ljudje še danes vedo povedati, da so bili Drolčevi (Gvovčevi) fantje pridni in zelo sposobni. Mamin brat Janez Piskar, Firbarjev iz Motnika, jim je veliko pomagal, jih naučil kovati in verjetno tudi žagati. Kot samouki so kar po vrsti postali »tavžentmojstri«: sami so zidali, izdelovali vodne naprave, kot so mlini in žage, lesena kolesa za vozove, kovali orodje in izdelali vse priprave, ki so jih sami ali pa ljudje v okolici potrebovali pri delu. Razen Antona so si vsi, ki so se vrnili iz vojne, ustvarili družine in imeli potomce.

Alojzij Drolc (3. 7. 1881–27. 12. 1961), kovač; po domače Kovačev iz Malega Hriba

Med prvo svetovno vojno je služil cesarju pri 3. poljskem havbičnem polku[5].

Še pred vojno se je 28. 4. 1912 v Špitaliču poročil s Frančiško Hribar (1889–1919), Homarjevo iz Spodnjega Okroga (takrat Kozji Hrbet 11), ki je leta 1919 umrla za jetiko. Po njeni smrti se je Alojzij še istega leta, 24. 11. 1919, v Špitaliču poročil z njeno sestro Marijo Hribar (1896–1925), ki je tudi kmalu umrla. Nosila je namreč oblačila pokojne sestre Frančiške, se z njimi okužila in tudi ona umrla za jetiko. Tri mesece po smrti druge žene se je Alojzij 23. 5. 1925 na Selih pri Kamniku tretjič poročil, tokrat z Nežo Resnik (1891–1960) s Trobelnega 3, ki pa je tudi umrla pred njim.[6]

Alojzij je imel svojo kovačijo ob Šumščici in je bil

4 Fridolin Kavčič (1859–1922) je v avstro-ogrsko vojsko vstopil z 18 leti, si zgradil kariero častnika, konec 1. svetovne vojne pa se upokojil kot polkovnik. V vojaškem življenju se je izkazal z izumi na vojaškotehničnem področju, ki so jih zaradi praktične uporabne vrednosti odprtih rok sprejele številne oborožene sile. Najbolj znan je njegov strelski periskop, ki je vojaku omogočal streljanje iz zaklona brez izpostavljanja glave in prsi. Kot narodno zaveden častnik se je ukvarjal tudi z leposlovjem in s pisanjem zgodovinopisnih del. Dostopno na: https://zgodovinanadlani.si/vojaski-izumitelj-fridolin-kavcic/ (dostop 18. 2. 2018).

5 Polk je stalna vojaška enota, sestavljena iz treh do petih bataljonov, ki ji poveljuje poveljnik. Dostopno na: https://sl.wikipedia.org/wiki/Polk (dostop 18. 2. 2018).

6 To mi je povedala Angela Mošnik (1923–2014), roj. Sedeljšak, iz Špitaliča, njej pa njena mama Angela (1893–1967), sestra Alojzijevih prve in druge žene Frančiške in Marije Hribar.

odličen in vsestranski kovač. Delal je zase in za potrebe okoliških prebivalcev. Z družino je do smrti živel v Malem Hribu v župniji Zgornji Tuhinj. Na tamkajšnjem pokopališču je tudi pokopan, v istem grobu kot njegove tri pokojne žene.

Peter Drolc (17. 2. 1883–29. 1. 1961), mlinar, žagar, oljar; po domače Gvovčev z Ločice

Med prvo svetovno vojno je pod cesarjevo zastavo služil pri 5. dragonskem polku, ki je bil konjeniški polk avstro-ogrske skupne vojske.

Že pred prvo svetovno vojno se je 27. 6. 1910 v Zgornjem Tuhinju poročil z Marijo Žibert (1886–1961) iz Lipelj 5. Z družino je živel ob potoku Bolska na Ločici, kjer je imel žago za hlodovino in mlin za žito. Oboje je naredil sam, tudi zidal je sam, pri kovaških delih pa mu je pomagal brat Martin. V bližnjih Brodeh je imel tudi mlin.

V mlinu so na »belem« in »črnem« kamnu mleli belo in črno moko, stopali[7] so tudi ajdo za ajdovo kašo, ječmen za ješprenj in proso za proseno kašo.

Imel je tudi stiskalnico za bučno in sončnično olje in manjšo stiskalnico za orehovo olje. V stiskalnici je na koncu ostal sončnični, bučni ali orehov »kolač« ali »trd«, ki so ga otroci radi žvečili, ko še ni bilo žvečilnega gumija.

Ob žagi so se v zajezeni vodi kopali bogati Vranščani, med njimi tudi notarjeva žena, ki ji je Peter naredil kopalno hišico, kjer se je preoblačila. Hišica je bila zelo majhna, zeleno pobarvana, z okroglo streho in z izrezanimi srčki na polknih.

Kot zanimivost: Petrov sin Vinko se je poročil z Ivanko Orožim, znano po gostilni, imenovani Pri šoferski mamici[8]. Vsi so pokopani v družinskem grobu na Vranskem.

Franc Drolc (17. 2. 1885–?) in Janez Drolc (11. 4. 1887–?)

Za Franca in Janeza nisem našla podatkov, če sta bila poročena. Med prvo svetovno vojno sta oba služila cesarju pri Kranjskem lovskem bataljonu št. 7, ki je sodeloval v bojih na soški in koroško-tirolski fronti. Sedež je imel v Kanalu ob Soči. Po vojaških izkazih sta bila oba že leta 1915 označena za ranjena, a se je vse iskanje in povpraševanje po njiju izkazalo za neuspešno. Na steni zvonika cerkve v Špitaliču sta vpisana kot žrtvi prve svetovne vojne.

Blaž Drolc (26. 1. 1889–26. 1. 1962), posestnik, tesar; po domače Polkov z Velikega Jelnika

Med prvo svetovno vojno je služil cesarju pri 3. gorskem topniškem (artilerijskem) polku.

Po vrnitvi iz vojne se je 27. 4. 1921 v Blagovici poročil z Marijo Hrovat (1885–1959) z Velikega Jelnika 26 in se preselil v blagoviško župnijo.

Ukvarjal se je s kmetijstvom in tesarstvom, izdeloval je vodne naprave, kot so mlini, izdeloval je mlatilnice, geplje[9], pajklje[10] in druge naprave. Veliko sta delala skupaj z bratom Mihaelom.

Umrl je na Velikem Jelniku in je pokopan v družinskem grobu v Blagovici.

Martin Drolc (10. 11. 1890–9. 6. 1960), kovač in mlinar; po domače Gvovčev Tinče iz Bele

Med prvo svetovno vojno je bil pri 16. trenski (transportni) diviziji v Mostarju.

28. 9. 1932 se je v Zgornjem Tuhinju poročil z Marijo Kodra (1907–1983) iz Golic 10. Živela sta v stanovanju nad mlinom v Beli 29, ki ga je skupaj z nekaj zemlje po izročilni in dedni pogodbi iz leta 1932 prevzel po svojem očetu Gregorju in materi Alojziji Drolc. Polovico hiše in zemlje je takoj zapisal ženi.

Mlin je stal nekoliko stran od Motnišnice in je imel dva para mlinskih kamnov – za belo in črno moko – in štiri stope. Že leta 1922 je zraven zgradil kovačnico, tudi na vodni pogon. Jez pri tej vodni napravi je bil lesen, dovodni jarek na mlin in kovačnico pa speljan po zemeljski strugi.

Bil je zelo priznan in vsestranski kovač[11]: orodni, vozovni, stavbni in podkovni kovač.

Umrl je za pljučno tuberkulozo na svojem domu v Beli 2. Pokopan je v družinskem grobu v Špitaliču.

7 stópa -e ž (ó) nav. mn. *navadno lesena priprava, v kateri se s tolčenjem odstranjuje trši ovoj žitnih zrn:* stope gredo, topotajo; voda žene stope; prinesti proso v stope; luščiti, phati ajdo, ječmen v stopah / stope se dvigajo in spuščajo, enakomerno udarjajo; konica stope; noge ima težke kot stope / nožna, ročna stopa; pren., ekspr. dati tekst v stope jezikovnih strokovnjakov // *navadno lesena priprava za drobljenje trdih snovi sploh:* v stopah so drobili želod; stope za čreslo, mak, rudo. Dostopno na: http://www.termania.net/slovarji/slovar-slovenskega-knjiznega-jezika/2923728/stopa?query=stopa&SearchIn=All (dostop 18. 2. 2018).

8 Gostilna Pri šoferski mamici na Ločici je delovala v okviru kmetije, ki so ji po domače rekli Pri Ceret. Gostilničarko Ivanko Drolc (1926–2010), roj. Orožim, je v šofersko mamico preimenoval Peter Šteblaj, šofer povojnega ministra za industrijo Franca Leskovška – Luke. Slednji je bil namreč redni gost v gostilni. V gostilno so zahajali mnogi znani obrazi, nekoč se je ustavila tudi Herta Haas, nekdanja žena jugoslovanskega predsednika Josipa Broza – Tita.
Da ne bi ponoči vstajala, je Ivanka šoferjem kar na okensko polico postavila hrano in pijačo, zraven pa je bila škatla za denar. Zaupanje ni bilo nikoli zlorabljeno. (Medved 2003: 150)

9 gépelj -plja tudi -na [pəl] m (ẹ́) *priprava za vrtenje pogonske gredi, ki jo poganja vprežna živina; vitel:* mlatilnico je gonil gepelj; mlatiti na gepelj. Dostopno na: http://www.termania.net/slovarji/slovar-slovenskega-knjiznega-jezika/2866185/gepelj?query=gepelj&SearchIn=All (dostop 18. 2. 2018).

10 pájkelj -na in -klja [kəl] m (á) nar. *stroj ali naprava za odstranjevanje plev in primesi pri žitu; vejalnik:* na podu je ropotal pajkelj // *priprava za odstranjevanje otrobov iz moke; tresilnik:* pogledal je v pajkelj, kakšna je moka. Dostopno: http://www.termania.net/slovarji/slovar-slovenskega-knjiznega-jezika/2897786/pajkelj?query=pajkelj&SearchIn=All (dostop 18. 2. 2018).

11 Kovaštvo je obrtno obdelovanje kovin, zlasti železa in jekla, v toplem ali hladnem stanju z različnimi tehnološkimi postopki. Prvotno je povezovalo obrtne zvrsti, ki so se postopno osamosvojile (žebljarstvo, ključavničarstvo, puškarstvo). V kovaški obrti razlikujemo podkovno, orodno, stavbno in vozovno kovaštvo. Podkovni kovači so izdelovali konjske in volovske podkve, vozovni so skrbeli za okovanje različnih vrst vozov in njihovo popravilo, orodni so izdelovali in popravljali kmetijska in gozdarska orodja in naprave. Zlasti podkovni kovači so bili poučeni o osnovah veterinarstva, marsikdaj so bili kovači vešči ruvanja zob. Posebna zvrst je umetnostno kovaštvo. Dostopno na: https://sl.wikipedia.org/wiki/Kova%C5%A1tvo (dostop 18. 2. 2018).

Anton Drolc (30. 5. 1892–31. 5. 1967), posestnik; po domače Gvovčev Tonče iz Bele

Podatkov o tem, kje je nosil vojaško suknjo med prvo svetovno vojno, nisem našla. Nikoli se ni poročil. Ukvarjal se je s kmetijstvom, kot drugi bratje pa je znal tudi marsikaj izdelati sam. Doma je stalno nekaj zidal. Vse življenje je živel v rojstni hiši, do mamine smrti leta 1953 sta živela skupaj, potem je bil sam.

Umrl je za posledicami srčne kapi v bližini križa ob poti, ki je peljala do njegovega doma. Hiša je tedaj nosila hišno številko Bela 1. Pokopan je v družinskem grobu v Špitaliču.

Jakob Drolc (30. 4. 1894–25. 8. 1918)

Tudi za Jakoba nisem našla podatka, če je bil poročen. Iz prve svetovne vojne se ni vrnil. Umrl je kot vojak v vojni bolnišnici št. 1602. Pokopan je v grobu št. 47 na pokopališču St. Mihael v Benečiji, Italija. Kot žrtev prve svetovne vojne je vpisan na spominski tabli v Špitaliču.

Mihael Drolc (11. 10. 1895–7. 2. 1976), posestnik, mlinar; po domače Pajkelčev iz Golic

V prvi svetovni vojni je zagotovo bil, a tudi za njega ni podatka kje.

V 37. letu se je 20. 6. 1932 v Zgornjem Tuhinju poročil z Ivano Kodra (1911–1999) iz Golic, ki je bila polsestra Marije Kodra, žene njegovega brata Martina Drolca.

Tako kot bratje je bil tudi Mihael samouk. Ko se je priženil na Pajkelčevo kmetijo v Golicah, je sam naredil mlin na vodni pogon, tudi prenose in vodno kolo. Izdeloval je lesene kolovrate za ročno predenje volne, z bratom Blažem pa sta po naročilu delala mline, geplje in druge kmečke pripomočke.

Umrl je doma v Golicah in je pokopan v Zgornjem Tuhinju.

Ignacij Drolc (29. 7. 1897–13. 3. 1984), posestnik in žagar; po domače Šimenčkov iz Motnika

Tudi za njega ni podatka, kje se je bojeval med prvo svetovno vojno.

Bil je najmlajši od desetih bratov po vrsti, nobene sestre ni bilo vmes, sploh je niso imeli. Bil je pravi deseti brat in ljudje so se ob njegovem rojstvu spraševali, če bo moral iti po svetu. Po ljudskem izročilu deseti brat uide od doma, nikjer ne ostane dolgo, četudi bi ga dobro stregli. Ljudsko izročilo še pravi, da kdor desetemu bratu ne da božjega daru, stori velik greh. (Pajek 1884: 17)

Ignacij, ki sem ga dobro poznala, mi je sam pripovedoval, da so se doma bali, da bi kot deseti brat blodil po svetu, zato sta ga njegova krstna botra in oče namesto po cesti nesla h krstu v župnijsko cerkev v Špitaliču kar po gozdnih stezah. Ker je bil krst takrat v navadi že naslednji dan po porodu, se mama krsta ni udeležila.

Ignacij, klicali so ga Nace, pa dejansko ni šel daleč od doma. Poročil se je s sestrično Julijano Piskar (1906–2002), hčerko maminega brata Simona Piskarja iz Motnika 53 (kasneje Motnik 3). Torej se je preselil le dobra dva kilometra stran od doma.

Leta 1929 je ob Motnišnici na mestu stare zgradil novo, večjo žago na vodni pogon, na katero so vozili žagat les domačini od blizu in daleč. Po drugi svetovni vojni je oblast ustavila obratovanje vseh zasebnih žag venecijank in jih zapečatila. V letu 1962 pa je predvsemzaradi krajevnih potreb Ignacijeva žaga, kot ena redkih, dobila dovoljenje za obratovanje, a le za žaganje lesa za vzdrževanje kmečkih gospodarstev, za prodajo pa ne.

Umrl je v 87. letu starosti, njegova žena Julijana pa v 97. letu. Oba sta pokopana na pokopališču v Motniku.

Zaključek

Leta 2018 bo minilo sto let od konca prve svetovne vojne, zaradi katere so bile zelo prizadete tudi mnoge žene in matere, ki so ostale same na kmetijah. Alojzija Drolc je srečno preživela prvo svetovno vojno, med katero je trepetala za življenja svojih desetih sinov; preživela je tudi drugo svetovno vojno.

Po njeni smrti in po smrti sina Antona, ki je živel doma in ni imel potomcev, je rojstna hiša desetih cesarjevih vojakov začela propadati in danes kraj, kjer je stala, prerašča grmovje. Tako se je žalostno zaključila zgodba Gvovčeve domačije ...

Literatura in viri

Angelos BAŠ (urednik), 2004: *Slovenski etnološki leksikon.* Ljubljana: Mladinska knjiga.

Drago MEDVED, 2003: *Stoletne gostilne na Slovenskem.* Velenje: Založba Pozoj.

Josip PAJEK, 1884: *Črtice iz duševnega žitka štajerskih Slovencev.* Ljubljana: Matica slovenska.

Katja ZAVRŠNIK, 1997: Bolska nekoč. *Savinjčan*, maj 1997, letnik 19, št. 6, str. 27.

Deseti brat – kje je? *Slovenec*, 7. maja 1900, letnik 28, št. 104, str. 3.

Šest sinov v vojni, *Slovenec*, 12. oktobra 1915, letnik 43, št. 233, str. 5.

Deset sinov pri vojakih, *Slovenec*, 10. novembra 1915, letnik 43, št. 257, str. 4.

Mati desetih sinov – vojakov, *Slovenski narod*, 16. avgusta 1915, št. 186, stran 3.

Deset sinov – vojakov matere Alojzije Drolc, roj. Piskar, v Špitaliču na Gorenjskem, *Ilustrirani glasnik*, 4. 11. 1915, letnik 2, št. 10, str. 95.

Obdarjena mati 10 sinov – vojakov, *Domoljub*, 24. novembra 1915, letnik 28, št. 44, str. 637.

https://www.dlib.si

http://www.termania.net/slovarji/slovar-slovenskega-knjiznega-jezika

https://sl.wikipedia.org

https://zgodovinanadlani.si

Nadškofijski arhiv Ljubljana

Upravna enota Kamnik

Osebni viri

Marina Drolc[1]
Linhartova 9, Ljubljana
marina.drolc@gmail.com

Moj praded Jožef Bervar (3. 3. 1835–17. 1. 1915), njegovo delo in rod

Prispevek je posvečen Jožefu Bervarju iz Motnika, mojemu pradedu, organistu, cerkovniku, mizarju, izdelovalcu orgel in harmonijev, njegovemu težkemu življenju, predvsem pa velikemu delu, ki ga odkrivam pri obnovi in preurejanju domačije. V prispevku je omenjeno njegovo službovanje cerkovnika in organista, večji del prispevka se nanaša na podatke o njegovi družini v prvem in drugem zakonu ter na čas po letu 1867, ko se je z družino vrnil nazaj v rodni Motnik. V besedilu so objavljeni nekateri preslikani stari dokumenti in sedanje fotografije ohranjenih Bervarjevih ročno izdelanih predmetov.
Ključne besede: Motnik, priimek Bervar, Jožef Bervar

The article is dedicated to Jožef Bervar from Motnik, my great-grandfather, organist, churchman, carpenter, organ and harmonium maker, his difficult life, and especially the great work that I'm still uncovering while refurbishing and reorganising our homestead. The article mentions his service to a churchman and an organist, most of the article refers to his family's information in the first and second marriage, and the time after 1867, when he and his family returned to their native Motnik. The text contains some scans of old documents and current photographs of preserved Bervar's handmade objects.
Ključne besede: Motnik, the Bervar family name, Jožef Bervar

Jožef Bervar, povečano po sliki v Purgarjevi hiši (Foto: Marina Drolc)

Jožefova veja motniških Bervarjev, rodovina pradeda, potomci, najdena dokumentacija in Purgarjeva hiša

Podatki o pradedovem in posledično mojem rodu v Motniku izhajajo večinoma iz rodovnika, ki ga sestavlja dr. Zarjan Fabjančič.[2] Po domače se naši hiši v Motniku reče Pri Purgarju. V več dokumentih sem ob zapisih Bervar zasledila pripis »vulgo Burger« (po domače).

Pred mnogimi leti sem na podstrešju naše domačije našla leseno skrinjico s steklenim pokrovom, v njej pa z lepilom pritrjeno kito las in osmrtnico z napisom: »Umrla je Marija Bervar – Burger«, navedeni so tudi podatki o smrti in pokopu Marije Bervar v Motniku. Po posvetu z dr. Fabjančičem menim, da ime domačije izhaja iz imena Burger.

Tokrat bom v glavnem pisala o svojem pradedu Jožefu Bervarju iz Jožefove veje motniških Bervarjev, iz katere izhajamo praded in moja družina. Pradeda bi lahko imenovala Jožef Bervar III. (1835–1915), saj sta bila njegov stric in stari oče tudi Jožefa, torej stric Josephus Bruar – Jožef II. (1802–1862) in stari oče Josephus Wruar – Jožef I. (1769–1839), kot je zapisano v rodovniku. Zaradi lažjega zapisovanja bom v nadaljevanju za zapise o mojem pradedu uporabila kar ime Jožef. Oprla se bom na podatke iz rodovnika dr. Fabjančiča, na dokumente, najdene v hišnem arhivu, na podatek iz knjige *Črni graben od Prevoj do Trojan*[3], na podatke iz *Cerkvenih glasbenikov*, zapiske mojega očeta, pripovedi starega očeta in Jožefove hčerke Marije, v večjem delu pa bom pisala po spominu na potomce iz Jožefovega rodu, ki so živeli v Purgarjevi hiši in so za našo družino vredni posebne omembe.

Pred leti sem v domači hiši iskala nekaj podatkov o mojem očetu in odprla predal mize, ki ga je uporab-

1 Ekonomistka, upokojenka.

2 Dr. Zarjan Fabjančič izvira iz rodu Mihaela Bervarja (1775–1833). Dva brata, Mihael in Jožef Bervar (1769–1839), sta se okrog leta 1800 priselila v Motnik in si tam ustvarila družine. Že od mladih let dr. Fabjančič skrbno zapisuje rodovnik vseh motniških Bervarjev. V *Kamniškem zborniku* 2016 sva skupaj objavila članka o Karlu Bervarju (1864–1956), o Fabjančičevem starem očetu, Motničanu po rodu, organistu, učitelju, skladatelju in vodji zasebne orglarske šole v Celju, prve takšne v lavantinski škofiji, ki jo je Karl Bervar vodil skoraj štirideset let. V prispevku z naslovom Rod in zasebno življenje Karla Bervarja je dr. Fabjančič objavil skrajšani rodovnik podlipniških Bervarjev, motniških Bervarjev po Jožefovi veji, motniških Bervarjev – Purgarjevih in motniških Bervarjev po Mihaelovi veji. Ob rodovniku vsake veje je dodal tudi besedilo, s katerim je pojasnil značilne podrobnosti obeh rodov, lepo je predstavil tudi motniške Bervarje – Purgarjeve. Ko mi je dr. Fabjančič leta 2014 dal velike sezname, popis rodu mojega pradeda in njegovih potomcev Purgarjevih, mi je odkril nov svet in ogromno podatkov, ki jih o pradedu in predvsem o njegovem prvem zakonu nisem vedela ne jaz niti moja družina. Ko sem to prebrala, se mi je ježila koža, bila sem čisto iz sebe in dr. Fabjančiču se ponovno iskreno zahvaljujem za vse, kar je o pradedu in o tem rodu uspel najti.

3 Stane Stražar, 1985: *Črni graben od Prevoj do Trojan*. Lukovica : Kulturno umetniško društvo Janko Kersnik.

ljal samo oče in se ga mi otroci nismo nikoli dotikali. Dvignila sem očetovo žalno knjigo, za njo pa opazila veliko rjavo mapo. Naš oče je umrl šestnajst let pred našo mamo in gotovo je, da je žalno knjigo v ta predal spravila mama po očetovi smrti. Ugotovila sem, da je v mapi veliko nekoliko porjavelih originalnih listin, starih dokumentov o nastanku hiše, parcelah, potrdila, pobotnice in še mnogo dokumentacije, za katero otroci pred očetovo smrtjo in dolgo po njej nismo vedeli. Glede na to, da sem bila zaposlena tudi v Cankarjevi založbi in od tega dvajset let v Trubarjevem antikvariatu v Ljubljani, sem videla veliko starih knjig, starih dokumentov, rokopisov, starih grafik in listin, torej veliko pomembnih raritet in originalov. Ob vsebini najdene mape mi je zastajal dih in takoj sem ugotovila, da je moj oče kot občinski uslužbenec in matičar v Motniku dobro vedel, kako je dokumente treba hraniti in jih spraviti v predal, ki ga ne bo odpiral drug kot on sam. Bila sem očarana nad najdenim in kot že tolikokrat ponosna na očeta, saj se je tako ohranila pomembna dokumentacija o Purgarjevi hiši, posestvu, o pradedu Jožefu, njegovem delu in rodovini. V mapi so bili dokumenti o parcelah, ki jih je Jožef podedoval, k posestvu pridobil z balo druge žene, pa tudi o parcelah, ki jih je Jožef kupil in še danes spadajo k domačiji. Dokumentacija je v glavnem v nemščini, nekaj v gotici, nekaj tudi v slovenščini. Med dokumenti mi je najprej padel v oči izpisek iz rojstno-mrliško-poročne knjige z navedenimi Jožefovimi starši in njunimi otroki, torej zakoncev Janeza Bervarja (Johann Bervar, vulgo Burger) in Jere, rojene Kmetič (Gertrud, roj. Kmetizh), ki ga je 22. januarja 1859 izdal in podpisal Janez Proič (Johann Proizh); bil je subsidiarij (duhovni pomočnik) župnika Gašperlina v Motniku med letoma 1858 in 1859. Župnik je tu sestavil poseben seznam iz podatkov v rojstni, mrliški in poročni knjigi. Izpisek je Jožef gotovo iskal v letu 1859, ko je bil njegov prvi otrok iz prvega zakona star približno dve leti in je služboval kot cerkovnik in organist v Šentožboltu. Lahko je potrdilo iskal zaradi nastopa službe na Sv. Planini ali v povezavi s prvorojenim otrokom. Iz izpiska s pečatom in podpisom župnika po navedbi obeh Jožefovih staršev sledi, da je bil Jožef drugorojeni od petih otrok, preživela sta Jožef in Maria, otroci Anton, Apollonia in Cecilia pa so umrli v otroški dobi. Med pomembnimi listinami so bile tudi Jožefova prošnja na takratno motniško župansko skupnost za prezidavo stanovanjske hiše na naslovu Motnik 45 iz leta 1869, Jožefova ženitna pogodba pred poroko z drugo ženo Marijo Bervar iz leta 1871, Jožefova oporoka iz leta 1907 in še veliko drugih dokumentov. Med dokumentacijo je tudi dokazilo, da je bil Jožef tudi mrliški oglednik. V drugem sklopu dokumentacije, po zapisu na enem od listov verjetno iz časa okrog 1850, sem našla notne predloge ter z različno pisavo zapisana besedila cerkvenih pesmi na majhnih lističih, ki so gotovo služili pevcem v času, ko Jožef kot organist še ni imel notnega materiala za pevce po posameznih glasovih. Iz tega sklopa dokumentov sklepam, da je Jožef igral ali se učil igrati na cerkvene orgle zelo mlad, star gotovo le nekaj več kot 15 let. Pevci na koru so si najbrž pomagali z besedili na lističih, melodije pa so se prej naučili na pamet. Kje se je Jožef učil igranja na orgle, nisem mogla ugotoviti, lahko da v sosednjem Špitaliču pri organistu Pilatužu, kjer se je nekaj kasneje začel učiti igranja na orgle tudi Karl Bervar, Jožefov sorodnik in nečak Jožefove druge žene.

Moj praded Jožef se je rodil 3. marca 1835 na naslovu Motnik 45 očetu Janezu Baptistu Bervarju (po uradnih knjigah: Johann Baptista Werwar, 1811–1881) in materi Jeri, rojeni Kmetič (po knjigah: Getraud Kemetitsch, 1804–1870). Jožef je umrl 17. januarja 1915 v Motniku 55 zaradi oslabelosti srca, star osemdeset let. Pokopan je na motniškem pokopališču ob svoji drugi ženi Mariji in hčerkah Jeri in Mariji. Grob in spomenik z originalnim starinskim križem sta ohranjena. Na internetu sem v članku Razne reči (*Cerkveni glasbenik* št. 2, 1915, letnik XXXVIII) našla naslednji podatek: »V Motniku na Kranjskem je sredi januarja t. l. umrl tamošnji organist in cerkovnik Jožef Bervar. Službo je opravljal celih 49 let. Naj počiva v miru!«

Jožefova prva žena Jožefa, rojena Sajovic, ki je po podatkih iz rodovnika umrla 7. 12. 1870 na naslovu Motnik 45, je gotovo tudi pokopana na motniškem pokopališču, v katerem grobu pa nisem mogla ugotoviti. Iz podatkov o smrtih tudi izhaja, da sta tako v letu 1870 Jožefu umrli aprila mati Jera, decembra pa še prva žena Jožefa.

Po ustnem izročilu mojih prednikov se je Jožef rodil v skromni sobici nad hlevom v sklopu poslopja za živino. Njegova osnovna poklica sta bila po navedbah dr. Fabjančiča cerkovnik in organist, po ustnem izročilu mojih prednikov pa je bil tudi mizar, ki je znal narediti vse sam in bil mojster tisočerih umetnosti. Kot sta nam otrokom pripovedovala stari oče Franc Drolc in predvsem Jožefova hčerka Marija in teta mojega očeta, sta se v tej sobici rodila že rod ali dva pred Jožefom. Jožef I. se je po podatkih iz rodovnika rodil 25. februarja 1769 v Podlipovici nad Izlakami, umrl je 9. marca 1839 v Motniku št. 7. Ker pa je njegova žena Marija Remz umrla 30. aprila 1830 na naslovu Motnik 45, gre sklepati, da sta zakonca z družino zares živela v tej sobici nad hlevom. 13. junija 1811 se je na tem naslovu rodil Janez Baptista Bervar, Jožefov oče, do leta 1880 pa se je v tej skromni sobici rodilo še nekaj Jožefovih otrok iz drugega zakona z Marijo Bervar. V preteklosti so tu živeli trije rodovi v skromni sobi, v majhnem, s slamo kritem poslopju s senikom, namenjenem tudi živini. Zanimivo je, da se pri podatkih o naslovu nekaterih otrok pred pradedom Jožefom pojavlja poleg naslova Motnik 45 tudi Motnik 44 ali Motnik 6, tako ni mogoče zagotovo vedeti, v kateri motniški hiši se je kdo od prednikov Bervarjev rodil in koliko časa je tam živel. V Jožefovi prošnji za prezidavo hiše iz leta 1869 je zapisano, da želi »prošnik« hišo za stanovanje in pa hlev v Motniku 45 prezidati, v nadaljevanju pa so navedene tudi razporeditev prostorov v spodnjem delu hiše in njihova velikost v čevljih. Iz besedila v tej prošnji razberem tudi sedanjo razporeditev prostorov v domači Purgarjevi hiši. Po ustnem izročilu starega očeta Franca Drolca se je Purgarjeva stanovanjska hiša, ki je z vogalom v črko L pripeta na poslopje s hlevom, senikom in zgoraj s skromno sobico, začela graditi leta 1869 in bila dokončana leta 1882. Takrat je bila petorojenka v Jožefovem drugem zakonu, hčerka Marija, stara dve leti, kar bi pomenilo, da se je prvih pet otrok v drugem zakonu rodilo še v sobici nad hlevom,

na naslovu Motnik 45, ostali trije pa že v novi, prezidani stanovanjski hiši, ta je dobila hišno številko 55. Če izhajam iz podatkov v rodovniku, pa to ni moglo biti povsem tako. Po podatkih iz matičnih knjig izvira, da se je v starem poslopju na številki Motnik 45 od Jožefovih otrok iz drugega zakona rodila in tu umrla prva po vrsti Frančiška (Francizca, 1871–1877), druga Jera (Gertraud 1873–1915) se je rodila in umrla na naslovu Motnik 55, tretji Janez (Joannes 1877–1878) se je rodil in umrl na naslovu Motnik 45, četrta Amalija (Amalia 1879–1962) se je rodila na naslovu Motnik 45, umrla pa v Šentgotardu, poročena Cukjati. Peta po vrsti Marija (1880–1963) se je rodila na naslovu Motnik 45, umrla je v Motniku 6. Šesti Jože – Josip (Josef 1883–1968) se je rodil na naslovu Motnik 55, umrl je v Mariboru, sedma Ana (Anna 1886–1971) se je rodila na naslovu Motnik 55, umrla je v Mariboru, poročena Majhen. Osma Frančiška (Franzisca 1889– 1893) se je rodila v Motniku 55, umrla pa v Motniku 45, stara še ne štiri leta. V ženitni pogodbi pred Jožefovo poroko z drugo ženo Marijo Bervar, sestavljeni v januarju 1871, je med drugim zapisano, da je v tem času v sobi pod streho živel še Jožefov oče Janez Bervar, če pa bi ženin Jožef umrl, je bilo določeno, katera dva prostora v hiši ima do smrti pravico uživati Marija Bervar. Neverjetno, kaj vse so določili v ženitni pogodbi že leta 1871.

Po 1950 so bile v Motniku zamenjane vse številke stavb. Številka 55 za našo domačijo je bila zamenjana s številko 6. Številke na motniških domačijah in hišah so se večkrat spreminjale, tudi dodeljevali so jih verjetno neenotno in ne po zaporedju na vsaki strani potoka Motnišnice, v preteklosti imenovane tudi Reka, ampak so preskakovale čez potok levo in desno, morebiti glede na to, kako in kdaj so bile hiše v preteklosti dograjene. Izhajajoč iz podatkov se je Jožefova družina v celoti preselila v novo stanovanjsko hišo, ko je bila ta gotova, prejšnja sobica nad hlevom pa je naslednjima dvema rodovoma služila kot majhna mizarska delavnica. Prav gotovo je Jožefu kot mizarju že prej za mizarska dela služil večji prostor v skednju poleg sobe, v kateri so skromno živele družine.

Nekaj besed o Jožefovi hčeri Mariji, ki se je najbolj spominjam. Peti otrok po vrsti v drugem zakonu, Jožefova hčerka Marija, ki smo jo klicali teta Mica, je ostala samska. Vsi ostali štirje preživeli otroci iz drugega zakona so se poročili in imeli potomce. Mica je mlada odšla služit kruh v Zagreb in v Trst kot gospodinjska pomočnica in sobarica. Očetu je pošiljala denar v njegovih poznih letih za vzdrževanje hiše, kar izhaja iz najdenih potrdil o nakazilih iz Trsta na pošto Motnik za Jožefa Bervarja. Po smrti sestre Jere, moje prave babice, v letu 1915 se je Mica vrnila nazaj v Motnik. Oče Jožef ji je v domači hiši do smrti izgovoril sobo (»cimer«). Zanjo je izdelal čudovito struženo sobno pohištvo, ki je ohranjeno, stene njene sobe pa poslikal s posebno »malarijo na lepilo«, česar se še spomnim. Mica je bila neverjetno razgledana, odločna, tudi malo možata ženska, veliko je vedela in veliko pripovedovala. Otroci smo jo poslušali z odprtimi usti, očmi in ušesi, njene pripovedi o službovanju, o Zagrebu, Trstu in Benetkah so bile za nas in za tiste čase kot pravljica. V svoji sobi je imela neverjetne stvari, ki jih je prinesla s seboj domov. Recimo veliko školjko, v kateri smo otroci v resnici lahko slišali šumenje morja, dva prelepa bela sončnika (»parazola«) iz Benetk, eden je celo ohranjen. V svoji omari je imela lepe obleke, med njimi tudi prekrasno vezeno belo obleko. Mojim staršem je naročila, da želi v njej ležati na parah in biti v njej pokopana. Imela je lepe kozarce, krožnike in pozlačene čajnike, skratka samo neznansko pašo za velike otroške oči. V njeni sobi je stal Singerjev šivalni stroj in do konca druge vojne tudi manjše cerkvene orgle, očetovo ročno delo. Te orgle je Mica po drugi vojni, ko je družina v Purgarjevi hiši težko živela, podarila oziroma zamenjala za mernik pšenice. Odpeljali so jih v cerkev sv. Nikolaja v Beli nad Motnikom. Po vrnitvi iz tujine je imela nekaj časa svojo trgovino v Špitaliču, potem v Matevčevi hiši v Motniku, nazadnje v naši domači hiši na takratni številki Motnik 55. Mnogokrat je nas otroke tudi posladkala s sladkorčki, saj v družini ni bilo denarja, bombone pa je bilo v tistem času tudi težko dobiti. Veliko nam je govorila o svojem očetu Jožefu, o mami Mariji Bervar, bila je na oba silno ponosna. Pripovedovala je, kako je oče gradil to stanovanjsko hišo, kaj vse je kot mizar izdeloval, kako je vse, kar je bilo lesenega pri hiši, naredil sam, kako je bilo v tistem času težko življenje cerkovnika in organista s številno družino brez posebnih dohodkov. Povedala nam je tudi, da je oče še v času gradnje hiše in ko nje še ni bilo na svetu, sam in s kravjo vprego vozil kamenje izpod Pohorja, da je bila hiša vendarle lahko postavljena. Spomin na Mico je še vedno zelo živ. Mica je dočakala 83 let, umrla je avgusta 1963 v domači hiši, v izgovorjeni sobi. Bila sem ob njeni smrtni postelji. Pokopana je v Motniku, v skupnem grobu Bervarjev.

V najdenih dokumentih in v prošnji za zgraditev stanovanjske hiše je več originalnih podpisov, in sicer: podpis Lukasa Bervarja, takratnega motniškega župana, ki je bil oče Jožefove druge žene Marije, podpis Franca Sajovica, »pisatelja protokola«, in, kar je zanimivo, podpis Gašparja Sajovica, kjer je pripisano »graditelj«. Ob ljudeh, ki so Jožefu pri gradnji hiše takrat pomagali in so gotovo bili tudi iz družine njegove prve žene Jožefe Sajovic, je prav gotovo tudi res, da je Jožef znal in tudi moral veliko narediti sam. Žal je Purgarjeva hiša po stoletju in več od postavitve naprej tudi propadala, saj sta dve ali tri generacije pred mano s številnimi družinami živele skromno, brez posebnih dohodkov in niso imele sredstev za večja popravila. Lahko se je popravljalo le tisto, kar je bilo nujno in kritično. Ob koncu osemdesetih let prejšnjega stoletja in po smrti našega očeta je začela hiša še bolj propadati, odpadala je fasada na vzhodnem in zahodnem delu trikotnega lesenega dela nad zgornjim nadstropjem, puščala je streha in treba je bilo misliti na kompletno prenovo. Oče je na smrtni postelji naročil, kaj moramo najbolj nujno narediti. Že v letu 1978 smo najeli zidarje, da so na novo pozidali vzhodni del stene poslopja s hlevom in senikom, pripetim na stanovanjsko hišo. Celotni del poslopja, spodaj zidanega iz kamna, sicer pa lesenega, je bil v zelo slabem stanju in bi se v kratkem podrl. Po smrti mojega brata Marka v marcu 1989 in še posebej po smrti mame Frančiške leta 1993 smo se s starejšima sestro Cveto in bratom Franetom zbrali in začeli s temeljito prenovo Purgarjeve hiše v Motni-

Purgarjeva hiša, 1952 (Arhiv Drolčevih)

ku št. 6. Leta 1989 smo prenovili celotno vodovodno napeljavo, poskrbeli za drenažne cevi okrog stavbe, položili drenažo tudi znotraj, izolirali in prenovili tla v spodnjih prostorih, saj je bila hiša vlažna in brez pravih temeljev. Pri izkopavanju starega materiala iz tal v spodnjih prostorih se je izkazalo, da ob nalivu ali dežju skozi kamenje pod zemljo v notranji prostor zateka voda, kar je pospešilo rast lesne gobe. Pri nadaljnjih delih, pri menjavi starih oken, pri obnovi fasade in luščenju stare fasade z zunanjih sten, se je tudi izkazalo, da je hiša do ene tretjine v višino zgrajena iz kamna, v spodnjem delu iz ogromnih kamnov in skal, naslednjo tretjino iz zidakov, zgornji del stavbe pa je v celoti lesen in je bil ometan s takrat razpoložljivim slabim materialom. Pred zaključnimi deli za novo fasado smo tudi ugotovili, da je bila hiša verjetno v vmesnem obdobju prezidana in da so bila glavna vhodna vrata, ki zdaj vodijo v stavbo z južne strani, nekoč na zahodni, čelni strani stavbe. Ko smo začeli z odstranjevanjem starih oken, sta se dve odprtini nad oknoma v spodnjem jugovzhodnem delu stavbe izkazali celo za velbani, kar bi dalo misliti, da je ta del Purgarjeve hiše najstarejši. Do leta 1993 smo obnovili vso notranjo vodno in električno napeljavo, leta 2000 pa smo dokončali zunanjo fasado. Mojster, ki je obnavljal elektriko v hiši in je ob tem odkrival čvrstost odkritih notranjih lesenih delov ob tramovih, je povedal, da še nikoli ni videl v tako stari hiši in po toliko letih tako zdravega lesa in tramovja. Po veliki motniški poplavi v letu 1998 smo leta 1999 napeljali še centralno kurjavo, da se je hiša lahko presušila in ogrela. Ob prenavljanju Purgarjeve hiše se je potrdilo dejstvo iz pripovedi prednikov, s kak-

Purgarjeva hiša po obnovi, 2002 (Foto: Marina Drolc)

Purgarjeva hiša, 2006 (Foto: Marina Drolc)

šno skrbnostjo je Jožef kot mizar vse lesene stvari pri hiši izdelal sam, zakaj je gradnja trajala tako dolgo in kako težko je Jožef v tistem času dogradil tako veliko stanovanjsko hišo.

Jožefov oče Janez Baptista Bervar je po smrti prve žene Jere, rojene Kmetič, 13. aprila 1870 ovdovel. Na mrliškem listu Jožefove mame Jere je kot vzrok smrti zapisano »Abdominal Typhus«. 26. junija 1872 se je Janez Baptista Bervar poročil drugič z osemintrideset let mlajšo Motničanko Lucijo Aubel in imel z njo še štiri otroke: Gabrijela, Štefana, Marijo in Alojzijo. Tako je imel Jožef še dva polbrata in dve polsestri.

Jožefov prvi zakon, njegovo službovanje: Šentožbolt, Sv. Planina in Motnik

Jožef je bil po osnovnem poklicu cerkovnik in organist, po pripovedovanju tete Mice in sodeč po ohranjenih izdelkih in predmetih pa tudi izredno sposoben mizar. Iz podatkov v rodovniku in iz zapiskov mojega očeta je razvidno, da se je Jožef prvič poročil pri enaindvajsetih letih, 7. maja 1856 v Motniku z Jožefo, rojeno Sajovic (po knjigah: Josepha Sajowitz, 1832–1870). Bila je doma v Motniku št. 15. Sklepam, da je izhajala iz velike usnjarske družine, hiša Sajovicev v Motniku še stoji in jo trenutno potomci Alojza Sajovica obnavljajo. Ob iskanju podatkov za rodovnik in ob pripravah na dogodek, posvečen Karlu Bervarju, ki je bil v Motniku 9. 11. 2014, nam slike Jožefe Sajovic, poročene Bervar, ni uspelo najti. Gotovo je umrla veliko prezgodaj, da bi že lahko obstajala kakšna fotografija nje ali družine. V zakonu pradeda Jožefa in prve žene Jožefe pa ni bilo sreče. V trinajstih letih se jima je rodilo deset otrok, preživel je le prvorojeni sin Franz, rojen 30. septembra 1857.

Šestorojeni otrok, hčerka Maria, je doživela eno leto, devetorojeni Antonius pa je umrl, star sedem let in en mesec. Vseh ostalih sedem otrok je umrlo v istem letu, kot so se rodili, ali pa so bili mrtvorojeni. Pravega vzroka za smrti otrok danes ne vemo, gotovo pa sta bila razloga tudi revščina in slabe stanovanjske razmere. Jožefova prva žena Jožefa je umrla 7. decembra 1870 na naslovu Motnik 45 zaradi poporodne mrzlice in tri dni po porodu desetega mrtvorojenega dečka. Kot je zapisal moj oče, je Jožef odšel na službovanje na Sv. Planino, še prej pa zasledim podatek o Jožefovem službovanju leta 1857 v Šentožboltu. V knjigi

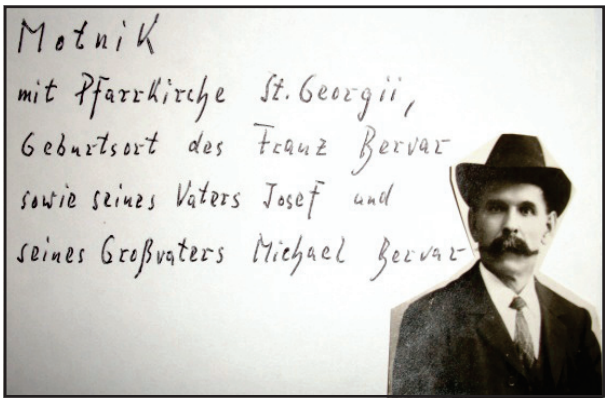

Cerkev sv. Ožbolta, Šentožbolt (Wikipedija)

Staneta Stražarja z naslovom *Črni graben od Prevoj do Trojan* je pod vmesnim naslovom Cerkev in župnija sv. Ožbolta in podnaslovom Cerkovnik in organist na strani 332 zapisano, da je leta 1857 kot cerkovnik in organist v krstni knjigi omenjen Jožef Bervar.

V Šentožboltu se je 30. septembra 1857 rodil prvi sin Franc in bil v cerkvi sv. Osvalda tudi krščen. Franc je torej edini, ki je v tem zakonu preživel, umrl je v Penzbergu v Nemčiji 25. februarja 1932. Po podatkih iz rodovnika izhaja, da so se prvi trije od desetih otrok rodili v St. Oswaldu št. 70 med letoma 1857 in 1859, torej je Jožef v Šentožboltu deloval kot cerkovnik in organist do leta 1859. Naslednji štirje otroci so se rodili med letoma 1860 in 1865 na Hl. Alpe 2, Sv. Planina nad Trbovljami, vmes je šesta po vrsti Maria maja 1864 umrla v Motniku št. 45. Iz teh podatkov je razvidno, da je Jožef služboval na Sv. Planini od maja 1860 do maja 1865.

Moj oče je v svojih zapiskih zabeležil samo to, kdaj se je Jožef prvič poročil in s katero, da je odšel na službovanje na Sv. Planino nad Trbovljami, da sta se tam rodila Franc in Neža in da je bil 4. 12. 1870 v Motniku rojen še en mrtvorojeni deček. V rodovniku dr. Fabjančiča pa je zabeleženo, da so bili v Motniku rojeni zadnji trije otroci iz prvega zakona od februarja 1867 do zadnjega dečka v decembru 1870. Iz tega bi sledilo, da se je Jožef z ženo Jožefo in prvim sinom vrnil v rodni Motnik vsaj konec leta 1865 ali v začetku 1866. Nekaj časa je z družino stanoval v rojstni hiši žene Jo-

Franc Bervar, Jožefov prvi sin iz prvega zakona (Arhiv Drolčevih)

Cerkev svete Marije, Sv. planina (Partizanski vrh, 1011 m; hribi.net)

Potomci Franca Bervarja v Motniku, maj 2016 (Foto: Marina Drolc)

žefe, Motnik 15, kjer se je 24. februarja 1867 rodil in 14. novembra 1867 umrl osmorojeni Josephus. Od decembra 1868 pa je Jožefov naslov Motnik 45.

Iz poštnih potrdil se vidi, da je oče Jožef mlademu prvorojenemu sinu Francu, ko se je ta odpravil po svetu za delom, pošiljal denar še tam do leta 1890. Iz tega je mogoče sklepati, da je Franc odšel od doma zelo zgodaj in se zaposlil kot rudar. Od novembra 1871 je iz očetovega drugega zakona dobil še polsestre in polbrate. Na poštnih potrdilih iz hišnega arhiva se vidi, da je oče Jožef nakazoval sinu Francu denar v Albono (današnji Labin). Dr. Fabjančič je pri nadaljnjem iskanju sorodstva za rodovnik odkril sled o poti rudarja Franca iz premogovnika Labin v Avstrijo in naprej do Penzberga v Nemčiji.[4] S pomočjo dr. Fabjančiča sem z nekaterimi potomci iz naslednjih rodov navezala stike. Za nikogar prej v Motniku nismo vedeli. Na štiri naslove potomcev Franca Bervarja sem novembra 2014 poslala vabila na slovesnost ob 150. obletnici rojstva Karla Bervarja v Motniku. Kot so ti sorodniki povedali kasneje, pa se niso pravočasno organizirali in na dogodek niso mogli priti. Maja 2016 smo v Motniku organizirali srečanje potomcev Franca Bervarja, prišlo jih je sedemnajst, vsi so prvič slišali za Motnik in ga prvič obiskali, prvič videli hišo Jožefa Bervarja in tudi dom njihovega prednika Franca. Po ogledu Purgarjeve domačije, obeh motniških cerkva in motniških posebnosti smo obiskali še Šentožbolt, kjer je bil njihov prednik Franc leta 1857 rojen, in cerkev sv. Ožbolta, v kateri je bil Franc krščen. Vsi, ki so takrat obiskali Motnik, Šentožbolt in naslednji dan še Ljubljano, so bili izjemno navdušeni nad vsem, kar so videli.

4 Dr. Fabjančič je o iskanju sorodstva in o Jožefovi veji – Purgarjevih – pisal v *Kamniškem zborniku,* št. XXIII/2016, na str. 295, kjer ugotavlja, da je po svetu po prvem Jožefovem sinu Francu približno 130 potomcev, ki živijo pod različnimi priimki v Alzaciji, južni Nemčiji in Kanadi. Franc je kot rudar v Labinu potem odšel za delom na avstrijsko Koroško, tam spoznal Georgine Pirker iz Bleiberg-Kreuta, se z njo poročil ter se z ženo in prvim sinom preselil v Penzberg. V zakonu sta imela 14 otrok.

Jožefov drugi zakon

Dobre tri mesece po smrti prve žene Jožefe se je Jožef 23. marca 1871 poročil drugič z daljno sorodnico Marijo Bervar iz Motnika.

Bila je doma v Novakovi hiši na sredi Motnika, hčerka takratnega motniškega župana Lukasa Bervarja, sestra Lucije Bervar in teta prej omenjenega Karla Bervarja, ki je bil Lucijin sin. V Jožefovem drugem zakonu z Marijo Bervar je bilo rojenih osem otrok, pet jih je preživelo, trije so zgodaj umrli. Prva Franzisca Bervar (1871–1877) je umrla stara okrog šest let, tretji Joannes Bervar (1877–1878) je umrl, star dobro leto, in osma, spet Franziska Bervar (1889–1893), je dočakala le dobra štiri leta. Drugorojena Jožefova hči Gertraud Jera Bervar (19. 3. 1873–11. 1. 1915) je dočakala

Marija Bervar, Jožefova druga žena, povečano po sliki v Purgarjevi hiši (Foto: Marina Drolc)

42 let, bila je mati mojega očeta in moja prava babica. 12. novembra 1906 se je poročila s Francem Drolcem (Franc I., 1879–1958), doma z Vrha nad Motnikom, po domače se je reklo Pri Pernatovih. Jero, prvo preživelo hčer iz drugega zakona, je Jožef 17. julija 1907, ko je pisal svojo oporoko, imenoval za svojega dediča ter nanjo prepisal domačijo in posestvo. V oporoki je med drugim določil, kako in komu mora Jera iz skupnega zneska takratnih 4 tisoč kron izplačati deleže, ter določil preužitek za svojo ženo Marijo. Jera je posestvo prevzela in seveda izpolnila očetovo voljo. V zakonu Jere in Franca I. so se rodili štirje otroci: Franc II., Marija, Frančiška in Bogomir Mirko. Prvorojeni Franc Drolc (Franc II., 1907–1977) je bil moj oče. Drugorojena Marija Drolc se je poročila z Zrinščakom v Dolnjo Stubico pri Zagrebu, tretja Frančiška (Fanika) Drolc, poročena Štrajhar, je bila med drugo vojno kuharica v motniškem »Kindergartnu« – otroškem vrtcu, umrla je zaradi bolezni leta 1946, v tem letu sem se rodila jaz. Zadnji Mirko, krščen kot Bogomir, se je po uradnih podatkih rodil 11. januarja 1915, kar pomeni, da je Jera izkrvavela še isti dan, kot je bil rojen četrti otrok. Mirko je v nejasnih okoliščinah preminil po drugi vojni. O smrti strica Mirka ne vem veliko, le to, da je kot krojač delal med drugo vojno v šivalnici nemških uniform in da je bil ubit po koncu druge vojne. Tudi naš oče o tem z nami ni govoril ali pa se o tem takrat ni smelo govoriti. Vem le to, da je dojenčka po Jerini smrti vzela k sebi v Šentgotard Jerina sestra Amalija (Malika), ki je v tistem času rodila svojega sina in je tako dojila še Mirka. Mirko je odraščal pri Maliki Cukjati in se tam izučil za krojača. Po podatkih v uradnih evidencah je Mirko pogrešan od 1. junija 1945.

Gertruda Jera Bervar, poročena Drolc

Moja babica Jera Bervar, por. Drolc, je morala biti neverjetno razgledana in sposobna ženska takratnega časa.

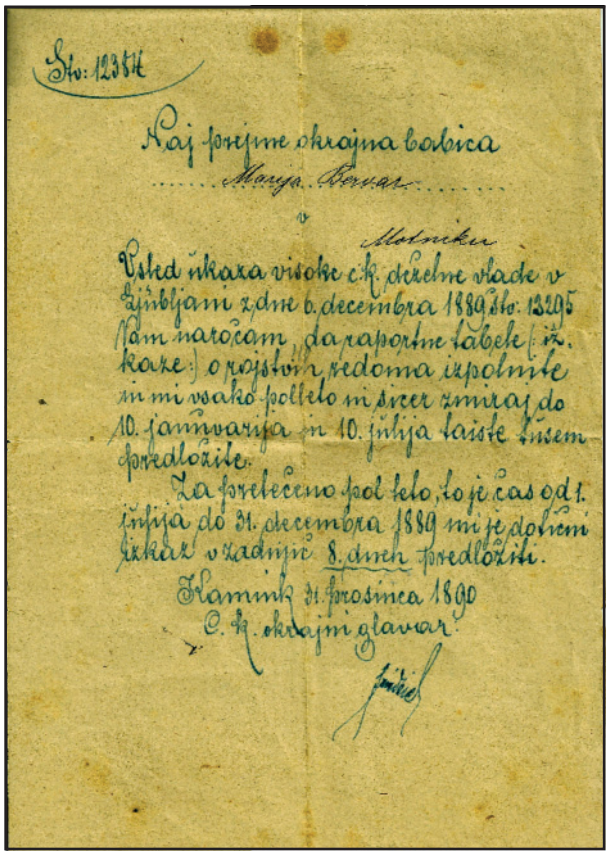

Jera Bervar, por. Drolc, slikano z nagrobnika (Foto: Marina Drolc)

Pred mnogimi leti sem s pomočjo sorodnice prof. Jožice Senegačnik, ki hrani veliko starih slik, prvič odkrila, kakšna je bila videti babica Jera. Z Jožico sva jo potem odkrili še na več fotografijah, v glavnem je bila Jera na vseh fotografijah takratnih motniških igralskih skupin, ki so po letu 1900 in gotovo že prej igrale predstave, kot npr. *Junaške Blejke*, *Divji lovec* in podobno. Na slikah so igralci skupaj z Jero v posebnih nošah, ki so se skladale z vsebino predstave, kar je bilo zame veliko odkritje. Jera in njena mama Marija Bervar sta bili tudi šolani motniški babici ter prvi s popolno babiško izobrazbo v Motniku in okolici. V več desetletjih sta pomagali na svet prek tisoč novim prebivalcem Motnika. V družinskem arhivu sem našla original naročila oziroma poziv okrajnega glavarja deželne vlade, izdan v Kamniku 31. januarja 1890 in naslovljen na Marijo Bervar, za polletno pošiljanje raportne tabele o rojstvih v Motniku na njihov naslov.

V domačem arhivu sem našla popis obiskov pri porodnicah, seznam rojstev otrok od 18. julija do 18. decembra 1910 z navedbo ure obiska in vsemi podrobnimi podatki o rojenih otrocih, starših in statusu. Pisala ga je babica Jerica Drolc. Seznam je oddala na cesarsko-kraljevo okrajno glavarstvo v Kamniku 30. grudna (decembra) 1910. Ohranjen je tudi kip Lurške Matere božje, ki ga je po pripovedovanju tete Mice Jera dobila takrat, ko je opravila babiški izpit. Tudi za shranitev tega kipa je v tistem času Jožef izdelal posebno visečo omarico, ta je ohranjena in visi v domači hiši ob Jožefovi ročno izdelani in še delujoči stenski uri.

Žal se tu nekaj zgodovine zaključi žalostno. Jerina mati Marija Bervar je pomagala tudi pri Jerinih porodih, in sicer: 3. avgusta 1907 pri porodu mojega očeta Franca Drolca (Franca II.), 15. decembra 1908 pri

Štv: 12384

Kaj prejme okrajna babica

Marija Bervar

v Motniku

Vsled ukaza visoke c.k. deželne vlade v Ljubljani z dne 6. decembra 1889 štv. 13295 Vam naročam, da raportne tabele iz. kake o rojstvih redoma izpolnite in mi vsako polletno sicer zmirej do 10. januvarija in 10. julija tiste tukaj predložite.

Za preteklo polletno, to je čas od 1. julija do 31. decembra 1889 mi je dolžni izkaz v zadnje 8. dneh predložiti.

Kamnik 31. prosinca 1890

C. k. okrajni glavar

Poziv za raportno tabelo rojstev (Arhiv Drolčevih)

porodu Marije Drolc in 1. februarja 1912 pri porodu Frančiške Drolc. Po ustnem izročilu je bila prababica Marija Bervar zraven pri prvih treh Jerinih porodih in je ročno luščila k maternici priraščeno posteljico ter tako reševala Jero po porodih. Jerina mati Marija Bervar je umrla 11. julija 1914, ko je bila Jera četrtič noseča. Že slabotna in bolna je svoji hčeri sredi leta 1914 napovedala: »Jera, če bom umrla, preden se tebi izteče rok četrtega poroda, boš umrla, ker te nihče ne bo rešil.« Januarja 1915 je Jera rodila četrtega otroka Mirka in po porodu v resnici izkrvavela, nihče ji ni znal pomagati. Stari oče Franc I. je povedal: »Klečal sem ob njeni postelji, pa nisem mogel nič narediti.« Klicali so tudi zdravnika z Vranskega, tudi on je ni znal rešiti. Jera je umrla 11. januarja 1915, kar je tudi rojstni datum četrtega otroka Bogomira Mirka. Babice Jere torej mi štirje otroci Franca II. seveda nismo poznali. Le naš oče, ki je bil ob mamini smrti star sedem let in pol, se je spomnil svoje mame. Vse ostale štiri preživele otroke iz Jožefovega drugega zakona, Jerine tri sestre in brata smo poznali. Poznali smo Amalijo Bervar (1879–1962), ki se je poročila v družino Cukjati v Šentgotardu, njen mož je bil krojač. S teto Mico sva velikokrat pešačili na obisk k Maliki in moji spomini na Šentgotard so zelo lepi. Marija (Mica) (1880–1963) je ostala samska in do smrti v domači hiši. Ta nam je največ pripovedovala o svojem očetu in materi ter nas tudi kdaj pocrkljala. Njen posebni ljubljenec je bil moj brat Marko, ki ga je vedno zagovarjala in mu dajala potuho. Poznali smo tudi Ano Bervar (1886–1971), poročeno Majhen v Mariboru. Bila je zelo lepa in je večkrat prihajala v domačo hišo v Motniku in k sestri Mici na obisk.

Jožefov sin Josip Bervar, drugi zakon (Arhiv Drolčevih)

Josip Bervar, Jožefov sin, drugi zakon

Posebne spomine imam na edinega preživelega sina v drugem Jožefovem zakonu, na Josipa Bervarja (1883–1968).

Bil je glasbeno izobražen, glasbeni dar pa je gotovo podedoval po svojem očetu Jožefu. Po podatkih iz *Cerkvenega glasbenika* št. 7, 8, leta 1937, je Josip kot organist služboval v Planini pri Rakeku, tam ustanovil pevsko društvo, od leta 1900 pa bil organist in pevovodja pri dekanijski cerkvi v Vipavi. Nato je študiral glasbo na dunajskem konservatoriju in tam leta 1906 opravil državni izpit. Potem je deloval kot učitelj petja na višji realki in kot cerkveni zborovodja v Vrščcu. Leta 1911 je bil imenovan za učitelja petja na I. gimnaziji v Ljubljani, poučeval je glasbo in solopetje, tudi zasebno. Nadaljeval je službovanje v Slavonskem Brodu in Vinkovcih kot organist in učitelj glasbe, zadnja leta pa v Mariboru kot učitelj petja na državni učiteljski šoli. Spomnim se ga, ko je v času mojega odraščanja prihajal v Motnik k sestri Mici na obisk. Hodil se je z nami kopat k tolmunu pod Mlinarjevo žago, snel protezo lesene noge in zaplaval kot vsi drugi. Kot otrok nisem vedela, kaj pomeni ta lesena noga ter kako in kdaj jo je dobil. V času zbiranja podatkov za rodovnik leta 2014 so meni in dr. Fabjančiču Josipovi vnuki iz Maribora povedali, da je Josipa leta 1935 na Koroški cesti v Mariboru zbil tovornjak. Leta 1945, po vrnitvi Josipove družine iz izgnanstva v Srbiji, je prišlo do gangrene in do amputacije noge. Njegova proteza je bila nadkolenska, iz lesa in plastike, pregibna v kolenu. Josip je bil nekoliko poseben mož, za otroke predvsem zaradi lesene noge, ki jo je, če je bilo treba ali ne, enostavno snel. Zaradi naprednih nazorov in obnašanja so ga tudi takratni Motničani imeli za zelo posebnega človeka.

Drolci: Moj stari oče Franc I., oče Franc II., moja mama Frančiška Regulj, poročena Drolc, in moj brat Franc III.

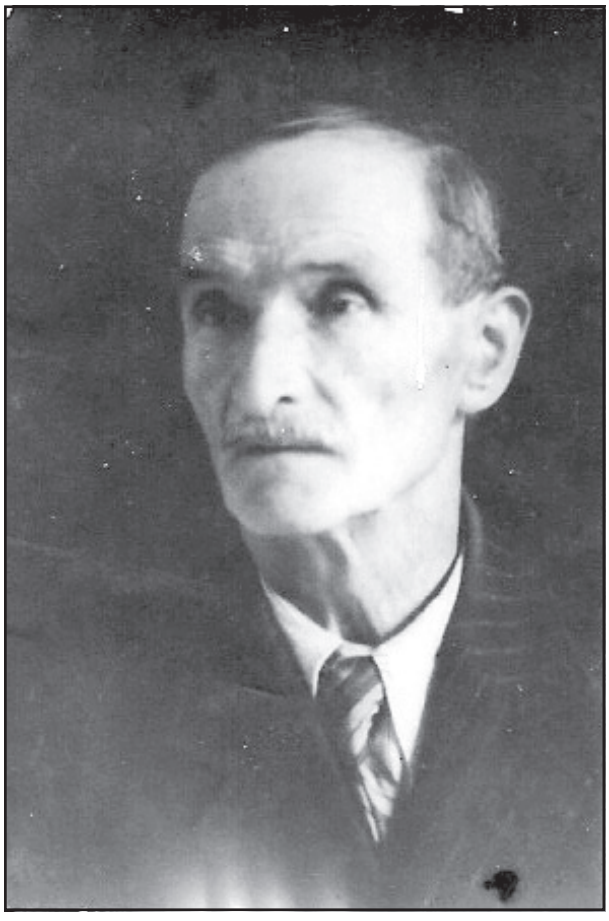
Moj stari oče Franc I. Drolc (po uradnih knjigah: Franciscus Drolc) se je rodil 18. oktobra 1879 na naslovu Obermöttnig, Verh 9, po domače Pri Pernatovih na Vrhu nad Motnikom.

Moj oče je v svojih zapiskih o očetovem očetu zabeležil: »Drolc Valentin se je poročil 29. 5. 1876, star 27 let, s Podbregar Magdaleno, staro 20 let. Valentinov oče je bil Mihael, po poklicu zidar, mati pa Reberšek Marija, rojena v Beli. Materin oče je bil Franc, mati pa Vodlan Ana, rojena na Vrhu nad Motnikom.«

12. 11. 1906 se je Franc I. poročil z Jero Bervar, se tako priženil v Purgarjevo hišo v Motniku in imel z Jero že prej omenjene štiri otroke. Po smrti žene Jere v januarju 1915 je stari oče ostal vdovec s štirimi majhnimi otroki. Dne 16. oktobra 1916 se je Franc I. drugič poročil z Motničanko Marijo Regulj, ki je bila teta moje mame Frančiške Drolc, roj. Regulj, kar pomeni, da je v Reguljevo hišo v Motniku šel po ženo najprej moj stari oče in kasneje še moj oče. V drugem zakonu Franca I. z Marijo, roj. Regulj, se jima je rodilo še šest otrok, trije so umrli kmalu po rojstvu, trije: polbrat mojega očeta Edvard Drolc (27. 9. 1918–12. 8. 1993) ter polses-

Jožefova družina, drugi zakon, slikano pred 1914, sedijo od leve: hčerka Amalija Bervar, por. Cukjati, oče Jožef Bervar, sin Josip Bervar, mati Marija Bervar, hčerka Ana Bervar, por. Majhen, zadaj na sredini stoji Jera Bervar, por. Drolc. Manjka hčerka Marija, takrat službujoča v Trstu. (Arhiv Drolčevih)

Stari oče Drolc Franc I. (Arhiv Drolčevih)

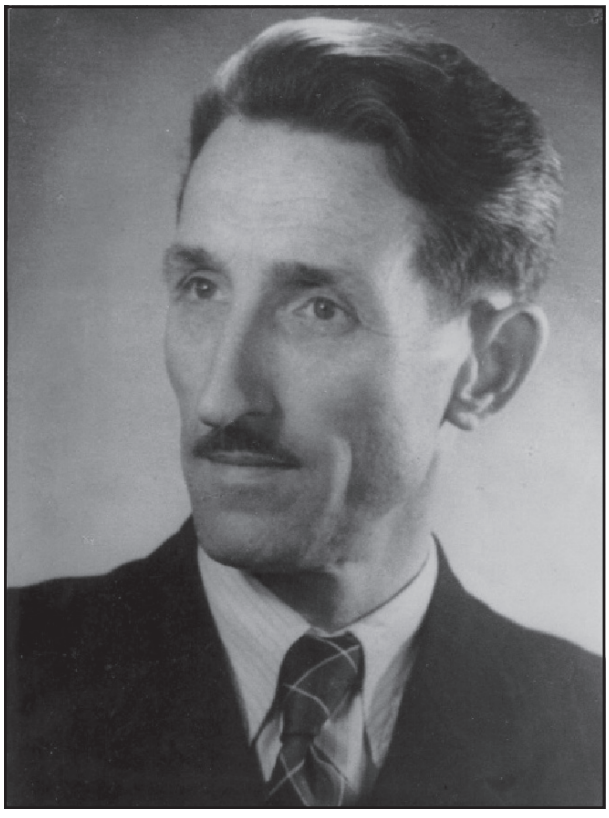

Stari oče Franc I. in prva žena Jera, naša babica (Arhiv Drolčevih)

tri Ivana Drolc (12. 5. 1922–17. 2. 2005) in Hedvika Drolc (7. 10. 1927–29. 10. 2010) pa so preživeli, vse tri smo tudi poznali. Edi se je poročil z Ido Majdič, bil je zaposlen v rudniku Zagorje in je tam z družino živel do svoje smrti. Ivanka se je poročila z Maksimiljanom Vengustom, bila je zaposlena v tovarni avtomobilov v Mariboru in je v Mariboru živela do smrti. Hedvika je bila šivilja, šivanja se je učila pri moji mami in je najdlje od treh otrok iz drugega zakona Franca I. živela pri starših v domači hiši v Motniku. Po poroki z Maksi-

miljanom Letnarjem je z družino nekaj let živela v Radomljah, po zaposlitvi v tovarni Induplati se je z družino preselila v Preserje in tam živela do svoje smrti.

Stari oče Franc I. je bil rudar, hodil je rudarit v Kisovec pri Zagorju kot večina prednikov in motniških mož v tistem času. Ob tem težaškem delu v rudniku si je »prislužil« težko astmo in dimeljsko kilo, obe težavi sta ga spremljali do konca življenja. Znal je tudi dobro mizariti in ko je zaradi starosti rudarjenje v Zagorju opustil, je s priložnostnim mizarskim delom po domačijah v Motniku še kaj malega zaslužil. Kolikor se ga jaz spomnim, je bil zelo mirne in dobrovoljne narave, vedno je zelo težko dihal, zaradi trebušne kile pa ni nikoli obiskal zdravnika, kar so v tistih časih gotovo redko operirali. Pripovedoval mi je tudi, kako ga je bosega sedemletnika pri kupu kamenja pred domačijo na Vrhu nad Motnikom pičil modras v mezinec desne noge. V tistih časih in nekje daleč v hribih ni bilo mogoče pričakovati hitre pomoči ali zdravljenja. Preživel je, je pa vedno težko hodil, otekline in rdečih prstov na njegovi nogi pa se še spomnim. Leta 1956 je pri starosti sedeminsedemdeset let Purgarjevo hišo in posestvo z oporoko prepisal na prvega sina iz prvega zakona, na mojega očeta Franca II., določil letni preužitek za še živečo drugo ženo Marijo in določil izplačila deležev iz domačije za vse otroke iz prvega in drugega zakona, vključno za nezakonskega sina pokojnega Mirka. Stari oče Franc I. je umrl 25. maja 1958 v domači hiši, Motnik 6. Mačeha mojega očeta Marija je preživela moža za tri leta, umrla je v bolnišnici v Ljubljani 18. marca 1961. Oba sta pokopana v družinskem grobu Drolčevih na motniškem pokopališču.

Moj oče Drolc Franc II. (Arhiv Drolčevih)

Drolc Franc, Franc II.

Moj oče Franc II. se je kot prvorojeni otrok Franca I. in Jere, rojene Bervar, rodil 3. avgusta 1907 v Purgarjevi hiši, Motnik 55.

Ko je bil star sedem let, je na porodu četrtega otroka in brata Mirka v januarju 1915 umrla njihova mati Jera. Življenje Franca I., rudarja in vdovca s štirimi majhnimi otroki, je bilo težko, prav tako sta čakala težka prihodnost in trdo življenje tudi otroke. K hiši in domačiji je spadalo skromno posestvo z eno kravo in enim prašičem. Njiva, ki jo je z doto prinesla v zakon z Jožefom Jerina mati Marija, je bila na ravnem, vse ostalo je bilo v hudem bregu. Domačiji so pripadale tudi tri gozdne parcele, iz tega gozda pa so že Jožef kot tudi Franc I. in II. izsekali s skrbnostjo le najnujnejše, le tisto, kar so potrebovali za popravilo hiše in kasneje za izplačilo enega deleža po dedovanju. Garanje in trdo delo na skromni domačiji je tako moj oče okusil že zelo mlad. V Motniku je kot odličnjak končal osnovno šolo, v ohranjenih Šolskih oznanilih so v prvem razredu enorazredne ljudske šole za leto 1915/16 razen risanja in pisanja (ocena 2) same takratne enice (odlično). Njegov učitelj je bil Ulrich Konjar, veroučitelj pa župnik Franc Dimnik. Iz dokumentacije v družinskem arhivu sem ugotovila, da je bil oče kasneje vpisan na državno gimnazijo v Mariboru, in sicer v šolskem letu 1920/21. Iz spričevala (poluletni izkaz) je razvidno, da je bil Franc Drolc učenec prvega razreda te gimnazije v Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev. Vpisane so ocene za vse predmete, datum zaključenega spričevala je 12. februar 1921, desno je podpisan razrednik Rostohar, levi podpis ravnatelja je nečitljiv. Drugih spričeval v družinskem arhivu iz te gimnazije nisem našla. Kje je takrat moj oče v Mariboru stanoval in kako dolgo je trajalo to šolanje, nisem mogla ugotoviti. Po vedenju mojega brata Franeta pa je oče iz neznanega razloga nekoč pribežal iz Maribora nazaj domov.

Po svojem dedu Jožefu je tudi moj oče podedoval velik posluh, občutek za cerkveno glasbo in doživljanje lepega ob obredih tistega časa, ob latinskih in petih mašah pred cerkvenim oltarjem. Mlad se je začel učiti igranja na orgle, hodil je peš iz Motnika v Čemšenik na šolanje k organistu Albinu Arhu in že 15. marca 1925 dobil spričevalo, da se je pri tem organistu izučil za orglarja, igranja na klavir, spoznal harmonijo ter koralno in figuralno petje. V spričevalu je tudi zapisano: »Bil je ves čas prav vzornega obnašanja in priden pri učenju, tako, da sem bil zelo zadovoljen in imenovanega toplo priporočam, podpis Albin Arh, Čemšenik, dne 15. marca 1925.«

Moj oče Franc II. je bil v tem času v Motniku že organist, prevzel je tudi cerkovništvo po svojem očetu Francu I., ob tem pa je vse do druge vojne v Motniku vodil najštevilčnejši cerkveni in posvetni mešani ter moški pevski zbor. S tem se je cerkovništvo Purgarjeve hiše nadaljevalo po Jožefu in tudi po Francu I. od leta 1850 naprej. Moj oče je to delo opravljal vse do konca druge svetovne vojne in do prihoda železnih časov. Ko se je takratni motniški župnik Anton Rovtar ob koncu vojne vrnil iz taborišča Dachau in videl nastalo situacijo, je mojemu očetu modro svetoval: »Drolc, imate

otroke, poslali jih boste v šole, tega cerkvenega dela gotovo ne boste smeli opravljati, zato si najdite zaposlitev drugje.« Tako se je tudi zgodilo. Oče se je 25. novembra 1934 poročil z Motničanko Frančiško Regulj iz Reguljeve hiše sredi Motnika. Do marca 1943 so se jima rodili prvi trije otroci: Terezija Cveta (16. 9. 1935), Franc III. (21. 6. 1939–1. 4. 2012) in Marko (21. 2. 1943–21. 3. 1989). Po poroki sta starša s tremi otroki stanovala v nekdanji motniški mežnariji do začetka februarja 1944, jaz sem se rodila kasneje, 7. 4. 1946 že v Purgarjevi hiši. Ob napadu na Motnik v začetku februarja 1944 so partizani požgali in razrušili Kajbičevo hišo v Motniku, v kateri sta bili takrat žandarmerija in pošta, ob tem je bilo v tej hiši uničenega tudi veliko motniškega arhiva. Tisto noč je oče izvedel, da nameravajo partizani požgati in razstreliti tudi mežnarijo, zato sta z mamo s tremi majhnimi otroki in s košaro najnujnejših stvari zbežala v očetovo Purgarjevo hišo. Tam smo potem v treh zgornjih prostorih stanovali šestčlanska družina. V Purgarjevi hiši živiva s sestro Cveto še danes. Mežnarije potem niso požgali, stoji še danes, a stavba žal propada – parcela in stavba sta prodani. V tej stavbi je bil med vojno motniški otroški vrtec. Še pred odprtjem novega motniškega šolskega poslopja v letu 1939 je bila v zgornjem velikem prostoru motniška štirirazredna ljudska šola. Po 13. avgustu 1944, ko so partizani razrušili tudi nekdanje motniško župnišče, veliko stavbo na sredi Motnika, je bila mežnarija zopet naseljena, tja se je preselil takratni župnik Anton Rovtar in tam živel vse do svoje smrti v letu 1969. V tej zgradbi je do zgraditve novega motniškega župnišča stanoval tudi župnik Franc Hočevar, nekaj časa do svoje smrti tudi Terezija Golobič, ki je župniku kuhala.

Moj oče se je med drugo vojno vključil v NOV, z dostavljanjem važnih obvestil je deloval pod ilegalnim imenom Samo. V oktobru 1945 je opravil zaključni izpit na okrajnem narodnem odboru Kamnik s prav dobrim uspehom, v januarju 1950 pa opravil tečaj za evidentičarja ter se usposobil za samostojno vodenje evidenc na krajevnem ljudskem odboru. 8. marca 1949 je bil z dekretom Okrajnega ljudskega odbora Kamnik nastavljen v državno službo pri enoti Krajevnega ljudskega odbora Motnik, 10. oktobra 1951 pa je opravil še strokovni izpit iz statistike. Zaradi nastopa državne službe oče ni več smel sesti za motniške orgle, moral je opustiti tudi cerkovništvo, zato je po letu 1945 to delo prevzela moja mama. Oče je vso delovno dobo ostal zaposlen v motniški občinski stavbi v oddelku, ki je kasneje spadal pod občino Kamnik. Nazadnje je vse do svoje upokojitve v letu 1969 oče služboval v Motniku kot vodja krajevnega urada in matičar. Starša sta nas vse štiri otroke poslala v šole. Vsi smo se dobro učili. Prvi trije so postali to, kar so si že pri štirinajstih letih želeli. Prva, Cveta, je postala višja medicinska sestra in je celo delovno dobo posvetila bolnim otrokom. Drugorojeni Franc III. – Frane – je diplomiral na Filozofski fakulteti v Ljubljani in postal profesor slovenščine ter srbohrvaščine, polonist in literarni zgodovinar. Tretji, Marko, je bil elektrotehnik in se je kasneje še došolal za izotopnega tehnika ter do smrti delal na Onkološkem inštitutu v Ljubljani. Jaz, četrta, po končani osemletki na Vranskem nisem vedela, kakšen poklic bi izbrala. Po nasvetu in odločitvi brata Franeta, da mora Marina šolanje nadaljevati, sem se vpisala na Srednjo ekonomsko šolo v Ljubljani in kasneje ob delu dokončala takratno VEKŠ, Maribor, smer zunanja trgovina.

Moj oče Franc II. je bil izjemen človek. Pošten, naravno inteligenten, dober in ustrežljiv, kot občinski uslužbenec spoštovan in vsakomur v Motniku in okolici vedno na voljo. Bil je dober gospodar, mrliški oglednik, velik organist in pevovodja, velik kulturnik in pobudnik kulturnega življenja v kraju, režiser in masker, pa seveda najboljši mož in oče. Ko je med obema vojnama še bil organist in vodil cerkveni in posvetni pevski zbor v Motniku, je velik del notnega materiala, od partitur do predlog za pevce po glasovih, pisal sam in material razmnoževal na posebnem predhodniku ciklostila. Kovček s tem arhivom je ohranjen v domači hiši. Bil je gasilec od malega do svoje smrti. Bil je član ali predsednik motniških društev, s svojo modrostjo in treznim pristopom pa je vedno skrbel za napredek in razvoj rojstnega kraja. Prosvetno društvo Motnik je vodil skoraj 40 let, na motniški oder je postavil več iger letno, predvsem še v stari dvorani. Kot naši predniki smo igrali tudi mi, zlasti brat Frane, ki je igral že ob očetu v Motniku, kasneje med študijem pa v društvu Poštar in v Šentjakobskem gledališču v Ljubljani. S predstavami smo gostovali tudi v krajih po okolici, kot na primer v Šentgotardu, na Trojanah, Vranskem, v Šmartnem ob Paki in še kje. Oče je imel vse do svoje smrti v Motniku tudi meteorološko in fenološko opazovalnico za Hidrometeorološki zavod Ljubljana. Ohranjene so kopije njegovih poročil, ki jih je v Ljubljano pošiljal mesečno. Umrl je nepričakovano zaradi pljučne embolije po dolgoletni astmi, star sedemdeset let, 21. septembra 1977, v bolnišnici Mladika v Ljubljani. Pokopan je v družinskem grobu Drolčevih na motniškem pokopališču.

Moja mama Frančiška Drolc, rojena Regulj

Moja mama se je rodila 19. avgusta 1905 v Reguljevi hiši v Motniku št. 12 očetu Francu Regulju (27. 2. 1870–9. 2. 1922) in materi Frančiški Regulj, rojeni Hribar (9. 9. 1866–7. 1. 1959).

Mamina mati Frančiška je bila rojena pri Jergovcu v hiši čez dvorišče, nasproti Reguljeve domačije. Bila je sestra Lenke Hribar, poročene z Gašperjem Križnikom, motniškim čevljarjem, zbiralcem slovenskih ljudskih pripovedk, pesmi, pregovorov in prvim, ki je slovstveno folkloro zapisoval v narečju. Z enajstimi leti je stara mama odšla za pastirico k družini v Zajasovnik, nato kot služkinja v graščino na Vransko, od tam pa v Gradec, kjer je služila pri bogati meščanski družini. Ko se je vrnila s službovanja v tujini v rodni Motnik, se je 10. septembra 1900 poročila s Francem Reguljem. Rodili so se jima trije otroci: Marija (17. 8. 1901–19. 3. 1985), Franc (13. 3. 1903–27. 7. 1987) in Frančiška (19. 8. 1905–21. 4. 1993), moja mama. Stara mama je bila drobna ženica, spominjam se je predvsem po njeni dobroti, zgubanem in bolj trikotnem obrazu, na glavi je vedno nosila zavezano ruto. Kljub majhni, drobni in suhljati postavi, ki se je otroškim očem včasih zdela, da jo bo veter kar odnesel, je dočakala visoko

Moja mama Frančiška Drolc, roj. Regulj (Arhiv Drolčevih)

starost 93 let. Pokopana je v družinskem grobu Reguljevih na motniškem pokopališču. Mamin oče Franc je rudaril v zasavskem rudniku, v starejših letih je bil motniški nočni čuvaj. Umrl je zgodaj, leta 1922, ko je moja mama imela sedemnajst let.

Moja mama je hodila v šolo v Motniku. Iz spričeval (šolska naznanila) enorazredne ljudske in mešane šole v Motniku, ki jo je obiskovala od 1911/12 do zaključka v letu 1918/19, je videti, da je bila pridna učenka, v spričevalih so za vse predmete v glavnem same enice, takrat odlično. Tudi njo je učil Ulrich Konjar, šolski voditelj in razredni učitelj, tako piše v spričevalih. Pod učitelji verouka so podpisani v prvih treh letih Janez Plahutnik, naslednja leta Franc Dimnik, v zadnji Odpustnici iz leta 1918/19 pa je podpisan veroučitelj Franc Pavlič. Že v otroških letih je z zanimanjem in veseljem šivala oblačilca za punčke. Od poskusov v otroških in mladostniških letih je postala resnično odlična šivilja. Na stari fotografiji udeleženk Singerjevega tečaja v Motniku, posnetek je iz okoli leta 1920, sedi moja mama za šivalnim strojem, pred njo pa je prt v tehniki rišelje, ki je še danes ohranjen v naši hiši. Iz njenih spričeval v družinskem arhivu se vidi, da je od leta 1921 do 1923 opravila dveletni tečaj šiviljstva pri Jožefi Aubl na Vranskem, v juliju 1925 pa že opravila izpit za pomočnico pri Obrtni zadrugi oblačilnih strok, tudi na Vranskem. Naslednje Učno potrdilo je izdano 27. junija 1926 za opravljen tečaj prikrojevanja damskih oblačil, podpisan je Ivan Bizjak, krojaški mojster in koncesionirani strokovni učitelj iz Celja. Iz Obiskovalnega izpričevala Urada za pospeševanje obrti Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev v Ljubljani izhaja, da se je moja mama od 28. avgusta do 14. oktobra 1928 na Vranskem marljivo in vestno udeleževala tečaja za damsko krojaško prikrojevanje. Iz obrtnega lista, izdanega 16. marca 1927, pa izhaja, da je Frančiška Regulj, takrat še samska, že imela prijavljeno rokodelsko obrt šiviljstva na naslovu Motnik št. 12. Šivala je na šivalnem stroju Pfaff, ki je še danes v domači hiši. Ko sta z očetom po poroki stanovala v mežnariji, tam ni bilo elektrike, prava električna napeljava je v Motnik prišla šele sredi petdesetih let prejšnjega stoletja. Kot nam je otrokom pripovedovala, je tam šivala v manjšem prostoru ob petrolejki, tudi cele noči, da je oblačilo za določeno Motničanko izgotovila do prve jutranje maše ob šestih, da jo je ta lahko že oblekla. In petrolejka je velikokrat proti peti uri zjutraj ugasnila, ker je v njej zmanjkalo petroleja. Likala je s starim likalnikom na oglje in teh časov se tudi jaz še spomnim. Po preselitvi v Purgarjevo hišo je v zgornjem, jugovzhodnem prostoru hiše stal očetov harmonij, nasproti pa mamin šivalni stroj in velika miza s pokrovom. Na tej mizi je krojila, v mizi so bili majhni ostanki blaga po krojenju, ko pa je pokrov mize dvignila, je v njej lahko čez noč prespal eden od otrok. V zgornjih treh prostorih, kjer smo stanovali, dokler so spodaj še živeli stari starši in očetove polsestre, je bilo seveda za šestčlansko družino malo prostora. Ko sta prva dva otroka nekoliko odrasla in prihajala domov že iz gimnazije v Kamniku, sta spala tudi v skromni leseni sobici na podstrešju Purgarjeve hiše.

Mama je med Motničani in okoličani veljala za odlično šiviljo, tudi otroci smo večkrat odnesli gotova oblačila do strank, če se pri mami niso oglasile same. Spomnim se gospodinje na Vrhu nad Motnikom, ki je ob mojem prihodu večkrat dejala: »Veš, tvoja mama je taka šivilja, ki obleke tako sešije, da te rastejo z mojimi hčerami.« Spomini na mamino šivanje so zelo živi in vedno sem bila zelo ponosna nanjo. Vsa oblačila tudi za nas štiri otroke je šivala sama, večje stvari in plašče je največkrat obrnila iz starih in ponošenih oblačil, pa smo potem bili skoraj kot novi. Po letu 1950 in še posebej potem, ko je oče po svojem očetu prevzel posestvo in domačijo, je mama odjavila obrt, saj je bilo preveč kmetovanja in ročnega obdelovanja zemlje. Večkrat je izjavila, da zdaj ne more več vrteti šivanke, ker ima preveč zgarane roke. Mama je našega očeta preživela za 16 let, čeprav je bila od njega dve leti starejša. Po očetovi smrti je v Motniku sama skrbela za domačijo do začetka leta 1988, saj smo vsi štirje otroci že končali šolanje in bili zaposleni. Tega leta je po preboleli virozi začela fizično pešati, odpovedale so ji

najprej moči v rokah, nato v nogah, ni si mogla več pomagati sama. Za nepokretno mamo smo trije otroci skrbeli do njene smrti. Prva leta je bila pri meni v mojem stanovanju v Ljubljani, zadnji dve leti pa pri bratu Franetu v Kranju. Bila je do konca brez trohice skleroze, mila in prisebna, svojo veliko hvaležnost nam je izkazovala tudi z očmi. Prepevali smo z njo, molili, z bratom pa sta recitirala Gregorčiča, Cankarja, se učila šteti po madžarsko in še mnogo tega. Umrla je v bratovem stanovanju v Kranju. Ko sem na bratov klic tistega dne prihitela v Kranj in jo objela, je izdihnila. Dogorela je kot svečka in v oseminosemdesetem letu mirno zaspala. Pokopana je v družinskem grobu Drolčevih v Motniku. Vsi trije še takrat živeči otroci smo se strinjali, da smo zadnjih pet let in pol z nepokretno mamo tudi mi preživeli naša najlepša in doživeta leta svojega življenja. Spomin na oba starša je čudovit in nepozaben. Bila sta izjemna starša, skrbna, vse štiri otroke sta z majhnimi dohodki in veliko ljubeznijo spravila do lepega kruha. Nikoli nista od nas in od nikogar ničesar zahtevala, stala sta nam vedno ob strani, skrbno sta spremljala naše odraščanje in šolanje ter nam vedno samo dajala.

Drolc Franc, Franc III.

Moj brat Franc III., za domače, prijatelje in znance Frane, se je rodil 21. junija 1939 v Motniku kot drugorojeni otrok očetu Francu II. Drolcu in materi Frančiški Drolc, rojeni Regulj.

Po osnovni šoli v domačem kraju in po nižji gimnaziji na Vranskem je končal višjo gimnazijo v Kamniku. Že v nižji, še več pa v višji gimnaziji Kamnik, je pisal pesmi, bil je tudi urednik *Mladega Kamničana*, gimnazijskega glasila. Leta 1958 je maturiral z odliko, se po maturi vpisal na ljubljansko slavistiko in leta 1963 diplomiral z nalogo *Slovenska radijska igra 1949–1960*. Po diplomi je odslužil vojaški rok v Bileći in Novem Sadu, takoj po vojaščini pa odšel za dve leti v Krakov za lektorja slovenskega jezika na Jagelonski univerzi. Po vrnitvi je bil tri leta lektor slovenskega jezika na Filozofski fakulteti v Zagrebu, ob tem pa hodil še tri leta v Trst, kjer se je takrat odprl oddelek za študente slovenskega jezika. Leta 1970 je prevzel mesto vodje Študijske knjižnice v Kranju in tam delal do upokojitve v letu 2002. Ob delu v knjižnici je devetnajst let hodil še v Celovec in vodil lektorat za slovenske študente na celovški univerzi. Kot sem že omenila, je bil tudi amaterski igralec. Iz obsežne bibliografije bi izpostavila njegove pesmi, prevode, strokovne članke na Poljskem, učbenik slovenskega jezika za hrvaške osnovne šole, vodenje slavističnih seminarjev, strokovne redakcije v raznih zbirkah, uredniško delo v Kranju in pri srečanjih slovenskih pesnikov in pisateljev, souredniško delo pri Prešernovih dvojezičnih izdajah Prešernova pot v svet, ki so izšle v osmih tujih jezikih, in splošno kulturno delovanje v času bivanja v Kranju. Govoril je tudi srbohrvaško, poljsko, nemško in francosko, bral pa italijansko in rusko. 5. septembra 2010 je v samozaložbi izšla knjiga: *Meseci globoke rose* s štirimi poglavji: Pesmi, Študije in članki, Intervju in Bibliografija. V juniju 2009 je Gorenjski muzej iz Kranja ob bratovi sedemdesetletnici izdal knjižico Franc Drolc: *Trenutki tišine za Prešerna,* v njej so bili objavljeni njegovi govori pred Prešernovim grobom vsakega 7. februarja ob 17.30. 8. februarja 2016 je bila v Gorenjskem muzeju v Kranju predstavljena dopolnjena izdaja te knjige *Trenutki tišine za Prešerna, Prešernov gaj 1982–2012.* Gradivo za dopolnjeno izdajo sem pripravila jaz, saj sem v bratovi zapuščini našla vse rokopise govorov iz Gaja, tudi tiste, ki v prvo knjigo niso bili vključeni. Našla sem tudi trideseti, nedokončani osnutek govora v njegovem računalniku. Brat je pred Prešernovim grobom govoril devetindvajsetkrat, vsako leto z drugo temo o Prešernu. V letu 2000 mu je Mestna občina Kranj podelila veliko Prešernovo plaketo mesta Kranj. Do konca je ostal zvest predvsem raziskovanju Prešerna, njegovim pesmim, s svojim govorom v Prešernovem gaju na predvečer kulturnega praznika, s katerim nas je vsako leto vedno znova presenetil, pa je kot izredno senzibilna osebnost zaključil tudi trnovo pot raziskovanja in občudovanja pesnika Franceta Prešerna.

Moj brat Franc III. Drolc, 1963 (Arhiv Drolčevih)

Moj brat Franc III., profesor, slovenist in literarni zgodovinar, učitelj slovenščine na štirih tujih univerzah, polonist, bibliotekar, prešernoslovec, publicist, pesnik, prevajalec, urednik in sourednik, amaterski igralec in kulturni delavec je umrl 1. aprila 2012 v svojem stanovanju v Kranju. Pokopan je na motniškem pokopališču v skupnem grobu Drolčevih. Daljši prispevek o bratu in njegov širši življenjepis s slikovnim materialom sem objavila v *Kamniškem zborniku* št. XXII, 2014. Na strani 306 te številke zbornika je objavljenih tudi šest do takrat še neobjavljenih pesmi, najdenih v bratovi zapuščini.

Družinska slika Drolčevih, od leve sedita: mama Frančiška, oče Franc II., zadaj od leve stojimo: sin Marko, hčerka Cveta, sin Franc III. in hčerka Marina. (Foto: Milan Vengust, 1962)

Štirje iz naše družine, moji starši in oba brata so tako pokojni. Na tem svetu danes vztrajava še najstarejša od otrok moja sestra Terezija Cveta Drolc in jaz Marija Marina Drolc. Rod Drolčevih na naslovu Motnik 6 se bo z nama zaključil, saj smo vsi štirje otroci ostali samski in nismo imeli otrok. Zgodovina te družine je tako malce drugačna kot pri pradedu Jožefu, ki sem ga v tem prispevku spremljala, ta je od leta 1857 do 1889 in v dveh zakonih imel osemnajst otrok, preživelo jih je šest. Življenje pač piše neverjetne zgodbe.

Ohranjeni ročno izdelani predmeti mojega pradeda Jožefa

Mizarske sposobnosti in stvaritve mojega pradeda Jožefa so bile za tiste čase gotovo neverjetne, kar še danes dokazujejo ohranjeni izdelki in predmeti. Kje se je učil mizarstva, nimam podatka. Gotovo pa je bil res mojster tisočerih znanj in sposobnosti. Ta veliki mož in celotno njegovo delo buri mojo domišljijo in občudovanje, odkar vem zanj, čeprav sem se rodila enaintrideset let po njegovi smrti. Že kot otrok sem v Micini sobi občudovala njene postelje, omare, omarice, slikarijo po stenah in vse, o čemer je Mica povedala, da je očetovo delo. Ko gledam povečano fotografijo njegovega resnega obraza in portret za tiste čase lepo oblečenega moža, z lepimi skodranimi lasmi, z več gubami med obrvmi, lahko sklepam, da je bil mož klenega duha in značaja, ki je stalno razmišljal o tem, kaj in kako še kaj narediti, kako narediti še bolje tisto, kar je glede hiše in mizarstva naredil, ter kako preživeti številno družino. Med njegovimi ohranjenimi izdelki je gotovo najprej treba omeniti ročno izdelane orgle.

Orgle, v velikosti večje sobne omare, je Jožef izdelal pred 1898 in jih tega leta podaril cerkvi sv. Marije Magdalene v Motniku. To je zapisano tudi v knjigi Pavleta Urankarja *Zgodovina trga Motnika*, 1940, na strani 71. V času obnavljanja motniške male cerkve smo se Purgarjevi odločili za obnovo Jožefovih orgel. Lesene dele celotne omare sem sama preparirala in premazala, septembra 2003 je notranje piščali obnovil in orgle uglasil Tomaž Močnik, Orglarstvo Močnik iz Cerkelj, popravilo smo plačali Purgarjevi. Spomladi 2009 je Boštjan Černe z Vira pri Domžalah k orglam v mali cerkvi vgradil motor in pogon na elektriko, te stroške je plačal takratni župnik Franc Hočevar. Te Jožefove orgle od obnove naprej na koru male motniške cerkve spet v celoti delujejo in pomenijo pradedov ročno izdelan dragulj, ki krasi notranjost prenovljene motniške cerkve sv. Marije Magdalene, nekdanje grajske kapele.

Druge ohranjene orgle in nekoliko manjše od prvih so stale v Micini sobi. Tega se jaz ne spomnim, ker jih je Mica po drugi vojni in pred mojim rojstvom oddala v cerkev sv. Nikolaja v Beli nad Motnikom, ki spada pod faro Špitalič. Domači Mežnarjevi v Beli so mi povedali, da so bile tudi te orgle pred mnogimi leti obnovljene, obnovil jih je Janez Ahčin iz Velikega Hriba pri Lazah v Tuhinju. Točne letnice obnove nisem mogla izvedeti. Pri pregledu župnijskih knjig v Špitaliču in Motniku zapisa o tem niso našli. Gospod Janez Ahčin mi je povedal, da je šlo za manjše popravilo okrog mehanskega pogona in meha, tudi on letnice ni imel zapisane. Obnovo je naročil župnik Franc Hočevar, stroške so plačali farani Bele in tudi nekatere družine iz Špitaliča.

Veliko občudovanja vzbuja v meni še posebej sobno, ročno izdelano in struženo (drejano) pohištvo, ki ga je Jožef izdelal za svojo hčerko Mico. Po obnovi Purgarjeve hiše v letu 2000 sem vse to pohištvo, najdeno na podstrešju, preparirala, obnovila in postavila nazaj v enega od prostorov, saj mi je bilo drag spomin. Postelje so bile kratke, originalne stranice pri obeh posteljah so bile dolge le 1,70 metra, kar mi je dalo misliti, da so bili predniki po rasti majhni ljudje. Mizar je spodnji del obnovil ter dolžino obeh postelj prilagodil dolžini jogija in sedanjim razmeram za spanje.

Zelo važna je tudi Jožefova ročno izdelana omarica pojoča skrinjica, ki zdaj visi v sobi z Jožefovim pohištvom. Melodija se še vedno oglasi, če se mehanizem s ključkom navije.

Lepa je njegova ročno izdelana stenska ura s kukavico, ki še vedno deluje in bi še vedno šla, če bi jo redno navijali. Pri ohranjeni stenski omarici s kipom Lurške Marije, Jerinim darilom po babiškem izpitu, je v času mojega odkritja te omare na podstrešju manjkal zgornji leseni del in zaključek. Ta manjkajoči del mi je izdelal in k omarici dodal odlični motniški mizar Adi Pikl, zgledoval se je po zgornjem delu Jožefove stenske ure, ki je že visela v hiši.

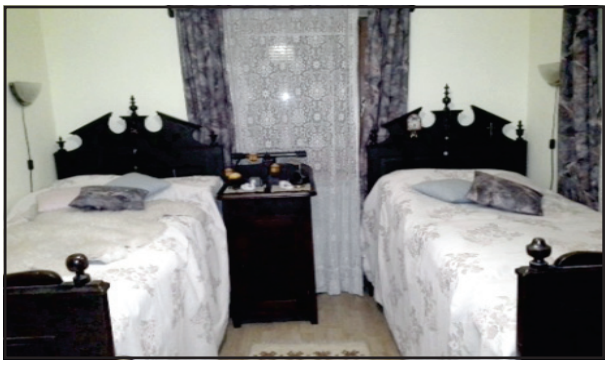
Motnik – sv. Magdalena, BERVAR Jožef, 19. stol. MANUAL Copula 4, Flauto 2, Kvinta 1 1/3, Principal 1, mehanska igralna traktura, mehanska registrska traktura (internet). Orgle je izdelal Jožef Bervar in jih leta 1898 podaril cerkvi sv. Marije Magdalene v Motniku, slikano po obnovi 2003. (Foto: Marina Drolc)

Orgle, cerkev sv. Nikolaja, Bela, Jožefovo ročno delo (Foto: Marina Drolc, 2016)

Pojoča omarica, Jožefovo ročno delo (Foto: Marina Drolc)

Jožefovo ročno delo, del pohištva iz Micinega »cimra« (Foto: Marina Drolc)

Stenska omarica in stenska ura, Jožefovo ročno delo (Foto: Marina Drolc)

Originalna dokumentacija, povezana z Jožefom in rodom

Auskünfte .... Izpisek podatkov iz rojstno-mrliško-poročne knjige, med pomembnimi podatki: Jožefova starša Johan Bervar in Gertruda, roj. Kmetič, evidenca rojenih otrok, Jožef je drugorojeni, podatki o smrti treh otrok, podatki o poroki Jožefa in Jožefe, roj. Sajovic, rojstni podatek Jožefovega sina Franca, pečat, podpis župnika, izdano 22. januar 1859.

Taufschein – Krstni list za Jožefa, izdan 28. februarja 1859, pečat, podpis župnika.

Kauf und Verkaufvertrag – Kupoprodajna pogodba za parcelo Ilovka s podpisi in pečatom, leto 1826.

Kaufvertrag – Kupna pogodba za gozdno parcelo Perdovc, 21. maj 1854, podpisi: Johan Sajovic, Johan Bervar (Jožefov oče), Lukas Bervar, priča.

Traungsschein – Poročni list Jožefa z Jožefo, roj. Sajovic, izdano 19. januar 1859, pečat in podpis.

Quittung – Potrdilo Marije Bervar (Jožefova sestra) za plačilo stroška – davka ob prevzemu dediščine, 21. september 1864.

Possessions Extract – Posestni list, 24. januar 1859.

Toten-Schein – Mrliški list, Gertraud Bervar (Jožefova mati), umrla 1870, stara 66 let, izdano 16. junij 1875.

Literatura in viri

Franc DROLC, 2014: Izbrane pesmi. V: *Kamniški zbornik XXII.* Kamnik: Občina Kamnik. 306.

Marina DROLC, 2014: Franc Drolc (1939–2012). V: *Kamniški zbornik XXII*. Kamnik: Občina Kamnik.339–346.

Zarjan FABJANČIČ, 2016: Rodovnika motniških Bervarjev. V: *Kamniški zbornik* XXIII. Kamnik: Občina Kamnik. 291–297. Dodatno: Analitične strani rodovnika o Jožefu Bervarju in rodu, prejela od dr. Fabjančiča v letu 2014.

Stane STRAŽAR, 1985: *Črni graben od Prevoj do Trojan, Cerkev in župnija sv. Ožbolta, Cerkovnik in organist, leto 1857*, Jožef Bervar. Lukovica: Odbor KUD Janko Kersnik.

Pavle URANKAR, 1940: *Zgodovina trga Motnika in okraja*. Samozaložba.

Cerkveni glasbenik, 2, 1915, letnik XXXVIII, pod *Razne reči.*

Cerkveni glasbenik, Glasilo slovenskih cerkvenih glasbenikov, 1937, letnik 60, pod *Orglarska šola v Ljubljani v letih 1877–1937*, Absolventi, L. 1898. 117. *Josip Bervar.*

Nadškofijski arhiv Ljubljana in matični urad Kamnik.

Nekaj podatkov o Josipu Bervarju povedala vnuka Andrej in Jelka Bervar.

Internet, Wikipedija.

Slovenski splet, hribi.net.

Motnik – sv. Magdalena – Ars organi Sloveniae *arsors.org/katalog/motnik_m.htm* (dostop 25. 10. 2017).

Zapisi mojega očeta, najdeno v očetovem predalu in arhivu Drolčevih.

Po spominu iz pripovedi hčerke Jožefa Bervarja, tete Mice in starega očeta Franca I. Drolca.

Originalni dokumenti o Jožefu Bervarju, njegovem posestvu in o nastanku domačije Purgarjevih.

Marjeta Humar[1]
Žale 4a, Kamnik
marjeta.humar@guest.arnes.si

Jože Ftičar (1930–2017)

Prispevek je posvečen Jožetu Ftičarju (1930–2017), profesorju slovenskega jezika s književnostjo, srbohrvaščine in ruščine. Ftičar si je ustvaril družino v Kamniku, služboval je v Ljubljani, vse življenje pa je ohranil tesne stike s Prekmurjem, kjer je bil rojen. Poklicno je delal kot lektor za slovenski jezik pri Triglav filmu, Viba filmu in RTV Slovenija. Bil je odličen prevajalec. Iz madžarščine je v slovenščino prevedel več romanov in radijskih iger. Za projekte Slovenske akademije znanosti in umetnosti je zapisoval prekmursko izrazje. Objavljal je ocene, spomine, kritike, sestavljal krajše slovarje prekmurskega izrazja. Vrhunec njegovega ustvarjanja je roman v pismih *Za nápršnjek vedrine*, napisan v prekmurskem narečju, ki v slovenski narečno pisani literaturi nima primere.
Ključne besede: Jože Ftičar, lektor filmskega jezika, prevajalec, zapisovalec prekmurskega izrazja, avtor romana v prekmurskem narečju

The article is dedicated to Jože Ftičar (1930–2017), a professor of Slovene language and literature, Serbo-Croatian and Russian. He created a family in Kamnik, worked in Ljubljana, yet maintained a close lifelong connection with his birthplace Prekmurje. He worked as a proof-reader of Slovene at Triglav film, Viba film and RTV Slovenia. He was also a prominent translator. He has translated several novels and radio plays into Slovene from Hungarian. He made a written record of the Prekmurje dialect for the projects of the Slovenian Academy of Sciences and Arts. He published reviews, memories, criticisms, and made short dictionaries of Prekmurje terms. The peak of his artistic career came with publishing a novel (collection of letters) *Za nápršnjek vedrine,* written in the Prekmurje dialect, to which no comparison exists in Slovene dialectical literature.
Key words: Jože Ftičar, film language proof-reader, translator, translator of the Prekmurje terms, author of a novel in the Prekmurje dialect

Jože Ftičar

30. aprila 2017 je končal svojo plodno življenjsko pot Jože Ftičar. Rojen je bil 10. aprila 1930 v Prekmurju, v kraju Gomilice, občina Turnišče, očetu Štefanu Ftičarju in materi Ani. Izhaja iz kmečke družine. Osnovno šolo je obiskoval v domačem kraju, gimnazijo pa med drugo svetovno vojno in prva leta po njej v Murski Soboti, kjer je v šolskem letu 1948/49 maturiral. Na Filozofski fakulteti v Ljubljani je študiral slavistiko – slovenski jezik s književnostjo, srbohrvaščino in ruščino. Diplomiral je leta 1958 z diplomsko nalogo *Božidar Raič*[2]*, narodni buditelj, jezikoslovec, mladoslovenski politik in ideolog.* K Raiču se je v kasnejših letih še vračal.[3] Pisal pa je tudi o drugih pomembnih prekmurskih rojakih: o Jožefu Sakoviču, Jožefu Kleklu st., dr. Jožefu Smeju, dr. Vilku Novaku, dr. Štefanu Barbariču in drugih.

Jože Ftičar je večji del svojega življenja preživel v Kamniku, kjer si je ustvaril družino. Služboval pa je v Ljubljani. Prva leta je pri Triglav filmu in nato pri Viba filmu kot lektor skrbel za ustrezno jezikovno podobo slovenskih filmov, npr. Tri četrtine sonca. Po *Povesti o dobrih ljudeh* Miška Kranjca je napisal scenarij in snemalno knjigo za film Vse bo še dobro, Katica.[4] Kasneje se je kot prevajalec in lektor podnapisov pri tujih filmih zaposlil na RTV Slovenija, kjer je ostal do upokojitve leta 1992.

Vse življenje je bil močno povezan s Prekmurjem. Ta svet je imel rad. Bil je odličen poznavalec dolinskega prekmurskega narečja in življenja Prekmurcev. Dobro je znal tudi madžarski jezik, ki ga je poznal iz okolja, kjer je živel, učil pa se ga je tudi v murskosoboški gimnaziji.

Njegova dela so raznovrstna. Bil je lektor, prevajalec, ocenjevalec, literarni ustvarjalec v prekmurskem narečju in slovenskem knjižnem jeziku, raziskovalec prekmurskega izrazja. Službeno se je ukvarjal zlasti s slovenskim knjižnim jezikom, raziskovalno pa se je veliko posvečal pomembnim prekmurskim osebnostim, prekmurskemu narečju, kulturi in načinu življenja.

Največ je objavljal pri prekmurskih založbah in prekmurskih revijah in zbornikih: pri Pomurski založbi, pri založbi Stopinje v Murski Soboti, v zborniku *Stopinje*,

1 Doktorica jezikoslovja, soavtorica *Slovarja slovenskega knjižnega jezika* in vrste terminoloških slovarjev.

2 Božidar Raič (1827–1886), rimskokatoliški duhovnik, jezikoslovec, politik in publicist, rojen v Žvabu pri Ormožu, umrl v Ljubljani.

3 Jože Ftičar, 1961: Božidar Raič in ljudske pravljice. *Slovenski etnograf*, let. 14. 149–164. Jože Ftičar, 2005: Božidar Raić – prvi informator o prekmurskem jeziku in slovstvu. *Pisec sedmerih luči: zbornik s simpozija o Miklošu Küzmiču. 127–138.*

4 Jože Horvat, 2004, v spremni besedi h knjigi Jožeta Ftičarja *Za nápršnjek vedrine I.*

ki ga enkrat letno izdajajo v Murski Soboti, v *Zborniku soboškega muzeja, v Slovenskem koledarju* (letopis za slovensko narodnost na Madžarskem), v *Košičevem zborniku* in drugod, kar kaže na njegovo navezanost na Prekmurje. V *Stopinjah* je redno objavljal svoje prispevke, tudi po več v eni številki. V Ljubljani pa je pri Radioteleviziji Slovenija in Radiu Slovenija objavljal prevode radijskih iger, različna dela pa pri Državni založbi Slovenije, v reviji Sodobnost, v *Jeziku in slovstvu, v Zborniku Inštituta za slovensko narodopisje* in *Glasbenonarodopisnega inštituta ZRC SAZU*, v *Slovenskem etnografu* in še kje.

Jože Ftičar – prevajalec

Jože Ftičar je veliko prevajal iz madžarščine v slovenski jezik. Oba jezika je do potankosti poznal – zato je bil odličen prevajalec. Pri branju njegovih prevodov bralec nikoli ne začne razmišljati, kaj je pravzaprav hotel povedati avtor v izvirniku, ampak ima občutek, da je bilo besedilo izvirno napisano v slovenščini.

Njegov prevodni prvenec je roman Lajosa Zilahyja *Nekaj plava po vodi*, ki je izšel leta 1962 pri Državni založbi Slovenije. Leta 1976 pa je v dveh delih (več kot 600 strani) pri Pomurski založbi v Murski Soboti izšel prevod romana Györgyja Sándorja Gála in Vilmosa Somogyija *Zgodbe iz dunajskega gozda.* Delo je posvečeno življenju in delu glasbenikov Straussov in deloma temelji na dokumentih. Začne se z rojstvom Johanna Straussa starejšega in konča s smrtjo Johanna Straussa mlajšega.

Ko je bil Jože Ftičar v službi pri Radiu Slovenija je iz madžarščine prevedel več radijskih iger: *Glas v telefonu* (Ivan Mándy, 1983), *Efekt: bomba gor – bomba dol* (Gábor Fülöp, 1983), komedijo *Igra z glasom* (György Schwajda, 1984), *Hudič Klemenko* (Ibolya Kardos, 1989), radijsko igro za otroke *Kavalirska zadeva* (Šandor Majaroš, 1991), komedijo *Psiho-dni* (Béres Attila, 1995), *Ljubimca iz Prage* (Károlly Szakonyi, 1995) in *Peto dejanje* (Miklós Vámos, 1996). Prevedel pa je tudi podnapise za okrog 50 dokumentarnih in celovečernih filmov za TV Slovenija.

Med najpomembnejše Ftičarjeve prevode sodi delo *Bodi dober do smrti* Zsigmonda Móricza, najbolj prevajanega klasika madžarske proze, ki je izšlo leta 1966 pri Pomurski založbi v Murski Soboti. Ob visokem jezikovnem znanju je ta prevod zahteval tudi sposobnost vživljanja v trpljenje in izražanja najsubtilnejših občutkov. Delo je pretresljiv opis življenja revnega dijaka Mišija v debrecenskem kolegiju konec 19. stoletja. Ta »v mračnjaškem in tujem okolju doživlja svojo prvo mladostno dramo, polno grenkih spoznanj o svetu, o ljudeh in o samem sebi,« je zapisano na ovitku knjige. Deček, sicer odličnjak, s svojo poštenostjo in čisto otroško dušo ni kos hudobnim tovarišem v kolegiju, ki ga zapeljejo v velike težave zaradi loterijskega listka in dobitka. Miši se sam ne zna rešiti. Učitelji in drugi odrasli pa se niti malo ne poglobijo v to, kaj se je resnično zgodilo. Edina rešitev, ki mu preostane, je odhod iz kolegija.

Jože Ftičar – jezikoslovec

Jože Ftičar je že med študijem zbiral prekmursko izrazje za *Slovenski lingvistični atlas,* kasneje pa za *Atlas slovanskih narečij,* ki sta nastajala na Inštitutu za slovenski jezik Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Za *Slovenski lingvistični atlas* je po delu Francke Benedik *Vodnik po zbirki Narečnega gradiva za Slovenski lingvistični atlas (SLA)*[5] zapisoval prekmursko izrazje v rojstni vasi Gomilica, v Veliki Polani, Hotizi, Črenšovcih, Bistrici. Kot svetovalec za prekmursko narečje je sodeloval tudi pri *Slovarju slovenskega knjižnega jezika*, v katerem je z nar. prekmursko (narečno prekmursko) označenih 146 izrazov, npr. belica (jajce), cintor (pokopališče), fiškališ (odvetnik), kupinar (moški, ki se ukvarja s preprodajo perutnine), rumenica (pirh), zvač (moški, ki vabi na gostijo ob poroki). To pa niso vsi upoštevani prekmurski izrazi. Nekateri izrazi s tega področja so prikazani z navedkom iz dela prekmurskega pisca, ki je imenovan na koncu. Najpogosteje sta navedena Ferdo Godina in Miško Kranjec, npr. bardún in bardón -a m (û; ọ̑) nar. *vilice, s katerimi lovijo ribe; osti:* V grmu, ki je visel nad vodo, so takoj staknili štirizobati bardun na močnem, dolgem drogu (F. Godina) ali gúdek -a m (û) nar. *prašiček*: Čoka je skotila dvanajst gudekov (F. Godina).

Kot dober poznavalec prekmurskega jezika se je Jože Ftičar zavedal, da je prekmursko izrazje za marsikaterega bralca težko razumljivo, zato potrebuje pojasnilo, kaj pomeni posamezni izraz v slovenskem knjižnem jeziku. Na koncu romana Ferda Godine *Bele tulpike* (tulpike so lokvanji) je dodal razlage narečnih in manj znanih izrazov. Obsežen slovar z naslovom Slovar narečnih besed in besednih zvez dólinskega Prekmurja[6] pa je dodal na koncu svojega edinstvenega romana, pisanega v prekmurskem narečju *Za nápršnjek vedríne I, II.* V I. knjigi slovar obsega 41 strani, v drugi, kjer ima še pojasnilo »iz drugega dela romana«, pa 14. Slovarja imata vse elemente, ki so potrebni za predstavitev besede ali zveze: ob sopomenki iz knjižnega jezika tudi naglas, obliko za 2. sklon in oznako spola pri samostalnikih, npr. fčéla -e ž (čebela), obliko za prvo osebo ednine pri glagolih, npr. fküpsklásti -skladén (sestaviti), končnico za moški, ženski in srednji spol pri pridevnikih, npr. zgúčani -a, -o (domenjen, dogovorjen), samo s sopomenko pa so predstavljeni prislovi, vezniki, medmeti, npr. bojk (brž; v beg, proč). V slovarju so navedene posamezne besede in tudi besedne zveze, npr. boži žlak (kap, infarkt). Nekatere besede ali zveze imajo tudi oznako star. (so stare), npr. grdostíja (grdobija, svinjarija, nesramnost, umazanost), iz lat. (iz latinščine), npr. tentácija (skušnjava), iz madž. (iz madžarščine), npr. huncvut (navihanec, pobalin; lasje na sencah), iz nem. (iz nemščine), npr. gvant (obleka), hrv. (hrvaško), npr. guzica (ritka) ipd.

Kot strokovnjak s slovaropisnimi izkušnjami je Jože Ftičar sodeloval tudi pri obdelavi besed za delo Jelke Pšajd *Še zdaj, na te sveti den, moreš preklinjati?: psovke in kletvice iz Pomurja in Porabja*, ki ga je leta

5 Ljubljana: Založba ZRC SAZU, 1999.

6 Prekmurje je geografsko razdeljeno na tri območja: hribovnato področje severno od Murske Sobote je Goričko; vzhodno proti Muri leži Ravensko, jugovzhodno od Murske Sobote pa leži Dolinsko (https://sl.wikipedia.org/wiki/Prekmurje, dostop 10. 2. 2018).

Jože Ftičar

2005 izdal Pomurski muzej. Zbrane besede kažejo močan vpliv madžarizacije, vpliv »služenja pomurske mladine v vojskah nekdanjih jugoslovanskih banovin in republik, odkrila pa je tudi nemalo radožive izvirnosti in ustvarjalnosti naših ljudi,« je o delu in avtorici zapisal recenzent Iztok Ilich. [7]

Jože Ftičar se je zavedal pomena ohranjanja narečij s slovarji in literarnimi deli, vendar je bil do tega tudi kritičen. Opozarjal je na to, da je za tako delo potrebno visoko jezikovno znanje. Ob izidu trijezičnega *Porabsko-knjižnoslovensko-madžarskega slovarja* in prvega romana v porabskem jeziku *Garaboncijaš* Francka Mukiča je sicer deli kar kritično ocenil, hkrati pa je poudaril, da naj bosta spodbuda vsem, ki pišejo v maternem jeziku. Tudi zato, da bi bilo narečje bližje mladim in kulturna vrednota.[8] V reviji *Stopinje* je leta 2009 poročal o prezrtem in na novo odkritem rokopisnem trijezičnem prekmursko-hrvaško-angleškem slovarju Ireneja Petričaka.

Neustrezen odnos do narečja, njegovega domačega, je Jože Ftičar doživel pri snemanju televizijske nadaljevanke po romanu Miška Kranjca *Strici so mi povedali*. Film je bil sicer posnet leta 1980, vendar je Ftičar to bolečino nosil vseskozi v sebi. Leta 2010 je na Košičevih dnevih[9] povedal zgodbo o ponarejanju narečnega jezika. Ker sta bila s Kranjcem iz sosednjih vasi, ga je vodstvo pritegnilo v filmsko ekipo kot lektorja za jezik. Besedilo je pretvoril v ljudsko govorico in ga posnel na magnetofon. Posnetek je razdelil glavnim igralcem, za manjše vloge pa je govor zapisal v snemalno knjigo. Ko je hodil na snemanja, je ugotovil, da so pristno govorico po navodilih dodatnega lektorja, ki je sodeloval na snemanju, spremenili v mešanico vseh prekmurskih govorov in dodali še murskosoboški sleng. Jože Ftičar kljub prizadevanju ni mogel doseči, da bi bil govor izviren. Tako kot Ftičar tudi domačini z jezikom filma niso bili zadovoljni.

Jože Ftičar – literarni ustvarjalec

Jože Ftičar je bil tudi odličen pisec. Njegovo najpomembnejše delo roman v pismih *Za nápršnjek vedrine* je izšlo v 2 delih: I. del 2004, drugi pa 2006.[10] Napisano je v dolinskem prekmurskem narečju. Avtor je knjigo posvetil svojim prekmurskim rojakom doma in po svetu. Na začetku romana je zapisal: »Ohranja naj duha rodovne in narodne skupnosti; še zlasti naj okrepi voljo do (mirnega in tvornega) sožitja s sosednjimi narodi ob vključevanju v Evropsko zvezo.«

Roman je nastajal več kot 20 let. Avtor ga je objavljal v nadaljevanjih od leta 1980 naprej v zborniku *Stopinje*. Delo je vredno prebrati, čeprav je za bralca, ki ne zna prekmurščine, zelo zahtevno. Lahko pa si pomaga s slovarjem na koncu vsake od knjig, kar pa je zelo zamudno, in z uvodom v vsako poglavje, v katerem je kratka vsebina zapisana v knjižnem jeziku. Kljub težavnosti pa te vsebina in jezik pritegneta, da bereš, sicer s časovnimi razmiki, vendar knjige ne moreš odložiti. Zgodbe, opisane v pismih, so zgodbe razseljene Štrkove družine, dogajajo se pred 2. svetovno vojno, med njo in tik po njej. Glavni pisec pisem in glavni junak je osnovnošolec in kasneje dijak Štrkov Jožek – Jože Ftičar, glavna naslovnica pa teta Ana Štrk – Sholastika, ki je nuna v samostanu v Budimpešti. Včasih napiše kakšno pismo še kdo drug od sorodnikov, vendar se vseskozi ohranja vsebinski tok. Roman ima več odličnosti, ki poleg zgodbe pritegnejo bralca. Prikaz življenja tistega časa je izredno mojstrski: odnosi med ljudmi na vasi, v družini, običaji, obredje, kmečko delo, središčna vloga katoliške vere, pogosto razumljene po ljudsko – roman je pravzaprav upesnjena etnografska študija in zgodovinsko pričevanje o življenju, ki je bilo, a ga zagotovo ni nikjer več. Delo preveva pravi ljudski humor. Prikazane so težave ljudi,

7 Glasnik S.E.D., 46/1, 2006. 44.

8 Jože Ftičar, 2006: Dramilo porabskih Slovencev ali njihov labodji spev? Ob prvem slovarju in prvem romanu v porabski slovenščini. *Traditiones*, 35/1. 159–166.

9 Jože Ftičar, 2010: Strici. *Košičevi dnevi* XXII. Bogojina, Bukovica, Filovci, Ivanci, Strehovci, 21. avgust–12. september 2010.

10 Jože Ftičar, 2004: *Za nápršnjek vedríne I.* Murska Sobota: Založba Stopinje Murska Sobota in Kulturno društvo osem src Odranci. Jože Ftičar, 2006: *Za nápršnjek vedríne II*. Murska Sobota: Založba Stopinje.

ki izhajajo iz strogih verskih zahtev. Zanimiva je npr. zgodba, kakšne probleme je imel Štrkov Jožek zaradi tega, ker je »prekršil« zapoved, da je treba prejeti obhajilo na tešče. Ko so šli otroci k jutranji maši, si je namreč natrgal liste kislice in jih jedel. Zanimiv je odnos do »tetice« nune, ki nekje v tujem svetu želi voditi življenje svojih sorodnikov na vasi, zlasti Jožeka. Člani družine se do nje sicer vedejo spoštljivo, vendar vseh njenih nasvetov ne sprejemajo.

Delo odlikuje prekmurščina, ki je živa, neposredno zapisan govor ljudi. V literaturi je bilo večkrat postavljeno vprašanje, ali bi bilo bolje, da bi bilo delo napisano v knjižnem jeziku. Zagotovo bi roman nepoznavalci prekmurskega jezika lažje razumeli, izgubile pa bi se pristnost, izvirnost pripovedi in pričevanjskost. Prepričana sem, da takega romana nima nobeno slovensko narečje. Za tako delo je potrebno popolno obvladovanje narečnega jezika in poznavanje ljudi in življenja. V vsem tem je bil Jože Ftičar resničen mojster.

V letih 2012–2015 je Jože Ftičar v štirih letnikih revije *Stopinje* objavljal svoje spomine na dijaška leta z naslovom Dijaki soboške gimnazije v primežu vojne in okupacije. Delo je pisano v slovenskem knjižnem jeziku. To je bil čas, ki je bil za otroke v Prekmurju, ki so ga zasedli Madžari, težak. Slovenske šole so ukinili, šolanja v tujem jeziku so se otroci bali, vendar: »Navsezadnje so nas starši, zatrapani v naše šolanje in opogumljeni po ravnatelju dijaškega doma, da bo pouk potekal v slovenskem jeziku, le pripravili za vpis.« Pouk je bil, razen verouka, v madžarščini, ki je niso znali. Življenje jim je nekoliko olajšalo bivanje v dijaškem domu Martinišče, kjer so bili predstojniki Slovenci. Madžarski pritisk je bil iz leta v leto hujši, pri čemer pa ni šlo samo za jezik, ampak tudi za podajanje zgodovine in vseh predmetov s protislovenskega stališča, vpeljava posebne uniforme, krojene po kroju madžarskega plemstva, in še marsikaj, kar so otroci težko prenašali. Sredi vojne so začeli dijake vzgajati in uriti za vstop v vojsko. V šolske prostore je oblast naselila begunce iz Transilvanije in šolski pouk je potekal v različnih krajih. Madžarski okupatorji so pogosto izvajali represalije. Partizanov pa je bilo premalo, da bi to preprečili. V zadnjem letu vojne so se študentje vključevali v partizanske enote. Življenje ljudi so oteževale obvezne oddaje, zasegi pridelkov in živine. Prekmurje je osvobodila ruska vojska. Dijaki gimnazije v Murski Soboti so po končani vojni opravili nostrifikacijske izpite in malo maturo, da so lahko nadaljevali šolanje in ga končali. Jože Ftičar poudarja, da je bilo Prekmurje med vojno nekakšna oaza miru, saj tam ni bilo revolucije.

Ob svojem literarnem ustvarjanju pa je Jože Ftičar spremljal tudi delo drugih piscev. Ocene zlasti prekmurskih in porabskih del je navadno objavljal v reviji *Stopinje*. Leta 1999 je npr. ocenil delo Jožefa Novaka *Svetski vandrar* in Rudija Čačinoviča *Časi preizkušenj*.

***

Jože Ftičar je bil zavezan Prekmurju, Prekmurcem in prekmurščini. S svojimi deli je tej deželi, ljudem, jeziku in sebi postavil trajen spomenik. Iz tega kroga je le redko izstopil – če je čutil, da je vredno in da je sprejet s prijazno naklonjenostjo. Verjetno zaradi prijateljskih vezi z avtorjem in iz spoštovanja do mekinjskega samostana kot stoletnega duhovnega središča je s fotografijami sodeloval pri delu dr. Damjana Hančiča *Samostan Mekinje – 700 let,* ki ga je leta 2000 izdala Krajevna skupnost Mekinje.

Stanislav Zarnik[1]
Podboršt pri Komendi 22b, Komenda
stanislav.zarnik@t-2.net

Maksimiljan (Maks) Lavrinc (1948–2016)

V spominskem članku predstavljam politika in človeka Maksa Lavrinca, ki je konec osemdesetih in v začetku devetdesetih let zaznamoval javno življenje v občini Kamnik in v republiki Sloveniji. Pri opisovanju predsednika skupščine, župana povzemam njegove misli, ki jih je ob različnih pomembnih priložnostih in dogodkih izrekel v javnosti in zapisal v *Kamniškem občanu.* V članku so predstavljeni volilni rezultati za volitve v občinsko skupščino, občinski svet in za državni zbor. Izpostavljena so njegova prizadevanja za ohranjanje kulturne dediščine v mestu Kamnik, v frančiškanskem samostanu. Zavzemal se je za ekološko naravnano industrijo, za zeleno občino. Njegovi prijatelji, poslanski in strankarski kolegi so mu v drugem delu članka posvetili kratke izjave, iz katerih je moč izluščiti jasno predstavo o Maksu Lavrincu.
Ključne besede: Maks Lavrinc, Kamnik, predsednik skupščine, župan, poslanec

In the memorial article I present the politician Maks Lavrinc, who marked public life in the municipality of Kamnik and the Republic of Slovenia at the end of the 1980s and the beginning of the 1990s. When describing the President of the Assembly and mayor, I summarised his thoughts, which he announced in public at various important occasions and events and wrote them down in the *Kamniški občan* (Kamnik Citizen) newspaper archive. The article presents the election results of the Municipal Assembly elections as well as those of the Municipal Council and the National Assembly. Highlighted are his efforts to preserve the cultural heritage in the city of Kamnik, in the Franciscan monastery. He campaigned for an ecologically oriented industry, for a green community. In the second part of the article, his friends, party and MP colleagues dedicated short statements in his honour, which reveal a clear image of who Maks Lavrinc was.
Key words: Maks Lavrinc, Kamnik, President of the Municipal Council, Mayor, Member of Parliament

Z Maksom Lavrincem sva se večkrat srečala na občini Kamnik, ko sem služboval na sekretariatu za ljudsko obrambo. V času gradnje mrliških vežic (Komenda) sva se dogovorila, da se popeljeva pogledat gradnjo. Takrat sva imela dovolj časa, da se spoznava. V Komendi sva pod vodstvom dekana Viktorijana Demšarja obiskala tudi Glavarjevo knjižnico. Maks je župnika poznal z novoletnih sprejemov duhovnikov, ki jih je prirejal kot predsednik skupščine občine. Z Lavrincem sva se vseskozi družila. Bil sem njegov lokalni predsednik Liberalne demokracije Slovenije (LDS), vodja volilnega štaba, pomagal mi je pri vzpostavitvi kontaktov in srečanj z ministri (dr. Gaber – športna dvorana, mag. Kopač – poslovna cona, ...). Vložil je predlog za ustanovitev občine Komenda in lahko rečem, da je bil njen soustanovitelj. Nadvse rad je imel nogomet.

1 Doktor znanosti s področja družbenih ved – politologije, upokojeni visoki državni uradnik.

Maks Lavrinc (Foto: Boris Slapar)

Čeprav v mladosti ni imel priložnosti, da bi bil v kamniški ekipi nogometašev, sva skupaj pogosto gledala člansko ekipo Nogometnega kluba Kamnik, ki je igrala v 3. slovenski ligi. Tudi pomagal jim je s pridobitvijo sponzorjev, z nasveti. Nekaj časa je vodil Plavalni klub Kamnik.

Maks Lavrinc je postal profesionalni predsednik občinske skupščine, ko je bil star 40 let. V svojem dotedanjem delu je bil aktiven v delegaciji krajevne skupnosti (Kamnik Center) za kamniško občinsko skupščino in v delegaciji kamniške skupščine v Zboru občin Skupščine Republike Slovenije. Še posebej se je izkazal pri oblikovanju stališč in sklepov kamniške skupščine in njihovem prenašanju v delegatske klopi republiške skupščine. V kandidacijskem postopku, ki ga je vodila SZDL, je dobil večinsko podporo, s tem pa tudi zaupanje, da v tem težkem in odgovornem družbenem trenutku prevzame najodgovornejšo skupščinsko funkcijo v občini.

Na aprilski skupščini[2] 1988 so kamniški delegati razrešili staro in izvolili novo skupščinsko vodstvo. Delegati vseh treh zborov (družbenopolitični zbor, zbor krajevnih skupnosti, zbor združenega dela) so na javnem glasovanju soglasno sprejeli Maksa Lavrinca za novega predsednika skupščine občine Kamnik. Kot novi predsednik skupščine občine je, kot ga je povzel *Kamniški občan*, po izvolitvi poudaril, da ni naklonjen »govorancam« in da verjame v indijsko modrost, da pretirano govorjenje o neki ideji porabi energijo za njeno uresničitev.

2 Romana Grčar: Oblast je hitro pokvarljiva stvar. *Kamniški občan*, 18. 4. 1988. 1, 2.

Lavrinc je v *Kamniškem občanu* javno odgovarjal[3] na zastavljena vprašanja. Začel je s komentarjem oddaje Tednik, prispevka o gradnji teniške dvorane v Mengšu, ki bi morala, po gostilniških govoricah, stati v Kamniku. Kamniška oblast za to investicijo ni imela posluha. Podrobno je pojasnil vsa namigovanja in podtikanja, torej odkrito in pošteno. Ta značajska lastnost Maksa je bila značilna za vse obdobje njegovega javnega nastopanja. Na koncu pojasnil je v svojem stilu dodal: »Oproščam se vsem, ki so se potihem ali naglas veselili, da smo zaradi oblastniške nečimrnosti 'zafurali' še eno lepo priložnost. Kdo ve, koliko sveč bo še treba prižgati na oltarju kritizerstva in nergaštva, preden bomo o naši občini nehali govoriti kot o občini zamujenih priložnosti?!«

Za kakšno mesto Kamnik si je prizadeval? Za čisto in urejeno, zeleno in cvetoče mesto, polno kvalitetnih kulturnih prireditev. Lavrinc se je aktivno vključil v razpravo o zazidalnem načrtu za Titan, za ohranitev zelenih površin, za omejevanje onesnaženosti. Ni zanemarljiva njegova vloga v razpravah o načrtu K-1 in v pritegnitvi strokovnjakov s fakultete za arhitekturo.

Leto 1989 je ob praznovanju občinskega praznika zapisal, da ta »letos poteka v zelo zaostrenih gospodarskih in družbenih razmerah.« Tisti čas je opisal z naslednjimi mislimi: »Konkretna beseda o nujnih spremembah je lahko stekla le med dobrimi prijatelji. Javno razpravljati o delu policije, vojske, oblasti takšne in drugačne si prav gotovo ni bilo mogoče privoščiti. Veliko pričakujemo od prihodnjih volitev, vendar tudi novi, še tako sposobni ljudje ne bodo čarovniki. Spopasti se bomo morali z ekološkimi problemi, ki lahko povzroče tudi socialne nemire, zato bo tudi pri njihovem reševanju treba veliko potrpljenja.«

Lavrinc je vodil občino v času demokratizacije slovenske družbe. Veselilo ga je, da se v Sloveniji krepijo procesi, ki bodo tudi v naše domove pripeljali civilizacijske pridobitve sodobnega sveta. In ob tem dodal, da je srečen in ponosen, da živi v tem delu države Jugoslavije. Razlike v doseženem razvoju posameznih republik namreč pogojujejo tudi razlike v pogledih, kako razreševati nakopičene probleme.[4]

V letu 1990 so mu predstavniki Demosa, združene opozicije občine, kot predsedniku skupščine poslali pisno zahtevo po razveljavitvi treh po njihovem mnenju spornih odlokov. Da bi razčistili, koliko so ti res sporni, jih je januarja[5] povabil na pogovor in jim svetoval, kako naj oblikujejo svoje zahteve: za delež iz proračuna za predvolilne aktivnosti; za prostore, po možnosti s telefonom; za svojega člana v volilni komisiji (potrebna sprememba odloka o delu skupščine). Svetoval jim je, da predlagajo le spremembe in dopolnitve zanje spornih členov odlokov. Člani Demosa so spoštovali njegovo gesto »dobre volje«. Obljubil je vso možno pomoč pri vključevanju Demosa v delo skupščine, v občinsko volilno komisijo in podporo pri zagotovitvi potrebnih sredstev za delovanje Demosa. Še več. Njegov sekretar Rafael Zagoričnik jim je po njegovem posredovanju na sestankih Demosa pomagal pri razumevanju in pripravljanju gradiv za občinsko skupščino.

Tradicionalni prvomajski praznik je leta 1990 zaradi prenehanja delovanja družbenopolitičnih organizacij (tudi sindikatov) ostal brez organizatorjev. Lavrinc je prevzel celotno organizacijo delavskega praznovanja v Kamniški Bistrici. Ker dotedanjih sindikatov pravzaprav ni bilo več, je postalo prvomajsko druženje za nekaj časa občinski projekt. Tako je ohranil eno večjih slovenskih prvomajskih praznovanj.

Maja istega leta so delegati občinske skupščine brez večjih zapletov[6] izvolili novo vodstvo skupščine. Očitno je prevladal pretehtan dogovor strank o razdelitvi najpomembnejših funkcij v lokalnem parlamentu, čeprav je vse do zadnjega kazalo, da do soglasja ne bo prišlo. Za funkcijo predsednika skupščine (župana) sta kandidirala Maks Lavrinc, kandidat socialistične stranke (pri tej kandidaturi so ga podprli liberalci), in Igor Podbrežnik, kandidat kamniškega Demosa. Za predsednika je bil izvoljen Maks Lavrinc, ki je pred Igorjem Podbrežnikom (Demos), ki je postal podpredsednik skupščine, zmagal s prednostjo 53 proti 16 glasov. Prijetno je bil presenečen, ko so izidi drugega kroga volitev pokazali, da je kot kandidat socialistov dobil največ glasov v družbenopolitičnem zboru. Odleglo mu je, saj mu je to dalo občutek, da so ljudje vendarle pozitivno ocenili njegovo dosedanje dveletno delo na funkciji predsednika skupščine. S spremembo statuta so delegati kot slovenski unikum vzpostavili enodomno skupščino, saj so vsi trije zbori dobili enake pristojnosti. Lavrinc je s tem poskrbel za učinkovito delovanje lokalnega parlamenta.

Pred izvedbo plebiscita[7] za samostojno Slovenijo je v uvodniku nagovoril občanke in občane. Kot je napisal, o izidu glasovanja v občini Kamnik ne dvomi: »Ne nazadnje sem župan v kraju, katerega kulturna zgodovina dovolj zgovorno priča, da ljudem tod okoli že dolgo ni vseeno, kako bomo govorili, pisali, peli in nasploh živeli. Smo pa tudi v novejšem času občani naše občine že večkrat dokazali precejšnjo mero politične modrosti in občutek za pravilno odločanje o vprašanjih našega jutri.«

Ena od znamenitosti in posebnosti Kamnika je prav gotovo frančiškanski samostan s cerkvijo sv. Jakoba. Ob 500-letnici posvetitve cerkve sv. Jakoba,[8] 200-letnici ponovne vrnitve frančiškanov v Kamnik, 100-letnici obnove cerkve in samostana, 20-letnici prizadevanj, da bi Frančiškovi bratje zaživeli v spodobno urejenem samostanu, ob petletnici začetka uresničevanja te želje so frančiškani in Kamničani novembra 1992 doživeli slavnostno otvoritev in blagoslovitev prenovljenih prostorov. To pa zaradi tega, ker so kamniški frančiškani in njihova knjižnica ob podpori republiških, zlasti pa domačih občinskih oblasti in ustanov ter lastne vztrajnosti in poguma dobili lepo obnovljene prostore. Maks Lavrinc je v letih prenove pogosto v svoji predse-

3 Maks Lavrinc, predsednik SO: Ali bi mengeška teniška dvorana res lahko stala v Kamniku?! *Kamniški občan,* 16. 1. 1989. 3.

4 Maks Lavrinc: Domovina praznuje. *Kamniški občan*, 13. 11. 1989. 1.

5 Romana Grčar: Opozicija pri županu. *Kamniški občan,* 7. 2. 1990. 1.

6 Romana Grčar: Parlament naj bo mesto za odločanje. *Kamniški občan*, 21. 5. 1990. 1.

7 Maks Lavrinc: Za nas gre. *Kamniški občan*, 30. 12. 1990. 1.

8 Jože Pavlič: Blagoslovitev obnovljenega frančiškanskega samostana. *Kamniški občan*, 30. 11. 1992. 1, 3.

Obisk prenovljene knjižnice v frančiškanskem samostanu v Kamniku (Arhiv: Saša Lavrinc)

dniški pisarni gostil gvardijana patra Marka Novaka. Podpiral je odločitve izvršnega sveta pri zagotavljanju prepotrebnih sredstev in tako pripomogel k temeljiti prenovi samostana in knjižnice.

Decembra istega leta so volivci Kamnika volili predsednika republike, poslance za državni zbor in svetnike za državni svet. Predsednik republike je postal Milan Kučan, Maks Lavrinc poslanec državnega zbora, Aleš Ocepek (direktor Arboretuma in predstavnik LDS) pa svetnik državnega sveta. Maks Lavrinc je bil s 24,32 % glasov kot drugi na listi kandidatov LDS volilne enote neposredno izvoljen v državni zbor.[9] Ob rednem delu v podjetju Ideja, kjer je bil direktor, je opravljal še neprofesionalno funkcijo kamniškega župana. Na vprašanje novinarja Repeta[10], kako bo deloval v državnem zboru, je Lavrinc odgovoril: »Ker imam največ izkušenj na gospodarskem področju, bom delal predvsem na tem področju. Nobena novost ni, da se preveč potroši, ostane pa premalo za nove investicije in za plače. Potreben je nekakšen 'new deal', ki bi izviral predvsem iz lastnega varčevanja in lastnega kapitala, ki bo vzpodbudil nov investicijski cikel.« Menil je, da se mora industrija prilagoditi ekološkim zahtevam.

Na lokalnih volitvah leta 1994 je novi kamniški župan postal Tone Smolnikar.[11] V drugem krogu županskih volitev sta se 18. 12. 1994 po izpadu treh kandidatov v prvem krogu med seboj pomerila kandidata, ki sta dobila največ glasov: Tone Smolnikar in Maks Lavrinc. Tokrat so se volivci odločili, da bo novi župan občine Kamnik Tone Smolnikar, novinar TV Slovenija. Za Smolnikarja je glasovalo 63,3 % vseh, ki so prišli na volišča. Maksu Lavrincu, dotedanjemu predsedniku občinske skupščine, pa so volivci dali 36,6 % glasov.

Leta 1992 je bil Maks Lavrinc izvoljen v 1. državni zbor in postal profesionalni poslanec. Poleg poslanske službe je bil do izteka mandata (1994) neprofesionalni predsednik občine. Leta 1996 je bil izvoljen v 2. državni zbor in leta 2000 v 3. državni zbor. Po prenehanju funkcije poslanca je bil od 2005 do 2007 svetovalec predsednika Republike Slovenije Janeza Drnovška.

Kako se Maksa Lavrinca spominjajo njegovi strankarski kolegi in poslanci?

Poprosili smo nekaj Maksovih prijateljev in sodelavcev, da obudijo svoje spomine nanj.

Gregor Golobič

Spomniti se Maksa Lavrinca in njegovega političnega delovanja mi pomeni priklicati podobo človeka, ki je bil izjemno redko v neki vmesni, srednji legi. Ob vsej dobrodušnosti, smislu za humor in dobro družbo je bil namreč neverjetno energičen, angažiran, zavzet in običajno nepopustljiv. Slednje sploh v situacijah, ko

9 Rafael Zagoričnik, tajnik Okrajne volilne komisije: Volitve v Kamniku. *Kamniški občan,* 16. 12. 1992. 1, 2.

10 Božo Repe: Za vsestranski razvoj Kamnika. *Kamniški občan,* 14. 1. 1993. 3.

11 Franc Svetelj: Tone Smolnikar je nov kamniški župan. *Kamniški občan*, 23. 12. 1994. 3.

je zaznal, da se nekomu dogaja krivica, pa tudi nezasluženo priznanje ... Motili so ga konvertiti, te pritlehne vrtavke in pijavke sleherne tranzicije, ki vselej iščejo zase najugodnejši položaj in pri tem brez pomislekov gazijo po dovčerajšnjih prijateljih, zaveznikih ali soljudeh. Maksa je to bolelo – zaradi enih in drugih – in slej ko prej je v tem mogoče razbrati dediščino trdno kaljene življenjske drže, kakršno je moral razviti ob nevsakdanje zahtevnih preizkušnjah obeh svojih staršev – očeta Maksa in nepozabne mame Rozke ...

Ni naključje torej, da so ga v parlamentu – poleg večne skrbi za njegov Kamnik – najbolj okupirala vprašanja, povezana s pravno državo, z enakostjo vseh pred zakonom, z učinkovitim pregonom ljudi, ki skušajo obogateti na račun drugih in skupnosti. V tem smislu si ga je kot večkratnega poslanca javnost najbrž najbolj zapomnila po njegovem nasprotovanju poskusom političnega kadrovanja in delovanja v pravosodju, pa tudi po vztrajnem razkrinkavanju nepravilnosti v Skladu za razgradnjo NEK, kjer je bil nadzornik. Tako je bil logičen tudi njegov korak, ko se je po izvolitvi dr. Janeza Drnovška za predsednika Republike Slovenije odločil, da mu sledi in se mu pridruži kot svetovalec, saj sta imela skupaj novo možnost premišljeno ukrepati: od kadrovanja na Ustavnem sodišču ali uradu Varuha človekovih pravic pa do koordiniranja komisije za pomilostitve. Bolj ali manj skupaj sta z Erjavčeve tudi odšla in v boja polnih letih, ki so sledila, je Maks neponovljivo demonstriral neupogljivost volje do življenja: od operacije do operacije, od terapije do terapije – eno težje od drugega – se je nadčloveško upiral vračajoči se bolezni. Z osuplostjo smo ga opazovali, bodrili in občudovali: kako velik borec ...

Roman Jakič

Moja velika sreča in čast je bila, da sva se z Maksom Lavrincem družila tudi izven parlamentarnih dvoran, npr. na vsakoletnem tradicionalnem septembrskem jadranju s kapitanom Jožetom Drofenikom in Jožetom Leničem; na občasni ribičiji, kamor nas je v ribiško šolo vzel Tone Partljič; na partijah taroka z omenjenim učiteljem ribištva, z Miranom Jeričem in Brankom Jancem; na kavah z Gregorjem Golobičem, na dolgih motorističnih potovanjih z Miho Kozincem, ... Na jadranju je Maks na ves glas sredi kričeče lepe modrine morja navijal – jasno da rokerje – Dire Straitse; umiral od smeha na ribičiji, ker smo več ujeli kot učitelj; na kavah zavzeto razglabljal o svojih pogledih na politiko doma in v tujini in zelo natančno in skoncentrirano poslušal mnenja sogovornikov; na zavojih jadranske magistrale pa vriskal od veselja pri premagovanju neskončnih ovinkov ... Maks je bil car!

Poleg toplih človeških lastnosti je bil Maks prepričan demokrat in libertarec, ki je verjel v Slovenijo. Kot politik je vztrajal, da moramo narediti vse, da postane država za vse državljanke in državljane garancija za mir ter blagostanje in projekt, ki temelji na dejanski demokraciji, človekovih pravicah in solidarnosti. Bil je pravi liberalni demokrat, ki je verjel v svobodno družbo, ki ščiti pravice in svoboščine posameznice in posameznika, spoštuje človeško dostojanstvo in temelji na socialni pravičnosti in humanizmu. Bil je človek, ki je bil v politiki zaradi vrednot in glede tega se ni znal pretvarjati, niti ni razumel, da je možno pri zaščiti človekovih pravic in svoboščin ljudi doma in v tujini sklepati kakršnekoli kompromise ... Da bi le imeli take politike tudi danes!

Branko Janc

Vesel sem, da je bil Maks moj prijatelj. To je redkost za ljudi, ki jih (z)druži politika. Užival sem v najinem prijateljevanju in se pri tem dobro počutil. Zelo dobro ... in zato ga tudi zelo pogrešam.

Maks je bil odločen človek, pronicljiv mislec, odličen govorec, kot politik pa načelen, kar je pričakoval tudi od drugih. Med poslanci je užival velik ugled. Spominjam se, s kakšnim zanosom je znal zagovarjati rešitve v prid države in njegovega Kamnika. Z leti sva postala dobra prijatelja in to prijateljstvo sva negovala tudi po koncu najine politične kariere.

Miran Jerič

Maksa bom ohranil v spominu kot izjemno načelnega in sposobnega politika, duhovitega retorika ter odličnega tovariša in prijatelja. V čast mi je, da sva del življenjske poti prehodila skupaj in da me je štel za svojega prijatelja.

Jože Lenič

Maksa enostavno ne pozabiš. Njegova naivna, vendar silovita radovednost je večna. Brezčasen je zato, ker nas je naučil odkrivati lepe stvari, ki bi lahko bile v življenju po nemarnem prikrite, pa jih je vredno spoznati. Zame bo vedno drzni jezdec na motorju, ki z vetrom v laseh odkriva nove horizonte.

Kazalo

Marjeta Humar, glavna urednica
Uvodnik 5

Marjan Šarec, župan
Uvodnik 7

Marjan Šarec, župan Občine Kamnik, s sodelavci
Občina Kamnik 2016–2017 9

Razprave – naravoslovje

Rajko Slapnik
Raziskave Isselijevega jamničarja, podzemeljskega polžka v Jami na Zgornjih Brsnikih v Kamniško-Savinjskih Alpah 37

Janez Mihael Kocjan
Rastlinstvo Tunjiškega gričevja 43

Razprave – umetnostna zgodovina

Ana Krevelj
Faronika – problem ikonografske interpretacije 53

Razprave – literarna zgodovina

France Pibernik
Pesniški izraz Balantičevega Venca (1940) 59

Anže Slana
Toponomastika in komemoriranje: Kamniške literarne ulice 65

Razprave – bibliotekarstvo

Jože Urbanija
Knjižnica frančiškanskega samostana v Kamniku 77

Razprave – zgodovina

Marjan Schnabl
Ob 50-letnici ustanovitve Področnega zbora učiteljev, vaditeljev in trenerjev smučanja kamniškega področja 83

Marko Kumer
Od čudežne svečke do ognjemeta 91

Zora Torkar
Kamnik v letu 1918 101

Darja Pergovnik
Prispevek fotografije Petra Nagliča k ohranitvi Plečnikove dediščine 119

Franc Križnar
Glasbeni svet Kamnika, Motnika, Kranjske in Evrope v Križnikovem času (1848–1904) 131

Gradivo za zgodovino

Borut Jenko
Matjaž Šporar
Poduku in razvedrilu 139

Pesniki, likovni ustvarjalci in oblikovalci

Marta Zabret 157

Pavla Zabret 158

Saša Bučan
Slikar Ivan Vavpotič (1877–1943) 159

Saša Bučan
Oliver Pilić 169

Breda Podbrežnik Vukmir
Ivan Mitrevski – mojster stripa in ilustracije 177

Anže Slana
Dejvid Knežević
Kombinacija risbe in digitalnega koloriranja 183

Naš pogovor

Lojze Adamlje
Bogdan Potnik – slikar samohodec 189

Marjan Raztresen
Hribi v belem in črnem 197

Ignac Navernik
»Umetnost možnega« 205

Jože Urbanija
Intervju z dr. Andrejem Perkom o zasvojenosti s prepovedanimi drogami 213

Breda Podbrežnik Vukmir
Ožarjene planine gledam, dokler mi ne potonejo v mraku 217

Jože Arko
Kamniški olimpijci v zimskih športih 221

Ob jubileju

Goran Završnik
Mladinski center Kotlovnica 229

Znameniti Kamničani

Jožef Pavlič
Maksimilijan Ocepek 237

Marko Košir
Umetniško delovanje Jerneja Plahute v tujini 247

Marjana Mrak
Bogo Leskovic (1909–1995), dirigent svetovnega ugleda 257

Marija Mošnik
Ivan Klemen, ljudski umetnik – podobar,
rezbar in pozlatar 265

Angela Cukjati Gorno
Marica Drolc
Dr. Katica Cukjati 275

Marija Mošnik
Alojzija Drolc,
mati desetih sinov – cesarjevih vojakov.....283

Marina Drolc
Moj praded Jožef Bervar 287

V spomin

Marjeta Humar
Jože Ftičar (1930–2017).....303

Stanislav Zarnik
Maksimiljan (Maks) Lavrinc (1948–2016) 307

Kazalo 311

Kolofon.....313

Kamniški zbornik XXIV

Izdaja:
Občina Kamnik

Ureja uredniški odbor:
dr. Marjeta Humar, glavna urednica
dr. Helena Dobrovoljc
Tone Ftičar
Lea logar, strokovna sodelavka Občine Kamnik
mag. Breda Podbrežnik Vukmir
Marjan Šarec, župan
Milan Šuštar, prof.
mag. Zora Torkar
Ožbej Vresnik, prof.

Jezikovni pregled:
Marica Drolc
dr. Marjeta Humar

Korektura:
Tatjana Matičič
Milan Šuštar, prof.

Angleški povzetki:
Tom Smith

Grafična oprema in oblikovanje:
Dušan Sterle, slikar in grafični oblikovalec

Računalniška obdelava besedila:
Sašo Matičič

Oblikovanje naslovnice in vinjet:
Dušan Sterle
Naslovnica in vinjete prikazujejo kamniško kulturno in industrijsko dediščino in odnos do nje.

Naklada:
700 izvodov

V Kamniku, marca 2018

